Névtani Értesítő

35.

Budapest
2013

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

A Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet időszakos kiadványa

Szerkesztőbizottság:
HAJDÚ MIHÁLY (a szerkesztőbizottság elnöke)
BÖLCSKEI ANDREA, GERSTNER KÁROLY, HEGEDŰS ATTILA,
HOFFMANN ISTVÁN, JUHÁSZ DEZSŐ, LACZKÓ KRISZTINA

Szerkesztő:
FARKAS TAMÁS

A szerkesztő munkatársa:
SLÍZ MARIANN

A kötetben megjelent tanulmányokat lektorálták a szerkesztőbizottság tagjai

ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
1088 Budapest, Múzeum körút 4/a
Postacím: 1364 Budapest, Pf. 107
Telefon: (36-1) 411-6500/5353
Honlap: www.mnyt.hu/ne
E-mail: nevtert@ludens.elte.hu

---

35. szám

A kötet megjelenését támogatta:

MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága

ELTE BTK HÖK

Budapest, 2013

ISSN 0139-2190

TARTALOM

TANULMÁNYOK

BÖLCSKEI ANDREA – FÓRIS ÁGOTA: Névtan és terminológia 2: Névtan és egységesítés 9

BÖLCSKEI ANDREA: Az „UNGEGN Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names" című terminusjegyzék magyar változatának elkészítéséről....11

MÁRTON MÁTYÁS: Visszaemlékezés a Földrajzinév-bizottság helyesírás-szabályozási és földrajzinévtár-készítési munkásságára 23

MIKESY GÁBOR: Helységneveink 1913-as tükörben....37

LELKES GYÖRGY: A „Magyar helységnév-azonosító szótár" elkészítésének szempontjai és problémái 55

POKOLY BÉLA: Az *exonima* kifejezés értelmezésének változása a földrajzinév-egységesítés nemzetközi gyakorlatában....71

PERGER IMRE: A határon túli vasútállomások neve a vasúti utastájékoztatásban....77

MÜLLER MÁRTA: Bajor utcanevek egy magyarországi német településen 97

SZŐKE MELINDA: Az *apát* lexéma megjelenése a garamszentbenedeki apátság birtokainak nevében....109

DÉNES GYÖRGY: *Noak* helynevek és személynevek....123

GALGÓCZI-DEUTSCH MÁRTA: A változó szociokulturális környezet tükröződése a nyelvi tájképben, Hódmezővásárhely példáján 145

SZENTGYÖRGYI RUDOLF: A Tihanyi alapítólevél személynevei II. Az alapítólevél hagionimái....157

MIZSER LAJOS: Szlovák eredetű családnevek Bereg megyében....179

NÉMETH LUCA ANNA: A névelemek sorrendje és kulturális kongruenciája a Borsszem Jankó zsidó figuráinak névanyagában a 20. század első felében 195

KECSKÉS JUDIT: Migráns gyermekek névhasználata. Egyénnév-választás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben....209

SLÍZ MARIANN: A tulajdonnév funkciója a görög mitológiában 221

MŰHELY

FALUDI ANDREA: Névtan és egységesítés: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai....231

HAINDRICH HELGA ANNA: Névtani kérdések a nyest.hu-n 237

A doktori iskolákban megvédett névtani témájú disszertáció 2012-ben: MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN: Név és jog – A névviselés jogi szabályozásának fejlődéstörténete Magyarországon 245

KÖNYVSZEMLE

FARKAS TAMÁS: Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár....249

BAUKO JÁNOS: Angyal László: A régi Nógrád vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata....255

T. SOMOGYI MAGDA: Bényei Ágnes: Helynévképzés a magyarban 256

KOCÁN BÉLA: Sebestyén Zsolt: Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára 259
KOCSIS RÉKA: Vörös Ferenc szerk.: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig III. Nyelvjárás – néprajz – művelődéstörténet. A 2012. június 4-i sárvári tanácskozás előadásai....261
ANGYAL LÁSZLÓ: Vörös Ferenc: A „falu" névrészt tartalmazó családnevek és a nyelvföldrajz 265
SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ: Isolde Hausner – Christiane M. Pabst – Erwin Schranz szerk.: Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch [Első burgenlandi családnévkönyv]....267
MIZSER LAJOS: Гайналка Фирис: Презвиска мадярского походзеня при бачванско-сримских Русинох [Firisz Hajnalka: Magyar eredetű családnevek a bács-szerémi ruszinoknál] 270
CSERNÁK-SZUHÁNSZKY DEBÓRA: Siska Ágota összeáll.: Bibliai névtár. Tulajdonnevek konkordanciája hat magyar bibliafordítás alapján 272
SLÍZ MARIANN: Eva Brylla et al. szerk.: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences 1–5. [A XXI. Nemzetközi Névtudományi Konferencia előadásai]....274
KISS MAGDALÉNA: Oliviu Felecan szerk.: Onomasticon. Studii despre nume şi numire I. [Onomasticon. Tanulmányok a névről és az elnevezésről I.] 284
SLÍZ MARIANN: Alastair Fowler: Literary Names. Personal Names in English Literature [Irodalmi nevek. Személynevek az angol irodalomban]....287
FARKAS TAMÁS: Két névtani vonatkozású köszöntő kötetről (Kolláth Anna – Gróf Annamária szerk.: Szépbe szőtt hit… Köszöntő könyv Varga József tiszteletére; Simon Szabolcs – Török Tamás szerk.: A tudomány vonzásában. Köszöntő kötet a 70 éves Vörös Ottó tiszteletére)....291
A Névtani Értesítő szerkesztőségébe beérkezett, később ismertetendő magyar névtani kiadványok 294

FOLYÓIRATSZEMLE

HAINDRICH HELGA ANNA: Helynévtörténeti Tanulmányok 7. (2012)....295
HÁRI GYULA: Helynévtörténeti Tanulmányok 8. (2012) 297
KEGYES ERIKA: Onoma 43. (2008)....300
BÖLCSKEI ANDREA: Nomina 33. (2010) 303
KOZMA JUDIT: Namenkundliche Informationen 99–100. (2011)....306
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 18. (2012) 308
PEŤOVSKÁ FLÓRA: Acta Onomastica 53. (2012)....312
PÁJI GRÉTA: Onomastica 56. (2012) 313
SLÍZ MARIANN: Вопросы Ономастики 12–13. (2012)....315
FARKAS TAMÁS: Namn och Bygd 100. (2012) 317
TÁBORI ANNA: Studia Anthroponymica Scandinavica 30. (2012)....319

MEGEMLÉKEZÉS

TÓTH VALÉRIA: Nyirkos István (1933–2013)....321

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe....325
Fontosabb rövidítések....328
Számunk szerzői....329

CONTENTS....331

TANULMÁNYOK

NÉVTAN ÉS TERMINOLÓGIA 2: NÉVTAN ÉS EGYSÉGESÍTÉS

Egy adott tudományág terminológiájának szabványosítása kezdetben jelentős többletmunkával, ám nagy haszonnal járó, a tudományág és a hozzá kapcsolódó gyakorlati tevékenységek hosszú távú eredményességét biztosító szakmai feladat. A névtan területén az egységesítési törekvések ma több irányban vannak jelen: megmutatkoznak egyrészt a névtani terminusok standardizációjában, másrészt az egységes tulajdonnév-használat kívánalmában. A gyakorlati alkalmazás szempontjából különösen hangsúlyosan kerül elő a kérdés – magyar vonatkozásban immár több mint 100 esztendeje – a hely-, illetve helységnevek esetében. A helynevek egységesítése, standardizációja kezdetektől fogva csak több tudományterület (földrajz, térképészet, történelem, nyelvészet, műszaki tudományok, közigazgatás stb.) képviselőinek együttes ténykedése révén valósulhatott meg (vö. az 1898–1954 közötti Országos Községi Törzskönyvbizottság és a későbbi földrajzinév-bizottságok összetételét és eredményeit). Ugyanakkor a helynevek mint fontos viszonyítási pontok jelölői az emberi térszemléletben nem feltétlenül egyetlen adott nyelvet vagy nyelvjárást beszélő közösség tulajdonai, hanem – a denotátum jelentőségétől függően – több kisebb-nagyobb, eltérő anyanyelvű közösség számára (akár különböző formákban, sőt eltérő névadási szemlélettel bíró különféle nyelveken is) ismertek lehetnek. A tulajdonnevek megadásával, fordításával összefüggésben jelentkező problémák megoldása a terminológiai munka komoly kihívásai közé tartozik.

A 2012. évi „Névtan és terminológia" workshop kedvező fogadtatásának hatására a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és Terminológiai Kutatócsoportja, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán 2013. június 11-én „Névtan és egységesítés" címmel második alkalommal rendezett a névtan és terminológia kapcsolódási pontjai köré szerveződő tanácskozást. A szakmai megbeszélést Juhász Dezső és Fóris Ágota vezette, a szervezésben Bölcskei Andrea, Farkas Tamás, Mikesy Gábor és Slíz Mariann vettek részt. A rendezvény a fenti gondolatok jegyében, az 1913-as helységnévtár megjelenésének 100. és az 1963-ban életre hívott első földrajzinév-bizottság létrehozásának 50. évfordulója kapcsán a helynév-standardizáció eredményeire, aktuális feladataira hívta fel a figyelmet, a kérdéskörben érdekelt több szakma képviselőinek bevonásával, előadások és egy kerekasztal-beszélgetés formájában.

A tanácskozást – a házigazda képviseletében – Fóris Ágota nyitotta meg. A földrajzi nevek egységesítésének elméletében és gyakorlatában felvetődő egyes kérdésekről a rendezvényen Pokoly Béla (a Földrajzinév-bizottság titkára), Lelkes György (Központi Statisztikai Hivatal), Mikesy Gábor (Földmérési és Távérzékelési Intézet, a Földrajzinév-tár felelőse), Szabómihály Gizella (Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, ill. Gramma Nyelvi Iroda), Márton Mátyás (ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék) és Bölcskei Andrea

(KRE Magyar Nyelvtudományi Tanszék) tartott előadást. Az elhangzott előadások az *exonima* terminus értelmezésének változásával, a magyarországi, illetve a határon túli magyarlakta területek településeinek történeti és jelenkori neveivel, a tengerfenék-domborzati alakulatok magyar neveivel, illetve a földrajzinév-standardizáció magyar nyelvű terminológiájának alakulásával foglalkoztak. A Névtani Értesítő jelen száma öt itt elhangzott előadás tanulmánnyá formált szövegét adja közre. Megjegyezzük, hogy a határon túli helynév-standardizáció témaköréhez kapcsolódik a Tanulmányok rovatban Perger Imrének (MÁV-START Zrt.) a határon túli vasútállomások neveiről szóló írása, valamint a Könyvszemle rovatban Farkas Tamásnak Lelkes György helységnév-azonosító szótáráról írott recenziója is. Az itt megnyitott témakör tárgyalását a folyóirat következő számában fogja folytatni.

A 2013. júniusi rendezvény második részeként zajló kerekasztal-beszélgetést Fóris Ágota vezette, résztvevői Szabómihály Gizella, Pokoly Béla, Mikesy Gábor, Gerstner Károly és Márton Mátyás voltak. A beszélgetés három kiinduló kérdéscsoport köré szerveződött: 1. Mindennapi életünk mely területein mutatkozik hasznosnak a földrajzi nevek egységesítése? Miért hasznos, fontos, mire jó a különböző tudományágak és szakmák számára a földrajzinév-egységesítés? 2. A nemzetközi gyakorlatban jellemzően felvetődő kérdésekhez képest mennyiben mások a magyar földrajzi nevek egységesítésével kapcsolatos problémák? Mennyiben használhatók a nemzetközi irányelvek magyar viszonylatban? 3. Melyek a Földrajzinév-bizottság fontosabb aktuális (éppen zajló, illetve elvégzendő) feladatai? Melyek a bizottság előtt álló újabb szakmai kihívások? A beszélgetés résztvevői által a kérdésekre adott válaszok, valamint a hallgatóság részéről hozzászólások formájában megfogalmazott vélemények összefoglalását folyóiratunk Műhely rovatában szintén közreadjuk. A tanácskozás végén az összegző zárszót – a társszervezők képviseletében – Juhász Dezső mondta el.

A rendezvényen a résztvevők között kialakult élénk, remélhetőleg a jövőben is folytatódó párbeszéd bizonyította azt, hogy egy konkrét, gyakorlati névtani kérdéskörrel összefüggésben az egyes tudományterületek és szakmák eltérő szemléletű és típusú problémákat vetnek fel, és ezekre egymástól különböző lehetséges válaszokat fogalmaznak meg. Egy-egy alkalmazott névtani feladatcsoport hatékony, az érdekelt felek számára kielégítő megoldása ezért gyakran csak több érintett szakterület képviselőinek konszenzusa révén valósulhat meg.

BÖLCSKEI ANDREA – FÓRIS ÁGOTA

ANDREA BÖLCSKEI – ÁGOTA FÓRIS, **Onomastics and Terminology 2: Onomastics and Standardization**

In an attempt to address some current issues of geographical names standardization in Hungary and abroad, the Department of Hungarian Linguistics and the Research Group on Terminology of Károli Gáspár University, the Institute of Hungarian Language of Eötvös Loránd University, and the Society of Hungarian Linguistics, as this year's session of the recently launched annual programme examining the relations of Onomastics and Terminology, organized a workshop entitled "Onomastics and Standardization" on 11th of June, 2013. Participants agreed that a permanent solution for the discussed applied toponomastic problems can only be achieved if a general consensus is reached among the representatives of the different fields of science and professions involved. The papers presented in the workshop as well as the conclusions drawn from the round table discussion are published in the Studies and Onomastics and Events sections, respectively, of our journal Névtani Értesítő.

AZ „UNGEGN GLOSSARY OF TERMS FOR THE STANDARDIZATION OF GEOGRAPHICAL NAMES” CÍMŰ TERMINUSJEGYZÉK MAGYAR VÁLTOZATÁNAK ELKÉSZÍTÉSÉRŐL[1]

1. A munka előzményei és körülményei. – A múlt évi „Névtan és terminológia” című rendezvényen a helynév-standardizáció terminológiájáról szólva több érvet is felsorakoztattam arra vonatkozóan, hogy miért lenne hasznos az UNGEGN (United Nations Group of Experts on Geographical Names, ’ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoport’) által megjelentetett, a földrajzi nevek egységesítése során gyakran használt terminusokat definiáló, „Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names” [Terminusok jegyzéke a földrajzi nevek standardizációjához] (a továbbiakban: GTSGN.) címmel kiadott szójegyzék és a hozzá kapcsolódó függelék, az „Addendum” (a továbbiakban: AGTSGN.) magyar változatának elkészítése (BÖLCSKEI 2012: 176).

A földrajzinév-egységesítéssel összefüggésben a magyar nyelvű terminológia kidolgozásának szükségessége már korábban is felmerült a névtani szakirodalomban. A GTSGN. előzményéül szolgáló, 1984-ben kiadott, H. A. G. LEWIS által szerkesztett „Glossary No. 330: Technical Terminology Employed in the Standardization of Geographical Names” [Szójegyzék No. 330: A földrajzi nevek standardizációjában használt szakkifejezések] című terminusgyűjtemény (vö. KERFOOT 2000: 205) 111 szakkifejezést megadó és definiáló magyar változatát FÖLDI ERVIN készítette el, s jelentette meg 1992-ben a Névtani Értesítőben egy, az ENSZ földrajzinév-egységesítési tevékenységét bemutató tanulmány kíséretében (FÖLDI 1992a, 1992b).

Az UNGEGN keretein belül 1991 óta hivatalosan is önálló munkacsoport (elnevezése: Working Group on Toponymic Terminology) foglalkozik a helynév-standardizáció egységes terminológiájának kialakításával, korszerűsítésével az ENSZ hat hivatalos nyelvén (angol, francia, spanyol, orosz, kínai és arab) (http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/wg3.html). A munkacsoport tevékenysége – személyi átfedéseknek köszönhetően is – jól csatlakozik egyrészt az ICOS (International Council of Onomastic Sciences, ’Nemzetközi Névtudományi Társaság’) terminológiai csoportja által folytatott munkálatokhoz, másrészt összhangban áll a más tudományágakban is újabban egyre hangsúlyosabban jelentkező nemzetközi terminológiai egységesítési törekvésekkel. Ez a munkacsoport dolgozta ki a 375 terminust tartalmazó GTSGN.-t, valamint a 6, korábban már definiált terminus új, módosított meghatározását és további 8 újonnan bevezetett terminust definíciójukkal együtt magában foglaló AGTSGN.-t. A két terminusjegyzék NAFTALI KADMON szerkesztésében 2002-ben, illetve 2007-ben jelent meg.

A terminusjegyzékek adatainak összevonásával létrehozott magyar változat elkészítésére 2013 tavaszán, egy általam vezetett projektmunka keretében, „Névtani ismeretek” szemináriumon került sor, a Károli Gáspár Református Egyetem első évfolyamos terminológia

[1] Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával.

mesterszakos hallgatói (név szerint: Miklódy Dóra, Horváth Ágnes, Nagy Ilona Erzsébet, Sajermann Zsófia Szonja és Varga Julianna) segítségével. Úgy ítéltem meg, hogy egy adott tevékenységhez kapcsolódó, koherens elméleti hátterű, aktuálisan használatban lévő, belátható terjedelmű terminológiai szójegyzék fordításán keresztül a hallgatók számára megfelelő rálátás nyílik a következő fontos szakmai problémákra: milyen típusú tevékenységeket hogyan tud segíteni a terminológia egységesítése; milyen tartalmi elemek bevonásával, milyen módszerekkel készíthető el egy egységes szemléletű terminológiai szójegyzék; melyek a szójegyzékbe foglalt terminusok kiválasztásának követelményei; hogyan alakítható ki és hogyan válik értelmezhetővé a terminusok szójegyzékbeli összefüggésrendszere; melyek a jelentések azonosításának, a definíciók megfogalmazásának és az illusztratív példák megválogatásának korszerű kívánalmai; melyek a terminológiai szójegyzék fontosabb formai követelményei. A terminusjegyzék magyar változatának elkészítése egyfajta fordítási gyakorlatot is jelentett a hallgatók számára. Ennek során felismerhették, hogy milyen nehézségekkel jár az angol nyelvű terminusok magyar ekvivalenseinek azonosítása, megalkotása, és rájöhettek, hogy milyen lehetőségek adódnak a fordító számára a hiányzó háttérismeretek felderítésére. A projekt során a hallgatók megismerkedhettek a csoportmunka kívánalmaival is. A munka elvégzése végül kézzelfogható eredményre vezetett. Összességében úgy vélem, hogy a magyar nyelvű terminusjegyzék elkészítése során a hallgatók olyan elméleti ismeretekre és gyakorlati készségekre tehettek szert, melyeket későbbi terminológusi munkájuk során is hasznosítani tudnak majd; emellett – a tulajdonnevek, illetve a névtani terminusok egységes használata követelményének tudatosítása révén – a névtannak is olyan aspektusával ismerkedtek meg, amely a terminológiai munka során kulcsfontosságú.

2. Terminológiai vonatkozású problémák. – A terminusjegyzék magyar változatának elkészítésével kapcsolatban a legfontosabb terminológiai jellegű problémák a terminusok, a definíciók, a példák, a háttérismeretek és a formai kérdések tekintetében merültek fel.

2.1. Terminusok. – A terminusok vonatkozásában dönteni kellett a nemzetközi hátterű és/vagy a magyar nyelvi eredetű terminusok preferálásának kérdéséről; azonosítani kellett az angol (esetenként egyéb érintett idegen nyelvi) és a magyar terminusok egymásnak való megfeleléseit, ekvivalenciáit; továbbá szükség volt a hiányzó(nak vélt) magyar terminusok pótlására és az angol nyelvbeli terminusváltozások hatásának tükröztetésére a magyar anyagban.

2.1.1. Idegen és/vagy magyar terminus? – A munka kezdetén elvi szinten el kellett döntenünk, hogy a földrajzinév-egységesítéssel kapcsolatos fogalmak jelölésére az idegen és/vagy a magyar nyelvi eredetű terminusokat akarjuk-e a szójegyzékben előnyben részesíteni. Kívánalomként felmerült a nemzetközi érthetőség és a magyarosság követelményének összeegyeztetése. Ezt úgy láttuk megvalósíthatónak, hogy az idegen hátterű terminusokat és zárójelben, egyenlőségjellel ellátva a nekik megfelelő magyar nyelvi eredetűeket (esetenként fordított sorrendben) egyaránt feltüntettük önálló és utaló címszavakként. Tettük ezt azért is, mert bár a tradicionális magyar névtani terminológia a nemzetközi hátterű terminusokat kevéssé alkalmazza (vö. FARKAS 2012), éppen a tárgyalt témakörrel kapcsolatban megjelent újabb szakirodalom, többek között a kulcsterminusok

használatakor, nagyon is kedveli az idegen eredetű formákat (vö. pl. SZABÓMIHÁLY 2007, 2008, 2009: *standardizáció;* a Termini honlapja: *újrastandardizálás*). Megerősítette döntésünket az is, hogy úgy láttuk, több magyar eredetű terminus önmagában a szójegyzéken belül nem feltétlenül tudna megfelelően működni az értelmezés pontosságának hiánya (vö. pl. 077 *endonima, standardizált [= egyégesített]* címszó alatt: „a Hull és a Kingston upon Hull (Anglia) →**allonimák** [= névváltozatok] közül az utóbbi a standardizált [= egységesített] forma”), illetve a forma nehézkessége (vö. pl. 277 *retranszkripció [= kiejtés szerinti átírás visszaalakítása]*) miatt.[2]

Az *-onima* (itt: ’-név’) utótagú terminusok esetében is, ahol erre mód volt, igyekeztünk feltüntetni a nemzetközi hátterű és a magyar nyelvi eredetű megfelelések kettősségét (pl. 005 *allonima [= névváltozat],* 017 *antroponima [= személynév],* 132 *hidronima [= víznév],* 247 *odonima [= útnév],* 250 *oronima [= hegynév]*). Részint azért, mert a magyar nyelvészeti terminológia másutt, a szemantika terén, eleve hasonló értelemben használja ezt a végződést (pl. *homonima, szinonima*), részint pedig mivel így a kérdéses kifejezések terminuscsoport jellege is jól kidomborodik. Nem vettük fel az idegen eredetű terminust abban az esetben, ha az a magyar eredetű szakkifejezéssel szemben teljesen gyökértelennek mutatkozik a hazai szakirodalomban, pl. az angol 028 *choronym* magyar megfelelője csak a *tájnév* terminus. Csak a nemzetközi hátterű terminust tettük meg címszónak akkor, ha neki megfelelő magyar eredetű kifejezés ez ideig nem jelentkezett a szakirodalomban, pl. 076 *endonima,* 081 *exonima.*

A nyelvészeti szakirodalomban elterjedt nemzetközi hátterű terminusok magyar nyelvi eredetű ekvivalensének a szójegyzékben történő megadása elsősorban a standardizációs tevékenységben érdekelt egyéb szakmabeliek tájékoztatását szolgálja, pl. 064 *diakritikus jel (= mellékjel),* 070 *diglosszia (= kettősnyelvűség),* 073 *diftongus (= kettőshangzó),* 280 *romanizálás (= latin betűs átírás).* A magyar terminusok kialakításakor esetenként részfordítással is éltünk, pl. az angol 118 *geographic information system* magyar megfelelőjeként jobbnak ítéltük a *geoinformációs rendszer,* mint a *földrajzi információs rendszer* terminust, mivel az előbbi könnyebben köthető a magyarul is egyre többször jelentkező, angol gyökerű *GIS* rövidítéshez.

2.1.2. Az angol és a magyar terminusok egymásnak való megfelel(tet)ései, ekvivalenciák azonosítása. – Jól ismert tény, hogy az egyes nyelvek lexikálisan másként osztják fel a valóságot, így a terminusok sem mindig pontosan egymás megfelelői (vö. KLAUDY 1997[3]: 117; FÓRIS–SERMANN 2010: 48). Anyagunkban is találunk arra példát, hogy egy angol terminus, értelmezés szerint, két különböző magyar terminusekvivalenssel rendelkezik, pl. 344 *toponymy* = (a) *helynévkutatás, helynévtan;* illetve (b) *helynévállomány* (ilyenkor a magyar szójegyzékben megjegyzéssel éltünk: „az angolban a *toponymy* terminus használatos mindkét értelemben”); 001 *acronym = akronima (= betűszó, mozaikszó).* Az utóbbi példa kapcsán megjegyzendő, hogy az egyes konkrét esetekben mindig

[2] A terminus előtt annak szójegyzékbeli sorszáma található. A terminusok magyar szójegyzékbeli sorszáma, az eredeti kiadvány nem angol nyelvű szójegyzékeinek gyakorlatát követve, megegyezik a megfelelő angol nyelvű kifejezések GTSGN.-beli sorszámával. Érdemes továbbá megjegyeznünk, hogy az eredeti terminusjegyzékben, nyelvészeti szempontból szokatlan módon, nem a helynévi, nyelvi példák, illetve a definícióbeli terminusok vannak dőlt betűkkel szedve, hanem a *See* és az *Example(s)* szavak.

eldönthető, hogy melyik magyar nyelvi eredetű terminus a pontos megfelelő, pl. a 263 *pixel (= képpont)* a „picture element" kifejezésből alkotott mozaikszó, míg az 358 *UNGEGN* a „United Nations Group of Experts on Geographical Names" névből létrehozott betűszó.

Más esetekben két, formailag (részben) különböző, ám a jelentést tekintve szinonim angol terminusnak egy magyar terminusekvivalens feleltethető meg, pl. 269 *proper name* és 270 *proper noun = tulajdonnév;* 032 *composite name* és 033 *compound name = összetett név;* 185 *man-made feature* és 048 *cultural feature = mesterséges alakulat;* 265 *place names index* és 343 *toponymic index = földrajzinév-mutató.* Egy-egy alkalommal az eredeti lexikális változatosság érzékeltethető két, (részben) különböző magyar terminus megadásával, pl. 173 *linguistic area = nyelvterület* és 175 *linguistic region = nyelvi régió.* Néhol az eredeti terminusjegyzék egyéb nyelvű terminusaival való, a GTSGN.-ben már jelölt harmonizációnak a feltüntetése is szükséges volt, pl. 079 *eponym = eponima (= névadó),* amellyel, személyek egy csoportja után történő elnevezések vonatkozásában, a „franciában az *etnonima* az azonos értelmű terminus".

A szakirodalomban használatos, egymásnak megfelelő értékű angol és magyar terminusok erősen különböző szemléletet is tükrözhetnek. Ez a kívülállók számára nem egyszer nehezen vagy alig értelmezhető különbözőség azonban nyilvánvalóan nem hagyható figyelmen kívül az ekvivalenciák megadásakor. Így például az angol 110 *generic element* kifejezés magyar megfelelője a *földrajzi köznévi elem* terminus, míg az angol 112 *generic term* kifejezésnek a magyarban az *alakulattípus-megjelölés* terminus felel meg. A példaként idézett terminusok egyébként nyelvi, illetve földrajzi szempontból jelölik meg ugyanazt a dolgot, ami némiképp magyarázza az angol kifejezések hasonlóságát, ezt azonban a magyar szakirodalomban hagyományosan használatos kifejezések segítségével nem tudjuk visszaadni.

Találkozhatunk anyagunkban ún. „hamis barát" terminusokkal is, pl. 003 *allograph = allográf (= íráselem-változat, betűváltozat),* nem pedig *más által írott* (vö. *allográf végrendelet*); 005 *allonym = allonima (= névváltozat),* nem pedig *álnév;* 368 *vocalization = magánhangzó-jelölés,* nem pedig *vokalizáció.* Az utóbbi kifejezés az itt megadott értelmében kapcsolódó terminusokban is jelentkezik: 242 *non-vocalized = a magánhangzó nem jelölt;* 359 *unvocalized = a magánhangzó nem jelölt.* A megfelelő magyar terminus azonosításában vagy megalkotásában fontos a definíció segítsége, pl. 093 *feature, physical = alakulat, természeti:* „Bármely olyan **→topográfiai alakulat,** amely vizuálisan észlelhető" és 092 *feature, natural = alakulat, természetes:* „**→Topográfiai alakulat,** amelyet nem ember hozott létre, és lényegesen nem is módosította azt".

A szójegyzék magyar változatának kialakításakor törekedtünk a terminuscsoportok megfelelő módon való visszaadására, pl. az angol 139 *indigenous language* magyar megfelelője azért lett az *őshonos nyelv,* nem pedig az *eredeti nyelv,* mert a 140 *indigenous name* visszaadására az *őshonos név* terminus alkalmasabbnak látszik, mint az elsődlegesen egyéb jelentéssel bíró *eredeti név* ('nem megváltoz[tat]ott név'). A *-gráf* utótagot 'betű' jelentésben, a *-gram ~ -gramma* utótagot 'jel' értelemben használtuk fel a megfelelő terminusokban,[3] pl. 003 *allograph = allográf (= íráselem-változat, betűváltozat);* 072 *digraph = digráf* (= *kétjegyű betű,* de vö. pl. SZTAKI Angol–magyar online

[3] Konvencionálisan: *-gráf* (utótagként) 'írás', '-írás'; *-gram ~ -gramma* (utótagként) 'ábra' (TOLCSVAI NAGY 2007: 401).

szótár: *digraph = digramma* megfeleltetés); 331 *tetragraph = tetragráf (= négyjegyű betű);* 257 *phonogram = fonogramma (= hangjel);* 134 *ideogram = ideogramma (= képírásjel);* 179 *logogram = logogram (= szójel);* 261 *pictogram = piktogram;* 326 *syllabogram = szillabogram (= szótagjel).* A *script* legtöbbször ’írás’, ’írástípus’ jelentésű, pl. 013 *alphabetic script = alfabetikus írás;* 039 *consonant script = mássalhangzó-jelölő írás;* 061 *defective alphabetic script = hiányos alfabetikus írás;* 075 *donor script = átadó írás;* 135 *ideographic script = ideogrammatikus írás (= fogalomírás, képírás);* 182 *logographic script = szójelölő írás;* 274 *receiver script = átvevő írás;* 306 *source script = forrásnyelvi írás;* 323 *syllabic script = szótagírás;* 330 *target script = célnyelvi írás;* 283 *script = írás;* egy-egy esetben azonban némiképp más értelmű, pl. 022 *biscriptual = két írásrendszerű;* 208 *multiscriptual map = több írásrendszerű térkép;* 189 *map script = térképfelirat;* illetve más kifejezés is hordozhat ’írás’ értelmet, pl. 165 *lettering, multilingual = írás, többnyelvű;* 186 *map lettering = térképi írás* (az utóbbi terminus a tevékenységet és annak eredményét egyaránt jelölheti).

Azokban az esetekben, ahol a magyar terminus többféle formában is jelentkezik, gyakorisági alapon döntöttünk a szójegyzékbe felvett alakról, pl. a 364 *vektoros mód* a magyar nyelvű oldalakon több Google-találatot eredményez, mint a *vektormód.* Sok esetben jelentett nehézséget az angol főnév + főnév szerkezetű terminusok magyar nyelvű visszaadása, mivel ezek mögött többféle grammatikai, szemantikai viszony is meghúzódhat. Az angol kifejezéshez képest a magyar terminust ilyenkor a definíció tükrében célszerű volt jóval kifejtettebbé tenni, pl. 372 *vowel marker = magánhangzó-jelölő kiegészítő írásjegy;* 015 *alphabetic sequence rules = betűrendi sorrendiséget megszabó szabályok;* 342 *toponymic guidelines = földrajzinév-egységesítési irányelvek.*

2.1.3. Hiányzó magyar terminusok pótlása. – Amennyiben a magyarban terminushiányt véltünk felfedezni, igyekeztünk megszüntetni. A hiányok kulturális, szemléletbeli különbségekből és eltérő névhasználati sajátosságokból adódhatnak. Így például az Egyesült Államokban a teljes, illetve a rövid névforma rendszeres használatának gyakorlata (vö. pl. a *Los Angeles,* illetve *L.A.* névformákat) szükségessé teszi ezek önálló terminussal való jelölését, vö. 104 *full title = teljes megnevezés;* 299 *short form (of a name) = rövid forma (névé).* A szójegyzék segíthet abban is, hogy a helynév-standardizációs tevékenységgel szorosan összefüggő, szűk körben használt terminusok a szélesebb (szakmai) közönség előtt is ismertté váljanak, pl. 277 *retranszkripció (= kiejtés szerinti átírás visszaalakítása),* 278 *retranszliteráció (= betű szerinti átírás visszaalakítása).*

2.1.4. Terminusváltozások. – A FÖLDI ERVIN által készített szójegyzéknek (1992b) köszönhetően alkalmunk nyílt néhány terminusváltozás regisztrálására is (vö. még SLÍZ 2012: 151–4). Egyes jelenségeket illetően az angol terminus a korábbi szójegyzékben más volt, mint a ma érvényes listában; ilyenkor értelemszerűen a magyar terminus is változtatandó, pl. 53 *írásjegy, rövidített (character, abbreviated)* (FÖLDI 1992b) és 025 *írásjegy (= karakter), egyszerűsített (character, simplified)* (GTSGN.). Más esetekben az angol terminus formailag ugyan változatlan maradt, ám azt némiképp különböző jelentésben használták egykor és ma, ezt tükrözi a magyar terminus megváltozása. Pl. 104 *típusmegjelölés (designation):* „Valamely alakulat helyét egy logikai osztályon belül alkotóelemeihez viszonyítva meghatározó kifejezés” (FÖLDI 1992b) és 063 *megjelölés (designation)* = 062 *leíró kifejezés (descriptive term)*: „Olyan szó (általában köznév,

melléknév vagy kifejezés), például térképre nyomtatva, amely a jellemzői alapján jelöl meg egy →**topográfiai alakulatot,** de nem alkot →**helynevet** (= toponimát)" (GTSGN.).

2.2. Definíciók. – A terminusjegyzék magyar változatában szereplő definíciók tekintetében törekednünk kellett a meghatározások értelmi kapcsolatainak megőrzésére és a definíciók mögött lévő szemlélet visszaadására, mérlegelnünk kellett továbbá a FÖLDI ERVIN által korábban készített szójegyzék egyes definícióinak átvehetőségét, illetve átalakítandóságát.

2.2.1. Az értelmileg összetartozó definíciók kezelése. – A szójegyzéken belül nemcsak a terminusokat, hanem a definíciókat is célszerű összefüggésrendszerükben vizsgálni. Összetartozó jelenségek meghatározására gyakran találkozunk párhuzamos megfogalmazású definíciókkal, pl. 091 *alakulat, mesterséges:* „→**Topográfiai alakulat,** amelyet ember hozott létre, vagy lényegesen módosította azt" és 092 *alakulat, természetes:* „→**Topográfiai alakulat,** amelyet nem ember hozott létre, és lényegesen nem is módosította azt". Egyes rokon dolgok különbségét sokszor a definíciók összevetésével lehet a leghatékonyabban megragadni, pl. 187 *térkép, többnyelvű:* „Térkép, amely egy adott topográfiai alakulat kapcsán különböző →**nyelveken,** nem feltétlenül →**standardizált** (= egységesített), →**allonimákat** (= névváltozatokat) közöl" és 188 *térkép, több írásrendszerű:* „Térkép, amely a →**helyneveket** (= toponimákat) két (két írásrendszerű) vagy több különböző típusú →**írásban** vagy →**írásrendszerben** közli". Néhány esetben a definícióhoz kapcsolódó, megfelelő háttérismeretek nélkül nehezen értelmezhető megjegyzés magyarázatát egy másik definíció információi adják meg. Például a 294 *írás, szótag-* terminusnál ez olvasható: „A koreai, bár alfabetikus, grafikusan és vizuálisan szótagjelölő". Ezt a 284 *írás, alfabetikus* terminusnál található alábbi megjegyzés segít megérteni: „A(z alfabetikus) koreaiban a betűk grafikusan nagyjából négyzet alakú szótagegységbe vannak rendezve."

2.2.2. A definíciók mögött lévő szemlélet megőrzése. – A szaktudományokban bevett meghatározásokhoz képest a szójegyzék egyes definíciói általánosabb jellegűek, pl. 201 *morféma:* „a legkisebb funkcióval bíró egység a szó összetevői között" (vö. „a morféma az a minimális nyelvi egység, amely már meghatározott formával és az ehhez kapcsolódó jelentéssel rendelkezik, s további hozzá hasonló, meghatározott alakú és jelentésű kisebb egységekre nem bontható"; LACZKÓ 2000: 38). Más esetekben a definíció részletezőbb megfogalmazású, pl. 370 *magánhangzó:* „a képzés során a szájüreg nem záródik el és nem is szűkül súrlódást okozó résnyire" (vö. „a magánhangzók képzésekor nincs akadály a szájüregben"; GÓSY 2004: 57).

2.2.3. A korábbi szójegyzék anyagának, definícióinak hasznosíthatósága. – FÖLDI ERVIN 1992-es szójegyzéke bizonyos vonásaiban hasznosíthatónak, más jellemzőit tekintve átértékelendőnek bizonyult számunkra. FÖLDI szójegyzékében a több szóból álló terminusoknak, nyilván az eredeti terminuslistát követve, sokszor a részei vannak definiálva (pl. 41 *hagyományos,* 47 *hivatalos,* 67 *nem hivatalos*), illetve a definíciókon belül nincsenek más címszavakra vonatkozó utalások, azaz a meghatározások összefüggései szövegszinten nincsenek jelölve. Mindez azt mutatja, hogy ebben az esetben a szójegyzék egyfajta kiinduló állapotával számolhatunk. FÖLDI egyes magyar terminusait megtartottuk,

pl. 76 *névtestület (authority, names)* (a szintén lehetséges *névhatóság* helyett). A *toponym* megfelelője FÖLDInél címszóként a *helynév,* ugyanakkor a definíciókban rendszerint *földrajzi név*-ként adja vissza e kifejezést. Ezt a kettősséget a *helynév* terminus következetes(ebb) alkalmazásával kívántuk megszüntetni, mivel a névtanban ma ez a szakkifejezés látszik megerősödöttnek (vö. HOFFMANN 2012: 128–30). FÖLDI ma is érvényes megjegyzéseit – pl. 27 *betűrend (sequence, alphabetical):* „Megjegyzés: a magyar jelentés nem foglalja magába[n] a 2. angol jelentést” – bizonyos formában megtartottunk, vö. 014 *alphabetic sequence = alfabetikus betűrend* alatt: „Megjegyzés: a magyar terminus jelentése nem terjed ki a (b)-vel jelölt, az angol terminus által lefedett értelemre” (ti. „[b] Az ilyen sorrendben jegyzékbe foglalt tételek összessége”). A mára érvényét vesztett megjegyzéseket töröltük, pl. 63 *lexikon, földrajzi (dictionary, geographical):* „Megjegyzés: az angol meghatározásból (nyilvánvaló tévedésből) kimaradt a »földrajzi« szó. A szótár korábbi kiadásaiban még ott volt egy a jelenlegitől kisebb mértékben eltérő szövegben” (vö. a 067 *dictionary, geographical* címszó alatti meghatározásban most újra ott van).

FÖLDI ERVIN szójegyzékének definíciói közül néhány (szinte) teljes egészében felhasználható volt, mivel velük kapcsolatosan a nemzetközi terminusjegyzék szövege nem változott, pl. 106 *gazetteer, index = földrajzinév-mutató:* „→**Helynevek** (= toponimák) rendezett listája kiegészítő adatokkal vagy azok nélkül, mely mutatóul szolgál ahhoz a forráshoz, amelyben a helynevek találhatók.” Mások részben bizonyultak felhasználhatónak, mivel esetükben a GTSGN. definíciói némileg eltérnek a FÖLDI által forrásként használt korábbi változat meghatározásaitól. Az eltérések lehetnek a technika változásának következményei, pl. 101 *format = formátum:* „Egy írott vagy nyomtatott dokumentum mérete és általános elrendezése” (FÖLDInél a 32 *formátum* terminus meghatározásában csak az „írott mű” fent megjelölt tulajdonságairól esik szó). A szemlélet változása is eredményezhet kisebb eltéréseket, pl. 151 *language, national = nyelv, nemzeti:* „Egy adott ország egészében vagy területének részein jelenleg is széles körben elterjedten használt →**nyelv,** amely gyakran beszélőinek identitását jelképezi. Rendelkezhet vagy nem rendelkezhet a →**hivatalos nyelv** jogállásával.” (FÖLDI megfelelő, 86-os számú terminusának definíciójából az első mondat második tagmondata még hiányzik).

A FÖLDI által kidolgozott definíciók alapjául szolgáló meghatározások jó része azonban jelentősen megváltozott a GTSGN. összeállításakor, így ezekben az esetekben jelentős változtatásokat kellett végrehajtanunk a magyar anyagban is. A GTSGN. definíciói a korábbi meghatározásokkal szemben sokszor tükröznek korszerűbb, pontosabb szakmai ismereteket, vö. pl. 87 *nyelvjárás (dialect)*: „Egy nyelvváltozat, melynek fonológiai és/vagy morfológiai jellegzetességei megkülönböztető egyediséget biztosítanak” (FÖLDI 1992b) és 066 *dialect = nyelvváltozat:* „Egy →**nyelv** területileg vagy társadalmilag elkülönülő változata, amelyet a szavak, nyelvtani szerkezetek egy sajátos készlete és sajátos kiejtés jellemez és azonosít. A →**nyelvváltozat** és a →**nyelv** elkülönítése néha nehéz” (GTSGN.). Egyes jelenségekkel összefüggésben bizonyos, korábban fontosnak tartott terminológiai kettősségek a GTSGN.-ből már hiányoznak, vö. pl. a FÖLDI 8-as terminusaként szereplő *alakulat, tengeri (feature, hydrographic)* kifejezést: „[a] tengerekkel és óceánokkal kapcsolatos alakulat vagy maguk a tengerek, óceánok és valamennyi részük”, a 11-esként jelentkező *alakulat, vízrajzi (feature, hydrological)* terminust: „[v]ízből álló vagy vízzel kapcsolatos alakulat, különösen a szárazföldi vizek” és a GTSGN. 090-es *feature, hydrographic = alakulat, vízrajzi* terminusát: „→**Topográfiai alakulat,** amely vízből áll, vagy főként vízzel hozható kapcsolatba, de szárazföldet nem tartalmaz”.

2.3. Illusztratív névpéldák. – A GTSGN. és az AGTSGN. összeállítói láthatólag tudatosan törekedtek arra, hogy az egyes definíciókhoz kapcsolódó illusztratív névpéldák kiegyenlítettséget mutassanak, azaz ne csak európai helyek nevei és ne csak latin betűs helynevek szerepeljenek közöttük. Ezt az alapelvet megtartva a magyar változatban a névpéldák szerepének és jellegének megfelelően különféle megoldásokat alkalmaztunk a helynévformák megadásakor.

Bizonyos esetekben a helyneveket az angol anyagban megadott formában kellett megtartani, akkor is, ha a névnek van konvencionális magyar megfelelője, mivel csak az eredetiben megadott névalak megfelelő a tárgyalt jelenség illusztrálására, pl. 228 *név, standardizált (= egységesített)*: „*Példa:* Kaapstad és Cape Town (de a Capetown forma nem standardizált)", mint ahogy a magyar *Fokváros* névváltozat sem az. Más definíciók illusztrálásánál az eredeti nyelvű helynévformák mellett zárójelben a magyar alakot is megadtuk, pl. 183 *teljes forma (névé)*: „*Példák:* Al-Mamlakah al-Hāshimīyah al-Urdunīyah (Jordán Hasemita Királyság); Zhonghua Renmin Gongheguo (Kínai Népköztársaság). Kapcsolódó kifejezés: →**rövid forma (névé)**; a fenti példák esetében, Al-Urdun (Jordánia); Zhongguo (Kína)". Az államformát is tartalmazó teljes és az azt nélkülöző rövid országnév kettőssége egyes országok megnevezésekor a magyarban is megvan (vö. GERCSÁK 2008). Esetenként a nemzetközi etalonnak számító angol nyelvű standardizált helynévforma mellett a magyar exonima feltüntetése is jogos, az azonosíthatóság megkönnyítésére, pl. 352 *transzliteráció (= betű szerinti átírás):* „*Példák* [szögletes zárójelben a magyar →**exonimákkal**]: Владивосток → Vladivostok [Vlagyivosztok]; Αθήνα → Athína [Athén]".

Találkozunk olyan definícióval is, amely esetében célszerű az illusztratív névpéldákhoz hosszabb-rövidebb magyarázatot fűzni, pl. A240 *helynév (= toponima) alanyesete:* „*Példák:* Berlin, nem pedig Berlins (Berlinnek jelentésű genitivus, birtokos eset) a németben; Budapest, nem pedig például Budapestre (a Budapest lativusa) a magyarban; Москва, nem pedig például Москвы (Moszkvából jelentésű ablativus) az oroszban".

Sajátosak azok az esetek, amelyekben az eredeti példákhoz hozzáadott magyar helynevek, egyéb kifejezések segítségével tudtuk igazán szemléletessé tenni a példaanyagot. Pl. 081 *exonima:* „*Példák:* az angol Warsaw forma a lengyel Warszawa exonimája; Mailand Milano német neve; Londres London francia neve; Kūlūniyā Köln arab neve; Bécs Wien magyar neve"; 112 *alakulattípus-megjelölés:* „*Példák:* mountain, sierra, san, shan, dagh, jabal, har, river, wadi, gang, patak, domb"; 130 *homonima:* „*Példa:* Monaco (Principauté de) és Monaco (di Baviera), utóbbi olasz nyelvű →**exonima,** mely München jelöli. Példa a magyar nyelvből: Bihar (szövetségi állam Indiában) és Bihar (közigazgatási egység a történelmi Magyarországon)". Néhány kivételes esetben pedig az eredetiben megadott példát teljes egészében ki kellett váltani megfelelő magyar példával a definícióban foglalt jelenség megvilágítására. Pl. 201 *morpheme:* „*Example:* »names« consists of the free morpheme »name« and the bound plural morpheme »s«" – a példa fordításával kapott magyar *nevek* szóalak segítségével azonban nem illusztrálható a szabad és a kötött morféma különbsége, ezért a magyar változat a következő lett: 201 *morféma:* „*Példa:* a »dűlők« szó a »dűlő« szabad és a többes számot jelölő »-k« kötött morfémákból áll".

2.4. Háttérismeretek. – A terminusjegyzék magyar változatának elkészítésekor a fordítás során a megfelelő terminusok azonosításában, a definíciók megfogalmazásában

fontos szerepet kapott bizonyos, főként a nyelvtudományhoz, illetve egyes természettudományokhoz (így a földrajzhoz, térképészethez) és a számítástechnikához kapcsolódó háttérismeretek megléte, valamint ezek megszerzésének képessége.

2.4.1. Nyelvészeti háttérismeretek. – Mivel a GTSGN. és az AGTSGN. terminusjegyzékek hosszabb időn keresztül nyerték el pillanatnyi formájukat, nem meglepő, hogy több nyelvészeti irányzat szemlélet- és fogalmazásmódjának nyomait fedezhetjük fel a szövegben. Ahol ennek jelentősége volt, illetve ahol erre mód volt, ott próbáltuk ezeket a sajátosságokat is tükrözni. A generatív grammatikára jellemző megfogalmazással találkozunk az alábbi definícióban: 121 *grammar:* „The field of study dealing with the formal features of a →**language** and the rules that govern their combination, reference and interpretation”, magyarul: 121 *nyelvtan:* „Egy →**nyelv** alaki jegyeivel és az ezek összekapcsolását, vonatkozásait és értelmezését meghatározó szabályokkal foglalkozó tudományterület”. A kognitív nyelvszemlélet jegyeivel hozható összefüggésbe a következő meghatározás: 308 *speech:* „An oral manifestation of →**language**”, magyarul: 308 *beszéd:* „A →**nyelv** szóbeli manifesztálódása”.

A nyelvészeten belül a névtudomány újabb eredményei is visszaköszönnek az egyes definíciókban. A *tájnév* GTSGN.-beli meghatározáson alapuló definíciója magyarul így hangzik: „Területi alakulatra alkalmazott →**helynév**”. A terminusjegyzék magyar változatába azonban az AGTSGN.-ben megadott módosított definíció értelmében a következő meghatározás került be: 028 *choronym = tájnév:* „Egy terület nagyobb földrajzi vagy adminisztratív egységének a neve”. Megjegyzendő, hogy az AGTSGN.-beli definíció az ICOS terminológiai listáján szereplő meghatározással („*choronym* – proper name of a larger geographical or administrative unit of land”) mutat rokonságot (vö. http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html).

2.4.2. Természettudományos és számítástechnikai háttérismeretek. – A terminusjegyzék magyar változatának elkészítésekor számunkra a legnagyobb nehézséget a természettudományos, illetve számítástechnikai háttérismeretek megszerzése, a megfelelő szakszókincs megismerése és alkalmazása jelentette. Míg egyes földrajzi és számítástechnikai szakkifejezések akár még a középiskolai kötelező tananyagból is ismerősek lehettek (pl. a 062 *leíró kifejezés* terminus példái között: „állandó, időszakos [vízfolyás]”; az angol 053 *data dictionary* magyar *adatkönyvtár* megfelelés), más esetekben, főként a definíciók megfogalmazásakor, érzékelhető volt a komolyabb szakmai ismeretek hiányának fordítást nehezítő hatása (pl. a 127 *hardver* terminus meghatározásában szereplő *központi feldolgozó egység, az ún. CPU* [= central processing unit] magyar megjelölése; ugyanitt az angol *tape consoles* magyar *[hang]rögzítő konzolok* megfelelés helyességének megítélése). Néhol a valóságismeret hiánya nehezítette a fordítást, pl. az A340 *toponym, underground* terminus példái között szerepel a *level-10 mine tunnel* kifejezés, melyet, annak pontos referenciáját nem ismerve, *bányatárnák* formában adtunk vissza, lektorálásra váró „munkaterminus”-ként.

2.5. Formai sajátosságok. – A terminusjegyzék magyar változatának szerkezetét, formáját igyekeztünk az eredeti szójegyzék formai sajátosságaihoz igazítani: a terminusok GTSGN.-beli sorrendjének változatlanságát úgy értük el, hogy – ahogy ez az eredeti dokumentumban az egyéb idegen nyelvű anyagok esetében is követett gyakorlat volt –

az egyes tételeken belül az angol terminus sorszámát és magát a terminust tüntetjük fel elsőként, majd a megfelelő magyar terminus, végül pedig a magyar nyelvű definíció következik. A magyar terminusok visszakereshetőségét a jegyzék végére illesztett magyar–angol betűrendes mutató segíti. A magyar terminusjegyzékben a GTSGN. és az AGTSGN. anyagát a könnyebb használhatóság biztosítására egybeszerkesztettük.

Az angol szójegyzék a több tagból álló terminusokat többnyire az első és a második elem szerint is listázza, fő-, illetve utaló címszóként. Ezt a gyakorlatot mi is próbáltuk követni, akkor is, ha a magyar összetett terminusok esetében szokatlan címszavakat (is) kaptunk eredményként, pl. 136 *index, names = mutató, név-;* 245 *noun, common = név, köz-*. Az angol nyelvű terminushasználatra vonatkozó GTSGN.-beli megjegyzéseket, mivel maguk az angol terminusok is anyagunk részét képezik, a magyar változatba is átemeltük, pl. 321 *syllabic* (as a noun) = *szótag* (főnév): „Az angolban túlnyomóan a többes számú syllabics forma használatos".

3. Eredmény. – A munka eredményeként tehát elkészült az UNGEGN helynévstandardizációs terminológiát szabványosító kiadványainak magyar változata. A fordítás és az angol–magyar viszonylatban megvalósított terminusharmonizáció ellenőrzésére szakembereket kértünk fel a nyelvészet, földrajz, térképészet, számítástechnika és a GTSGN. szójegyzékben szereplő több egyéb nyelv (francia, spanyol, orosz) területéről; az anyag lektorálása jelenleg éppen folyik. A lektorált magyar változat online felületen és nyomtatásban történő közzétételét a közeljövőben tervezzük.

Hivatkozott irodalom

AGTSGN. 2007. = *Addendum for Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names.* http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pubs/glossary_add_e.pdf (2013. 09. 16.).

BÖLCSKEI ANDREA 2012. A helynév-standardizáció terminológiájáról. *Névtani Értesítő* 34: 167–78.

FARKAS TAMÁS 2012. Szempontok a magyar névtani terminológia megítéléséhez. *Névtani Értesítő* 34: 139–48.

FÓRIS ÁGOTA – SERMANN ESZTER 2010. A terminológiai szabványosítás és a terminológiai harmonizáció. *Magyar Terminológia* 3: 41–54.

FÖLDI ERVIN 1992a. Az ENSZ földrajzinév-egységesítési tevékenysége. *Névtani Értesítő* 14: 21–35.

FÖLDI ERVIN 1992b. Az ENSZ földrajzinév-egységesítési szakkifejezések szótára. *Névtani Értesítő* 14: 127–38.

GERCSÁK GÁBOR 2008. Magyar és angol országnevek a fordításban. *Fordítástudomány* 10/1: 71–8.

GÓSY MÁRIA 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya.* Budapest.

GTSGN. = *Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names.* 2002. http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/glossary.pdf (2013. 09. 16.).

HOFFMANN ISTVÁN 2012. Elmélet és terminológia a magyar helynévkutatásban. *Névtani Értesítő* 34: 127–37.

ICOS TL. = ICOS *List of Key Onomastic Terms.* http://www.icosweb.net/index.php/terminology.html (2013. 09. 16.).

KERFOOT, HELEN 2000. Wien or Vienna; Kalaallit Nunaat, Grønland or Greenland? Recent work and directions in geographical names standardization through the United Nations. *Onoma* 35: 199–213.

KLAUDY KINGA 1997[3]. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítástechnikai példatárral.* Budapest.

LACZKÓ KRISZTINA 2000. Az alaktan tárgya és alapkategóriái. In: KESZLER BORBÁLA szerk., *Magyar grammatika.* Budapest. 37–50.

SLÍZ MARIANN 2012. Terminusok keletkezése és változása. *Névtani Értesítő* 34: 149–56.

SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2007. Magyar neve? Szlovákiai magyar helységnevek standardizációs problémái. *Névtani Értesítő* 29: 189–200.

SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2008. A határon túli névhasználat és a nyelvi tervezés. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai. Balatonszárszó, 2007. június 22–24.* Budapest. 41–52.

SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2009. A határon túli magyar helynevek standardizációs kérdései. *Korunk.* 3/5: 95–9.

SZTAKI Angol–magyar szótár = http://szotar.sztaki.hu/angol-magyar-szotar (2013. 09. 16.).

TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2007. *Idegen szavak szótára.* Budapest.

UNGEGN = *United Nations Group of Experts on Geographical Names.* http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/default.html (2013. 09. 16.).

BÖLCSKEI ANDREA

ANDREA BÖLCSKEI, **On preparing the Hungarian version of the UNGEGN document entitled “Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names”**

This paper gives a general overview of the reasons for, and the conditions and methods of preparing the Hungarian version of the UNGEGN document entitled “Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names” (including also its “Addendum”). The project, carried out at Károli Gáspár University in the spring of 2013 with the assistance of students majoring in Terminology, can be considered a continuation of the work, initiated by ERVIN FÖLDI twenty years ago, to establish and regularly update the Hungarian terminology of geographical names standardization. The paper discusses relevant methodological problems such as: how to decide whether terms of Hungarian origin or terms of international background should be adopted in Hungarian; how to identify or create English–Hungarian term equivalences; how to treat term gaps and term changes appropriately; how to word the Hungarian definitions; how to select the illustrative examples; and how to formulate and publish the proofread Hungarian version of the document on terms of geographical names standardization.

VISSZAEMLÉKEZÉS A FÖLDRAJZINÉV-BIZOTTSÁG HELYESÍRÁS-SZABÁLYOZÁSI ÉS FÖLDRAJZINÉVTÁR-KÉSZÍTÉSI MUNKÁSSÁGÁRA

1. Bevezetés. – Jelen dolgozat szerzője térképészként a korszerű magyar tengerábrázolás megvalósítása érdekében végzett kutatásai kapcsán névrajzi kérdésekkel is foglalkozik, hiszen a földrajzi nevek a térképi ábrázolás szerves részét képezik. A tengerekkel kapcsolatos magyar nyelvű névanyag megállapítása, kezelése ugyanazon kérdések megoldását feltételezi, amelyek a szárazföldi objektumok megnevezésével kapcsolatban is felmerülnek: helyesírási kérdések, standardizálás, „hivatalos" nevek megállapítása, névváltozatok kezelése, névtárkészítés stb.

A dolgozat tisztelgés az elődök munkássága előtt, amely elméleti és gyakorlati szinten is alapjául szolgált a szerző fent említett munkáinak is, akár a száz évvel ezelőtt megjelent 1913-as helységnévtár neveit megalapozó Országos Községi Törzskönyvbizottság névegységesítési törekvéseit, akár az 50 éve, 1963-tól működő Földrajzinév-bizottság (a továbbiakban: FNB) helyesírás-szabályozási (1965, 1998) és földrajzinévtár-készítési (1971, 1976–1981, 1982) tevékenységét tekintjük. A szerző felidézi a „Magyarország földrajzinév-tára II." elkészítésében végzett munkáját és az ehhez kapcsolódó kutatásait, amelyekkel igyekezett hozzájárulni a névtár továbbfejlesztéséhez. Egyúttal néhány – a magyar földrajzinév-tárakkal kapcsolatos – félreértést is tisztáz, amelyek a nyelvészeti szakirodalomba bekerültek.

2. Előzmények: az elmélet. – A széles körű (a többé-kevésbé zárt, szűkebb embercsoportokon, például egy falu lakosságán túlnyúló) és egyértelmű kommunikáció feltétele a földrajzi nevek egységes használatának kialakítása. Ennek érdekében – a közigazgatás szempontjából legfontosabb kategória, a településnevek esetében – hazánkban már „a község és egyéb helynevekről" szóló 1898. évi 4. törvénycikk nyomán megindult az ún. törzskönyvezés folyamata, amelynek célja és többnyire (Árva, Liptó, Fogaras és Hunyad vármegyék kivételével) meg is valósított eredménye annak az elvnek az érvényesülése, hogy a Magyar Királyság minden egyes önálló jogállású településének egy és csak egy, a többitől eltérő hivatalos neve jöjjön létre. (Érdemes itt megjegyezni, hogy a helyi közösségek továbbra is a nevek rövid alakját használták és használják a gyakorlatban – száz év elteltével, napjainkban is –, azaz *Békéscsaba, Hejőcsaba* vagy *Piliscsaba* lakói egyaránt *Csabán* élnek.) A munka eredményeit az éppen száz esztendeje megjelent, 1913-as helységnévtárban tették első ízben széles körben hozzáférhetővé. A nemzeti földrajzinév-egységesítés célja tehát a tényleges (helyi) névhasználatnak megfelelő (vagy ahhoz közel álló) és a helyesírás szabályait követő névalak megállapítása.

Már az első nemzetközi világtérkép készítésekor felvetődött a nemzetközi névegységesítés szükségessége. A nemzetközi egységesítés lényege: az exonimák számának csökkentése, azaz az a törekvés, hogy a különböző földrajzi objektumok megnevezésére lehetőleg egy „hivatalos" nevet használjunk. Ezzel szemben például a legismertebb városokra,

de más földrajzi helyekre is számos olyan nyelven keletkeztek névváltozatok, amely nyelveket beszélő közösségek akár másik kontinensen élnek, de amelyeket a különböző nyelveket beszélő emberek használnak; sőt az oktatásban ezeket tanítják is. Ezen exonimák használata gyakran politikai érzékenységgel bír (*Cluj-Napoca, Kolozsvár, Klausenburg* stb.). Szerencsére zömük semleges, nem vált ki érzelmeket (*Bécs, Varsó, Párizs, Sziklás-hegység, Sárga-folyó* stb.), létük azonban akadályozza az egyértelmű nemzetközi kommunikációt, esetenként zavart is okozhat (pl. *München* olasz exonimája *Monaco*). Ezért is fontos törekvés az exonimák számának csökkentése. A különböző nyelvek exonimakincse azonban a világ el- (és nem ki-)sajátításának fokmérője, és tükrözi azt, hogy történelme folyamán az adott nyelvet beszélő nép milyen mértékben tájékozódott a világról. Az exonimák a nyelv szókészletének részei, így kiirtásuk természetes ellenállásba ütközik.

A nemzetközi egységesítés alapjául szolgálhatnak az egyes országok földrajzinév-tárai, amelyek a közigazgatási neveken túl a „hivatalos név"-nek tekintett domborzati, táj- és vízneveket – ha ezek névváltozatai is szerepelnek bennük, azok közül kiemelten – tartalmazzák. A nemzetközi egységesítés alapja tehát a nemzeti névegységesítés. A nemzeti egységesítés feltétele viszont földrajzinév-bizottságok létrehozása. Ezek első feladatának kell lennie, hogy az adott nemzeti nyelv(ek) földrajzinév-írási, helyesírási szabályrendszerének pontos lefektetését elvégezzék, majd pedig különböző szinteken és részletességgel gondoskodjanak a hivatalosnak tekinthető földrajzi nevek megállapításáról. A hazánkban 1963-ban létrehozott (ma tárcaközi) Földrajzinév-bizottság – nemzetközi szinten is – mindkét területen élen járt.

Bár a földrajzi nevek írásmódjának szabályozására már korábban is történtek kísérletek, az első egységes, a Magyar Tudományos Akadémia által is elismert – és széles körben használt – szabályozás 1965-ben született, három szerző tollából (FÁBIÁN PÁL – FÖLDI ERVIN – HŐNYI EDE: A földrajzi nevek és megjelölések írásának szabályai; közismert rövidítéssel: FöNMÍSz.). Ennek második, bővített kiadása az 1998-ban ugyane szerzőhármas által kiadott „A földrajzi nevek helyesírása". Ez utóbbi a névírás szabályrendszerét tekintve gyakorlatilag változatlan, csupán a két kiadás között eltelt több mint 30 esztendő eredményeit tükrözi. Megemlítendő például a kötőjellel kapcsolandó földrajzi köznevek bővülése a tengerfenék-domborzati kategóriával (éppen a jelen dolgozat szerzőjének munkássága nyomán is, l. a *kanyon, nagymedence, sáncárok, selfhát, selfmedence* közneveket, vö. MÁRTON 1992). Említést érdemel, hogy egy példatárral gazdagodott a kiadvány, válogatott névírási példákat felsorakoztatva a Kartográfiai Vállalat százezres nagyságrendű, hazai és más országokbeli földrajzi nevet tartalmazó új világatlaszai (Nagy világatlasz, 1985; Földrajzi világatlasz, 1992 stb.), illetve az időközben elkészült „Magyarország földrajzinév-tára II.", valamint az ún. megyei (nyelvészeti) névgyűjtési kötetek gazdag helynévanyagából.

3. Magyarország földrajzinév-tárai

3.1. „Magyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek." – A kiadvány, melynek közismert rövidítése térképész berkekben: FNT. I., 1971-ben jelent meg. A szerzők szokásos helyén – a külső borítón – az alábbi szöveget találjuk: „A Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala keretében működő Földrajzinév-bizottság"; a kiadó szokásos helyén pedig: „MÉM

Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal, Budapest, 1971". Neves térképészek közreműködésével (TAKÁCS JÓZSEF, TÓTHNÉ ENDREY MÁRIA, ZOMBAI PÁL – Kartográfiai Vállalat, a továbbiakban: KV), FÖLDI ERVIN szerkesztésében (Földmérési Intézet, a továbbiakban: FÖMI) készült a hazánk 715 legfontosabb nem államigazgatási és település jellegű földrajzi objektumát a használatra javasolt kiemelt, „hivatalos" névvel és névváltozatokkal leíró kiadvány. Ez az objektum azonosítását és földrajzi jellegét meghatározó adatokkal ellátott szöveges, magyar és angol nyelvű ismertetőt is tartalmazott, nyomtatott térképmelléklet azonban ekkor még nem tartozott hozzá. A Kartográfiai Vállalatnál a MEO-ban (Minőséget Ellenőrző Osztály) azonban hozzáférhető volt egy 500 ezres méretarányú kéziratos térkép, amelyen a kiadványban szereplő földrajzi nevek topográfiai helyükön megírva szerepeltek, ezzel is segítve a gyakorlati térképszerkesztési feladatok megoldását. A mű javított, nyomtatott térképmelléklettel is ellátott új kiadása 1982-ben, a Kartográfiai Vállalat gondozásában jelent meg.

3.2. „Magyarország földrajzinév-tára II." – Az FNT. II. 19 megyei kötetből álló sorozatát ugyancsak a Kartográfiai Vállalat adta ki 1976–1981 között, 150 ezres méretarányú térképmellékletekkel. 16 kötet elkészítésében – a vállalat térképszerkesztőjeként – magam is közreműködtem, kellő gyakorlatot szerezve ily módon a földrajzi nevek ismeretében és a névtárszerkesztésben. Ezt a tudást és tapasztalatot később jól hasznosíthattam a tengerekkel kapcsolatos névrajzi kutatásaimban.

Egy 1979-ben, MÉM-pályázatként készített kéziratomban (MÁRTON 1979) ismertettem az akkor folyó munka részleteit, és összefoglaltam a továbblépés lehetséges irányát is. Mivel több, félreértésen alapuló adat került be a szakirodalomba az FNT. II.-vel kapcsolatban, dolgozatomat pedig azóta se publikáltam, talán nem haszontalan annak lényegét röviden összefoglalni, az egykorú keletkezés hitelességével.

A MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala a 10/1974. (III. 31.) MÉM sz. rendelet értelmében kezdeményezte a névtár elkészítését. A szerkesztői utasítást a Földmérési Intézet tudományos főmunkatársa, FÖLDI ERVIN készítette el, aki a gyakorlati munkát is irányította. A KV 2. Szerkesztő Osztályán 1976. március 15-én kezdődött a munka olyan térképszerkesztők bevonásával, akik előzőleg a földrajzi nevek helyesírásának szabályait (FöNMÍSz.) továbbképző tanfolyamon felelevenítették, illetve megismerkedtek az MTA Helyesírási Bizottsága e témakörbe tartozó döntéseivel.

A „köztes" térképet az 1 : 25 000 méretarányú (a továbbiakban: ma.) topográfiai térkép mint a földrajzi nevek fő alapanyaga és az 1 : 150 000 ma. tervi alap között egy 1 : 100 000 ma. montírozott, járásokra bontott anyag képezte. (Az 1 : 100 000 ma. köztes feldolgozást kellő gyakorlat kialakítása után elhagytuk, és közvetlenül 150 ezresben, a nyomtatandó térképmellékletnek megfelelő méretben folyt a tervezés.) A települések belterületi részeinek, illetve a külterületi lakott helyeknek a megnevezéséhez „A Magyar Népköztársaság helységnévtára" (az 1973-as kiadás helyesírási szempontból javított változata), illetve a későbbiekben megjelent ún. pótkötetek (Magyarország helységnévkönyvei) szolgáltak elsődleges alapanyagul. Víznevek esetében az Országos Vízügyi Hivatal (OVH) 1 : 200 000 ma. „Magyarország vízfolyásai és belvízcsatornái" című térképe, illetve „Magyarország munkatérképe" (1 : 100 000) volt a legfontosabb forrás. Domborzati és

területnevek meghatározásához az 1 : 25 000 ma. polgári[1], esetenként az 1 : 50 000 ma. (használatból akkor kivont) katonai topográfiai, illetve – olyan területeken, amelyeknél ilyen volt – különböző méretarányú turistatérképek álltak rendelkezésünkre. A fentieken kívül számos különböző anyagot – a képes levelezőlaptól a várostérképeken át az autóbusz-, illetve vasúti menetrendig és a megyék, járások, egyes települések földrajzi neveinek nyelvészeti, helytörténeti névgyűjteseit – feldolgoztuk: összesen több mint 300-féle forrást.

Az 1 : 150 000 ma. terv, illetve az ezzel párhuzamosan készülő könyvtári kartonok ezután a FÖMI-be kerültek. Ezek kiemelt helyen a térképterven szereplő nevet tartalmazták, de emellett fölsorolták a különböző alapanyagokon talált névváltozatokat is, és szerepelt rajtuk a gyors térképi azonosításhoz szükséges betű- és számjelzés, valamint az objektum jellegét meghatározó rövidítés, illetve a község neve is, ahol az objektum található. A FÖMI-ben folyt az ellenőrzés és az 1 : 10 000 ma. topográfiai térképről való kiegészítés (új objektumok felvétele és névváltozat-gyűjtés). Majd az anyag visszakerült a KV-hoz, ahol a szükséges javítások, kiegészítések elvégzése után a helyszíni egyeztetés céljára a térképről fénymásolat, a kartonokról pedig ún. űrlap készült, amely az anyagot községenkénti csoportokban ábécébe rendezve tartalmazta. Ezután az egész anyag visszakerült a FÖMI-be, s megtörtént a helyszínelés előkészítése. A helyszíni egyeztetést vagy a FÖMI munkatársai, vagy az illetékes (járási, városi) földhivatal emberei végezték településenként, a (mai önkormányzatoknak megfelelő) tanácsokba behívott helyi lakosok segítségével. Az eredményt a tanácselnök bélyegzővel „szentesítette". Az egyeztetés célja az volt, hogy a névváltozatok közül kiemelt név valóban a helyi névhasználatnak megfelelő aktuális név legyen, illetve hogy az aktuális névvel jelölt objektum a valós topográfiai helyén szerepeljen a térképen.

A helyszíni egyeztetést követően a térkép és az űrlapok a FÖMI-be kerültek vissza, ahol a járások anyagát megyévé egyesítették, és a vízügyi szervekkel is egyeztették. Az ezt követő nyelvi lektorálás után az előkészített anyag a Földrajzinév-bizottság elé került, amely megvitatta a problematikus neveket, és döntést hozott a helyesírásra vonatkozólag.

Az FNB-döntés után az anyagot a KV-nál részletesen átdolgoztuk. Ennek során figyelembe vettük a helyi egyeztetésnek a név topográfiai helyére vonatkozó észrevételeit, a névváltoztatásokat, valamint az FNB helyesírási döntéseit. A „megyei egyesítés"-nek nevezett folyamaton belül került sor az ún. tisztázati kartonok elkészítésére, amelyek a szedéskiírás és később a szöveges anyag összeállításának alapjául szolgáltak. Ezek már csak egyetlen – a térképen is szereplő – nevet tartalmaztak. Emellett megadták az objektum jellegét, a község megyén belüli sorszámát, valamint a keresőadatokat.

A vonalas tisztázati anyagot az 1 : 150 000 ma. megyetérkép-sorozat megfelelő munkarészeiből nyertük, amelyet elsősorban vízrajzi szempontból és a határok tekintetében korrektúrázni kellett. A névrajzi anyag tisztázati elkészítését is a 2. Szerkesztő Osztály végezte; ez lehetővé tette az esetleg felmerülő problémák azonnali megoldását.

Az ezután elkészült térképmelléklet próbanyomatát a FÖMI-ben és a KV-nál, párhuzamosan korrektúrázták, majd javítás után sokszorosították a végnyomatot. Az utóbbival párhuzamosan került sor a szöveges anyag összeállítására, természetesen a

[1] Nyilván ez a tény tévesztette meg HOFFMANN ISTVÁNt (2003: 166), amikor az FNT. II.-vel kapcsolatban azt írja, hogy „Mellékletként 1: 25.000 méretarányú névtérképek is készültek hozzá."

próbanyomat-korrektúra során fellelt hibák javítása után. Majd az IBM-gépelés[2] (községek szerinti és megyei egyesített ábécében), ennek a kartonokkal való összevetése, javítás, tördelés, montírozás, fotózás, szerelés, nyomás és kötészet következett a technológiai sorban.

A fent leírt munka eredményeképpen tehát a keresőhálózattal ellátott 1 : 150 000 ma. megyetérkép[3] a megfelelő topográfiai helyükön ábrázolta a helyszínelés során jóváhagyott neveket, a megyei kötet szöveges anyaga pedig mind községenkénti felsorolásban, mind megyénként betűrendben, a községre, a földrajzi objektum jellegére való utalással, valamint a térképi azonosítást szolgáló keresőadatokkal kiegészítve tartalmazta ugyanazon neveket. Csak ez utóbbi alkalmas a helyesírás meghatározására, tekintettel arra, hogy sok esetben a térképen a korrekt elhelyezés érdekében a nevet el kellett választani.

3.3. „Magyarország földrajzinév-tára III." – A kötet elkészítésével kapcsolatos elképzeléseim kialakításához, a javasolt munkafolyamat megfogalmazásához többoldalú vizsgálatokat végeztem. Az FNT. II. 1 : 150 000 ma. térképmellékletei, az ún. névtérképek a méretarányuknak megfelelő névrajzi sűrűség sokszorosát (közel hétszeresét) mutatják. Az ún. Töpfer-féle szabály[4] névelemekre való kiterjesztésével végzett vizsgálataim eredményeképpen megállapítottam, hogy ezen térképek névgazdagsága egy 1 : 22 000 ma. térkép névsűrűségének felel meg (MÁRTON 1979).

Névstatisztikai vizsgálatokat is végeztem. Az addig feldolgozott hat dunántúli megye alapján 1979-ben az FNT. II. neveinek várható számát 55–65 000 közöttire becsültem. HOFFMANN (2003) szerint „mintegy 62.000 kisebb folyóvíz, határrész stb. nevét" tartalmazza, mai számításaim szerint 60 217 névről beszélhetünk.[5] Összevetve az FNT. I. neveinek a számát az addig elkészült FNT. II.-ben szereplő megyék és járások közül azok neveinek a számával, amelyeknek megfelelő nyelvészeti névgyűjtési kötetek is megjelentek, továbbá e kötetek külterületi neveinek a számával, meg tudtam becsülni az FNT. I., az FNT. II. és egy tervezett FNT. III. névarányait: nagyjából 1 : 18 : 100-hoz. Levonható volt az a következtetés is (ugyancsak a Töpfer-szabály alkalmazásával), hogy ha a térképi betűméretet nem változtatjuk, a névsűrűség figyelembevételével minimum 1 : 50 000 ma. térképmellékleteket kell készíteni egy olyan FNT. III.-hoz, amely a nyelvészeti célú megyei (vagy járási) névgyűjtési kötetek anyagát (a belterületek neveit kivéve) tartalmazza. Az utóbbiak ábrázolása esetén pedig a kívánatos minimum az 1 : 25 000 méretarány.

---

[2] Fényszedés helyett nyomdai minőségű gépelt szöveg fényképezésével állították elő a nyomási eredeti filmeket.

[3] Ez a közepesnek tekinthető méretarány mondatja MIKESY GÁBORral (2012: 108), hogy „az első egységesítési folyamat, ami a »Magyarország földrajzinév-tára II.« sorozatban öltött testet, sajnos, csak a közepes méretarányú térképek mikrotoponímiáját érintette"; nem véve figyelembe e térképmellékletek 22 ezres (nagy!) méretaránynak megfelelő névsűrűségét.

[4] A Töpfer-szabály összefüggést állapít meg a térképek méretaránya és az azokon alkalmazott térképjelek, térképi elemek – esetünkben a nevek – száma között. Azt mondja ki, hogy ha a méretarány felére csökken, az ábrázolható objektumok száma az eredetinek csupán egynegyede lesz.

[5] Baranya: 2786, Bács-Kiskun: 2948, Békés: 2139, Borsod-Abaúj-Zemplén: 6622, Csongrád: 1739, Fejér: 2531, Győr-Sopron: 2171, Hajdú-Bihar: 3443, Heves: 2940, Komárom: 1855, Nógrád: 2614, Pest (Budapest): 4117 + 354, Somogy: 5037, Szabolcs-Szatmár: 5042, Szolnok: 2501, Tolna: 2394, Vas: 2501, Veszprém: 3587, Zala: 2896; összesen: 60 217 név. (A megyeneveket a névtár készítésekor használt névalakban adtam meg.)

Tehát már az FNT. II. készítésével párhuzamosan többféle fejlesztési lehetőség körvonalazódott, amelyeket „Javaslatok” formájában fogalmaztam meg (MÁRTON 1979: 5–6). Ezek egyike az volt, hogy a 19 megyei kötet megjelenését követően sor kerülhetne egy egyesített országos kötet kiadására, amely egyrészt tartalmazná a megyék teljes anyagát egymás után, betűrendben, s egy „Országos betűrendes jegyzék”-et, valamint mellékletként a 19 db 1 : 150 000 ma. megyetérképet. Az országos betűrendes jegyzék összeállításakor a már meglevő tisztázati kartonok minimális kiegészítéssel felhasználhatók. Mivel az FNT. II. elkészültekor a névanyag megyénként betűrendben van, minden kartonra csak a megye betűjelzését kell feltüntetni, s azután kell elkészíteni az országos, egyesített betűrendet. E munka során nyilván „kiugranak” a gondos munka ellenére is bennmaradt helyesírási hibák, amelyek kiszűrését számítógépes feldolgozással minimálisra lehetne csökkenteni. Ez egyben jó alapot adna az FNT. II.-ben nem szereplő földrajzi nevek helyesírásának meghatározásához is. Ezzel párhuzamosan el lehetne végezni az eddig megjelent nyelvészeti névgyűjtési kötetek anyagának gépi feldolgozását is, amely később alapja lehet egy elképzelt FNT. III. létrehozásának. Egy lehetséges módszer a feldolgozásra:

1. név: *Nagy-kőhát-tető*
2. névelemekre bontás: *Nagy-kő-hát-tető*
3. gépre vitel, utasítás a névelemek hátravetésére, ahányszor szükséges:
   Nagy-kő-hát-tető
   kő-hát-tető; Nagy-hát-tető; Nagy-kő-tető; Nagy-kő-hát-
4. az így létrejött „nevek” gépi betűrendbe sorolása

A rendezés ilyen formája során gyakorlatilag az összes szükséges variációban egymás mellé kerülnek a nevek. Az egybeírás, a kötőjelezés, illetve a különírás könnyen megítélhető, és áttekinthető annak az összes ilyen nevet érintő következménye is.[6]

A 19 megye megjelenése után még egy dolog könnyen elvégezhető és szükséges is: az FNT. I. korrektúrázott kiadása, 1 : 500 000 ma. térképmelléklettel. A jelenlegi kiadás a szó legszorosabb értelmében „névtár”, hiszen a nevek csak a leírások alapján azonosíthatók, s hogy ez nem mindig sikerül, azt bizonyítja például az 1 : 150 000 ma. megyetérképsorozat vízrajza, amelyet térképi alapként felhasználtunk az FNT. készítéséhez (MÁRTON 1979: 6). (Az FNT. I. új kiadására 1982-ben sor is került.)

Az FNT. III. létrehozásának felvetése magával hozta egy mintafeldolgozás elkészítését a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei *Nagyvisnyó* község területére, ami számos tanulsággal járt, s ma úgy tűnik, hogy a jelenleg folyó 1 : 10 000 ma. földrajzinév-tár készítésénél nagyrészt figyelembe is vették ezeket. Itt kell megjegyeznem, hogy bár a névgyűjtés és a lokalizálás kéziratban a község teljes területére elkészült, a benyújtott pályázati anyagban annak csak egy kis területre vonatkozó része szerepelt (vö. 1. ábra). A névjegyzék így is több mint 370 nevet, illetve névváltozatot tartalmazott a hozzájuk kapcsolódó kiegészítő adatokkal (pontos forrásmegjelölés, földrajzi jelleg megadása, lokalizálást segítő adatok stb.) a névváltozatok esetében is.

[6] Az ilyenfajta rendezés felhívja a figyelmet a néveredet vizsgálatának fontosságára. Nézzük például a *kis duna dűlő* betűsort. *Kis-Duna-dűlő*: egy Duna-ág melletti terület; *Kis-Duna dűlő*: egy Duna-ág melletti út; *Kis Duna dűlő*: a Duna folyam melletti keskenyebb út, a *Nagy Duna dűlő* ennek a szélesebb párja. A magyar helyesírás értelemtükröző.

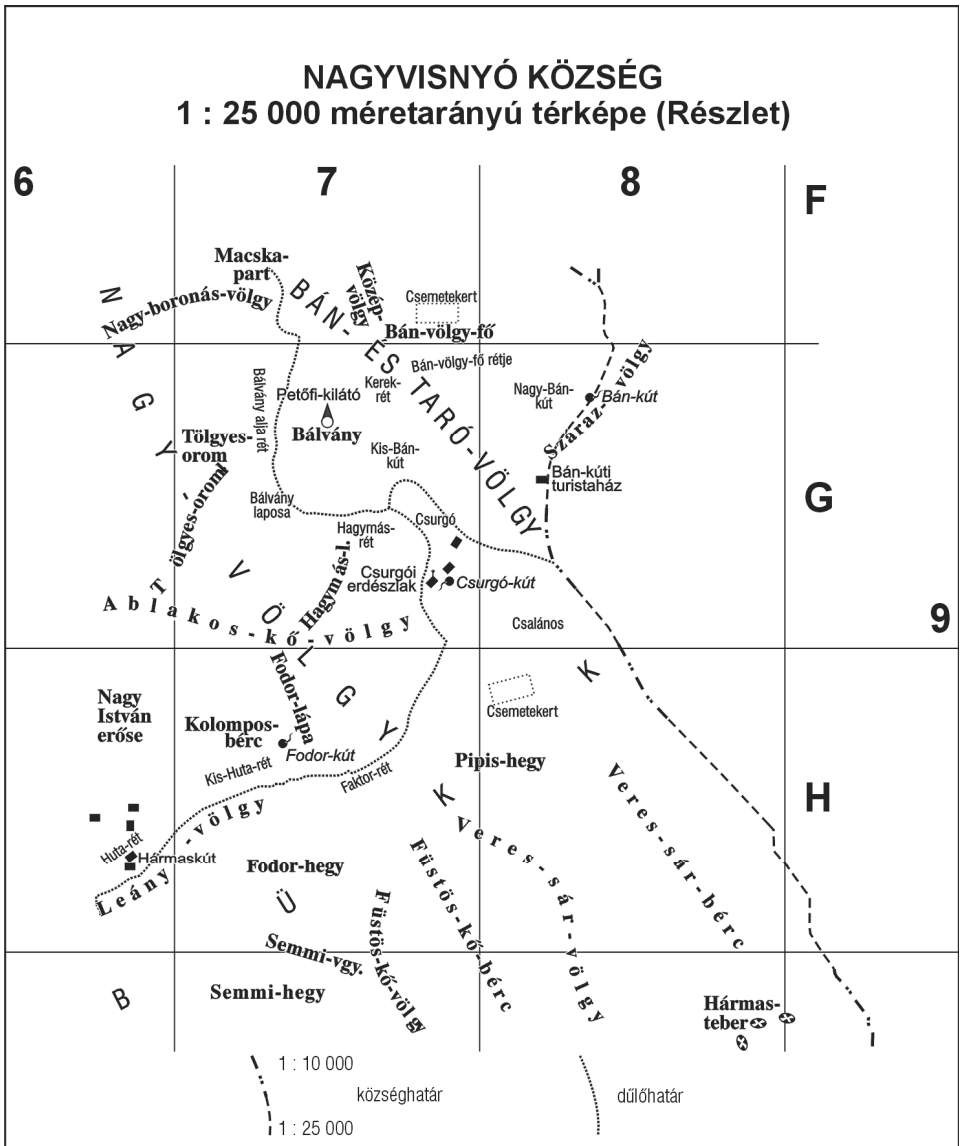

A kivágat szándékosan nem tartalmaz vonalas elemeket (utak stb.) és magassági adatokat (magassági pontok, szintvonalak. Magassági adatok a Betűrendes jegyzékben sem szerepelnek, mivel titkosak.
A különböző alapanyagokon sokszor eltérő a határrajz. Ezen eltérések miatt (bár ilyenek a kivágatra nem esnek) szerepel a kettős határrajz, az 1 : 10 000 és az 1 : 25 000 méretarányú topográfiai térképeké.

1. ábra: A mintafeldolgozás térképrészlete (Nagyvisnyó, 1 : 25 000)

A feldolgozás során először térképvázlatokon összegyűjtöttem a különböző alapanyagok névanyagát, a helyesírás és a lokalizálás megtartásával. Ezek felhasználásával készültek a névkartonok, amelyeken az egy területre vonatkozó névváltozatok már egy kartonon szerepeltek. Ezután a kartonok vizsgálata alapján kiválasztottam a kiemelt nevet, amely az 1 : 25 000 ma. térképvázlatra is felkerült. A döntéskor a névváltozatok közül az egri járás névgyűjtési anyagát, illetve az FNT. II. helyszínelése során begyűjtött helyi javaslatot részesítettem előnyben, hacsak e névváltozat nem téves lokalizálásra utalt (l. később). A bizonytalan lokalizálást a kiemelt név elé tett kérdőjellel jeleztem. Terjedelmi okok miatt alább a földrajzi objektumok leírásának csupán egy részletét mutatom be.[7] Ez jól jellemezheti az elképzelt FNT. III. adatgazdagságát:

Bálvány; h; G7
Balvány; -; 1.a (18)
Bálvány-h.; h; 2 (208-424)
Bálvány-h.; h; 3.a (208-42)
Bálvány-h.; h; 3.b (M-34-137-D-b)
Bálvány-h.; h; 4 (M-34-137-D)
Bálvány-h.; h; 5.a (208)
Bálvány; h; 6.a
Bálvány; h; 6.b
Bálvány; Ds; e; 7 (1; 137)
Bálvány: Messzelátó; -; P
Bálvány; h; tt; 8
Bálvány-hegyes; h; tt; HJ
Bálvány; hcs; 10
Bálvány; hcs; 12
Bálvány; hcs; 13
Bálvány; hcs; 14
Bálvány; hcs; 15
Bálvány; hcs; 16
Bálvány; hcs; 17
Bálvány; -; 18.a
Bálványtető; -; 18.b
Bálvány; -; 18.d
Bálvány; h; 19
?Bálvány alja rét; te; G7
Bálvány alja rét; Ds; ka; 7 (1; 333)
Bálvány-hegy; ld. Bálvány
Bálvány-hegyes; ld. Bálvány
?Bálvány laposa; te; G7
Bálvány laposa; H, e; 7 (1; 326)

[7] Rövidítések: átv = áttekintővázlat kataszteri térképeknél; dő = dűlő; Ds = dombos; e = erdő; H, h = hegy; hcs = hegycsúcs; hrsz = helyrajzi szám; ka = kaszáló; tt = természetvédelmi terület.

Bálványtető; ld. Bálvány
Bán- és Taró-völgy; dő; F7
Bán és Táróvölgye; dő; 4469–4580. hrsz.; 1.a (átv)
Bán és Taróvölgy; dő; 1.a (7)
Bán és Taróvölgye; dő; 1.a (8, 11, 12, 15, 16, 18, 19)
Bán és Taró völgye; dő; 1.a (10)
Bán és Taróvölgy; dő; 1.b (7, 11, 20)
Bán és Taróvölgye; dő; 1.b (8, 12, 13, 16, 17, 21)
Bán és Taró völgye; -.; 18.c

A térképi és szöveges források körét a lehető legszélesebb körre kiterjesztettem. A következő alapanyagok feldolgozása történt meg:[8]

1.a 1 : 2880 ma. kataszteri tkp. Készült 1890-ben, helyesbítve 1924-ben és 1927-ben. 1–28. szelvények.
1.b 1 : 2880 ma. földmérési alaptkp. 1967-ben helyesbített változat. 1–30. külterületi és 6., 7. belterületi szelvények.
2 1 : 10 000 ma. topográfiai tkp., 1. kiadás, 1967; 208-421 Nagyvisnyó, 208-422 Mályinka, 208-423 Szilvásvárad, 208-424 Nagyvisnyó (Bálvány), 208-442 Nagyvisnyó (Feketesári-el.), 209-331 Répáshuta szelvények.
3.a 1 : 25 000 ma. topográfiai tkp. (polgári változat), 1. kiadás, 1969; 208-42 Nagyvisnyó, 208-44 Istállóskő, 209-33 Répáshuta szelvények.
3.b 1 : 25 000 ma. topográfiai tkp. (katonai változat), 1. kiadás, 1952–53; M-34-137-D-d Istállóskő (1952), M-34-137-C-c Répáshuta (1953) szelvények.
4 1 : 50 000 ma. topográfiai tkp. (katonai változat), 1. kiadás, 1953; M-34-137-D Bélapátfalva szelvény.
5.a 1 : 100 000 ma. topográfiai tkp. (polgári változat), 1. kiadás, 1973; 208 Ózd szelvény.
5.b 1 : 100 000 ma. topográfiai tkp. (katonai változat), 1. kiadás, 1954; M-34-137 Ózd szelvény.
6.a A Bükk hegység turistatérképe. KV, Bp., 1978.
6.b A Bükk hegység turistatérképe (új); próbanyomat.
7 Heves megye földrajzi nevei, I. Az egri járás. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 1970.
P Pesty Frigyes névgyűjtése 1864-ből (7 szerint).
8 Magyarország földrajzinév-tára II., Heves megye, egri járás (terv).
HJ 8 helyszínelésekor gyűjtött nevek (helyi javaslat).
9 Magyarország helységnévtára. Statisztikai Kiadó, Bp., 1970.
10 Heves megye térképe (1 : 150 000). KV, Bp., 1977.
11 Magyarország vízfolyásai és belvízcsatornái (1 : 200 000). OVH–KV, Bp., 1976.
12 Magyarország (1 : 300 000). KV, Bp., 1979.

[8] A sor elején a forrásazonosító kód; tkp. = térkép; KPGVA = Képes politikai és gazdasági világatlasz. A 12–17. alapanyagok csak a Töpfer-szabály vizsgálata szempontjából voltak érdekesek, de nem játszhatnak szerepet egy FNT. III. típusú részletes feldolgozáskor.

13 Magyarország autóatlasza (1 : 360 000). KV, Bp., 1974.
14 Magyarország (KPGVA; 1 : 550 000). KV, Bp., 1977.
15 Magyarország domborzata és vizei (KPGVA; 1 : 1 000 000). KV, Bp., 1977.
16 Magyarország nemzeti atlasza (1 : 1 000 000). KV, Bp., 1967.
17 Magyarország domborzata és vizei. (Földrajzi Atlasz a középiskolák számára; 1 : 1 250 000). KV, Bp., 1978.
18 Fodor Ferenc. Egy palócfalu életrajza (Nagyvisnyó). Athenaeum, Bp., 1930.
18.a (18-ban) 1864. évi helynevek (egykorú határleírásból) – azonos P-vel (?).
18.b (18-ban) 1871. évi helynevek (kataszteri térképről).
18.c (18-ban) 1891. évi helynevek (kataszteri térképről) – azonos 1.a-val (?).
18.d (18-ban) 1924. évi helynevek (1 : 25 000 katonai térképről).
19 Magyarország földrajzinév-tára I. MÉM OFTH, Bp., 1971.
20 MÁV Hivatalos menetrend, 1979–1980.
21 Hivatalos autóbusz menetrend, 1979–1980.
22 Magyarország munkatérképe (1 : 100 000). KV, Bp., 1975.

Végül néhány értékelő szó az alapanyagokról. Meglepő volt tapasztalni, hogy míg az 1890-es kataszteri térkép 278 összes[9] és 174 egyes nevet, addig az 1964-es 126 összes és csak 50 egyes nevet tartalmaz, ezek többsége (35 név) is dűlőnév csupán. Azaz: a régi kataszteri térképek használata nem hanyagolható el.

Az 1 : 10 000 ma. topográfiai térkép viszont névgazdagságával tűnt ki ezen a területen. A 25, 50, és 100 000-es ma. térképek a méretarányhoz képest „átlagos" névtartalmat mutattak, de majdnem mindegyik tartalmazott olyan egyedi nevet vagy névváltozatot, amely másutt nem fordult elő. Így nagy segítséget jelentettek a névgyűjtési anyag neveinek lokalizálásakor.

A felhasznált turistatérképek névsűrűsége nagy. A régi és az új azonos névmennyiséget tartalmaz, de más-más objektumokat jelöl névvel. A későbbi feldolgozásoknál mindkét változatot használni kell.

A 18-as forrás több anyag együttes feldolgozása. Fontosságát növeli, hogy a PESTY-féle 1864-es gyűjtés eredeti szövegét teljes egészében tartalmazza.

Mivel az FNT. II. költségeinek tetemes részét a helyszínelés adta, vizsgáltam annak lehetőségét is, hogyan kellene kiküszöbölni, pontosabban milyen eljárással lehetne helyettesíteni a helyszínelést.

A mintafeldolgozás során egyértelműen bebizonyosodott, hogy a nyelvészeti gyűjtések nyomdai feldolgozásakor egy adott földrajzi objektum és neve gyakran „elszakadt" egymástól. A névgyűjtés előkészítő munkálatai és a helyszíni terepbejárás során használt 10 000-es térképvázlat számmal jelölt objektumait a publikált anyag könnyebb kezelése érdekében átszámozták, hogy a számok balról jobbra és föntről lefelé (az olvasás szerint) haladva, számsorrendben kövessék egymást. Így a megyei vagy járási kötetek egyébként is nagymértékű kicsinyítésen átesett térképvázlatai, amelyek kicsi méretük miatt hibamentes adatsorrend esetén sem igazán alkalmasak az objektumok térképi azonosítására,

[9] A több szelvényre eső objektumok szelvényenként meg vannak írva.

még az átszámozás során bekerült hibákkal (objektumok felcserélődésével) is terheltekké váltak. Kritika nélküli elfogadásuk tehát téves lokalizálásra vezethet!

Az átszámozás – feltételezésem szerint – minden község anyagában keveredést okozott. A nyelvészeti névgyűjtési anyag azonban óriási jelentőséggel bír a térképészet számára is, mivel csak az ismert neveket dolgozza föl. A különböző térképi és szöveges forrásokból előzetesen begyűjtött, de a helyszínen nem azonosítható neveket külön összefoglalva közli a község feldolgozott névanyaga után. A lokalizálás szempontjából a fentiek ismeretében ugyan kritikával kell kezelni, de feltétlenül megbízhatunk benne az ismert és használt névalakok megállapításakor. A fentiek alapján adódott az a következtetés, hogy a nevet névgyűjtési kötetből, az objektum helyét pedig térképi anyag alapján kell meghatározni.

Ezek eredményeképpen az alábbiak szerint foglaltam össze az FNT. III. elkészítésének munkamenetét. Vegyük a területre vonatkozó névgyűjtési kötetek névanyagát, ha mód van rá, az eredeti kéziratos anyagot és a térképvázlatot is. Az ebben szereplő neveket lokalizáljuk térképi anyagok (elsősorban a régi kataszteri és a terület 10, 25, 50 és 100 000-es topográfiai térképei) segítségével. Azokat a neveket, amelyek lokalizálása bizonytalan, a mintafeldolgozáshoz (a „kísérleti" FNT. III.-hoz) hasonlóan a kartonon kérdőjel előzze meg. Készítsük el a 25 000-es térképvázlatot, s fénymásoljuk 5 példányban. A kartonok anyagáról készüljön gépelt lista, külön is felsorolva azokat a neveket, amelyek lokalizálása bizonytalan. Ha az eredeti űrlapokat is sikerül megszerezni, egy-két ilyen név lehet csak. Küldjük el a fénymásolat és a gépelt lista egy-egy példányát az illetékes tanácsnak (ma önkormányzatnak), a vízügyi igazgatóságnak, az erdészetnek, a turistaszövetségnek és a Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézetének, hivatkozva a miniszteri rendeletre, mely a névtárak elkészítését előírja, és hagyjunk időt (legalább 2 hónapot) az anyag megvitatására. Az anyagot az illetékes vezető aláírásával és bélyegzővel ellátva kérjük vissza.

Végül még egy érv szólt amellett, hogy a személyesen végzett helyszíni egyeztetés elkerülhető. Az FNT. II. anyagának helyszínelése során településenként általában 1–2 (városoknál 6–8, közös tanácsú községeknél ideális esetben minden társközségből legalább 1) adatközlő állt a helyszínelést végző rendelkezésére. Az idő szűkre szabott volt. Ezzel szemben a névgyűjtési kötetek községenként átlagosan 3–8 ember helyismeretére támaszkodtak, a gyűjtés befejezése után pedig az anyag tételes ellenőrzése is megtörtént. A helyszíneléskor sokkal több idő állt rendelkezésre.

Úgy gondoltam, hogy a fentebb vázolt módszer nem hoz kevésbé jó eredményt, mint az FNT. II. anyagának helyszínelése. Sajnos a személyes megjelenéssel nem garantálható a helyiek hozzáértése és lelkesedésének biztosítása.

Személyes tapasztalatai alapján FÖLDI ERVIN is hasonló következtetésre juthatott; erről HOFFMANN ISTVÁN is beszámol (2003: 166): „Az 1980-as évek elején FÖLDI a jegyzék folyamatos bővítéséről olyan tervezetet terjesztett elő, amely e munkába a lakosságot a Hazafias Népfront szervezetein keresztül vonta volna be (1983)."

3.4. A folytatás. – Még két, e témakörhöz kapcsolódó térképésztanulmányt érdemes megemlíteni az 1980-as évek elejéről; ekkor láthatólag állandóan napirenden volt a munka folytatása.

1981-ben készült „A Földrajzinév-tár bővítési lehetőségei" című kutatási beszámoló a FÖMI-ben. Ennek egyik fejezetét („8. Hivatalos földrajzi nevek megállapításának eljárása", 23–38. oldal) 1982 januárjában a KV-nál megkaptam véleményezésre. A szakértői vélemény összefoglalását AJTAY ÁGNES osztályvezetővel készítettük el (AJTAY–MÁRTON 1982), felhasználva a korábban bemutatott, „kísérleti" FNT. III. eredményeit.

A másik, szintén véleményezésre kapott anyag „A földrajzi nevek területi azonosítóval való ellátása" című FÖMI-tanulmány, amely már előrevetíti a most is készülő 10 000-es méretarányú földrajzinév-tárnak azt a hibás szemléletű digitálisadat-kezelését, amely egy földrajzi nevet egyetlen koordinátapár megadásával „azonosít". Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy „az 1:10000 ma. bővítés azóta is folyamatban van. Általános tapasztalat szerint ez a méretarány alkalmas a névvel jelölt objektumok és a földrajzi nevek együttesének pontos ábrázolására" (MIKESY 2012: 108).

Az utóbbi FÖMI-tanulmányt azért is említésre érdemesnek gondoltam, mert egy fontos tapasztalati példát mutat be a név és terület hibás megfeleltetésére a helyszínelések során. (A példa az FNT. II. készítésének egy konkrét tapasztalatához kötődik.) Szó szerint idézem a megfelelő részt a szakvéleményből:

„A 4.) pontbeli »elazonosítás«, azaz a név → terület hibás megfeleltetésének kérdésére térnék még ki kissé részletesebben.

Ilyen hiba az FNT. II.-be is bekerülhetett – és be is került –, amelynek továbbvitelét egy adott (az FNT. II.-nél jobb) feldolgozásnak ki kell küszöbölnie! Személyes tapasztalatom alapján merem kiemelni ezt a kérdést.

Amikor az FNT. II. helyszínelése után a sukorói (Fejér megye) anyag visszakerült osztályunkra, az az érzésem támadt – némi helyismeret alapján (a feleségem szülőfaluja a község) –, hogy a helyszínelés inkább rontott az eredetileg összeállított anyagon, nemhogy javított volna. Így a Velencei-tó turistatérképével kezemben mentem haza legközelebb látogatóba. Paksi Gábor (apósom), aki közel 50 éve él a faluban és a térképeket is ismeri, segített az objektumok azonosításában. Hangsúlyozom (!) nem az 1 : 150 000 méretarányú vázlat felhasználásával. (A helyszíneléskor behívott egyetlen adatközlőről az volt a véleménye, hogy nem valószínű, hogy életében használt volna térképet. – A helyszíneléskor „bejárás" nem volt!) A község anyagát később helyesbítettük.

Elismerem, hogy ilyen hibák előfordulása – remélhetőleg – esetleges. Sajnos azonban nem dönthető el, hogy mely községek anyagára jellemző ez a probléma, s a község területén belül mely nevekre vonatkozik. Ezért támaszkodnék a régi kataszteri térképekre is, hiszen ezek még nem „norma"-rendszerben készültek (az egy-egy térképszelvény elkészítésére fordítható idő talán kevésbé volt korlátozva, mint napjainkban).

Véleményem szerint az idézett dolgozatban kifejtett részletes feldolgozás megvalósítása (amelyet talán célszerű lenne összekapcsolni a most folyó EOTR-felmérésekkel) »méltó« alapja lenne egy igen részletes, az egész ország területére kiterjedő, az EOTR-ben megvalósított gépi adattárolási rendszernek" (KOVÁCS–MÁRTON 1985: 9–10).

4. Mit jelent ma a „Magyarország földrajzinév-tára" fogalom? – Jelenti egyrészt a FÖMI-nél létrehozott és működő digitális adatbázist. Ebben tárolják a „Magyarország földrajzinév-tára II." teljes anyagát (ide értve a nyomtatott verzióban nem szereplő névváltozatokat is). A „geokóddal", azaz koordinátapárral ellátott földrajzi objektumok adatait naprakészen tartják, követve és átvezetve a közigazgatásban bekövetkezett változásokat (pl. településszétválások, megyék közötti településcserék) és a névhasználat feltárt

változásait. Az adatbázis nyílt használatú, de bizonyos adatmennyiség után az adatokért fizetni kell, ami akadályozza az igazán széles körű felhasználást.

Ezen „adatkarbantartó" munkával párhuzamosan ugyanakkor élőnyelvi gyűjtésekre (helyszíni adategyeztetéssel) és történeti forrásokra támaszkodva folyik egy 10 000-es ma. térképekre támaszkodó, a területek pontos lehatárolását rajzban rögzítő, a névegységesítési folyamaton áteső névtár építése, amelynek segítségével reményeink szerint megvalósulhat majd a „kisebb földrajzi nevek" hivatalossá tétele. „Jelenleg a FÖMI az ország területének 60%-ára rendelkezik 1:10000 méretarányban adatolt, egységes szempontú földrajzinév-állománnyal" (MIKESY 2012: 108). Ennek most folyó munkálatairól részletekbe menő pontos, elemző-értékelő áttekintést ad MIKESY a felhasznált alapanyagoktól kezdődően a névegységesítés módszereinek és folyamatának ismertetésén át az egységesítés problémáinak bemutatásáig, hangsúlyozva a folyamat nyelvészeti és honismereti értékteremtő voltát is: „Az egységesítési munkák különös értéke, hogy olyan magyar földrajzi nevek rögzítése is megtörténik, amelyek eddig soha semmilyen forrásban nem voltak adatolva. Ez csak részben magyarázható új nevek keletkezésével. Számos név a szűkebb, informálisabb névhasználati körből emelkedett közösségivé, ismét mások hosszú életük ellenére kerülték el a névgyűjtők, névalkalmazók figyelmét. Nem jelentéktelen, ezres nagyságrendű adatmennyiségről van szó (a Zala megyei Türjén például a térképi alkalmazásra szánt nevek egyharmadát először rögzítették), amivel gazdagodik névtudományunk és honismeretünk" (MIKESY 2012: 115).

Hivatkozott irodalom

AJTAY ÁGNES – MÁRTON MÁTYÁS 1982. *Szakvélemény „A Földrajzinév-tár bővítésének lehetőségei" című, a FÖMI Geokartográfiai osztályán készült tanulmány 8. fejezetéről (pp. 23–38).* Kézirat. http://lazarus.elte.hu/hun/dolgozo/marton/fnt/velemeny/cimlevel.htm.

FÖLDI ERVIN 1983. A Hazafias Népfront helyi szervezeteinek bekapcsolása a földrajzi nevek hivatalos megállapításába. *Névtani Értesítő* 8: 87–90.

HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002.* Debrecen.

KOVÁCS BALÁZS – MÁRTON MÁTYÁS 1985. *Jelentés a Földmérési Intézet számára a Kartográfiai Vállalat 2. Szerkesztő osztályán 44 0004-es munkaszámon végzett „A földrajzi nevek területi azonosítóval való ellátása" című feladat végrehajtásáról.* Kézirat. http://lazarus.elte.hu/hun/dolgozo/marton/fnt/geokod/jelentes.htm.

MÁRTON MÁTYÁS 1979. *Földrajzinév-tárak Magyarországon.* MÉM-OFTH tanulmány. Kézirat. http://lazarus.elte.hu/hun/dolgozo/marton/fnt/fnt.htm.

MÁRTON MÁTYÁS 1992. A magyar tengerfenék-domborzati nevek megalkotásáról. *Névtani Értesítő* 14: 84–116.

MIKESY GÁBOR 2012. A kisebb földrajzi nevek egységesítése. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 7: 103–16.

MÁRTON MÁTYÁS

MÁTYÁS MÁRTON, **Remembering the activity of the Hungarian Committee on Geographical Names: regulation of orthography and compilation of gazetteers**

The author of the present paper, a cartographer, studies the questions of geographical names for the correct representation of seas in every respect. Determining and handling the Hungarian names for maritime features raise questions that are identical with those emerging in connection with land objects: spelling, standardization, determining "official" names, managing name changes, compiling gazetteers, etc. This paper is a salute to the colleagues who several years ago set the theoretical and practical basis for the studies of the author. Amongst the main foundational works, one has to mention the standardization work of the "National Committee for the Registration of Settlements", which also published the "Gazetteer of Hungary" ('Helységnévtár') a century ago in 1913, and that of the Hungarian Committee on Geographical Names, which, since its foundation 50 years ago in 1963, has dealt with regulation of orthography (1965 and 1998) and compilation of gazetteers (1971, 1976–1981 and 1982). The author describes his work and studies related to the improvement of Gazetteer of Hungary, II. ('Magyarország földrajzinév-tára, II.'). He also clarifies some misunderstandings in connection with Hungarian gazetteers, which have already been published in philological papers.

HELYSÉGNEVEINK 1913-AS TÜKÖRBEN

1. Az 1913. évi helységnévtár és az Országos Községi Törzskönyvbizottság történelmi szerepe. – Az 1913-ban napvilágot látott, „A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára” teljes címet viselő terjedelmes kötet (a továbbiakban: Hnt. 1913) két szempont szerint is kiemelkedik a helységnévtárak 1872-től a jelenig tartó nagy ívű sorozatából. Egyrészt a trianoni békediktátumot megelőző utolsó helységnévtár, így a történelmi Magyarország közigazgatásának utolsó hivatalos forrása, másrészt a legteljesebb megjelenése annak a helységnév-rendezési folyamatnak, amelyet 1898 óta végzett az Országos Községi Törzskönyvbizottság (OKTB) az 1898. évi IV. tc. felhatalmazása alapján. Az OKTB 1912-re teljesítette is a fő célkitűzéseket, még ha négy vármegyében (Árva, Liptó, Fogaras és Hunyad) nem is léptek életbe a döntések. A történelmi körülmények, valamint az utódállamokban utóbb kibontakozott, a helységnevek tömeges megváltoztatását („dehungarizálását”) eredményező folyamatok következtében az 1913-as helységnévtár alapvető dokumentuma, megkerülhetetlen forrása lett a térséggel kapcsolatos hivatalos ügyintézésnek, szakirodalomnak, térképi munkáknak, kisebb mértékben a turisztikai és egyéb kiadványoknak, különösen a magyar földrajzinév-használat rendszerváltást követő reneszánsza óta.

Magyarország 1913-ban 12 537 helységet számlált. E névállomány utóéletének részletes vizsgálata meghaladja e kereteket (csak a legjelentősebb források egybevetése százezernél nagyobb adatmennyiség kezelését jelentené), de az elmúlt száz év magyar helységnévhasználatának főbb jellegzetességei kimutathatók. A következőkben egy rövid statisztikai áttekintés után a nyelvi megformálás változásait és az egyértelmű azonosíthatóság viszonyait mutatom be.

A törzskönyvezés legteljesebb nyelvi és történelmi feldolgozását MEZŐ ANDRÁS munkáiban (1982, 1999) találjuk; ezeket messzemenően figyelembe vettem e dolgozat készítésekor. További adataimat számos cikk, könyv és könyvrészlet (BENCSIK PÉTER, KISS LAJOS, HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF, LELKES GYÖRGY, SZULOVSZKY JÁNOS munkái) mellett a Földrajzinév-bizottságnak a helységnevek tárgyalásakor keletkezett anyagai szolgáltatták. A törzskönyvezés legfontosabb célkitűzése az volt, hogy megszüntesse az országos szintű közigazgatás, továbbá a szintén országos léptékűvé vált szolgáltatások (posta, közlekedés stb.) számára zavaró körülményeket, amelyeket a helységnevek homonímiája, szinonímiája, továbbá bizonytalan írásmódjuk okozott. A bizottság gyakorlatában megjelent még az összetéveszthetőség (paronímia, MEZŐ 1982: 125) és a félrelokalizálhatóság kiszűrése (pl. a Szabolcs megyei *Bács-Aranyos* a *Révaranyos* nevet kapta, hogy ne Bács-Bodrog vármegyébe asszociálják a községet, MEZŐ 1999: 33). A homonímia és a szinonímia kiküszöbölése maradéktalanul megvalósult (ilyen jellegű redundancia csak az említett négy vármegye esetében léphetett fel), az utóbbi két szempont viszont eleve kissé szubjektív megítélést tett lehetővé: jobban összetéveszthető-e *Makád* és *Makód* (törzskönyvezve – a továbbiakban: tkv. – *Szamosmakód*), mint *Telki* és *Teleki?* Maradhat-e a *Budaszállás* név Nógrádban és a *Budafa* Zala megyében?

A törzskönyvezés során alakultak ki a helységnevek írásmódjának máig érvényes alapelvei: így a minden névelemre kiterjedő egybeírás (MEZŐ 1982: 148) és a köznyelvi hangjelölés érvényesítése a történeti alakokkal szemben (MEZŐ 1999: 124; a *Ghymes*-hez hasonló alakokra az OKTB *Gímes*-t javasolt, de a helyi érdekérvényesítők ezt közvetlenül a belügyminiszternél sikerrel megtámadták, *Hybbe* törzskönyvezett neve pedig Liptó vármegyei lévén nem lépett hatályba). Ez utóbbi tekintetben nem voltak teljesen következetesek, ha a nevek nyilvánvalóan összefüggtek történeti családnevekkel. A turóci *Kossuth* írásmódja például a családnevet őrzi, viszont *Petőhenyét* állapítottak meg annak ellenére, hogy a falu a *Pethő* családról kapta a nevét; továbbá *Bethlen* községnek annak ellenére maradt meg a *th*-s írásmódja, hogy nem a *Bethlen* családról kapta a nevét, hanem a családot nevezték meg a településről.

Az OKTB nemcsak következetesen végrehajtotta a törvény által ráruházott feladatot, hanem jelentős mértékben át is alakította a hivatalos helységnevek rendszerét (a működése óta valóban rendszerről beszélhetünk), szokásokat és stílust is formált (bár nem mindig az érintett települések egyetértésével). Ilyennek tekinthetjük a megkülönböztető előtagokkal való egyedítés rendszerének továbbfejlesztését, valamint egyedi nevek megváltoztatását történelmi és esztétikai okok vagy nem magyaros hangzás miatt.

Az egybeírt előtagokkal való egyedítés általánossá vált, a korábban elvétve jelentkező, megyenévvel való egyedítés pedig az egyik kedvenc megoldás lett. A spontán névadás korában nem volt például egyetlen *Baranya-, Heves-, Pest-, Szabolcs-, Tolna-* előtagú helység sem. Korábban jelentkeztek *-i* képzős formák is az előtagokban, viszont az OKTB a jelzőtlen formákat tette általánossá. Az OKTB stílusérzékének esett áldozatul néhány erősen bevett előtag, melyeket a név hosszúságára való hivatkozással hagytak el (*Gyergyókilyénfalva > Kilyénfalva, Hajdúvámospércs > Vámospércs, Homoródkarácsonyfalva > Karácsonfalva, Jászkerekegyháza > Kerekegyháza, Kovácsvágáshuta > Vágáshuta, Krasznahorkahosszúrét > Várhosszúrét* stb.), ugyanakkor egyedi neveket előtaggal egészítettek ki (pl. *Almádi > Balatonalmádi, Boglár > Balatonboglár, Őszöd > Balatonőszöd*), vagy lecserélték az előtagot (*Meszesgyörök > Balatongyörök, Faluszemes > Balatonszemes*), ha a helyi érdek így kívánta.

Nem vezethető le közvetlenül a törvény szövegéből, így az OKTB-munka sajátos megnyilvánulásának tarthatjuk egyedi helységnevek lecserélését középkori okleveles anyagból felújított alakokkal: *Bikity > (Bács)bokod, Horka > Özörény, Prasicz > (Nyitra)perjés, Szonta > Szond* stb. Az OKTB esztétikai alapon kezdeményezett (*Peselnek > Kézdikővár, Puczák > Pusztaháza* stb.), illetve támogatott névváltoztatásokat (*Hugyaj > Érpatak, Véged > Zalavég* stb.). Különösen kétséges, hogy milyen felhatalmazás alapján változtatott meg egyedi helységneveket jobb hangzásra, nem magyaros hangzásra, idegen végződésre és hasonlókra való hivatkozással. Például *Kiette* neve *Kiéte* alakúra változott jobb hangzása, *Pirosa Pirosd*-ra magyarosabb hangzása okán. Számos esetben fordításokkal (*Mühlenbach > Malompatak, Perul > [Béga]körtés, Prikra > Meredély, Szocset > Forduló, Sznazsnicza > Havas, Szokolovácz > [Néra]solymos* stb.), hasonló, de magyaros hangzású alakokkal (*Hrabócz > Rabócz, Krompach > Korompa, Szálnik > Szálnok, Szerbest > Szerbesd, Trojás > Torjás* stb.) vagy új motiváció alapján (*Szolocsina > Királyfiszállás, Strelecz > Őrszentvid, Szverepecz > Lejtős, Ptruksa > Szirénfalva* stb.) helyettesítették az eredeti nevet.

Számos gyakori név, névelem egy bizonyos automatizmus keretében változott meg. A *lehota-* és *ohába*-féle alakok többsége *-szabadi* és *-szabadja* lett (*Plébán-Lehota >*

Papszabadi, Ohaba-Lunga > Hosszúszabadi stb.); minden *szilistyé*-ből *szeleste; kosztolná*-ból *egyháza, egyházas; toplec*-ből, *toplicá*-ból *hévíz* alakult; valamennyi *Román-* és *Szerb-* előtagot lecserélt a bizottság (*Szerbszentmárton* nevét a belügyminiszter adta vissza az erős helyi ellenkezésre való tekintettel), és az *Oláh-* előtagok többsége is eltűnt.

Megemlítendő, hogy egyes községek esetében a belügyminiszter felülbírálta az OKTB döntését, így az általa jóváhagyott nevek kerültek a helységnévtárba: *Barossháza* (az OKTB *Pruzsiná*-t *javasolt*), *Felsőlelócz (< Lelőcz), Ghymes (< Gímes), Ghymeskosztolány (< Gímeskosztolány), Kiskrassó (< Mélyvölgy), Nagyvarjas (< Varjasháza), Ópáva (< Apaháza), Sztrippa (< Födeles), Táblás (< Tóbiásfalva), Tiszaistvánfalva (< Jármos), Torontálszécsány (< Torontálszécsény), Vále (< Árokfalva)* stb.

A törzskönyvezés során kisebb-nagyobb változáson átesett helységnevek száma saját számításom szerint meghaladja az ötezret, a teljes névanyag több mint 40 százalékát.

2. A történelmi helységrendszer változása és a névállomány utóélete. – Az 1913 előtti helységnévrendezés valóban rendszert érintett és mélyreható változásokat jelentett, viszont kevés idő volt a rendszer meghonosodására. A megyénként belügyminiszteri rendelet formájában kihirdetett új neveknek átlagosan tíz év jutott az első világháború végéig (MEZŐ 1999: 8–9), a helységnévtár megjelenésétől számítva pedig csak öt. Tekintve, hogy Máramaros kivételével az ország középső részein végzett előbb az OKTB, a Trianonban elcsatolt, jelentős részben nemzetiségi nyelvet beszélő területeken az új helységnevek néhány éves élettartama nem bizonyult elégnek közhasználatúvá válásukhoz.

Az 1920-as határokon belül viszont megállapítható, hogy mára nemcsak a megkülönböztető elemek lettek elfogadottak (*Beregsurány, Szabolcsbáka, Tiszaszentimre* stb.), hanem a teljes névalakot érintő változtatások is, esetenként a közhasználatból kiszorítva, helytörténeti érdekességgé degradálva a hagyományos neveket (*Gyula-Jovánczа > Gyulaj, Jankovácz > Jánoshalma, Riba > Ipolyszög* stb.).

Az 1913-as helységnévtár 12 537 helysége helyén megközelítőleg ugyanannyi, 12 ezernél több helység van ma is. Ebből mára csak 5200 körül maradt azon települések száma, amelyekben a magyar helységnév használata valamilyen szinten elfogadott a teljesen hivatalostól (Szlovénia) a különböző névhasználati színtereken feltüntethetőig, természetesen az államnyelvi változat mellett. A számos feldolgozott forrás ellenére a megyehatárok kisebb változásai és a közigazgatási kategóriák országonkénti különbözőségei miatt az alábbi, 1. táblázat számai több helyen csak megközelítő értéknek vehetők. A legbizonytalanabb adat a Kárpátalján használatos magyar neveké: itt elfogadtam azon helyi felmérés listáját, amelyben számba veszik azokat a helységeket, melyek jól megalapozottan folyamodhatnak a magyar névhasználatért (BEREGSZÁSZI 2002). A romániai és szlovákiai adatok a meghatározott magyar lakosságarány alapján jogszabály szerint engedélyezett nevek számát tükrözik.

A „hivatalosság" minősítéssel kapcsolatban is adódnak kérdések. Egy megyei adminisztráció magyar nyelvű honlapján felbukkanó névalak vajon hivatalosnak számít-e? Például Hargita megye honlapján (HargitaMT.) *Szentegyháza* (rom. *Vlăhița*) áll a törzskönyvezett *Szentegyházasfalu* helyett (a kormányhatározat pedig az erős többségben lévő magyar népesség ellenére nem tartalmazza), a román többségű *Săcel* – amely a törzskönyvezés előtt az *Oláh-Andrásfalva,* utána pedig a *Székelyandrásfalva* nevet viselte –, *Románandrásfalva* alakban szerepel ugyanott.

Országok	Helységek	Magyar nevek	Megjegyzés
Magyarország	3152	3152	
Ausztria	334	4	2000. évi 170. sz. kormányrendelet.
Horvátország	155	12	További 4 a szlavóniai részeken. 01-081-02-3955/2 sz. alkotmánytörvény.
Lengyelország	28	0	
Románia	4560	997	2001/1206. sz. kormányhatározat.
Szerbia	386	329	A szerémségi részen további 67 helységből 33. Magyar Nemzeti Tanács 2003. évi 8. sz. hat.
Szlovákia	2890	512	Az 534/2011. sz. kormányrendelet.
Szlovénia	177	30	http://www.arhiv.uvn.gov.si/en/minorities/hungarian_national_community/
Ukrajna	609	~116	Vö. BEREGSZÁSZI 2002. (A jogilag érvényben lévők számának ismerete nélkül.)
Összesen	**12291**	**5152**	

1. táblázat: Hivatalos/engedélyezett magyar helységnévhasználat a történeti Magyarország területén

Láthatjuk, hogy a helységek száma (12 291) megközelíti az 1913-as adatot, nem szabad azonban azt gondolnunk, hogy a történelmi Magyarország településszerkezete ilyen csekély változással vészelte át a történelem viharait. Csak a mai Magyarország területén jóval 1000 fölött van azon helységek száma, amelyek közigazgatási átszervezések következtében elvesztették jogi önállóságukat, és helyükön (részben új névvel) új közigazgatási egység formálódott. Így például Szombathely és Zalaegerszeg nyolc-nyolc helységet olvasztott magába, a mai *Gyöngyösfalu* név helyén *Kispöse, Nagypöse, Ludad* és *Seregélyháza* álltak. 900 körüli törzskönyvezett helységnév esett ki a rendszerből (a trianoni Magyarország helységneveinek legalább 25%-a), s velük szemben kb. 500 újabb név áll, az egyesített helységeken túl a községgé alakítások (pl. *Pusztaszer* 1934, *Leányfalu* 1949, *Mosonudvar* 2010) és névváltoztatások (pl. *Püspökszenterzsébet > Erzsébet, Zsidó > Vácegres*) eredményeképpen.

Határainkon túl nagyobb változások is előfordultak. A Vajdaság bácskai körzeteinek 210 helységéből 107 nem létezett 100 évvel ezelőtt, ahogy például az erdélyi Maros megye 430 községéből 117, Baranya horvátországi részének 52 községéből 20 sem, vagy a kárpátaljai Huszti járás 72 községe közül 37. Kisebb, de összességében jelentős változások voltak a többi utódállamban is: új keletkezésű helység a Felvidéken például a Szenci járás 28 községéből 6, de a Lévai járásban is a 90-ből 12. (A közigazgatási változásokat egyes helynévszótáraink – pl. LELKES, HAJDÚ-MOHAROS – korrekten közlik, az utóbbi tipográfiai jelekkel is jól elkülönítve.)

Magyarországon a helységnévtárak külön fejezetben tartják nyilván a közigazgatási változások miatt megszűnt vagy alakult helységneveket. A mai határokon túli rész részletes és kritikai számbavétele még nem történt meg, ámbár a fentebbi számadatok arra utalnak, hogy – bár a történeti Magyarország helységeinek számában a száz év alatt alig volt változás –, 20% körülre tehető a megszűnt és a helyükre lépő nevek aránya.

A fenti adatokban nincs benne az 1913 óta keletkezett és meg is szűnt helységnevek sokasága. Ilyenek voltak a községegyesítéssel létrejött, majd utóbb szétvált helységek nevei (pl. Balatonboglár és Balatonlelle egyesítése *Boglárlelle* néven [1979–1991], Muraszemenye és Csörnyeföld egyesítése *Szemenyecsörnye* [1977–1992] néven) vagy a száz éven belül létrejött és meg is változtatott helységnevek (pl. *Cserfekvés* [1924] > *Hosszúvíz* [1925]; *Endrődszentlászló* [1946] > *Hunya* [1947]), illetve azok a kárpátaljai közigazgatásban 1940–1944 között használt magyar nevek, melyek eltértek az 1913-as nevektől (pl. *Alsóhrabonica* [Hnt. 1913: *Alsógereben*], *Kotilnica* [Hnt. 1913: *Katlanfalu*], *Ungbukóc* [Hnt. 1913: *Ungbükkös*]).

Miket tekinthetünk akkor a szinkrón magyar helységnévrendszer tagjainak, ha referált névlisták létrehozása, térképi ábrázolás vagy akár címszavak, utalók készítése céljából számba akarjuk venni e helynévkincset? Értelemszerűen nem bízhatjuk magunkat kizárólag azokra a forrásokra, amelyek csak a magyar hatóság által elfogadott neveket tartalmazzák. Ebben az esetben ugyanis magyar név nélkül maradnának az 1920, illetve 1944 utáni átszervezések eredményei, a mai viszonyok létező egységei. Ugyancsak (és több okból) helytelenül járunk el, ha a hagyományos magyar helynévanyagot az egyes szomszédos országokban megjelent jogszabályok (l. 1. táblázat) anyagával bővítenénk. Így azzal kellene számolnunk, hogy több országban csak a 20%-ot meghaladó magyar népességgel bíró helyek nevét állapították meg (azt sem maradéktalanul; a romániai kormányrendeletből hiányzik többek közt *Ditró, Énlaka, Gyergyószárhegy,* vö. BARTOS-ELEKES 2002: 23), miközben élőnyelvi magyar névhasználat van vagy lehet mind a tömbmagyarsággal szomszédos helyeket (pl. Galócás észak-csíki községhez sorolt települések), mind a jelentőségüknél fogva közismert helyeket illetően (pl. rom. *Victoria,* szlov. *Slovenské Ďarmoty*).

Külön problémát okoz a törzskönyvezett névalakok felülírása ezekben a jogszabályokban (vö. SZABÓMIHÁLY 2007: 156, BARTOS-ELEKES 2002: 21). Ebben a tekintetben a legszembetűnőbb a megkülönböztető előtagok elhagyása, cseréje, illetve újraélesztése. Azok az esetek is felszínre kerülnek, amikor a törzskönyvezett névalak nem tudott átmenni a mindennapi használatba, sőt mára ismeretlen lett a helyi magyar lakosság előtt; például a törzskönyvezett szlovéniai *Alsólendva* helyett a *Lendva* él a helyi használatban, a szlovákiai *Özörény* helyett a *Gömörhorka,* a romániai *Temesvukovár* helyett a *Vukova,* a vajdasági *Tiszaistvánfalva* helyett a *Járek* stb. A megkülönböztető előtagokban a törzskönyvezett névalakokhoz képest a legtöbbször hiány mutatkozik: a rövidebb névalakok közelebb állnak az élőnyelvi használathoz, hiszen kisebb közösségben így is biztosítják az azonosítást, s a törvényhozók különben is szívesebben nyúltak vissza a törzskönyvezés előtti időkhöz: *Barslédec* > *Lédec, Bodrogszentes* > *Szentes, Ipolygalsa* > *Galsa, Kétfegyvernek* > *Fegyvernek, Sajólénártfala* > *Lénártfala, Beregsom* > *Som, Makkosjánosi* > *Jánosi, Kisharangláb* > *Harangláb, Kisszécsény* > *Szécsény, Mezőterem* > *Terem* stb. Ritkábban fordul elő az előtagok ki- vagy visszacserélése: *Nyarádkelecsény* > *Kaposkelecsény, Nemesabony* > *Nagyabony, Székelykövesd* > *Mezőkövesd* stb., más esetekben a törzskönyvezett alakokhoz képest többlet is mutatkozhat: *Csütörtök* > *Csallóközcsütörtök,*

Karácsonfalva > Homoródkarácsonfalva, Kilyénfalva > Gyergyókilyénfalva stb. Valamennyi ilyen eset homonímiát hoz létre, mivel más és más szolgál elsődleges forrásul az adott ország és a többi terület magyarságának névhasználatához.

Nagy hiányossága a magyar tudományosságnak, hogy mind a mai napig nem készült aktualizált, kritikai, széles körben és többoldalúan egyeztetett, referencia gyanánt szolgáló magyar helységnévjegyzék. Ezt csak részben pótolhatják az egyéni elhivatottságból készült, igazán figyelemre méltó teljesítményt mutató helységnévszótárak, mivel szerzőik viszonylagos szabadságot élveztek mind a címszóként felvett helységek, mind a végső nyelvi megformálás tekintetében. Kiemelkednek e sorból LELKES GYÖRGY (LELKES) és HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF (HAJDÚ-MOHAROS) szótárai az egész vizsgált területre vonatkozóan, SZABÓ M. ATTILA és SZABÓ M. ERZSÉBET (SZABÓM.), illetve VARGA E. ÁRPÁD (VARGAE.) szótára a romániai, a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola Limes Társadalomkutató Intézetéé (KMTN.) és MOLNÁR D. ISTVÁNÉ (MOLNÁRD.) kárpátaljai vonatkozásban. Ezeken kívül térképek mellékletei, mutatói, valamint internetes portálok listái szolgáltatnak bőségesen adatot.

E források részletes elemzése meghaladná e dolgozat kereteit. Van, amelyik a történelmi Magyarország teljes területére kínál az aktualizált közigazgatási állapotnak megfelelően teljes körű magyar nyelvű változatot, és van, amely csak a hitelesnek elfogadott források névanyagát veszi fel. (Abban a kérdésben, hogy a történelmi Magyarország valamennyi mai helységére kell-e, célszerű-e magyar helységnevet megállapítani, jelen keretek között nem kívánok állást foglalni.) Az újabb, különösen a nem magyar nyelvű területeken bekövetkezett településszervezési változások problematikája szükségszerűen egyéni megoldásokat is eredményezett, így erős különbségeket szült (vö. BARTOS-ELEKES 2002: 21) annak ellenére, hogy a törzskönyvezés szemléletét a lehetőségekhez képest mindenütt igyekeztek elfogadni. A hivatalos nyelvi névalak azonban sokszor késztette engedményekre, másfelől pedig beavatkozásra a szerzőket. Így hatványozottan jelentkeznek a fordítási műveletekre visszavezethető esetlegességek, a rendszer és a nyelvhelyesség követelményeinek nem megfelelő megoldások, a nyelvi kontaktusjelenségek következményei, a homonímia és szinonímia erősebb jelenléte, s mindez úgy, hogy számos esetben nem is feltételezhetünk valós magyar névhasználatot. Az internetes keresőkben, lexikonokban is szembetűnő az alapul vett források különbözősége. A következőkben erre mutatok be néhány példát.

1956-ban önállósodott a Maros megyei Mezősályi (Şăulia) határából a románul *Măcicăşeşti* nevű település. Magyar lakosság híján nincs hivatalos jegyzékbeli magyar névváltozat sem. SZABÓM. viszont *Macskás*-t, HAJDÚ-MOHAROS *Kurmaturadűlő*-t, VARGAE. és a Wikipédia *Szteuniadűlő*-t ad meg magyar névként, LELKES és SEBŐK pedig nem tartalmazza.

Ugyancsak 1956-ban önállósodott Túrterebes (Turulung) határából Szatmár megyében a románul *Turulung-Vii* néven nyilvántartott település. A 2001-es kormányrendeletben *Túrterebesiszőllőhegy* néven jegyzett falu *Túrterebesiszőlőhegy* (LELKES), *Túrterebesi Szőllőhegy* (SZABÓM.), *Túrterebesi szőllőhegy* (VARGAE), *Túrterebesi-szőlők* (HAJDÚ-MOHAROS), *Túrterebesszőlőhegy* (DE.) és *Terebeshegy* (GYARMATHY) formában is előfordul. Az OKTB gyakorlata alapján bízvást kijelenthetjük, hogy rövidebb és nem mikrotoponímiai, hanem formájában is helységnévi jellegű nevet állapítottak volna meg.

A két Hont megyei szlovák falut, Alsóalmást és Felsőalmást 1943-ban egyesítették szlovákul *Almáš* (később *Jabloňovce*) néven. LELKES és az MÉ. *Almás,* SEBŐK és az

SzMA. *Felsőalmás,* HAJDÚ-MOHAROS, a HVa., a TSz. és a Wikipédia pedig *Hontalmás* nevet ad meg az egyesített településre. Mindhárom megoldásra bőven van analógia az OKTB gyakorlatából.

3. Az újabb helységnevek – eltérő szemlélet és gyakorlat. – A mai helységnevek számontartását erősen megnehezítő körülmény, hogy a különböző országokban más-más tartalmuk van a közigazgatási kategóriáknak.

Magyarországon helységeken az önkormányzati jogokkal felruházott településeket értjük: ezek nélkül hiába van egy falunak akár több ezer lakosa, akkor is csak településrészként tartja nyilván a KSH és minden adatbázis (l. pl. Padragkút Ajka esetében, Toponár Kaposvárnál, Győrszentiván Győrött). Viszont ha megvizsgáljuk a határon túli magyar helységnevek listáit, azokon szép számmal találhatunk olyan településeket, amelyek a mi fogalmaink szerint településrészek. A 215/2001. sz. romániai kormányhatározatban nevesített Hosszúaszónak és Kicsibükknek egy, illetve négy lakosa volt a 2002-es népszámlálás szerint, és a GoogleEarth mindössze két, egymástól jelentős távolságra lévő épületet mutat. Hasonlóképpen apró, tanya jellegű, helyhatósággal nem rendelkező lakott hely a kormányhatározat mellékletének csak Hargita megyei részéből Bucsin, Kovácspéter, Szencsed, Szenéta, Úzvölgye, Vargatag, Visszafolyó stb., alig nagyobb Eszenyő, Firtosiláz, Kalonda, Kárpitus, Kismedesér, Kirulyfürdő, Kotormány, Zsögödfürdő stb., de más megyékből is elegendő példát találnánk. Ugyancsak helységekként tartják nyilván a különböző hivatalos források a szintén tanyaszerű vajdasági Völgypartot *(~ Nagyvölgy),* Laudont stb. A magyarhoz hasonló közigazgatási szisztéma ugyanis csak Szlovákiában működik; a többi utódállamban nagyobb egységekhez rendeltek önkormányzati jogosítványokat, ezeken belül pedig elmosódnak a határok a korábbi települések és településrészek között. (Emiatt feloldatlan probléma a szakirodalomban a tkp. 'község' jelentésű *comună, općina, opština* kategóriák helyes fordítása: *község, községközpont, körzet, járás* stb.)

Hargita megyében például Homoródszentmárton községközpont alá tizenegy települést soroltak be (Abásfalva, Bágy, Gyepes, Homoródkeményfalva, Homoródremete, Homoródszentpál, Homoródszentpéter, Kénos, Lókod, Recsenyéd, Városfalva), melyek mind törzskönyvezett helységek, vagyis nevük része a hagyományos helységnévrendszernek. A Gyergyószentmiklós *(Gyilkostó, Kovácspéter, Vargatag, Visszafolyó)* és Gyergyóremete *(Eszenyő, Kicsibükk, Mártonka)* mellett felsorolt nevek viszont olyan kis helyeket fednek, melyek csak az újabb romániai közigazgatási szisztéma következtében kerültek egy szintre az előzőekkel.

Az OKTB gyakorlatában a községgé szervezés olyan különleges aktusnak bizonyult, melynek során a településrésznévként és mikrotoponimaként helytálló neveket igyekeztek hozzáigazítani a rendszerként felfogott helységnévállományhoz. Így például elhagyták a *dűlő, major, tanya* utótagokat (*Bordánydűlő* > *Bordány, Forráskútdűlő* > *Forráskút, Dócmajor* > *Dóc, Tikostanya* > *Újtikos* stb.), a *pusztá*-t pedig vagy elhagyták (*Meggyespuszta* > *Somogymeggyes, Gyalupuszta* > *Kungyalu, Tetétlenpuszta* > *Kőröstetétlen* stb.), vagy a névalak elejére illesztették (*Mérgespuszta* > *Pusztamérges, Szegipuszta* > *Pusztaszeg* stb.).

Amennyiben az utódállamokban közigazgatásilag feljebb lépett települések nevét ab ovo a magyar helységnévrendszer részének tekintjük, a homonimák szaporodásán túl (l. lejjebb) azt is tudomásul kell vennünk, hogy velük a törzskönyvezés szemléletétől és

gyakorlatától eltérő módon alkotott nevek sokasága kerül a rendszerbe. Ennek két vonását emelem ki: a nem településnévi jellegű utótagokkal szerkesztett, illetve a nem helységnévi kategóriából – például a településrészi és mikrotoponímiai körből – változtatás nélkül átvett neveket (esetleg a helységnévi egybeírást alkalmazva). Ezek halmaza jelentős részben fedi egymást, így az ismétlések elkerülése végett példáimban nem választom szét őket. (A *-gal megjelölt nevek jogszabályi megerősítést is kaptak.)

-birtok: Kincstáribirtok, Krivajabirtok, Pannóniabirtok
*-dűlő: Dobrikdűlő, Karmajadűlő, Lőrincidűlő, Tormásdűlő**
-irtvány: Jablonkairtvány, Rudnikirtvány, Szalatnairtvány
-major: Karolinamajor, Királymajor, Pincemajor, Rezsőmajor*, Szigetmajor*, Vörösmajor**
-puszta: Csengerpuszta, Kügyipuszta, Mácsapuszta*, Mecepuszta, Romhánypuszta*
-rész: Lunkarész
-sor: Szőkesor, Valkaisor**
-tag: Ruzsatag, Vargatag**
-tanya: Décseipataktanya, Dobratanya*, Erdőtanya*, Gombástanya*, Hegymögötti tanyák, Kincsestanya*, Nyergestanya*, Papitanya*, Szesztanya, Székelyhegytanya**
-telep: Belsőtelep, Csángótelep, Facsádkistelep*, Fövenytelep, Terkucatelep*, Urszajatelep**
-i képzős szerkezetek: *Aranyosmeggyesihegy*, Budatelkiszénafüvek, Csúcsivölgy*, Fejérdifogadók, Firtosiláz*, Kályánivám*, Kisiklandi szénafű, Lekenceiforduló, Nagyölyvesivölgy, Remeteiszoros, Sajómagyarósi völgy, Sárpatakiút, Solymosiláz*, Szokoliszénafű, Túrterebesiszőllőhegy*, Vajdaházifogadók, Zsukiménes**
– egyéb mikrotoponimák: *Berekszéle, Faluhegy*, *Helmesaljavölgy*, *Holtmaros*, Kisnyulasinéma, Szőlőshegy*, Szőlőskert*, Túlanagyágtelep, Túlavízen, Úzvölgye*, Völgypart*, Völgyöntúl.*
– egyéb településrésznevek: *Botfalui Cukorgyártelep**, *Cukorgyár*, *Földművesiskola, Herencsvölgyiüveggyár, Kisszebenimajorság, Lászlóműve, Leibickénfürdő* stb.

Kifejtett érvelést ugyan nem találtam rá az OKTB-től, de tény, hogy a törzskönyvezett helységnévállományban nem maradt többes számú névalak (pl. *Sebes-Kellemesi-Rétek* > *Sebeskellemes*), és a községgé szervezés során is mindig átformálták az ilyen neveket (*Kótaji szőllők* > *Nyírszőllős, Őszőlők + Teleki szőlők* > *Bácsszőlős*), valamint a kisebbségi nyelven többes számú alakok számára is egyes számú magyar változatot állapítottak meg. Újabb helységnévszótárainkat böngészve azonban többes számú névalakokat is találunk: *Budatelki szénafüvek, Dombok, Fejérdifogadók, Hegyiek, Oldalok* a Kárpátokon belül (HAJDÚ-MOHAROS), *Fazekasok, Szerbek* Moldvában (Csf., LELKES).

4. A homonímia. – Az OKTB a törzskönyvezés végére (1912) megszüntette a homonímiát a helységnevek körében. Ezt követően minden egyes helység egyedi névvel rendelkezett, kivéve azon megyéket, ahol a döntések nem léptek életbe. Így *Balomír* nevű helységek maradtak Hunyad megye hátszegi és szászvárosi járásában is (OKTB: *Kisbalomér,* ill. *Nagybalomér*); *Hosszúrét* maradt Sáros és Liptó megyében is (az utóbbira *Liptóhosszúrét*-et állapított meg az OKTB) stb.

A homonímia elkerülésének elve igen rövid ideig működött, és nem vált általánosan ismert, alkalmazott elvvé a szakmai berkekben. Az ország trianoni feldarabolása után több mint hetven évig nem találjuk nyomát annak, hogy egy helység nevének megállapításakor figyelembe vették volna a teljes helységnévállományt. Magyarországon 1922-ben *Tompa* nevet állapítottak meg Szabadka határon belül maradt részére, bár az elszakított Hunyad megyében volt már egy *Tompa;* 1923-ban *Komáromújváros* nevét változtatták *Komárom*-ra; 1941-ben az ideiglenesen visszacsatolt észak-erdélyi részen Alsóoroszi és Felsőoroszi egyesülését annak ellenére állapították meg *Marosoroszi* néven, hogy nem messze, a déli országrészben maradt egy másik *Marosoroszi*. 1950-ben községegyesítéseket engedélyeztek *Segesd* és *Méra* néven, majd községgé alakításokat *Örményes* (1950), *Dóc* (1952), *Eperjes* (1954), *Hárskút* (1956), *Bábolna* (1958) és *Apaj* (1985) néven, jóllehet Erdélyben és a Felvidéken léteztek már hasonnevű települések.

1990 után a Földrajzinév-bizottság (a továbbiakban: FNB) felelevenítette a homonímia elkerülésének elvét. Ismét a vasútnál, menetrendi és utastájékoztatási okokból jelentkezett szükségszerűen az egyedített helységnevek igénye, és ezt a MÁV bizottsági tagja következetesen képviselte is. A Pest megyei *Pilisjászfalu* volt az első, amelynek nevét a Komárom megyei (szlovákiai) *Jászfalu*-ra való tekintettel megkülönböztető előtaggal állapították meg.

Az elcsatolt országrészekben hosszú évtizedekig nem került sor hivatalos magyar névmegállapításra. Így csak a rendszerváltás után szembesült azzal a szakmai közvélemény, hogy a homonímia több tucatnyi névpárral van ismét jelen, ha csak a hivatalossá lett névalakokat nézzük, és a százat is jelentős mértékben meghaladja, ha az informálisan használt alakokat is idevesszük. A homonimák szaporodásának okai:

a) visszaállt a törzskönyvezés előtti állapot, többnyire a megkülönböztető előtagok, ritkábban utótagok elhagyásával, visszacserélésével: *Bodrogszentes* > *Szentes, Torontál-udvar* > *Udvar, Kisszécsény* > *Szécsény, Mezőkövesd* > *Székelykövesd, Taksonyfalva* > *Taksony, Lőkös* > *Lőkösháza* stb.;

b) újabb, törzskönyvezés utáni községalakítások, községegyesítések során máshol már foglalt nevet állapítanak meg: *Adorján* (1962: Vajdaság és Románia, Szatmár m., tkv.), *Feketepatak* (1999: Románia, Szatmár m. és Ugocsa m., tkv.), *Hosszúaszó* (1999: Románia, Hargita m. és Románia, Fehér m., tkv.), *Sárospatak* (2001: Erdély, Kolozs m. és Zemplén m., tkv.), *Pat* (1956: Szlovákia, Komáromi j. és Somogy m., tkv.) stb., illetve *Alsószentmihály* + *Felsőszentmihály* > *Szentmihály* (1922?: Románia, Kolozs m. és Maros-Torda m. tkv.);

c) egymástól függetlenül alakulnak olyan újabb homonim névpárok, melyek egyike sem volt korábban törzskönyvezve: *Kistécső* (Kárpátalja és Románia, Máramaros m.), *Bucsin* (Hargita m., Gyergyóalfalu és Parajd körzetében is), *Bogaras* (Vajdaság, Topolya és Zenta körzetében is), *Völgypart* (Ada és Topolya körzetében is). Az utóbbi három ráadásul egy régióban van.

A homonímia olyan jelentős helységeket is érint, mint Eperjes, Sárospatak, Szentes. Az alábbi, korántsem teljes 2. táblázatból fogalmat nyerhetünk a homonímia jelenségének nagyságáról. Kizárólag hivatalos, tehát vagy a Hnt. 1913 óta meglévő, vagy azóta hivatalossá lett névalakokkal keletkezett homonimapárokat közlök.

További jelentős mennyiségű homonim névpárt lehetne még felsorolni, ha nemcsak a hivatalosan megállapított nevek, hanem a helységnévszótárak, keresők, térképek anyagából is merítenénk.

Homonimák	Az 1913-as helységnevek közigazgatási beosztása	Az újabb hivatalos helységnevek közigazgatási beosztása
Adorján	Szatmár vm.	Vajdaság, Észak-bánsági kt.
Aklos	Bereg vm.	Románia, Hargita m.
Apaj	Pozsony vm.	Magyarország, Pest m.
Bábolna	Hunyad vm.	Magyarország, Komárom m.
Bakonya	Baranya + Hunyad vm.	
Balsa	Szabolcs + Hunyad vm.	
Baracska	Fejér vm.	Szlovákia, Nyitrai kt. (tkv. *Barsbaracska*)
Berekszó	Temes + Hunyad vm.	
Bodrog	Somogy vm.	Románia, Kolozs m.
Bogaras		Vajdaság, Észak-bánsági és Észak-bácskai kt.
Bucsin		Románia, Hargita m., kétszer
Daróc	Sáros vm.	Románia, Kolozs m.
Dobra	Szatmár + Hunyad vm.	
Dobra	Szatmár vm.	Szlovákia, Kassai kt. (tkv. *Kisdobra*)
Dóc	Torontál vm.	Magyarország, Csongrád m.
Eperjes	Sáros vm.	Szlovákia, Nagyszombati kt. (tkv. *Pozsonyeperjes*)
Eperjes	Sáros vm.	Magyarország, Csongrád m.
Erdőfalva	Kolozs + Hunyad vm.	
Erdőhát	Zala + Hunyad vm.	
Farkaspatak	Bihar + Hunyad vm.	
Fegyvernek	Jász-Nagykun-Szolnok vm.	Szlovákia, Nyitrai kt. (tkv. *Kétfegyvernek*, 1944)
Fehérpatak	Vas + Liptó vm.	
Feketeerdő	Moson vm.	Románia, Bihar m.
Feketelak	Szolnok-Doboka vm.	Románia, Kolozs m.
Galsa	Arad vm.	Szlovákia, Besztercebányai kt. (tkv. *Ipolygalsa*)
Gomba	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	Szlovákia, Nagyszombati kt. (tkv. *Nemesgomba*)
Hárskút	Gömör és Kishont vm.	Magyarország, Veszprém m.
Hidegség	Győr-Moson-Sopron vm.	Románia, Hargita m.
Hosszúaszó	Kis-Küküllő vm.	Románia, Hargita m.
Hosszúmező	Máramaros vm.	Románia, Kolozs m.
Hosszúrét	Sáros + Liptó vm.	
Iványi	Bereg vm.	Szlovákia, Besztercebányai kt. (tkv. *Balogiványi*)
Kisfalud	Sopron vm.	Románia, Hargita m.
Kisfalud	Sopron vm.	Szlovákia, Nagyszombati kt. (tkv. *Dunakisfalud*)
Kispatak	Máramaros vm.	Románia, Kovászna m.
Komárom	Komárom vm.	Magyarország, Komárom-Esztergom m.
Körmös	Sáros + Liptó vm.	
Lédec	Trencsén vm.	Szlovákia, Nyitrai kt. (tkv. *Barslédec*)
Lomna	Zemplén + Árva vm.	
Lőkösháza		Magyarország, Békés m. + Szlovákia, Besztercebányai kt. (tkv. *Lőkös*)

Méra	Kolozs vm.	Magyarország, Borsod-Abaúj-Zemplén m.
Mezőkövesd	Borsod vm.	Románia, Maros m. (tkv. *Székelykövesd*)
Örményes	Krassó-Szörény vm.	Magyarország, Szolnok m.
Pat	Zala vm.	Szlovákia, Nyitrai kt.
Patak	Nógrád + Liptó vm.	
Pilis	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	Szlovákia, Besztercebányai kt. (tkv. *Fülekpilis*)
Sári	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	Vajdaság, Nyugat-bácskai kt.
Sárospatak	Zemplén vm.	Románia, Kolozs m.
Sávoly	Somogy vm.	Szlovákia, Besztercebányai kt. (tkv. *Füleksávoly*)
Segesd	Nagy-Küküllő vm.	Magyarország, Somogy m.
Szakadát	Tolna vm.	Románia, Maros m.
Szécsény	Nógrád vm.	Románia, Temes m. (tkv. *Kisszécsény*)
Szentes	Csongrád vm.	Szlovákia, Kassai kt. (tkv. *Bodrogszentes*)
Szentkereszt	Sáros + Liptó vm.	
Szentkirály	Vas vm.	Magyarország, Bács-Kiskun m.
Szentkirály	Vas + Hunyad vm.	
Szentmária	Turóc + Liptó vm.	
Szentmárton	Arad + Liptó vm.	
Szentmihály	Maros-Torda + Liptó vm.	
Szentmihály	Maros-Torda vm.	Románia, Kolozs m.
Taksony	Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	Szlovákia, Nagyszombati kt. (tkv. *Taksonyfalva*)
Terem	Szabolcs vm.	Románia, Szatmár m. (tkv. *Mezőterem*)
Tompa	Hunyad vm.	Szlovákia, Nyitrai kt. (tkv. *Kistompa*)
Tompa	Hunyad vm.	Magyarország, Bács-Kiskun m.
Udvar	Zala vm.	Vajdaság, Dél-bánsági kt. (tkv. *Torontáludvar*)
Vármező	Szilágy vm.	Románia, Maros m.

2. táblázat: Jelentősebb homonimapárok[1]

Tekintve, hogy a homonim névpárok többsége ma különböző államok területén fekszik, államnyelvi nevük is más és más, a lakosság pedig jellemzően kétnyelvű, helyben nem érzékelhetik a problémát. Így az leginkább a magyar nyelvű adminisztrációban (honosítási okmányokban), tájékoztatásban (menetrendekben), keresőrendszerekben, lexikonokban, névmutatókban stb. jelentkezik. Több utódállam adminisztrációja hivatalos nyelven is nagyobb teret enged a homonímia jelenségének.

5. A szinonímia. – A helységnevek szinonímiája rendkívül gyakori jelenség a közbeszédben és a sajtóban, itt azonban értelemszerűen csak a hivatalos kiadványokban és honlapokon, illetve a leginkább közkeletű kézikönyvekben előfordulókat tárgyalom. A dolog természetéből fakadóan a jelenség az elcsatolt országrészek helységeire jellemző. A homonim névpárok egyik tagja sokszor ebben a körben is jelentkezik. Például a Szlovákiában

[1] Rövidítések: kt. = körzet, m. = megye, tkv. = törzskönyvezve, vm. = vármegye.

hivatalosan engedélyezett *Szentes* azonos alakú a Csongrád megyei névvel, egyben szinonim párja a törzskönyvezett és leginkább elterjedt *Bodrogszentes*-nek.

Szinonímia alapvetően két módon áll elő: a) törzskönyvezett helységek nevéhez képest az eredeti vagy egy újabb név használata: tkv. *Karácsonfalva > Homoródkarácsonfalva,* tkv. *Özörény > Gömörhorka* stb.; b) az újabban keletkezett helységek magyar nevére több megoldás születik (l. fent *Măcicăşeşti, Jabloňovce, Túrterebesisziőlőhegy*), de vannak egyéb esetek is (l. lejjebb *Komárom* és *Székelyszentandrás* esetét).

Az elsőn belül külön megemlítendő, hogy ismét teret nyernek olyan népnévi előtagok, amelyeket az OKTB megváltoztatott *(Szerb-, Román-),* illetve előfordul a *Szlovák-* alkalmazása is: *Szerbcsernye, Szerbittabé, Romángyerőmonostor, Románandrásfalva, Szlovákújhely, Szlovákgyarmat* stb.

A szinonímia jelensége ugyancsak több százas nagyságrendben érint helységeket a különböző forrásokban, így megnehezítve, olykor lehetetlenné téve a helyek azonosítását. Az alábbiakban néhány esetet szövegszerűen, néhányat táblázatos formában mutatok be.

Sátoraljaújhely városát a trianoni határ kettévágta. Az elcsatolt részre a szlovák jogszabályok *Újhely* formát állapítottak meg; ezt követi LELKES, viszont *Szlovákújhely* (HAJDÚ-MOHAROS, SZMA.), *Tótújhely* (HVa., TSz.), *Kisújhely* (ebben a formában támogatta az FNB az ottani vasútállomás menetrendi nevét) és *Karlatanya* (SEBŐK) variánsok is élnek.

Gyergyó-Szárhegy törzskönyvezett nevét az OKTB az előtag feleslegessége miatt *Szárhegy* formában állapította meg (vö. *Gyergyó-Ditró > Ditró, Gyergyó-Kilyénfalva > Kilyénfalva, Gyergyó-Tekerőpatak > Tekerőpatak* stb., l. MEZŐ 1999: 131). Így adatolja LELKES, SZABÓM., VARGAE, SEBŐK és a DE. A 2001-es rendelet, továbbá Hargita megye honlapja (http://www.hargitamegye.ro/telepulesek) azonban *Gyergyószárhegy*-ként engedélyezi a használatát, és eszerint adja meg HAJDÚ-MOHAROS, a HVa., a TE. Az idézett források majdnem következetesen ugyanígy bánnak a többi *Gyergyó-* előtagú településsel is.

Oláh-Andrásfalva nevét *Székelyandrásfalvá*-ra változtatta az OKTB, a község tiltakozása ellenére (vö. MEZŐ 1999: 280). A magyarországi szótárak és SZABÓM. a törzskönyvezett alakot tartalmazzák, a megyei közigazgatásban azonban a *Románandrásfalva* nevet használják (HargitaMT.).

Kárpátalján a Técső melletti Лази magyar neveként *Lázi* (MOLNÁRD.), *Láz* (LELKES), *Técsőláz* (HAJDÚ-MOHAROS, Dka.) alakokat találunk, miközben Вільхівці-Лази településre is van *Lázi* adat (LELKES), továbbá *Irhócláz* (HAJDÚ-MOHAROS), *Irhóc-Lázi* (SEBŐK, MOLNÁRD.).

Sajnos nem ritkák a következőhöz hasonlatos keveredések sem. A Maros megyei Marosludasból kivált négy település, román nevükön *Avrămeşti, Ciorga, Fundătura* és *Roşiori*. *Avrămeşti* magyar megfelelőiként *Andrássytelep*-et (hiv., LELKES, HAJDÚ-MOHAROS, SZABÓM.) és *Eckentelep*-et (VARGAE., MAROS, Wiki) találunk. Az utóbbi három forrás szerint az *Andrássytelep* a *Roşiori*-nak a megfelelője, míg az első négy forrás szerint ez *Nyergestanya*. *Fundătura* magyar neve az első négy szerint *Belsőtelep,* a másik három szerint viszont *Mezőalbisitelep*.

Az alábbiakban további válogatott példákat mutatok be, úgy válogatva a sok százas állományból, hogy mind a jelenség fő típusaira, mind a források természetére rávilágítsak (a szövegben szereplő példákat, továbbá azokat az eseteket, amelyek a homonímiás táblázatban is szerepelnek, az ismétlések elkerülése céljából itt nem veszem fel).

Horvátország

Karasicapuszta (HAJDÚ-MOHAROS, TVa.) ~ *Cukorgyár* (LELKES, Wiki)
Lőcs (tkv., LELKES, TVa., SEBŐK) ~ *Lucs* (HAJDÚ-MOHAROS)
Majskamegye (LELKES, TVa.) ~ *Maiskamegye* (HAJDÚ-MOHAROS) ~ Szeglak (Wiki)
Mece (Eszék-Baranya h., Wiki) ~ *Mecepuszta* (HAJDÚ-MOHAROS, TVa.)

Románia

Ármándombja (SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS, VARGAE.) ~ *Szérűsdomb* (HargitaMT., TE.)
Berekszéle (VARGAE., MAROS, Wiki) ~ *Oldalok* (HAJDÚ-MOHAROS)
Botfalui Cukorgyártelep (hiv., TE.) ~ *Botfaluicukorgyártelep* (LELKES) ~ *Botfalusi Cukorgyártelep* (Wiki) ~ *Botfalu Cukorgyártelep* (DE.) ~ *Botfalugyártelep* (HAJDÚ-MOHAROS)
Buza tkv., (SZABÓM., VARGAE., Wiki) ~ *Búza* (hiv., LELKES, HAJDÚ-MOHAROS, SEBŐK)
Buzásbocsárd (tkv., hiv., SZABÓM., VARGAE., Wiki) ~ *Búzásbocsárd* (LELKES, HAJDÚ-MOHAROS, SEBŐK)
Csanáloserdő (DE., FNB, GYARMATHY, SZATMH., TE.) ~ *Nagyerdő* (LELKES, SZABÓM., VARGAE., HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Csanálosi Erdő* (közúti tábla, SZATFÚ.) ~ *Csanálosnagyerdő* (Wiki)
Csaracsó (hiv., LELKES, SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Csíkcsaracsó* (HargitaMT.)
Kozmás, Szépvíz (tkv., LELKES, SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS, HargitaMT., VARGAE.) ~ *Csíkkozmás, Csíkszépvíz* (TE., Wiki)
Gyergyólibántelep (LELKES, SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS, VARGAE.) ~ *Libán* (hiv., Wiki)
Hosszúmező (hiv., LELKES) ~ *Lunkatanya* (SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS, VARGAE., Wiki)
Kicsibükk (hiv., SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS, Wiki) ~ *Kisbükk* (LELKES, VARGAE.)
Lövétebánya (hiv., SZABÓM., DE., TE., Wiki) ~ *Szentkeresztbánya* (LELKES, HAJDÚ-MOHAROS, VARGAE.)
Lukafalva (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, VARGAE., Wiki) ~ *Dózsa György* (hiv., SZABÓM.)
Sárospatak (hiv., SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Sárospatakdűlő* (LELKES, VARGAE., Wiki)
Székelykövesd (tkv., LELKES, SZABÓM., SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, VARGAE.) ~ *Mezőkövesd* (hiv.)
Szénafűdűlő (SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS, TE.) ~ *Csániszénafű* (Wiki) ~ *Funatzile dűlő* (VARGAE.) ~ *Funáciledűlő* (DE.)
Szénásbudatelke (DE., VARGAE., Wiki) ~ *Budatelki szénafüvek* (HAJDÚ-MOHAROS, TE. egybe)
Szerdahelyitanya (HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Decebal* (WIKI) ~ *Újtelep* (VargaE.)
Temesbökény (tkv., LELKES, SZABÓM., VARGAE.) ~ *Buttin* (hiv.)
Zsukiménes (hiv., SZABÓM., HAJDÚ-MOHAROS, VARGAE.) ~ *Hubertuslak* (LELKES)

Szerbia

Alsóittebe (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, TVa.) ~ *Magyarittabé* (hiv., Wiki) ~ *Magyarittebe* (FNB)
Andrásföldje tkv., (LELKES) ~ *Kisbelgrád* (hiv., HAJDÚ-MOHAROS, FNB, Wiki, TVa.)

Bácsandrásszállás (tkv., LELKES) ~ *Cserepes* (hiv., HAJDÚ-MOHAROS, Wiki, TVa.) ~ *Zsindelyes* (FNB, TVa.)
Bácsordas (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, FNB) ~ *Karavukova* (hiv.)
Bégafő, Bégaszentgyörgy (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, FNB) ~ *Begafő, Begaszentgyörgy* (hiv.)
Csernye (tkv., LELKES, HAJDÚ-MOHAROS, SEBŐK, TVa.) ~ *Szerbcsernye* (hiv., FNB, Wiki)
Csurog (tkv., LELKES, HAJDÚ-MOHAROS, TVa., Wiki) ~ *Csúrog* (hiv., FNB)
Dusanovó (hiv., FNB) ~ *Bácsdusánovó* (HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Zentaörs* (Lelkes, TVa., Wiki)
Felsőittebe (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, TVa.) ~ *Szerbittebe* (FNB) ~ *Szerbittabé* (hiv., Wiki)
Ókeresztúr (tkv., LELKES, SEBŐK, Wiki, TVa.) ~ *Szerbkeresztúr* (hiv., FNB)
Sári hiv. ~ *Sáripuszta* (FNB) ~ *Hadikkisfalu* (tkv., LELKES) ~ *Babapuszta* (HAJDÚ-MOHAROS, Wiki, TVa.) ~ *Tolvajos* (TVa.)
Szenthubert (tkv., hiv., LELKES, SEBŐK, FNB) ~ *Nagyfalu* (HAJDÚ-MOHAROS, TVa.) ~ *Bánátnagyfalu* (Wiki)
Tiszaistvánfalva (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, TVa.) ~ *Járek* (hiv., FNB)
Tiszakálmánfalva (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, FNB, TVa.) ~ *Budiszava* (hiv.)
Topolya (tkv., hiv., LELKES, SEBŐK, FNB, TVa.) ~ *Bácstopolya* (HAJDÚ-MOHAROS)
Torák (hiv.) ~ *Tárnok* (LELKES) ~ *Nagytárnok* (SEBŐK) ~ *Bégatárnok* (HAJDÚ-MOHAROS, FNB, Wiki, TVa.)
Torontáloroszi (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, FNB, TVa.) ~ *Kisorosz* (hiv.)

Szlovákia

Csütörtök (tkv., SzMA., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, Wiki) ~ *Csallóközcsütörtök* (hiv., TSz.)
Ghymes (tkv.) ~ *Gímes* (hiv., HAJDÚ-MOHAROS, LELKES, TSz., Wiki) ~ *Gimes* (SzMA.)
Gömörhorka (hiv., Wiki) ~ *Özörény* (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS)
Gömörliget (hiv., LELKES, SzMA., Wiki, TSz.) ~ *Gömörnánás* (HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Gömörnádas* (SEBŐK)
Gömörfalva (hiv., LELKES, SzMA., Wiki, TSz.) ~ *Harkácssánkfalva* (HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Harkács* (SEBŐK)
Ipolyszalka (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, Wiki, TSz.) ~ *Szalka* (hiv., SzMA.)
Kálna (LELKES, Wiki) ~ *Nagykálna* (SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, SzMA., TSz.)
Komárom (tkv., hiv., LELKES, HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Révkomárom* (FNB) ~ *Öregkomárom* (HVa., TKm)
Mucsény (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, SzMA., Wiki) ~ *Mucsiny* (hiv.)
Nemesabony (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, SzMA., Wiki, TSz.) ~ *Nagyabony* (hiv.)
Nyarádkelecsény (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS, SzMA., Wiki, TSz.) ~ *Kaposkelecsény* (hiv.)
Peszektergenye (hiv., Wiki) ~ *Tergenye* (HAJDÚ-MOHAROS, TSz.) ~ *Nagypeszek* (SEBŐK, SzMA.)
Tótgyarmat (LELKES, SEBŐK, TSz., SzMA., Wiki) ~ *Szlovákgyarmat* (HAJDÚ-MOHAROS)

Szlovénia

Alsólendva (tkv., LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Lendva* (hiv.)
Lendvavásárhely (LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Dobronak* (hiv.)
Őrihodos (tkv., SEBŐK, Wiki) ~ *Őrihódos* (LELKES, HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Hodos* (hiv.)
Szécsiszentlászló (LELKES, SEBŐK, HAJDÚ-MOHAROS) ~ *Szentlászló* (hiv.)

6. Írásmód. – Írásmódbeli, helyesírási különbségek is okoznak szinonímiát. Az OKTB több vonatkozásban egységesítette a helységnevek helyesírását; alapkövetelménnyé lett például az egybeírás (ehhez könnyen egybeírható nevek is szükségeltettek), a hosszúságjelölés kapcsán pedig a magyar helyesírásnak a törzskönyvezés óta történt változásai követelték meg a változtatásokat a helységnevek körében is. A magyarországi hagyomány az lett, hogy – szemben a családnevekkel – nem ragaszkodtunk betűhíven a törzskönyvezett alakokhoz, hanem több lépésben ugyan, de átírtuk a helységneveket, kezdve a *cz c*-re cserélésével, majd a *víz, híd, fűz, búza, búcsú, szőlős, hódos* stb. szavak helységnévtári alakjának a helyesíráshoz igazításával. Az országok közti eltérő hagyományok és/vagy kontaktusjelenségek következtében azonban írásmódbeli párok is kialakultak, aszerint hogy magyarországi vagy külhoni névhasználatról van szó (vö. BARTOS-ELEKES 2002: 23). A *Hodos* típusú nevek esetében például *Béltekhodos, Csékehodos, Gyergyóhodos* van az erdélyi szótárakban; HAJDÚ-MOHAROS változatlanul hagyja őket, LELKES viszont átírja *ó*-val. A romániai kormányrendeletben két különírt név is van: *Dózsa György* és a *Botfalui Cukorgyártelep;* máshol találunk *Beodra-Karlova, Sasvár-Morvaőr, Bucsum-Pojén, Irhóc-Lázi, Kula-Felsőtanyák, Kanizsa-Orompart, Kiskapusi gyártelep* alakokat, azaz írásmódjukban nem referenciául szolgáló listák is szolgálnak mintaként a keresők, térképkészítők számára.

7. Összegzés. – Az 1913. évi helységnévtár a történelmi Magyarország területére biztosított egységes, egyedített helységnévállományt. Száz év múltán megállapítható, hogy a helységnévtárat megelőző törzskönyvezés elvei és eredményei – nem függetlenül a történelmi körülményektől – csak részben tudtak gyökeret verni. Újra számolni kell a homonímia és a szinonímia jelenségével. Az újabb közigazgatási változások során előállt, jelentős mennyiségű település nevét illetően nem született egységes magyar megoldás; ennek igénye jelentős, de ellentmondásokkal terhelt helységnévszótárakat szült eddig is. A nevek stílusában, lexikájában, írásmódjában széttartó fejlődés jelei mutatkoznak. Az egységesítés érdekében vagy a törzskönyvezés kori elvek módosítása (vö. SZABÓMIHÁLY 2007: 162), vagy a használatban lévő névállományba való beavatkozás irányába lehet lépni.

Vajon a törzskönyvezés kori magyar helységnévrendszer önmagában érték-e, azaz szükséges-e az újabb neveket ehhez igazítani? Vagy inkább hagyjuk, hogy természetes folyamatok alakítsák át a rendszert, újabb névminták frissítsék és bővítsék az állományt, referenciául szolgálva újabb helységnévadásokhoz? E kérdésben a döntés összmagyar konszenzuson alapuló nyelvtervezést igényelne.

Források

Csf. = *Csángóföld, 1 : 380000.* Topográf Térképészeti Kft. Budapest, 2002.
DE. = *Erdély autótérképe, 1 : 400000.* Dimap. Budapest, 2003.

DKa. = *Kárpátalja térképe, 1 : 250000.* Dimap. Budapest, 2000.
GYARMATHY = GYARMATHY ZSIGMOND 1982. A romániai Szatmár megye helységnevei. In: Uő szerk., *Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás* 3–4. Nyíregyháza. 487–92.
HAJDÚ-MOHAROS = HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF 2000. *Magyar Településtár.* Budapest.
HargitaMT. = Hargita Megyei Tanács. http://www.hargitamegye.ro/telepulesek (2013. 11. 10.)
HVa. = *Világatlasz.* Hibernia Nova Kiadói Kft. Budapest, 2006.
KMTN. = A kárpátaljai magyar települések névjegyzéke. http://www.hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/beregszaszi-molnar/helynevragok.htm (2013. 11. 10.)
LELKES = LELKES GYÖRGY 2011[3]. *Magyar helységnév-azonosító szótár.* Budapest.
MAROS = *Maros megye magyar és román helységnevei.* http://marosvasarhelyi.info/hasznos/maros-megye-magyar-es-roman-helysegnevei (2013. 11. 10.)
MÉ. = *Magyar élettér. Autóatlasz, 1 : 300000.* Magyar Élettér Alapítvány. Budapest, 2006.
MOLNÁRD. = MOLNÁR D. ISTVÁN: *Kárpátalja települései magyar és ukrán nyelven.* http://www.hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/beregszaszi-molnar/magy_ukr_helynevjegyz.htm (2013. 11. 10.)
SEBŐK = SEBŐK LÁSZLÓ 1990. *Magyar neve. Határokon túli magyar helységnévszótár.* Budapest.
SZABÓM. = SZABÓ M. ATTILA – SZABÓ M. ERZSÉBET 1992. *Erdélyi helységnévszótár.* Bukarest.
SZATFÚ. = *Szatmári Friss Újság.* http://www.frissujsag.ro/ (2013. 11. 10.)
SZATMH. = *Szatmári Magyar Hírlap.* http://www.magyar-hirlap.ro/ (2013. 11. 10.)
SzMA. = Szlovákiai magyar adatbank. http://adatbank.sk/hu/11/telepulesek (2013. 11. 10.)
TE. = *Erdély. Autóstérkép, 1 : 475000.* Topográf Térképészeti Iroda. Budapest, 2004.
TKm. = *Kárpát-medence. Domborzati térkép, 1 : 1000000.* Topográf Térképészeti Iroda. Budapest, é. n.
TSz. = *Szlovákia. Autóstérkép, 1 : 400000.* Topográf Térképészeti Iroda. Budapest, 2002.
TVa. = *Vajdaság. Autóstérkép, 1 : 280000.* Topográf Térképészeti Iroda. Budapest, 2006.
VARGAE. = VARGA E. ÁRPÁD: Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm. (2013. 11. 10.) (Eredeti kiadás: Pro-Print Kiadó. Csíkszereda, 1998–2002)
Wiki = Wikipédia. http://hu.wikipedia.org/wiki.

Hivatkozott irodalom

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR 2002. Helységnevek a romániai köztudatban (Az endonima és exonima mezsgyéjén). *Geodézia és Kartográfia* 55/4: 19–24.
BENCSIK PÉTER 1997. *Helységnévváltozások Köztes-Európában 1763–1995.* Budapest.
BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2002. *Magyar helységnevek Kárpátalján.* http://www.hhrf.org/kmtf/docu/tanulmany/beregszaszi-molnar/helynev.htm (2013. 11. 10.)
FARAGÓ IMRE 2001. A magyar névhasználat változásai a Kárpát-medencét ábrázoló térképeken 1–2. *Geodézia és Kartográfia* 54/1: 5, 2: 16.
FNB = *A Földrajzinév-bizottság döntései:* http://www.kormany.hu/hu/videkfejlesztesi-miniszterium/kozigazgatasi-allamtitkarsag/hirek/foldrajzinev-bizottsag (2013. 11. 10.)
Hnt. 1913 = *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára, 1913.* Budapest.
KISS LAJOS 1992. Cuius regio, eius nomen? *Magyar Tudomány* 99: 129–35.
MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás.* Budapest.
MEZŐ ANDRÁS 1999. *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz.* Nyíregyháza.
SZABÓ M. ATTILA: *Erdélyi és moldvai helységnévtár.* http://szabo.adatbank.transindex.ro (2013. 11. 10.)

SZABÓMIHÁLY GIZELLA 2007. Határtalanítás a helynevek területén. In: MATICSÁK SÁNDOR szerk., *Nyelv, nemzet, identitás. Az VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Debrecen, 2006. augusztus 22–26.) nyelvészeti előadásai* 1–2. Debrecen–Budapest. 1: 153–70.

SZULOVSZKY JÁNOS 2002. A helynevek politikumáról. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTEK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet.* Debrecen–Jyväskylä. 107–19.

MIKESY GÁBOR

GÁBOR MIKESY, **Hungarian settlement names as viewed from a 1913 perspective**

Focusing on the most prominent features, this paper presents the stock of the 1913 Gazetteer of Hungary and the heritage of the preceding project known as "the registration of Hungarian settlement names", which fundamentally restructured the former system of Hungarian settlement names. Because of the significant reorganization of public administration in the successor states of historical Hungary after 1921, at least 20% of the 1913 name stock changed; in successor states, except for present-day Hungary, the survival of the 1913 registered names as well as the development and overall spread of Hungarian names for new settlements was restricted due to historical reasons. Contemporary Hungarian settlement names in the successor states in part are prescribed by the law, but popular scenes of name use (cf. encyclopaedias, maps, and search engines on the Internet) are affected by different dictionaries of settlement names, including non-standardized name stocks. With respect to settlement names included in legal documents as well as in dictionaries, one can claim that the purpose and the principles of the early-twentieth century settlement-name registration have been corrupted: homonymy and synonymy have reappeared; and names displaying distinct developments in their orthography, syntax and lexis have emerged again.

A „MAGYAR HELYSÉGNÉV-AZONOSÍTÓ SZÓTÁR” ELKÉSZÍTÉSÉNEK SZEMPONTJAI ÉS PROBLÉMÁI[1]

1. A szótár előzményei, elkészítése és legfőbb forrásai. – A szótár elkészítését a magyar nemzet 20. századi történelmének két tragédiája: az 1920-as és az 1947-es békekötések súlyos következményei tették szükségessé. A két világháború között az elcsatolt területek helységneveinek azonosítása a helységnévtárak, a különböző lexikonok, kézikönyvek és térképek segítségével nem jelentett nehézséget, de ez is alapvetően megváltozott az 1948-as fordulat után. E témában a rendszerváltás környékéig nem jelent meg részletes, a gyakorlatban jól használható kiadvány; a Kárpát-medence helységnevei között – legfőképpen a politikai fordulatok utáni tömeges, többszöri átkeresztelések miatt – gyakran még a szakemberek is nehezen tudtak eligazodni. A mű elkészítését indokolta a magyarság nemzeti összetartozási és történeti tudatának gyengülése, amely e térség országaiban az internacionalista, illetve – államonként más mértékben – a nacionalista politikai és oktatási ideológiai törekvésekből és egyúttal a demokrácia hiányából is következett. Az is indokolta ezt a munkát, hogy az említett korszakban mind itthon, mind pedig – Szlovénia kivételével – a környező országok tömegtájékoztatásában, társadalmi életében és közigazgatásában adminisztratív eszközökkel visszaszorították, illetve nem engedélyezték az egykori magyarországi települések magyar névváltozatainak használatát. Nem utolsósorban azért vállalkoztam erre az embert próbáló feladatra, mert a fentieket tudva – más szakterületen dolgozva, mérnökként is – igen lényegesnek tartottam és tartom a helységek, fontosabb várak stb. magyar neveinek, névváltozatainak ismeretét, összegyűjtését, gondozását és közreadását, hiszen e névanyag a történelmi múltunk, egyúttal kultúránk, nyelvünk szerves része.

Az érintett szakterületeken először – a szabad időmben – tájékozódnom kellett, fokozatosan megismerve a történeti Magyarország topográfiáját, illetve nagy vonalakban a fontosabb szakirodalmat. Ezután alakítottam ki a szótár tervét, amely még sokat formálódott és bővült a későbbiekben. A tervbe vett – végül is történeti jellegű – munka alapja értelemszerűen csak „A Magyar Szent Korona Országainak helységnévtára 1913.” című kötet (rövidebben: az 1913. évi helységnévtár, a továbbiakban: Hnt. 1913) lehetett, mivel ez az utolsó helységnévtár, amely a Trianon előtti Magyarország, hivatalosan a Magyar Királyság településeinek legfőbb adatait tartalmazza.

A feltáró munkát először a Révai-lexikonból, majd a legfontosabb szakkönyvekből, illetve forrásokból történő jegyzeteléssel kezdtem meg: FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára... (1–4. Pest, 1851), HERNER JÁNOS szerk.: Erdély és a Részek térképe és helységnévtára (Szeged, 1987), MEZŐ ANDRÁS: A magyar hivatalos helységnévadás (Bp., 1982), a Kartográfiai Vállalatnak az utódállami területekre vonatkozó helységnévmutatói,

[1] Ezúton is igen köszönöm a segítséget mindazoknak (különösen FÖLDI ERVIN nyugalmazott térképésznek, évtizedekig a Földrajzinév-bizottság vezetőjének), akik munkámban bármilyen módon részt vettek.

DOMOKOS PÁL PÉTER: A moldvai magyarság (Bp., 1987) stb. E kötetek és jegyzékek, s természetesen még sok más kiadvány feldolgozása, a vonatkozó adatoknak az anyagomba történő beépítése, összevetése, szövegi és térképi ellenőrzése, az utalások és névmutatók elkészítése, azaz a feladataim jelentős terjedelme és összetettsége nagy kihívás volt számomra.

A készülő anyagnak az 1913. évi helységnévtárbeli alapadatait féléves fáradsággal a KSH Könyvtárban ellenőriztem. Közben neves kutatóktól kértem tanácsokat, a munkám figyelemmel kísérését, a pályázataimmal kapcsolatos segítséget. Végül a több helyről kapott támogatások révén az anyagomat számítógépbe írták, elkészülhettek a vármegyék és Moldva mai megyéinek térképvázlatai, a korrektúrák és a többi, majd az anyagom „Magyar helységnév-azonosító szótár" címen 1992-ben megjelent. Kevéssel azelőtt adtak ki e tárgykörben két másik művet: GYALAY MIHÁLY „Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon"-át (1–2. Bp., 1989), illetve SEBŐK LÁSZLÓ „Magyar neve? Határokon túli magyar helységnévszótár"-át (Bp., 1990). GYALAY munkájának első (történeti-igazgatástörténeti) kötete – címe első részének megfelelően – más témát fejt ki, csak a 2., lexikonjellegű kötete vethető össze a munkámmal, amelynél sokkal több adatot tartalmaz, de a szócikkeinek egységessége, felépítése és áttekinthetősége, a város- és falurészek, intézmények, továbbá a külterületi lakotthelyek mai azonosítása csorbát szenved. Magam saját anyagomban a horvát-szlavón vármegyék nem magyar lakosságú, de magyar névváltozattal is bíró településeit, a moldvai csángók helységeit is – a legfontosabbnak tartott települési adataikkal – számba vettem, és egységes rendszerben, közérthetően tettem közzé. SEBŐK kiadványa az 1920-ban elcsatolt területek országonkénti (kétirányú) azonosító helységnévjegyzékeit, továbbá elsősorban a német névváltozatokat foglalja magába.

A kötetem jó fogadtatása annak továbbfejlesztésére és bővítésére késztetett. Ebben nagy segítségemre volt a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítványtól az 1990-es évek elejétől évenként kapott ösztöndíj és dologi támogatás. A legfőbb, újabban feldolgozott forrásaim a következők voltak: BENDA KÁLMÁN főszerk.: Magyarország történeti kronológiája (1–4. Bp., 1983–1993); CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (1–3., 5. Bp., 1890–1913) sorozata FEKETE NAGY ANTAL: Trencsén vármegye (Bp., 1941) kötetével; KISS LAJOS: Földrajzi nevek etimológiai szótára (1–2. Bp., 1988); KRISTÓ GYULA főszerk.: Korai magyar történeti lexikon (9–14. század) (Bp., 1994); LIPSZKY JÁNOS: Repertorium locorum… (1–2. Buda, 1808); Magyarország története (1., 3., 5–8. Bp., 1976–1989); Történelmi világatlasz (Bp., 1991); s külön a váraknál még két munka: ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája 1301–1457 (1–2. Bp., 1996) és FÜGEDI ERIK: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon (Bp., 1977).

Ezekből is kitűnik, hogy anyagomat több irányban bővítettem, először is – az Árpád-kortól kezdve a 19. századig – történelmünk legfontosabb településneveivel. Ezt követően a magyar történelem elsődleges névvel rendelkező jelentősebb várainak legfőbb adatait vettem fel az anyagomba, a településekhez hasonló rendszerben. A már az adatbázisomban szereplő, FÉNYES ELEK szótárából átvett helységneveket – az időrendiség érdekében – rövidített forrásjelzéssel láttam el. Formailag is ezzel függött össze a LIPSZKY-repertórium helységeinek, városainak és várainak, illetve a CSÁNKI-féle történeti földrajzban található városoknak és váraknak az azonosítása és az adatbázisba történő beépítése. Szintén bedolgoztam az anyagomba a helységnevek hivatalos törzskönyvezésének kezdetétől (1900-tól), a mindenkori magyar államterületen a vonatkozó hivatalos rendelkezések

(helységnév-változtatások, új helységalakítások stb.) évszámait is. Végül pedig, mivel a határainkon túli területeken ma hivatalos vagy hivatalosnak tekinthető magyar helységnevek jegyzékei közül néhány már elkészült és jóváhagyást kapott, az ezekben szereplő neveket is beillesztettem a vonatkozó szócikkekbe. A kötethez többek közt teljesen új, Magyarország közigazgatását több időpontban tartalmazó térképek, a vármegyék 1000 főnél nagyobb lakossággal rendelkező településeit tartalmazó megyetérképek, illetve a moldvai csángó településeket (is) bemutató térképek készültek.

A kapcsolódó pályázatok elbírálása és a kiadás-előkészítő munkálatok lezárulása után a szótár 2., bővített és javított kiadása – mint felsőoktatási tankönyv – 1998-ban jelent meg. Nem sokkal azelőtt adtak ki e témakörben két munkát: BENCSIK PÉTER „Helységnévváltozások Köztes-Európában 1763–1995” (Bp., 1997), illetve WILDNER DÉNES „A történelmi Magyarország egykori területeinek helynévtára” (1–2. Bp., 1996–1998) című köteteit. BENCSIK műve kapcsolódik a PÁNDI LAJOS által összeállított „Köztes-Európa 1763–1993” című térképgyűjteményhez, ezért névanyaga jóval nagyobb térségből, döntően a mai Németország, Svájc és Oroszország közötti, valamint a Finnország és Görögország közötti területről (a két utóbbi országot is beleértve) származik, s a szerző célja a megadott történeti korszak történelmileg jelentős helységneveit érintő – lehetőleg évszámokkal megadott – névváltozások feldolgozása volt. Így természetesen a történeti Magyarország helységnevei a kötetben szereplő 4000 településnek csak kis részét teszik ki. WILDNER kiadványa az 1920-ban elcsatolt területek helységneveinek és a helységek (egyúttal az 1920 után alakult települések) hovatartozásának 20. századi változásait közli évszámokkal együtt, mai országonként és egykori magyar vármegyénként betűrendben. Szótáram 2., bővített kiadása e két kötetnél jóval több adatot tartalmaz, mert a történelmi Magyarország területére összpontosít – főbb vonalaiban – már az Árpád-kortól kezdve, emellett magyar szempontú kitekintést ad közelebbi szomszédságunk – például Moldva – és a távolabbi európai országok felé is.

A 2. kiadással kapcsolatos kedvező szakmai vélemények, s még inkább a még le nem zárt adatgyűjtések és kutatások arra ösztönöztek, hogy a munkámat tovább folytassam. Az anyanyelv és a felekezet gyakorta összetartozó adatok, így a vonatkozó szócikkeket kiegészítettem az 1910. évi népszámlálás felekezeti adataival. A feldolgozásba bevont legfőbb új forrásaim: GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza (1–4. Bp., 1987–1998); CSÁNKI DEZSŐ: Körösmegye a XV-ik században (Bp., 1893); ENGEL PÁL: Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről (Bp., 2001); a várkastélyoknál pedig: KOPPÁNY TIBOR: A középkori Magyarország kastélyai (Bp., 1999). A GYÖRFFY és CSÁNKI történeti földrajzi sorozatainak köteteiben, illetve CSÁNKI másik munkájában szereplő településeket többéves munkával, megyénként azonosítottam az adatbázisban meglevőkkel, és az eddigiekhez hasonlóan rövidített forrásjelzéssel a szócikkeken belül időrendbe soroltam őket. Munkám során sikerült megszereznem a határainkon túli területeken ma hivatalos vagy hivatalosnak tekinthető magyar helységnevek újabban elkészült és jóváhagyott jegyzékeit, így e nevekkel, egyúttal a hatályba lépésük évszámával is kiegészítettem a vonatkozó szócikkeket. ENGEL és KOPPÁNY említett műveinek feldolgozásával – az eddigi rendszerhez hasonlóan – még felvettem az anyagomba a középkori Magyarország várkastélyait is. Elkészültek a teljesen új, részletesebb és más témákat is feldolgozó térképek.

A sikeres pályázatok és a kiadás-előkészítő munkálatok lezárulása után a szótár 3., bővített és javított kiadása 2011-ben jelent meg az Argumentum Kiadónál. A 2. kiadás

kinyomtatása után – sokban a témámba vágóan – jelent meg HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF „Magyar településtár" (Bp., 2000) és SZABÓ M. ATTILA „Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára" (1–2. Csíkszereda, 2003) című műve, amelyeket GYÖRFFY és CSÁNKI sorozataiból az anyagomba be nem illeszthető településnevek megyei jegyzékeinek elkészítéséhez, a mai azonosításokhoz és lokalizálásokhoz magam is felhasználtam. HAJDÚ-MOHAROS kötetét kevéssé forgattam, mivel – amiként a szerző a bevezetésében meg is fogalmazza – a mű „bizonyos megkerülhetetlen szubjektivitást is hordoz"; „a Településtár a Kárpát-térség minden helységére – ahol szükséges – tartalmazza a javasolt magyar névváltozatot", s a „határon túl javasolt névalakok az ott élő kollegákkal, szakértőkkel egyeztetve" születtek (HAJDÚ-MOHAROS 2000: XI). A javasolt magyar névváltozatok hivatalos rögzítése azonban – különböző okok miatt – nem történt meg, így én a munkámban inkább ragaszkodtam a mai helyesírással írt törzskönyvezett nevekhez, ennek híján pedig értelemszerűen az 1913. vagy 1944. évi helységnévtári nevekhez. SZABÓ történeti és közigazgatási helységnévtára a név- és forrásadatokkal sokkal többet nyújtott, de – a címéhez híven – csak a mai Erdély településeit foglalja magában.

Meg kell jegyeznem, hogy véleményem szerint egy lexikális jellegű névtár sokkal jobban használható, mint amely a területi elvre épül (mint WILDNER és HAJDÚ-MOHAROS munkái), s ugyanígy egy nem magyar és mai címszavakkal bíró névtár (SZABÓ) is kevésbé kezelhető. Szótáram 3. kiadása mind a települések legfontosabb adataival, mind a közigazgatási térképekkel, különösen pedig a részletes térképszelvényekkel – a tárgyalt többi szakkönyvnél – mindenképpen pontosabb tájékoztatást nyújthat; a témához kapcsolódó más térképekkel (a moldvai megyék, az 1910. évi népszámlálás adatait tartalmazó anyanyelvi és felekezeti Magyarország-térképek stb.) pedig részben új, részben másféle témákat mutatunk be.

Természetesen a technikai lehetőségeim is sokat változtak a táskaírógéptől (1989) az első számítógépig (1992), de a későbbiekben a számítógépek és programjaik rendkívüli fejlődése, az elektronikus levelezés és a világháló kialakulása, az ezekhez való hozzáférés is mind támogatta a munkámat. Látható, hogy fő művem, a „Magyar helységnév-azonosító szótár" elkészítése, szerkesztése mögött e tanulmány elején tömören összefoglalt meggyőződés, talán mondhatom, hogy hivatás, és a 3. kiadás megjelenésekor már negyed évszázad céltudatos és elmélyült munkája húzódik meg. Ezzel az írásommal és – mondanom sem kell – kötetemmel szeretnék tisztelegni az 1913-ban megjelent, épp százéves helységnévtár, egyúttal az országos helységnévrendezés azt megelőző jó évtizednyi, korszakos munkája előtt, melynek lezárultát e helységnévtár megjelenése is jelképezi.

2. Tartalmi szempontok. – A szótárba került települések anyagának összeállítása két fő alapelv – a lehetséges teljesség és a válogatás szükségszerűsége – szerint történt.

2.1. Teljesség (esetenként bizonyos határok között). – A kötet a Hnt. 1913 alapján **a történeti Magyarország Horvát-Szlavónország nélküli területének** összes városát és községét, továbbá **Horvát-Szlavónország** városait, vármegyei és járási székhelyeit, illetve az 1910-ben magyar vagy részben magyar lakosságú községeit tartalmazza. E helységek vármegyei-járási beosztása, lakosszáma, nemzetiségi és felekezeti összetétele, esetleges régebbi vagy újabb névváltozata(i), valamint a mai hivatalos (esetleg idegen) neve és hovatartozása a Hnt. 1913 szerinti helységnévnél található meg.

Ugyancsak teljes **az 1938–1944 közötti országterületen** 1913 óta, magyar fennhatóság alatt kiválással, szétválással és egyesítéssel keletkezett helységek közlése. Valamely helység előzményének – gyakorlati okokból – az 1913. évi, ha ilyen nincs, akkor pedig az 1944. évi helységnévtár (a továbbiakban: Hnt. 1944) szerinti alapadatait rögzítettem. Hogy melyek ezek az „új” helységek, ezt csak viszonylag sok szöveges és térképi forrás tanulmányozásával lehetett megállapítani.

2.2. Válogatás a téma gyakorlati igényei szerint. – **Az 1938–1944 közötti országterületen kívül** (de természetesen a történeti Magyarország területén) 1913 óta alakult helységek közül a szótár azokat tartalmazza, amelyeknek – a felhasznált forrásokból megállapíthatóan – magyar nevük is van. Az ide és az előző pontba tartozó „új” települések száma 1650.

Horvát-Szlavónország területén magában foglalja az 1910-ben nem magyar lakosságú, de a legfontosabb források (elsősorban GYÖRFFY és CSÁNKI történeti földrajza, CSÁNKI Körös megyével kapcsolatos értekezése, továbbá a LIPSZKY-repertórium) szerint magyar névváltozattal is rendelkező községeket is. Felöleli az e területen épített jelentősebb várak és várkastélyok ún. anyatelepüléseit is.

A történeti Moldva és Bukovina tartományok csángómagyar vonatkozású helységei közül azokat tartalmazza, amelyek a fontosabb szakirodalmi forrásokban fellelhetők. A címszó után – a fentiekhez képest a következő két ponthoz tartozó szócikkekben is – az adatok bizonyos különbségekkel találhatók meg (természetesen nincsenek a lakosságra vonatkozó adatok stb.). Az összegyűjtött közel 300 moldvai település azonosítása, leírása több ütemben történt meg.

A válogatás **a magyar történelemben és művelődéstörténetben** szerepet játszó – magyar névváltozattal is rendelkező – ismertebb európai településekre is kiterjed. E 160 város adatai már csak egy kis kitekintés kedvéért kerültek be a szótárba.

A történeti Magyarország (Horvát-Szlavónországgal együtt számított) területén, továbbá – a viszonylag rövidebb ideig a Magyar Királysághoz tartozó – **Dalmácia és a délvidéki tartományok területén** is felöleli a jelentősebb várakat és várkastélyokat. Az adott lehetőségekkel élve, bizonyos korlátokon belül, megpróbáltam a jelentősebb várak és várkastélyok (közel 1000) nevét és más (a mai állapotukra vonatkozó, illetve az azonosításukhoz szükséges) adatait egységes kritériumok alapján a szótár rendszerébe illeszteni.

3. A törzsanyag összeállításának névtani és kronológiai szempontjai

3.1. Címszavak. – E téren alapvető irányelvem az volt, hogy a törzsanyag címszavait – függetlenül attól, hogy honnan származnak – a mai magyar helyesírásnak megfelelően vegyem fel. Ehhez szükséges volt a ma használt magyar névalakok kis részének helyesírási egységesítése, ami a különböző névkategóriákban hosszabb kutató- és rendszerező-munkát igényelt.

Az 1913. évi önálló helységek neveinek esetében a törzsanyag szócikkeinek címszavaként többnyire a Hnt. 1913 betűrendes része szerinti (előzőleg törzskönyvezett) nevet adtam meg. A mai magyar helyesírás alkalmazása sok esetben maga után vonta a Hnt. 1913 és „A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása” című kötet (a továbbiakban: Népsz. 1910) ebből a célból történő összevetését is. A Hnt. 1913-ban

előforduló téves írásmódokra lábjegyzetben hívtam fel a figyelmet. A mai Magyarország helységeinek névírása természetesen a legutolsó, 2003. évi helységnévtár alapján történt. A Hnt. 1913 írásmódjától – természetesen az elcsatolt területek helységeinél is – elsősorban akkor történt eltérés, ha a név vagy névelem ma eltérő helyesírású; például az 1926. évi helységnévtártól kezdve *cz* helyett *c* található, továbbá a *szöllő (szőllő), viz* stb. névelemek írásmódja *szőlő, víz* stb. Itt az időrendben utolsó – a mai határainkon túli helységnevek egy részére is kiterjedő – helyesírási változtatások elsősorban a Földrajzinévbizottság 1995-ben meghozott 21/282. és 22/285. sz. határozatait követik, de esetenként a szomszédos államokban elfogadott, most hivatalosnak tekinthető magyar helységnevek jegyzékeiben szereplő névírást is figyelembe vettem (pl. a mai *Kúla,* egykori Bács-Bodrog vármegyei település esetében). A volt horvát-szlavón vármegyékbe tartozó települések szócikkeinek címszavaként a Hnt. 1913 szerinti magyar és horvát, illetve – amennyiben hivatalos magyar nevük nem volt – csak horvát név szerepel.

Az 1913 után kiválással vagy egyesítéssel alakított helységek nevei esetében a magyar fennhatóságú területen létrejött helység a szótárban többnyire az alakításkor kapott néven található. A nem magyar fennhatóság alatti területen alakított helységek esetében magyar névként az esetleges későbbi hivatalos magyar név vagy a helység előzményének 1913-ban (alkalmasint 1944-ben) érvényes neve szerepel.

A történeti Moldva és Bukovina tartományok csángómagyar vonatkozású helységei kapcsán a címszavak megállapításakor a legfontosabb cél a szakirodalom jelentősebb forrásainak a feldolgozása volt. Ezek: DOMOKOS PÁL PÉTER már említett kötete; CSOMA GERGELY: Moldvai csángó magyarok (Bp., 1988); LÜKŐ GÁBOR: A moldvai csángók (Bp., 2002); illetve az újabb mértékadó forrás, SASI ATTILA térképe (Csángóföld, Moldva. M = 1 : 380 000. Bp., 2002).

A további európai városok, azaz a történeti Magyarország, illetve Csángóföld területén kívül fekvő fontosabb városok címszavainak megállapításánál az irányelv az volt, hogy a szótár címszóként a többnyire használt névváltozatot közölje, de esetenként helyesírási egységesítéssel. Természetesen a címszavak kiválasztásakor mérlegelni kellett az egyes – korábbiakban már említett – források jelentőségét is.

A volt Magyar Királyság fontosabb várainak és várkastélyainak címszavasítása is további mérlegelést igényelt. A történeti Magyarország (Horvát-Szlavónországgal együtt számított) területén levő jelentősebb várak és várkastélyok, továbbá – a viszonylag rövidebb időszak(ok)ban a Magyar Királysághoz tartozó – Dalmácia és a délvidéki tartományok történelmünkben szerepet játszó várai esetében a szakirodalomban ismertebb név kiválasztása tűnt célszerűnek. Ez többnyire a már említett mértékadó forrás(ok)ban is címszóként található meg.

Az előzőeknek megfelelően az egykori Magyar Királyság területén kívül fekvő települések, illetve a Magyar Királyság várai, várkastélyai címszavainak a több ezer névváltozatból való kiválasztása a korábbiakhoz képest egészen másféle feladatot jelentett.

3.2. Névváltozatok. – A névváltozatoknak a szótárba való felvételében a fő szempontom az volt, hogy minden fontosabb történeti korszak legjelentősebb forrásából, illetve esetleg más jelentékeny forrásokból is rögzítsek helységneveket. Közülük – történeti értéküket tekintve – kiemelkednek a GYÖRFFY és CSÁNKI sorozataiban, CSÁNKI Körös megyei értekezésében, valamint a LIPSZKY-repertóriumban és FÉNYES ELEK szótárában szereplő városok és helységek, várak és várkastélyok névváltozatai. A névváltozatok az

egyes szócikkekben többnyire – amennyire ez a feldolgozott forrásokból megállapítható volt – időrendben követik egymást (kivéve az 1913 előtti helységegyesítések, illetve -egyesülések eseteit). Az időrendet a legfontosabb történeti forrásokból származó helységneveknél rövid forrásjelzés mutatja, és az 1900 óta történt, évszámmal jelölt névváltozásokat szintén időrend szerint tüntettem fel. Fontos törekvés volt még, hogy a forrásaimból a lehető legtöbb történeti és mai magyar, illetve idegen helységnevet építsek be az anyagomba, mert egy ilyen típusú műnek a szakirodalomban nagy hiányát láttam. Szintén lényeges elgondolás volt, hogy a határokon túlra került területek összes egykori helységének minél több névváltozatát – a törzsanyag szócikkei, illetve az idegen nyelvű helységnévmutatók segítségével – mindkét irányból azonosítani lehessen.

A névváltozatok között a hivatalos név mellett előforduló, a fontosabb történeti és mai forrásokban megtalálható egyéb magyar vagy idegen nyelvű neveket soroltam fel. A valamennyi tárgyalt történeti korszakra vonatkozó, már említett alapvető munkák mellett elsősorban a következőkben leírt legfontosabb forrásokat használtam.

3.2.1. Az 1913. évi helységnévtár nevei kiemelkedő fontosságúak. – E névtár használata elsőrendű szempont volt, mert teljes számban közli azokat a hivatalosan törzskönyvezett helységneveket, amelyeket az országos helységnévrendezés során az Országos Községi Törzskönyvbizottság javaslata után – esetenként némi változtatással – belügyminiszteri rendelet állapított meg. A helységnévrendezés az akkor autonóm Horvát-Szlavónország területén fekvő vármegyéken kívül nem terjedt ki Árva, Fogaras, Hunyad és Liptó vármegyékre sem, mert a javasolt nevek hivatalos (belügyminiszteri rendelettel történő) megállapítása nem történt meg. Ez magyarázza, hogy – bár az egybeírás következetesen érvényesül – a felsorolt vármegyék településeinek nevei azonosak lehetnek a más megyékben előforduló helységnevekkel. Ezekben a megyékben a magyaros alakok száma is kevesebb. Találhatók azonos helységnevek az 1913 óta alakult helységek magyar névadása (pl. *Eperjes, Nagylak*) és a volt Magyar Királyság területén kívül eső helységek esetében is (pl. *Békás, Boroszló*).

Amint a korábbiakban elmondottakból is kitűnik, a Hnt. 1913 nevei döntően a települések címszavaival azonosak, viszont ha 1913 óta helyesírási változás történt, akkor az 1913. évi név az adott szócikkben, az időrendnek megfelelő helyen található.

Fontos cél volt még, hogy a szótár szócikkeihez a Hnt. 1913 magyarországi és horvát-szlavónországi utalásait teljes körűen felhasználjam, így a vonatkozó szócikkekbe időrendben beépítettem, illetve utalóztam.

3.2.2. Árpád-kor, illetve középkor. – Fő alapelv volt, hogy az e korszakok legjelentősebb szakirodalmi munkái – GYÖRFFY és CSÁNKI, illetve FEKETE NAGY ANTAL művei – alapján azonosított, a szótár keretei közé illeszthető modernizált település- és várneveket a lehető legteljesebben beépítsem a megfelelő szócikkekbe. Másodlagosan merítettem még GYÖRFFY GYÖRGY „István király és műve” (Bp., 1983) című monográfiájából, továbbá KRISTÓ GYULA, ENGEL PÁL és KOPPÁNY TIBOR már említett köteteiből. A nevek azonosításait a rendelkezésemre álló újabb, szöveges és térképi kiadványok alapján ellenőriztem. Különösen CSÁNKI, de valamennyire GYÖRFFY és FEKETE NAGY településeinek azonosításához, lokalizálásához is sokat használtam ENGEL digitális térképét és adatbázisát is.

Néhány mondatot kell szólnom a feldolgozás egyik fő problémájáról, GYÖRFFY és CSÁNKI sorozatainak névmodernizálási kérdéseiről. Modernizált névváltozat nemcsak a címszóban, a címszó melletti, valamilyen formában kiemelt névben vagy nevekben és az utaló nevekben található, hanem esetenként a szócikk magyarázó részében is. A GYÖRFFY-féle szócikkek egy részének a címszava nem tekinthető szoros értelemben vett modernizálásnak (a név elképzelt régi kiejtése mai helyesírással írva), mivel meghatározása szerint, ha a név a középkortól megszakítatlanul él a nyelvünkben, akkor a címszó a mai névvel egyezik meg. Mindenesetre GYÖRFFY és CSÁNKI (valamint gyakran KISS LAJOS is) ugyanazon oklevélből származó, ugyanazon nevekre vonatkozó modernizálásaiban az eltérések szembetűnőek. Ha egy szócikkben különböző archív helyesírási változatokban fordul elő ugyanazon név, akkor az ezek alapján modernizált név az első előfordulása alapján került az időrendbe; a nyelvi hovatartozás itt nem játszik szerepet, mivel ezt a középkori neveknél a forrásaink csak ritkán jelzik. Amennyiben viszont jelzik, akkor az idegen név természetesen a megfelelő nyelvi megjelölés után is megtalálható (forrásjelzésével együtt). Végeredményben a szótár GYÖRFFY, CSÁNKI és FEKETE NAGY köteteiből elsősorban az adatolt, egykorú modernizált neveket tartalmazza, de magában foglalja még az eredeti latin neveknek a szerzők által megadott magyar fordítását is, amelyet modernizáltak. Feldolgoztam még az egyedülálló neveket (a modernizálástól függetlenül), illetve a hiányos vagy bizonytalan forrásjelzésű neveket is, melyeket GYÖRFFY GYÖRGY, KISS LAJOS, ENGEL PÁL, MEZŐ ANDRÁS, KOPPÁNY TIBOR, SZABÓ M. ATTILA, valamint CORIOLAN SUCIU és MILÁN MAJTÁN a szakmunkáikba felvettek (vö. CORIOLAN SUCIU: Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania. 1–2. Bucureşti, 1967–1968; MILAN MAJTÁN: Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773–1997. Bratislava, 1998). A két történeti földrajzi sorozat vonatkozó neveinek azonosítása és összevetése, az összesen kb. 19 000 (GYÖRFFY: 4870, CSÁNKI: 14 240) névváltozatnak a szócikkekbe történő beillesztése, a lábjegyzetek elkészítése stb. ugyancsak munkaigényes feladat volt.

A vármegyerendszer az Árpád-kortól, illetve a Hunyadiak korától 1913-ig sokat változott, így GYÖRFFY, illetve CSÁNKI és FEKETE NAGY településeinek egy részét valamelyik szomszédos megye anyagában kell keresni. Ehhez nyújtanak segítséget a kötetben a „Magyarország közigazgatása 1301”, illetve a „Magyarország közigazgatása 1490” című térképlapok, amelyek az akkori megyéket és fontosabb településeiket, továbbá – egy-egy melléktérképen kiemelve – a szerzők által feldolgozott megyéket mutatják.

3.2.3. Újkor. – Itt is fő irányelv volt, hogy a kor legjelentősebb, illetve legismertebb szakirodalmi munkájának, a LIPSZKY-repertóriumnak, illetve FÉNYES szótárának azonosított, a szótár keretei közé illeszthető település- és várneveit a lehető legnagyobb mértékben beépítsem a megfelelő szócikkekbe. (LIPSZKY a Magyar Királyság egészét, FÉNYES csak az akkori, szűkebb értelemben vett, vagyis az Erdély, Horvátország, Szlavónia és a határőrvidékek nélküli Magyarországot tárgyalja.) LIPSZKY térképéről találhatók még nevek a Magyar Királyságon kívüli területekről (Galícia, Moldva, Bosznia stb.) is.

Tömegesen LIPSZKYnél, kismértékben FÉNYESnél és inkább majd a 20. századtól találunk idegen nyelvű neveket, ezért a következő általános megjegyzés ide került. Amikor a forrás erre utalást tartalmaz, az idegen nyelvű nevet a nyelvre vonatkozó rövidítés jelöli, s egyúttal LIPSZKY és FÉNYES műveire is rövid forrásjelzések hivatkoznak. Ez a helyzet egyrészt – kultúrtörténeti okokból – a római kori és középkori latin, illetve a történeti német nyelvű helységnevekre, másrészt a különböző történeti források idegen nyelvű

helységneveire, harmadrészt a Kárpát-medence mai országainak hivatalos (államnyelvi) és hivatalosnak tekinthető nemzetiségi helységneveire vonatkozik. Az idegen nevek többnyire a forrásokban található helyesírású alakjukkal szerepelnek. Ettől a következő esetekben tértem el: LIPSZKY művének bizonyos régies betűkombinációinál vagy betűinél, valamint a forrásként használt kötetekben előforduló nyilvánvaló szedési hibáknál (zárójelbe téve és hibaként megjelölve e névalakot).

LIPSZKY névváltozatainak – főként idegen nyelvű névváltozatainak – rögzítése a különféle írásmódok miatt is komoly problémát okozott. Ezenkívül mindkét szerzőnél a különböző – bár viszonylag nem nagyszámú – nyomdai, illetve tartalmi hibák (más megyébe helyezés stb.) és következetlenségek (pl. a címszóval nem egyezik meg az utaló névváltozat) is nehezítették a munkát. E két eredeti forrás összesen kb. 35 700 (LIPSZKY: 24 900, FÉNYES: 10 800) névváltozatának azonosítása sokszor körülményes munkát jelentett.

Fontos célom volt, hogy az országos helységnévrendezés kezdete (1898) előtti időszak névadását is feldolgozó alapvető munkát, MEZŐ ANDRÁSnak „A hivatalos magyar helységnévadás” (Bp., 1982) című művét is hasznosítsam. E kötetből – az ún. rendszertelen helységnévadás korából származó nevekből – igen sokat merítettem. A későbbi korszakokat tárgyaló anyagát, illetve a szerző kapcsolódó másik, „Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz” című kötetét (Nyíregyháza, 1999) is sokat forgattam.

3.2.4. 1900 óta. – A legfontosabb törekvésem az volt, hogy a múlt század fordulójától az adatgyűjtés lezárásáig, 2010-ig a magyar helységnév-változtatásokat a legnagyobb teljességgel rögzítsem. Az országos helységnévrendezés eredményeként elkészültek – 1900–1912 között – Magyarország községei és városainak, továbbá a területükhöz tartozó egyéb lakott helyeknek a hivatalos neveit tartalmazó vármegyénkénti jegyzékek (a törzskönyvezett és az azt megelőző nevekkel), amelyeket a munkám során teljes egészükben feldolgoztam. Így a törzskönyvezett helységnevek (melyek az előbbieknek megfelelően legnagyobbrészt a szótár címszavaival azonosak), az azóta eltelt időszakban magyar fennhatóság alatt történt hivatalos helységnévváltozások, illetve a kiválással, szétválással és egyesítéssel keletkezett helységek neveinek közlése (az 1913. évi és későbbi helységnévtárak, illetve legújabban „A Magyar Köztársaság helységnévkönyve 2010. január 1.” című kiadvány figyelembevételével) teljes körű. 1913 óta mintegy 1200 új hivatalos magyar helységnév született. A fentiek értelmében mai hivatalos magyar helységnévként többnyire a szócikk címszava, kisebb részben pedig a szócikk magyar névváltozatai közül a legutolsó név szerepel.

A másik meghatározó és hangsúlyos célom a magyar helységneveket érintő, nem magyar fennhatóság alatt történt, ma hivatalos vagy hivatalosnak tekinthető, illetve esetenként a szakirodalomban jelzett változások kutatása és közlése volt. A trianoni sorsforduló, még inkább az 1947-es párizsi békediktátum után az ismét elcsatolt területek magyar helységneveivel is kapcsolatos közismert állami eljárásmódot követően az 1990 körüli politikai változások utóbb szomszédainknál a magyar (és más nemzetiségi) helységnevek valamilyen szintű állami elismerésére, rögzítésére és viszonylag szabadabb használatára is lehetőséget adtak. Ez tette lehetővé, ez magyarázza a téma eredményes kutatását, amelynek nyomán közölhettem a határokon túlra került területek ma hivatalosnak tekinthető nemzetiségi helységnevei közül Felvidék magyar és ukrán neveit; Erdély magyar, szlovák és ukrán neveit; Vajdaság magyar és román neveit; a Baranyai-háromszög és

Szlavónia magyar neveit,[2] hasonlóképpen Muravidék magyar neveit (Szlovénia 1974-es, akkor még jugoszláv tagköztársasági alkotmányának megfelelően); végül Őrvidék (Burgenland) 4 hivatalos magyar helységnevét (Ausztria 2000. augusztusi alkotmánymódosítása szerint). Kárpátalja mai „hivatalos" magyar neveinek megállapítása másként történt, ugyanis – az Ungvári Hungarológiai Központ vezetőjétől, LIZANEC PÉTERtől megkapott „Kárpátaljai névjegyzék" című dokumentum szerint – a központ 1991–2004 között több lépcsőben bizonyos magyar „élő népi" helységnevek cirill betűkkel ukránra történő átírását javasolta, amelyek nagy részét az Ukrán Legfelsőbb Tanács jóváhagyta, így e nevek lettek a hivatalos ukrán nevek. Emiatt az átírás kiindulásául szolgáló magyar helységneveket – az említett névjegyzékben az egyes helységek mellett jelzett évtől kezdve – hivatalosnak tekinthetjük.

Az előzőekből látható, hogy az egyes országokban a magyar helységnevek esetében a hivatalosság fogalma más-más értelmezésű, ugyanis az egyes államok jogilag más szinten szabályozzák a kisebbségi nyelvű helységnevek használatát. Még jobban eltér a nevek jogi érvényessége, alkalmazhatósága (vagy esetleg az alkalmazás kötelező volta) a hivatalos kapcsolatok legkülönbözőbb területein és az írott, továbbá az elektronikus sajtóban. Ezeket nézve kell értelmezni az említett „hivatalosnak tekinthető" jelzős szerkezetet, ugyanis ez a szóban forgó magyar nevek valamilyen alacsonyabb fokú hivatalos jellegét tükrözi. A magyar nevek legnagyobbrészt – Szlovénia és Ausztria kivételével – nem egyenrangúak az államnyelvi hivatalos névvel.

Az említett, hivatalosnak tekinthető magyar neveket rögzítő dokumentumok is tartalmaznak esetenként – valamilyen szempontból – hibás neveket (pl. *Koskovácsvágása,* a *Csik-* jelzőjű helységnevek stb.). Ezekben az esetekben a név elé – figyelemfelhívás céljából – felkiáltójel került.

A szomszédos országokban a magyar (és más nemzetiségi) helységnévhasználat rendezése és valamilyen szintű állami elismerése hosszabb folyamatot jelentett. Így a több mint 2000, ide tartozó településre kiterjedő kutató- és feldolgozómunkám is csak több lépcsőben történhetett: néhány újabb dokumentum révén a vonatkozó anyag egy

[2] A vonatkozó dokumentumok a következők:

191 Zákon Národnej rady Slovenskej republiky zo 7 júla 1994 o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín. Bratislava, 1994. (Zbierka zákonov Slovenskej republiky. Ročník 1994, Čiastka 54, Uverejnená 29 júla 1994) [A Szlovák Köztársaság Nemzetgyűlésének 1994. július 7-i (191/1994) törvénye a helységek nemzeti kisebbségek nyelvén történő megjelöléséről.]

Az 1992. évi román népszámlálás adatai szerint 20%-ot meghaladó magyar kisebbséggel rendelkező települések magyar–román névjegyzéke. Kézirat. Kolozsvár, 1999. (Készítette a román kormány 22-1997-es rendeletének előírásai alapján a Romániai Magyar Demokrata Szövetség.)

Magyar helységnevek a romániai 2001. évi 215. sz. törvény mellékletében. (In: *Monitorul Oficial al României.* Partea I, Nr. 781/7.XII.2001.) [Bukarest; Hivatalos közlöny.]

Határozat Vajdaság helységeinek magyar elnevezéséről. [279.] (In: *Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja.* [Újvidék] 2003. 12. sz. 250–6.)

A Horvát Szábor 2002. december 13-i (01-081-02-3955/2 sz.), a nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmánytörvénye alapján magyar nyelven is kiírt települések jegyzéke. (In: *Narodne novine.* NN-155/2002.) [Zágráb; Hivatalos közlöny.]

kisebb részét pontosítanom kellett, s a települések többségénél a ma hivatalosnak tekinthető név már csak a 3. kiadásba kerülhetett bele.

Lényeges szándékként fogalmazódott meg bennem, hogy a Kárpát-medencében ma hivatalos idegen nyelvű helységneveket, illetve az idegen nemzetiségi helységneveket is kutassam. Így a mai határainkon túli településeknél az esetlegesen szereplő nemzetiségi helységnevek mellett mindenütt azonosítottam és közöltem a ma hivatalos idegen nevet is. Ez a szócikkekben a többi névadattól elkülönítve, a szócikk lezárásaként található. A szócikkekben természetesen sok helyütt megtalálhatók a mait megelőző, korábbi idegen nyelvű névváltozatok is, de ezek csak bizonyos területekre és témákra korlátozódnak. (Például a román nevek egy részét – az *î* betűnek az ugyanazon magánhangzót jelölő *â* betűre való cserélésével – 1993-ban hatósági úton módosították, tulajdonképpen visszatérve a korábbi írásmódra.)

Az egykori Jugoszláviában még egységesnek számító szerbhorvát nyelv szétválása miatt a mai településneveket is külön-külön, *szerb (szb)* és *horvát (hv)* megjelöléssel tüntettem fel. Meg kell jegyezni, hogy sajnos nem volt olyan forrásom, amely az összes, a szótárban szereplő mai szerb nevet a hivatalos cirill betűs alakban tartalmazza, így az egységesség miatt a szerb neveket csak latin betűs írásmóddal vettem fel.

Az Északkeleti-Kárpátok magyar oldalán több mint fél évezrede honos ruszinok történeti helységneveit a Hnt. 1944 alapján kiegészítettem a Kárpátalja időleges visszatérése alatt bizonyos autonómiával rendelkező területnek (a Beregi, Máramarosi és Ungi közigazgatási kirendeltségek területének) az akkor hivatalos ruszin nyelvű (latin, illetve cirill betűs) településneveivel is. Az Ukrajnához tartozó helységeknél a mai (1991 utáni) hivatalos, továbbá az 1946 utáni ukrán nevek mind latin betűs formában, mind pedig a hivatalos cirill betűs írással szerepelnek; az összes orosz név pedig csak latin betűs formában, mivel ezek hivatalossága jó két évtizede megszűnt.

Természetesen a mai magyarországi települések nemzetiségi helységneveit is tartalmazza a szótár, de a közelmúlt nemzetiségi nevei – egyes szakmunkák figyelembevételével – szintén helyet kaptak a szócikkekben.

Mindenesetre elmondható, hogy a Kárpát-medence mai határainkon túli települései jó 10 000 ma hivatalos idegen nyelvű helységnevének azonosítása és feldolgozása összetett munkát igényelt.

3.3. Kronológia. – Kezdettől fogva fontos célkitűzésként tekintettem az egyes szócikkek magyar és idegen nyelvű névváltozatainak mindegyik nyelvben időrendi sorrendbe történő helyezésére. Ez többlépcsős folyamat volt, de gyakorlatilag a 2. kiadástól, a rövidített forrásjelzések bevezetésétől lehetett a kronológiai sorrendet érzékeltetni. A szótár legújabb, 3. kiadásában 60 ezernyi helységnévváltozat időrendi besorolását kellett megoldani.

A szócikkekben a névváltozatok legtöbbször, elsősorban a forrásjelzésükkel megkülönböztethetően, időrendben követik egymást. Általában GYÖRFFY vagy CSÁNKI névadata a legkorábbi név. E szerzők modernizált nevei az eredeti forrásokban (oklevelekben) történő előfordulásuk sorrendjében, a nyelvtől függetlenül kerültek időrendbe. A nevek kisebb részénél akkor sem GYÖRFFY (vagy CSÁNKI) forrásjelzése jelenti az első előfordulást, ha ez az időrendben megtalálható, ugyanis ezek elsősorban KISS LAJOS „Földrajzi nevek etimológiai szótára” című művéből, de más történeti forrásokból is származhatnak. GYÖRFFY és CSÁNKI névváltozatai időrendi szempontból sokszor átfedésben vannak, tudniillik GYÖRFFY esetenként a 15. századból is, CSÁNKI pedig igen gyakran az Árpád-korból,

időnként még a 11. századból is közöl neveket. Jó néhány esetben az is előfordul, hogy – az általuk idézett oklevelek évszámából következően – CSÁNKI neve(i) megelőzi(k) GYÖRFFY nevét (neveit).

LIPSZKY és FÉNYES nevei után a 19. század második feléből következhet(nek) névváltozat(ok) a szócikkekben, melyek a törzskönyvezést közvetlenül megelőző hivatalos helységnevet is tartalmazzák. Amennyiben a törzskönyvezett név helyesírása azóta megváltozott (ez a szócikk címszava), akkor a törzskönyvezett név zárja az eddigi felsorolást, s az esetleges további neveknél már évszám vagy egyéb megjegyzés is található. Ugyanis a mindenkori magyar államterületen az egyes vármegyék helységneveinek törzskönyvezése után történt vonatkozó eseményeket – hivatalos helységnév-változtatások, helységegyesítések, illetve -szétválások, továbbá az 1913 óta történt helységalakítások időpontját – évszámokkal közöltem. Szintén évszámmal adtam meg a ma nem Magyarországhoz tartozó Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Vajdaság, Baranyai-háromszög, Szlavónia, Muravidék és Őrvidék ma hivatalos vagy hivatalosnak tekinthető magyar és idegen nyelvű helységneveit, az ezeket ilyenként elismerő dokumentumok alapján. A magyar helységnevek nem magyar fennhatóság alatt (és nem hivatalosan) 1913 óta történt – a szakirodalomból származó – névváltozásait a név előtt a *később, majd, újabban* stb. megjelölés mutatja. A fentieket figyelembe véve kell értelmezni az időrendi sorrendben közölt – az utolsó jó 150 évben forrásjelzéssel nem bíró – magyar helységneveket is. Például: TEMESVAJKÓC ... *Vlajkovecz ‹FE›, Vlajkovecz* [törzskönyvezés előtti név], *Temesvajkócz* [törzskönyvezett, a Hnt. 1913-ban levő név], *Temesvajkóc* [az újabb helyesírási szabály szerinti, a helységnévtárakban az 1926. évi helységnévtártól kezdve 1945-ig szereplő név], újabban *Vajkóc* [a szakirodalomból származó, 1945 utáni név], *Temesvajkóc* (2003) [a vonatkozó dokumentum alapján 2003-tól hivatalosnak tekinthető név]; stb.

4. A törzsanyag elkészítésének további szempontjai

4.1. Statisztikai szempontok. – Már a munkám legelején igen fontos szempont volt, hogy a szócikkekben a Hnt. 1913 betűrendes részében közölt, a lakosszámra és nemzetiségi, majd – az 1990-es évek végén – felekezeti összetételre vonatkozó 1910. évi népszámlálási adatokat pontosan rögzítsem. A 3. kiadás előkészítő munkája alatt a fenti adatokat még egyszer ellenőriztem, és az említett két kötet (Hnt. 1913 és Népsz. 1910) összevetésével kitűnt hibák és elírások láttán már ezek lábjegyzetekbe való írására és magyarázatára is sort kerítettem.

A lakosszám és anyanyelvi (nemzetiségi) összetétel adatai kapcsán megemlítendő, hogy a lakosszám mellett a Népsz. 1910 anyanyelvi adatokat közöl, de a Hnt. 1913 kötetében esetenként (pl. a „Jelek és rövidítések magyarázata” című részben) az „anyanyelvi” jelzőt a „nemzetiségi” jelzővel helyettesítik, ezért e munkámban is ennek megfelelően, vagylagosan használom a két kifejezést. A vármegyei és járási székhelyek, városok, továbbá a 2500 lakosnál népesebb községek lakosságának 1910. évi anyanyelvi összetétele a szótárban – nemzetiségenként 10% feletti számarány vagy 100 fő feletti lélekszám esetén – részletezve szerepel. A nemzetiségek neve a mai használatot tükrözi, tehát pl. *román* (nem *oláh*) stb. Az egyes helységek bunyevác, dalmát, illír, krassován és sokác lakossága – anyanyelve és katolikus vallása miatt – a szótárban horvát nemzetiségűként szerepel. Az előbbiektől eltérően a LIPSZKYnél *Ruthenica/Russisch* (az adatsorban rövidítve: *ruth.*), FÉNYESnél *orosz,* a Népsz. 1910-ben és a Hnt. 1913-ban *ruthén* megnevezésű,

mai szóval *ruszin* nyelv nem azonos az *ukrán*-nal (vö. BOTLIK JÓZSEF: Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. 1–2. Nyíregyháza, 2005: 23–5), így az ide vonatkozó történeti, nyelvi statisztikai adatokat *ruszin nyelvi* megnevezéssel közlöm. Meg kell jegyezni végül, hogy a lakosság anyanyelvi megoszlásával kapcsolatban felhasznált források, a Hnt. 1913, továbbá az előzőleg említett népesebb települések részletesebben megadott nemzetiségi összetételénél használt Népsz. 1910 adatai jó néhány esetben nem egyeznek meg; ilyenkor a nemzetiségek (és a felekezetek) adatainál az említett részletesebb, táblázatos formában közzétett népszámlálási kötetet tekintettem mérvadónak.

A településekre vonatkozó felekezeti összetétel közlésének és az adatok javításának a módja a fentebb részletezett anyanyelvi összetétel közléséhez hasonló módon történt. A felekezetek neve a mai használatot mutatja, tehát például *evangélikus* (nem *ágostai hitvallású evangelikus*) stb.

4.2. A moldvai csángó települések, az ún. európai városok és a várak (várkastélyok) sajátos szempontjai. – A fő célom az volt, hogy ezeket a neveket a térképeken viszonylag könnyen lehessen azonosítani.

A moldvai települések szócikkeinél a jelenlegi megyenév (román, illetve magyar nyelven is) és a megyén belüli legközelebbi város neve a „... környéke” megnevezéssel segíti a helység megkeresését. A történeti Magyarországon és Moldván kívüli európai településeknél a régi (esetleg mai) tartománynév található meg, helyenként pedig – a gyorsabb azonosítás érdekében – zárójelben más földrajzi megjelölés is szerepel.

A történeti Magyarország (Horvát-Szlavónországgal együtt számított) területén lévő (vagy volt) váraknál és várkastélyoknál – a könnyebb keresés végett – mindenütt az 1913. évi vármegye neve látható, de ha a történelem folyamán az adott vár vagy várkastély megyei hovatartozása változott, akkor zárójelben az egykori (az első említés időszakában hatályos beosztás szerinti) vármegye vagy más igazgatási egység neve is szerepel. A(z egykori) vár, illetve várkastély földrajzi helyét elsősorban a kötethez csatolt térképlapokon levő ún. anyatelepülésekre való hivatkozással, égtájak megadásával stb. határoztam meg, de többségük a szócikk végén megadott térképlap száma és a keresőmező segítségével is egyszerűen megtalálható.

4.3. Betűrendi és utalózási szempontok. – A legfontosabb betűrendi szempont az volt, hogy minél könnyebben megtalálható legyen a keresett településnév; az alkalmazott módszer egyúttal a szakirodalomban általában használt rendezési elvekhez is igazodik. Így a helységnevek a magyar akadémiai helyesírás szerinti betűrendben találhatók. A rendezésnél egyes helyesírási elemek (kötőjel, szóköz stb.) figyelmen kívül maradtak. A homonimákat felső index különbözteti meg.

A törzsanyag utalózásánál alapvető volt, hogy a szócikkek magyar kronológiai sorrendjében megtalálható összes, nem formai különbséget jelentő névről utalás történjen a szócikk címszavára. Az 1913 utáni mindenkori magyar államterületen bekövetkezett helységnévváltozások miatt a mai hivatalos magyar helységnevek egy része először utaló szócikkekben – több egymás melletti névváltozat esetén címszóként – keresendő, ahonnan az 1913. évi vagy alakításkori név megkereshető. Gyakorlati okokból a névazonosítás megkönnyítésére utalóként megtalálhatók még a két- vagy többelemű helységnevek alaptagjai, illetve bővült alaptagjai, függetlenül attól, hogy a forrásokban önálló névként szerepelnek-e.

Az utalózás elkészítésekor a mai és az archaikus névváltozatok felvételének tömegessége (kb. 29 000 szócikk), a sok homonima adatolása, illetve ezek miatt a betűrendezés rendkívüli munkaigényessége voltak a legfontosabb problémák. Ezek a 3. kiadás számítógépes rendezésekor összességükben valamelyest csökkentek, ekkor viszont az adatbázist elő kellett készítenem a rendezéshez, majd a számítógépes program írásában, a futtatás ellenőrzésében, illetve a program további finomításában történő részvétel jelentett új, s egyúttal újabb típusú feladatot.

5. A szótár névmutatói, névjegyzékei és függelékei. – A helységnév-azonosító szótár 3. kiadásának szótári törzsanyagát idegen nyelvű helységnévmutatók, a LIPSZKY és FÉNYES munkáiban szereplő sajátos értékű helységnevek jegyzékei, illetve további függelékek követik.

Az idegen nyelvű helységnévmutatók elkészítésének szempontjai hasonlók voltak a törzsanyag utalózási szempontjaihoz. Azaz: a szótárban szereplő települések, illetve várak stb. idegen neveiről utalás történjen a szócikk címszavára (egyesítésnél, vagy ha az idegen név egy településre és a kapcsolódó ugyanolyan nevű várra is vonatkozik, akkor a szócikkek címszavaira). Az idegen nyelvű névmutatók elkészítésekor a mai és az archaikus névváltozatok felvételének tömegessége (közel 32 000 szócikkben), a sok homonima adatolása, illetve az emiatt szükséges 13 idegen nyelvi betűrendezés kiemelkedő munkaigényessége voltak a legfontosabb problémák.

LIPSZKY és FÉNYES munkáival kapcsolatban a fő szempontom az volt, hogy a műveikben szereplő, általam nem azonosított vagy ma nem önálló, esetleg csak valamilyen más helynévben megőrződött akkori helységeket az előfordulási helyükkel, továbbá a történeti és/vagy mai azonosításukkal és lokalizálásukkal kapcsolatos főbb adataikkal, esetleges megjegyzéssel, végül a mai állami hovatartozás rövidítésével együtt közölhessem.

A Függelékben közölt anyagok a történeti Magyarországra vonatkozó fontos ismereteket összegeznek. „A Magyar Királyság közigazgatási beosztása 1913-ban" című jegyzékből járási szintig áttekinthető a Trianon előtti utolsó közigazgatási rendszer, a Magyarország 1920 utáni vármegyéinek (megyéinek) listái révén pedig a megyei szintű igazgatási változások követhetők. Még inkább fontos volt a Magyar Királyság 1910. évi nemzetiségi, illetve felekezeti megoszlását összefoglaló táblázatok közlése az 1910. évi népszámlálás törvényhatóságonkénti, majd országosan összesített adataival, mert – a történeti Magyarország szétesését megelőzően – e népszámlálás volt az utolsó.

6. A szótár mennyiségi adatai. – A szótár törzsanyagának és mutatóinak tárgyalása után érdemes összegzésképpen áttekinteni, hogy a mű milyen mennyiségű adatot és milyen megoszlásban tartalmaz (l. 1. táblázat).

7. A térképmellékletek elkészítési szempontjai. – A kötet térképeit FARAGÓ IMRE, az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékének munkatársa készítette; jómagam a térképek tervezésében, a névírási kérdések megoldásában és leginkább a térképlapok részletes ellenőrzésében vettem részt. A legalapvetőbb célunk az volt, hogy a kötet témájába vágó legfontosabb térképeket, azaz mind a Hnt. 1913 és a Népsz. 1910 történeti adatait, mind pedig a kötetbe a helységnevekkel kapcsolatban felvett leglényegesebb történeti és mai adatokat tartalmazó térképeket elkészíthessük.

Egység megnevezése	Szám (db)
1. Alapszócikkek	
Magyarország helységei 1913-ban	12537
Az e területen 1913 óta kiválással és egyesítéssel keletkezett helységek	1537
Horvát-Szlavónország 1913. évi területéről a szótárban szereplő helységek	899
Az e területen 1913 óta kiválással és egyesítéssel keletkezett helységek	113
Összes alapszócikk	**15086**
2. Kiegészítő szócikkek	
A mai Moldva csángómagyar vonatkozású helységei	290
A fenti területeken kívüli, magyar névvel megadott európai települések	161
A volt Magyar Királyság fontosabb várai és várkastélyai	952
Összes kiegészítő szócikk	**1403**
3. Utaló szócikkek, névváltozatok (az idegen nyelvű helységnévmutatók utalóival együtt)	**63791**
Összes szócikk, névváltozat	**80280**

1. táblázat: A szócikkek száma

Ennek megfelelően mutattuk be az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve Magyarország utolsó békeévbeli áttekintő közigazgatási térképeit, valamint Magyarország 1913. évi részletes térképszelvényeit. Az 54 db 1 : 400 000-es méretarányú részletes térképszelvény szerkesztésekor az volt az elsődleges alapelvünk, hogy az összes, magyar névváltozattal bíró, 1913-ban önálló magyarországi települést az akkori közigazgatási beosztásukkal megjelenítsük, s egyúttal feltett szándékunk volt, hogy a kor legrészletesebb mai térképszelvényeit készítsük el. E térképszelvények kidolgozása a III. katonai felmérés térképlapjai után, a tájnevek közlése viszont KOGUTOWICZ MANÓ „Teljes földrajzi atlasz”-ának, illetve JANKÓ JÁNOS „Magyarország hegyvidékeinek csoportosítása” című művének a felhasználásával történt. A helységneveket, várneveket stb. az összes térképünkön a szótár címszavainak megfelelően írtuk.

A további térképeink nagy része (a romániai Moldva és Bákó megye, illetve Dalmácia és Bosznia-Hercegovina mai térképei, szintúgy az 1301-es és 1490-es időállapotot bemutató középkori közigazgatási térképeink, továbbá Magyarország 1910-es nemzetiségi, illetve felekezeti megoszlását járási szintig ábrázoló térképlapok) más-más szempontból ugyan, de kapcsolódnak a szótár anyagához, sokoldalúan szemléltetve azt.

E térképek, térképszelvények tervezése, elkészítése, ellenőrzése, javítása, a rajzi és szöveges adatok változatossága, még inkább a térképek méretarányaiból és a terveinkből következő részletgazdagság, illetve sokoldalúság a települések rendkívül nagy számával együttesen jelentette a legnagyobb térképészeti problémát. A 2. kiadás térképeinek minőségét minden téren jóval meghaladtuk, és új, alapos, a témába vágó szempontok továbbfejlesztésével kialakított térképeinkkel együtt munkánk a magyar helységnévtár-szakirodalomban kiemelkedő helyet foglalhat el. Az összesen 76 térképlapnál a többszöri ellenőrző munkák szemléltetéséhez csak egy adat, hogy e napi 8 órás kemény munka fél éven át tartott. Itt

kell megjegyeznem, hogy e nagy térképészeti munka elvégzése csak a mai modern térképészeti – szellemi és technikai – háttérrel, valamint hosszú gyakorlattal volt lehetséges.

8. Kitekintés. – Csak néhány mondat a szótár leendő, ún. 2. kötetének tervéről, amelyet a 3. kiadás szerzői előszavában nagy vonalakban már említettem. Az Árpád-kori, nemkülönben a Hunyadi-kori települések jelentékeny része a történelem folyamán sajnálatos módon elpusztult, illetve akkor sem volt önálló és ma sem az, esetleg csak valamilyen helynévben őrződött meg, s így nem is kerülhetett be a 3. kiadásba. Idevágó munkám ellenőrzése, pontosítása, a jobb használhatóság igénye indokolják azonban e települések azonosítását, illetve annak megkísérlését is. Így ezeket a kötetbe be nem illeszthető településneveket megyénként párhuzamosan feldolgozva a mai azonosításokat és lokalizálásokat tartalmazó jegyzékekbe írtam. E munkához sok más forrás mellett rengeteget használtam ENGEL PÁLnak „Magyarország a középkor végén (Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről)" című CD-jét (Bp., 2001). E vármegyei jegyzékek terjedelme 800 A/4-es oldal, összesen 10 000 települést tartalmaznak, de ez az anyag még további pontosítást, komoly kutatómunkát igényel.

Munkám további folytatásához és főleg befejezéséhez, majd a névmutató elkészítéséhez még hosszú időre, legelőször is konzultációkra, bizonyos támogatásra lenne szükségem, de e célomat egyelőre nem sikerült megvalósítanom. Azonban erős meggyőződésem, hogy e munkát érdemes folytatni, mert várható eredményei több tudományág kutatásaiban is jól használhatónak bizonyulhatnának.

LELKES GYÖRGY

GYÖRGY LELKES, **Standpoints and problems in editing a dictionary on Hungarian place-name identification**

Creating the dictionary under discussion is justified by the recent decline of cultural, historic sensitivity and knowledge in Hungary, caused by the often distorted 20th-century cultural policy and ideologies. Up until the beginning of the 1990s, the usage of Hungarian place names beyond the borders of the present-day Hungary was limited; such names were not allowed to be used in the mass media, or in public administration. The main goal of the author's nearly 25 years of research has been to collect and identify all the historical place names and the names of castles in historical Hungary, including all the old, new, foreign and Hungarian name variations. The main text was based on the 1913 gazetteer, but in addition, the author considered all the onomastic variations of the names. Collecting and arranging all the data, especially comparing sources in problematic cases was a considerable task (even with the help of several experts). To re-introduce partly forgotten historical place names was important because these names are part of Hungarian history, culture and language. The 76 maps were created in collaboration with cartographer IMRE FARAGÓ, and our primary goal was to create maps with relevant pieces of historical information.

AZ *EXONIMA* KIFEJEZÉS ÉRTELMEZÉSÉNEK VÁLTOZÁSA A FÖLDRAJZINÉV-EGYSÉGESÍTÉS NEMZETKÖZI GYAKORLATÁBAN

1. Mi az az *exonima?* – Bár névtannal foglalkozó szakemberek számára ismerős ez a fogalom, a korábbi közkeletű hazai kiadású idegen szavak szótárában (BAKOS 2002[2]) mégsem található. Valójában olyan, viszonylag új kifejezésről van szó, amely nem is biztos, hogy csupán a földrajzi nevekkel kapcsolatban értelmezhető: tágabb értelemben népcsoportokra, személyekre ugyanúgy alkalmazható, mint földrajzi alakulatokra. Magyar exonima például a *Bécs*, az *olaszok* vagy a *Szent Vencel*, míg a megfelelő helyi név ezekben az esetekben a *Wien,* a *(gli) italiani* és a *Svatý Václav.*

A névkutatók és a térképészek azonban egyöntetűen a földrajzi nevekkel (helynevekkel) összefüggésben használják a kifejezést. Egy francia tanulmány néhány évtizede az exonimáknak mintegy ötven fő- és melléktípusát különböztette meg (LEJEUNE 1987). Az exonimák egyszerű csoportosítását az alábbi példákkal szemléltethetjük:

1) Nyelvhez igazítás (gyakran közvetítő nyelvek segítségével): *Athén (Athína), Korzika (Corse).*

2) Csak az utótagban tér el a helyi névtől: *Shetland-szigetek, Titicaca-tó.*

3) Kölcsönzött név: *Fiume* (*Rijeka,* olasz *Fiume*), *Temze* (*Thames,* német *Themse*), illetve kölcsönzött név fordítása: *Francia-középhegység* (német *Französische Mittelgebirge ~ Massif Central*).

4) Teljesen eltér az eredetitől:

a) Fordítás (közszói előtagú földrajzi nevek): *Északi-fok (Nordkapp), Fekete-erdő (Schwarzwald), Nagy-Keserű-tó (al-Buhayrah al-Murra al-Kubra).*

b) Eltérő etimológia: *Bécs (Wien), Törcsvár (Bran).*

2. Hogyan határozzuk meg az *exonimá*-t? – Egyes, könnyen hozzáférhető meghatározások így definiálják a fogalmat: „Olyan helynév, mely saját nyelvterületén kívüli objektumot jelöl, az idegen nyelvterület nyelvszokásától eltérő módon" (NyKSz.). Ennél még egyszerűbbnek tűnik egy angol értelmező szótár meghatározása: „A name given to a place by foreigners" (egy helynek külföldiek által adott neve) (CED.).

Bár a fentiek érthető meghatározásnak tűnnek, pontosságuk megkérdőjelezhető. Az első esetében az okoz problémát, hogy a helyben elfogadott nevet a bevett nemzetközi gyakorlat elsődleges névnek tekinti, vagyis a „kívülről" adott név az exonima. A meghatározás tehát fordított szemléleten alapul. A második, nagyon egyszerű definíció nem említ nyelvet, és figyelmen kívül hagyja az idő tényezőjét (sok név eleve külföldiek által adott névként vált helyi névvé, például Észak-Amerikában).

Az ENSZ Földrajzi Nevek Szakértői Csoportjának jelenlegi meghatározása szerint (AGTSGN.) az *exonima:* „Egy adott nyelvben használt földrajzi név egy olyan földrajzi alakulatra, amely kívül fekszik azon a területen, ahol ezt a nyelvet széles körben beszélik. Az ilyen földrajzi név formájában eltér a földrajzi alakulat fekvése szerinti endonimá(k)tól."

Ezzel szemben ugyanitt az *endonima* „egy földrajzi alakulatnak az alakulat területén előforduló hivatalos, vagy széles körben beszélt nyelvén megadott neve". A világszervezetben elfogadott meghatározás azonban több változáson esett át az évek során. Ennek történetét kísérli meg áttekinteni a jelen írás.

3. A kifejezés használatának története a nemzetközi szakirodalomban. – H. A. G. LEWIS brit szakértő szerint[1] a földrajzi nevekkel összefüggésben először MARCEL AUROUSSEAU, az angol földrajzinév-bizottság egykori titkára használta a kifejezést „The Rendering of Geographical Names" (London, 1957) című könyvében. Két csoportra osztotta az angol földrajzi neveket: Anglia földrajzi neveire és angol exonimákra, azaz Anglián kívüli angol nevekre.

Az 1. földrajzinév-egységesítési konferencián (Genf, 1967) az *exonima* kifejezést még nem használták. A Szovjetunió csupán azt kezdeményezte, hogy készüljenek névlisták a világ nagy nyelvein megjelenő olyan lefordított földrajzi nevekről, mint *Black Sea (Fekete-tenger)* vagy *Cap de Bonne-Espérance (Jóreménység foka)* (UNC. 1967: 150).

A kifejezés először a 2. földrajzinév-egységesítési konferencián (London, 1972) fordul elő a világszervezetben. Ausztria, Németország és Svájc közös, „Egyezményes nevek – Meghatározások – Használat" címmel előterjesztett dokumentumában első ízben találkozunk az *exonima* kifejezéssel és meghatározásával.[2] *Exonima:* „Egy bizonyos nyelvben használt földrajzi név egy olyan földrajzi alakulatra, amely kívül fekszik azon a területen, ahol ez a nyelv hivatalos. Az ilyen földrajzi név formájában eltér attól a névtől, amelyet a földrajzi alakulat fekvése szerinti terület hivatalos nyelvén (nyelvein) használnak" (Földi Ervin fordítása). A (francia) *Genève* angol exonimája tehát: *Geneva,* a spanyol *Tajo* és a portugál *Tejo* francia exonimája: *Tage,* a német *Oesterreich* cseh exonimája pedig: *Rakousko.* A magyar nyelv szempontjából ez a meghatározás a *Bécs*-et, a *Bártfá*-t vagy a *Marosvásárhely*-t egyaránt exonimának minősíti.

A német előterjesztés arra is felhívta a figyelmet, hogy az exonimákkal kapcsolatban két szélsőséget kell elkerülni. Nem fogadható el a romantikus megközelítés, amely az adott nyelv szókincsének összes exonimáját megőrizné, a régen elfelejtett neveket pedig felélesztené, vagy újakat szerkesztene (pl. német *Bromberg* ~ lengyel *Bydgoszcz,* magyar *Magyarhradis* ~ cseh *Uherské Hradiště*) (vö. MIKESY 2008). Ugyanakkor óvakodni kell a nemzetközi („internacionalista") gyakorlattól is, amely idegenkedik mindenféle exonimától, sürgeti a meglévők felváltását helyi hivatalos nevekkel, és rengeteg új idegen szót vezetne be a nyelvben jól ismert, hagyományos nevek helyett is. (Angol híradásban *Wien* említése *Vienna* helyett, vagy magyar nyelvű földrajzórán *Warszawa* tanítása *Varsó* helyett zavart okozhat.) Az előterjesztés arra is rámutatott, hogy bizonyos kommunikációs területeken gyakrabban, máshol ritkábban használjuk az exonimákat. Gyakrabban fordulnak elő a beszélt és az irodalmi nyelvben, nem szakmai szövegekben, általános, illetve iskolai térképeken. Ritkábban találkozunk velük az írott nyelvben (főleg a szaknyelvben), technikai jellegű szövegekben, táblázatokban és szaktérképeken.

Ugyanezen a konferencián elfogadtak az exonimákra vonatkozó két ajánlást is. Az egyik azt javasolja, hogy az országos névbizottságok készítsenek exonimalistákat, tekintsék át a

[1] http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/ungegnConf5.html

[2] http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/2nd-uncsgn-docs/2uncsgn_econf61_L24%20-and%20Corr1.pdf

közülük elhagyható neveket, és adják közre az eredményt. A másik ajánlás az egy országon belüli alakzatokra vonatkozó exonimák gyors csökkentésére, a nemzeti használatra szánt kiadványokban ezen nevek ritkításának megfontolására, illetve a használt exonimák mellett a helyi hivatalos alakok egyidejű feltüntetésére ösztönzi a térkép- és egyéb kiadókat. Ezek az ajánlások bizonyos mértékig érthetővé teszik, hogy miért volt szükség az *exonima* fogalmának meghatározására.

A 6. földrajzinév-egységesítési konferencián (New York, 1992) főleg az angolszász országok szorgalmazták az alábbi értelmezést, mert szerintük egy-két elhagyott ékezet miatt még nem jön létre exonima. (A meghatározás csak öt évig, 1992–1997 között volt érvényben. A következő, 1998. évi 7. konferencián lényegében visszatértek az eredeti 1972-es definícióhoz.) Az *exonima* az 1992-es meghatározás szerint tehát: „Egy adott nyelvben használt földrajzi név egy olyan topográfiai alakulatra, amely kívül fekszik azon a területen, ahol ez a nyelv hivatalos. Az ilyen földrajzi név nem csak mellékjelekben vagy átírás révén tér el annak a területnek a fő nyelvén megadott névtől, amelyben az alakulat fekszik". A konferencia meghatározta az *endonima* fogalmát is: „Egy földrajzi alakulatnak azon terület fő nyelvén megadott neve, amelyben az alakulat fekszik, függetlenül írásos formájától."[3] Az utóbbi meghatározás alapján a *Székelyudvarhely* nevet, mivel magyar nyelvterületen fekszik, endonimaként fogadhatjuk el. Csakhogy az *exonima* definíciója is illett rá, hiszen a magyar nyelvnek a 90-es évek elején Erdélyben még sehol sem volt hivatalos státusa. Ugyanakkor felvethető: vajon endonimának tekinthető-e a román *Odorheiu Secuiesc* névforma? Ugyanis az ország hivatalos nyelvén ez a név tekinthető a hivatalosnak, a városban és környékén viszont a fő nyelv a magyar.

Az előző ellentmondásokat próbálta kiküszöbölni a 2007. évi meghatározáspár (AGTSGN.). *Exonima:* „Egy adott nyelvben használt földrajzi név egy olyan földrajzi alakulatra, amely kívül fekszik azon a területen, ahol ezt a nyelvet széles körben beszélik. Az ilyen földrajzi név formájában eltér a földrajzi alakulat fekvése szerinti endonimá(k)tól." *Endonima:* „Egy földrajzi alakulatnak az alakulat területén előforduló hivatalos, vagy széles körben beszélt nyelvén megadott neve." Ezek szerint a *Bécs* és talán a *Bártfa* is exonima, de a *Székelyudvarhely* bizonyosan nem. Mivel a hivatalos nyelv is a definíció része lett, a *Székelyudvarhely* mellett az ország hivatalos nyelvén megadott *Odorheiu Secuiesc* is egyértelműen endonima.

4. További javasolt meghatározások. – A nemzetközi szakmai közösség továbbra sem tartja teljesen kielégítőnek a jelenlegi meghatározásokat. Egyrészt a kívülről, „távolról" adott nevek néha olyan alakulatokra vonatkoznak, amelyek esetében endonimáról nem lehet beszélni (például a tenger alatti vagy antarktiszi alakulatok nevei). Másrészt az *endonima* és *exonima* pár meghatározásában egyes szakértők ellentmondásosnak érzik, hogy az az *endonima* esetében az alakulatból, az *exonima* esetében viszont a nyelvből indul ki (egy adott nyelvnek vannak exonimái, de nincsenek endonimái).

Ezért a 10. Földrajzinév-egységesítési konferencián (New York, 2012) az osztrák PETER JORDAN elhagyta a nyelvre való utalást tervezett meghatározásaiból. Eszerint az *exonima:* „Egy adott közösség által használt földrajzi név egy olyan földrajzi alakulatra, amely kívül fekszik azon a területen, ahol ez a közösség él. Az ilyen földrajzi név formájában

[3] http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/6th-uncsgn-docs/6thUNCSGN_econf_85_crp1.pdf. 12.

eltér a megfelelő endonimától." Az *endonima:* „A helyi közösség által egy olyan földrajzi alakulatra alkalmazott név, amely része annak a területnek, ahol ez a közösség él, feltéve, hogy nincs helyben egy még kisebb közösség, amely ettől eltérő nevet használ."[4] A 2012. évi konferencia azonban nem fogadta el a nyelv kihagyását, így a tervet elvetették.

2013-ban a brit PAUL WOODMAN javasolt új meghatározást. Az exonima körébe ő bevonná a lakatlan, illetve egyedi fennhatóságon túli területekre, alakzatokra vonatkozó elnevezéseket is. Javaslata szerint tehát az *exonima:* „Egy adott nyelvben használt földrajzi név egy olyan földrajzi alakulatra, amely kívül fekszik azon a területen, ahol ezt a nyelvet széles körben beszélik. Az ilyen földrajzi név formájában eltér a földrajzi alakulat fekvése szerinti endonimá(k)tól." Vagyis exonima minden topográfiai név, amely a meghatározás szerint nem minősíthető endonimának (pl. *Sargasso-tenger, Marie Byrd-föld*). Az *endonima:* „Egy földrajzi alakulatnak egy, az adott terület széles körben használt nyelvén a helyi közösség által elfogadott neve" (Meeting 2013). Az ENSZ exonima-bizottságának 2013. májusi ülésére előterjesztett javaslat megvitatása azonban egyelőre függőben maradt.

5. Összefoglalás. – Az ENSZ első földrajzinév-egységesítési konferenciáján megállapodás született arról, hogy a nemzetközi egységesítés a nemzeti névhasználaton alapuljon, azaz a nemzetközi gyakorlatban törekedni kell arra, hogy minél kevesebb, a helyben használt névtől eltérő nevet alkalmazzanak. Ez egyes szakértők szerint a helyi közösségek tényleges névhasználatát kellene, hogy jelentse. Más országok képviselői úgy vélik, a nemzeti szinten, az országos névtestületek által szentesített nevek minősülnek helyi neveknek, míg a helyi kis közösségek akár más nyelven megadott nevei nem számítanak hivatalos névnek.

A helyi névtől eltérő, kívülről adott nevekre az *exonima* kifejezést használják a szakterülettel foglalkozók. Értelmezésére az évtizedek során több, eltérő meghatározás született. Bár az exonimák ésszerű korlátozására, nyelvek szerinti összeírására több ajánlást is hoztak a világszervezetben, végrehajtásukat a kifejezés változó értelmezése nehezíti. A helyi nevek elsődlegessége, illetve a különböző nyelvekhez, kulturális hagyományokhoz igazodó névalakok közötti megfelelő egyensúly kialakítása a névhasználók további egyeztetéseit igényli.

A földrajzi nevekre vonatkozó magyar jogszabály (303/2007. [XI. 14.] Korm. rendelet[5]) a „külföldi földrajzi név magyar megfelelője" kifejezést ismeri. A Földrajzinév-bizottság erre vonatkozó állásfoglalásokat hoz, exonimajegyzékeket nem készít.

Hivatkozott irodalom

AGTSGN. 2007. = *Addendum for Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names.* http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/pubs/glossary_add_e.pdf (2013. 09. 16.).
BAKOS FERENC 2002[2]. *Idegen szavak és kifejezések kéziszótára.* Budapest.

[4] http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/10th-uncsgn-docs/econf/E_CONF.101_73_Towards%20a%20comprehensive%20view.pdf

[5] 303/2007. (XI. 14.) Korm. rendelet a magyarországi hivatalos földrajzi nevek megállapításáról és nyilvántartásáról. *Magyar Közlöny* 2007/153: 10679–10682.

CED. = *Collins English Dictionary.* http://www.thefreedictionary.com/Exonyms (2013. 09. 16.).
LEJEUNE, SYLVIE 1987. *Essai de classification des exonymes. Les noms francais en pays.* Paris.
Meeting 2013. = *14th Meeting UNGEGN Working Group on Exonyms. Corfu, Greece, 23–25 May 2013.* Kézirat.
MIKESY GÁBOR 2008. Új magyar exonimák. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 3: 209–14.
NyKSz. = *Nyelvészeti kifejezések szótára.* http://160.114.80.88/dali/nemet/termabc.php (2013. 09. 16.).
UNC. 1967. = *United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names. Geneva, 4–22 September 1967. Vol. 2. Proceedings of the Conference and technical papers.* New York, 1967.

POKOLY BÉLA

BÉLA POKOLY, **Changing definitions of the term *exonym* in the international practice of geographical names standardization**

In the first United Nations Conference on the Standardization of Geographical Names, a recommendation was accepted that international standardization should be based on the national usage of names. UN decision makers had in mind here that international practice should use the smallest amount of names that differ from locally used forms. Some experts say official names should be equal to the actual names used by the local communities. Representatives of other countries believe local names are the ones that have been sanctioned by names authorities at the national level, while other names given by the small local communities, even if in local languages, are considered unofficial names. Experts in the field of toponymy regard names given from outside and different from local names as exonyms. Several differing interpretations of the term have emerged during the past decades. Although the UN has made several recommendations for the sensible limitation and recording of exonyms, their implementation is made difficult by the changing definition of the term itself. A good balance between the primacy of local names and the name forms shaped by various languages and cultural traditions requires further discussion among the users of geographical names. The Hungarian legal measure on geographical names [Gov. decree 303/2007. (XI. 14.) Korm.] recognizes the term 'the Hungarian equivalent of a foreign geographical name'. The Hungarian Committee on Geographical Names passes relevant recommendations, but does not prepare lists of exonyms.

A HATÁRON TÚLI VASÚTÁLLOMÁSOK NEVE A VASÚTI UTASTÁJÉKOZTATÁSBAN

1. Az utóbbi időben egyre gyakrabban kerül az érdeklődés és a különféle viták középpontjába a történelmi Magyarország településeinek, ezen belül a vasútállomásoknak a magyar nyelvű neve. Az alapvető probléma, hogy a trianoni, majd a párizsi békeszerződés által az utódállamoknak ítélt települések magyar neve – csekély kivételtől eltekintve – nem követte, követi a településszerkezet változásait. A határon túli települések neveként rendszerint az 1898–1912 között lezajlott hivatalos névmegállapítás során meghatározott nevet használják. Ezek a nevek az 1913. évi helységnévtárban találhatók meg.

2. A határon túli településnevek meghatározásának nehézségei. – Az 1913. évi helységnévtárban található nevek alkalmazása a napi gyakorlatban több nehézséget jelent:

1. A helynévrendezésből négy vármegye (Árva, Fogaras, Hunyad, Liptó) teljesen kimaradt, emiatt az 1913. évi helységnévtárban szereplő nevek azonosak a korábbiakkal. Ezenfelül például Selmec- és Bélabánya a szabályos településnévtől idegen, kötőjeles írásmóddal szerepel.

2. 1913 óta a közigazgatás természetes fejlődése miatt települések egyesültek, váltak szét, szűntek meg, új települések jöttek létre vagy változtatták meg a nevüket.

3. Az 1938–1945 közötti időszakban Magyarországhoz visszacsatolt területen rengeteg közigazgatási változás történt. Ezek következtében ezen időszak legutolsó hivatalos adattára, az 1944. évi helységnévtár több tucat közigazgatási változást regisztrált.

4. A hivatalos névmegállapításkor kialakított nevet csak néhány éven keresztül használták, emiatt az nem tudott meggyökeresedni. A nemzetiségi területeken sokszor került sor kiejtési nehézséget okozó hangsort tartalmazó, tehát kimondhatatlan nevek bevezetésére, amelyeket nemcsak a helyiek, de a szomszédos települések sem ismertek és használtak. Az 1944. évi helységnévtár több száz változást regisztrált, többek között sok, hatósági úton megállapított, magyarosított településnév helyett a korábbi nevet vezették ismételten be. (Ezekről a névváltozásokról a „Magyar nagylexikon” sem vesz tudomást, nem jelzi a hivatalosan megállapított magyar név megváltozását.) Ilyen, a vasútállomások nevét is érintő változás volt Kárpátalján többek között *Révhely* (Mr. 1915: 87, Hnt. 1913: 1089) helyett *Zábrogy* (Mr. 1944: 145, Hnt. 1944: 628, 667), *Ligetes* (Mr. 1915: 87, Hnt. 1913: 855) helyett *Luh* (Mr. 1944: 145, Hnt. 1944: 377, 666), *Kishidvég* (Mr. 1915: 25, Hnt. 1913: 765) helyett *Paszika* (Mr. 1944: 96, Hnt. 1944: 464, 666), *Kisszolyva* (Mr. 1915: 25, Hnt. 1913: 782) helyett *Szkotárszka* (Mr. 1944: 96, Hnt. 1944: 555, 666), *Terebesfejérpatak* (Mr. 1915: 30, Hnt. 1913: 1224) helyett *Trebusafejérpatak* (Mr. 1944: 134, Hnt. 1944: 589, 667), *Nyéresháza* (Mr. 1915: 95, Hnt. 1913: 985) helyett *Alsóneresznice* (Mr. 1944: 239, Hnt. 1944: 80, 666).

A rengeteg névváltozás miatt a határon túli szervezetek által készített településnévlisták sem voltak teljes körűek, sok bizonytalanságot, ellentmondást tartalmaztak, még a többségében magyarok lakta települések saját nevét illetően is.

5. A helyi névhasználat a többelemű településnevek esetében mindig csak a településnév egy jellemző részletét alkalmazza, a megkülönböztető előtag nélkül. Emiatt a megkülönböztető jelzőt feleslegesnek, idegennek érzik. A napi kommunikációban a helybéliek és a szomszédos települések lakói Magyarországon sem használják a névrendezés során kapott előtagot, csak az eredeti nevet, sőt esetenként a hivatalostól eltérő megkülönböztető előtag alkalmazása sem ritka. A vasúti menetjegy váltásához azonban a teljes vasútállomásnév szükséges.

6. Az utódállamok közigazgatási és településnév-változásainak nyomon követése se a magyar, se a sokszor változó államnyelvi hivatalos név esetében nincs megoldva. Nem készült olyan szakszerű kimutatás, amely a magyar, illetve a hivatalos névváltoztatásokat és a közigazgatási változásokat egyértelműen, hitelesen tartalmazná.

7. A határon túli hivatalos vagy félhivatalos magyar nevek jelentős számban eltérnek az anyaországban ismerttől, mert praktikussági vagy politikai okok miatt elhagyják a megkülönböztető előtagot. Ezzel megsértik azt a száz évvel ezelőtt kialakított, azóta többékevésbé következetesen alkalmazott alapelvet, hogy a Kárpát-medencében minden településnek csak egy hivatalos neve lehet, és ezt a nevet csak egy település használhatja. Szlovákia, Ukrajna, Románia és Szerbia egyes településeinek van hivatalos magyar neve, amely több esetben nem egyezik meg a korábbi hivatalos magyar névvel, mert a név jelzőjét elhagyták vagy kicserélték. (Romániában például van *Szécsény, Mezőkövesd* és *Sárospatak* hivatalos magyar név.) Sőt a helyi névhasználat is különbözik a hivatalostól, mert a helyi lakos nemcsak Magyarországon, hanem a határon túl is *Vásárhelyre, Szatmárba, Szeredába* vagy *Csíkba, Szentgyörgyre* vagy *Sepsibe* megy, nem *Marosvásárhelyre, Szatmárnémetibe, Csíkszeredába* vagy *Sepsiszentgyörgyre.*

A következetesség Magyarországon sem mindig volt biztosítva. Ennek következménye a Derekegyház területéből 1935-ben alapított *Kiskirályság* nevének a sárosi Eperjes városáéval (Hnt. 1913: 528) azonos névre változtatása 1954-ben (Hnt. 2003: 1082), vagy a Dömsöd területéből 1985-ben kivált Apajpuszta önálló községgé alakítása *Apaj* néven (Hnt. 2003: 1080), amely megegyezik a Pozsony vármegyei Apaj (Hnt. 1913: 354) nevével. Szerencsésen elkerülte viszont a névegyezést a 2002-ben Előszállásból kivált Daruhegy és Kisszentmiklós területéből alakult Daruszentmiklós (Hnt. 2003: 1082) település, amelynek egyik lehetséges neve megegyezett az Arad melletti, de Temes vármegyéhez tartozó Kisszentmiklós (Hnt. 1913: 782) község nevével.

Az azonos nevű település alappéldája természetesen Komárom, amely 1919-ben *Komáromújváros* néven alakult Komárom város Duna-jobbparti településrészéből, és 1923-ban kapta meg a *Komárom* nevet (Hnt. 2003: 1084, 1137).

8. A vasútállomások neve minden országban egyedi. A vasútállomás és a megállóhely akkor is megkülönböztetett nevet kap, ha a település neve nem egyedi. Az 1915. évi menetrend állomásjegyzéke egy esetben, *Bethlen* állomásnév formában tartalmaz azonos állomásnevet (Mr. 1915: IV). A menetrendi mezőben viszont csak a Szamosvölgyi Vasút Szolnok-Doboka vármegyében fekvő állomása szerepel ezen a néven, az Erdélydélvidéki Vasút Fogaras vármegyei megállóhelye *Bethlen 30. sz. őrház* néven szerepel (Mr. 1915: 113. és 156). A Szolnok-Doboka vármegyében lévő járási székhely (Hnt. 1913: 413) 1910-ben kapta a *Bethlen* hivatalos nevet, s e nevet előtagként több, a környéken lévő falu is felvette. WILDNER (1996: 566) szerint a névrendezésig a település nevét *h* nélkül írták. A Fogaras vármegyében található Betlen település (Hnt. 1913: 413) a névrendezésből az első világháború kitörése miatt kimaradt, nem kaphatott megkülönböztető

előtagot, bár a *Fogarasbetlen* név már elő volt készítve (WILDNER 1996: 486). A vasúti menetrend tehát helyesírási hibás nevet adott meg a fogarasi megállóhelynél. Romániában jelenleg mindkét település neve *Beclean.* A fogarasi megállóhely is ezt a nevet használja, de a megkülönböztethetőség érdekében a szolnok-dobokai vasútállomás neve kibővült a *Beclean pe Someş* névre.

9. Az érezhető probléma megoldását sem a hazai, sem a határon túli tudományos élet, sem a politika (közigazgatás) nem találta meg. Annak ellenére, hogy a településnevekről tucatnyi – különféle célú, színvonalú, tartalmú – szakmai mű született, a határon túli neveket alkalmazó szakemberek továbbra is bizonytalanságban tapogatóznak, mert a névhasználat aktuális gondjait minden mű nyitva hagyja. Ez a hiányosság elsősorban a magyar személyi okmányokban feltüntetendő születési hely helyes magyar nevének megállapításánál jelenthet gondot, annak ellenére, hogy a 6/2003. (III. 7.) BM-rendelet az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről részletesen szabályozza a követendő eljárást:

„30. **§** (1) Ha a külföldi helység az anyakönyvi esemény időpontjában Magyarország területéhez tartozott, akkor a település nevét a hivatalos magyar elnevezéssel kell anyakönyvezni.

(2) Ha a külföldi helység az anyakönyvi esemény időpontjában nem Magyarország területéhez tartozott, de a külföldi helységnek volt hivatalos magyar elnevezése, akkor a település nevét a hivatalos magyar elnevezéssel, valamint zárójelek között az adott országban hivatalos elnevezéssel kell anyakönyvezni.

(3) Ha a külföldi helységnek nem volt hivatalos magyar elnevezése, akkor a település nevét az adott országban hivatalos elnevezéssel kell anyakönyvezni.

(4) A (2) és (3) bekezdésben meghatározott esetben a helységnév anyakönyvezését követően zárójelek között – ha az iratokból megállapítható – az adott kanton, tartomány vagy szövetségi tagállam, továbbá – minden esetben – az adott ország nevét is anyakönyvezni kell.

(5) A település nevét minden esetben az anyakönyvi esemény időpontjában érvényes módon kell anyakönyvezni.

(6) A kanton, tartomány vagy szövetségi tagállam nevét az anyakönyvi esemény időpontjában érvényes módon, az ország nevét az anyakönyvi esemény időpontjában érvényes módon, magyar elnevezéssel kell anyakönyvezni.

(7) Ha a külföldi anyakönyvi okirat nem tartalmazza az anyakönyvi esemény pontos helye szerinti település nevét, és az más módon sem állapítható meg, akkor az anyakönyvi esemény pontos helyét az ügyfél személyes nyilatkozata alapján kell anyakönyvezni."

A határon túli helynevek legteljesebb, a semleges szakmai ismereteket szinte teljes körűen, a legfontosabb előzményeket összefoglaló módon tartalmazó gyűjteménye LELKES GYÖRGY „Magyar helységnév-azonosító szótár"-a (2011), amely 1048 oldalon több mint 80 000 névváltozatot ismertet a 15 000 alapszócikkhez. A határon túli közigazgatási és névváltozásokat nyomon követő alapműnek WILDNER DÉNES „Ortslexikon der ehemaligen Gebiete des historisches Ungarns" című munkája (1996) minősíthető.

A kérdéskör bonyolultságát mutatja, hogy csak Gyulafehérvár városnak hét magyar *(Gyulafehérvár, Gyulafejérvár, Károlyfehérvár, Károlyfejérvár, Erdélyifehérvár, Fejérvár, Fehérvár)*, négy német *(Weissenburg, Karlsburg, Carlsburg, Weissenbrick)*, négy román *(Alba Julia, Alba Iulia, Bălgrad, Bălgărad)*, egy-egy szerb *(Beograd)*, cseh és

szlovák *(Karluv Belihrad)* és számtalan latin *(Apulum, Civitas Alba, Alba Civitas, Alba Ultrasilvana, Alba Transsilvana, Alba Julae, Alba Julia, Alba Carolina, Carolopolis)* neve ismert (WILDNER 1996: 457, SZABÓ M. 2003. 1: 37, LELKES 2011: 281).

A 303/2007. (XI. 14.) kormányrendelet a magyarországi hivatalos földrajzi nevek megállapításáról és nyilvántartásáról 4.§ (3) bekezdésének b) alpontja szerint a Földrajzinév-bizottság megkeresésre állást foglal a külföldi földrajzi nevek magyar megfelelőjének hazai használatáról. E felhatalmazás alapján a Földrajzinév-bizottság az elmúlt évek során több alkalommal foglalkozott a határon túli magyar szervezetek felkérésére az ottani magyar településnevek kérdéskörével: véleményezte, javította a külhoniak által készített listákat, javaslatot tett a névhasználatra. Ezek az észrevételek azonban nem váltak hivatalossá, kötelezően alkalmazandóvá, illetve a külhoni hivatalos eljárás során több esetben torzultak, tehát nem lett ezekből sem egységes településnév-lista.

3. Igény a határon túli vasútállomások magyar nevének használatára. – A határon túli vasútállomások magyar nevének használata miatt időnként komoly össztűz zúdul a vasút illetékeseire. Az 1990-es években KÁVÁSSY SÁNDOR egykori, napjainkban pedig SPALLER ENDRE jelenlegi országgyűlési képviselő számított a „használjuk a magyar neveket mozgalom" vezéralakjának, sőt 2009-ben az Indóház internetes fórumain is éles vita kerekedett BÖDECS BARNA, TEGZES JÁNOS térképész és jómagam között a témából egy szerencsétlen, a korábbi szabályokat a pénzhiány miatt felülírni akaró MÁV-rendelkezés következtében. (Vö. BÖDECS 2009, TEGZES 2009, PERGER 2009a.)

A téma kapcsán annyira a figyelem középpontjába került a határon túli települések nevének használata a MÁV/MÁV-START utastájékoztatásában, hogy a 2009. március 19-én kiadott sajtóközleményben maga a közlekedési miniszter is szükségét érezte az azonnali intézkedésnek:

„Molnár Csaba közlekedési, hírközlési és energiaügyi miniszter írásban ma arra kérte a MÁV-START Zrt. vezetőit, hogy a magyar nyelvű hangos utastájékoztatásban a lehető legrövidebb határidőn belül térjenek át a határon túli történelmi magyar városok nevének magyar nyelven történő bemondására a magyarországi pályaudvarokon. Tekintettel a MÁV-START Zrt. szolgáltatásait igénybe vevőkre a miniszter szerint nem elfogadható az a gyakorlat sem, hogy kizárólag magyar nyelvű tájékoztatás legyen, ezért azt kéri a társaság vezetőitől, tegyenek hathatós intézkedéseket az idegen nyelvű hangos utastájékoztatás rendszerének mielőbbi kialakítása érdekében is.

A MÁV-START Zrt. gyors intézkedéseiről Molnár Csaba miniszter azonnali tájékoztatást kér és vár a vasúttársaság vezetésétől."

A gyors politikai reakció természetesen hiányos volt, mert nem tért ki a GYSEV-re, ahol fel sem merül az osztrák állomások magyar nevének bemondása, és nem foglalkozott a VOLÁN vállalatok vegyes rendszerével és a légiközlekedés gyakorlatával sem.

2011-ben a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkára XLVI-N 8291/1/2011. számon kereste meg a Nemzetgazdasági Minisztériumot azzal a kéréssel, hogy „a vasúti közlekedés során a határon túli magyar helységnevek használatára az idegen nyelvű megfelelője előtt sor kerüljön".

A nemzetpolitikai államtitkárság kérése a vasúti utastájékoztatásban egyértelműen nem értelmezhető, ugyanis a vasútnál minden állomásnak egyedi, megkülönböztető, önálló neve van, amelyet alkalmazni kell. (A magyarországi hivatalos településnevek megállapításakor számos település a vasútállomása nevét kapta, mert az egyedi, mással

össze nem keverhető volt.) A vasútállomás neve lehet az adott település neve, de attól eltérő név is. (Romániában például több állomás neve más helyesírású, mint a névadó településé.) A vasútállomások neve azokban az országokban is egyedi, amelyekben tucatnyi település, közigazgatási egység létezik azonos névvel.

Természetesen a magyar történelmi helynevek alkalmazására és védelmére oda kell figyelnünk mindenhol, ahol arra mód és lehetőség van. A magyar helyesírás szabályai is szabályozzák a magyar településnevek írásmódját. Nagyon helyesen a külföldön kötött államközi megállapodásokon is a települések magyar megnevezése szerepel a Magyar Közlönyben történő kihirdetéskor.

A vasúti utastájékoztatás azonban kicsit más, mert egyszerre szól az anyanyelvűek és az idegen ajkúak részére. Ezért ennek az utastájékoztatásnak vannak írott és íratlan hazai és nemzetközi szabályai, amelyeket illik betartani és betartatni azért, hogy a kapott információ mindenhol és mindenkinek ugyanazt jelentse.

4. Nemzetközi szabályok, előírások, ajánlások a vasútállomásnevek használatára. – Az UIC (Nemzetközi Vasútegylet) 176. számú, a vonaton történő elektronikus utastájékoztatásra vonatkozó ajánlásának 1.3. pontja egyértelműen a menetrendben (európai járatjegyzékben: EWP) feltüntetett nevek használatát írja elő. A menetrendkönyv kivitelére vonatkozó, átdolgozás miatt jelenleg hatályon kívül helyezett 411. számú döntvény egyértelműen a hivatalos állomásnevek alkalmazását írta elő. Az UIC 580. számú, a vasúti kocsik táblázásáról szóló döntvényének 2.12. pontja szerint az útvonal megjelölésében az állomások nevét azon ország nyelvén kell feltüntetni, amelyben az adott település fekszik.

Ahol a vasútállomásnak több nyelven is van hivatalos neve, ott természetesen mindet alkalmazzák. (Ilyen állomásnevek vannak például Belgiumban, Svájcban vagy Németország szorb anyanyelvű vidékén. Kettős, magyar és ruszin állomásnevek szerepeltek az 1940-es évek magyar menetrendjeiben is a Kárpátalján található vasútállomások neveként.)

Az állomási vizuális utastájékoztatásra vonatkozóan külön szabály nincs, a vasutak automatikusan az előbbi szabályok elveit követik. A vasútállomás hivatalos nevét kell feltüntetni a vasúti kocsik iránytábláin, a vasúti menetjegyeken és ennek analógiájaként az állomási elektronikus vizuális utastájékoztató eszközökön.

A négynyelvű Svájcban is csak a hivatalos állomásnév szerepel a tájékoztatásban (ez a kétnyelvű vidékeken duplikált lehet, pl. *Biel/Bienne, Disentis/Muster*). Ugyanakkor ott az írott tájékoztatókban is csak a kanton hivatalos nyelvét használják. A rendszerben a kakukktojás Belgium, ahol a nyomtatott menetrendben a hivatalos (esetenként kétnyelvű) állomásnév *(Namur/Namen, Mons/Bergen, Brussels Midi/Zuid, Schaarbeek/Schaerbeek)* szerepel, az állomási tájékoztatókban viszont csak az adott állomás közigazgatása szerinti hivatalos nyelvnek megfelelő (Brüsszelben például kétnyelvű) név. (Ez a káosz a belga utakon is tapasztalható, különösen a nyelvhatáron: hol a flamand, hol a vallon név van kiírva, attól függően, hogy a tábla melyik nyelv területére van kihelyezve (*Liège, Luik, Lüttich* vagy *Antwerpen, Anvers*). A szabályokra tekintettel nem lévő olaszok a vizuális utastájékoztatásban esetenként a külföldi vasútállomásoknál is az olasz megnevezést használják. Így például a Milánóból Franciaországba utazó külföldieknek jelentős félretájékoztatást okozhat, hogy a *Monaco* név itt nem a törpeállam fővárosát, hanem a német München jelenti.

A légi közlekedésben – az általános gyakorlat szerint – a vizuális táblákon és a menetjegyeken is az angol név szerepel. Ez a ritkán használt angol neveket nem ismerő utas számára sokszor megnehezíti vagy akár lehetetlenné is teheti a tájékozódást.

A vasúti hangos utastájékoztatásra nem vonatkozik kötelező nemzetközi előírás. Ott a józan gondolkodás diktál. Ez pedig azt mondja, hogy az utasnak azt kell megtudnia a hangos utastájékoztatásból, amit a menetjegyén feltüntettek, amit a vizuális utastájékoztató berendezésen a célállomására kiírva lát, illetőleg amit a vágány végén kiírtak. Tehát itt is az adott állomás hivatalos nevének kell szerepelnie. A probléma gyökere azonban az, hogy az állomások nevét milyen nyelvi környezetben hallhatjuk. A nemzetközi utazásról adott tájékoztatásnál emiatt mindenhol illő lenne idegen nyelvű bemondást is alkalmazni.

5. Vasúti utastájékoztatási elvárások. – A magyar vasúti szabályozás – az utasok jobb tájékoztatása érdekében – szélesebb körű tájékoztatási gyakorlatot vezetett be. A vasúti utastájékoztatásban és a jegykiadásban évtizedek óta a következő elvek működnek – kisebb-nagyobb döccenőkkel:

1. A vasúti menetjegyen csak az adott ország hivatalos állomásnévjegyzékében szereplő állomásnév tüntethető fel.

2. A közforgalmú menetrend menetrendi mezőiben csak a vasútállomásra kiírt név szerepelhet (UIC-előírás), abban a formában, ahogyan azt az illető vasút menetrendjében feltüntették.

3. A közforgalmú menetrend állomásjegyzékében és az internetes ELVIRA menetrendi és díjszabási keresőjében utaló névként szerepel a magyar név, de az információ adása és a menetjegy kiállítása csak a vasútállomás hivatalos nevével történhet.

4. A vonat- és kocsiirántáblán csak a menetrendben szereplő hivatalos állomásnév lehet kiírva.

5. Az állomási vizuális tájékoztató berendezésen csak a hivatalos menetrendi név szerepelhet.

6. Az állomási érkező/induló jegyzéken (sárga/fehér) a menetrendi névnek kell szerepelnie (zárójelben, utaló névként itt feltüntethető a magyar név is).

7. A tájékoztató szórólapokon, idegenforgalmi hirdetményeken differenciált megoldást alkalmaznak.

A magyar nyelvű kiadvány ismertető szövegén végig az általánosan ismert magyar név szerepel, az első megemlítésnél zárójelben feltüntetve az idegen nevet. (A menetrendi táblázatokban természetesen csak a külföldi név alkalmazható.)

Az idegen nyelvű kiadványban minden esetben a menetrendkönyvben használt nevet tüntetik fel, akkor is, ha az adott nyelven van a településnek használt neve. Tehát a német szövegben mindig *Sopron* és nem *Ödenburg, Bratislava* és nem *Pressburg, Sibiu* és nem *Hermannstadt* szerepel, mivel nemcsak a helybéli németekhez szólunk, hanem azokhoz is, akik második nyelvként tanulták a németet, a teljes földrajzi, történelmi, kulturális háttér ismerete nélkül. (Feltételezhető ugyanis, hogy a németországi németeknek sem jelentenek semmit a magyarországi német helynevek.)

8. Az állomási és a vonaton nyújtott (a jelenlegi angol–német terminológia átvételével: fedélzeti) hangosbemondásban alkalmazott megoldások a hangosbemondás nyelvétől függően eltérőek. Ha egy információs blokkban magyar és idegen nyelvű bemondás is van, akkor az idegen nyelvű bemondásban minden állomásnevet a menetrendkönyvben szereplő formában, toldalékolás nélkül kell szerepeltetni. (A német nyelvű közleményben

sem lehetnek idegen országbeli német nevek, pl. *Hermannstadt, Kronstadt, Prag, Krakau.*) A magyar nyelvű bemondásban, amelyik településnek van ismert és elfogadott magyar neve, azt magyarul, toldalékolás nélkül kell szerepeltetni, de a megkülönböztető jelzők nem fordíthatóak le (*Bécs-Westbahnhof,* nem pedig *Bécs-Nyugati pályaudvar*). Ha csak magyar nyelvű bemondás van, akkor minden állomás neve a saját nyelvén, az adott ország menetrendjében használt formában, toldalékolás nélkül használandó.

9. A vasút az elektronikus jegykiadási és menetrendi információs rendszer kialakításánál megfogalmazta elvárását, hogy a keresőrendszernek a vasútállomások korábbi ismert nevét, így a régi magyar nevet is ismernie kell, de a keresés eredményeként már a hivatalos nevet kell közölnie.

6. A külhoni vasútállomások magyar nevének meghatározása és használata. – A határon túli magyar nevek először az 1994/1995. évi hivatalos menetrendben jelentek meg, Simon Sándor menetrendi osztályvezető támogatásával. Korábban a vasúti személypénztárosok számára az IBUSZ által a saját nemzetközi jegykiadói részére kiadott határon túli településnév-jegyzék adott bizonyos útmutatást a magyar nevekről. A MÁV pénztárosai és az információsok azonban hivatalosan nem rendelkeztek ezzel a segédeszközzel. Így fordulhatott elő, hogy e sorok írója a Budapest-Déli pályaudvar információjánál hallotta, amint az utas kérdésére: „Mikor megy Kolozsvárra vonat?" – a menetrend tüzetes böngészése után a fiatal vasúti információs dolgozó határozottan és kioktatóan közölte, hogy Kolozsvárnak nincs vasútállomása. Ebből a döbbenetes élményből egyenes út vezetett a magyar nevek menetrendi névjegyzékbe kerüléséhez.

A névlista összeállítása azonban nem volt gond nélküli. A hibák elkerülése érdekében a MÁV többször is előzetesen segítséget kért a Földrajzinév-bizottságtól egyes határon túli állomások nevének megállapítására. Ilyen felvetés alapján született meg második nekifutásra – parázs bizottsági vitát követően – Komárno vasútállomás magyar neveként a helyiek által is használt, azóta egyre jobban meggyökeresedő, és a szlovákiai város megkülönböztető magyar neveként a szlovákiai magyar sajtóban is megjelenő *Révkomárom* név. (Mint minden döntést, ezt is sokan kifogásolták, hiszen Komárom eredetileg a Duna északi partján lévő, ma Szlovákiához tartozó város neve volt, a komáromi rév pedig a déli parton található. Ugyanakkor a külvárosi déli vasútállomás (eredetileg *Újszőny*) neve lett *Komárom* (Mr. 1915: XI. és 12–3), a később megépült, a városközponthoz közelebbi, a Duna északi oldalán megépülte pedig *Újkomárom* (Mr. 1915: XX. és 69). A vasútállomások neve a bécsi döntés után – az újraegyesült városrészek együvé tartozásának demonstrálására – 1938–1945 között *Komárom déli pu.,* illetve *Komárom északi pu.* névre változott (Mr. 1944: XXV. és 2–11).

A Földrajzinév-bizottság ülésén a *Révkomárom* név melletti döntő támogatást KISS LAJOS akadémikus adta meg, aki bemutatta, hogy a *Révkomárom* név a *kincses Kolozsvár* állandó jelzős névhez hasonlítható, és a település kiemelkedő fontosságát jelzi. Ismert tény az is, hogy Jókai születési helyeként szívesen emlegette Révkomáromot. A névadás nehézségét mutatja, hogy Komárno város hivatalos szlovákiai magyar neve továbbra is a magyarországival azonos: *Komárom,* de a Szarvas/TOP-O-GRÁF-féle térképen (26. térképlap) az *Öregkomárom* név is szerepel, sőt helyenként a *Szlovákkomárom* is előfordul. A meggyökeresedés folyamatát jelzi, hogy már a szlovákiai források is megemlítik a *Révkomárom* nevet (CZIBULKA 2011: 195).

A Földrajzinév-bizottság hosszabb ideig nem vállalta *Slovenské Nové Mesto,* a korábbi *Sátoraljaújhely-Gyártelep* vasútállomás keresztvíz alá tartását. A MÁV által javasolt, majd a bizottsági felhatalmazás nélkül is használt *Kisújhely* név egy tévériport alapján született, amelyben a Szlovákiából a sátoraljaújhelyi piacra átjárók nevezték ezen a frappáns néven lakóhelyüket. A SZARVAS/TOP-O-GRÁF-féle (23) térképen a *Tótújhely,* másutt (CZIBULKA 2011: 240) az *Újhely, Szlovákújhely* szerepel. A hivatalos szlovákiai magyar név is *Újhely,* amely azért sem alkalmas az önálló település megnevezésére, mert ezen a néven a környékbeliek egyértelműen Sátoraljaújhelyt nevezik. A magyarországi névhasználat végszavaként 2012-ben a Földrajzinév-bizottság is áldását adta a *Kisújhely* névre.

A menetrendkönyvben szereplő külhoni magyar nevek hangos bemondására a vasútállomásokon 1994-től került sor. Természetesen az egységes gyakorlat nehezen alakult ki, ezért 1995-ben és 1999-ben is fel kellett hívni az érdekeltek figyelmét a kiadott szabályozás betartására (PERGER 2009b: 20–1).

Az állomási utastájékoztatásra kialakított magyar elvek megfelelnek az általános európai gyakorlatnak. A magyar nevek használata azonban csak az egyidejű magyar és idegen nyelvű hangosbemondás esetében működik. Ha nincs idegen nyelvű bemondás, akkor óriási káosz alakulhat ki. Gondoljunk bele, mit szólnának a magyar állomásnevek használatát követelők, ha Bécsben azt látnák kiírva vagy hallanák, hogy *Schnellzug nach Strass-Sommerein, Wieselburg-Ungarisch-Altenburg, Ofen-Ostbahnhof, Raab, Totiser Kolonie*. Nem feltétlenül tudnák azonnal, hogy ezek: *Hegyeshalom, Mosonmagyaróvár, Budapest-Keleti pályaudvar, Győr* és *Tatabánya.* (A történeti hűség kedvéért: *Ofen* eredetileg Pest német neve volt, csak később állandósult *Buda* német neveként; vö. FNESz.[4] *Buda* a.)

Szerencsére osztrák szomszédaink józanabbak, mint mi, és még Sopron helyett sem használják a közismert *Ödenburg* nevet, pedig alapos okuk lehetne rá, hiszen a hűség városa osztrák belföldi díjszabási pont és átszállási állomás. Érdekesség, hogy tulajdonképpen Sopron német neve a talán legrégebbi nem latin magyarországi településnév, első említése *(Odinburch)* 859-ből származik (FNESz.[4] *Sopron* a.). Megjegyzendő, hogy a GYSEV sem mondja be a burgenlandi vasútállomások magyar nevét.

Hasonlóan nem használják sem az osztrákok, sem a németek az erdélyi szász vagy a szlovákiai városok német nevét. A helybéli és környékbeli német anyanyelvűek által ismert és használt *Kronstadt* (Brassó), *Hermannstadt* (Nagyszeben), *Altsohl* (Zólyom), *Bistritz* (Beszterce), *Deutschendorf* (Poprád), *Eisenmarkt* (Vajdahunyad), *Hatzfeld* (Zsombolya), *Hellburg* (Világos), *Hofmarkt* (Székelyudvarhely), *Karlsburg* (Gyulafehérvár), *Neusatz* (Újvidék) és *Pressburg* (Pozsony) név nem általánosan ismert a németül beszélők körében. A német menetrend sem tünteti fel a menetrendi mezőben a cseh, a szléziai vagy más lengyelországi városok évszázadokon át használt német nevét, csak utalónévként alkalmazza azokat.

7. A vasút kérdései a Földrajzinév-bizottsághoz. – A 2009. évi miniszteri elvárás megvalósítása nem volt könnyű feladat. A Földrajzinév-bizottság korábban már több alkalommal foglalkozott a vasút ezirányú felvetéseivel, így a MÁV-START Zrt. ismét a bizottság segítségét kérte a miniszter által megfogalmazott feladatokkal kapcsolatban felmerült alábbi kérdések tisztázásához:

1. Ahol a határon túl van hivatalosan megállapított magyar név, azt vagy a valamikor Magyarországon megállapított nevet mondják-e be?

2. Mikori magyar nevet használjanak?
3. Mi a teendő a sziléziai, csehországi, galíciai német nevekkel?
4. A történelmi határokon túli nagyvárosok nevének magyaros alakját alkalmazzák-e?
5. A csak kiejtési változatokat, mint a *Grác, Bázel, Strassburg,* írásban alkalmazzák-e?
6. Mi legyen a horvátországi, dalmáciai olasz nevekkel?
7. Az elavult történelmi neveket fel lehet-e eleveníteni a napi használatra?
8. Használhatók-e a kevésbé ismert óromániai és moldvai nevek?
9. Használják-e a *Pádua, Boroszló, Göttinga* típusú, ma már nem általánosan ismert neveket?
10. Mi legyen a cirillbetűs nevek latin átírása?
11. Az ukrán településeknél melyik névformát használják, az ukránt vagy az oroszt?
12. A magyar nyelvű tájékoztatóban lefordítható-e a pályaudvar jelzője?
13. Ha a település vagy a vasútállomás neve megváltozott, a megváltozott egyedi nevek közük melyiket használják?
14. Az állomásnév-rövidüléseket hogyan alkalmazzák?
15. A községegyesítés utáni egyszerűsödést átvezessék-e?
16. A hivatalos magyar név megállapításakor megcsonkított nevekkel mi legyen?
17. A megváltozott szabályok következtében előállott helyesírási hibákat javítani kell-e?

8. A Földrajzinév-bizottság állomáslistájából kialakítható szabályok. – A Földrajzinév-bizottság által jóváhagyott állomásnévlista alapján a feltett kérdésekre a következő válaszok fogalmazhatók meg:

1. A Magyarországon megállapított legutolsó nevet célszerű alkalmazni abban az esetben, ha van az utódállamban hivatalosan megállapított magyar név, de az nem felel meg a magyarországi névadási elvárásoknak, vagy megegyezik valamely hazai település hivatalos nevével. Nem lehet mit kezdeni a jelző nélküli, megváltozott jelzőjű, kötőjeles magyar nevekkel. Ugyanakkor az ésszerű egyszerűsítéseket és a település-földrajzi változásokat el kell fogadni. Ez esetenként egyedi vizsgálatot igényel. Pl. *Zsilyvajdejvulkán* (Hnt. 1913: 1337, WILDNER 1996. 1: 515) helyett *Vulkán* (LELKES 2011: 747), *Hobica-urikány* (Hnt. 1913: 664, WILDNER 1996. 1: 505) helyett *Urikány* (LELKES 2011: 299).

2. A magyar nevek esetében az alap az 1913. évi név, kivéve ha annál újabb, használt névalak is van *(Újkomárom, Komárom északi pu., Öregkomárom, Szlovákkomárom* helyett *Révkomárom, Sátoraljaújhely-Gyártelep* helyett *Kisújhely*). Ha az 1944-es helységnévtár új nevet tartalmaz, és a közigazgatási változás fennáll, akkor az 1944. évi név használható; pl. Magyardiószeg és Németdiószeg 1942-ben egyesült *Diószeg* néven (Hnt. 1944: 660; *Németdiószeg:* Mr. 1915: 16, *Diószeg:* Mr. 1944: 78), s jelenleg *Sládkovičovo* hivatalos nevű szlovákiai település vasútállomására használatos. Ez a név megegyezik a hivatalos szlovákiai magyar névvel, bár CZIBULKA (2011: 238) a *Magyardiószeg*-et említi elsődleges névként, csak másodlagosan használt névként hozza a *Diószeg*-et. A pontos és megkülönböztető névhasználatnak külön jelentősége van, ugyanis a Romániában található, vasútállomással rendelkező *Bihardiószeg* nevű településnek (Mr. 1944: 151, WILDNER 1996. 1: 332, LELKES 2011: 139; románul *Diosig*) szintén *Diószeg* a helyben használt rövidített neve.

3. A sziléziai, csehországi, galíciai német nevek esetében nem használható a *Brünn, Olmütz* név. Megfontolandó azonban a magyar vasúti és történelmi hagyományokkal rendelkező *Auschwitz, Lemberg* és *Oderberg (Bohumin)* név alkalmazása.

4. A történelmi határon túli nagyvárosok közismert (az egész magyar nyelvterületen ismert) magyar névalakjai használhatók *(Bécs, Bécsújhely, Párizs, Koppenhága, Prága, Varsó, Bukarest, Zágráb, Lipcse, Drezda, Eszék, Róma, Velence, Fiume, Brüsszel, Szaloniki, Genf, Szentpétervár)*.

5. A csak kiejtési változatokat, mint *Grác, Bázel, Strassburg,* írásban ne alkalmazzuk, kivéve a *Várná*-t.

6. A horvátországi, dalmáciai olasz nevek használata az utastájékoztatásban felesleges, de a választékos történeti leírásokban alkalmazhatók ezek a nevek. A vasúti utastájékoztatásra tehát ne, legfeljebb a történelmi ismeretek közlésére használjuk *Zára* (Zadar), *Spalattó* (Split), *Ragúza* (Dubrovnik) nevét.

7. Az elavult történelmi neveket nem érdemes a napi használatra felélesztení. A *Nándorfehérvár* (Belgrád), *Bizánc, Konstantinápoly* (Isztambul), *Nikápoly* (Nikopol), *Ruszcsuk* (Rusze), *Ilyvó* (Lvov, Lviv, Lemberg), *Rigómező* (Kosovo Polje) név használatának nincs gyakorlati haszna.

8. Az óromániai és moldvai ismert nevek, mint a *Zsilvásárhely* (Târgu Jiu), *Jászvásár* (Iaşi), *Hadikfalva* (Dornești), *Szörényvár* (Drobeta Turnu Severin), *Foksány* (Focşani), *Karácsonkő* (Piatra Neamț), *Vaszló* (Vaslui) vagy *Predeál* (Predeal) használata megengedett. A kevésbé ismert román nevek magyarított vagy kiejtés szerinti átírását kerülni kell; pl. *Egyedhalma, Ádzsud* (Adjud); *Barlád, Barlad, Berlád* (Bârlad); *Botosán, Botosány* (Botoşani); *Falcsu, Falcsin* (Falciu); *Galac* (Galați); *Ónfalva, Onyest, Ónest* (Oneşti); *Paskán, Páskán, Paskani* (Paşcani); *Románvásár, Román* (Roman); *Szucsáva, Szucsava* (Suceava); *Tekucs, Takucs* (Tecuci); *Dornavátra* (Vatra Dornei).

9. Nem indokolt használni a *Pádua, Boroszló, Göttinga* típusú, ma már nem általánosan ismert magyaros történelmi neveket se.

10. A cirillbetűs nevek latin átírásakor az írásos menetrendi információban az egyértelmű utastájékoztatás érdekében az adott nyelv hivatalos átiratát (legtöbbször az angolos változatot) célszerű használni. Tehát *Moszkva* helyett *Moskva, Burgasz* helyett *Burgas, Szófia* helyett *Sofia.*

11. Az ukrán települések latin betűs átírásakor az ukrán névből kell kiindulni *(Kyiv, Harkiv, Lviv)*.

12. A magyar nyelvű tájékoztatóban sem fordítható le a pályaudvar jelzője, tehát *Bécs Westbahnhof,* nem *Bécs Nyugati; Prága hlavní nadraží,* nem *Prága főpályaudvar.*

13. Ha a vasútállomás névadó települése vagy annak neve megváltozott, egyedi döntést igényel a magyar név meghatározása. Így a romániai Razboieni vasútállomás magyar neve *Székelykocsárd,* nem *Székelyföldvár.* Blaj neve sem a hajdani *Küküllőszög* (Hnt. 1913: 833, Mr. 1915: 34), hanem *Balázsfalva* (LELKES 2011: 113). A szlovákiai Kysak elágazó állomásának neve az eredeti *Abos* (Mr. 1915: 145) helyett nem *Aboskőszeg* (ahogyan azt a vízállásjelentésben mondták évtizedeken keresztül), hanem *Sároskőszeg* (LELKES 2011: 592). A hajdani *Poprád-Felka* (Mr. 1915: 145), a mai *Poprád-Tátry* állomás neve az egyszerű *Poprád* (LELKES 2011: 552). Az alsó-ausztriai Bruck an der Leitha város vasútállomásának, a hajdan *Bruck-Királyhida* nevű állomásnak (Mr. 1915: 12–3) a magyar neve a vasútállomásnak helyet adó burgenlandi Bruckneudorf település hajdani magyar neve után *Királyhida* (LELKES 2011: 352).

14. Az állomásnév-rövidülések esetében, ahol a hajdani kettős név mára egy településnévre változott, a mai névadó település nevének a használata ajánlott a korábbi kötőjeles név helyett. Lehetőség szerint az egyszerűsödött név maradjon meg magyar névként. *Štúrovo: Párkány,* nem pedig *Párkány-Nána* (Mr. 1915: 16, Mr. 1944: 74); *Beli Manastir: Pélmonostor* (Mr. 1944: 62), nem pedig *Baranyavár-Pélmonostor* (Mr. 1915: 53, Mr. 1944: 74). Hasonlóképpen *Buşag: Buság* legyen a hajdani *Buság-Misztótfalu* (Mr. 1915: 94, Mr. 1944: 204) helyett; *Geča: Hernádgecse* a hajdani *Csontosfalva-Hernádgecse* (Mr. 1915: 16, Mr. 1944: 74) helyett; *Kotoriba: Kotor* az egykori *Kotor-Alsódomború* (Mr. 1915: 164, Mr. 1944: 43) helyett. A nagyállomások bővülő vagy megváltozott neve helyett az egyszerűbb nevet használjuk: *Cluj Napoca* helyett *Kolozsvár; Timişoara Nord* (az egykori *Temesvár-Józsefváros*) egyszerűen *Temesvár.*

15. Ha a községegyesítés után egyértelmű az új név, azt alkalmazzuk; pl. *Vrbas: Verbász* (*Újverbász* helyett); *Diószeg* (*Magyardiószeg* és *Németdiószeg* helyett).

16. A hivatalos magyar névalak meghatározásakor megcsonkított neveket ki kell egészíteni az egykori magyar jelzővel (pl. *Kozárovce: Garamkovácsi* és nem *Kovácsi; Diosig: Bihardiószeg* és nem *Diószeg; Bratislava-Petržalka: Pozsonyligetfalu* és nem *Ligetfalu; Jahodná: Pozsonyeperjes* és nem *Eperjes*).

17. A megváltozott helyesírási szabályok következtében előállt helyesírási és nyomdahibákat javítani kell (pl. *Körös* és nem *Kőrös; Őrihódos,* nem *Őrihodos; Vöröshíd* és nem *Vöröshid; c* és nem *cz; Nagyszőlős,* nem *Nagyszőllős; Sopronnyék-Haracsony* és nem *Sopronnyék-Harácsony; Maroshévíz* és nem *Maroshéviz; Málnásfürdő* és nem *Málnás-fürdő; Lajtaújfalu* és nem *Lajtaujfalu*).

9. A Földrajzinév-bizottság fontosabb döntései, állásfoglalásai a határon túli vasútállomások nevével kapcsolatban. – A bizottsági határozatok alábbi (nem teljes körű) felsorolása bizonyítja, hogy a vasút és a Földrajzinév-bizottság mennyire fontos feladatának tekintette a határon túli vasútállomások egyértelmű megnevezésének kérdését.

„16/222. (1993. XII. 15.) Külföldi vasútállomás neve. A bizottság úgy ítéli meg, hogy szükségtelen a szlovákiai Slovenské Nové Mesto területén fekvő vasútállomásnak magyar nevet adni.

16/223. Külföldi vasútállomás neve. (1993. XII. 15.) A szlovákiai Komárom vasútállomásának magyar nevében a bizottság nem foglal állást.

16/224. (1993. XII. 15.) A bizottság véleménye szerint a vasútállomások magyar nevének feltüntetésénél kérdésesnek látszik olyan módszer alkalmazásának helyessége, amikor a helyi magyar lakosság állomáshasználatának tükröztetése érdekében a magyar állomásnév nem az idegen nyelvű állomásnévben használt településnév magyar megfelelője, hanem egy másiké.

20/277. (1995. V. 25.) A bizottság véleménye szerint a határokon túli magyar helységnevek használata nyelvi és nem politikai kérdés.

20/278. (1995. V. 25.) A bizottság készítsen jegyzéket az általános és a térképi használatra szánt határon túli magyar helységnevekről.

20/279. (1995. V. 25.) Határon túli magyar helységnév. A bizottság azt támogatja, hogy Komárno magyar neve Révkomárom legyen.

69/645. (2009. XII. 14.) FNB. Áf.: A Földrajzinév-bizottság úgy foglalt állást, hogy a magyarországi magyar nyelvű vasútállomási utastájékoztatásban a határon túli állomások magyar nevét kell használni, amennyiben az eltér a hivatalos állomásnévtől. A magyar

állomásneveket a vasúti menetrend névmutatójában is szerepeltetni kell. A használandó magyar névalakokat a 70/653. (2010. III. 29.) FNB. Áf. számon kismértékben módosított táblázat tartalmazza.

79/723. (2012. III. 6.) FNB. Áf.: Magyarországról induló vonatok külföldi megállási helyeinek magyar neveiről. A 70/653. (2010. III. 29.) FNB. Áf. állásfoglalásban korábban már tárgyalt névlista az alábbiak szerint kiegészül minden olyan vasútállomás nevével, amelyre Magyarországon vasúti menetjegy adható ki. Megjegyzés: a lista még nem tekinthető véglegesnek, a bizottság júniusi ülésén még néhány helyen változhat.

80/735. (2012. VI. 19.) FNB. Áf.: A Magyarországról induló vonatok külföldi megállási helyeinek magyar neveit a Bizottság a csatolt lista szerint állapítja meg. A névlista tartalmazza minden olyan szomszédos országbeli vasútállomás helyi hivatalos és magyar nevét (ha van ilyen), amelyre Magyarországon vasúti menetjegy adható ki. (A 79/723. (2012. III. 6.) FNB. Áf. kiegészítése, pontosítása, véglegesítése.)"

10. A Földrajzinév-bizottság 1993–2012 közötti döntései alapján megváltoztatott határon túli magyar vasútállomásnevek

10.1. A Földrajzinév-bizottság 45 osztrák állomásnévben döntött. Ezek közül a korábban nem egyértelmű magyar elnevezésűeket az 1. táblázat tartalmazza.

Hivatalos név	**1915. évi magyar név**	**FNB-névjavaslat**
Bad Neusiedl am See	*Nezsider-Alsóváros*	*Nezsiderfürdő*
Bruck an der Leitha	*Bruck-Királyhida*	*Királyhida*
Eisenstadt Schule	–	*Kismarton-Iskola*
Mönchof Haltestelle	–	*Barátudvar*
Neckenmarkt-Horitschon	*Sopronnyék-Harácsony*[1]	*Sopronnyék-Haracsony*
Parndorf Ort	–	*Pándorfalu megálló*
Schützen am Gebirge Bahnstrasse	–	*Sérc-Bahnstrasse*
Vulkaprodersdorf Haltestelle	*Vulkapordány megálló*	*Vulkapordány megálló*

1. táblázat: Ausztriai állomásnevek magyar megfelelői

10.2. A Földrajzinév-bizottság 44 horvátországi állomásnévben döntött. Ezek közül a korábban nem egyértelmű magyar elnevezésűeket a 2. táblázat sorolja fel.

Hivatalos név	**1915. évi magyar név**	**FNB-névjavaslat**
Beli Manastir	*Baranyavár-Pélmonostor*[2]	*Pélmonostor*
Bjelovar	*Bjelovar*	*Belovár*
Dalj	*Dalj*	*Dalja*
Đakovo	*Đakovo*	*Diakovár*
Đurđevac	*Gjurgjevac*	*Djurdjevac*
Donji Kraljevec	*Murakirály-Perlak*	*Murakirály*

[1] Az 1915. évi menetrendben (Mr. 1915: XVII. és 68) helyesírási hibával szerepel *Haracsony* (Hnt. 1913: 641) helyett.

[2] 1944. évi magyar név: *Pélmonostor.*

Drnje	*Drnja*	*Dernye*
Erdut	*Erdut*	*Erdőd*
Hrv. Kostajnica	*Kostajnica*	*Kostajnica*
Ivanić Grad	*Ivanić-grad*	*Ivanicsvár*
Jastrebarsko	*Jastrebarsko*	*Jaska*
Karlovac	*Karlovac*	*Károlyváros*
Koprivnica	*Koprivnica*	*Kapronca*
Kotoriba	*Kotor-Alsódomboru*	*Kotor*
Križevci	*Križevci*	*Körös*
Laslovo-Korog	*Laslovo-Korog*	*Szentlászló-Kórógy*
Nova Kapela-Batrina	*Nova Kapela-Batrina*	*Újkapela-Batrina*
Našice	*Našice*	*Nasic*
Nova Gradiška	*Nova Gradiška*	*Újgradiska*
Osijek	*Osijek*	*Eszék*
Osijek Donji Grad	*Osijek Donji grad*	*Eszék-Alsóváros*
Pakrac	*Pakrac*	*Pakrác*
Pula	–	*Póla*
Rijeka	*Fiume*	*Fiume*
Sarvaš[3]	*Drava-Sarvaš*	*Drávaszarvas*
Sisak	*Sisak*	*Sziszek*
Slatina	*Slatina*	*Szlatina*
Varaždin	*Varaždin*	*Varasd*
Vinkovci	*Vinkovci*	*Vinkovce*
Virovitica	*Virovitica*	*Verőce*
Vladislavci	*Vladislavci*	*Lacháza*
Vukovar	*Vukovar*	*Vukovár*
Zagreb Gl. Kol.	*Zagreb MÁV*	*Zágráb*
Županja	*Županja*	*Zsupanya*

2. táblázat: Horvátországi állomásnevek magyar megfelelői

10.3. A Földrajzinév-bizottság 99 romániai állomásnévben döntött. Ezek közül a korábban nem egyértelmű magyar elnevezésűeket a 3. táblázat mutatja.

Hivatalos név	**1944. évi magyar név**	**FNB-névjavaslat**
Bacău	–	*Bákó*
Blaj[4]	–	*Balázsfalva*
București Băneasa	*Bukarest*	*Bukarest*
București Nord	*Bukarest*	*Bukarest*
Buşag	*Buság-Misztótfalu*	*Buság*
Buzău	–	*Bodzavásár*
Dej Călători	*Dés*	*Dés*

[3] Sarvaš csak hosszas vita után kapta meg a magyar Szarvas várostól őt megkülönböztető *Drávaszarvas* nevet. Döntő érvként szolgált, hogy a vasútállomás már 1915-ben *Drava-Sarvaš* néven szerepelt (Mr. 1915: VI. és 53).

[4] 1915. évi magyar név: *Kükülőszög.*

Hivatalos név	1944. évi magyar név	FNB-névjavaslat
Dorneşti	–	*Hadikfalva*
Drobeta Turnu Severin	–	*Szörényvár*
Focşani	–	*Foksány*
Iaşi	–	*Jászvásár*
Piatra Neamţ	–	*Karácsonkő*
Predeal	*Predeal*	*Predeál*
Războieni[5]	*Székelykocsárd*	*Székelykocsárd*
Reşiţa Sud	*Resicabánya*	*Resicabánya*
Satu Mare Sud	*Szatmárnémeti-Gőzfűrész*	*Szatmárnémeti-Gőzfűrész*
Târgu Jiu	–	*Zsilvásárhely*
Timişoara Nord	*Temesvár-Józsefváros*	*Temesvár*
Topliţa	*Maroshéviz*	*Maroshévíz*
Vaslui	–	*Vaszló*

3. táblázat: Romániai állomásnevek magyar megfelelői

A névsorban szerepelnek egyes, moldvai és óromániai magyar néven közismert települések is. A bizottság nem vette fel azonban a listába magyar névváltozatként több moldvai város román nevének magyar kiejtés szerint írt nevét.

10.4. A Földrajzinév-bizottság 174 szlovákiai állomásnévben döntött. Ezek közül a korábban nem egyértelmű magyar elnevezésűeket a 4. táblázat sorolja fel.

Hivatalos név	1915. évi magyar név	Eltérő hivatalos magyar név	FNB-névjavaslat
Bratislava hlavná stanica	*Pozsony*	–	*Pozsony*
Bratislava-Nové Mesto	–	–	*Pozsonyújváros*
Bratislava-Petržalka	*Pozsonyligetfalu*	*Ligetfalu*	*Pozsonyligetfalu*
Bratislava-Vinohrady	–	–	*Pozsony-Szőlőhegy*
Bytča	*Nagybiccse-Peredmér*	–	*Nagybiccse*
Čierna nad Tisou	*Ágcsernyő*	–	*Tiszacsernyő*
Dobšinská Ľadová Jaskyňa	–	–	*Dobsina-Jégbarlang*
Geča	*Csontosfalva-Hernádgezse*	–	*Hernádgecse*
Hronská Dúbrava	*Garamberzence*[6]	*Felsőbesenyő*[7]	*Garamberzence*
Kechnec	*Abaújvár-Kenyhec*	–	*Kenyhec*

[5] Războieni vasútállomás román névadó településének magyar neve *Székelyföldvár,* de a vasúti csomópont magyar nevét tradicionálisan a szomszédos Székelykocsárd adja.

[6] Az elágazó állomás magyar nevét Hronská Breznica, szlovák nevét Hronská Dúbrava település adja.

[7] Uaz.

Komárno	*Újkomárom*[8]	–	*Révkomárom*
Košice predmestie	*Kassa-Erzsébervároš*	–	*Kassa-Erzsébetváros*
Kováčov	*Esztergomi csavargőzös*[9]	–	*Kovácspatak*
Kysak	*Abos*	–	*Sároskőszeg*
Lenartovce	*Sajólénártfalva*	*Sajólénártfala*	*Sajólénártfalva*
Lúky pod Makytou	–	–	*Fehérhalom*
Michaľany	*Legenye-Alsómihályi*	–	*Alsómihályi*
Mlynky	–	–	*Hollópatak*[10]
Podhájska	*Szencse*	*Bellegszencse*	*Szencse*
Poprad-Tatry	*Poprád-Felka*	–	*Poprád*
Prešov	*Eperjes*	–	*Eperjes*[11]
Pribeník	*Perbenyik*[12]	–	*Perbenyik*
Prievidza	*Privigye-Bajmócfürdő*	–	*Privigye*
Púchov	*Puhó-Kocskócz*	–	*Puhó*
Sládkovičovo	*Németdiószeg*[13]	–	*Diószeg*
Seňa	*Abaújszina-Alsókéked*	–	*Abaújszina*
Šiatorská Bukovinka[14]	–	–	*Sátorosbánya*[15]
Slovenské Nové Mesto	*Sátoraljaújhely-Gyártelep*	*Újhely*	*Kisújhely*
Smolenice	*Pozsonynádasd-Szomolány*	–	*Szomolány*
Štúrovo	*Párkány-Nána*	–	*Párkány*
Trenčianska Teplá	*Hőlak-Trencsénteplic*	–	*Trencsénhőlak*
Valaliky	*Búzafalva*	*(Kassamindszent)*	*Búzafalva*

4. táblázat: Szlovákiai állomásnevek magyar megfelelői

[8] 1944. évi magyar név: *Komárom északi pu.*

[9] 1944. évi magyar név: *Kovácspatak.*

[10] A magyar nyelvhatáron kívül fekvő Mlynky magyar nevének megállapítását hosszas vita előzte meg. A település magyar neveként a legtöbb forrás a *Hollópatak* (HAJDÚ-MOHAROS 2000: 106, LELKES 2011: 300, CZIBULKA 2011: 213) nevet ismeri a több bányatelepülés közös magyar neveként, annak ellenére, hogy a *Mlynky* név valójában a *Rosszmalom* nevű településrész neve volt (CZIBULKA 2011: 213).

[11] Prešov (Eperjes) város magyar neveként az utóbbi időben terjed a *Sároseperjes* név, mivel a Pozsony melletti Jahodná (Pozsonyeperjes) hivatalos magyar neveként a jelző nélküli *Eperjes* nevet állapították meg a települések kisebbségi nyelven való megjelöléséről szóló 1994. évi 191. törvényben. A Földrajzinév-bizottság nem támogatta az új előtag használatát.

[12] 1944. évi magyar név: *Királyhelmec-Perbenyik.*

[13] 1944. évi magyar név: *Diószeg.*

[14] 1944. évi magyar név: *Sátoros.*

[15] Az 1960-ban létesített település a Ragyolc községből kivált Bükkrét, Macskalyuk, Medves, Sátorosbánya, Sátorospuszta lakott helyekből alakult (WILDNER 1996: 154). A *Sátorosbánya* nevet a közúti határállomással azonos elnevezésre törekvés indokolja.

10.5. A Földrajzinév-bizottság 42 szerbiai állomásnévben döntött. Ezek közül a korábban nem egyértelmű magyar elnevezésűeket az 5. táblázat mutatja be.

Hivatalos név	**1915. és 1944. évi magyar név**	**FNB-névjavaslat**
Bački Vinogradi	*Horgosi Királyhalom*	*Királyhalom*
Hajdukovo	*Ludaspuszta*	*Hajdújárás*
Inđija	*Indjija*	*India*
Kula	*Kula*	*Kúla*
Nova Pazova	*Nova Pazova*	*Újpázova*
Novi Becej	*Törökbecse-Aracs*	*Törökbecse*
Novi Beograd	–	*Újbelgrád*
Palić	*Palicsfürdő*	*Palics*
Pančevački most	–	*Pancsovai híd*
Šabac	*Šabac*	*Szabács*
Sremski Karlovci	*Srijemski- Karlovci*	*Karlóca*
Stara Pazova	*Stara Pazova*	*Ópázova*
Vrbas	*Újverbász*	*Verbász*
Zemun	*Zemun*	*Zimony*

5. táblázat: Szerbiai állomásnevek magyar megfelelői

10.6. A Földrajzinév-bizottság 5 szlovéniai állomásnévben döntött. Ezek közül a korábban nem egyértelmű magyar elnevezésűeket a 6. táblázat sorolja fel.

Hivatalos név	**Magyar név**
Lipovci	*Hársliget*
Ormož	*Ormosd*

6. táblázat: Szlovéniai állomásnevek magyar megfelelői

10.7. A Földrajzinév-bizottság 14 ukrajnai állomásnévben döntött. Ezek közül a korábban nem egyértelmű magyar elnevezésűeket a 7. táblázat szemlélteti.

Ukrán név	**Latin betűs átírás**	**Magyar név**
Батьово	*Bat'ovo*	*Bátyú*
Берегове	*Berehove*	*Beregszász*
Чоп	*Chop*	*Csap*
Королеве	*Koroleve*	*Királyháza*
Мукачеве	*Mukacheve*	*Munkács*
Рахів	*Rakhiv*	*Rahó*
Тересва	*Teresva*	*Taracköz*
Ужгород	*Uzhhorod*	*Ungvár*
Виноградів-Закарпатский	*Vynohradiv-Zakarpats'kyi*	*Nagyszőlős*
Київ	*Kyiv*	*Kijev*
Львів	*Lviv*	*Lemberg*
Одеса	*Odesa*	*Odessza*
Вінниця	*Vinnytsia*	*Vinnyica*

7. táblázat: Ukrajnai állomásnevek latinbetűs átírása és magyar megfelelői

11. Merre tovább? – A szakmai elvek gyakorlati végrehajtásába sokszor hiba csúszik. Egy-egy jó szándékú beavatkozó évek munkáját teheti tönkre. Így szerepelhetett – szabálytalanul, a nemzetközi előírásokat megsértve – a menetrendkönyvben zárójelbe téve *Párkány* és *Őrihódos* (azzal a magyarázattal, hogy a magyar belföldi vonat végállomása). Egy-egy nyomdai szedő, szerkesztő vagy korrektor pedig esetleg az utolsó pillanatban javítja át az újonnan beírt jóról a korábbi rossz névalakra a nagy nehezen javított nevet.

Hasonló a helyzet az állomási hangosbemondással. A nagyállomásokon gyakorlatilag nincs idő a teljes hanganyag közlésére. Egy-egy induló vonatot legalább háromszor, érkező vonatot kétszer be kell mondani. Közölni kell a szerelvények be- és kitolását, a tolatási mozgásokat, balesetvédelmi, vagyonvédelmi tájékoztatást kell adni, ismertetni kell a vonatkésést, a megváltozott indulási vagy érkezési vágányt. Az idegen nyelvű tájékoztató szövegek megírása, hangfelvétele munka-, idő- és pénzigényes. Az elmúlt években gyakorlatilag a menetrendváltásra még nem volt nyomtatott menetrend, amiből dolgozni lehetett volna, a pénzhiány pedig állandósult.

Nyilvánvaló, hogy az idegen nyelvű utastájékoztatásra szükség van. Ehhez a megfelelő forrásokat a közszolgáltatási szerződésben kellene biztosítani. De a nemzetközi személyszállítás nem közszolgáltatás. A kulturált tájékoztatás szakmai, nem pedig politikai kérdés. Szakmailag elfogadhatatlan, hogy az ország főpályaudvarán vagy a határállomásokon a nemzetközi vonatokat nem mondják be az érintett országok nyelvén és a turisták által általánosan értett angol, német, francia nyelven. Az idegen nyelvű bemondással példát tudnánk mutatni szomszédainknak, barátainknak, és emelt fővel használhatnánk a történelmi magyar neveket, hiszen teljes tájékoztatást adtunk.

A MÁV hagyományosan ápolja a magyarságtudatot. A nemzetközi menetrend akkori szerkesztőjének, Farkas Károlynak a kezdeményezésére az 1991/1992. évi menetrendtől kezdődően a menetrendi lapok színét tudatosan megváltoztatva piros-fehér-zöld sorrendet alakítottak ki. A magyar nemzetközi menetrend sok információt tartalmazott, ezért ezt használták a szomszéd országok vasutasai is a nemzetközi utastájékoztatáshoz. Ez a színösszeállítás a mai napig él.

A MÁV és a MÁV-START, mint az előzményekkel bizonyítható – sajátos korlátai között – évtizedek óta azon van, hogy tudatosítsa a külországi magyar neveket. A közforgalmú vasúti menetrendben a nemzetközi állomások és nemzetközi vonatok névmutatója utalónévként feltünteti a települések magyar nevét. A magyar állomásnévlista folyamatosan bővül, finomodik.

Az állomási utastájékoztatás és ezen belül a hangosbemondás rendszere ugyanakkor felülvizsgálatra szorul. A budapesti fejpályaudvarok tájékoztató rendszere toldott-foldott, hiányos. A külföldi nagyállomásokon óriási összesítő vizuális táblák és monitorok tömkelege adja az alaptájékoztatást. A hangosbemondás csak kiegészítő célzott információt ad az egyes peronokra, illetőleg az eltéréseket közli. A Budapest-Keleti pályaudvar új vizuális összesítő táblája sokat javított a tájékoztatáson, de továbbra is hiányoznak az azonos adatok megjelenítésére alkalmas vágányvég- és oldaltáblák, illetőleg a monitorok. És hiányzik az állandó vágánykiosztási és vonatfelállítási rendszer, illetve a stabil menetrendszerűség. Egységes utastájékoztató rendszer és megbízható menetrendszerűség nélkül pedig bármilyen szabályozás halálra van ítélve, mert gyakorlati végrehajtása ellehetetlenül. A stabilitáshoz új vágányok építése, pályarekonstrukció és rendszerfejlesztés szükséges. És pénz, rengeteg pénz.

Jelenleg sem Magyarországon, sem a szomszédos országokban nem található olyan összeállítás vagy térkép, amely valamennyi település egyértelmű magyar nevét tartalmazná. Nagy segítséget nyújtana a magyar állomásnévanyag megőrzése érdekében tervezett további munkánkhoz, ha elkészülne egy olyan aktuális településlista, amely tartalmazná a történelmi magyarországi települések mai hivatalos nevét és ennek megfelelő, hivatalosan használható magyar nevét (és a korábbi névelőzményeket is), mert ennek figyelembevételével a vasútállomások listáját könnyebben tudná a vasút is összeállítani. A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium nagy segítséget nyújtana a magyar településnév-anyag megőrzéséhez és életben tartásához, ha a hazai és a határon túli magyar szervezetek, a nyelvész szakemberek és a Földrajzinév-bizottság bevonásával elkészíttetné a történelmi Magyarország aktuális magyar településnév-listáját a közigazgatási és névváltozásokkal együtt. Ehhez LELKES GYÖRGY könyve, adatbázisa és szaktudása megfelelő alapot szolgáltatna. És akkor nemcsak a vasúti utastájékoztatás lenne egyértelműbb, hanem az anyakönyvvezetők számára is megfelelő útmutatás állna rendelkezésre.

A Földrajzinév-bizottság 12/160. (1992. VI. 4.) állásfoglalása a magyar helységnevekben előforduló helyesírási hibák javítását kéri a KSH-helységnévtár szerkesztőségétől. Összesen 20 helységnév szorulna javításra: *Baranyahidvég* (helyesen: *Baranyahídvég*), *Bucsu* (helyesen: *Búcsú*), *Bucsuszentlászló* (helyesen: *Búcsúszentlászló*), *Csikóstőttős* (helyesen: *Csikóstöttös*), *Füzvölgy* (helyesen: *Fűzvölgy*), *Gutatőttős* (1992-től *Rábatőttős*) (helyesen: *Rábatöttös*), *Gyepükaján* (helyesen: *Gyepűkaján*), *Hidvégardó* (helyesen: *Hídvégardó*), *Himesháza* (helyesen: *Hímesháza*), *Kővágótőttős* (helyesen: *Kővágótöttös*), *Megyehid* (helyesen: *Megyehíd*), *Nyirád* (helyesen: *Nyírád*), *Óhid* (helyesen: *Óhíd*), *Rábahidvég* (helyesen: *Rábahídvég*), *Sajóhidvég* (helyesen: *Sajóhídvég*), *Szabadhidvég* (helyesen: *Szabadhídvég*), *Szihalom* (helyesen: *Szíhalom*), *Szin* (helyesen: *Szín*), *Szinpetri* (helyesen: *Színpetri*), *Timár* (helyesen: *Tímár*). Az egységes helynévkönyv elkészülésébe vetett hitet erősen csökkenti azonban az a tény, hogy az e neveket viselő településeknek ez idáig csak a fele (*Baranyahídvég, Búcsúszentlászló, Fűzvölgy, Kővágótöttös, Megyehíd, Óhíd, Rábahídvég, Rábatöttös, Sajóhídvég* és *Szabadhídvég*) kérte nevének javítását. Ez 2004. január 1-jével meg is történt. A többi település neve továbbra is helyesírási hibával szerepel a helységnévtárban, mert önkormányzata nem vette figyelembe a magyar helyesírás szabályainak változásait, és a névváltoztatást a jelenlegi jogszabályok szerint csak az önkormányzat képviselőtestülete kezdeményezheti. Mit várhatunk akkor a határon túli településnevek egységesítésének kérdéskörében?

A költői kérdésre a Földrajzinév-bizottság legutóbbi állásfoglalása ad választ: „82/750. (2012. XII. 11.) FNB. Áf.: A Bizottság megerősíti, hogy a MÁV kapcsolatos (2011. szeptember 29-i, K-4170/2011. sz.) levelében javasolt névváltozatok közül a Magyarországról induló vonatok külföldi megállási helyeinek ajánlott magyar megfelelőit a 80. ülésen elfogadott 80/735. (2012. VI. 19.) FNB. Áf. állásfoglalás alapján határozta meg. A magyar nyelvű közbeszédben, médiában, illetve irodalomban a külföldi neveknek számos további magyar névváltozata fordulhat elő.”

Internetes források

A Földrajzinév-bizottság döntései:
2–72. ülés: http://www.kormany.hu/download/0/9f/a0000/foldrajzinev_bizottsag_dontesei_2-72.pdf

79. ülés: http://www.kormany.hu/download/a/3b/80000/79%20ülés%20döntései-j.pdf
80. ülés: http://www.kormany.hu/download/3/ab/b0000/A%2080%20%20ülés%20döntései.pdf
82. ülés: http://www.kormany.hu/download/0/83/c0000/FNB%2082%20%20ülés%20döntései.pdf

Hivatkozott irodalom

BÖDECS BARNA 2009. *Vonat indul Oradeába.* http://iho.hu/hir/oradea (2009.03.13.)
CZIBULKA IMRE 2011. *Helynevek máz alatt – Szlovákiai települések magyar–szlovák és szlovák–magyar nevei.* Pozsony.
HAJDÚ-MOHAROS JÓZSEF 2000. *Magyar településtár.* Budapest.
Hnt. 1913. = *A Magyar Szent Korona országainak helységnévtára 1913.* Budapest.
Hnt. 1944. = *Magyarország helységnévtára 1944.* Budapest.
Hnt. 2003. = *A Magyar Köztársaság helységnévtára 2003.* Budapest.
LELKES GYÖRGY 2011. *Magyar helységnév-azonosító szótár.* Budapest.
Mr. 1915. = *A magyar és közös közlekedési vállalatok hivatalos menetrendkönyve. 1915. nyári menetrend.* Budapest.
Mr. 1944. = *Hivatalos menetrendkönyv 1944. június 5-től.* Budapest.
PERGER IMRE 2009a. *Minek is nevezzelek?* http://iho.hu/hir/minekisnevezzelek (2009.03.18.)
PERGER IMRE 2009b. Nyelvében él a vasút. *Indóház* 2009. július, 18–23.
PERGER IMRE 2004. Állomáskeresztelő. In: BALÁZS GÉZA szerk., *A magyar nyelvi kultúra jelene és jövője.* 1–2. Budapest. 1: 347–59.
SZABÓ M. ATTILA 2003. *Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára.* 1–2. Csíkszereda.
Szlovákia autóatlasza. Szarvas/TOP-O-GRÁF, Budapest, 2000.
TEGZES JÁNOS 2009. *Pro és kontra.* http://iho.hu/hir/proeskontra (2009.03.20.)
WILDNER DÉNES 1996. *Ortslexikon der ehemaligen Gebiete des historisches Ungarns. A történelmi Magyarország egykori területeinek helynévtára.* 1–2. München.

PERGER IMRE

IMRE PERGER, **Names for railway stations beyond the borders of Hungary in information services for railway passengers**

This paper presents the problems in identifying the contemporary Hungarian names for railway stations in the Carpathian Basin that formerly were known only by their Hungarian names. The author describes the changes of the names for the relevant settlements as well as those of the names for their railway stations from the time of the official settlement names standardization up to the present (i.e. between 1898 and 2013), which have led to misunderstandings in everyday communication and, especially, in information services for railway passengers. The paper presents the international rules and requirements for naming railway stations, and discusses the relevant regulations by the Hungarian Railways. The author explains why the Hungarian names cannot be used in timetables and why the exclusive use of Hungarian names for railway stations beyond the borders of the present-day Hungary cannot be claimed in information services. The author also discusses the queries on name use posed by the Hungarian Railways to the Hungarian Committee on Geographical Names; and based on the decisions involving an accepted list of railway station

names, summarizes the principles to be followed in name use, exploring the professional background of the actual decisions. Because of the lack of unified practice concerning the use of the Hungarian names for settlements beyond the borders of the present-day Hungary, the author initiates the compilation of a standardized historical and administrative gazetteer.

BAJOR UTCANEVEK EGY MAGYARORSZÁGI NÉMET TELEPÜLÉSEN

1. A tanulmány tárgya és céljai. – A névtudomány, a dialektológia és a szociolingvisztika egyik fontos kapcsolódási pontja a helység-, dűlő- és utcanevek gyűjtése, elemzése és összehasonlítása, hiszen a nyelv(használat) és a társadalmi környezet egymást kölcsönösen befolyásoló és alakító tényezők (HAJDÚ 2003: 39). Jelen tanulmány tárgya Pilisvörösvár/Werischwar (Pest megye) bajor utcaneveinek vizsgálata HOFFMANN ISTVÁN helynévelemzési modellje alapján (2007[2]); fonetikai, funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai jellemzőik, keletkezésük motivációi, valamint e nevek 2009-ben elkezdett revitalizációja szempontjából. Pilisvörösvárt a 17. század óta lakják németajkúak, ezért szükségszerű volt, hogy a német lakosok a települések határában lévő dűlőket, a szomszédos településekhez vezető utakat és a településen belül található tereket, utcákat és közöket saját nyelvjárásukban nevezzék el. E nyelvjárási földrajzi nevek vizsgálata azért indokolt, mert a névtani vizsgálódások településtörténeti információkat (a betelepülés története, jellemzői; a település szerkezetének ki- és átalakulása) és agrártörténeti érdekességeket (birtokviszonyok, termőföld sajátosságai, tipikus agrártermékek) tárhatnak fel, valamint betekintést nyújthatnak a lakosok múltbéli életébe.

2. Német kisebbség Pilisvörösváron. – Pilisvörösvár németajkú közössége a törökdúlás után jött létre. 1689-től az 1730-as évek végéig a mai Budapesttől kb. 20 km-re fekvő falu területén először sváb, majd nagy számban bajor, illetve elszórtan osztrák-bajor nyelvterületről érkező földművesek és iparosok telepedtek le (BONOMI 1940: 3). HUTTERER (1963: 433) a jelen tanulmányban tárgyalt pilisvörösvári német közösséget a Budai-hegyvidék legrégebbi németajkú települései közé sorolja, amely már a 20. század 40-es éveiben sem volt teljesen zárt, hiszen az összlakossághoz képest a német nemzetiség aránya az 1941-es népszámlálás adatai szerint is (már) csak 50-60% volt. Ettől függetlenül a II. világháború után egyébként felszámolt relatív gazdasági autonómia, az öntudatos helyi német mikrokultúra, a német kisebbség (római katolikus) vallási egysége, valamint a sokáig (elsősorban falun, illetve a környező települések németajkú populációján belül) gyakorolt endogámia kb. az 1960-as évekig nyelvjárásmegtartó erőnek bizonyult.

3. Nyelvjáráshasználat és kisebbségi önszerveződés a jelenben. – Az aktív nyelvjáráshasználat Pilisvörösváron a 21. század elejére elsősorban familiáris-baráti színterekre szorult vissza. A privát és hivatalos beszédszínterek nyelvhasználatát a magyar köznyelv dominálja, ami interferenciák, meggyökeresedett és ad hoc jövevényszavak, kódkeverés és kódváltás formájában a privát (familiáris és baráti) beszédhelyzetekben használt nyelvjárásra is hatással van (MÜLLER 2010: 651–3).

A 2001-es népszámlálás adatait a legfrissebb, 2011-es népszámlálási adatokkal összevetve elmondható, hogy a település lakosságszáma az elmúlt 10 év alatt 12 514-ről 13 667-re emelkedett. Az utolsó, 2011-es cenzus alkalmával a népesség 27,8%-a, összesen 3804 fő vallotta magát német anyanyelvűnek és/vagy német nemzetiségűnek. Ez azt

jelenti, hogy Magyarország települései közül Pilisvörösváron él az ország második legnagyobb lélekszámú német nemzetiségi közössége (az első Pécs 6565 fővel) (KSH. 2011). A 2001-es cenzus adatait szem előtt tartva – mert a 2011-es ilyen jellegű kérdést már nem tartalmazott – a pilisvörösváriaknak majdnem fele (!) kötődik a német kultúrához és szokásokhoz. Ez azt jelenti, hogy a német nemzetiségű lakosság kulturális identitásában az egyre fokozódó nyelvjáráserózió és -vesztés ellenére nagy változás nem következett be (l. HUTTERER fentebb ismertetett, a lakosság összetételével kapcsolatos észrevételét).

A helyi német nemzetiség kulturális identitása tehát igen erős. A nemzetiségi törvények (1993, 2011) által adott lehetőségekkel élve, valamint a sok helyi civil kezdeményezésnek köszönhetően a rendszerváltozás után eredményesen tudta megszervezni kisebbségi kulturális és oktatási intézményeit. A pilisvörösvári német nemzetiségi önkormányzat (NNÖ) hagyományápolása példás (farsangtemetés, májusfaállítás, hősök napja, pünkösdölés, Vörösvári Napok, szüreti felvonulás és bál, nemzetiségi délutánok, nemzetiségi fórumok és konferenciák szervezése). A helyi német mikrokultúra fennmaradásához a helyi NNÖ-n kívül számos más, szintén német identitású, lokálpatrióta pilisvörösváriakból álló nemzetiségi egyesület járul hozzá (pl. a helyi tájházat kialakító és fenntartó egyesület, nemzetiségi tánccsoportok, fúvószenekarok és a nemzetiségi énekkar). A civil szerveződések közül – nyelvi jelentősége okán – kiemelendő az ún. „sváb" (igazából: bajor) törzsasztal, amely 2005-ben azzal a céllal jött létre, hogy az idősebb generáció heti rendszerességgel a bajor nyelvjárásban eszmét tudjon cserélni a világ történéseiről (MÜLLER 2010: 653–5). A közoktatást tekintve Pilisvörösváron az óvodától az általános iskolán át a gimnáziumig adottak a nemzetiségi nyelvoktató, illetve a nemzetiségi kétnyelvű nevelés és tanítás-tanulás lehetőségei. Az utóbbi évek eredményeihez nagymértékben hozzájárult az a körülmény, hogy a város polgármestere és a képviselő-testület tagjai pozitívan viseltetnek a lakosság német identitását megtartó vagy erősítő kezdeményezések iránt (pl. ANDRUSCH-FÓTI–MÜLLER nyelvjáráskönyvének megjelentetése [2009], „Traditionspflege und Erneuerung" című német nemzetiségi konferencia szervezése és lebonyolítása [2012]).

4. A nyelvjárási földrajzi nevek gyűjtéséről. – A nyelvjárási földrajzi nevek a 19. század derekán kerültek a magyarországi nyelvtudomány horizontjára: az első szervezett gyűjtést PESTY FRIGYES hirdette meg az 1860-as években; ezt a 20. század 30-as és 40-es éveiben további gyűjtések követték. A magyarországi települések földrajzi neveinek országos kiterjedtséget megcélzó legutolsó gyűjtése és publikálása – beleértve a németajkú települések helység-, utca-, dűlő- és vízneveit is – az 1960-as éve közepén kezdődött. A Dunántúl túlnyomó részének, valamint Heves megyének, Szabolcs-Szatmár egyes járásainak és az Alföld kisebb területeinek az anyaga már megjelent (GERSTNER 2002: 63–4). A névtani kutatások tervezettségének fokmérője az átfogó, centralizált gyűjtés, ugyanakkor a lokális (többnyire helytörténeti, lokálpatrióta) indíttatású gyűjtések közrebocsátása a szervezett névtani kutatások szerény mértékű kiegészítésének kiváló módja.

5. A tanulmány korpuszáról. – Jelen tanulmány korpuszát azoknak a pilisvörösvári bajor közterületeknek (utaknak, utcáknak, közöknek és tereknek) a szóbeli, direkt lekérdezéssel nyert elnevezései képezik, amelyeket a város képviselőtestülete a polgármester, Gromon István kezdeményezésére az érintett utcanevek helytörténeti értékének erősítésére

2009-től kezdődően kék-fehér színű utcanév-táblákon kitáblázott. A revitalizációs folyamatba (erről l. még később) a következő közterület-elnevezések lettek bevonva:

Jelenlegi hivatalos magyar nyelvű utcanév	Bajor utcanév	Bajor utcanév (stilizált) német megfelelője
Akácfa utca	*Akazikoosn*	*Akaziengasse*
Angeli köz	*Angelikaasl*	*Angeligasserl*
Árpád utca	*Hoodjakoosn*	*Haltergasse*
Csobánkai utca	*Tschuwanga Schtroosn*	*Tschowankaer Straße*
Diófa utca	*Nuspamkoosn*	*Nussbaumgasse*
Dózsa György utca	*Nääkoosn*	*Neugasse*
Fő út	*Hååptschtroosn/Laungschtroosn*	*Hauptstraße/Langstraße*
Hősök tere	*Tainkplots*	*Gedenkplatz*
Iskola köz	*Schuikoosn*	*Schulgasse*
Iskola utca	*Schwoomkoosn*	*Schwabengasse*
Kálvária utca	*Kufarikoosn*	*Kalvariengasse*
Kápolna utca	*Kupönjkoosn*	*Kapellengasse*
Kossuth Lajos utca	*Klaa Nääkoosn*	*Kleine Neugasse*
Pacsirta utca	*Leachelkoosn*	*Lercherlgasse*
Petőfi Sándor utca	*Juunkoosn*	*Judengasse*
Puskin utca	*Paikakoosn*	*Bäckergasse*
Rózsa utca	*Kråådkoosn*	*Krautgasse*
Szabadság utca	*Triibkoosn*	*Triebgasse*
Szegfű utca	*Nagelkoosn*	*Nagelgasse*
Szent Erzsébet utca	*Sandama Schtroosn*	*Sandauer Straße*
Szent István utca	*Nikakoosn*	*Nickergasse*
Szent János tér	*Jouhanplots*	*Johannplatz*
Szőlőkert utca	*Fiambakoosn*	*Viereimergasse*
Templom tér	*Kiachnplots*	*Kirchplatz*
Törökkút utca	*Tirknprunekoosn*	*Türkenbrunnengasse*
Vágóhíd utca	*Schlogprukkoosn*	*Schlagbrückengasse*
Zöldfa utca	*Oohakoosn*	*Ohagasse*

1. táblázat: Bajor közterület-elnevezések Pilisvörösváron

6. Fonetikai és morfológiai sajátosságok.[1] – A pilisvörösvári nyelvjárás – a többi magyarországi német nyelvjáráshoz hasonlóan – ún. keverék-, illetve telepesnyelvjárás. Kialakulása során a német nyelvterület különböző falvaiból érkező telepesek által használt délnémet nyelvjárások keveredtek a környező, szintén németek által lakott falvak

[1] Tipográfiai okok miatt a bajor nyelvjárási átiratok a mai német ábécé betűkészletével készültek. Kiejtésükre tehát a mai német köznyelv betű-hang megfeleltetései vonatkoznak. A mai német köznyelvi hangkészlettől eltérő hangok jelölésére a következő jel vonatkozik: [å] = mély, magy. *a*. A magánhangzó hosszúságát az adott magánhangzó kettőzése jelöli. A német köznyelvi *st* és *sp* betűkombinációkat *scht,* illetve *schp* betűkombinációval jelöli a transzkripció, hogy a zöngétlen *s* és a fent említett zárhangok találkozása esetén a nyelvjárási utcanevek kiolvasása ne okozzon gondot, pl. a *Nuspamkoosn* utcanévben: [IPA: ’nuspa:mk^{h}o:zn̩] és nem [IPA: ’nuʃpa:mk^{h}o:zn̩].

délnémet nyelvjárásaival. A helyi nyelvjárás mai állapota szerint a magyarországi német nyelvjárások rendszerén belül a keleti dunamenti bajor (ném. ostdonaubairisch) *ua*-nyelvjáráscsoportba tartozik (HUTTERER 1963: 432). Különlegessége, hogy a szomszédos települések német nyelvjárásaihoz képest gyakoribb a diftongizáció, monoftongizáció és a likvidvokalizáció. Az óbudai bécsi-bajor nyelvjárást beszélő németekkel ápolt kereskedelmi és munkakapcsolatoknak, valamint az osztrák-bajor nyelvterületen élő családokkal gyakorolt ún. cseregyerek-kapcsolatoknak köszönhetően a bécsi német nyelvjárás szókészlettani jellemzői (pl. francia jövevényszavak jelenléte) közül jó néhány megtalálható a pilisvörösvári bajor nyelvjárásban is (MÜLLER 2011: 63–8, 132–41).

A pilisvörösvári bajor nyelvjárás hangtani szabályai vonatkoznak a helyi földrajzi nevek ejtésére is. A pilisvörösvári régió német nyelvjárásaira jellemző hangtani jelenségek ófelnémet-óbajor nyelvállapottal való összevetése a „Deutsche Mundarten im Pilisch-Gebirge" című monográfiában találhatóak meg (MANHERZ 1986: 5–137). Mivel e tanulmány tárgyát elsősorban nem a hangkészlet változásai képezik, itt csak néhány olyan hangtani jellegzetességet mutatunk be, amelyek a jelen tanulmány korpuszát képző földrajzi nevek esetében lényegesek. Az ófn.-ób. [ai] kettőshangzó hosszú [a]-ként jelenik meg: *Kl**aa** Nääkoosn* (*Kleine Neugasse,* magy. 'Kis Új utca'). Az ófn.-ób. [uo] kettőshangzó [ua]-ként realizálódik: *Laamkr**ua**m* (*Lehmgrube,* magy. 'Agyaggödör'). Az ófn.-ób. *ë + l* hosszú *ö*-vé alakult: *F**öö**djoka* (*Feldacker,* magy. 'Szántóföld'). Az utcanevekben előforduló *Gasse* (magy. 'utca') végződése a bajor nyelvjárásokra jellemző módon mindig *-n: Paikakoos**n*** (*Bäckergasse,* magy. 'Pék utca'), *Hoodjakoos**n*** (*Haltergasse,* magy. 'Pásztor utca'), *Leachelkoos**n*** (*Lercherlgasse,* magy. 'Pacsirta utca'). A vörösvári nyelvjárásra igen jellemző kicsinyítőképző az *-el* szufixum, pl. *Kaas**l*** (*Gasserl,* magy. 'köz'), *Prind**l*** (*Brünnel,* magy. 'forrás') (STEININGER 1994: 121).

7. Funkcionális-szemantikai sajátosságok. – A jelen tanulmányban tárgyalt nyelvjárási helynevek tulajdonnevek, azonosító funkcióval rendelkeznek, még akkor is, ha egyszavas, eredetileg közszói jelentéssel bíró elemekből épülnek fel. Monovalensek, általuk a nyelvhasználók lokális dimenzióinak, földrajzi környezetének strukturálása jelenik meg (SONDEREGGER 1987: 22–3). A funkcionális-szemantikai elemzés középpontjában azok az információk állnak, amelyek a nevek denotátumainak jellegzetességeit fejezik ki. A politikai, társadalmi, gazdasági és szociokulturális változások hatással vannak az emberek névadási szokásaira, ezért a funkcionális-szemantikai elemzések összegzése azt is megmutatja, hogy egy-egy időszakban milyen mechanizmusok irányították a névadási szokásokat (HOFFMANN 2007: 41).

A vizsgált pilisvörösvári bajor utcanevek közül a HOFFMANN-féle funkcionális-szemantikai osztályozásból (2007: 55–6) kiindulva, az első kategóriába az adott hely valamilyen sajátosságát, ezen belül valamilyen tulajdonságát megnevező utcanevek sorolhatók: a *Klaa Nääkoosn* (*Kleine Neugasse,* magy. 'Kis Új utca') a megnevezett hely méretére vonatkozik. Ugyanebbe a kategóriába sorolható a mai Fő utca egymással konkuráló nyelvjárási elnevezései közül az egyik: *Laungschtroosn* (*Langstraße,* magy. 'Hosszú út'). A megnevezett hely (relatív) korát jelöli a *Nääkoosn* (*Neugasse,* magy. 'Új utca'). A hely funkciója, működése jelenik meg a következő bajor utcanevekben: *Hååptschtroosn* (*Hauptstraße,* magy. 'Fő út'), *Tainkplots* (*Gedenkplatz,* magy. 'Emlék[ezés] tér'), *Triibkoosn* (*Triebgasse,* magy. 'Csapás [állatoké] utca').

Funkcionális-szemantikai szempontból a második (és egyben legnépesebb) kategóriát azok a bajor utcaelnevezések alkotják, amelyek a megnevezett hely valamilyen külső dologhoz való viszonyát rögzítik. Például az elnevezés folyamata során ott található növényzetet: *Akazikoosn* (*Akaziengasse,* magy. 'Akácfa utca'), *Nuspamkoosn* (*Nussbaumgasse,* magy. 'Diófa utca'), *Kråådkoosn* (Krautgasse, magy. 'Káposzta utca'), *Nagelkoosn* (Nagelgasse, magy. 'Szegfű utca'). Az adott utcára tipikusan jellemző állatvilág jelenik meg a *Leachelkoosn* (*Lercherlgasse,* magy. 'Pacsirta utca') névben. Az utcában a névadási folyamat idejekor megtalálható építmény után alakultak ki a *Schuikoosn* (*Schulgasse,* magy. 'Iskola utca'), *Kupönjkoosn* (*Kapellengasse,* magy. 'Kápolna utca'), *Tirknprunekoosn* (*Türkenbrunnengasse,* magy. 'Törökkút utca'), *Fiambakoosn* (*Viereimergasse,* magy. 'Négyvödrös utca'), valamint a *Kiachnplots* (*Kirchplatz,* magy. 'Templom tér') helynevek.

Számos utca az ott lakó emberek vagy generációk óta ott lakó családok után nyerte el a nyelvjárási nevét: *Angelikaasl* (*Angeligasserl,* magy. 'Angeli köz'), *Hoodjakoosn* (*Haltergasse,* magy. 'Pásztor utca'), *Juunkoosn* (*Judengasse,* magy. 'Zsidó utca'), *Paikakoosn* (*Bäckergasse,* magy. 'Pék utca'), *Nikakoosn* (*Nickergasse,* magy. 'Nicker[ék] utcá[ja]'). Az *Oohakoosn* (*Ohagasse,* magy. kb. 'Hóó utca') egy, az utcával kapcsolatos eseményt rögzít (részletesen l. a 9. pontban).

A harmadik kategóriába azok az utcanevek tartoznak, amelyek az utca valamely más helyhez való viszonyát jelölik: a *Jouhanplots* (*Johannplatz,* magy. 'János tér') arra utal, hogy az utca a névadási folyamat során még létező (de ma már földdel feltöltött) Szent János-tó mellett helyezkedik el. A korpuszban találhatók olyan útelnevezések is, amelyek azt az irányt vagy helyet jelölik meg, ahova az adott út vagy utca vezet: *Tschuwanga Schtroosn* (*Tschowankaer Straße,* magy. 'Csobánkai utca'), *Sandama Schtroosn* (*Sandauer Straße,* magy. 'Szántói út') vagy *Kufarikoosn* (*Kufarigasse [Kalvariengasse],* magy. 'Kálvária utca').

A fentieket összegezve elmondható, hogy a korpuszban található bajor utcanevek alapvetően három névadási mechanizmus szerint csoportosíthatók: a legproduktívabb mechanizmus az elnevezendő utca valamilyen külső dologhoz való viszonyítása. A viszonyítás alapját leggyakrabban – a vizsgált nevek 62%-ában – az adott utcában lakó emberek (csoportja), az ott található építmény elnevezése, az utcában természetes körülmények között létező vagy a lakosok által termesztett növények képzik. Adatolt, de ritka ezen a kategórián belül az a névadási minta, amelynek alapját az adott utcára tipikusan jellemző fauna vagy valamilyen gyakori esemény szolgáltatja. A második leggyakrabban, azaz a vizsgált nevek 23%-ában érvényesülő névadási mechanizmus az adott utca valamely tulajdonságából indul ki; ez a tulajdonság lehet a prototipikus funkció, amit az adott utca betölt, vagy az utca szembetűnő mérete, illetve az utcának (a névadási folyamathoz viszonyított) kora. A harmadik, egyben utolsó névadási mechanizmus az adatok 15%-ára jellemző: az adott utca valamely más helyhez – többnyire a szomszédos településekhez (pl. Csobánka, Pilisszántó), elvétve az adott utcához közeli, annak a végén található vízhez vagy hegyhez – való viszonyát rögzíti.

8. Lexikális-morfológiai sajátosságok. – A lexikális-morfológiai vizsgálódás célja azoknak a nyelvi eszközöknek a feltárása, amelyekkel a nyelvjárási beszélők az adott utcaneveket képezték. A vizsgált helynevekben a hely fajtáját összesen négyfajta köznévi névrész jelöli: *Schtroosn* (*Straße,* magy. 'út'), *Koosn* (*Gasse,* magy. 'utca'), *Kaasl*

(*Gasserl,* magy. 'köz'), valamint *Plots* (*Platz,* magy. 'tér'). A település utcáit a nyelvjárási beszélők alapvetően a *Koosn* elnevezéssel illetik. A *Schtroosn* elnevezés a településen áthaladó országútra (a Fő útra), illetve olyan alacsonyabb rendű utakra vonatkozik, amelyek Pilisvörösvárt a környező településekkel összekötik, és a Fő útból erednek. *Kaasl* minden olyan köz, amely két utcát köt össze. Olyan keskeny, hogy rajta régen szekér (ma személygépkocsi) nem tud áthaladni, és minimum 1, maximum 3 ház határolja. A *Plots* elnevezés olyan köztereket jelöl, amelyek a helyi lakosság életviteli szokásai miatt *(Kiachnplots),* vagy tudatos településtervezés révén *(Tainkplots, Jouhanplots)* jöttek létre.

A funkcionális névrészek túlnyomó többsége köznév. Néhány utcanévben népnév jelenik meg: *Juunkoosn* (*Jude[n]* 'zsidó' + *Gasse*), *Schwoomkoosn* (*Schwabe[n]* 'sváb' + *Gasse*). Másokban a köznévi névrész foglalkozást jelent: *Hoodjakoosn* (*Halter* 'pásztor' + *Gasse*), *Paikakoosn* (*Bäcker* 'pék' + *Gasse*). Négy bajor utcanév funkcionális névrésze növénynév: *Akazikoosn* (*Akazien* 'akác[fa]' + *Gasse*), *Nuspamkoosn* (*Nussbaum* 'diófa' + *Gasse*), *Kråådkoosn* (*Kraut* 'káposzta' + *Gasse*), *Nagelkoosn* (*Nagel* 'szegfű' + *Gasse*). Egy esetben állatnév az információs tartalommal bíró névrész: *Leachelkoosn* (*Lercherl* 'pacsirta' + *Gasse*). Számos esetben a köznévi névrész építményt jelentő szó: *Schuikoosn* (*Schul[e]* 'iskola' + *Gasse*), *Kupönjkoosn* (*Kapellen* 'kápolna' + *Gasse*), *Kiachnplots* (*Kirch[en]* 'templom' + *Platz*), *Tirknprunekoosn* (*Türkenbrunnen* 'török kút' + *Gasse*), vagy *Schlogprukkoosn* (*Schlagbrück[en]* 'vágóhíd' + *Gasse*). Tárgyat jelentő köznévi névrészre egy példát lelhetünk: *Fiambakoosn* (*Vier* 'négy' + *Eimer* 'vödör' + *Gasse*). Egyéb, a fenti kategóriák egyikébe sem sorolható köznév alkotja a következő utcanevek funkcionális névrészét: *Hååptschtroosn* (*Haupt* 'fő' + *Straße*), *Tainkplots* (*[Ge]Denk* 'emlék[ezés]' + *Platz*), valamint *Triibkoosn* (*Trieb* 'csapás, hajtás' + *Gasse*).

Helynévi származékként kategorizálhatóak a funkcionális névrészek a következő esetekben: *Tschuwanga Schtroosn* (*Tschowanka* 'Csobánka' + *-er Straße*), *Sandama* '[Pilis]Szántó' *Schtroosn (Sandau* + *-er Straße).* Néhány utcanév személynévből lett képezve: családnévből az *Angelikaasl (Angeli* + *Gasserl)* és a *Nikakoosn (Nick* + *-er* + *Gasse),* valamint egy szent keresztnevéből a *Jouhanplots* (*Johann* 'János' + *Platz*).

Melléknévi névrész két esetben adatolható: *Nääkoosn* (*Neu* 'új' + *Gasse*), *Klaa Nääkoosn* (*Kleine* 'kis' + *Neu* 'új' + *Gasse*).

Egy olyan utcanév található a korpuszban, amelynek funkcionális névrésze a beszélő akaratát kifejező indulatszó: *Oohakoosn* (*Oha* 'Hóó' + *Gasse*).

9. Keletkezést motiváló sajátosságok. – A keletkezést motiváló sajátosságok alatt azokat a történelmi-szociokulturális körülményeket ismertetjük, amelyek az utcanevek létrejöttében az elnevezési folyamat során aktív szerepet játszottak.

A névmagyarázatok tartalmi szempontból helyi jellegűek (HAJDÚ 2003: 66), azaz a vizsgált németajkú településen élő lakosokhoz, a helyi életviteli szokásokhoz vagy természeti adottságokhoz kötődnek. Az utcanevek az elnevezési folyamat során jelentéstanilag (és morfológiailag) motiváltak. Ez a motiváció idővel csökken, esetleg el is tűnik. A jelen tanulmányban vizsgált, szinkronikusan nem motivált bajor utcanevek, például a *Fiambakoosn* (*Viereimergasse,* magy. 'Négyvödrös utca') etimológiailag megmagyarázhatók (erről később részletesebben lesz szó), ettől függetlenül egyes utcanevek esetében a beszélők a névadási folyamat lezárulása óta megváltozott szociokulturális környezet miatt már nincsenek annak tudatában, hogy az utcaelnevezést mi motivál(hat)ta; például

az *Oohakoosn* (*Ohagasse,* magy. kb. 'Hóó utca') utcanév esetében. Az utcanevek keletkezésére vonatkozó információk a heti rendszerességgel tartott „sváb törzsasztal" anyanyelvi beszélőitől (12 fő) származnak.

Néhány útelnevezés nem szorul etimológiai fejtegetésre, mert a névadási motiváció máig világos, pl. a Csobánkára vezető *Tschuwanga Schtroosn* vagy a Templom teret jelölő *Kiachnplots*.

A bajor utcanevek némelyike településtörténeti jellegzetességnek állít emléket. A helyi Puskin utca nyelvjárási megfelelője azért *Paikakoosn* (*Bäckergasse,* magy. 'Pék utca'), mert ebben az utcában élt és dolgozott a falu egyik első pékmestere. A Fő útról eredő mai Árpád utcában lakott a település pásztora, aki a falusi emberek állatait a környező mezőkön legeltette (vö. még *Triibkoosn*), ezért ezt az utcát *Hoodjakoosn*-nak (magy. 'Pásztor utca') nevezték. A mai Szabadság utcán hajtották ki régen a teheneket, juhokat, kecskéket és sertéseket a legelőre. Minden utcából egy személy hajtotta ki az állatokat erre az utcára, s innen a pásztor kísérte tovább az ily módon összeterelt állatokat a legelőkre. Ezért kapta az utca a *Triibkoosn* ('Csapás utca') nevet.

A ma magyarul hivatalosan is *Pacsirta utca,* azaz bajorul *Leachelkoosn* nevet viselő utca a 19. században a falu egyik külső utcája volt (jelenleg már a városközponthoz tartozik), az utcán túl mező, illetve erdő húzódott. A hagyomány szerint tavasszal és ősszel a fecskék, pacsirták érkezésekor és vonulásakor az utca és környéke pacsirtaszótól volt hangos.

A települést északon határoló mai Rózsa utca a nyelvjárásban a *Krååd*koosn nevet viseli. Az utcán túli földeken a lakosok zöldséget – így sok káposztát is – termesztettek. A *Krååd (Kraut)* a mai köznyelvi *Kohl,* azaz 'káposzta' bajor megfelelője. A pilisvörösvári németek zöldség- és gyümölcstermesztésen kívül virágot is neveltek nagy mennyiségben. A virágtermesztéshez a falu déli fekvésű területeit használták. Ennek állít emléket a *Nagelkoosn* utcanév (hivatalosan ma is: *Szegfű utca*), mivel ez az utca határos volt a virágföldekkel.

Az egyik legmeglepőbb névadási motivációval a bajorul *Oohakoosn*-nak nevezett Zöldfa utca rendelkezik. A szekéren ülő fuvarosok az amúgy lejtős, az utca végén kerítéssel bekerített zsákutcába bekanyarodva a nyelvjárásban *Ooha*-t kiáltottak, amivel a szekér elé fogott lovakat megállásra akarták bírni.

A mai Szőlőkert utcát a nyelvjárásban *Fiambakoosn*-nak (magy. 'Négyvödrös utca') nevezik. A helyi kollektív emlékezet szerint ebben az utcában két testvér lakott, akiknek a családja az utcában található kút két vedrének a használata miatt állandó viszályban állt. A vitát elsimítandó a kútra összesen négy vödröt szereltek, ami véget vetett a viszálynak, és gyorsabb vízhúzást is eredményezett.

Az *Angelikaasl*-t (ma hivatalosan: *Angeli köz*) az Angeli család, a *Nikakoosn*-t (ma hivatalosan: *Szent István utca*) a Nick család lakta.

A mai Iskola utca a helyi német kisebbségen belül *Schwoomkoosn*-ként, azaz 'Sváb utca'-ként él. A törökdúlás utáni első telepesek valóban sváb nyelvterületről érkeztek, és házaikat ebben az utcában építették fel. Bár a 18. század első harmadáig tartó betelepülés során a bajor nyelvterületről nagy számban érkező telepesek nyelvjárása felülkerekedett a kisebb számú sváb telepesek nyelvjárásán, a sváb „úttörők" emlékét a helyi nyelvjárás ebben az utcanévben máig is őrzi.

A bajor telepesek érkezése után a már meglevő *Schwoomkoosn*-nal párhuzamosan új utcák épültek, ezeket – újdonságuk miatt – *Nääkoosn*-nak, magyarul 'Új utcá'-nak (ma: *Dózsa György utca*), illetve *Klaa Nääkoosn*-nak, magyarul 'Kis Új utcá'-nak (ma: *Kossuth*

Lajos utca) nevezték. A mai Petőfi Sándor utcában élt a II. világháború előtt a település izraelita vallású kisebbsége. Szintén ebben az utcában volt megtalálható (ma már nem létező) imatermük, ezért ezt az utcát a német lakosok *Juunkoosn*-nak, magyarul 'Zsidó utcá'-nak nevezték el.

A pilisvörösváriak kollektív emlékezete szerint a Mária utca sarkán álló, ma is létező kutat a törökök építették. Ez a feltételezés írásos dokumentummal nem támasztható alá, a helyi szóbeli történelemnek azonban szerves részét képzi mind a *Tirknprunekoosn* (magy. 'Törökkút utca') elnevezés, mind a feltételezett névadási keletkezéstörténet.

Végül: a ma is hivatalosan *Vágóhíd utcá*-nak nevezett *Schlogprukkoosn* nevű utcában a II. világháború előtt a település vágóhídja működött.

10. A bajor utcanevek revitalizációs folyamata. – Némelyik utca esetében az első – és máig is érvényben lévő – hivatalos magyar nyelvű utcaelnevezés megegyezik a nyelvjárási alakkal, pl. a *Nagelkoosn* (*Nagelgasse,* 'Szegfű utca') vagy a *Schlogprukkoosn* (*Schlagbrückengasse,* 'Vágóhíd utca'). Létezik olyan utca, amelynek két nyelvjárási elnevezése is volt, de a szinkrón transzparencia érdekében az utcanévtáblán csak az egyik nyelvjárási alak jelent meg, pl. az Akácfa utca 1900 előtt a *Krous Juunkoosn* (*Große Judengasse,* magy. 'Nagy Zsidó utca') nevet viselte, mert ebben az utcában éltek a helyi izraelita közösség tagjai. Ezt az utcát már 1900-tól magyarul hivatalosan *Akácfa utcá*-nak hívták (a névadásban az út mentén sorjázó akácfák játszhattak szerepet), amit a helyi németek gond nélkül nyelvjárásban is meg tudtak nevezni: *Akazikoosn (Akaziengasse).* Hogy ne legyen eltérés a mai hivatalos magyar és a bajor nyelvjárási utcanév között, ennek az utcának az esetében a bajor utcanévtáblára az *Akazikoosn* került. A zsidó népcsoportra utaló név elkerülésének szándéka ennek az utcanévnek az esetében nem bizonyítható. A nyelvjárási alak revitalizálásakor a hivatalos magyar elnevezésnek – a helyi bajor nyelvjárásban egyébként szintén elterjedt és a 'Nagy Zsidó utca' elnevezéssel konkuráló – nyelvjárási alakját vették alapul. A zsidó kisebbség második világháború előtti jelenlétének a mai Petőfi Sándor utca revitalizált és kitáblázott elnevezése, a *Juunkoosn,* németül *Judengasse,* azaz 'Zsidó utca' állít emléket.

Az utcanevek túlnyomó többsége esetében a kék-fehér utcanévtáblákra az a nyelvjárási alak került, amellyel a helybeli német lakosok évszázadokon keresztül az utcákat illették. Ezek az elnevezések – nem lévén sztenderdizált módja a nyelvjárási alakok írásos rögzítésének – a helyi német közösségen belül generációról generációra szóban hagyományozódtak. Ugyanakkor ezeknek az utcáknak a mai, hivatalos magyar nyelvű elnevezései nem egyeznek a nyelvjárási elnevezéseikkel, pl. *Nääkoosn* (*Neugasse,* magy. 'Új utca' – ma hivatalosan: *Dózsa György utca*), *Klaa Nääkoosn* (*Kleine Neugasse,* magy. 'Kis Új utca' – ma hivatalosan: *Kossuth Lajos utca*), *Fiambakoosn* (*Viereimergasse,* magy. 'Négyvödrös utca' – ma hivatalosan: *Szőlőkert utca*), *Oohakoosn* (*Ohagasse,* magy. 'Hóó utca' – ma hivatalosan: *Zöldfa utca*).

A revitalizációs folyamat során 27 út-, utca- és térnév gyűlt össze, amelyek mindegyike olvasható ma már Pilisvörösvár közterületeinek kék-fehér utcanévtábláin is.

A bajor utcanevek revitalizációja Gromon István polgármester kezdeményezésére 2009-ben kezdődött,[2] és a Pilisvörösvár történelmi magjához tartozó út- és utcanevek

[2] A revitalizációs folyamat részleteit Gromon Istvánnak, Pilisvörösvár város polgármesterének személyes közlése alapján állítottam össze (M. M.).

bajor nyelvjárási változatban, illetve mai német köznyelven való gyűjtésére terjedt ki. A revitalizációs folyamat hét lépésből állt. A polgármester listát készített azon utcák hivatalos régi magyar és jelenlegi elnevezéseiről, amelyek a revitalizációs folyamatban szóba jöhettek. Ezután következett az utcanevek összegyűjtése: ezek nyelvjárási alakjai – a legnagyobb hitelességre törekedvén – 10 anyanyelvi beszélőtől származnak. A nyelvjárási adatok eredetiségére a szakirodalom minimum három adatközlő lekérdezését írja elő, így a 10 fő messze meghaladta az autenticitást garantáló határt. A felgyűjtött utcaneveket a német köznyelvi ábécé betűkészletével fonetikusan írták át. A következő lépésben a nyelvjárási alakok mellé német köznyelvi alakokat rendeltek, annak érdekében, hogy a kész utcanévtáblákon megjelenő nyelvjárási utcaneveket a nyelvjárást nem ismerő, de németül tudó érdeklődő is megértse. Erre többek között azért volt szükség, mert a mai magyar utcanevek nem szolgálhattak a nyelvjárási alakok értelmezésének kiindulási pontjául. A generációról generációra hagyományozott nyelvjárási elnevezések ugyanis sokszor különböznek az utcák mai hivatalos magyar nyelvű elnevezéseitől, mint láthattuk; például a mai 'Iskola utca' a helyi bajor nyelvjárásban *Schwoomkoosn,* azaz *Schwabengasse* (magy. 'Sváb utca'). A német köznyelvi alakok a mai német helyesírási szabályzat közterület-elnevezésekre vonatkozó előírásai szerint szerepelnek. A revitalizációs folyamat ötödik lépéseként a gyűjtés eredményét a városi képviselőtestület elé terjesztették, amely egyhangúlag támogatta a nyelvjárási utcanévtáblák előállítását és kihelyezését. Az utcaneveket a testületi döntést követően a helyi önkormányzati havilapban közzétették, végül – a revitalizáció utolsó lépéseként – kihelyezték a kék-fehér utcanévtáblákat.

11. Összegzés és kitekintés. – Jelen tanulmány a pilisvörösvári helyi önkormányzat által 2009-ben revitalizált bajor közterület-elnevezéseket tekintette át. A vizsgált bajor utcanevek túlnyomó többsége valamilyen külső személlyel (vagy azok közösségével), épülettel, az adott utcában az elnevezési folyamat során fellelhető flórával és faunával, az utcához köthető rendszeresen ismétlődő eseménnyel, az utca prototipikus tulajdonságával, vagy a többi településhez viszonyított topográfiájával vont párhuzam által jött létre. A funkcionális névrészek túlnyomó többsége népet, növényt, állatot vagy tárgyat jelölő köznév, esetleg családnevet, keresztnevet vagy földrajzi nevet jelölő tulajdonnév. Az utcanevek információs tartalommal bíró névrésze csak elenyésző számú esetben melléknév, egyetlen esetben interjekció. Figyelemre méltó az utcanevek motiváltsága; néhány esetben a német közösségben generációról generációra hagyományozott, de írásos dokumentummal nem alátámasztható történet is kapcsolódik egy-egy utcanévhez (pl. a *Fiambakoosn* és a *Tirknprunekoosn* esetében).

Pilisvörösvár kétségkívül a Budai-hegyvidék azon települései közé tartozik, amely újrabenépesülését és felvirágzását a török megszállás utáni németajkú telepesek földműves és iparos tevékenységének köszönheti. Bár a német gyökerekkel rendelkező lakosoknak már csak kb. tíz százaléka beszéli a helyi bajor nyelvjárást anyanyelveként, a vörösvári németek mind a rendszerváltozás előtt – amikor de jure már lehetőség nyílt rá –, mind a rendszerváltozás után nagy hangsúlyt helyeztek arra, hogy gyermekeik iskolai keretek között megtanulják a német köznyelvet, és megismerjék a „sváb" (igazából bajor) helyi és a német magaskultúrát is. Hogy a lakosság milyen erősen kötődik a német kultúrához, azt a német kisebbséghez tartozó személyekkel az utcanevek motivációs hátteréről folytatott beszélgetések keretében elhangzott szubjektív megnyilatkozásokon kívül a népszámlás statisztikai adatai is mutatják. Az emberi kultúra olyan halmazhoz hasonlítható,

amelynek az elemei folyamatosan változnak. A meglévőkből némelyik kiesik, átalakul, illetve a régóta fennmaradt szokásokhoz – nem feltétlenül belső teremtésű, hanem más (mikro)kultúrából, például a magyarból vagy a szomszédos szlovákból, esetleg a belnémet kultúrából átvett – új elemek társulnak. A kultúra dinamikájára jellemző, hogy egy közösség kollektív ismeretei akkor kezdenek tudatosan és szervezett formában hagyományozódni, amikor a közösség vezetői, valamint aktív tagjai felismerik, hogy a szervezett átörökítés a hagyományozódás garanciája. Pilisvörösvár bajor utcaneveinek utcanévtáblákon, nyomtatott formában való megjelenése egyrészt a közösség színe előtt rögzíti a hétköznapi nyelvhasználatból a magyar nyelv dominanciája miatt fokozatosan kikopó bajor elnevezéseket, másrészt hozzájárul ahhoz, hogy a helyi német nyelvjárásnak (amelyre számtalan idősebb adatközlő „konyhanyelv"-ként, azaz korlátozott funkcionalitással és ezért alacsony presztízzsel bíró nyelvként utalt) emelje a státuszát. A revitalizáció nem történhetett volna meg, ha Pilisvörösvár polgármestere a képviselő-testület határozott támogatásával együtt nem karolja fel a bajor utcanevek kitáblázását, vállalván sok szervezést, kérdezősködést, utánajárást, kutatást, kritikát és nem kevés anyagi áldozatot.

A bajor utcanevek dokumentálása jelen tanulmány készítésekor még nem zárult le. A település még számos olyan utca-, köz- és dűlőnévvel rendelkezik, amelyeket – megfelelő anyagi háttérrel – szeretne utcanévtáblákon megjeleníteni. A nyelvjárási utcanevek revitalizálása azonban nem csak a pilisvörösvári német közösség szívügye: a zsámbéki német kisebbség – Fuchs Szandra Titanilla szervezésében – szintén nekilátott saját nyelvjárási utcaneveinek (pl. *Ungarische Gasse / Ungrischkoss, Sumurer Weg / Suma Wäig*) kitáblázásához, így tehát várható, hogy a közeljövőben növekedni fog azon települések száma, amelyeken nem hivatalos, helytörténeti jellegű táblákon nyelvjárási utcanevek is megjelennek.

Hivatkozott irodalom

ANDRUSCH-FÓTI, MÁRIA – MÜLLER, MÁRTA 2009. *Iwan kauncn joa. Über das ganze Jahr. Ein Dialektbuch für Werischwar.* Budapest.

BONOMI, EUGEN 1940. *Zur Besiedlung der Gemeinde Pilisvörösvár.* Sonderdruck aus den Südostdeutschen Forschungen. 4/3–4. München.

GERSTNER, KÁROLY 2002. Deutsche Dialekterscheinungen in ungarndeutschen geographischen Namen. In: ERB, MARIA – KNIPF, ELISABETH – OROSZ, MAGDOLNA – TARNÓI, LÁSZLÓ szerk., *„und Thut ein Gnügen Seinem Ambt". Festschrift für Karl Manherz zum 60. Geburtstag*. Budapest. 63–9.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest.

HOFFMANN ISTVÁN 2007[2]. *Helynevek nyelvi elemzése.* Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Budapest.

HUTTERER, CLAUS JÜRGEN 1963. *Das Ungarische Mittelgebirge als Sprachraum. Historische Lautgeographie der deutschen Mundarten in Mittelungarn.* Mitteldeutsche Studien 24. Halle (Saale).

KSH. 2011 = http://www.ksh.hu/nepszamlalas/reszletes_tablak (Pest megye, 4.1.6. oldal; 2013. 05. 08.)

MANHERZ, KARL 1986. *Deutsche Mundarten im Pilisch-Gebirge.* Ungarndeutsche Studien 3. Budapest.

MÜLLER, MÁRTA 2010. Möglichkeiten und Grenzen der Dialekterhaltung in einer ungarndeutschen Gemeinde. In: ZIMÁNYI ÁRPÁD szerk., *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya*. *Alkalmazott nyelvészeti kutatások a magyar nyelv évében. A XIX. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai. Eger, 2009. április 16–18.* MANYE 6. Székesfehérvár–Eger. 651–8.

MÜLLER, MÁRTA 2011. *Lexikalisch-semantische Merkmale der Handwerk-Fachwortschätze in Werischwar/Pilisvörösvár*. Budapest.

SONDEREGGER, STEFAN 1987. Die Bedeutsamkeit der Namen. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 17: 11–23.

STEININGER, REINHOLD 1994. *Beiträge zu einer Grammatik des Bairischen.* Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik. Beihefte 85. Stuttgart.

MÜLLER MÁRTA

MÁRTA MÜLLER, **Bavarian street names in a German settlement in Hungary**

This paper examines names for squares, streets (many of which led to neighbouring settlements) and alleys in the historical centre of the Hungarian town called Pilisvörösvár (Pest County), given, in the local Bavarian dialect, by Swabian and Bavarian settlers, who populated the place until the middle of the 18th century. The author briefly describes the local German minority, the main features of the Bavarian dialect, as well as the onomastic corpus with respect to the phonetic, morphological, lexical and functional-semantic characteristics of the names. Linguistic analysis is completed with the discussion of how the observed names of Bavarian origin were formed, focusing especially on the historical and socio-cultural factors that played a crucial role in name formation. The Bavarian names for public places were transmitted orally in the local community until the turn of the millennium. Revitalization of the names started in 2009, as a result of which the Bavarian street names on blue and white local history plaques have been placed under the official Hungarian street signs. The last section of the paper presents the steps of this revitalization process.

AZ *APÁT* LEXÉMA MEGJELENÉSE A GARAMSZENTBENEDEKI APÁTSÁG BIRTOKAINAK NEVÉBEN[1]

1. Személynevek és személyekre utaló közszók igen gyakran vesznek részt helynevek létrehozásában. Az ilyen névadás mozgatórugója a személy tulajdonában lévő birtok megnevezésén túl lehet a személy lakóhelyének megjelölésére irányuló szándék, illetve azok a helyek is viselhetik személyek neveit, amelyeken valamilyen jelentős dolog történt velük (HOFFMANN 1993: 107–8). Az alábbiakban ezek közül a helyek birtoklástörténete által irányított helynévadásra fogok koncentrálni. A birtoklás tényének a kifejezésre juttatása természetesen nemcsak új helynevek megalkotásában, hanem a helyek már meglévő nevének a megváltoztatásában is tetten érhető (vö. pl. TÓTH 2008a: 20, 38 stb.; RÁCZ 1997: 127–8), és a személynevek mellett személyt jelölő közszavak, például foglalkozásnevek, méltóságnevek is ugyanolyan gyakran feltűnhetnek ebben a szerepkörben (vö. HOFFMANN 1993: 107). Az apátságok birtoklását például az *apát* 'kolostor élén álló szerzetes főpap' (TESz. *apát*) méltóságnévnek a helyek nevében való megjelenése jelezheti elsősorban (vö. TÓTH 2001a: 148). A méltóságnév a korban személynévként is ismert volt (vö. pl. 1221, 1240: *Apat,* 1246/1293: *Apath,* ÁSznt. 71), de KÁZMÉR MIKLÓS szerint a helynevekben inkább a méltóságnév előfordulását kell gyanítanunk, az *apát* főnév ugyanis csak kivételes esetekben vált személynévvé (1970: 110).

A garamszentbenedeki apátság eredeti, hiteles alapítólevelét 1075-ben jegyezték le. Ez az oklevél nem, csupán az 1270-es években interpolált, azaz utólag hozzátoldott részekkel kiegészített változata maradt fenn (DHA. 1: 205, 212, 418). Az alábbiakban a garamszentbenedeki apátság tulajdonában lévő birtokok közül azoknak a neveit vonom vizsgálat alá, amelyek az egyházi tulajdonlás következtében az *apát* lexémából keletkeztek, vagy e lexéma felhasználásával megváltoztak.

Az 1075-ben íródott és a 13. században interpolált alapító oklevélben felsorolt apátsági birtokok között egyetlen olyan sincs, amelynek a neve az *apát* főnévből alakult volna. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen az apátságok az esetek nagy részében már létező és névvel felruházott településeket kaptak adományba. Amikor viszont a birtokukba jutott egy-egy terület, akkor – éppen úgy, mint a világi birtokosok – erős késztetést érezhettek arra, hogy ezt a kiváltságukat a névben is kifejezzék, a peres eljárások alkalmával ugyanis a tulajdonlásukat számtalanszor bizonyítani kényszerültek. Az *Apáti* nevek kronológiai jellemzőivel foglalkozva KRISTÓ GYULA azt mondja, hogy az efféle nevek elsőként a 13. században jöttek létre (1976: 53–5). MAKKAI LÁSZLÓ KRISTÓ nézeteit bírálva viszont azt tartja, hogy ezek a nevek a régi nevekkel párhuzamosan már a 13. század előtt is használatban lehettek (1979: 104). Az effajta névváltoztatás nemegyszer visszaélésekhez is vezetett. A széplaki apát például az Abaúj megyei Zsupcs települést egy 1286. évi

[1] A publikáció az MTA-DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében jött létre.

oklevélre hivatkozva kívánta megszerezni, mondván, hogy az az apátság birtokában van, az oklevélben ugyanis a kérdéses település *Apáti* néven szerepel. Egyéb bizonyíték nem lévén azonban az igényt elutasították (vö. TÓTH 2001b: 18, Gy. 1: 159).

2. A Bars megyei *Susolgi* nevű területen kialakult apátsági falvak a garamszentbenedeki apátság alapításakor, illetve az alapítólevél lejegyzésekor valószínűleg még nem léteztek, hiszen az alapítólevél csak arról szól, hogy a király ezen a területen földet adományozott az apátságnak: „dedi autem et terram in *Susolgi*". Az adomány azonosíthatóságát segíti azonban, hogy az alapítólevél a terület leírását is közreadja, és a határjárást 1404-ben újból elvégezték (ÁÚO. 11: 19–22). Ezek alapján kideríthető, hogy az alapítólevél szavai részben a későbbi Apátira vonatkoztathatók (ehhez l. Gy. 1: 425–6, KNAUZ 1890: 188). Ennek adatai az alábbiak:

Apáti: 1253 (Str. 1: 425): *Apatj;* *1332/P.: *Epati;* 1335 (Str. 3: 254): possessionum *maioris* et *minoris Apati;* 1352, 1380, 1466: *Apaty;* 1362, 1366, 1476, 1491, 1512: *Apathy;* 1541, 1543, 1549: *Apátfalva, Apátfalu, Apáti;* 1589 (KNAUZ 1890: 186): *Feolsseo Apathi;* 1602 (KNAUZ 1890: 186): *Feolseo Apathy alias Apathffalva;* 1613: *Appaty;*[2] 1780: *Felseő Apathy;* 1806/1808, 1828: *Felső-Apáthi;* 1893, 1905: *Felső-Apáti* (Gy. 1: 425, ComBars. *Horné Opatovce*).

Az, hogy a garamszentbenedeki alapítólevél nem jegyezte le a település nevét (mivel az vélhetően még nem is létezett), az első fennmaradt említésekor pedig *Apáti*-ként jelenik meg a 13. század közepére datált oklevélben, talán azt is jelentheti, hogy ebben a névformában a település elsődleges nevét azonosíthatjuk. Az alapító oklevél megírása és a település első említése közti majdnem két évszázad, illetőleg az oklevelek fennmaradásában jelentkező esetlegesség azonban nyilvánvalóan megakadályozza azt, hogy ebben a kérdésben határozottabban állást foglaljunk. A birtoklástörténeti körülmények alapján például egy korábbi névvariáns lehetősége is fennáll, mivel tudjuk, hogy az apátnak ezt a birtokot Vince és Péter ispánoktól kellett visszaszereznie, hiszen Saskő urai 1253 előtt elfoglalták (KEGLEVICH 2012: 177). Az *Apáti* névforma előtt esetlegesen fennálló más elnevezésre azonban írásos dokumentumok nem utalnak.

Az *Apáti* településnév morfematikus szerkesztéssel keletkezett: az *apát* közszóhoz az eredetileg birtoklást kifejező *-i* helynévképző kapcsolódott. A név tulajdonképpeni értelme a névadáskor 'az apáté, az apát birtoka' volt (FNESz. *Apatin, Felsőapáti*).

A 14. század első feléből adatolható, az *Apáti* név *maior* 'nagyobb', illetve *minor* 'kisebb' megkülönböztető jelzővel elkülönített alakjait a faluosztódást követő névosztódás esetei között tarthatjuk számon (a terminushoz és szakirodalmi hátteréhez l. TÓTH 2008a: 31–40, 66–70, 2011: 214–6; vö. még BÖLCSKEI 2010: 28–36, 57–60). Az elsődleges településnévhez illesztett, latinra fordított jelzők a település méretére utalhatnak. Egyes szakmunkák ugyanakkor a *nagy* és *kis* jelzőknek a helységek korára vonatkozó jelentését is fölvetik (SZABÓ 1966: 123, vö. BÖLCSKEI 2010: 107–11, 170).

A *kis* és *nagy* jelzőkkel elkülönült kétrészes nevekkel a későbbi források egyikében sem találkozunk. SZABÓ ISTVÁN szerint abban az esetben, ha a névelkülönülés csak rövid ideig állt fenn, és a jelzős nevek helyét újból az alapnév vette át, a nevek mögött névleges falukettőződést, azaz álfalvakat is gyaníthatunk. A valójában egy egységet alkotó

[2] A betűkettőzés esetleg a latin *abbas* 'apát' szó befolyásoló hatásának a következménye lehet (vö. TESz. *apát*).

települések látszólagos megkettőződését az a spontán elkülönülés hívhatta életre, amelyet az azonos foglalkozású, azonos társadalmi réteghez tartozó stb. emberek a település ugyanazon részén történő megtelepedésében tapasztalhatunk meg. Egy települési egység többszörös neveit leginkább mégis az adott hely birtoklásában bekövetkezett változások idézték elő, például ha egy falun több birtokos osztozott, vagy a falu egy része más birtokos tulajdonába került (1966: 127–8). A pusztán névleges és a valódi faluosztódások közötti határ meghúzása nem könnyű feladat, de az egyszeri előfordulás alapján talán nem alaptalan, ha megkérdőjelezzük a *Kisapáti* és a *Nagyapáti* névvel jelölt falvak oklevélen túli létezését. TÓTH VALÉRIA is hasonlóképpen vélekedik, amikor azt mondja ezekről a jelzős nevekről, hogy „esetleg oklevélnévnek is gyaníthatjuk" őket (2001b: 207, 220). Az osztódás tényét ugyanakkor a később jelentkező *Felsőapáti* (szintén névosztódás eredményét jelző) névforma mindenképpen megtámogatja.

2.1. A 13. századtól *Apáti* néven feltűnő település mai neve *Felsőapáti,* amely név a 16. század végétől már adatolható a forrásokból. A térbeli viszonyított helyzetet kifejező *alsó, felső* differenciáló jelzők – a települések méretére *(kis, nagy)* és korára *(ó, új)* utaló jelzők mellett – a faluosztódás nyelvi kivetülésének, a névosztódásnak a tipikus jelzői (TÓTH 2008a: 38, 2011: 215). Az *alsó, felső* jelzős nevek korrelációjának kialakulását SZABÓ ISTVÁN nyomán (1966: 123) BÖLCSKEI ANDREA úgy határozza meg, hogy a kettéosztódást követően a többnyire mélyebben fekvő anyatelepülést egy ideig még a jelzőtlen alapnévi formával nevezik meg, míg a rendszerint az anyatelepülés fölé épült fiatalabb leánytelepülés a *felső* jelzővel kiegészült alapnevet kapja meg, később pedig az *alsó* lexémával bővült alapnév az anyatelepülés jelölőjévé válik (BÖLCSKEI 2010: 160). A mai helynévrendszerből kiindulva az *al(só), fel(ső)* jelzőkkel differenciálódott nevek kapcsán TÓTH VALÉRIA egy másik változási módot is elképzelhetőnek tart. A falvak egyes részeit igen gyakran *Alsófalu : Felsőfalu, Alszeg : Felszeg* stb. névformákkal nevezik meg a helyi névhasználók. Ezek a „belső" elnevezések aztán (az okleveles) „külső" elnevezéseket is befolyásolhatták. Ilyen formán a névleges faluosztódás az oklevelekben jelzővel elkülönült névformákban szerepel (vö. TÓTH 2011: 220).

A helyzetviszonyító jelzői előtagot tartalmazó névpároknak a BÖLCSKEI által felvázolt kialakulási módja megmagyarázza, hogy sokszor miért csak az egyik jelzős formát, illetve az alapnevet találjuk meg a forrásokban (vö. BÖLCSKEI 2010: 162, 182–7). Az oklevelek jelentős számú példát tárnak elénk arra az esetre is, amikor a jelzővel egyénített helynevek önállóan tűnnek fel, tehát sem az alapnévvel, sem egy másik jelzős formával nem állnak korrelációs viszonyban. BÖLCSKEI ANDREA erre a jelenségre a *csonka korreláció* terminust használja (2010: 181–2, vö. 162).

Látszólag a *Felsőapáti* név is a csonka korrelációk sorát gazdagítja, bár az alapnévi *Apáti* egy rövid ideig még párhuzamosan használatban volt a *Felsőapáti* névforma mellett (egy alkalommal, egy 1613-ra datált oklevélben az *Appaty* név szerepel ugyanis), az *Alsóapáti* névforma létezéséről azonban sem 1613 előtt, sem utána nem adnak hírt a latin nyelvű oklevelek. Az is tagadhatatlan persze, hogy az efféle korrelációk hátterében nem ritkán a lejegyzés esetlegessége, illetve az oklevelek eltűnése is állhat (vö. BÖLCSKEI 2010: 181). A *Felsőapáti* elnevezést azért minősítettem fentebb az *alsó* jelzővel álló korrelatív párt „látszólagosan" nélkülöző névnek, mert megítélésem szerint az *alsó* jelzőt tartalmazó nevet mégiscsak megtaláljuk az apátság birtokai között.

A mai Zsitvakenéz település (FNESz. *Zsitvakenéz*) az alapítólevélben *Knyezsic* néven szerepel (*Knesecz,* illetve *Knesech*). A név mindkét alkalommal az 1075. évi alapítólevél 13. század végén interpolált részében fordul elő. Az oklevél szerint ekkor csupán a knyezsici Szűz Mária tiszteletére emelt kápolna van az apátság tulajdonában: „ecclesiam videlicet Beate Marie semper Virginis de villa *Knesech*", az 1209. évi, az alapítólevél interpolálásánál korábbi oklevél pedig a kápolna mellett a falut is az apátság birtokaként említi meg: „ecclesias sancte Marie de *Sytoua*" és „villam *chenesis*" (Str. 1: 190–1). E településnek az alábbi névadatait ismerem:

Knyezsic: 1075/+1124/+1217 (DHA. 1: 213, 218): *Knesecz ~ Knesech;* 1209P. (Str. 1: 190–1): *Chenesis;* 1314 (Str. 2: 697): *Kenesich;* 1323: *Kenezich;* Chron. saec. XIV. 1330-ra: *Kenesich ~ Kenensih ~ Keuesich;* 1332/PR. (Vat. 1/1: 190): *Kenaseti;* 1338 (AO. 3: 494): *Knesich;* 1352 (AO. 5: 596): *Kenesech;* 1387, 1495: *Kenczech;* 1387: *Kenczeth;* 1388 (ZsO. 1: 502), 1423: *Kenezych;* 1407: *Alsokenesich, Felsekenesich, Knezych, Alsoknezych;*[3] 1424 (KNAUZ 1890: 158): *Felső-Knesicz, Alsó-Knesicz;* 1424, 1496: *Kenezydh;* 1467: *Kenezecz ~ Kenezech;* 1468: *Kenezecz ~ Kenesecz;* 1492: *Kenesycz;* 1492 (KNAUZ 1890: 158), 1493 (KNAUZ 1890: 158): *Alsó-Knesecz;* 1486, 1495, 1496: *Kenesicz;* 1502: *Kenesych;* 1507, 1568 (KNAUZ 1890: 159): *Apáti;* 1538: *Kis Knezsicz, Apathffalwa aliter Egihazas Knezsicz;* 1556, 1560 (KNAUZ 1890: 158), 1565 (KNAUZ 1890: 158), 1568 (KNAUZ 1890: 159): *Apátfalva;* 1560 (KNAUZ 1890: 159): *Alsó-Kenesecz;* 1563: *Kenyezsecz-Apátfalva;* 1565 (KNAUZ 1890: 159), 1568 (KNAUZ 1890: 159): *Knesicz-Apáti;* 1565: *Knesych vel Apathi sive Apatffalwa inferior;* 1567: *Inferior Apathy;* 1570: *Also Apati, Kis Apati;* 1576 (KNAUZ 1890: 159): *Knesecz-Apáti;* 1603: *Knezsycz;* 1780: *Knizsicz ~ Knyasycse;* 1806/1808, 1828: *Knyezicz;* 1905: *Zsitva Kenéz, Knezsic* (Gy. 1: 452, ComBars. *Žitavany*).

A 15. század végéig az alapítólevélben lejegyzett név volt használatban a település megnevezésére, ám a század elején az egyrészes név mellett a másodlagosan alakult kétrészes, apátsági birtokokat jelölő *Alsóknyezsic* és *Felsőknyezsic* formák is felbukkannak (KNAUZ 1890: 158, KEGLEVICH 2012: 186). Témánk szempontjából annak van kiemelt jelentősége, hogy a 16. századtól más elnevezések mellett (pl. *Egyházasknyezsic, Kisknyezsic*) ennek a településnek a neveként is feltűnik a forrásokban az *Apáti* és *Apátfalva* név: ugyanazok a névalakok (is) jelölik tehát a területet, amelyek a korban a Garam mellett lévő mai Felsőapáti megnevezéseként is ismertek voltak. E két névnek a korábbi *Knyezsic* névvel mint megkülönböztető névrésszel való kiegészülése[4] mellett korán feltűnik a forrásokban az *alsó* jelzős változat is: *Inferior Apathy, Also Apati,* illetve *Apatffalwa inferior.* A településnevek *alsó, felső, kis, nagy* stb. jelzői előtagját SZABÓ ISTVÁN „eligazító jelzőfélék"-nek tekinti, és pusztán alkalmi jellegűnek tartja a megjelenésüket.

[3] Az adatok ugyanabból az évből, de nem ugyanabból az oklevélből származnak: *Alsokenesich* és *Felsekenesich* egy oklevélben, *Knezych* és *Alsoknezych* pedig egy másikban olvasható (ComBars. *Žitavany*).

[4] A *Knyezsicapáti* és *Knyezsicapátfalva* névformák alaki szerkezete a szomszédos települések egyesítésével bekövetkezett névösszevonódás azon típusaival mutat rokonságot, amelyek az eredeti nevek egymás mellé helyezésével jöttek létre (a névösszevonódáshoz l. TÓTH 2008a: 40–5), az okleveles adatok azonban semmi jelét nem mutatják annak, hogy a *Knyezsic* és az *Apáti* nevet viselő területek szomszédos falvak lettek volna. Az *Apáti* és *Apátfalva* nevekkel szinte egyidejűleg jelentkeztek ugyanis a forrásokban a *Knyezsicapáti* és *Knyezsicapátfalva* formák.

Efféle szerepükkel magyarázza a jelzőknek azt a tulajdonságát is, hogy településnevek előtagjaként rendszerint latin nyelven szerepelnek az oklevelek szövegeiben. (Vö. SZABÓ 1966: 126.) A latinra fordítás nem ad megfelelő alapot arra, hogy ezeket a latinra fordított lexémákat körülírásszerű nyelvi elemeknek tekintsük, latin nyelven való megjelenésük ugyanis az oklevelezési gyakorlat latinizálási eljárásaival van összefüggésben (vö. HOFFMANN 2004). Mindazonáltal az *Apatffalwa inferior* megjelölés esetleg így is értelmezhető, minthogy az *al(só), fel(ső)* egyénítő jelzők leginkább egyrészes alapnevekhez kapcsolódtak (vö. KMHsz. 1.). E nevek (*Alsóapáti* és esetleg *Alsóapátfalva*) kapcsán a Felsőapátinál már bemutatott jelenséggel szembesülünk: a térbeli viszonyítást kifejező *alsó, felső* jelzős előtagú nevek közül a településnév adatsorában csak az egyikre találunk példát. Amíg azonban a mai Felsőapáti adatsorában az *Apáti* alapnév *felső* jelzős változata, addig a mai Zsitvakenéz nevei között az *alsó* jelzővel kiegészült változat bukkan fel. Ezek az alakok ráadásul a kronológiai jellemzőiket figyelembe véve is illeszkednek egymáshoz: mindkét esetben a 16. századot jelölhetjük meg a jelzős nevek keletkezésének időpontjaként.

PESTI JÁNOS – akinek a vélekedésével többen egyetértettek (vö. pl. MEZŐ 1982: 223, RÁCZ 1997: 135, BÖLCSKEI 2010: 155–63) – a megkülönböztető jelzői szerepben álló *alsó, felső* lexémáknak a következő jelentéseket tulajdonítja: 1. domborzati viszonyokra történő utalás: 'mélyen fekvő', 'magasan fekvő'; 2. folyók folyási irányára való utalás: 'alsó folyás', 'felső folyás'; 3. a felszín horizontális tagolódásának a kifejezése: *alsó* 'közelebb eső hely', *felső* 'távolabb eső hely' vagy *alsó* 'valaminek a vége, határa', *felső* 'valaminek a középpontja'; 4. néprajzi, településtörténeti motívumokra való utalás: *Alvég* 'cigányok lakta falurész'; 5. világtájakra való utalás: 'déli', 'északi' (PESTI 1969: 231).

Az itt felsorolt jelentések ki is egészíthetik egymást, illetve egymással átfedésben is lehetnek. A *Felsőapáti* és *Alsóapáti* nevek jelentéseként – látva elhelyezkedésüket a megyében – a világtájakra való utalás mellett szóba jöhet a domborzati viszonyokkal összefüggésben a folyók folyási iránya is. Felsőapáti északibb fekvése mellett a Garam folyása szerinti felső szakaszbeli helyzete miatt is kaphatta jelzői előtagját, szemben Alsóapátival. A délebbre fekvő település nem a Garam, hanem a Zsitva partján fekszik ugyan, de a völgyeik egyirányú fő lejtése szerint alsóbb helyzetű.

Az elmondottak alapján úgy vélem, e nevek arra szolgáltatnak példát, hogy az *alsó, felső* jelzők nemcsak a falukettőződések alkalmával létrejött új falvak megnevezéseiként voltak használatban, hanem a településnévi homonímia elkerülésében is szerepet vállaltak. Az alapítólevélben *Knyezsic* néven feltűnő falu *Alsóapáti* nevének megjelenése előtt a település neveként a jelző nélküli *Apáti* forma ugyanis éppúgy adatolható: 1507: *Apáti* (ComBars. *Žitavany*), ahogyan a mai Felsőapáti esetében: 1362, 1512: *Apathy* (ComBars. *Horné Opatovce*). A települések jelzővel való elkülönítését ez esetben az is meghatározó módon befolyásolhatta, hogy a két helység egyazon birtokos tulajdonában volt. A jelzővel bővült helységnevek kapcsán hasonló véleményeket fogalmaz meg TÓTH VALÉRIA is az Abaúj megyei *Felbaksa* és *Felnádasd* nevek kapcsán, amelyek jelölhették a települések egy részét, de a megyében lévő másik *Baksa,* illetve *Nádasd* nevű településektől való elkülönülés szándéka is életre hívhatta a megkülönböztető jelzős formákat (2001b: 50–1, 52–3). BÖLCSKEI ANDREA pedig a 18–19. századi *alsó, felső* és *kis, nagy* előtagú nevek kapcsán tesz említést hasonló jelenségről, amit ő alapvetően a névismeret kiszélesedésével, illetve a hivatalos névadással magyaráz: így a korrelációban álló *Kisoroszi* és *Nagyoroszi* 21, *Alsónyék* és *Felsőnyék* pedig 64,7 km-re feküdtek egymástól (1997: 23, 2010: 110).

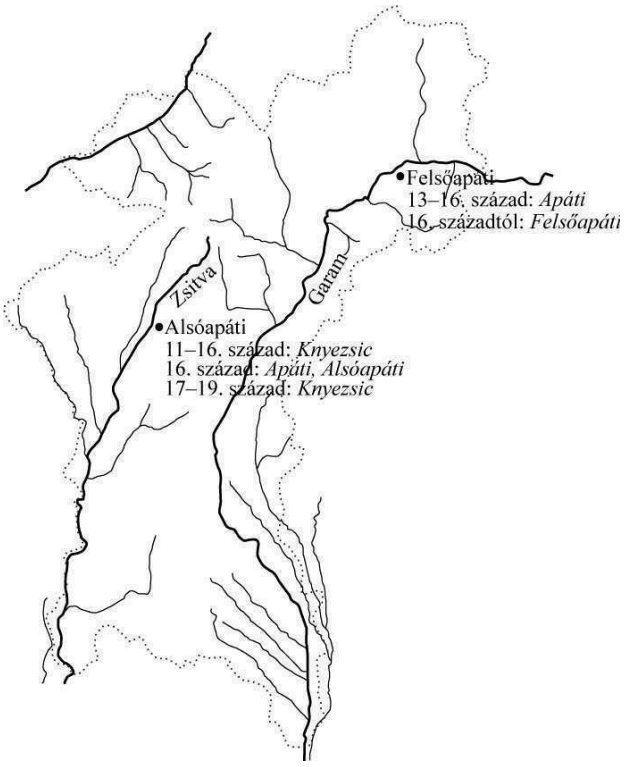

1. térkép: Felsőapáti és Alsóapáti elhelyezkedése

A jelzőpár efféle szerepének a megerősítése vagy megcáfolása további vizsgálatokat igényel, jelenleg azonban úgy gondolom, hogy ha a névosztódás egyik leggyakoribb jelzőpárja a homonímia felszámolásaként létrejött másodlagos nevekben is feltűnik – amely folyamatnak az egyik legfontosabb kiváltó oka az azonos nevű települések térbeli elhelyezkedése lehet (vö. BÖLCSKEI 2010: 239–48) –, akkor e jelzők használata szempontjából fokozott hangsúllyal van jelen a távolságbeli tényező. A homonímia megszüntetésének céljából valószínűleg egymástól nem túl nagy távolságban fekvő, azonos alapnevű települések viselhették az *alsó, felső* jelzőket.

A mai *Felsőapáti* név *Apátfalu, Apátfalva* formái az elsődleges *Apáti* névből jöttek létre: az *-i* képzőt a *-falu, -falva* földrajzi köznevek váltották fel. Ezek a nevek az *Apáti* párhuzamos variánsaként csak rövid ideig nevezték meg a települést (a névelem > névrész csere folyamatához l. TÓTH 2008a: 87–92). A településnevek változástipológiáját tárgyalva TÓTH VALÉRIA többször is figyelmeztet arra, hogy a nevek adatoltsági viszonyaiból nem szabad mechanikusan változási folyamatokra következtetni (2008a: 100–1, vö. 71, 93). A Zsitvakenéz neveként feltűnő *Apáti* alak korábbi ugyan a település *Apátfalva* nevénél, de a két név első megjelenése között olyan kevés idő van, hogy ebben az

esetben is szerencsésebb, ha a nevek változását (és egymáshoz való viszonyát) illetően nem bocsátkozunk határozott kijelentésekbe. Mert bár lehetséges, hogy itt is a *Felsőapáti* név kapcsán látott változási folyamattal született az *Apáti* névből az *Apátfalva,* de a két forma szinte egy időben való felbukkanása azt a feltételezést is megengedheti, hogy az egyrészes és a kétrészes variáns párhuzamosan jött létre.

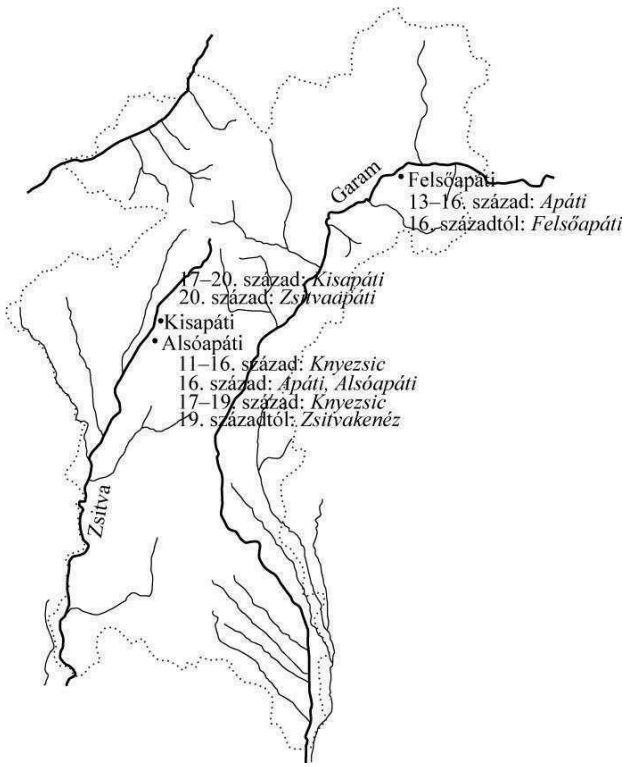

2. térkép: Felsőapáti és Kisapáti elhelyezkedése

2.2. Zsitvakenéz települést 1958-ban egyesítették Zsitvaapátival (FNESz. *Zsitvakenéz*). A 20. században egyesített két település a 17. század elejéig egyetlen települési egységet alkotott, ezt követően pedig egy részét, a mai Zsitvakenéz település előzményét a 16. századi *Apáti*-féle neveket követően újfent a *Knyezsic* névvel illették – bizonyára attól sem függetlenül, hogy a Tapolcsányiak birtokába került. Az apátsági rész, vagyis a mai Zsitvaapáti ezzel egyidejűleg a *Kisapáti* nevet kapta (vö. KNAUZ 1890: 158–9).

Kisapáti: 1603: *Kys Appaty;* 1780: *Kiss Apathy;* 1806/1808: *Kis-Apáthi;* 1893, 1905: *Kis Apáti;* 1907/1913: *Zsitvaapáti* (ComBars. *Žitavany*).

A *kis* előtagú név ezúttal a faluosztódás okán keletkezett, de a létrejött két település neve nem áll korrelációban egymással: Kisapáti szomszédosa (az ikertelepülés) ugyanis nem *Nagyapáti,* hanem *Knyezsic* néven szerepelt.

BÖLCSKEI ANDREA a korrelatív pár nélkül álló *kis, nagy* jelzős nevek jelentését úgy határozza meg, hogy azok „valamiféle általában vett méretre utalhattak", vagy „a többi, egyéb típusú differenciáló jelzővel ellátott azonos alapnevű településhez viszonyított méretet mutatták meg" (2010: 110). A *Kisapáti* név is esetleg egy másik, *Apáti* alapnevű névhez viszonyított, kisebb méretű település megnevezéseként jöhetett létre. A 17. században csupán a mai Felsőapáti település neveként volt használatban az *Apáti* alapnév, illetve annak jelzős változata (vö. ComBars.),[5] ezért ebben az esetben is azt feltételezem, hogy a *Kisapáti* elnevezésre is Felsőapáti nevei lehettek befolyással. A korrelációk körében nem ritka az úgynevezett szabálytalan korreláció, amikor tehát a névformák bővítményrészei különböző szemantikai típusba tartoznak (vö. BÖLCSKEI 2010: 190). Nem elképzelhetetlen tehát, hogy a *Kisapáti* a *Felsőapáti* korrelatív párjaként jött létre. Elvi síkon alátámaszthatják ezt BÖLCSKEI ANDREÁnak arra vonatkozó kutatásai is, hogy a 15–16. században a szabálytalan korrelációk között éppen az itt is feltűnő térbeli helyzet *(felső)* : méret *(kis)* típusúak voltak a legjellemzőbbek (2010: 190).

3. Az *Apáti* név az apátság további két birtokának a neveként is megjelenik a forrásokban. Az egyik megnevezés a korábban *Füzegy* nevet viselő birtok neveként jelentkezik.

Füzegy: 1075/+1124/+1217 (DHA. 1: 218), *1260 (ÁÚO. 7: 537): *Fizeg;* 1209P. (Str. 1: 190): *Fuzeg;* 1264/1426: *Fiuzeg;* 1366/XVIII.: *Fyczek;* *1388 (ZsO. 1: 59), 1489 (DF. 238446, KNAUZ 1890: 240): *Apaty* (Gy. 4: 242).

A Nógrád megyei Füzegy birtok az alapítólevél birtokadományozó és határleíró részében név nélkül van megemlítve: „Terram, que sita est super aquam *Fizegi,* dedi cum propriis terminis" ['A földet, ami a *Fizegi* vize felett helyezkedik el, adtam a saját határai között']. Az oklevél egy későbbi pontján pedig már névvel szerepel ez a birtok is, innen tudjuk, hogy a víz és a település azonos nevet viselt: „in supradictis vero terris in *Hungaria,* scilicet in […] *Fizeg*" ['a fentebb említett magyarországi földeken pedig, tudniillik (…) *Fizeg*-ben']. 1489-ben Márton fia Dávid el akarta foglalni a Füzegy patak melletti Apáti birtokot, amitől az apát eltiltotta: „possessionem *Apathy* vocatam penes fluvium *Ffizegy*" ['a *Ffizegy* patak melletti *Apathy* nevű birtokot']. Az alapítólevélbeli apátsági birtok is a Füzegy patak fölött terült el, ezért az 1489. évi oklevél szövegrészlete alapján KNAUZ NÁNDOR úgy vélekedik, hogy a birtok neve időközben *Apáti*-ra változott (1890: 240). Az 1388. évi oklevél *Apáti* nevét szintúgy az alapítólevélben szereplő területre vonatkoztatja. Ez az oklevél arról tudósít, hogy az 1388. június 18-án megtartott Bars megyei gyűlésen Henrik apát tiltakozását fejezte ki amiatt, hogy Frank, Konya bán fia az apátság *Apáti* nevű birtokát igyekezett a királytól megszerezni (vö. KNAUZ 1890: 240). A település későbbi történetére vonatkozólag nem szolgálnak iránymutatóként a fennmaradt források, így az oklevelek *Füzegy* és *Apáti* elnevezéseinek denotatív azonosíthatóságát sem tudjuk biztosabb alapokra helyezni.

Egy másik *Apáti* a garamszentbenedeki apátság *Zsikva* nevet viselő birtokának megnevezéseként tűnik föl.

Zsikva: 1075/+1124/+1217 (DHA. 1: 213): *Sikua;* 1209P. (Str. 1: 190–1): *Sichoua ~ Sichoa;* 1293 (HOkl. 138): *Sitvam;* 1352 (AO. 5: 596): *Sykua;* 1387, 1388, 1468: *Zykwa;*

[5] Felsőapáti neveként is szerepel egy alkalommal *Kisapáti* és *Nagyapáti:* 1335: possessionum *maioris* et *minoris Apati* (Str. 3: 254), de egyszeri előfordulásuk alapján ezeket a neveket leginkább névleges faluosztódások nyelvi kivetülésének tarthatjuk.

1408 (ZsO. 2/2: 190): *Sikwa* alio nomine *Apati;* 1423: *Sykwa;* 1454: *Zykawa;* 1463, 1468, 1486: *Sykawa;* 1603: *Zsykawa;* 1780, 1806/1808, 1828: *Zsikava;* 1780, 1828: *Zikava;* 1806/1808: *Žikawa;* 1893, 1905: *Zsikva* (Gy. 1: 489, ComBars. *Žikava*).

A Bars megyei Zsikva település a Zsitva eredőága, a Zsikva mellett fekszik (FNESz. *Zsikva*). Az alapítólevél korától egészen napjainkig ezen a néven tettek említést az oklevelek a településről, csupán egy 1408. évi oklevél tér el részben – szinonim névhasználatot jelezve – ettől: „*Sikwa* alio nomine *Apati*". A 15. század elején az apátság bérbe adta a Zsikva településen lévő birtokát Ilsvai Leusták fiainak, Györgynek és Péternek, de 1408-ban az apát panaszt tesz rájuk, hogy nem akarják visszaadni az apátságnak a birtokot. A források szerint a birtok soha nem került vissza az apátság tulajdonába (KNAUZ 1890: 237, KEGLEVICH 2012: 200).

A településeknek nem ritkán több, párhuzamosan használt névváltozatuk is volt, ahogyan ez a népi névhasználat síkján ma is így van, és ahogyan erre a korábban már elemzett településnevek között is láthatunk példákat. A többnevűséget az oklevelek gyakran a szöveg szintjére is emelik azáltal, hogy a neveket az *alio nomine*-féle szerkezetek valamelyikébe foglalva jelenítik meg. Az *alio nomine* 'más néven' mellett előfordul még az *alio modo* 'más módon', az *alio vocabulo* 'más megnevezéssel', az azonos jelentésű *alias* és *aliter* 'másként', illetve a szintén azonos jelentésű *sive ~ seu* és *vel* 'vagy' kötőszavak használata is (TÓTH 2008b: 287–8). Az ezekben a szerkezetekben szereplő nevek azonban nem mindig ugyanazt a települést jelölik, hanem egymás mellett lévő települések megnevezései is lehetnek.

Az 1408-as oklevél „*Sikwa* alio nomine *Apati*" szerkezete láttán is felmerülhet bennünk a kétely a két név azonos településre vonatkozását illetően. A települést ugyanis sem a korábbi, sem a későbbi okmányok nem nevezik *Apáti*-nak, és a szinonim viszonyra utaló *alio nomine*-s szerkezetben is csak egy alkalommal bukkan fel a *Zsikva* változataként. Ugyanakkor Zsikva szomszédságában nem ismerünk olyan települést, amelynek a 15. század elején *Apáti* lett volna a neve. Mindezek alapján úgy gondolom, hogy ebben az esetben esetleg arról lehet szó, hogy a település visszaszerzésének céljából szerepel a tényleges *Zsikva* név mellett az apátság birtoklására utaló *Apáti* mint a település másik neve. E név tehát valószínűleg nem valós használatot tükröző névforma.

4. Az *alio nomine*-s szerkezeteknél maradva további öt Bars megyei – szintén az apátság birtokai közé tartozó – településről kell szólnunk, ezeknek az adatsorában is találunk ugyanis olyan, vagylagosságot kifejező szerkezeteket, amelyeknek az egyik tagja az itt tárgyalt nevek körébe vonható. Ezeknek a szerkezeteknek a közös vonása, hogy másodikként mindegyikben az *Apátföld(e)* név tűnik fel.

Csiffár: 1209P. (Str. 1: 190): *Chefar;* 1235 (F. 4/1: 25), 1379 *Chyphar;* 1332/PR. (Vat. 1/1: 189), 1380: *Chifar;* 1466, 1493: *Chyfar;* 1480: *Ciffar;* 1512 (KNAUZ 1890: 148): *Chyfar* alias *Apathfewlde* vel *Apathharazthya;* 1603: *Chiffar;* 1780: *Csiffar;* 1806/1808, 1893, 1905: *Csiffár;* 1828: *Cziffar* (Gy. 1: 438, ComBars. *Čifáre*).

Küklő: 1394: *Kvkle* (inter Tolmach et Cozmal); 1406 (ZsO. 2/1: 611, 615): *Kwklew* (inter Kozmal et Tholmach); 1429 (KNAUZ 1890: 162): *Kykelo* alias *Apathfeld* (ComBars. *Kwklew*).

Sári: 1075/+1124/+1217 (DHA. 1: 214), 1299 (F. 6/2: 237): *Sari;* 1298 (HO. 7: 270): *Saary;* 1309, 1322, 1325>1416, 1326, 1327/1382, 1338, 1458: *Sary;* *1332/PR. (Vat. 1/1: 189): *Ceri ~ Seri;* 1418, 1482, 1484, 1493, 1500: *Kyssary;* 1426: *Alsosary;* 1466,

1468, 1476: *Kyssary* alio nomine *Apathfewlde;* 1470: *Saar;* 1603: *Nagy Sary;* 1780: *Kiss Sári, Nagy Sári;* 1806/1808: *Kis-Sári;* 1828: *Kis* et *Nagy Sári;* 1893, 1905: *Sári* (Gy. 1: 471, ComBars. *Tajná*).

Tolmács: 1075/+1124/+1217 (DHA. 1: 213): *Talmach;* 1209P. (Str. 1: 190): *Tholomach;* 1232 (ÁÚO. 6: 515), 1262 (Str. 1: 473): *Tulmach;* 1295 (ÁÚO. 12: 556): *Tolmach;* 1304 (Str. 2: 547), 1406 (ZsO. 2/1: 615), 1414, 1481: *Tholmach;* 1310 (Str. 2: 622), 1489, 1495: *Tholmachy*; 1391 (ZsO. 1: 239): *Tholmak;* 1425: *Kysstolmach*[6] alio nomine *Apadfewld;*[7] 1489 (KNAUZ 1890: 214): *Kystholmach* vel *Kyskozmal;* 1495: *Tholmazy;* 1603: *Tholmacz;* 1780: *Tolmacs;* 1806/1808, 1893, 1905: *Tolmács;* 1828: *Tolmáts;* 1907/1913: *Garamtolmács* (Gy. 1: 481, ComBars. *Tlmače*).

Zsengő: 1156 (Str. 1: 108), 1339 (AO. 3: 573), 1381: *Sengeu;* 1240/1253 (ÁÚO. 7: 104), 1275 (Str. 2: 54–5): *Zengev;* 1275 (Str. 2: 54–5): *Zengeu;* 1340 (AO. 4: 32), 1430: *Sengew;* 1341 (AO. 4: 69): *Zengen;* 1410: *Zenge;* 1423: *Zengw;* 1425: *Zengew;* 1480, 1482: *Sengew* alio nomine *Apathfewlde* (Gy. 1: 489, ComBars. *Sengew*).

Talmach határleírását elemezve a „*Kysstolmach* alio nomine *Apadfewld*" és a „*Kykelo* alias *Apathfeld*" vagylagos szerkezetekről Kéklő (Küklő) puszta és Kistolmács szomszédos elhelyezkedése miatt egy korábbi tanulmányomban úgy vélekedtem, hogy az *Apátföld* nem szinonim párként kerülhetett bele a szerkezetekbe (vö. SZŐKE 2012: 53–4). A vizsgálatba Csiffár, Sári és Zsengő adatait is bevonva ez az elképzelés további megerősítést nyer. Az *alio nomine*-s szerkezeteken túl ezeknek a településeknek a neveként sem jelentkezik máskor az *Apátföld* megnevezés, ezek a vagylagosságot jelző szerkezetek viszont Sári (1466, 1468, 1476) és Zsengő (1480, 1482) esetében több oklevélből is adatolhatóak. Ennél is fontosabb azonban az, hogy Csiffár, Sári és Zsengő falvak is Tolmács és Küklő közelében alakultak ki: Zsengő Tolmácstól délnyugatra feküdt, tőle nyugatabbra találjuk Csiffárt és Csiffár mellett északnyugatra Sárit. Az a legvalószínűbb, hogy az *Apátföld* a településeket vagy azok egy részét magába foglaló birtok neveként szerepel az oklevelekben, de talán azt a magyarázatot sem kell elvetnünk, hogy az érintett települések szomszédságában létezhetett egy *Apátföld* nevű település.

Az sem elhanyagolható információ, hogy az összes szerkezet egy 15. századra datált oklevélben tűnik fel, ami a többi információt kiegészítve ugyancsak arra enged következtetni, hogy a szerkezetek ugyanarról és nem különböző objektumokról tesznek említést.

A szerkezetekben a jelöletlen *Apátföld* és jelölt *Apátfölde* váltakozása sem mond ellent az eddig elmondottaknak, hiszen a redukció, illetve a bővülés igen gyakori változási folyamat volt a településnevek körében. A települések változásának vizsgálatakor azonban sokszor igen nehéz eldönteni, hogy a jelölt és jelöletlen formák közül melyik volt az elsődleges változat, s a két forma ráadásul párhuzamosan is létrejöhetett (vö. TÓTH 2008a: 96–131).

A 16. század eleji „*Chyfar* alias *Apathfewlde* vel *Apathharazthya*" szerkezet a többi névpárral szemben egy további nevet is tartalmaz. Ebből az egyszeri előfordulásból azonban nehéz megítélni azt, hogy az *Apátföld* névváltozataként vagy éppenséggel egy másik objektum neveként tüntette fel az *Apátharasztja* nevet az oklevélíró. Esetleg a Csifféron lévő apátsági birtok (erdő, cserjés) neve lehetett, azaz az *Apátföld* egy részét jelölhette.

[6] A *Kistolmács* név Tolmács birtok egy részét jelölhette (vö. SZŐKE 2012: 53).

[7] KNAUZ NÁNDORnál az *Apathfewld* forma szerepel (1890: 214).

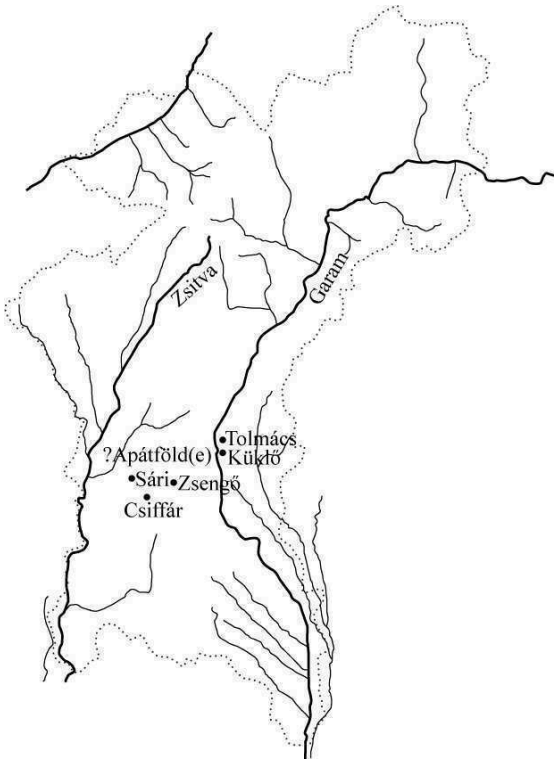

3. térkép: Az *Apátföld(e)* név párjaként szereplő helyek

5. A garamszentbenedeki apátságot a 16. század elején bekebelezte az esztergomi székeskáptalan (F. ROMHÁNYI 2000: 26), vannak azonban olyan, egykor apátsági birtokban lévő települések, amelyek neve a 16. század eleje után változott meg az *apát* lexéma felhasználásával. Úgy gondolom, az apátsági birtoklás nélküli századok efféle névváltoztatása arra lehet bizonyíték, hogy a települések életében az egykori apátsági tulajdonlás olyan erős motívum, amely még évszázadokkal később is indokot ad a névváltoztatásra; emellett valószínűleg analógiás hatásokkal is számolnunk kell.

Kései megjelenésük miatt ezek a változtatások a hivatalos névváltoztatással lehetnek kapcsolatban, bár a korábban tárgyalt névváltozatok kialakulásában is erős egyházi hatás érvényesülhetett. A rendszeres hivatalos helységnévadás az 1898. évi törvénnyel vette ugyan kezdetét, de a török kiűzése utáni újratelepítés mesterséges névadásától kezdődő időszak már a rendszertelen hivatalos névadás kora. Az 1898. évi törvény a településnevek rendezésében az egy név – egy község elv megvalósítását írta elő, a településnévi homonímiát tehát igyekezett teljes mértékben megszüntetni (MEZŐ 1982: 43, 45–6).

Apáti (a mai Felsőapáti) mellett Mindszent és Lehota az a két település, amelyeknek a területét az apátság még a 11. században megkapta, de a területen maguk a falvak csak

később alakultak ki. Apáti – mint láttuk – már az első feltűnésekor ezt a nevet viselte, Mindszent neveként azonban csak a 19. század elején jelent meg az *Apáthi-Viészka,*[8] Lehotát pedig a 19. század vége óta nevezik *Apáthegyaljá*-nak.

Mindszent: 1332 (Vat. 1/1: 190): sac. OOSS. (= Omnium Sanctorum) de *Epati;* 1352, 1466: *Mendzenth;* 1380: *Mendszenth;* 1385: *Menthzenth;* 1512: *Wezka* idem aliis nominibus *Mendzenth* vel *Kysfalw;* 1806/1808: *Apáthi-Viészka;* 1893, 1905: *Garam Mindszent* (Gy. 1: 425, ComBars. *Ladomerská Vieska*).

Lehota: 1332: *Llhota;* 1380: *Lehota;* 1466, 1473: *Hlotka;* 1476: *Lehothka ~ Lhota ~ Lehottha;* 1481: *Lehothka;* 1491, 1512: *Lehotha;* 1603: *Lehotka;* 1893, 1905: *Apát Hegyalja* (ComBars. *Lehôtka pod Brehy*).

Az alapítólevélbeli Bálvány település egy kicsit korábban, a 18. század végétől *Garamapáti*-ként fordul elő, ezt megelőzően pedig már egy 16. század végi irat *Apátfalu* névvel utalt a területre.

Bálvány: 1075/+1124/+1217 (DHA. 1: 214), 1331 (Str. 3: 184): *Balwan;* 1570 (FNESz. *Garamapáti*): *Apátfalu;* 1773 (FNESz. *Garamapáti*): *Garam Apáthi;* 1780: *Garam Apati;* 1806/1808: *Apáthi;* 1828: *Garam Apáthi;* 1893, 1905: *Garam-Apáti* (Gy. 1: 427, ComBars. *Nová Dedina*).

A 17. század elején Knyezsic szomszédságában kialakult Kisapáti település *Zsitvaapáti* elnevezése (1907/1913: *Zsitvaapáti,* ComBars. *Žitavany*) is a hivatalos helységnévadás terméke, kialakítva ezzel a Garamapáti és Zsitvaapáti közti mesterséges helységnév-korrelációt (vö. MEZŐ 1999: 181).

6. Eddig sem volt kérdéses, hogy a birtoklástörténeti mozzanatok erősen hatottak a helynévadásra, illetve a helynévváltoztatásokra. A vizsgált nevek ugyanakkor arra is példát szolgáltattak, hogy a 18–19. századi hivatalos névadást is befolyásolta az a körülmény, hogy egy-egy település egykor egyházi tulajdonban volt (vö. BÖLCSKEI 2012: 78). Ez olyankor különösen érdekes, amikor a történeti (természetes) névváltozatok között nem találunk egyházi (apátsági) birtoklásra utaló nevet, a hivatalos névadás mégis éppen ezt a motívumot ragadta meg a névválasztás-névváltoztatás során.

Az is feltűnő, hogy az apátság közvetlen környezetében lévő települések megnevezéseiben fejeződik ki leginkább az a szemantikai tartalom, hogy a terület az apát tulajdonában van. A vizsgált nevek a Nógrád megyei Füzegy kivételével mind Bars megyéből, a garamszentbenedeki apátság közvetlen környékéről származnak. Természetesen ez azzal is összefüggésben van, hogy az apátságok birtokainak igen tekintélyes része az apátságok közelében volt.

Az apátsági birtoklásra utaló elnevezések egy részében – a valós névhasználatot is egyértelműen tükröztető írásbeli nevek mellett – tényleges, beszélt nyelvi használatról azonban nemigen beszélhetünk (l. pl. *Zsikva* esetében az *Apáti* státuszát).

[8] Mindszent szlovák neve *Vieska,* amelynek tulajdonképpeni értelme 'falucska' (FNESz. *Garammindszent*); hasonló szemantikai tartalmú névforma a magyar névváriánsok között is megjelenik; vö. 1512: *Wezka* idem aliis nominibus *Mendzenth* vel *Kysfalw* (ComBars. *Ladomerská Vieska*).

Hivatkozott irodalom

AO. = *Anjoukori okmánytár* 1–7. Szerk. [1–6.] NAGY IMRE. Budapest, 1878–1891. Szerk. [7.] TASNÁDI NAGY GYULA. Budapest, 1920.

ÁSznt. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Budapest.

ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár* 1–12. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. [1–9.] Pest, [10–12.] Budapest, 1860–1874.

BÖLCSKEI ANDREA 1997. A spontán névkorrelációs rendszer alakulása a XVIII–XIX. századi helységneveink körében. *Névtani Értesítő* 19: 16–26.

BÖLCSKEI ANDREA 2010. *A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában.* Budapest.

BÖLCSKEI ANDREA 2012. Az egyház mint egykori birtokos a magyar helységnevekben. *Névtani Értesítő* 34: 71−80.

ComBars. = NEHRING, KARL szerk. 1975. *Comitatus Barsiensis. Die historichen Ortsnamen von Ungarn* 4. München.

DF. = Diplomatikai Fényképgyűjtemény. http://mol.arcanum.hu

DHA. = GYÖRFFY, GEORGIUS ed. 1992. *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia 1. Ab anno 1000 usque ad annum 1196.* Budapest.

F. = FEJÉR, GEORGIUS 1829–1844. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* 1–11. Budae.

FNESz.[4] = KISS LAJOS 1998. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Budapest.

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Budapest.

HO. = *Hazai okmánytár* 1–8. Szerk. [1–5.] NAGY IMRE – PAUR IVÁN – RÁTH KÁROLY – VÉGHELY DEZSŐ. Győr, 1865–1873. Szerk. [6–8.] IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHELY DEZSŐ. Budapest, 1876–1891.

HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen.

HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1: 9–61.

HOkl. = NAGY IMRE – DEÁK FARKAS – NAGY GYULA szerk. 1879. *Hazai oklevéltár 1234–1536.* Budapest.

KÁZMÉR MIKLÓS 1970. *A »falu« a magyar helynevekben. XIII–XIX. század.* Budapest.

KEGLEVICH KRISTÓF 2012. *A garamszentbenedeki apátság története az Árpád- és Anjou-korban (1075–1403).* Szeged.

KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk. 2005–. *Korai magyar helynévszótár (1000–1350)* 1–. Debrecen.

KNAUZ NÁNDOR 1890. *A Garan-melletti Szent-Benedeki apátság* 1. Budapest.

KRISTÓ GYULA 1976. *Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához*. Acta Historica Szegediensis 55. Szeged.

MAKKAI LÁSZLÓ 1979. Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. *Magyar Nyelvőr* 103: 97−106.

MEZŐ ANDRÁS 1982. *A magyar hivatalos helységnévadás.* Budapest.

MEZŐ ANDRÁS 1999. *Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz.* Nyíregyháza.

PESTI JÁNOS 1969. Földrajzi neveink *alsó-, felső- (~ al-, fel-)* helyzetviszonyító elemei. *Magyar Nyelvőr* 93: 229−31.

RÁCZ ANITA 1997. Az ómagyar kori településnevek differenciálódásáról. *Magyar Nyelvjárások* 34: 125–46.

F. ROMHÁNYI BEATRIX 2000. *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon.* Budapest.

Str. = KNAUZ NÁNDOR – LUDOVICUS CRESCENS DEDEK szerk. 1874–1882, 1924. *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis* 1–3. Strigonii.

SZABÓ ISTVÁN 1966. *A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század.* Budapest.

SZŐKE MELINDA 2012. *Talmach* birtok leírása a garamszentbenedeki oklevélben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 8: 49–60.

TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.* 1–4. Budapest.

TÓTH VALÉRIA 2001a. *Névrendszertani vizsgálatok a korai ómagyar korban (Abaúj és Bars vármegye).* Debrecen.

TÓTH VALÉRIA 2001b. *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára.* Debrecen.

TÓTH VALÉRIA 2008a. *Településnevek változástipológiája.* Debrecen.

TÓTH VALÉRIA 2008b. Többnevűség a településnevek körében. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Budapest. 285–94.

TÓTH VALÉRIA 2011. Gondolatok a településnév-korrelációkról. *Névtani Értesítő* 33: 213–24.

Vat. = *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia* Series I. Tom. 1–4. Budapestini, 1884–1891.

ZsO. = *Zsigmondkori oklevéltár* 1–10. Összeáll. [1–2.] MÁLYUSZ ELEMÉR, [3–7.] MÁLYUSZ ELEMÉR kéziratát kiegészítette és szerk. BORSA IVÁN, [8–9.] BORSA IVÁN – C. TÓTH NORBERT, [10.] C. TÓTH NORBERT. Budapest, 1951–2007.

SZŐKE MELINDA

MELINDA SZŐKE, **The appearance of the lexeme *apát* ‘abbot’ in the names of the possessions of Garamszentbenedek Abbey**

This paper presents the changes of names for possessions of Garamszentbenedek Abbey. The author examines toponyms that reflect ecclesiastical possession: the observed names were either derived from the lexeme *apát* ‘abbot’, or their changes involved the appearance of the same lexeme in the name forms. Collecting and analysing place names that indicated territories owned by the same proprietor has thrown light on so far hidden connections among toponyms: the names of the possessions that belonged to Garamszentbenedek Abbey raise the possibility that the distinctive additions *also* ‘lower’ and *felső* ‘upper’, for instance, were used not only to identify the two ends of a formerly single settlement after these parts became independent habitations, but also to eliminate homonymy.

NOAK HELYNEVEK ÉS SZEMÉLYNEVEK

1. Egy helynév vizsgálata esetén két kérdést is tisztáznunk kell: egyrészt azt, hogy a név hol és milyen helyet jelöl, másrészt azt, hogy milyen eredetű. Ha pedig – mint az adott esetben is – történeti helynév a vizsgálatunk tárgya, akkor a névadás korát, történeti körülményeit is fel kell derítenünk. Munkánk kezdetén természetesen át kell tekintenünk a történészek, nyelvészek, geográfusok eddig publikált kutatási eredményeit is.

A *Noak* helynév már az Árpád- és Anjou-korban, 13–14. századi okleveleinkben és azok későbbi átirataiban, országosan több helyütt is előfordul. Lássunk néhány példát, a teljesség legcsekélyebb igénye nélkül, csupán szúrópróbák alapján, főképp GYÖRFFY adataira támaszkodva. Gömör megyében: 1272/1303: *t. Noak* (ZO. 1: 28–32), 1295/1315: *t. Noak* (Gy. 2: 530); — Győr megyében: 1271: *t. Noak,* 1325/1489/16. sz.: *portio in Noah* (Gy. 2: 611); — Hont megyében: 1312: *de Noak* (Gy. 3: 223); — Nógrád megyében: 1341/1347: *p. Noak* (Gy. 4: 281); — Valkó megyében: 1398: *p. Kwzepnoak* (ZsO. 1: 576); — Verőce megyében: 1255: *t. Noak* (Reg.Arp. I/1–3: 324); — Dráván túl: 1308: *p. Noak* (AOkl. 2: 198, 1420: ZsO. 7: 538). — Meg nem határozott helyen: 1276: *castrum Noak* (Reg.Arp. II/2–3: 158–9), 1347: *p. Noak* (AOkl. 4: 176–7).

A 14. század második felétől a legtöbb oklevélben és átiratban már *Nouak, Novak, Nowak* alakban szerepelnek a korábbi *Noah* vagy *Noak* helynevek (pl. Nógrád megyében a mai *Mátranovák*). Ma már egyetlen *Noah* ~ *Noak* helynév sem található a magyar helységnévtárban.

A Gömör megyei *Noak*-ról maradt ránk a leggazdagabb középkori okleveles adatsor, ugyanakkor ennél a legvitatottabb, hogy hol volt az a település, amelyet e név jelölt. Ezért ezt tesszük alaposabb vizsgálat tárgyává.

2. A Gömör megyei *Noak* helye

2.1. Történeti előzmények. – Vizsgált vidékünk, a Sajó-völgy egyik északi oldalvölgyének, a Száraz-völgyek (G. 1: 98–107) egyikének, mai térképeink szerint a Csörgőspataknak a völgyfőjében terül el. Az Árpád-korban e völgy patakját *Ragály Szuhája (Ragal Zuhaya)* néven említi egy 1283. évi oklevél (ZO. 1: 52–4). A Sajó völgye a honfoglalás előtt, 803–895 között a bolgár kánság végvidéke volt (Gy. 2: 462–3, KNIEZSA 1963: 27–44), azután 895-ben Árpád hadainak az uralma alá került. A bolgár megszállók többsége vereségük után a magyar hadak elől hazamenekült, itt maradtak és meghódoltak viszont a magyaroknak azok a bolgár jellegű ószláv nyelvet beszélő és már bizánci keresztény szláv népelemek, amelyeket a bolgárok – föltevésem szerint – a bizánciaktól a 9. század közepe táján elfoglalt és Bulgária részévé tett macedón területekről hurcoltak ide szolganépnek (Anonymus 12: 90–1; DÉNES 1983: 15–20, 1998a: 341–3, 2012a: 58–62). A honfoglaló magyarok, mint a Bódva-völgyben is tették (Anonymus 18: 96), a Sajó-völgy felsőbb, még lakatlan szakaszába telepítették át a meghódolt délszláv szolganépeket, ahol feladatuk a 9–10. században erdőirtás és vasművesség volt (HECKENAST et al. 1968; DÉNES 1998a: 346–7, 1998b: 274–9). E gyepűvidéket a honfoglaláskor nem ülték

meg magyar nemzetségek, így ezek északi része a tornai királyi uradalom része lett, más részén István király határvármegyét szervezett, és Gömörvár alá rendelte a megyének talán a harmadát (Gy. 2: 466). Ez utóbbi jelentős területeken a 11–12. században félszabad magyar paraszt várnépekkel műveltették meg a földeket (Gy. 2: 469). A várnépi családok, amelyeknek feladatuk volt egy-egy földterület megművelése, fölépítették ott tanyájukat. A 11–12. század szokásainak megfelelően az így megült területet rendszerint az első tanyaház fölépítőjének puszta nevével nevezték meg. Ezek azután kis települések, falvak csírái lettek, amelyek az első telepes nevét viselték továbbra is; némelyek, például Kecső a mai napig is. Ezeket a nagy kiterjedésű várföldeket a 12. század vége felé a király nagybirtokokként adományozta el híveinek. Így jutottak itt az 1100-as évek végén nagybirtokhoz a Nógrád megyéből származó Kacsics vagy Kácsik nembéliek (G. 1: 98–101, Gy. 2: 468, DÉNES 1998a: 347–9). E birtok területén állnak ma Hosszúszó, Kecső, Aggtelek, Kánó, Imola és Trizs községek (ILA 1940: 22). E nagybirtok határain belül volt a 13–14. századi oklevelekben szereplő, *Noak* nevű birtok is. A tatárjárás nem kerülte el ezt a vidéket sem, itt is akadt nyilván teljesen elpusztított falu, amelynek romos helyét annak idején a nevéhez kapcsolt *-telek* utótaggal jelölték meg. Ha a puszta telkeken a tatárjárást követő évszázadban újra épültek házak, és létrejött új település, akkor az már a hely *-telek* utótagú nevét őrizte meg. Erre GYÖRFFY számos helyen felhívja a figyelmet munkáiban (pl. Gy. 1: 205, 2: 118).

A tatárjárás után, 1243-ban IV. Béla király a tornai királyi uradalomról leválasztott, hatalmas pelsőci uradalmat adományozta a tatárjárás idején mindvégig hűséges Ákos nembéli kísérőinek és védelmezőinek, a Bebekek elődeinek. Az adománybirtok határos volt a Kacsics nembélieknek a mai Hosszúszó és Kecső területén húzódó birtokaival. Az adománylevélben rögzített határjárás ugyan nem sorol fel e helyütt településneveket, de leírja, hogy a határ e szakaszán a Kacsics nembéli Éliás comes fivére, Egruh volt a szomszéd birtokos (KATONA 1981: 317).

2.2. A terület alaposabb megismerése. – Még középiskolás voltam, amikor egy iskolai kirándulás során megismertem az aggteleki Baradla-barlangot, amelynek csodája egy életre megragadott. Az 1950-es évek elején csatlakoztam a Budapesti Meteor Sportegyesület turistáihoz, s mint tapasztalt cserkészvezető és mint a történelem egyetemi oktatója, rövidesen a szakosztály fiataljainak túravezetőjeként jártam a környező hegyeket és a budai barlangokat. Nyaranta pedig többhetes barlangkutató táborokat szerveztünk Aggteleken és vidékén, Teresztenye, Égerszög, majd Imola határában is (SZENTES 2011, DÉNES 1961). Egyik kutatótáborunk alkalmával az imolai Tó-berkében segítettünk a régészeknek az imolai őskohók feltárásában is.

1957 tavaszán Jakucs László aggteleki barlangigazgató felkérésére egy idősebb turistatársammal, Molnár Lajossal (Moli bácsival) együtt bejártuk a Sajó–Bódva közét Putnoktól Tornanádaskáig, majd ennek alapján megírtam az általam kidolgozott felszíni túraútvonalakat és azok látnivalóit a JAKUCS által szerkesztett Aggtelek-útikalauz számára (DÉNES 1957). E többhetes bejárás során még jobban megismertem Aggtelek vidékét, ami további felszíni és felszín alatti, illetve levéltári kutatásokra ösztönzött.

1959-ben részt vettem az aggteleki Baradla-barlangban a Jakucs által szervezett kétnapos faggyúfáklyás expedíción (DÉNES 1960a), amelynek során az éjszakát a *Szultán pamlaga* nevű, pompás mésztufaképződmény feletti kis sziklaplatón töltöttük. Ott mesélte el Jakucs, hogy nemrég egy véletlen folytán fölfedezte, hogy a fejünk felett egy emeletnyivel

magasabban át lehet bújni a cseppkőoszlopok közti résen egy már évszázadok óta elfeledett, rejtett terembe, ahol egy kis vízerecske mellett cserépdarabkák hevertek. Ezekről a régész szakértők megállapították, hogy egy részük kora vaskori (hallstadti) edénytöredék, de van köztük tatárjáráskori és a török hódoltság korából származó is (PATEK 1960, JAKUCS 1962, DÉNES 2011). Ez a kétségbevonhatatlan hitelességű leletanyag, amelyet én még a lelőhelyen in situ tanulmányozhattam, bizonyította számomra, hogy már a tatárjárás előtt magyar település állt a barlang közelében, amelynek népe az általa jól ismert Baradlában talált menedéket a támadók elől, akik így csak a települést tudták elpusztítani, de annak lakossága túlélte a tatárjárást. Ez a felismerés a környék tatárjárás kori történetének és a barlang bevehetetlen erőd szerepének még szorgosabb kutatására késztetett (DÉNES 1911).

Az 1950–1960-as évek hetekig tartó nyári barlangkutató táborai során természetesen alaposan bejártam a vidék településeit, környékük felszínének domborzatát, vizeit, és megismertem ezek földrajzi neveit is. Mint a középkori, latin nyelvű, kéziratos oklevelek olvasásában és elemzésében jártas történészt ez arra késztetett, hogy e települések múltját, létrejöttük körülményeit is kutassam. Különös örömet szerzett számomra, ha a középkori oklevelekben rögzített határjárásokban említett helyneveket sikerült a terepen azonosítanom, etimológiájukat megfejtenem (pl. DÉNES 1960).

Az 1960-as évek második felétől – a Budapesti Műszaki Egyetem Ásvány- és Földtani Tanszékén, majd a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Központ (VITUKI) Felszín alatti vizek főosztályán – a Gömör–Tornai-karszt, a karsztvizek és azok izotóphidrológiai kutatásán dolgozva, közel két évtizeden át a magam által meghatározott, hivatásos munkaterületem volt. Munkaidőmben kutathattam a felszínen és a felszín alatt, szabadnapjaimon pedig az Országos Levéltárban folytathattam történelmi és helynévtani kutatásaimat.

2.3. A Gömör megyei *Noak* megjelenése a középkori oklevelekben és történészeink ezekkel kapcsolatos eddigi megállapításai. – Több 13–14. századi, az Aggtelek környéki településeket érintő oklevél is említi *Noak* birtok, illetve település nevét. Tekintsük át őket röviden. 1272/1303: a Teresztenye birtok királyi adománylevelében rögzített határjárásban találkozunk először a szomszédos *Noak föld (terra Noak)* nevével (ZO. 1: 28–32). 1295: az eredeti oklevél nem, de szerencsére két hiteles átirata fennmaradt. Az 1315. évi jászói átiratból értesülünk, hogy a Kacsics nembéli Trizsiek eladták a Gömör megyei *Noak* földet *Noagfew* földrésszel együtt a Szuhaiaknak (Jászói o. lt. Met. VI. 7, F. VII/5: 527–9). Az 1366. évi kassai átiratban a két helynév már *Nouak,* illetve *Nouakfew* alakban szerepel (Kassa titk. lt. PP. nr. 31). Egy 1297/1400. évi oklevél *Noak* adásvételét említi, és az új birtokos nevét a későbbi átirat is *de Noak* alakban írja le (ÁÚO. 10: 281–2). 1324: az Égerszög királyi adománylevelében szereplő határjárásban is olvashatjuk a szomszédos *Noak* föld nevét (ZO. 1: 256). 1344: a Kecsőieknek és Kurittyániaknak (Szuhaiaknak) az Aggtelek és Novák birtok *(possessio Nouak)* közt húzódó elzálogosított birtokrész fölötti vitáját rögzítő irat küllemén az oklevél tárgyát megjelölő rövid feliratban *Nouak alio nomine (Imo)la* vagylagos alakban szerepel a település neve (KUBÍNYI 1888: 133). 1348: a vízóvóknak Égerszögért folytatott perében hozott ítélet leírásában tanúként szerepelnek a Nováki *(de Nouak)* nemesek (ZO. 2: 337). 1358-ban Noaki *(de Noak)* Dénes és Aggteleki *(de Ogteluk)* Tamás és társai közötti perről esik szó, melynek tárgya az Aggtelek és Noak között fekvő, korábban elzálogosított földterület (KUBÍNYI 1888: 203).

Lássuk, hogy az előbbiek alapján hogyan vélekednek történészeink a gömöri Noak település és birtoktest helyének és ez utóbbi határainak azonosításáról. CSÁNKI szerint a *Nouak alio nomine ...la* félig olvashatatlan helynévben „bizonyára Imolára kell gondolnunk. E mellett, Aggtelek felé fekhetett a kérdéses *Novák* helység" (Cs. 1: 142), amely tehát az ő véleménye szerint nem azonos sem Imolával, sem Aggtelekkel, hanem a kettő között fekvő harmadik település volt. FORGON MIHÁLY az 1295. évi adásvételi szerződésre utalva megállapítja: „*Noák* földe a mai Imola helyén feküdt, Kánó, Csákány, Dubucvölgye, Ragály és Trizs között" (FORGON 1909: 36–7). *Noak* északi és északkeleti szomszédjait nem említi. VLADIMIR ŠMILAUER Szlovákia régi vizeiről szóló könyvében ír *terra Noak [...] cum particula terre Noagfew* 1295. évi határjárásáról. Tehát felfigyelt arra, hogy az adásvétel nem korlátozódott pusztán Noak birtok területére, hanem kiterjedt egy vele összefüggő, az oklevél által *Noagfő*-nek nevezett földrészre is. Az adásvétel tárgyát képező egész területet, a környék patakjait és településeit föltüntető ábrán szaggatott ovális vonallal csupán érzékelteti, de a lényeget illetően helyesen, ugyanis az ovális vonal nemcsak Imola területét foglalja magában, hanem észak-északkeletnek felnyúlva a Jósva- és Kecső-patakok összefolyásának vidékét is (ŠMILAUER 1932: 184–5).

ILA BÁLINT „Gömör megye" című négykötetes művében külön címszó alatt ír Imoláról (G. 2: 420–3) és külön Noákról (G. 3: 130–2), a *Noakfew ~ Noagfew* helynevet pedig Kánó földrajzi nevei közt tárgyalja, mert azonosnak véli az ott több oklevélben szereplő Nagyvölgyfővel (G. 2: 477). Ebből kitűnik, hogy bár tanulmányozta az 1295. évi oklevelet, és föl is sorolta a benne foglalt határjárásban szereplő helyneveket, ez utóbbiak egy részét nem tudta azonosítani, így nem értette meg az oklevél valós tartalmát sem. *Noák* címszó alatt azt írja, hogy ez a falu „Imolától kissé északra terült el" ugyanazon völgyben (G. 3: 131). *Imola* címszó alatt azt olvassuk, hogy a településnek az 1344. évi oklevélben szereplő vagylagos neve: *Nouak alio nomine (Imo)la* bizonyítja, hogy Imola „*Noák* határán belül épült […] nyilvánvaló, hogy *Noák* népességének legnagyobb része saját falujának elnéptelenedése után költözött ide át" (G. 2: 420). Ő ezek szerint bár egy birtoktest határain belül, de – CSÁNKIhoz hasonlóan – két különálló falunak tartja Noákot és Imolát, s ezt a Kacsics-birtokokat ábrázoló térképvázlatán szemléletesen ábrázolja is (G. 1: 99). Pedig máig sem került elő a legcsekélyebb nyoma sem annak, hogy ott Imolán kívül bármikor másik falu is állt volna. Érdekes, hogy ugyanabban a kötetben egy másik falunak is két neve szerepel, szintúgy vagylagosan, de ott ezt a megjegyzést fűzte hozzá a szerző: „A két név vagylagos alakban fordul elő, tehát azonosságuk kétségtelen" (G. 2: 203). Talán szerencsésebb lett volna, ha a *Noák* és *Imola* helynevek esetében is e „kétségtelen" vezérelvhez tartja magát a szerző.

ANTAL ISTVÁN BERTALAN aggteleki születésű volt körjegyző és amatőr helytörténész, helynévkutató 1966-ban egy pályázatra nyújtotta be Aggtelek kezdeteiről és a község családjainak történetéről írt tanulmányát, amelyet bírálói kiváló munkának minősítettek és díjaztak is. (Hogy ez a sok értékes adatot tartalmazó, 1966-ban készült tanulmány a szerző halála után, 1995-ben nyomtatásban megjelent, és ettől kezdve a kutatók számára hozzáférhetővé vált, Bódis Istvánné nyugalmazott aggteleki tanácselnökasszony érdeme.) A szerző – ebben rejlik a tanulmány értéke – Aggtelek kezdetei kapcsán részletesen elemzi az 1295. évi adásvételi szerződés határjárását, és mint elkötelezett helynévkutató, aki alapos ismerője volt szülőfaluja és környéke élő földrajzi neveinek (ANTAL 1990), a csupán térkép alapján dolgozó ŠMILAUERnél pontosabban, ha nem is hibátlanul tudta megfejteni és térképvázlatán ábrázolni az adásvétel tárgyát képező terület általa kissé

nagyvonalúan meghúzott határvonalát (ANTAL 1995: 9–15, 102). Ugyanakkor azt hiszi, hogy a történetkutatók tévedhetetlenek, oklevelek adataira támaszkodó megállapításaik vitathatatlan tények, amelyekhez „kétség nem fér: Novák eladása valóban megtörtént 1295-ben, s tény az is, hogy Imola 1295–1344 között *Novák* határán belül épült". „Az egykori *Novák* határának nem az egész területe olvadt be Imola határába, hanem csak a déli része, míg az északi rész Aggtelek területe lett […] sőt egy kisebbik része Jósvafőhöz tartozik" (ANTAL 1995: 6–8). Ezek szerint elfogadja azt is, hogy Novák nem azonos sem Imolával, sem Aggtelekkel, hanem önálló falu volt, amely a 14. századra elnéptelenedett, és lakosai részben az újonnan felépült Imolán, részben Aggteleken telepedtek le. Azt azonban ő sem kockáztatja meg, hogy megjelölje, hol állt ez a titokzatos Novák falu, amelynek a helyére sem régészeti lelet, de még csak egy dűlőnév sem utal.

GYÖRFFY 1987-ben Gömör vármegye Árpád-kori történeti földrajzában *Novák (Aggtelek)* címszó alatt felsorol öt, 1295–1358 között készült oklevelet, amelyekben a vizsgált helynév előfordul (de mindenütt *Noak* alakban, és egyszer sem *Novák*-ként). Az az 1344. évi oklevél, amelynek a külső oldalán, a tartalmára utaló sorokban a *Nouak alio nomine (Imo)la* vagylagos név szerepel, kimaradt a felsorolásból, bár ezt az oklevelet előtte már KUBÍNYI, CSÁNKI és ILA is megemlítették. Idézi viszont a szerző az 1295. évi oklevelet, miszerint a Kácsik nembéliek eladták „*Novák* öröklött földet a hozzá tartozó *Novágfő* nevű földrésszel" a Szuhaiaknak. Rövidítve leírja a benne foglalt határjárást, korrektül megemlítve annak valamennyi, az oklevélben helynévvel szereplő határpontját. Végül az általa azonosítani tudott *Kecső vize (Kechewyzy)*, *Jósva (Ilsua)* patak, *Szárhegy (Zarheg)* és *Pilinka (Palanka)* kétségtelenül aggteleki helynevek alapján megállapítja, hogy a bejárt határ „Aggtelek mai határán fut csekély eltéréssel" (Gy. 2: 530). Ez a következtetés nem helytálló. Minthogy a határjárásban az áll, hogy az eladott terület határos Csákánnyal, hogy ez utóbbi határos lehessen Aggtelekkel, GYÖRFFY Csákányt tévesen Imolával azonosítja (Gy. 2: 490). Az oklevélben foglalt határjárás folytatása ezután határosként jelöli meg a Dobrosó-völgyet *(Dubuchwelge)* és Ragályt *(Ragal),* amelyeket semmiképp sem lehet Aggtelek határára telepíteni, erre GYÖRFFY kísérletet sem tesz. Viszont kötetében *Ragály* címszó alatt, miután a településnek több más oklevélben való előfordulását elmagyarázza, ezt az előfordulást lakonikusan, két szóval elintézi: „Novák határosa (1295)" (Gy. 2: 537). *Novák (Aggtelek)* címszó alatt még megállapítja, hogy „1358-ban már megkülönböztetik Novákot Aggtelektől", az „ó faluhelyet" az „új telepítvénytől". Tehát két különálló települést feltételez Aggtelek határain belül. Csakhogy ma ezen a területen csak egyetlen falu áll, ő pedig adós marad a felvilágosítással, hogy a másiknak hol keressük a nyomait. Végül leszögezi, hogy CSÁNKI tévedett, midőn a Noak birtokot Imolával azonosította (Gy. 2: 530). Csakhogy e kérdésben nem CSÁNKI tévedett.

Történészeink megállapításai ellentmondásosak, sőt kizárják egymást: 1. Noak Imolával azonos; 2. Noak Aggtelekkel azonos; 3. Noak nem azonos sem Imolával, sem Aggtelekkel, hanem egy harmadik település a kettő között. E harmadik település helye kapcsán szintén megoszlanak a vélemények: a) Imola birtok területén volt, Imola falutól Aggtelek felé; b) Aggtelek területén volt két település: Aggtelek = 'ó falu' és Novák = 'új telepítvény'.

Bár az 1295. évi határjárás nyomvonalán felsorolt, földrajzi nevekkel megnevezett helyeket én korábbi terepmunkáim során már többségükben bejártam, de történészeink egymást kizáró megállapításait áttekintve úgy döntöttem, hogy egyrészt Aggtelek területének 13–14. századi történetét érintő, másrészt a Noakra vonatkozó vagy határait érintő

oklevelek újabb alapos elemzése és a bennük szereplő helynevek ismételt terepi azonosítása révén, tehát a kétségtelen tények rögzítése alapján feloldjam a felmerült ellentmondásokat, és számomra egyértelmű, általam valósnak ítélt következtetéseket vonhassak le.

2.4. Teresztenye 1272. évi határjárása. – *Noak* nevével először egy 1272. évi oklevélben, illetve annak 1303. évi átiratában találkoztam, amely szerint V. István király a tornai királyi uradalomban lévő, és értelmezésem szerint *Vízóvó*-nak mondott Kovácsi földből kihasított Teresztenye földrészt *(quandam particulam terre Terestene uocatam, de terra Koachy abcisam dicti Vyzou)*, amely a királyi erdőóvók falujával, Ardóval határos *(iuxta villam Erdou),* az Abaúj megyei Kacsiki nemes család fiainak adományozza (Dl. 76 193, ZO. 1: 28–32, Gy. 1: 100).

Célszerű itt a fogalmakat tisztáznunk, mert az alábbiakban még szükségünk lesz erre. Az eredetileg 'föld' jelentésű *terra* szó a 13. század közepén és második felében kelt okleveleinkben nagyjából azonos értelmű a 'birtok' jelentésű *possessio*-val (G. 1: 102), amely ekkor már többnyire meghatározott területű és határjelekkel is körbevett birtoktestet jelentett. A *particula terrae* betű szerinti fordítása: *földrészecske,* tehát 'birtokrész'-ként értelmezhető. Vele többnyire akkor találkozunk, ha valamely, akár a tatárjárás pusztítása, akár a lakosság elköltözése miatt elnéptelenedett birtoktestet megosztanak; ilyenkor a kisebbik, többnyire településsel nem rendelkező részt nevezik így. A tornai királyi uradalomnak a 12. században még lakott *Kovácsi* nevű falujában az uradalom vasműves szolgálónépei éltek és dolgoztak. Ők a 13. században föltehetőleg átköltöztek a vasércben sokkal gazdagabb Gömör–Szepesi-érchegység vidékére. A király 1270-ben vízóvó szolgálónépi családot telepített uradalmának így megürült birtokára, erdőóvó szolgálónépeinek szomszédságába. A vízóvók, Böjte *(Buhte)* és családja bizonyára a birtoktest központjában, az elköltözött kovácsok házainak helyén építették fel tanyájukat. A király a nagy kiterjedésű Kovácsi birtoktest keleti és északi sávját választotta le a vízóvók által megült birtokrészről, s ezt a „birtokrészecskét" – amelynek központját és egyben névadóját egy náddal benőtt vízállás képezte még a 20. század második felében is – adományozta 1272-ben az abaúji Kacsiki Mokud birtokos nemes fiainak. Nekik persze semmilyen, különösen vérségi, testvéri kapcsolatuk nem volt a szomszédba telepített vízóvó királyi szolgálónépekkel, mint azt egy szerencsétlen fordításon alapuló kivonat (Reg.Arp. II/4: 32) nyomán SÁRKÖZY tévesen állítja, és lábjegyzetben hozzáfűzi, hogy ennek ellenkezőjére egy publikációjában „tévesen utal Dénes Gy." (SÁRKÖZY 2006: 34). Hát nem én tévedtem. Ma is vállalom, amit akkor írtam (DÉNES 1975).

Térjünk vissza az 1272. évi királyi adománylevélre, illetve a benne foglalt határjárásra, amelynek tanulmányunk szempontjából legfontosabb pontja az, ahol négy földhányás, négy határjel áll egymás mellett. Négy birtok találkozik itt egymással, e négyes határon: a tornai királyi uradalom, Teresztenye, Kecső és Noak. A Gömör megyei *Noak* nevét itt említi először oklevél.

Teresztenye határa aligha változott azóta; az akkori tornai királyi uradalom itteni határvonala ma a 14. század első felében telepített és fölépült Jósvafő község határa, és ezek találkozásánál ma nem szomszédos sem Kecső, sem Noak: ezeké helyett ott ma Aggtelek határa húzódik. Így az 1272. évi, akkor négyes határpontot a mai Aggtelek, Jósvafő, Teresztenye hármas határával azonosíthatjuk, amely a 10 000-es térkép szerint a Vörös-tótól mintegy 300 m-nyire keletre, szekérutak kereszteződésében található.

Az *Agtelek* helynév 1346-ban jelenik meg először okleveles anyagunkban *Hogteluk* (MÁLYUSZ–BORSA 1988: 27), majd 1348-ban *Ogtelek* alakban (MÁLYUSZ–BORSA 1988: 28, DÉNES 2001: 49–50, 59). GYÖRFFY munkáiból megtanultam, ahogy ezt a korábbiakban is említettem, hogy a tatárjárás után megjelenő *-telek* utótagú helyneveinket többnyire úgy értelmezhetjük, hogy azon a helyen korábban az előtagban megjelölt névvel település állt. Miután a tatárok azt elpusztították, s a házak helyén csak a romos, üres telkek maradtak, a nép ezt a helyet a korábbi település nevéhez kapcsolt *-telek* utótaggal jelölte meg. Az adott esetben tehát feltételeztem, hogy ott a tatárjárás előtt egy *Og* > *Ag* nevű település állhatott, amelynek a helyét a tatárok pusztítása után nevezte el a környék népe *Ogtelek* > *Agtelek*-nek. Miután az 1340-as években a puszta faluhelyet, *Ogtelek*-et a birtokos család újra betelepítette, a település újra élő faluvá vált, az új név véglegesült, de 1906 óta hivatalosan *Aggtelek* alakban. Feltételezésem alapja volt, hogy a mai nevén *aggteleki* Baradla-barlang már korábban is menedékhely volt veszély esetén, így a tatárjárás idején biztonságos rejteke lehetett a falu teljes lakosságának, beleértve a földbirtokos családot is, s ekkor már tudatosan is nehezítették a bejutást. Ezt a Denevér-ági és különösen a Szultán pamlaga feletti teremben talált tatárjárás kori régészeti leletek egyértelműen bizonyítják (PATEK 1960, JAKUCS 1962, DÉNES 2011). Tehát a közelben lennie kellett egy településnek, amelynek lakói a menedékhelyet kialakították és igénybe vették. Ez feltételezésem szerint Og falu lehetett. Az *Og, Ogh* ~ *Ag, Agh,* esetleg latinosan *Ogus* ~ *Agus* gyakori személynév volt a középkorban (OklSz. 7, ÁSznt. 49, 593). Minthogy azonban sem okleveles, sem régészeti adat nem igazolta akkor az általam feltételezett korábbi Og település létét, ezt a gondolatmenetet a magam számára is csak feltételes módban fogalmazhattam meg, és ugyanúgy az események folytatását is: amikor a barlangban menedéket találók észlelték a veszély elmúlását és előjöttek, köztük a birtokos család is, tapasztalniuk kellett, hogy falujuk felégetve, romokban hever, és nincs hová lehajtaniuk a fejüket. Valószínű, hogy a hajléktalanná lett családok többsége a tatárok által talán elkerült, addig jelentéktelen Kecső faluban talált menedéket. Ennek birtokosa a már említett Kacsics nembéli Egreh volt, aki Og falut is birtokolta, sőt talán éppen ez utóbbi falujában, a biztonságot nyújtó barlang közelében lehetett a tatárjárás előtt a rezidenciája is. Og pusztulása után a birtokos család is Kecsőn telepedett le, ott építette fel új udvarházát, rezidenciáját és templomát is, és magát ezután *Kecsői*-nek *(de Kechew)* nevezte. Néhány hajléktalanná lett család az elpusztult faluval délen szomszédos Noakban telepedhetett le; ez az ugyancsak Kacsics nembéli Trizsiek faluja volt. A lényeg az, hogy az 1272. évi teresztenyei határjárás említett adata – úgy ítéltem – arra utal, hogy az elpusztult Og falu határát a Kecsőiek és a Noakiak a tatárjárás után megoszthatták egymás közt. A birtok nagyobb része az elpusztult falu telkével együtt a Kecsőiek, kisebb, délkeleti része pedig, nyilván közös megállapodásuk alapján, a Noakiak kezére került, akik e birtokrészt, mint alább láthatjuk, *Noakfő*-nek vagy *Noagfő*-nek nevezhették (az utóbbi alakban túlkompenzációs helyesírási jelenségként szerepelhet a *k* helyett *g*). Így tudtam feltételesen magyarázni, értelmezni az 1272. évi teresztenyei határjárásban szereplő négyes határnál, a ma Aggtelekhez tartozó területen Kecső és Noak határjeleinek egymás melletti együttes jelenlétét. A tatárjárás előtti Og falura és sorsára vonatkozó feltevésem helyességét azóta az események igazolták. Erre alább visszatérünk.

Az 1272. évi oklevél egy fontos adatát még meg kell említenünk. A teresztenyei határjárás egy út keresztezése kapcsán megemlíti, hogy az a Jósva-forrás patakához *(ad fluuium Ilsuafey)* vezet. Ez a *Jósvafej* a későbbi *Jósvafő* helynév első írott említése.

Csakhogy itt még nem helységnév volt – a mai Jósvafő község helyén a 13. században még egy ház sem állt –, hanem víznév. A *fej* vagy *fő* szavunk pedig, ha víznév utótagjaként szerepel, akkor az előtagban megnevetett vízfolyás felső végét jelöli, tehát 'forrás'-t (TESz. 1: 862, OklSz. 225). Az utóbbi másfél évszázadban a Jósva-patak forrásának és felső szakaszának helye és neve körül sajnos kaotikus helyzet alakult ki. Ez az alább vizsgált 1295. évi oklevél határjárásának elemzése kapcsán tisztázható (DÉNES 1997).

2.5. Az 1295. évi, tartalmában hamis adásvételi szerződés. – 1295-ben a Trizsiek eladták öröklött Noak birtokukat Noakfő földrésszel együtt *(terram ipsorum hereditariam Noak […] cum particula terre Noagfew nominata)* a Szuhaiaknak. Mint az 1272. évi teresztenyei oklevél kapcsán már tárgyaltuk, ez azt jelenti, hogy eladták a *Noak* nevű teljes birtoktestet és vele együtt egy másik birtoktestből leválasztott kisebb, településsel valószínűleg nem rendelkező birtokrészt is. Akik erre nem figyeltek fel, óhatatlanul téves következtetésre jutottak. A Noakkal együtt eladott részbirtokot az oklevél 1315. évi átírása *Noagfew*-nek, 1366. évi átírása pedig *Nouakfew*-nek nevezi.

Az oklevélben foglalt adásvételi szerződés bevezető szövegében rögzítik az eladók, hogy az ingatlan eladását valamennyi, név szerint is hosszan felsorolt vérrokonuknak, valamint a királynak az engedelmével és hozzájárulásával *(ex permissione et voluntate)* kötötték meg, miként ezt a király bővebb tartalmú levelében láthatjuk *(sicut in patentibus literis Domini Regis plenibus vidimus contineri).* Az ezt követő határjárás leírásában szereplő valamennyi helynevet igyekeztem a helyszínen azonosítani és 10 000-es térképemen is rögzíteni. E munka részletes leírása és elemzése, terjedelménél fogva ehelyütt nem, csak önálló tanulmányban publikálható, itt csak a témánk szempontjából figyelemre érdemes részeit közlöm.

Az 1295. évi adásvételi szerződésben foglalt határjárás Trizs és Noak határáról indul. Miután már végigjártam a határjárás nyomvonalát, megállapítottam, hogy ez a kiindulópont a mai Trizs–Aggtelek–Imola hármas határával azonosítható, és útvonala innen észak felé indul el egy bércen *(Berch)*, mai szóhasználattal *dombhát*-on vezető úton a mai Aggtelek, akkor *Noakfő* nevű részbirtok területére, majd északkelet felé fordulva leereszkedik a Nyíres-völgybe *(Nyiresvelg)*. A név egyértelműen arra utal, hogy a szóban forgó völgy vizenyős, mocsaras hely lehet. Terepbejárásom során megállapítottam, hogy ez a hely a hármas határtól 600 m-nyire északkeletre fekvő mai Kardos-völgy lehet, ahol több kis forrás is fakad, így a völgytalp széles területen ma is tocsogós (DÉNES 2001). Innen továbbhaladunk északkeleti irányba mintegy 700 m-t, és újabb dombháton érünk el az oklevélben *Kabalasár*-nak *(Kabalasar)* nevezett helyre. E helynév *sár* utótagja vizes helyre utal. A helyszínen megállapítottam, hogy ez a hely azonos azzal a dombtetővel, amelyre a mai Aggtelek községből a templom kőkerítése és a temető bejárata mellett délkeleti irányba haladó út vezet föl. A 10 000-es térképen e dombtetőt sötétebb zöld színnel jelzett erdő borítja, és abban a szétágazó szekérutak között két, 375 m-t jelölő szintvonal-karika látható egymás szomszédságában. A köztük lévő sekély mélyedésben a sás és a nád térképjele arra utal, hogy ott hóolvadáskor és csapadékosabb időben időszakosan vízállás lehet; ilyet magam is láttam. Ez a hely lehet az oklevélben szereplő Kabalasár, amelyet a népnyelv, miután eredeti nevét értelmezni már nem tudja, a bozótos, gazos erdejére tekintettel ma *Gabonasár gaza* névvel illet (ANTAL 1990: 18–9). Feltevésem szerint innen vezetett tovább az 1272. évi oklevélben említett négyes határhoz az Og falu pusztulása után a Kecsőiek és Noakiak közti birtokterület-megosztás határvonala.

Az 1295. évi határjárás azonban innen nem a Vörös-tótól keletre lévő négyes határ felé vezet, hanem eddigi északkeleti irányát megváltoztatva észak-északkeleti irányban keresztezi azt a völgyet, amelyben ma a Jósvafő és Aggtelek közti műút halad. Onnan a határvonal irányát tartva felvezet a Baradla-barlang fölött emelkedő Aggteleki-fennsíkra, ahol egy magasabb dombhát *(Berch Wysnicheoldala)* keleti oldalában (ez a térképünkön a Somos-tető keleti oldala lehet) halad tovább észak-északkeleti irányba a *Sár (Saar)* nevű, nevéből ítélve vizes, mocsaras helyre. A helyszínen megállapítottam, hogy ez kétségtelenül a mai, mesterségesen visszaduzzasztott Tengerszem-tó helye, amelyet a Baradla-barlangrendszer vizeit felszínre hozó bővizű karsztforrás időszakos áradásai gyakran elöntöttek, így az a középkorban valóban vizenyős, időnként akár mocsaras is lehetett.

Ezt a kis völgyet a jósvafőiek régen *Törőfej-völgy*-nek nevezték (SZABLYÁR 2012: 14). A *Törőfej* jellegzetes víznév, *fej* utótagja jelzi, hogy a név eredetileg a forrást jelölhette, amely a messze-környék legnagyobb hozamú karsztforrása, a *Törő* előtag pedig az itt fakadó vízfolyás erejét jellemzi: nagy tömegű vize már régen is valamilyen zúzó, daráló vagy törő, talán kendertörő művet hajthatott. VASS IMRE a *Baradla forrása*-ként nevezte meg a völgy vízfakadását (VASS 1831: 71). A 19. század második felében talán valamelyik geográfusunk *Jósva-forrás*-nak nevezte el, föltehetőleg azért, mert a Jósva-patakot tápláló források közül ennek a legnagyobb a vízhozama. Ez utóbbi, félrevezető névadás mára sajnos véglegesült, pedig ha ez a Jósva forrása, akkor csak innen kezdve lehetne a völgy patakját *Jósvá*-nak nevezni, ami ellenkezik a sok évszázados névhasználattal, és már eddig is több történeti földrajzi tévedéshez vezetett.

Visszatérve az 1295. évi határjáráshoz, a Sártól, vagyis a mai Tengerszem-tó helyétől változatlanul észak-északkeleti irányba halad a határvonal, és átkelve a dombtetőn a Kecső-patakhoz ér *(Kechewyzy),* majd átkel azon, de egy méternyire sem követi a patak folyását, ahogy azt az imént említett félrevezető névhasználattól megtévesztve többen is hibásan vélik (pl. ANTAL 1995: 102). Miután a határjárás átkelt a Kecső-patakon, változatlan irányban halad át a Kis-Galya lealacsonyodó délkeleti lábán, és annak túloldalán leereszkedik a Jósva-patakhoz *(cadit in fluuium Ilusa)*. Az a hely pedig, ahol határjárásunk a Jósva-patakhoz érkezett, közvetlenül a mai Nagy-Tohonya-forrás alatti vízfolyásszakasz. Ezek alapján biztonsággal megállapíthatom, hogy ezt a Kossuth-barlang vizeit felszínre hozó nagy karsztforrást tekintette a magyarság a honfoglalás óta, közel egy évezredig a Jósva-patak fejének, forrásának, ezt nevezte *Jósva-fej*-nek, *Jósvafő*-nek. Az itt fakadó vízfolyás tehát e forrástól kezdve *Jósva-patak* (DÉNES 1997: 247). Mindezt azért kellett tisztáznunk, mert ezek ismerete nélkül nem lehet helyesen értelmezni több középkori oklevél határjárását, köztük a szóban forgó 1295. évi határjárást sem. Ez a Jósva-patak fogadja be mindjárt a forrása, a Jósvafej mellett az északról érkező szerény Tohonya-patakot, azután a Kecső község felől érkező Kecső-patakot, alább a Baradla-barlangrendszer vizeit felszínre hozó, régi nevén *Törőfej,* a mai térképeken *Jósva-forrás* néven szereplő vízfakadás patakát, azután a Kajta-patakot stb. (DÉNES 1979).

A 13. századtól a *Jósvafő* név már nem csupán a forrást jelölte, hanem a környékét is, hiszen a vízfakadás helye nemcsak a pataknak, hanem a tágas Jósva-völgynek is a felső vége, kezdete volt. Amikor a 14. század első felében Tekus fia István fia István magister a forrás mellé, tőle délre falut telepített, azt a helyet már régóta minden környékbeli *Jósvafő*-nek nevezte, így az odaépült falut nem kellett külön elnevezni, mert az Jósvafőn épült föl (DÉNES 2007). A névadó vízfakadást, a mára már feltárt Kossuth-barlang vizeit felszínre hozó nagy karsztforrást Jósvafő község népe (nyilván a település létrejötte óta

és még a 20. században is) csak úgy emlegette: *a forrás.* JAKUCS LÁSZLÓ az Aggtelekicseppkőbarlangról írt 1952-es könyvében e vízfakadást jobb híján *Névtelen-forrás*-ként említi (JAKUCS 1952: 8, 37).

Papp Ferenc műegyetemi professzor 1957-ben karsztkutató állomást alapított Jósvafőtől északra, a Tohonya-völgy fejében fakadó Tohonya-forrásnál a tanítványai által feltárt Vass Imre-barlang közelében a Jósvafő környéki karsztvidék sokoldalú tudományos kutatására, így a karsztforrások vízhozamának rendszeres mérésére, hozamváltozásaik, -ingadozásaik regisztrálására, az adatokból levonható következtetések kimunkálására. A kutatóállomáson dolgozó fiatal kutatók, mérnökök és geológusok kénytelenek voltak nevet adni a Jósvafő község északi szélén fakadó, nagy vízhozamú „névtelen" forrásnak, hogy regisztrálni, majd publikálni tudják mérési eredményeiket. Minthogy e forrás vize röviddel fakadása után egyesül az észak felől, a Tohonya-völgyön át érkező, jóval szerényebb hozamú Tohonya-patakkal, annak forrása nevét *Kis-Tohonyá*-ra, az addig „névtelen" nagy forrást pedig *Nagy-Tohonya-forrás*-ra keresztelték át. Azt igazán nem várhattuk el a lelkes fiatal kutatógárdától, mérnököktől, geológusoktól, akik a maguk területén kiváló szakemberek voltak, hogy középkori, latin nyelvű oklevelekben kutassanak az után, hogy vajon hogyan nevezhették régente a későbbi *Névtelen-forrás*-t. E kettős névadás, a *Törőfej*-nek *Jósva-forrás*-ra és a *Jósvafej*-nek *Nagy-Tohonya-forrás*-ra történő átkeresztelése, illetve az új neveknek valamennyi mai térképünkön való szerepeltetése óhatatlanul félrevezetett már eddig is több történészt és helynévkutatót a terület középkori határjárásainak értelmezésekor, ami hibás következtetések levonásához vezetett. Ezért tartom szükségesnek, hogy e két forrás korábbi, de nem köztudott névváltoztatását publikussá tegyem, hogy a további tévedések elkerülhetők legyenek.

Az 1295. évi határjárás a forrástól a Jósva vize mentén haladt tovább déli irányba. Mintegy 300 m-nyire a forrástól torkollik a Jósvába a nyugat felől érkező Kecső-patak, majd mintegy 100 m-rel alább a mai Tengerszem-tó felől érkező patak is, ahol ma Jósvafő község házai sorakoznak. De a 13. század végén – mint már említettük – még nem volt ott település, nem állt ott még egy kunyhó sem.

A határjárás tovább követte még egy szakaszon a patak mentét, azután elvált tőle, és a Kajta-patak táján elérte Teresztenye határát, hogy aztán Teresztenye, majd Böjte földje *(terra Buhthe)*, a mai Égerszög határán vezessen, a Pilinka-tető *(Palanka)* nyugati lábánál elérte Kánó határát, aztán a kánói határ mentén a Révhelyhez *(Revhel)* ért. Ez a rév, vagyis vízi átkelőhely a Telekes-patak legfelső szakaszán egy talán szélesebb, de sekély vizű mederszakasz lehetett, ahol – feltevésem szerint – az 1272. évi teresztenyei és az 1324. évi égerszögi határjárásban is szereplő, Kassáról Tornán át Gömör várához vezető nagyúton *(via magna, que vadit ad Gumur)* haladó lovaskocsik és szekerek minden nehézség nélkül át tudtak kelni a vízen.

Itt a határjárás útvonala délkeletnek fordul, és hosszú szakaszon a mai Imola és Kánó határvonalán halad egészen Csákány *(Chakan)* határáig, ahol derékszögben délnyugatnak fordulva a középkori Noak és Csákány közötti határon fut a Dobrosó-völgyig *(Dubuchwelge).* Ezzel eléri Ragály *(Ragal)* határát, és derékszögben északnyugatnak fordulva a mai Imola–Ragály, majd az Imola–Trizs határvonalon fut egészen a kiindulópontig, a mai Trizs–Aggtelek–Imola hármas határig.

Ha térképünkön e hármas határtól vonalat húzunk a Révhelynél lévő hármas határhoz, akkor ezzel meghúztuk a Noak birtoktest és Noakfő részbirtok közti határvonalat.

Ettől északra fekszik az akkor Noakhoz tartozó részbirtok *(particula terre),* e határvonaltól délre terül el Noak teljes birtokteste.

Ezek után minden kétséget kizáróan megállapíthatom, hogy a Révhelytől ez utóbbi hármas határig bejárt határvonalak, amelyek a 13. század végén Noak birtokot övezték, azonosak a mai Imola határaival, természetesen az akkor még önálló birtoktestet képező és egy másik család kezén lévő Csákány falu nélkül, amelyet csak a törökdúlás idején történt elnéptelenedése után csatoltak közigazgatásilag Imola községhez *Csákánypuszta* néven (PESTY), de az soha nem volt és nem is lehetett Aggtelek határosa.

Észak felé viszont *Noakfő* néven nemcsak az elnéptelenedett Aggtelekből 1272-ben még rájuk eső részt adták el a Trizsiek, hanem a Jósva-patakig terjedő és a mai Nagy-Tohonya-forrásig nyúló jelentős területet is, amely pedig a tornai királyi uradalomhoz tartozott. Az adásvételi szerződésben – mint azt az imént szó szerint idéztük – azt rögzítették az eladók, hogy a király írásban hozzájárult az adásvételhez. Csakhogy a királyi okirat vagy annak átirata sajnos nem maradt fenn. Ha egyáltalában volt. Ha pedig volt, az minden bizonnyal hamisítvány lehetett. A középkori földesurak birtokaik növelésére törekedve gátlástalanok voltak, szerezni akartak, és ez gyakran sikerült is nekik okirat-hamisítással vagy erőszakkal, akár gyilkosság árán is, amelynek az éppen az 1295. évi oklevélben még szomszédként szereplő, és a határjáráson is részt vevő Böjte *(Buhthe)* királyi vízóvó is áldozatul esett (DÉNES 1973: 121–3).

Egy kis okirat-hamisítástól a Kacsicsok korábban sem riadtak vissza. Éliás comes a a Zágráb-Korpás nemzetség birtokát, a Gömör megyei Keszit *(Kezew)* próbálta csalással megszerezni, de sikertelenül, mert az ezzel kapcsolatos per során a tanúk ellene vallottak. Ezért II. András király 1232-ben kiadott oklevelében Éliás comes birtokszerzési privilégiumát hamisnak, az igazság elhallgatásával elnyertnek nyilvánította, és Kezew földet, részletesen leírva határait, Corpas fiainak visszaadta *(restituisset)* (ILA 1993: 27). Minthogy akkor az okirat-hamisítást még nem büntették, aki ezzel próbálkozott, legfeljebb azt kockáztatta, hogy a csalása nem jár sikerrel. Az 1295. évi oklevél is hamis tartalmilag, a Kacsics nembéli Trizsiek Noakfő birtokrészt, a szomszédos királyi birtok rovására, a Kecső-patakon át a Jósva-patak forrásáig, a Jósva-fejig „kiterjesztve" adták el.

Ez a hamisítás, továbbá a jósvafői víznevek szerencsétlen átkeresztelése vezette félre GYÖRFFYt, aki a Kecső- és Jósva-patakok nevét látva azonosította Noakot Aggtelekkel, hiszen Imola határa soha nem lehetett e patakok közelében sem. GYÖRFFYtől, aki az Árpád-kori oklevelek ezreinek feldolgozásával oly hatalmas életművet alkotott, nem várhatjuk el, hogy ezernyi határjárás nyomvonalát bejárja, és pontról pontra azonosítsa. Ugyanakkor, személye és műve iránti tiszteletem és nagyrabecsülésem mellett is, ezt a tévedését feltárnom és helyesbítenem kell, mert éppen az ő szakmai tekintélyére tekintettel Noaknak Aggtelekkel való azonosítását már elfogadta a FNESz., az Aggteleki Nemzeti Park, az „Anjou-kori oklevéltár" stb., és ezt a tévedés-folyamatot éppen GYÖRFFY tekintélyének megóvása érdekében le kell állítanunk.

Lehetséges, hogy 1295-ben, amikor az adásvételi szerződés született, a Trizsiek már tudomást szerezhettek arról, hogy a király és a Tekus-fiak között megállapodás van készülőben, vagy már meg is született. Eszerint III. András visszakapja a Tekus-fiaktól Szádvárt, amelyet elődje, IV. László cserében adományozott nekik a korábban az ő tulajdonukat képező Diósjenő vára fejében, és Szádvárért a királytól most az egész Jósva-völgyi hatalmas birtoktestet megkapják, Szintől fel egészen Szilicéig és Borzováig (Reg.Arp. II/4: 264). Ha valóban tudtak erről, akkor ki akarták használni azt a helyzetet,

amikor a király már nem is észlel egy ilyen kis „határmódosítást", a Tekusok pedig nem is tudnak róla. Tény, hogy a királyi uradalom részéről senki sem volt jelen az 1295. évi határjáráson, valószínűleg a Trizsiek meg sem hívták őket.

Akárhogy is történt, az 1300-as évek elején, amikor a Tekus család, illetve Tekus fia István egykori nádor fia István berendezkedett a királlyal kötött csere nyomán a Jósva-völgy birtokába, nem fogadta el az 1295. évi adásvételi szerződésben leírt hamis határokat. Nyilván a királyhoz fordult, aki megállapítva az okirat-hamisítást, intézkedésével helyreállította a törvényes határokat és a jogszerű birtoklási rendet, amint az Éliás comes családának lelepleződése után is történt.

Tény az, hogy Égerszög 1324. évi határjárásán, amely Noak birtok határát is érintette, Tekus fia István fia István már mint szomszéd volt jelen, 1340-ben pedig, midőn a Tekus-fiak elosztották egymás közt a család birtokait, az oklevélben már olvashatjuk *Jósvafő* nevét (F. VIII/4: 469), tehát akkor már álltak az új telepítvény házai. 1348-ban, a vízóvók perében a birtokos tanúként már Jósvafői *(de Ilsuafew)* István néven szerepelt, ami arra utal, hogy akkor már rezidenciája, ahonnan az egész Jósva-völgyi birtokot irányította, az új településen, Jósvafőn állott.

Valószínű, hogy Tekus fia István nádor fia István éppen azért telepítette a 14. század első felében a mai helyére Jósvafőt, illetve építtette kúriáját a Jósva jobb partjára, a Kecső-patak torkolata alá, a domboldalba föléje pedig kőtemplomát (DÉNES 2012b) – tehát olyan helyre, amelyet a Trizsiek 1295-ben eladtak a Szuhaiaknak –, hogy vitathatatlanná tegye az 1295. évi adásvételi szerződés e vonatkozásban hamis voltát, valamint birtoka törvényes határait.

2.6. Aggtelek benépesülése. – 1344-ben Kecsői Eterő fia Eterő mester *(magister Etheruh filius Etheruh de Kechew)* óvást emelt az ellen, hogy testvére, János a Nouak birtokhoz tartozó földrészt, amelyet a Noakot megvásárló Szuhaiak Kurittyáni ága nekik zálogba adott, önhatalmúlag visszabocsátotta a Szuhaiaknak (KUBÍNYI 1888: 133). A szóban forgó földrész föltehetőleg azonos volt a tatárok által elpusztított *Og* falu határának a tatárjárás utáni felosztásakor a Noakiak kezére került területtel. 1344-ben Noak birtokosaival még a Kecsőiek álltak szemben, s *Ogtelek ~ Agtelek* akkor még lakatlan puszta lehetett a Kecsőiek birtokában. 1346-ban a Kecsői Eterő-fiak osztoztak családjuk birtokain; ezek közt fordul elő először Aggtelek neve *Hogteluk* alakban (MÁLYUSZ–BORSA 1988: 27). 1348-ban újabb osztályra került sor a családban, s a birtokok között újból szerepel Aggtelek neve *Ogteluk* alakban (MÁLYUSZ–BORSA 1988: 28). GYÖRFFY és KISS, úgy tűnik, nem tudtak az 1346. évi osztályról, mert mindketten az 1348. évi oklevelet tekintik Aggtelek első említésének. Valószínű, hogy a család ágai közti birtokfelosztásnak is szerepe lehetett abban, hogy a birtokos család a tatárok elpusztította Og falu újratelepítése mellett döntött. Eszerint az immár egy évszázada lakatlan Ogteleken az új település fölépítését az 1340-es évek második felére, az 1350-es évek elejére tehetjük.

Egy 1358-ban kelt oklevél tanúsítja, hogy a vitás földrészről már per folyt, de most már a Kecsői családból származó Aggtelekiek *(de Ogteluk)* álltak szemben Noak birtokosaival (KUBÍNYI 1888: 203). Ez utóbbi megjelölés azt jelzi, hogy a családnak itt birtokos ága már fölépítette az újjátelepített faluban udvarházát, mely rezidenciája is lett neki. A rezidencia mellett templomnak is kellett állnia, így feltehetjük, hogy az újjáépült Aggteleken az 1350-es években kezdődhetett meg egy új templom fölépítése, vagy pedig – ha volt olyan – a tatárok által elpusztított Og falu romos templomának újjáépítése.

2.7. Aggtelek temploma vallomást tesz. – 1975-ben az aggteleki templom vakolatának felújítása alkalmával, a régi vakolat leverése közben a templom déli falában egy elfalazott, íves kapubejárat és fölötte keskeny, rézsűs oldalú, jellegzetesen román stílusú Árpád-kori ablakocskák tárultak fel (DÉNES 2001: 52–3). E váratlan lelet helyes értékeléséhez egyértelműen tisztáznunk kell a templom építési korát, illetve hogy abban a korban milyen stílusban épülhettek falusi templomok.

Ami az első kérdést illeti, arra az előbbiekben ismertetett oklevelek nagyjából felvilágosítást adtak, de célszerű most alaposan szemügyre vennünk a vitathatatlan okleveles adatokat. 1272-ben a teresztenyei határjárásban szereplő négyes határ kétségtelen bizonyítéka annak, hogy akkor ott nem létezett Aggtelek település, föltételezett korábbi birtoktestén a Kecsőiek és a Noakiak osztoztak. 1279-ben az Etere fiak osztozkodásakor Gömörben csak két falu volt a család birtokában: Kecső és Szográgy. Aggtelek puszta akkor még nem volt lakott, nem képezett önálló birtoktestet. 1295-ben az előbbiek során részletesen ismertetett noaki és noakfői határjárás is kizárja Aggtelek település és birtoktest létezését. Az 1330-as években működő pápai tizedszedők jegyzékében sem szerepel Aggtelek, tehát még nem települt be a faluhely, nem volt ott még sem működő templom, sem plébánia. 1346-ban és 1348-ban az Etere-fiak birtokfelosztási oklevelében szerepel először Aggtelek neve, tehát akkor már folyamatban volt a falu újratelepítése. 1358-ban pedig, mint az előzőkben tárgyaltuk, a birtokos család egyik ága magát már Aggtelekinek nevezi, tehát már felépült ott az udvarháza, amely egyben rezidenciája is volt. Ez idő tájra tehetjük tehát egy új templom építésének megkezdését, vagy egy elpusztult korábbi település romos templomának újjáépítését. A döntő kérdés ezek után az, hogy a 14. század második felének kezdete táján milyen stílusban épülhetett fel egy új templom.

Az aggteleki templom középkori ablakocskáinak napvilágra kerülése után, 1990-ben az Országos Műemléki Felügyelőség kiadta Magyarország műemlékjegyzékét, amely csak annyit ír, hogy „Ref. Templom, gótikus eredetű. Teljesen átépítve". A műemlékesek, akik a jegyzéket összeállították, nem ismerhették a felsorolt okleveles adatokat. Nyilván fellapozták GYÖRFFY munkáját, ahol *Novák (Aggtelek)* címszó alatt megállapították, hogy Aggtelek neve először 1348-ban jelent meg, és hogy Aggteleket 1358-ban különböztetik meg Nováktól. Helyszíni szemlére bizonyosan nem utaztak oda, csak az írott adatok és az 1348-as, 1358-as évszámok alapján írták azt, hogy a templom gótikus eredetű. Jómagam viszont a feltárásuk óta számtalanszor megfigyeltem, és fényképekkel illusztrálva is publikáltam a kétségtelenül román stílusú ablakok leírását (DÉNES 2001).

Ezek után a műemléki építész szakértő művészettörténészek szakpublikációi lehetnek perdöntőek abban a kérdésben, hogy meddig épülhettek falusi templomok román stílusban, és mikor vált kizárólagossá a gótika a falusi templomok építésében is. A kor legilletékesebb szakértőjének, LŐVEI PÁLnak a munkájából (1998) leszűrhettem, hogy a gótikus építészeti elemek Magyarországon a 12. század végén jelennek meg, de akkor – és még a 13. század első felében is – csak a király, a főurak és az egyházi vezetők építkezésein. A 13. század második felében már a városok középületein és templomain is jelentkeznek, a 14. század elején pedig, Károly Róbert uralkodása alatt a gótika kiszorítja minden területen a késő román formakincset. „A késői romanikával való teljes szakítás, a gótikus boltozat, tám- és nyílásrendszer általános elterjedése a polgári lakóházakon, a falusi templomokon csak a 14. század első felében zajlott le" (LŐVEI 1998: 41). Nagy Lajos korának (1342–1382) szakértője, DERCSÉNYI DEZSŐ ezt tömören így rögzíti: „A gótikus építészet stílusa […] Lajos korában már egyeduralkodó volt" (DERCSÉNYI é. n.: 101).

A kérdés tehát eldőlt. A 14. század közepén már falusi templom is csak gótikus ablakokkal épülhetett volna. Aggtelek templomának román stílusú ablakocskái kétséget kizáróan igazolják, hogy a templom nyugati felének falai a tatárjárás előtt épültek. Ha pedig ott a tatárjárás előtt templom állt, akkor településnek is kellett lennie, és az is bizonyosra vehető, hogy a birtokos család kúriája, rezidenciája is a templom mellett állt.

A tatárjárás előtti Og település létére eddig a Baradlában, különösen a Szultán pamlaga feletti teremben előkerült kétségtelenül tatárjárás korabeli leletek utaltak. Ezt erősítette meg – mint már tárgyaltuk – az évszázadig lakatlan hely, *Ogtelek ~ Agtelek* nevének *-telek* utótagja. Ezt támasztották alá az általunk vizsgált és e vonatkozásban gondosan elemzett okiratok adatai is. Ugyancsak erre utalnak Aggtelek község templomának román kori ablakocskái is. Az említett tudományágak: a régészet, a nyelv- és történettudomány, valamint az építészet-, illetve művészettörténet által igazolt egzakt adatok, tények egymást erősítik. Külön-külön még lehetett bizonytalankodni, de ezek után bizton állíthatjuk, hogy a mai Aggtelek területén már a tatárjárás előtt is állt *Og* nevű település.

2.8. Noak helyére vonatkozó következtetések. – *Terra Noak,* azaz Noak teljes birtoktest kétségtelenül azonos a mai Imolával, természetesen a török időkig önálló települést, illetve birtoktestet képező Csákány területe nélkül, amelyet csak elnéptelenedése után csatoltak *Csákánypuszta* néven a mai Imolához. A *Nouak alio nomine (Imo)la* megnevezést tehát szó szerint kell értelmeznünk: a „Novák, más néven Imola" valóban azt jelenti, hogy mindkét név ugyanazt a birtoktestet és települést jelöli.

A *particula terre Noakfew* megjelölés – az aggteleki templom tatárjárás előtti, román kori ablakainak előkerülése után bizton állíthatom – az 1272. évi határjárásban a tatárok által elpusztított *Og ~ Ag* település birtoktestének a Kecsőiek és Trizsiek közt felosztott területéből a Trizsi család Noak = Imola birtokához kapcsolt része volt. A felosztás határvonala a mai Trizs–Aggtelek–Imola hármas határtól az 1272. évi oklevél határjárásában említett négyes határig húzott, kissé ívelt vonallal határozható meg.

Az 1295. évi adásvételi szerződésben a Trizsiek ezt a részbirtokot csalással jócskán megnövelve, hamis határokkal adták el, de ez a Jósva-völgynek a Tekus-fiak részére történt királyi eladományozása nyomán kiderült, és azután helyreállították az évszázadokon át érvényes, törvényes megye- és birtokhatárokat. Ezek szerint Aggtelek soha nem volt Noak, és Noak sohasem volt Aggelek. A templom román kori ablakainak előkerülése azt is bizonyítja, hogy a tatárok által elpusztított Og falu romos temploma körül épültek fel a 14. század első felében az újratelepített falu, Ogtelek házai. A tatárjárás előtti régi és az újratelepítés utáni új településhely tehát azonos. *Ogtelek ~ Agtelek,* azaz a mai Aggtelek területén nem volt soha a történelem során külön „ó faluhely" és egy – szerintem tévesen feltételezett – 'új telepes'-t jelentő szláv *novák*-ról elnevezett „új telepítvény".

3. A *Noak* név eredete

3.1. Történészeink és nyelvészeink a *Noak* név etimológiájáról. – Az 1344. és 1358. évi oklevelek szövegét KUBÍNYI FERENC közölte először nyomtatásban. Az 1344. évi oklevél szövege előtti címsorokban *nováki birtokrész*-t említ (KUBÍNYI 1888: 133), az 1358. évi oklevél szövege előtti bevezető sorokban *Nováki* Dénesről és *Novák birtok*-ról ír (KUBÍNYI 1888: 203), holott a két oklevélben *Dyonisius de Noak,* illetve *possessio*

Noak szerepel. Ezek szerint ő úgy vélhette, hogy az oklevelekben szereplő *Noak* helynév elírás lehet, és *Novák*-nak kell olvasni akkor is, ha az oklevélben *Noak* áll.

CSÁNKI ugyan nem foglalkozik a helynév etimológiájával, de azzal, hogy a Gömör megyei helységek ismertetésében megvastagított címszóként a *Novák* nevet írta ki – bár a szövegben az 1344. évi *Nouak* alak után korrektül írja le az 1352. évi *Noak* alakot is – azt sugallja, hogy a település valós megnevezésének ő is a *Novák* alakot tartja, és az oklevelekben előforduló *Noak* névváltozat elírás lehet.

ILA már tudatosan foglalkozik a helynév etimológiájával, három helyen is leírja véleményét, de eltérően, sőt egymásnak ellentmondóan. 1. A Gömör megyei települések ismertetése során a megvastagított *Noák* címszó után zárójelben közli a különböző oklevelekben előforduló névváltozatokat: *Noak, Nouak, Noakfew*. Ezek közül ő – CSÁNKIt követően – a *Novák* településnevet tartja hitelesnek. Így ír: „a falunév szerint az első telepes a tatárjárás után kezdhette meg a falu építését és valószínűleg szláv volt; »Novák«-nak, azaz 'új embernek' hívták." Ehhez lap alji jegyzetet fűz: „*Novák* szláv szó, magyar jelentése: *új ember*. Ilyen elnevezés a XI–XII. században, amikor az új helységeket a minden hozzátétel nélküli személynévvel nevezték, aligha keletkezett volna" (G. 3: 131). Eszerint ő a *novák* szót nem személynévnek – és ezzel a *Noak ~ Nouak ~ Novák* helységnevet nem személynévi eredetűnek – tekinti, hanem afféle jelzőnek, ragadványnévnek, amely az első telepes e voltának megjelölésére szolgált. ILÁnak ezzel a szófejtésével nem tudok egyetérteni. A ragadványneveket, amelyekből utóbb gyakran családnevek lehetnek, mindig a környezet adja a hozzá csatlakozóknak, és nem az illetők saját maguknak. A környezet, természetesen a saját anyanyelvén. Nem tudom elképzelni, hogy ha egy színmagyar környezetbe – amilyen Hosszúszó, Kecső és Aggtelek környéke volt már akkor, amint ez a 13. század végi határjárásokban feljegyzett helynevekből is kitűnik (Gy. 2: 466) – betelepül egy szláv ember, akkor őt a magyar családok szláv nyelvű ragadványnévvel nevezték meg. 2. A *Noakfew ~ Noagfew* helynevet ILA tévesen Kánó földrajzi nevei közt említi, és lap alji jegyzetben hozzáfűzi, hogy e helynév első tagja a személynévi eredetű szláv *Novák* (G. 2: 477). 3. A Gömör megyéről írt négykötetes mű 1976-ban, utolsóként kiadott, a címoldalon 1. kötetként megjelölt könyvében jelent meg harmadik magyarázata, amelyben összefoglalja a már korábban kiadott és a megye településeinek történetét egyenként ismertető három kötetben írottakat. Itt a Száraz-völgy településeit nevük eredete szerint csoportosítja, és a *Noák* helynevet a „nem személynévi szláv név" csoportba sorolja; indoklást nem fűz hozzá (G. 1: 103).

GYÖRFFY az 1295. évi oklevélben szereplő határjárást úgy értelmezi, hogy az adásvétel tárgyát képező Noaknak a bejárásban rögzített határa csekély eltéréssel Aggtelek mai határán fut. Ő ezek szerint Noakot – mint az előzőkben láthattuk, tévesen – Aggtelekkel azonosítja, és a két név etimológiájáról alkotott véleményét imígyen rögzíti: „1358-ban már megkülönböztetik Novákot Aggtelektől, amely jelentése szerint 'ó faluhely' és megkülönböztetés az 'új telepes'-t jelentő szláv *novak*-tól, nyilván az új településtől" (Gy. 2: 530). Sajnálatosnak tartom, hogy eszerint GYÖRFFY elfogadta ILA szófejtését, és részben arra alapozva alakította ki etimológiai véleményét, amelyet azután KISS LAJOS is befogadott a FNESz.-be.

KISS LAJOS a FNESz. 1978-ban megjelent első kiadásában nem említi a *Noah ~ Noak* helynevet, de az 1988. évi negyedik kiadásban, GYÖRFFYre hivatkozva, az *Aggtelek* címszó alatti korábbi szöveget kiegészítette: az 1348. évi *Ogtelek* helynév „az *agg* 'ó, régi'

mn. és a *telek* 'faluhely' fn. összetétele. A település régi nevével a szláv eredetű és 'új telepes' értelmű *Novák* [1295/1315: *Noak*: Gy. 2: 530] van korrelációban".

Ide vezettek az eddigi kutatások. Vajon ez az eredeztetés az ország valamennyi középkori *Noak* helynevére érvényes lenne? Szükségesnek ítéltem kutatásom folytatását.

3.2. További kutatásaim eredményei. – Hont megye középkori okleveleit kutatva a *Noak* név alábbi adataira találtam. 1312 előtt a Hont megyei Noaki *(de Noak)* nemesek Százd, illetve Bogátszázd birtokosai voltak (BAKÁCS 1971: 78, 349; Gy. 3: 180), tehát Hontban is volt *Noak* nevű falu. Egy 1250-es években készült oklevél 1398. évi átiratában az előbbi nemes család neve már *[de N]ouak* alakban szerepel. E település emlékét GYÖRFFY szerint PESTYnél a Nagybörzsöny határában lévő *Nováki-dűlő* neve őrzi (Gy. 3: 223). Az 1394-ban feljegyzett *Predium Noukfeld, Noukfelde* nevet *Novákfölde* címszó alatt közli BAKÁCS (1971: 164), és hozzáfűzi: „Börzsönyhöz tartozó puszta". Eszerint az előzővel azonos helyet jelölte.

Egy 1358. évi oklevél szerint Mikola (ma Vámosmikola) és valószínűleg Pásztó is egy *Noak* nevű magister birtokában volt akkoriban (ZO. 3: 134–5, BAKÁCS 1971: 80, 349). Egy 1387. évi oklevélből megtudjuk, hogy e *Nouak* magister fiai Pásztót visszabocsátották Zsigmond királynak (ZsO. 1: 124).

1314-ben a zágrábi püspökséghez tartozó Császma környékén *Noak fia János comes* birtokcserében egyezik meg (AOkl. 3: 302). 1320-ban *Nouach fia János* fiú utód nélküli halála után a birtok a zágrábi püspökre háramlott, aki akkor éppen a pápai udvarban, Avignonban volt, és ott kiállított oklevelével az elhunyt birtokát egy, a kíséretéhez tartozó nemesúrnak adományozta (AOkl. 5: 304).

Ez utóbbi oklevelek egyértelműen bizonyítják, hogy a középkorban a *Noah ~ Noak ~ Nouak ~ Nouach* nemcsak helynév, hanem személynév is volt. Ezek szerint a *Noak* helynevek személynévi eredetűek lehetnek, de szerintem nem a szláv *Novák* névből. A *Noah* német és angol nyelvterületen ma is élő személynév. Erről nemcsak a szótárakban győződtem meg: mind Németországban, mind Észak-Amerikában több *Noah* nevű férfit személyesen is ismerek.

A személynév etimológiáját fontolgatva, a *Noak* név korábbi etimológiai magyarázatait elvetve arra az eddig föl sem merült, senki által fel sem vetett feltételezésre jutottam, hogy a *Noah ~ Noach ~ Noak ~ Nouak* személy- és helyneveink eredetét a bibliai özönvíz bárkaépítőjének, Noénak eredeti nevében kereshetjük.

Célszerűnek láttam a kutatással a gyökerekig hatolni, de a Biblia, azon belül Mózes öt könyvének eredeti, héber szövegében szereplő eredeti név vizsgálatához szakértőhöz kellett folyamodnom. (Ez úton is hálásan köszönöm Deutsch Gábor tanár úr szíves segítségét.) Közreműködésével megállapítottam, hogy Mózes I. könyvében, az eredeti héber nyelven valóban ez az özönvíz bárkaépítőjének neve. A héber nyelvben azonban, mint a latinban és a németben is, van lágy meg kemény *h* hang, ez utóbbit a latin és a német *ch*-val írja, a héberben pedig külön betűk jelölik őket. Az Izraelben ma is gyakori személynevet az eredeti héber szöveg kemény *h*-val írja le, amelyet az izraeli lakosság is *ch*-val ír át latin betűkre, így a szóban forgó személynevet *Noach*-nak írják.

A lágy *h* (héh) és a kemény *h* (het) írásjelei között oly csekély a különbség, hogy az eredeti ótestamentumi héber szövegeket tanulmányozó közép-európai keresztény papok, teológusok már az ókorban sem mindig vették figyelembe. Valószínűleg így lett a kemény *h*-ból lágy *h,* a *Noach*-ból *Noah,* s így nyerhetett létjogosultságot a *Noah* forma,

amely angol és német nyelvterületen mai napig is hivatalos, ez áll a szótárainkban is a *Noé* név német és angol fordításaként. Miután a szóvégi lágy *h*-t általában nem ejtik, mint a magyar *méh* és *cseh* szavakban sem, ez oda vezetett már az ókorban, hogy egyre több fordító le sem írta a *Noah* név szóvégi néma *h* betűjét, így maradt belőle *Noa* vagy *Noe.* A nevet egyébként leggyakrabban a bárkájával összefüggésben birtokos alakban emlegették, *Noa* genitivusa *Noae,* németül *Noä.* A szótár külön feltünteti, hogy a *Noé bárkája* németül kétféle módon írható: *die Arche Noahs/Noä.*

A Bibliáról már a kereszténység első századaiban készültek különböző nyelvű és terjedelmű rész-, majd teljes fordítások. Még gót fordítás is született a 300-as években. A latin fordítások közül Szent Jeromosnak a 400-as évek elején befejezett, Vulgata néven ismert műve terjedt el a következő évszázadokban a legszélesebb körben. Míg a középkori német papok az Ótestamentumot az eredeti héber nyelven tanulmányozták, addig mindazok, akik az ótestamentumi szövegeket inkább latin nyelven ismerték meg, különösen az újlatin nyelvet beszélő franciák és olaszok, a Vulgatát használták – bár azt az eredetivel egyenértékűnek csak a tridenti zsinaton, a 16. század közepén ismerte el a katolikus egyház. Ebben a vízözön bárkásának neve *Noe* alakban szerepel, így ezt a személynevet ebben az alakban fogadták el, és a keresztségnél is ezt adták és adják ma is az újszülötteknek. Úgy látszik, hogy a német és angol nyelvterületen az eredeti *Noach ~ Noah* név ebben az alakjában a 400-as évekre már annyira meggyökeresedett, hogy a Vulgata névhasználata ellenére, a mai napig is kitartanak a *Noah* név mellett, és ma is erre keresztelnek újszülötteket.

3.3. A *Noak* név magyarországi megjelenése és eltűnése. – Magyarországon a kereszténység Szent István uralkodása alatt kezdett elterjedni. Ebben jelentős szerepe volt a mélyen vallásos Gizella bajor hercegnőnek, akivel István 995-ben kötött házasságot. „Gizella hercegnővel bajor papok és szerzetesek, vitézek, […] derék és szorgalmas iparosok, földművesek és szolganépek özönlöttek be az országba, akik […] a keresztény hittel együtt a nyugati műveltséget, a földművelést és ipart is meghonosították" (GALLA 1938. 1: 304–6). A kereszténység felvételével együtt járt a kereszteléskor kapott, többnyire bibliai, ó- és újtestamentumi személynevek elterjedése. István királyunk után, még a 11. században két királyunk, Aba Sámuel és Salamon, valamint I. András fia, Dávid herceg is ótestamentumi személynevet viselt. Az Árpád-korból szép számmal ismerünk más ótestamentumi neveket is, számosan viselték például az *Ádám, Ábel, Ábrahám, Benjámin, Jákob, József, Mihály, Mózes* stb. személyneveket is (vö. ÁSznt.). Minthogy a keresztény papok nagy többsége német nyelvterületről érkezett hazánkba, ők a bibliai neveket a német nyelvben meghonosodott alakban, így az özönvíz bárkásának nevét *Noach* vagy *Noah*-ként adták az újszülötteknek. De jöttek olasz papok is, például még Szent István uralkodása alatt Velencéből Szent Gellért; illetve franciák is, akik a Vulgata nyomán *Noé* névre kereszteltek. A két névalak párhuzamosan terjedt el az országban már a 11–12. században, és ez tükröződik a személynévi eredetű Árpád-kori helynevekben is.

A német papok térítő, keresztelő tevékenysége során adott *Noach ~ Noah* személynevek és az ezekből lett helynevek középkori okleveleinkben *Noak* alakban maradtak fenn. A *Noah ~ Noach* személy- és helynevekben a *h,* illetve *ch* hangnak a középkori magyar nyelvben *k* hangként ejtésére és *k* betűvel írására való áttérés folyamatának szakszerű hangtörténeti magyarázatához HOFFMANN ISTVÁNtól kértem és kaptam segítséget, melyet ez úton is köszönök. A továbbiakban őt idézem: „Az a feltevés, hogy a *Noak*

hely- és személynevek, amelyek a 13–14. században viszonylag nagy számban tűnnek fel a magyarországi forrásokban, az indoeurópai nyelvekben széles körben elterjedt, végső soron héber eredetű *Noach ~ Noah* személynévre vezethetők vissza, az alábbi hangtörténeti körülményekkel támasztható alá. Az indoeurópai személynév szóvégi mássalhangzója palatoveláris zöngétlen spiránsként [χ] hangzik, amely a magyarba átkerülve az átvétel korától függően eltérő módon viselkedhetett. A legkorábbi átvételekben, amikor a magyar szavak végén is előfordult még ez a hang – többnyire a γ zöngétlen realizációjaként –, akkor az eredeti ejtésnek megfelelően kerülhetett át a magyar nyelvbe, majd később osztozott a hasonló hangszerkezetű magyar szavak hangtörténeti változásában: azaz a szóvégi *χ* vokalizálódott, és az előtte álló magánhangzóval diftongust alkotott. Ez a korán meginduló folyamat a 13. századra a magyarban lezárult (vö. E. ABAFFY 2003: 301–2), így szóvégi helyzetben ezt követően magyar szavakban *χ* nem szerepelt. Ennek megfelelően az ezután a magyarba bekerülő *χ* végű szavakat a nyelvhasználók hanghelyettesítéssel vették át, a kérdéses réshang zárhang megfelelőjét alkalmazva az ejtésben: egy [noaχ]-nak hangzó név ennek megfelelően a korabeli ejtésben [noak]-nak hangozhatott. Így ejthették tehát az adott időszakban a magyarba átkerült személynevet, és ennek megfelelően az ebből alakult helyneveket is. Így a kérdéses helynévi alakok korabeli lejegyzése pontosan tükrözi a korabeli kiejtésüket is."

Az 1100-as években Magyarországon megerősödött a franciák hatása. A 12. század első felében II. István (1116–1131) nem sokkal halála előtt a franciaországi Premontréből Magyarországra hívott és Várad-hegyfokon letelepített francia szerzetesekkel behozta hazánkba a premontrei kanonokrendet (BENDA 1981. 1: 105). Ennek francia szerzetesei rövidesen létrehozták a jászói premontrei prépostságot, majd további prépostságaik sarjadtak ki szerte az országban. A század második felében, III. Béla uralkodása alatt (1172–1196) jelentős francia cisztercita monostorok létesültek Magyarországon, amelyeknek a francia szerzetesei számos újabb apátságot szerveztek országszerte. A francia papok és szerzetesek természetesen a maguk nyelvén, a Vulgata nyomán *Noé* névre keresztelték azokat a gyermekeket, kiknek szülői az emberiséget megmentő özönvízi bárkásról kívánták elnevezni fiukat.

Ez idő tájt számos magyar fiatal szerzett diplomát francia egyetemeken, mint Anonymus is, aki aztán a királyi kancellárián dolgozott. A kereszténység felvételét követő évszázadban egyre több magyar születésű, magyar anyanyelvű fiatal férfi választotta továbbá a papi hivatást és a szerzetesi életet, vállalva az ehhez szükséges tanulmányokat, köztük a latin nyelv elsajátítását is. Ennek birtokában ők a szentírást a Vulgatából ismerték meg, amely a vízözön bárkását *Noé*-nak nevezi. Egyre több plébánián keresztelték magyar papok az újszülötteket. Közülük kerültek ki a hiteles helyek oklevélírói és átírói is, ők rögzítették nemcsak a királyi kancellária iratait, hanem magánokiratokat, ingatlanok adásvételi szerződéseit is, és rögzítették a határjárások adatait is.

A 11–12. században, amikor a birtokokat, településeket általában a birtokos puszta személynevével nevezték meg, egyaránt találkozunk *Noe* és *Noah ~ Noak* helynevekkel is. A földrajzi nevek az idők múltával gyakran megváltoznak. PAIS DEZSŐ okleveles adatok alapján vezeti le, hogyan alakult ki három magyar település mai *Novaj* neve a középkori *Noe* személynévi eredetű helynévből. A *Noe* név két egymás mellett álló magánhangzója közé beiktatott hiátustöltő *v* mássalhangzó által *Noue* lett, majd a szóvégi *e* diftongussá válásával a *Nouay ~ Noway* alakon át vált *Novaj*-já. Meggyőzően hivatkozik PAIS az Ehrenfeld-kódexre (azaz a Jókai-kódexre) is (PAIS 1916). Az általunk vizsgált *Noah ~*

Noak helyneveknél ugyanígy, az egymás mellett álló két magánhangzó közé a magyar nyelvérzék, az előzőkhöz hasonlóan beiktatott egy hiátustöltő *v* hangot, annyival inkább magától értetődőnek érezve ezt, mert így a 14. századra már értelmét vesztett *Noak* helynévből *Novák* lett, amely jól ismert ragadványnév, utóbb családnév volt.

A fentebbiek értelmében a 12. század végére, a 13. századra a *Noé* név fokozatosan kiszorította a *Noah,* illetve *Noak* nevet. Az 1300-as évek közepére már a *Noak* név az oklevélírók és másolók számára is értelmetlenné vált, így nem csodálhatjuk, ha a régi oklevelek átírásakor a *Noak* helynevet elírásnak vélték, és az átiratokba a már széles körben elterjedt, szláv eredetű *Nouak ~ Novák* nevet írták be, amely HAJDÚ MIHÁLY megállapítása szerint „a leggyakoribb magyarországi idegen eredetű családnév", jelentése 'új lakos, új jobbágy, új ember valamely közösségben' (CsnE. *Novák* a., vö. FARKAS 2010, VÖRÖS 2010).

3.4. Következtetés. – A középkori oklevelekben, az országban számos helyen előforduló *Noah ~ Noak* földrajzi nevek, amelyekből utóbb *Nouak ~ Novák* helynevek lettek, megítélésem szerint személynévi eredetűek. Az Ótestamentumban leírt özönvíz idején bárkát építő *Noach ~ Noah ~ Noak* – akit a Vulgata nyomán ma *Noé*-ként tartunk számon – héber eredetű neve a kereszténység felvétele során került be a magyar személynevek sorába, és e személynévből eredeztethetők az említett középkori *Noak* helynevek. Ez a származtatás véleményem szerint valamennyi középkori *Noak* helynévre érvényesnek tekinthető. Minthogy a magyar nyelvérzék e névben egymás mellett álló két magánhangzó közt hiátust érzett, oda hiátustöltő mássalhangzót illesztett be. Így a legtöbb *Noak* helynévből utóbb *Nouak ~ Novák* lett, de ezt a magyar nyelvérzék alakította ki, és nem valahonnan odavetődött szláv 'új emberek', azaz *novák*-ok változtatták meg ily módon Magyarország-szerte tucatnyi vagy még több település nevét.

Hivatkozott irodalom

E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet.* Budapest. 301–51.

Anonymus = Anonymus: *Gesta Hungarorum.* Hasonmás kiadás. Budapest, 1975.

AOkl. = KRISTÓ GYULA et al. szerk. 1990–. *Anjou-kori oklevéltár / Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, 1301–1387.* Budapest–Szeged.

ANTAL ISTVÁN BERTALAN 1990. Aggtelek helynevei. In: UJVÁRY ZOLTÁN szerk., *Gömör néprajza* 26. Debrecen. 5–45.

ANTAL ISTVÁN BERTALAN 1966/1995. *Aggtelek község családjainak története.* Aggtelek.

ÁSznt. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Budapest.

BAKÁCS ISTVÁN 1971. *Hont vármegye Mohács előtt.* Budapest.

BENDA KÁLMÁN főszerk. 1981–1982. *Magyarország történeti kronológiája.* 1–4. Budapest.

CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. 1–3., 5. Budapest.

CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája.* Budapest.

DÉNES GYÖRGY 1957. A túraútvonalak részletes ismertetése. In: JAKUCS LÁSZLÓ szerk., *Aggtelek és vidéke útikalauz*. Budapest. 157–233, 283–91.

DÉNES GYÖRGY 1960a. Fáklyás expedíció a Baradlában. *Természetjárás* 1960. március: 10–1.

DÉNES GYÖRGY 1960b. A Baradla név eredete. *Karszt- és Barlangkutatási Tájékoztató* 1960. júl.–aug.: 373–4.

DÉNES GYÖRGY 1961. Az Imolai-barlang feltárása. *Karszt- és Barlangkutató* 1961/1: 31–4.

DÉNES GYÖRGY 1973. A királyi halászóvizek Árpád-kor végi felügyelői, a vízóvók. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 12: 121–7.

DÉNES GYÖRGY 1979. A Jósva és mellékvizei az Árpád-kori oklevelekben. *Hidrológiai Tájékoztató* 1979. április: 36–8.

DÉNES GYÖRGY 1983. *A Bódvaszilasi-medence 700 éves története.* Borsodi Kismonográfiák 16. Miskolc.

DÉNES GYÖRGY 1992. *Az Aggteleki Nemzeti Park területének Árpád-kori történeti földrajza. I. Gömöri rész.* Kézirat. Az Aggteleki Nemzeti Park Adattára.

DÉNES GYÖRGY 1997. The source of the Jósva stream and the name of the town Jósvafő. In: ERIKA TÓTH – RÓBERT HORVÁTH eds., *Research in Aggtelek National Park and Biosphere Reserve.* Aggtelek. 247–51.

DÉNES GYÖRGY 1998. Történeti áttekintés a XIX. század második feléig. In: BAROSS GÁBOR szerk., *Az Aggteleki Nemzeti Park.* Budapest. 338–77.

DÉNES GYÖRGY 2001. Fejezetek Aggtelek történetéből. In: BÓDIS ISTVÁNNÉ – DÉNES GYÖRGY – JAKUCS LÁSZLÓ: *Aggtelek – a magyar állam alapításának ezredik évfordulóján.* Aggtelek. 39–76.

DÉNES GYÖRGY 2007. Jósvafő kezdetei. *Jósvafői Helytörténeti Füzetek* 27: 7–13.

DÉNES GYÖRGY 2011. Erős vár volt a Baradla. In: HAZSLINSZKY TAMÁS szerk., *100 éves a szervezett magyar barlangkutatás.* Budapest. 15–21.

DÉNES GYÖRGY 2012a. A bolgárok hódításai és telepítései a Kárpát-medencében a magyar honfoglalás előtt. In: TÓTH ARNOLD szerk., *Néprajz – Muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére.* Miskolc. 52–64.

DÉNES GYÖRGY 2012b. Jósvafő temploma. *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* 24: 81–90.

DERCSÉNYI DEZSŐ é. n. *Nagy Lajos kora.* Budapest.

F. = FEJÉR, GEORGIUS 1829–1844. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* 1–11. Budae.

FARKAS TAMÁS 2010. *Novák:* egy idegen eredetű családnév és a magyar családnévanyag. *Magyar Nyelv* 106: 169–82.

FNESz. = KISS LAJOS 1978[1], 1988[4:] *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Budapest.

FORGON MIHÁLY 1909. *Gömör-Kishont vármegye nemes családai.* 1–2. Kolozsvár.

GALLA FERENC 1938. Szent István apostoli tevékenykedése és e téren ismertebb munkatársai. In: *Serédi Jusztinián* szerk., *Emlékkönyv Szent István király halálának 900. évfordulóján*. 295–328. Budapest.

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Budapest.

HECKENAST et al. = HECKENAST GUSZTÁV – NOVÁKI GYULA – VASTAGH GÁBOR – ZOLTAY ENDRE 1968. *A magyarországi vaskohászat története a korai középkorban. A honfoglalástól a XIII. század közepéig.* Budapest.

ILA BÁLINT 1940. Település és nemesség Gömör megyében a középkorban. *Turul* 51: 1–28.

ILA BÁLINT – BORSA IVÁN 1993. *Az Abaffy család levéltára 1247–1515. A Dancs család levéltára 1232–1525. A Hanvay család levéltára 1216–1525.* Budapest.

G. = ILA BÁLINT 1944–1976. *Gömör megye* 1–4. Budapest.

JAKUCS LÁSZLÓ 1952. *Aggteleki cseppkőbarlang*. Budapest.

JAKUCS LÁSZLÓ 1962. *A faggyúfáklyás expedíció.* Budapest.

KATONA TAMÁS szerk. 1981. *A tatárjárás emlékezete.* Budapest.
KNIEZSA, ISTVÁN 1963. Charakteristik der slawischen Ortsnamen in Ungarn. *Studia Slavica* 9: 27–44.
KUBÍNYI FERENCZ 1888. *Oklevelek Hontvármegyei magán-levéltárakból. Diplomatarium Hontense.* 1. Budapest.
LŐVEI PÁL 1998. Romanika és gótika. In: SISA JÓZSEF – DORA WIEBENSON szerk., *Magyarország építészetének története.* Budapest. 21–61.
MÁLYUSZ ELEMÉR – BORSA IVÁN 1988. *A Szent-Iványi család levéltára 1230–1525.* Budapest.
OklSz. = SZAMOTA ISTVÁN – ZOLNAI GYULA 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár.* Budapest.
PAIS DEZSŐ 1916. Helynévmagyarázatok. *Magyar Nyelv* 12: 78–80.
PATEK ERZSÉBET 1960. Aggtelek – Baradla-barlang. *Régészeti Füzetek* 13: 31–2.
PESTY = PESTY FRIGYES 1864–1865. évi helynévgyűjteménye. OSZK Kézirattár.
Reg.Arp. = *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica*. [I–II/1.] Szerk. SZENTPÉTERY IMRE. Budapest. 1923–1943, [II/2–4.] Szerk. SZENTPÉTERY IMRE – BORSA IVÁN. Budapest. 1961–1987.
SÁRKÖZY SEBESTYÉN 2006. *A történeti Torna megye településtopográfiája a kezdetektől a 18. század elejéig.* Perkupa–Miskolc.
ŠMILAUER, VLADIMIR 1932. *Vodopis starého Slovenska*. Praha–Bratislava.
SZABLYÁR PÉTER 2012. [Jósvafő] Településtörténet. In: *Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve* 24. 13–20.
SZENTES GYÖRGY 2011. Az első barlangozások, az első barlangos cikk, avagy az egyik legrégebbi kutatótárs emlékei. In: HAJDÚ MIHÁLY – TÓTH ÁLMOS – BÁRTH M. JÁNOS szerk., *Karszt, történelem, helynevek. Köszöntők és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére.* Budapest. 37–40.
TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4. Budapest.
VASS IMRE 1831. *Az Aggteleki barlang leírása.* Pest.
VÖRÖS FERENC 2010. Mutatvány a mai magyar családnévatlasz előmunkálataiból. *Magyar Nyelv* 106: 156–69.
Vulgata = *Nova Vulgata.* Vatikan, 1986.
ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár / Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1–12. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. [1–9.] Pest, [10–12.] Budapest. 1860–1874.
ZO. = *A zichi és a vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára* 1–12. Szerk. NAGY IMRE et al. Pest/Budapest, 1871–1931.
ZsO. = *Zsigmondkori oklevéltár* 1–10. Összeáll. [1–2.] MÁLYUSZ ELEMÉR, [3–7.] MÁLYUSZ ELEMÉR kéziratát kiegészítette és szerk. BORSA IVÁN, [8–9.] BORSA IVÁN – C. TÓTH NORBERT, [10.] C. TÓTH NORBERT. Budapest, 1951–2007.

DÉNES GYÖRGY

GYÖRGY DÉNES, ***Noak* place and personal names**

In the 13th–14th-century charters, several settlements or lands called *Noah* ~ *Noach* ~ *Noak* are listed from distinct parts of Hungary, of which the most frequently mentioned one, *Noak* in Gömör county is discussed in the present paper. Analysis of data appearing in charters and localization of relevant place names taken from inspections of landmarks have proved that this settlement was

equivalent to (the territory of) the present-day village of Imola. *Noak* as a settlement name has its origin in the biblical personal name *Noach,* which in the Vulgate is given as *Noe.* In 11th–12th-century Hungary, as Christianity was spread mostly by German missionaries, *Noah,* the original form of the biblical Hebrew name, still in current use in German and English language areas, had become established. As a result of regular Hungarian sound changes, this finally survived as *Noak.* This form, not recognized by Hungarian priests educated on the basis of the Vulgate, later acquired an intrusive *v* and changed into *Novák.* This happened to be identical with the most frequent Hungarian family name of foreign origin, meaning 'new man' in the languages of the Slavic ethnic groups then living in the territory of Hungary.

A VÁLTOZÓ SZOCIOKULTURÁLIS KÖRNYEZET TÜKRÖZŐDÉSE A NYELVI TÁJKÉPBEN, HÓDMEZŐVÁSÁRHELY PÉLDÁJÁN

1. Az üzlet- és szolgáltatásnevek a nyelvi tájképben. – A társadalmi változások hatása érvényesül és megfigyelhető a köztereken megjelenő feliratozásban (SCOLLON–SCOLLON 2003: 124), így a nyelvi tájkép tükrözi egy adott kor társadalmi, hatalmi és politikai viszonyait, nyelvi divatirányzatait, és nem csupán szimbolikus jelentőséggel bír, hanem fontos információforrásnak is tekinthető (GORTER 2006: 8). Egy város történetében lezajlott társadalmi változások kihatnak az aktuális feliratozásra, így az üzletek és szolgáltatások névadási gyakorlatára, s ez lehetővé teszi az egy-egy történelmi korszakra jellemző nyelvi tájképnek (a teljesség igénye nélkül történő) feltérképezését. A nyelvi tájkép, mivel kötődik az adott kor társadalmi viszonyaihoz, soha nem állandó, hanem dinamikusan változó jelenség **(**GORTER 2006: 24).

A nyelvi tájkép a köztereken megjelenő feliratok összességét foglalja magában. A fogalmat elsőként LANDRY és BOURHIS definiálta 1997-ben mint egy adott területen, régión vagy agglomeráción belül, a köztéri útjelzéseken, hirdetőtáblákon, utcaneveken, kereskedelmi bolti feliratokon és kormányzati épületeken megjelenő nyelvi elemek összességét (LANDRY–BOURHIS 1997: 25). A nyelvi tájkép egyaránt magában foglalja a „magán" és a „publikus" jeleket, feliratokat, melyeket a hatóságok (pl. kormány, önkormányzat) vagy egyének, társaságok és cégek írnak ki, többé-kevésbé autonóm módon (GORTER 2006: 8). A vizsgált helyek lehetnek bevásárlóközpontok, iskolák, irodák, cégek, strandok és utcák (GORTER 2006: 51). SPOLSKY és COOPER a köztéri feliratok nyolc fő kategóriáját különbözteti meg: utcai jelzések, hirdetések, figyelmeztetések és tiltások, épületnevek, informatív jelzések (útbaigazítások, nyitva tartás jelzései), emléktáblák, tárgyak (postaládák, telefonfülkék) és grafittik **(**SPOLSKY 2009: 34).

A nyelvi tájkép a globalizáció hatására nyelvileg egyre összetettebbé és sokszínűbbé válik, s a világnyelvek divatossága miatt az üzletek, szolgáltatások feliratozásában és névhasználatában elsősorban az angol terjed (GORTER 2006: 1). A globalizációt nevezik *amerikanizáció*-nak is, részben az angol nyelv térnyerésére utalva (COUPLAND 2010: 1). Az idegen eredetű névhasználat robbanásszerű növekedése Magyarországon viszonylag modern jelenség: a 20. század végéig szinte kizárólag magyar nevek és szavak alkották az üzletneveket, s idegen eredetű elnevezések inkább csak akkor szerepeltek bennük, ha a tulajdonos neve nem magyar eredetű volt. Könyvtári és múzeumi anyagok segítségével röviden áttekinthető, hogyan változott az üzletek elnevezésének gyakorlata.

Jelen munkámban azt mutatom be, hogyan alakultak az üzletek és szolgáltatások nevei Hódmezővásárhely központjában a 20. század elejétől napjainkig, és milyen névadási gyakorlat volt a jellemző az egyes időszakokban. Az idegen nyelvű neveket a jelenlegi névadási szokásokon belül külön kategóriában tárgyalom, felhasználva PILLERnek (2002) az idegen eredetű névválasztás és a kulturális sztereotípia párhuzama alapján készített kategóriáit. Megvizsgálom, hogy az üzletnevekben alkalmaznak-e idegen nyelvű

névrészeket, s amennyiben igen, milyen nyelvet vagy nyelveket választanak, és milyen kontextusban helyezik el azokat. Ha idegen nyelvű a név, megvizsgálható, hogy van-e kapcsolat az üzletprofil és a névválasztás között. Mindez információt ad arról, hogy mennyire követik az üzletek az idegen nyelvek üzleti életben történő használatára vonatkozó nemzetközi trendet. E szerint az olasz nyelvet elsősorban divatüzletek, éttermek elnevezésére használják, a franciát szintén a divat terén részesítik előnyben, a németet a technológiában, míg az angol nyelvet bármely üzlet- és szolgáltatásprofil előszeretettel alkalmazza a névválasztásban (PILLER 2003: 172). Célom, hogy áttekintést adjak Hódmezővásárhely üzlet- és szolgáltatásneveinek a 20. és korai 21. század különböző társadalmi és politikai viszonyai közötti változásáról, kimutatva, hogy az 1900-as évek elején, illetve a szocializmus időszakában jellemző névadási szokások mennyiben térnek el a jelenlegitől, illetve milyen mértékben vannak jelen napjainkban.

2. Módszerek. – A diakrón vizsgálat viszonylag ritka a nyelvi tájkép kutatásának esetében. A nyelvészek ehhez alapvetően kétféle módszert alkalmaznak (BACKHAUS 2007: 130): az egyik a valós idejű (real-time) vizsgálat, mely ugyanazon terület nyelvi feltérképezését jelenti eltérő időkben. Bár ez lenne a legideálisabb módszer, kivitelezése rendkívül időigényes, ezért leginkább nyelvészeti intézetek alkalmazzák. A másik módszer a rétegezés (layering), mely az ugyanazon időben jelen lévő, de eltérő időkből származó (esetleg kint felejtett) feliratokat vizsgálja, ezeken keresztül következtet a társadalomban lezajlott folyamatokra, változásokra, illetve feltárja, hogy hogyan tükröződnek a társadalmi folyamatok a nyelvi tájkép elemeiben.

A vizsgálandó korszakot (a 20. század elejétől napjainkig) három időszakra tagoltam az egymástól eltérő politikai rendszerek alapján, hogy megvizsgálhassam, hogyan hatottak ezek a névadási szokásokra. Ezek alapján az első korszakot az 1900–1944-ig tartó időszakban jelöltem ki. Társadalmilag és politikailag is nagy változást jelentett ehhez képest a szocializmus időszaka (1945–1989). Ez az üzletek elnevezésében is tükröződik, így ez a korszak lett a második vizsgált periódus. A harmadik korszak a rendszerváltástól napjainkig terjed (1990–2012), elsősorban 2012-es friss adatok felhasználásával. A század első felének nyelvi látképi vizsgálatához a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár képarchívuma, valamint BERNÁTSKY–NAGY (2012) és KRUZSLICZ–MÁYER (2003) hódmezővásárhelyi képeslapokat bemutató kötetei nyújtottak segítséget. Fontos írásos információforrást jelentettek FÖLDVÁRI (2006) és RÁCZ (1984) hódmezővásárhelyi vendéglátóhelyek és üzletek neveit összegyűjtő írásos dokumentációi. Az említett dokumentumok időben behatárolják a közölt adatokat, így megbízható forrásnak tekinthetők.

A szocializmus időszakának névadási szokásait a hódmezővásárhelyi Emlékpont Múzeum digitalizált fényképgyűjteményével tudtam feltérképezni. Problémaként felmerült, hogy a régi képeken néhány felirat nehezen olvasható, esetleg egyes feliratrészek teljesen olvashatatlanok. Ilyenkor, hogy értékes adat ne vesszen el, a töredékként fellelhető feliratot is számításba vettem, jelezve a felirat teljességének hiányát.

Az archív anyagokból származó feliratok mennyisége a jelenlegi adatmennyiséghez képest viszonylag csekély, de még mindig jóval bőségesebb, mint általában a rétegezés módszerével felhasználható mennyiség, és kellőképpen gazdag mintát nyújt az adott kor üzletelnevezési gyakorlatáról. A jelenlegi üzlet- és szolgáltatásnevek összegyűjtéséhez GORTER és CENOZ módszerét használtam: a kijelölt területen minden egyes feliratot rögzítettem és vizsgálat alá vettem (vö. GORTER 2006: 55). A terület kijelölését követően

digitális fényképezőgéppel lefényképeztem az idegen nyelvű kiírásokat. A központban található üzletek és szolgáltatások neveit és feliratait összesítettem az alapján, hogy tartalmaznak-e idegen nyelvet, ha igen, mely nyelvet és milyen üzletprofilban, valamint milyen arányban szerepelnek idegen nyelvű nevek a feliratozásban.

A terület behatárolására szükség van a feldolgozható mennyiségű adatok szempontjából. Hogy jobban összehasonlíthatóak legyenek az adatok, ugyanazt a területet hasonlítottam össze mindegyik korszakban. Vizsgálataimat elsősorban Hódmezővásárhely városközpontjára koncentráltam, mivel ez egyben a bevásárló utcák centruma is, így itt található a legtöbb üzlet a feliratokkal (EDELMAN 2010: 54). Ugyanakkor, mivel számos archív adat áll rendelkezésre a városközponton kívüli területen mind az 1900-as évek elejéről, mind a szocializmus időszakából, e két korszak esetében ezeket is bemutatom külön felsorolásban és elemzésben. A vizsgálati terület kijelölésére nincs univerzális módszer: egyes nyelvészek természetes határokat használnak, de útkereszteződések, sínek, utcák is alkothatják a terület határait, egyéni döntéstől függően (EDELMAN 2010: 54).

Munkámban a városközpontot egy 2007-es kiadású, 1 : 15000 méretarányú várostérkép (Freytag & Berndt, Bp.) segítségével határoztam meg. A határvonalat a Tóalj utca, Szőnyi utca, Táncsics Mihály utca, Kinizsi utca és József Attila utca alkotja. A nevek vizsgálatát e körzeten belül végeztem. Mivel archív dokumentumot nem lehet minden egyes, a központba tartozó utcáról találni, az áttekintés és összehasonlítás nem lehet teljes, de a dokumentumok ugyanarról a központi területről készültek, és átfogó képet adnak mind a történeti áttekintéshez, mind pedig a különböző korszakok és a jelenlegi nyelvi tájkép közötti különbség összehasonlításához.

3. Névadási tendenciák a 20. század első felében (1900–1944). – A megvizsgált, összesen 71 darab archív vizuális dokumentum alapján fellelhető üzlet- és szolgáltatásneveket HAVAS (2006) alapján motivált és motiválatlan kategóriákba sorolom. Motiváltnak tekinthető az a névválasztás, amely valamely szempontból megalapozott. A motivált nevek esetében tartalmilag kategorizálhatóak a névrészek. A névrészek tartalmi csoportosítását HOFFMANN (1993) modellje segítségével végeztem.

Megfigyelhető, hogy az 1900-as évek első felében Hódmezővásárhely központjában az üzletek javarészt tulajdonosaikról kapták nevüket, így az elnevezések elsősorban személyneveket tartalmaztak, kiegészülve esetleg az üzlet funkciójával, nem egyszer birtokos szerkezetben. Ez jellemző volt a háború előtti időkben Magyarországon (TOLCSVAI NAGY 2004: 160). HAVAS (2006: 134) a budapesti kávéháznevek vizsgálata során is rámutat erre az első világháborúig jellegzetes tendenciára: a tulajdonosra vagy üzemeltetőre vonatkozó névrészek a nevek nagyobb hányadát tették ki; vagy a családnév, vagy a teljes név használatával. Mivel a névrész és a tulajdonos közötti kapcsolat egyértelműen megjelenik, ez a névadási forma motiváltnak tekinthető.

3.1. A képi és írásos dokumentációk alapján elkülöníthetők a csak tulajdonnevekből álló üzletnevek, illetve a tulajdonneveket és az üzletprofilt birtokos szerkezetben tartalmazó üzletnevek. A következő személyneveket birtokos formában tartalmazó üzlet- és szolgáltatásnevek lelhetők fel a korszakból a városközponton belül BERNÁTSKY (2012) és KRUZSLICZ (2003) alapján: *Manheim Lipót Árúháza; Vadász Miklós Drogériája; Roth Antal Könyv- és Papírkereskedése; Bandula Sándor Vas és Fűszerkereskedése*; *Bokor Péter Fűszer és Csemege Üzlete; Reisz Ferenc Vas és Fűszerkereskedése; Plohn József*

Fényképészeti Műintézete; Konstantin Testvérek Üzletháza; Kiss Lajos Vendéglője. Csak tulajdonnévből álló, esetlegesen emellett az üzletprofilt is feltüntető üzletelnevezések közt szerepelt: *Grósz Izidor; Pitzer Sándor; Grossmann R. és Fia; Nemes Ármin; Fischer Anna; Székely Dezső; Keleti Adolf; Kálmán Dezső; Klein Miksa, Gonda Mór; Kovács Sándor; Marton János bérkocsi; Szabó János; Szántó József Díszmagyar Ruhakészítő; Stempel Mátyás Fűszerkereskedés.* Városközponton kívül található ugyan az üzlet, de szintén a tulajdonnevet birtokos formában, az üzlet profiljával együtt tartalmazó név a *Csende Gyula Vegyeskereskedése* és *Tóth Bálint Húscsarnoka.* Hódmezővásárhelyen a teljes név használata volt jellemző az üzletek és szolgáltatások névrészében.

3.2. A város központjában található vendéglátóhelyek és kávézók nevében megfigyelhető az az archaikus névadási tendencia, hogy egy választott névhez címezték őket: *Arany Potykához; Kék Csillaghoz; Vörös Szegfűhöz; A Fehér Rózsához; A Fekete Kutyához*. Szintén megfigyelhető a kávéházak olyan elnevezése, mely a nemzethez tartozást jelzi: *Petőfi Kávéház; Nemzeti Szálloda; Hazám Kávéház* (FÖLDVÁRI 2006: 22). Eleganciát jelző nevek a korból a *Royal Kávéház; Fekete Sas szálloda és étterem* (FÖLDVÁRI 2006: 44), valamint fellelhető volt még a központban a kellemes hangulatot sugalló *Otthon Kávéház* is (FÖLDVÁRI 2006: 20). Megtalálható volt továbbá az olasz betűzéssel írt *Espresso* kávézó, a század első felében ugyanis a kávéházak mellett megjelentek az eszpresszók is (vö. HAVAS 2006: 130). A név írása egyben utal az eszpresszók külföldi mintájára is: ezek ugyanis jellemzően olasz kávégéppel voltak felszerelve (HAVAS 2006: 130). Az említett kávézók és eszpresszók elnevezése Hódmezővásárhelyen teljes mértékben megfelel HAVAS budapesti eredményének: tartalmazzák „az üzlet fajtáját megjelölő alapelemet és egy megkülönböztető funkciójú elemet", kivéve az *Espresso* elnevezések esetében, ahol egy elem tölti be mindkét szerepet (vö. HAVAS 2006: 130).

3.3. A tulajdonnevet nem tartalmazó üzletnevek között szerepel az *eszpresszó* elnevezéshez hasonlóan a *Vendéglő; Gyógyszertár; Takarékpénztár; Gárdos* (KRUZSLICZ 2003: 18, 27) melyben az üzlet fajtáját megjelölő alapelem és a megkülönböztető funkciójú elem szerepét ugyanaz az egy elem tölti be.

3.4. Funkcióra vagy hatáskörre utal a *Megye Könyvtára; Hódmezővásárhelyi Népbank* és az *Állami Gépgyár* elnevezés névrésze, míg a *Kézimunka Nehézfonál; Termény és Gabonacsarnok; Üveg Porczellán és Lámpa; Gyógyszertár; Varrógép és Kerékpár áruház; Dohány Áruda* az üzletben kapható árut jelöli (BERNÁTSKY 2012). Idegen szavakat tartalmazó elnevezések a képi dokumentumok alapján nem találhatók, viszont gyakoriak voltak az idegen hangzású tulajdonnevek.

3.5. Elhelyezkedésre utalt szintén a központon kívül több, a *sör* régies *ser* formáját tartalmazó vendéglátó-ipari egység neve: *Serkocsma, Serháztéri Mulató; Sercsapszék; Serházkerti Mulató* (FÖLDVÁRI 2006: 15). Ezek névválasztását a Serháztérhez való közelség adhatta, míg a *Vásári Kocsma* a piactérhez való közelsége miatt kaphatta e nevet. Központi elhelyezkedésre utalhatott a *Központi Szálloda* és a *Központi Kávéház.*

Nem utalhatott viszont elhelyezkedésre a *Budapest Modell Áruház.* Ezt a névadást inkább az üzlet eredete vagy a nagyvárosias hangzás és az általa sugallt elegancia motiválhatta, mint ahogy a központon kívüli *Görög Borozó* elnevezés is feltehetően az ott

árusított termék és egy arról híres ország közti asszociációt szándékozott felébreszteni (PILLER 2002: 172).

3.6. Humoros hangzású nevek voltak a *Gyerünk Csak; Kurafi Csárda* és a *Lebuki Csárda* (FÖLDVÁRI 2006: 40). Ide sorolható továbbá a *Koplaló Kocsma* is, mely nevét arról kapta, hogy míg gazdája a helyiségben az időt múlatta, a kocsma elé kikötött lova gyakran egy egész napig koplalt (FÖLDVÁRI 2006: 12). A dokumentációk alapján fellelhető egyetlen idegen eredetű elnevezés a *Royal Kávéház;* célja feltehetően az elegancia és a színvonal sugallása volt (vö. TOLCSVAI NAGY 2004: 157). Ebből az időszakból nincs dokumentum a később elterjedő lokalizáló forma használatára a névadásban (vö. HAVAS 2006: 135; ez a városban elsősorban a *hód-* előtag használatát jelenti).

4. Üzlet- és szolgáltatásnevek a szocializmus időszakában (1945–1989). – A szocializmus időszaka a század eleitől merőben eltérő nyelvi látképet eredményezett.

4.1. A képi dokumentációk alapján megállapítható, hogy ebben az időszakban Hódmezővásárhely központjában az üzletek elnevezése tulajdonosuk helyett elsősorban funkciójukat tükrözi. Ebben az időszakban ugyanis a már meglévő magántulajdonú üzleteket államosították, illetve az újak állami tulajdonként jöttek létre: *Szerelvényáruk; Bútor bolt; Barkácsbolt (Szolgáltatás Barkács Szerszámok); Porcelán; Bútor; Illatszerbolt; Elektronika; Háztartási és Vegyiáruk; Műszaki Faáruk; Komplett Ruházati Vállalat; Jármű szaküzlet; Gyermek Ruhabolt; 'Sport, Játék, Ajándék'; Rekord Áruház; Csemege; Országos Takarék Pénztár; IBUSZ; Nagyáruház; Erzsébet Közkórház; Optika Fotó; Óra Ékszer; ABC; Kávé Tea Csemege; Háziipar; Édesség; Zöldség-Gyümölcs; Háztartási Bolt* (kétszer, különböző helyen); *Porcelán Áruda Üvegáru Díszmű; BÁV Bútor; Villamosság Rádió TV; Ipari Szerelvények; Tapéta Kölcsönző Bolt; Divatáru.*

4.2. Megjelent és széles körben használatossá vált az a lokalizáló elnevezési forma, hogy a városnevet vagy a *hód* szót foglalták a névbe az üzletprofil megnevezése előtt. Ez a helyhez való kapcsolódást jelzi, szintén a városközponton belül: *Hódmezővásárhelyi Nagyáruház; Hód Áruház; Hód ABC; Hódiköt Mintabolt,* illetve a városközponton kívüli *Hódtava vendéglő.* Szintén lokalizáló formákhoz sorolható a *Belvárosi Cukrászda; Sarokház Cukrászda* (mely egy sarki épületben helyezkedik el) és a *Lottó Cukrászda* (egy totólottó helyiségen belül üzemelt), mely a városon belüli elhelyezkedésre utalt (FÖLDVÁRI 2006: 87).

4.3. A fellelt képi dokumentumok alapján a központon kívüli üzletek is a leegyszerűsített, „képzelőerő nélküli" (vö. TOLCSVAI NAGY 2004: 157) névadási tendenciát támasztják alá: *Papír és Írószer; Alkatrész Szaküzlet; Vegyesbolt; Mezőgazdasági és Műszaki Áruk Boltja; 3. Sz. Húsbolt*.

4.4. A *Fekete Sas Szálloda és Étterem* többször is nevet cserélt ebben az időszakban: a kor ideológiájának megfelelően először a *Vörös Csillag* elnevezést kapta 1950-ben, majd ezt követte a *Béke Szálloda és Étterem* név 1951-ben, végül 1960-ban megkapta az utóbbihoz nagyon hasonló *Béke Hotel* nevet, melyet a rendszerváltásig viselt (FÖLDVÁRI 2006: 44). Hasonlóképpen nevet cserélt 1963-ban a *Petőfi Cukrászda,* mivel „nem felelt

meg a kor követelményeinek"; ekkortól *Katica Cukrászda* néven üzemelt (FÖLDVÁRI 2006: 87).

Idegen eredetű szavak üzletnevekben csak elvétve jelentek meg, az archív dokumentumokon csupán két esetben fordulnak elő: *Camping* (kiegészítő jelleggel: *Sport Horgász és Camping Bolt*); *Amigo* (a teljes név idegen eredetű).

5. Nemzetközi üzletnévadási tendenciák napjainkban (1990–2012). – A rendszerváltást követően Hódmezővásárhely nyelvi látképe ismét jelentős változásokon ment keresztül. A változások jól megfigyelhetők a jelenlegi nyelvi tájkép vizsgálatán keresztül, és legfőbb okai feltárhatók a nyelvi látképekről készült nemzetközi szakirodalmak segítségével.

A 20. század végére egyre elterjedtebbé váltak az idegen eredetű szavak és nevek az üzletek neveiben Hódmezővásárhely központjában. Az angol nyelv divatja Magyarországon, így Hódmezővásárhelyen is megjelenik a névválasztásban.

Az idegen nyelvek feliratozásban történő alkalmazásában egyfajta szabályszerűség figyelhető meg. A leggyakoribb cél, hogy a vásárló asszociálja a hirdetett terméket az adott nyelv beszélőinek etnokulturális sztereotípiájával (PILLER 2003: 172). Az angol nyelv a feliratozásban leginkább a presztízse és pozitív konnotációja folytán jelenik meg (EDELMAN 2010: 100). Az idegen eredetű elnevezések esetében előfordul az ún. mock language, vagyis az idegen nyelv nem szabályszerű használata. Ennek oka lehet a többletjelentés kifejezése vagy a nemzeti sztereotípiára utalás (PILLER 2003: 172). Az idegen eredetű üzlet- és szolgáltatásnevek lehetnek közszavak, márkanevek vagy egyéb tulajdonnevek az adott nyelvből. Érdemes megemlíteni, hogy nemzetközi szinten az idegen eredetű szavak alkalmazásakor előfordul a kettős interpretáció: két különböző nyelv jelenik meg egy néven vagy feliraton belül, egyszerre utalva ezzel két nemzeti sztereotípiára, illetve a nyelvet anyanyelvként beszélők kultúrájára (EDELMAN 2010: 89). A fentiek miatt az idegen nyelvű név tartalma és az üzletprofil között kevés esetben figyelhető meg párhuzam.

Egy másik gyakori cél az idegen eredetű névválasztás mögött, hogy a név többlettartalmat fejezzen ki. Az idegen eredetű név sokkal többet elmondhat, mint – amennyiben létezik – magyar megfelelője. A kozmopolita érzet megteremtése és a presztízs emelése szintén gyakran szolgál a külföldi hangzású névválasztás okaként (HUEBNER 2009: 82).

A kölcsönzött idegen nyelvű szavak köztéri megjelentetésében szabályszerűség figyelhető meg, attól függően, hogy használójuk mennyire szán domináns vagy másodlagos szerepet a megjelenítésüknek (KALLEN 2010: 19; SHOHAMY–WAKSMAN 2009: 321). Ez alapján az idegen szó vagy név lehet teljes értékű, magyar megfelelő nélküli; lehet kiegészítő jellegű, egy anyanyelvi tartalom mellett; összeolvadhat egy magyar szóval; beleékelődhet a kontextusba (KALLEN 2010: 21).

Az idegen nyelvnek az üzletfeliratokban hozzájuk tartozó nyelvi közösség nélküli használatát személytelen többnyelvűségnek (impersonal multilingualism) is nevezik, mivel e feliratok nem tükrözik az anyanyelvi beszélők valós jelenlétét, hanem elsősorban az üzenet olvasóinak érzelmeire kívánnak hatni, illetve a nagyvilágiság érzését megteremteni, és nem feltétlenül céljuk a tényleges információadás az üzlet profiljáról.

6. Hódmezővásárhely üzletnévadási tendenciái napjainkban (1990–2012). – 2012-ben Hódmezővásárhely központjában 166 üzlet- és szolgáltatásnév volt fellelhető. Ezeket többségükben a motivált névadás jellemzi. A személynevek közel negyven év elteltével ismételten megjelentek az elnevezésekben, de már nem birtokos szerkezetben.

6.1. Ismét gyakorivá vált, hogy tulajdonnév szerepel névrészként, melyet jellemzően a tulajdonos neve motivál. Az első világháború előtti időszakkal szemben azonban, amikor a teljes nevek alkották a névrészt, napjainkban kizárólag a keresztnév használatos erre a célra, esetleg becézett formában. Ilyen például az *Andi Virág; Inez Divat; Adry Szolárium és Kozmetika; Sára Fehérneműj; Edit Divatáru; Márta Divatáru;* illetve néhány esetben vezetéknév is fellelhető: *Palócz Optika; Móricz Optika; Antalóczi Fotó; Papp Bútor; Piros Presszó* (a tulajdonos vezetékneve). Említésre méltó tény az is, hogy kizárólag női nevek szerepelnek üzletnévként a keresztnevek esetében. Ragadványnév is fellelhető továbbá az elnevezések közt bizalmas jelleget adva az üzletnek: *Csucsu Fagyizó.* Birtokos forma egy esetben található, de nem kötődik tulajdonnévhez: *Nagyi Ajándékboltja.*

6.2. Található számos példa a kizárólag funkcióra történő utalásra is, mikor a névrész az üzlet profiljára utal: *Kozmetika; Zálogház; Vasedény; Méteráru; Használt Bútor; Ingatlan; Baromfi Bolt; Édesség; Tisztító.*

6.3. Jellemző névadási szokás az olyan jellegű fantázianevek használata, melyek sugallják is egyben az üzlet profilját. Az ilyen jellegű névadást PELCZÉDER (2005: 225) kategóriái alapján az asszociatív nevek csoportjába lehet sorolni: *Alfa DVD és Videotéka; Heted 7 Ország Játékbolt; Sárkány Játékbolt; Fess Divat; Tappancs Állateledel; Mobilvilág Telefon Szaküzlet; Flamand falat pékség; Extra divat* (extra méretű ruhák); *Intim szféra fehérneműj üzlet; 8as Bicikli üzlet és szerviz; Florentin Kalapszalon* (kalapmodell neve); *Öszöm-iszom Kisvendéglő; Friss Pékség; Rövitex* (rövidáru és textília); *Zöldudvar* (zöldség-gyümölcs); *Elektrománia* (elektromos cikkek); *Pörgönc* (gyermekruházat); *Líra könyvesbolt*.

6.4. Továbbra is használatos az elnevezésekben a *hód-* lokalizáló forma: *Hód-juvella; Arany Hód Ékszer; Hód-Szakszervíz Kft; Hód-fürdő; Hód Galéria.* Nemcsak a városközpontban, hanem azon kívül is előfordul a máig divatos előtag (pl. *Hód-Dog Center Kutyakiképző; Hódmenza Kft.; Hód-Metál Kft; Hódmezőgazda Rt.;* stb.).

6.5. További elkülöníthető, a városon belül lokalizáló névrészt tartalmazó nevek: *Belvárosi Bor Bár; Sarokház Cukrászda; Ginkgo Sas Hotel* (egy méretes, idős ginkgo biloba fa köré, valamint a *Fekete Sas Szálló* mellé épült hotel). Továbbá ide sorolhatók a *Hódtói Sportcsarnok* és a *Hódtói Falatozó,* melyek a hódtói városrészben találhatók, így nem csupán a városra, hanem az azon belüli elhelyezkedésre utalnak.

6.6. Az *Ázsia divat* és a *Hong Kong Áruház* névrésze az áru származását jelöli, az ott árusított kínai termékekre utal. A *Fekete Sas Kávézó; Fekete Sas Szálló; Fapuma pékség; Dominó patika; Pingvin Patika* viszont a fentiekhez képest motiválatlannak tűnő névadási gyakorlatot mutatja. A központban megtalálható még az általános, más városokban is jelen lévő *OTP; Posta; Takarékszövetkezet; K&H; Budapest Bank;* stb.

6.7. A 166 üzlet- és szolgáltatásnév esetében 83 (50%) tartalmazott idegen eredetű közszót vagy nevet. Többségükben a cégnév szerepelt idegen nyelven: 62 teljes értékű idegen eredetű név, 12 részleges (a név egyik fele idegen nyelvű), 9 kiegészítő jellegű (a

név mellett szerepel idegen nyelvű szó). Az angol nyelv az elnevezések 66%-ában van jelen, míg az olasz 8%-ban, a német 7%-ban, egyéb nyelvek pedig 26%-ban fordulnak elő.

Hódmezővásárhely központjában az idegen eredetű elnevezéseket jelenleg szinte minden területeken használják. Mivel egy üzlet neve nem szükségszerűen a tulajdonos választásának eredménye, hanem egy nemzetközi hálózat része, nem bír azonos súlyú információértékkel, mint egy magyar cég idegen eredetű névválasztása. Elhagyásuk azonban információveszteséggel járna, így a vizsgálatokkor számításba vettem az ilyen jellegű neveket is.

Az angol nyelv használata megjelenik a divat (ruházat, cipő, ékszer és kiegészítők) területén: *Yesss* (használtruha bolt); *J Press; Triumph* (fehérnemű, egyben márkanév is); *Trendy* (divatáru); *Mystic* (kiegészítők); *Dumbo; Moll-Lady; Balance* (ruházat); *Any Gold* (ékszer). Jelen van továbbá az elektronikában: *Electrodigit;* a bank- és pénzügy terén: *Unicredit; Fontana Credit;* az utazásszervezésben: *Euro Travel; Last Minute Travel; Nirva Travel;* a vendéglátásban: *Mexico Söröző; Joker Café;* a parfümériában: *Lady;* a szolgáltatások terén (mobiltelefon, fogászat, szépségápolás stb.): *Szuperpress; Golden Meat; Electro Digit; Echo Phone; Tattoo; HBO; Adry Szolárium; Wolf-Dent.*

Az olasz nyelv megjelenik a divatban: *Punto; Amica boutique; Rocco Jeans;* valamint a vendéglátásban: *Don Pedro Pizzéria.* A német nyelv megtalálható parfümériában: *Rossmann;* az élelmiszerek forgalmazásában: *Spar;* illetve egy vadászbolt esetében: *Hargita üzletház – Jagd vadászbolt*. A francia nyelv csupán kiegészítő jelleggel jelenik meg a divat területén: *Amica boutique*.

Többlettartalom kifejezésére megjelenik a nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan a kettős interpretáció (EDELMAN 2010), melyet a kereskedők előszeretettel alkalmaznak. A *T-Boy* esetében például az angol leírás magyar kiejtése *(téboly)* adja meg a többlettartalmat a férfidivat- és alsóneműüzletnek, s a *boy* (’fiú’) egyben utal a célközönségre is. Továbbá megfigyelhető a nyelvileg össze nem illő, ezáltal többlettartalmat közvetítő (két kulturális sztereotípiára utaló) névválasztás is az *Amica boutique* olasz és francia női divatárubolt nevében (ol. *amica* ’barátnő’). Ugyanígy a *Rocco Jeans* egyrészt olasz divatot jelez, másrészt divatos angol szóval *(jeans)* utal egyik alapvető árujukra, a farmernadrágra.

6.8. Mint láthatjuk, a 20. század eleji gyakorlattól eltérően már szinte egyáltalán nem találhatók meg a birtokos formák, kivéve egy esetet *(Nagyi Ajándékboltja),* és a tulajdonnévből származó üzletnév nem feltétlenül az üzlet tulajdonosának a neve, lehet csupán egy divatos választás eredménye is (*Don Pedro*, az olasz nyelv etnokulturális sztereotípiája miatt). Elmondható tehát, hogy az 1989-es rendszerváltást követően az üzlet- és szolgáltatásnevekbe ismét jelentős mértékben visszakerültek a tulajdonnevek, ám egy modernebb, nemzetközi tendenciába illeszkedő formában. Továbbá a *Fekete Sas szálloda és étterem* ismét visszakapta eredeti, a szocializmus időszaka előtti nevét, még 1989-ben.

A szocializmus időszakában a dokumentációkon fellelhető feliratok azt mutatták, hogy az üzletek és szolgáltatások nevei a funkciójukról kapták a nevüket, személytelen formában, tulajdonnevek vagy fantázianevek nélkül. Ez az üzletelnevezési gyakorlat még ma is fellelhető a névadási szokásokban *(Használt Bútor; Vasedény; Tisztító; Állatkereskedés; Baromfi Bolt; Méteráru).* Megfigyelhető tehát, hogy néhány üzlet esetében az 1944–1989 közötti névadási gyakorlat továbbra is megmaradt. A legtöbb esetben azonban egy név és az üzlet funkciójának megnevezése alkotja az üzletnevet (*Friss Pékség; Arany Hód Ékszer; Pingvin Patika; Flamand Falat; Líra Könyvesbolt; Mexico Söröző;*

Joker Söröző; Balance; Férfidivat; Fapuma Pékség; Ázsia Divat; Fess Férfidivat; Florentin Kalapszalon; Sarokház Cukrászda; Extra Divat; stb.)

Hódmezővásárhely városközpontjának jelenlegi névadási szokásaiban számos párhuzam figyelhető meg a külföldi tendenciákkal. Így az angol nyelv a legelterjedtebb idegen nyelv a névválasztásban; az idegen nyelvű feliratok gyakoriak (50%-ban vannak jelen). Megoszlásuk is megfelel a nemzetközi tendenciának: a divat olasz és angol; az elektronika, a technika és az informatika angol; a vendéglátás angol és olasz; a szolgáltatás pedig angol. Emellett a mock language is előfordul a jelentésbeli többlet kifejezésére.

Megállapítható továbbá, hogy a nemzetközi gyakorlathoz hasonlóan az idegen nyelv használata nem áll kapcsolatban valódi nyelvi közösséggel, hanem a „személytelen többnyelvűségnek" megfelelően az emberek érzelmeire kíván hatni, célja egyfajta kozmopolitaérzet megteremtése és a nyelvi divat követése.

Ugyanakkor a külföldi tendenciáktól való néhány eltérés is megfigyelhető a hódmezővásárhelyi adatokban: a nemzetközi használathoz képest bizonyos területeken, főként a vendéglátásban nem számottevő az idegen nyelv használata; egyes nyelvek hiányoznak bizonyos területeken, például a francia nyelv majdnem teljesen hiányzik a divat területéről, valamint a német nyelv teljes mértékben hiányzik a műszaki cikkek területéről. Felfedezhető továbbá olyan használata az idegen nyelvnek, amelyet a nemzetközi szakirodalom ritkán említ: a vendéglátásban megjelennek a latin eredetű nevek *(Lucullus, Veritas);* a parfüméria, drogéria pedig nem francia, hanem angol és német nevet visel *(Lady, Rossmann).* Megjegyzendő, hogy az idegen nyelvű üzletnevek nagy része külföldi cég- vagy márkanév, nem pedig a hazai üzlet választása *(Diego; HBO; Spar; Unicredit; Boris-Fuji Foto Centrum).*

Összehasonlítva a 20. század eleji nyelvi tájképpel elmondható, hogy Hódmezővásárhely üzlet- és szolgáltatásnevei alapján feltérképezett jelenlegi nyelvi tájképében a tulajdonnevekből álló névrészek ismét megtalálhatók és gyakoriak. Ezek közt a magyar nyelvű tulajdonnevek vannak többségben (*Andi Virág; Edit Divatáru; Papp Bútor; Csucsu Fagyizó; Márta Divat; Olcsó János; Szalay Üveg; Palócz Optika; Antalóczy Fotó),* de angolos írásmód is előfordul *(Adry Szolárium).* Gyakoriak a tulajdonnevek közt az idegen nyelvi eredetűek *(Don Pedro Pizzéria; Boris Fotó; Inez Divat; Sandy Cipőbolt; Mona Lisa; Nefertiti; Diego Bútor).* EL-YASIN–MAHADIN (1996: 410) kutatásai alapján az idegen nyelvből származó tulajdonnevek használata az üzletfeliratok esetében az egyik legjobb eszköz arra, hogy a vásárlók az eleganciával és minőséggel asszociálják az üzletet. HAARMANN (1986: 110) megállapítása is jellemző a hódmezővásárhelyi tulajdonnévhasználatra az üzlet- és szolgáltatásnevekben: az idegen eredetű tulajdonnevek csupán külföldi ízt vagy jelleget kölcsönöznek az üzletnek, információtartalom nélkül, tehát a „személytelen többnyelvűség" kategóriájába esnek.

Az a tény, hogy a nevek fele idegen eredetű, jól mutatja, hogy a 21. századi globalizációs hatás és a nemzetközi üzletelnevezési gyakorlat erősen érződik Hódmezővásárhely nyelvi látképén.

7. Konklúzió. – Összegzésül elmondható, hogy a nyelvi tájkép nem társadalmi vákuumban létezik (EDELMAN 2010: 11), hanem a társadalmi, politikai és kulturális változások hatását tükrözve dinamikusan változik. Mindezek a változások megfigyelhetők abban, hogy Hódmezővásárhely nyelvi tájképe egy évszázad alatt többször is gyökeresen megváltozott.

A Hódmezővásárhely központjában található üzlet- és szolgáltatásnevek a 21. század elejére jelentősen gazdagodtak idegen eredetű nevekkel. A 20. század első felében az üzletek és szolgáltatások elsősorban tulajdonneveket tartalmaztak, és idegen eredetű név csak a tulajdonos idegen hangzású neve esetében fordult elő. Ezzel szemben az 1944–1989 közötti időszakban a tulajdonnevek kikerültek a nyelvi tájképből, mivel az üzleteket és szoláltatásokat a funkciójukról nevezték el. Idegen szavak csak elvétve fordultak elő.

Az 1900-as évek elején rendszeresen használt teljes tulajdonnevek birtokos szerkezetekben való használata a szocializmus időszakára teljesen eltűnt, napjainkban viszont a birtokos forma más jellegű használata szórványosan megtalálható az elnevezésekben: *Nagyi Ajándékboltja.* A névadási szokásokból a szocializmus időszakára teljesen kiveszett a régies *ser* elnevezés, valamint a választott névhez történő címzés (pl. *Arany Potykához*); ezek jelenleg sem használatosak.

Míg az 1900-as évek elejéről származó dokumentumokban nem találhatók a város nevét vagy annak *hód-* előtagját tartalmazó elnevezések, az 1945–1989 közötti időszakban ezek a nevek elterjedtek (pl. *Hód Áruház*). Hasonlók ma is használatosak (pl. *Arany Hód Ékszer*), bár új nevekben, mivel a korábbi üzletek megszűntek vagy nevet változtattak.

2011-re a magyar nyelvű nevek fokozatosan teret engednek az idegen nyelvűeknek. Ez a nemzetközi trend az 1990-es évektől kezdődött és gyorsult fel Hódmezővásárhely központjában olyan mértékben, hogy 2011-re az üzletek feliratai 50%-ban idegen nyelvű szavakat tartalmaznak; világnyelveken, de elsősorban angolul. Az idegen nyelvek alkalmazása az üzlet- és szolgáltatásnevekben számos párhuzamot mutat a nemzetközi gyakorlattal, így megállapítható, hogy a globalizáció hatása már érezhető a város nyelvi látképében.

A globalizációnak és az idegen nyelvű elnevezések divatosságának köszönhetően ez a tendencia feltehetően tartós, esetleg még tovább növekvő lehet, ezért a nyelvi tájkép néhány éven belüli ismételt feltérképezése értékes adatokkal szolgálhat.

Hivatkozott irodalom

BACKHAUS, PETER 2007. *Linguistic landscapes: A comparative study of urban multilingualism in Tokyo*. Clevedon.

BERNÁTSKY FERENC – NAGY VERA 2012. *Hódmezővásárhely anno. Archív képek a városról 1862–1944.* Hódmezővásárhely.

CENOZ, JASON – GORTER, DURK 2006. Linguistic landscape and minority languages. In: GORTER, DURK ed., *Linguistic landscape: a new approach to multilingualism*. Clevedon. 67–81.

COUPLAND, NIKOLAS 2010. Introduction: Sociolinguistics in the global era. In: COUPLAND, NIKOLAS ed., *The handbook of language and globalization.* Oxford. 1–29.

EDELMAN, LOULOU 2009. What's in a name? Classification of proper names by language. In: SHOHAMY, ELENA – GORTER, DURK eds., *Linguistic landscape. Expanding the scenery.* London. 141–5.

EDELMAN, LOULOU 2010. *Linguistic landscapes in the Netherlands: A study of multilingualism in Amsterdam and Friesland.* Utrecht.

EL YASIN, MOHAMMED K. – MAHADIN, RADWAN S. 1996. On the pragmatics of shop signs in Jordan. *Journal of Pragmatics* 26: 407–16.

FÖLDVÁRI LÁSZLÓ 2006. *Vásárhelyi vendéglők, kocsmák, cukrászdák története.* Hódmezővásárhely.

GORTER, DURK 2006. *Linguistic Landscape: A new approach to multilingualism.* Bristol.
GRIFFIN, JULES L. 2004. The presence of written English on the streets of Rome. A review of English in Italy, with evidence of its infiltration into public life. *English Today* 78: 3–8.
HAARMANN, HARALD 1986. Verbal strategies in Japanese fashion magazines: A study in impersonal bilingualism and ethnosymbolism. *International Journal of the Sociology of Language* 58: 107–21.
HAVAS PÉTER 2006. Kávéház és eszpresszónevek Budapesten (1920–1944). *Névtani Értesítő* 28: 129–48.
HOFFMANN ISTVÁN 1993. *Helynevek nyelvi elemzése.* Debrecen
HUEBNER, THOMAS 2009. A framework for the linguistic analysis of linguistic landscapes. In: SHOHAMY, ELENA – GORTER, DURK eds., *Linguistic landscape. Expanding the scene.* London. 70–87.
KALLEN, JEFFREY L. – DHONNACHA, ESTHER NI 2010. Language and inter-language in urban Irish and Japanese linguistic landscapes. In: SHOHAMY, ELENA – BEN RAFAEL, ELIEZER – BARNI, MONICA eds., *Linguistic landscape in the city.* Clevedon. 19–37.
KRUZSLICZ ISTVÁN GÁBOR – MÁYER JENŐ 2003. Hódmezővásárhely régi levelezőlapokon. Budapest.
LANDRY, RODRIGUE – BOURHIS, RICHARD Y. 1997. Linguistic landscape and ethnolonguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 6: 23–49.
PELCZÉDER KATALIN 2005. Veszprém megyei üzletnevek funkcionális-szemantikai vizsgálata. *Névtani Értesítő* 27: 221–4.
PILLER, INGRID 2003. Advertising as a site of language contact. *Annual Review of Applied Linguistics* 23: 170–81.
RÁCZ LAJOS 1984. A vásárhelyi főutca átalakulása. *Csongrád Megyei Hírlap (Vásárhelyi Kiadás)* 41: 37– 41.
SCOLLON, RON – SCOLLON, SUZANNE W. 2003. *Discourses in place. Language in the material world.* London.
SHOHAMY, ELANA – WAKSMAN, SHOSHI 2009. Linguistic landscape as an ecological arena: modalities, meanings, negotiations, education. In: SHOHAMY, ELENA – GORTER, DURK eds., *Linguistic landscape. Expanding the scene.* London. 313–31.
SPOLSKY, BERNARD 2009. Prolegomena to a sociolinguistic theory of public signage. In: SHOHAMY, ELENA – GORTER, DURK eds., *Linguistic landscape. Expanding the scenery.* London. 25–40.
TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2004. *Nyelv, érték, közösség.* Budapest.

GALGÓCZI-DEUTSCH MÁRTA

MÁRTA GALGÓCZI-DEUTSCH, **Reflections of the changing socio-cultural environment on the linguistic landscape in a Hungarian town named Hódmezővásárhely**

In Hungary, practices of naming shops and services, as these names typically reflect the social characteristics of a historical era, have changed from time to time in the 20th–21st centuries. This paper presents the name-giving practices concerning shops in Hódmezővásárhely in three different periods: from the beginning of the 20th century to the Second World War (1900–1944), in the socialist era (1945–1989) and in the present day, at the beginning of the 21st century. The characteristics of the name-giving practices are explored with the help of visual and written documentation.

Data clarify what trends have dominated in naming shops and services in each period, how name-giving practices have changed and to what extent earlier practices have survived until now. This research gives special attention to the appearance of words of foreign (especially English) origin in names – a characteristic present-day feature hardly observable before the change of the political regime in Hungary.

A TIHANYI ALAPÍTÓLEVÉL SZEMÉLYNEVEI II. AZ ALAPÍTÓLEVÉL HAGIONIMÁI[1]

1. Középkori okleveleink hagionimái. – Középkori okleveles forrásainkban a hagionimák (’szentnevek’) használatának három rétegét különíthetjük el:

1. A valódi hagionimák. A valódi (szoros értelemben vett) hagionima denotátuma a szóban forgó, szentként tisztelt személy. E névtípus okleveleinkben viszonylag ritkán bukkan fel, említése latinul történik. Jellemző előfordulásai: a) az oklevél narratív része (erkölcsi) hivatkozásként hoz fel példának, esetleg idéz valamely szentet, pl. 1389: „Dicit enim *Sanctus Augustinus* describens iustitiam” (F. 10/1: 564); b) az oklevélben szereplő helynévhez (esetleg egyéb körülményhez) kapcsolódik valamely szent említése, pl. 1234–1270: „deinde protenditur terminus eius usque Sabariam, ubi dicitur natus *Sanctus Martinus*” (ÁÚO. 2: 2); c) egy később szentté avatott korábbi adományozóra történik hivatkozás, pl. 1138: „super illa terra, quam *sanctus Stephanus Rex* [...] super Vagum, Monasterio S. Martini contulerat” (F. 2: 110). A valódi hagionimák kétségtelenül személynevek.

2. A tulajdonképpeni patrocíniumok. A *patrocinium* latin kifejezés eredetileg a védőszent ünnepét jelöli: *Dies patrocinii,* vö. „*Patrocinium* est festum Patroni” (RADÓ 1961. 1: 474; értelmezését l. a **3.1.** pontban). A *patrocínium* – mint névtani terminus – valamely szent által pártfogolt, annak a tiszteletére szentelt egyházi rendeltetésű épületnek (templom vagy kápolna; MEZŐ ide sorolja az oltártitulust is, l. 2003: 8), továbbá annak vonzáskörzetében épült, jellemzően azt is magában foglaló egyházi intézménynek (monostor, ispotály stb.), illetve a köré szerveződő egyházi közösségnek a patrónus, védőszent nevével történő megnevezése. A tulajdonképpeni patrocíniumi névhasználat ugyancsak latin nyelvű.

A tulajdonképpeni patrocíniumoknak – annak megfelelően, hogy a nyelvhasználók az épület, az intézmény vagy a közösség közszói említésével összekapcsolják-e a szent nevét, avagy efféle említés nélkül, csupán metonimikusan értik rá – két típusát különböztethetjük meg: a) teljes patrocíniumi névszerkezetek: a szent neve mellett áll a pártfogolt egyházi épület (intézmény, közösség) megnevezése, pl. 1256: „terre [...] que est *ecclesie sancte Marie* de Almad” (HO. 7: 59), 1228: „piscina [...] ad *monasterium Sancti Martini* pertineret” (ÁÚO. 1: 249); b) hiányos (elliptikus) szerkesztésű patrocíniumi névszerkezetek: metonimikusan, csupán a szent nevével említtetik a pártfogolt egyházi épület (intézmény, közösség), pl. 1210: „Abbas *Sancti Martini*” (ÁÚO. 1: 103), 1259: „Valentinus Cantor, Farcasius sacerdos *Sancti Laurencij*” (ÁÚO. 11: 467). A két szerkezet teljesen egyenértékű, a névszerkezetben megragadható különbség csupán formális. Kiválóan illusztrálja ezt az alábbi részlet egy végrendeletből: 1234: „post mortem nostram dentur eidem *Monasterio Sancti Jacobi* vineae [...] cum eadem domo detur eidem *Monasterio* [...]. Et omnia paramenta, et

[1] Készült a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával. A tanulmánysorozat első részét l. Névtani Értesítő 33: 9–28.

libri dentur *Sancto Jacobo* [...]. Et post mortem meam detur *Sancto Jacobo* navicula" (ÁÚO. 6: 563–4).

Az elliptikus névszerkezet használata mögött a szerkezeti egyszerűsítésen túl esetleg másféle motiváció is húzódhat. A korabeli szemlélet szerint a templom, monostor stb. nem csupán a védőszent oltalmára bízatott, hanem egyben (jogi értelemben is) birtoka is az égi patrónusnak (SOLYMOSI LÁSZLÓ szíves szóbeli közlése nyomán; példaként l. SZ. JÓNÁS 2010: 130–2, 142). Ekként a patrónus természetesen mind a felajánlott adományoknak, mind a szolgálónépeknek is birtokosa, vö. pl. 1075: „terre *Sancti Benedicti*", „fovea *Sancti Benedicti*", illetve „populus *Sancti Benedicti*" stb. (DHA. 217). Amennyiben e névszerkezettípus létrejöttéhez a birtoklás motívuma kapcsolható, az ilyenfajta patrocíniumi névhasználat szorosan érintkezik a puszta személynévből (a birtokos nevéből) származó helynevek típusával. Számos egyéb előfordulás ugyanakkor ezzel együtt is csupán ellipszissel értelmezhető, l. pl. 1075: „*Sancti Benedicti* terminus", „mete *Sancti Benedicti*" stb. (DHA. 216): az oklevél Szent Benedek (ti. [monostora] birtokának) határát, illetve határjelzőit említi.

A patrocíniumi névszerkezetek átmeneti alakulatok. A teljes szerkezet részeként álló hagionima személynév, míg a teljes névszerkezet helynév (egyfajta *petre zenaia hel*-féle szerkezet). A hiányos szerkesztésű patrocíniumi említések esetében e két kategória lényegében egybeesik, pontosabban a szentnév itt formálisan személynév, funkcionálisan helynév. Ha azonban értelmezésünkben erőteljesebben engedjük érvényesülni a védőszent „birtokosi" szerepét (amely a teljes névszerkezetek esetén általában transzparens), a kategória a személynév felé mozdulhat el. Mindazonáltal a hiányos szerkesztésű patrocíniumi nevekben valószínűleg nem különül el élesen a személynévi és a helynévi kategória, l. a fentebb idézett végrendelet szövegét, illetve vö. hasonló példaként: 1211: „(terminus) venit usque ad maximam metam *Andree regis*" (PRT. 10: 511).

3. A patrocíniumi eredetű helynevek. A templom patrónusának a neve metonimikusan a település (olykor másfajta hely) nevévé válik. Okleveles gyakorlatunkban e névtípus jellemzően anyanyelven (magyarul) említtetik, pl. 1278: *Tycheu Sent Martun* (Gy. 3: 561), 1348: *Zenthmartun* (Cs. 5: 864), 1376: *Dychewzenmarton* (OklSz. 620; vö. MEZŐ 2003: 257, *Dicsőszentmárton*). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az elliptikus szerkesztésű patrocíniumokra gyakran ráérthető maga a patrocíniumi eredetű helynév (településnév) is. A viszonylag korai adatok között pedig számos latin nyelvű, gyaníthatóan településnévi előfordulásra is bukkanhatunk, l. pl. 1263: villam *Sancti Nicolai* supra Munkach (AÚO. 8: 68, MEZŐ 2003: 331, *Szentmiklós 9*) – esetenként fenntartva a kérdéses szent „birtokosi" szerepének emlékét. A szentnévi, illetőleg szentnévi eredetű nevek e harmadik csoportja immár nem a személynevek, hanem a helynevek (leginkább jellemzően, de nem kizárólagosan a településnevek) körében elemzendő. Mint ilyenek, természetesen csupán eredetüket tekintve említhetők a hagionimák között, hiszen helynevekként immár kikerültek a hagionimákat is tartalmazó személynevek kategóriájából (vö. SZENTGYÖRGYI 2011: 10–1).

1.1. A hagionimák rétegeinek elkülönítése: névhasználati, nyelvi és terminológiai problémák. – A hagionimák denotatív jelentésének metonimikus bővülése nem szükségszerű. Nem minden szentnévből válik ugyanis templomcím, és nem szükségszerű a templomcím településnévvé válása sem (ez utóbbira vö. MEZŐ 1996: 249–54, 2003: 7).

Ha azonban az említett névtípusok létrejöttek, nem lehet kétséges, hogy egymásra vezethetők vissza.

A valódi hagionimákból megszülető tulajdonképpeni patrocíniumok nem okoznak sem szerkesztésbeli problémát (változatlanul latin nyelven illeszkednek az oklevelek szövegébe), sem kogníciós nehézséget (a szent patrónusi szerepe funkcionálisan – amint ez a hozzá intézett imákból is kiderül – a védőszent „cselekedete": Szent Mihály templomát Szent Mihály patronálja, azaz „oltalmazza", „gondozza", „birtokolja" stb.).

Számos problémát vet fel ugyanakkor a patrocíniumokból létrejövő településnevek kérdése, különös tekintettel a névadással (névkeletkezéssel) és a névhasználattal összefüggésben. Egyfelől – főként a településnév létrejöttét közvetlenül követő időszakban – a névhasználó tudatában csak lassan függetlenedik a két poliszém jelentés (kognitív szempontból: a védőszent patrónusi szerepe, sőt személye is absztrakttá válik, később teljesen felszámolódik, a név tehát szemantikai tekintetben kiürül). E poliszém jelentések idővel rendszerint homonim névalakulatokká válnak (a patrocínium olykor funkcióját veszítve ki is hullhat a névkészletből).

Másfelől a korai diplomatikai gyakorlat is birkózik a megkülönböztetéssel, erre a nyelvi elkülönítés eszközét alkalmazza. Jóllehet kezdettől fogva jelen van a nyelvi elhatárolás igénye, mégis időbe telik, míg a szétvált névtípusok mind funkcionálisan, mind nyelvileg következetesen elkülönülnek egymástól. Feltehetően e névkategóriára is érvényes az a teonimákkal kapcsolatosan tett megfigyelés, miszerint a patrocíniumi, latin nyelvű névhasználat akkor különül el következetesen az immár anyanyelvű településnévhasználattól, „amikor már nem csupán a denotatív, hanem a fogalmi jelentés is elszakadt az eredeti denotátum(é)tól" (SZENTGYÖRGYI 2011a: 21). Ekkor a névhasználó tudatában a településnév említése immár nem idézi fel közvetlenül sem a templomot (egyházi közösséget), sem a védőszent alakját vagy patrónusi szerepét.

Harmadrészt a két utóbbi kategória terminológiai elhatárolása nem egységes sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalomban. A magyar szakmunkákban a patrocíniumi eredetű helynevek forrásokbeli említései gyakran mosódnak össze a valódi patrocíniumokéival. (Erről részletesen szólunk az **1.4.** pontban.) A nemzetközi szakirodalom terminushasználata ugyancsak bizonytalanul fedi le a fenti kategóriákat.[2]

Mindezek nyomán a jelen tanulmányban a szentnévi használat három rétegét világosan és egyértelműen kívánjuk elkülöníteni. Eszerint 1. *valódi hagionimá*-nak a szent nevét tekintjük: ez olyan személynév, amelynek nincs helynévhez, illetőleg egyházi intézményhez kapcsolódó közvetlen vonatkozása. 2. A tulajdonképpeni *patrocínium(i név),* a szent nevével szerkesztett egyházi intézmény (templom, monostor stb.) neve: olyan helynév, melyben a szent neve (mint az intézmény egyházi titulusa, l. **3.** pont) valódi hagionimaként, azaz személynévként említtetik. (Helynévi használata csak elliptikusan, metonimikus ráértéssel képzelhető el.) 3. A *patrocíniumi eredetű helynevek (patrocíniumi helységnevek, patrocíniumi településnevek)* ezzel szemben – nem egyházi intézményt jelölő – helynevek (jellemzően településnevek), vagyis a szentnév immár közvetlenül helynévként használatos.

[2] Az európai patrocíniumi névhasználat áttekintésére legújabban l. a TÓTH VALÉRIA által kezdeményezett és összefogott nemzetközi kutatás eredményeit bemutató tanulmánykötetet (TÓTH szerk. 2011), melyet a Névtani Értesítő jelen számában ismertetünk. A nemzetközi terminológia következetlenségeiről l. ezen ismertetést.

1.2. A szakrális-devocionális névhasználat visszahatása. – A hagionimák három rétegének elkülönítése nem csupán névhasználati és terminológiai kérdés, hanem – amint fentebb láttuk – a nyelvválasztás szempontjából is releváns. Nagyszámú középkori okleveles adat tükrében ugyanis kirajzolódni látszik, hogy forrásaink a szentneveket valódi hagionimákként, illetve tulajdonképpeni patrocíniumokként következetesen latinul, míg patrocíniumi eredetű településnevekként jellemzőbben anyanyelven (magyarul) közlik. A hagionimák valódi szentnévi, illetve patrocíniumi funkciójú okleveles említései tehát kapcsolódnak a teonimákkal összefüggésben vizsgált (SZENTGYÖRGYI 2011a: 18–9, 25) szakrális-devocionális latin névhasználathoz. A szakrális-devocionális névhasználat helynevekre vonatkozó összefüggéseit kiválóan szemlélteti többek között az egyházi személyeket említő szerkezetekre igen jellemző nyelvi kétarcúság.

A nem patrocíniumi eredetű (jórészt nem is fordítható) településnevek esetében természetes az egyházi személy nevével kapcsolatos településnév anyanyelvi említése, vö. pl. 1332–1335: „Petrus sacerdos de *Comaros*” (MEZŐ 2003: 278, *Alsókomaróc*), 1333: „Elyas plebanus de *Zeeg*” (MEZŐ 2003: 184, *Szék*) stb. Hasonlóképpen nem fordítódnak az egyébként latinra fordíthatók sem: vö. pl. 1295: „ecclesia fratrum Praedicatorum de *Patak*” (ÁÚO. 10: 180, MEZŐ 2003: 80, *Sárospatak*), 1331: „Presbiter de *Osowfeu*” (Cs. 3: 30, MEZŐ 2003: 211, *Aszófő*) stb., illetve 1334: „Paulus [sacerdos] de *[A]Pothfalva*” (MEZŐ 2003: 87, *Apátfalva*) stb. (E csoport alól egyéb névhasználati tendenciákkal összefüggésben kivételt képez néhány típus, melyek részletes bemutatása e tanulmánynak nem célja: 1. 1439: „cantor et canonicus *Albaeregalis*”, MEZŐ 2003: 184, *Székesfehérvár,* vö. HOFFMANN 2010: 138–9; 2. 1332–1335: „Michael sacerdos de *Superiori Vadas*”, MEZŐ 2003: 161, *Felsővadász,* vö. TÓTH 2008: 38; 3. 1332–1337: „Michael [sacerdos] de *Nova Villa*”, MEZŐ 2003: 336, *Újfalu;* stb. E típusokra nézve a szakrális-devocionális és a hivatali névhasználat összefüggéseit célszerű vizsgálni, vö. SZENTGYÖRGYI 2011a: 11.)

Mindezek tükrében figyelemre méltó, hogy a hasonló szerkezetekben álló – patrocíniumi eredetű településnevekként is értelmezhető – szentnevek említése következetesen latin nyelvű (l. párhuzamosan a valódi helyneveket tartalmazó, fentebb említett szerkezetekkel). Ennek vélhetően az az oka, hogy településnévi használatuk kialakulása után is – esetleg éppen az egyházi személy latin nyelvű megnevezésének „vonzására” – átsugárzik rajtuk a tulajdonképpeni patrocíniumi névhasználat. Ennek nyomán pedig a latin névváltozat lép (olykor még későbbi forrásokban is) az „elvártan” anyanyelvű településnévi használat helyére.

Az alábbiakban kísérjük végig teoretikusan a folyamatot! 1. Az alábbi említésben a tulajdonképpeni patrocíniumi névhasználat példáját látjuk: 1333: „Mikl [!] sacerdos ecclesiae *Sancte Marie*” (MEZŐ 2003: 466, *Szentmária 3*). 2. Hasonlóképpen alakul a templom említése nélküli, eredetét tekintve elliptikus szerkesztésű használat, vö. 1332–1334: „Petrus sacerdos de *Sancto Georgio*” (MEZŐ 2003: 108, *Szentgyörgy 4*). Patrocíniumi használatú ellipszisre különösen akkor van okunk gyanakodni, ha ugyanaz a forrás hasonló szerkezetben a templomot is említi. Az utóbbi példához vö. 1332–1334: „Petrus [sacerdos] de capella *Sancti Georgii*” (MEZŐ 2003: 108, *Szentgyörgy 4*). 3. Az elliptikus patrocíniumi névszerkezet-típus – a patrocínium és a településnév egyezése esetén – olykor alig elkülöníthető a patrocíniumi eredetű helynevektől. Az alábbi oklevélrészletben található *Sancti Martini* név a templomra (egyházra, közösségre) ugyanúgy vonatkozhat, mint a településre: 1332–1335: „Stephanus sacerdos *Sancti Martini*” (MEZŐ 2003: 274, *Tiszaszentmárton*). Hasonlóképpen ugyanott: 1332–1335: „Stephanus [sacerdos]

de *Sancto Martino*". A latin grammatikai szerkesztés ez esetben nem releváns. 4. Az utolsó lépésben az elliptikus szerkezet hagionimájának elmozdult denotatív jelentése teret enged az alábbi (tkp. kontaminációs jellegű) szerkezetek létrejöttének, végső soron a települések latin nyelvű említésének, pl. 1332–1334: „Stephanus sacerdos de villa *Sancti Nycolay*" (MEZŐ 2003: 331, *Szentmiklós 11*), 1333: „Paulus sacerdos de villa *Sancti Michaelis*" (MEZŐ 2003: 278, *Almásszentmihály*). Ez a szerkesztés természetesen továbbra is csak a patrocínium és a településnév egyezése esetén valósulhat meg, ezzel szemben l. pl. 1332: „Simeon sacerdos ecclesie *Sancte Crucis* de *Nova Villa*" (MEZŐ 2003: 185, *Szentkereszt 2*).

1.3. A névhasználat vizsgálatának lehetséges további szempontjai. – A bemutatott „folyamat" – említettük – teoretikus, a valós névhasználat az erőteljesnek érzett patrocíniumi jelentést közvetlenül is beleérthette a településnévi használatba (különösen a patrocíniumi eredetű helynévadás aktusát közvetlenül követő időszakban), vö. pl. 1273: „villam *Sancti Michaelis*" (ÁÚO. 12: 75, MEZŐ 2003: 293, *Nagyszentmihály*), de (ugyanazon hely megnevezéseként): 1274: *Scenmihal* (ÁÚO. 12: 89, MEZŐ 2003: 293, *Nagyszentmihály*).

Két, e névhasználatot feltehetően árnyaló, a későbbiekben módszeresen vizsgálandó kritérium sejlik fel. Az első: a gyakran párhuzamosan is felbukkanó magyar és latin nevek használata (vö. az előző példával) időben korlátozottnak tűnik. A névalakok elkülönülése, illetve ennek következetes átültetése a diplomatikai gyakorlatba jellemzően a 14. század második felében, legkésőbb a 15. századra megtörtént, a latin településnévhasználat teljesen visszaszorult, a latin névváltozatok pedig teljes egészében visszakerültek a tulajdonképpeni patrocíniumi névhasználat körébe. A folyamat érzékeltetésére vö. pl. 1274: „de villa *Omnium Sanctorum*" (MEZŐ 2003: 353), majd később 1349: *Mendzenth* (AO. 5: 322), ugyanakkor ez utóbbival szemben 1412: „parochialis ecclesia *Omnium Sanctorum*" (ZsO. 3: 382; vö. MEZŐ 2003: 353, *Szepesmindszent*). A második: e gondolatmenet kereteit szétfeszítené, ám úgy sejtjük, hogy szükséges lenne megvizsgálni e jelenséget az oklevelek típusának tükrében is. Elképzelhető, hogy az egyházi oklevélkiadó helyeken (esetleg a szakrális-devocionális névhasználat intenzívebb hatásaként) erőteljesebb e latinizáló hajlam a világi kiadású oklevelekéhez képest. Egy elsődleges (még nem reprezentatív) mintavétel azt mutatja, hogy a pápai adószedők oklevelezési gyakorlatában ez kitapintható módon jelentkezik.

1.4. A településnevek latin névhasználatának kérdése. – A latin nyelvű, patrocíniumi eredetű településnévi használatot érintő megállapítások helyneveinknek csupán kisebb részére vonatkoznak. Az oklevelek névelőfordulásainak túlnyomó többségéről az mondható el, hogy kezdettől fogva világosan és következetesen elkülönül a latin nyelvű patrocíniumi, illetve az anyanyelvű településnévi névhasználat. Ide tartozik értelemszerűen a nem patrocíniumi eredetű helynevek összessége – kivételt az egyéb diplomatikai szempontokat érvényesítő latin névhasználat-típusok képeznek (vö. a fentebb említett példákkal, ezek azonban nincsenek kapcsolatban a patrocíniumok kérdéskörével), de ugyanez mondható el a patrocíniumi helységnevek többségéről is. (A pontosabb arány egy módszeres feltárás eredményeként lenne meghatározható, ám az egyes települések tekintetében számolnunk kell a források esetlegességével is.) Az elkülönülő latin patrocíniumi és magyar településnévi használat kiragadott példájaként Csíkszentmártont említem:

1334: *Scenthmartun,* 1357: „Stephanum [sacerdotem] *ecclesie sancti Martini*", 1372: „*Chychke-Zenthmartun* [...] iuxta *ecclesiam* in honore *sancti Martini* confessoris ibidem constructam" (MEZŐ 2003: 256, Csíkszentmárton).

A lehető legtöbb esetben – elsősorban a latin oklevelek szövegkörnyezete segítségével – szükséges elvégezni a tulajdonképpeni patrocíniumok elkülönítését a patrocíniumi eredetű, de immár nem patrocíniumi eredetű helynevek (településnevek) említéseitől. Ez a vizsgálat módosítani fogja azt az általános vélekedést, amely szerint „a patrocíniumi településnevek az oklevelekben különösen gyakran szerepelnek latin nyelven" (HOFFMANN 2004: 25). HOFFMANN ISTVÁN a *Szentandrás* név adataival (MEZŐ 1996: 53–5) illusztrálja megállapítását, illetve tovább pontosítja: „az egykori 40 település közül 14-nek az első említése latinul történt" (HOFFMANN 2004: 25). Az efféle megállapítások később általános szakirodalmi vélekedéssé formálódtak: „a szentnévből lett településnevek nagy többségének első említése [...] latin nyelvi formában történik" (TÓTH 2008: 220), „a patrocíniumi településnevek meglehetősen gyakran szerepelnek latin nyelven az oklevelekben" (SZŐKE 2013: 86, 35. j.). Attól eltekintve, hogy például a HOFFMANN ISTVÁN által vizsgált 40 *Szentandrás* nevű település esetében a 14 nem nevezhető igazán „többség"-nek (vö. TÓTH 2008: 220), az adatokat szövegkörnyezetük figyelembevételével átfésülvén kiviláglik, hogy az a bizonyos „első említés" leggyakrabban éppen nem helységnévi névhasználat, hanem tulajdonképpeni patrocínium, l. 1310 > 1437: „*eccl.* in honorem B. Andree ap-li fundata"; 1329: „Beke sac. *eccl-e* de S. Andrea" (Gy. 1: 94; vö. MEZŐ 1996: 53); 1297: „*eccl* ... in honorem ... beati Andreae apostoli" (MEZŐ 1996: 53); 1230/1349: „*eccl. B. Andreae* edificata" (Gy. 2: 72; vö. MEZŐ 1996: 53) 1328: „*ecclesia beati Andree apostoli* est constructa" (MEZŐ 1996: 55) stb. Hasonlóképpen: 1252: „molendinum *Andree*" (MEZŐ 1996: 54), e szerkezet szentneve ugyanis szintén nem helynév, vö. a tulajdonképpeni patrocíniumokról fentebb mondottakkal. Néhány előfordulás esetén a két névtípus nehezen elkülöníthető, pl. a következő oklevélrészlet szentnévi megjelölése elvben lehetne településnév: 1093 [1092]: „iuxta fluuium Piliske prope *Sanctum Andream*" (ÁÚO. 6: 67; vö. MEZŐ 1996: 55; [DHA. 283.]), az oklevél szövegezése azonban azt mutatja, hogy a helységnevek elé e forrás következetesen kiteszi a *villa* földrajzi köznevet, így ez az említés inkább utal patrocíniumi névhasználatra, vö. ugyanebben az oklevélben hasonlóképpen szerkesztve: „prope *ecclesiam Sancti Clementis*" (ÁÚO. 6: 68). Az említett 14-ből (összesen 40-ből) csupán kettő-háromnak az első adata utal kétségtelenül helységnévi használatra: 1268: „ville sancti andreae" (MEZŐ 1996: 53–4; ez esetben a latin névhasználat feltehetőleg nem független a folytatástól: „uersus *Ecclesiam s. Andree* apostoli"); 1332: Villa *Sancti Andree*" (MEZŐ 1996: 54). Az 1291–1294: „In *Sancto Andrea* vnciam" (MNy. 1926: 358; vö. MEZŐ 1996: 53) adathoz: a forrásban az *archidiaconatus* 'főesperesség' fölérendelt fogalom nyilvánvalóvá teszi, hogy egyházköz(ös)ségről van szó, persze ez lényegében egybeesik a településsel, tehát akár ide is sorolhatjuk (a latin névhasználat azonban itt is közvetlenül egyházi motivációjú). Minden további latin nyelvű első előfordulás esetében templom, püspöki szék vagy monostor neve *S. Andreas.*

Mindebből az következik, hogy településnévként egyáltalán nem általános a latin nyelvű névhasználat. Az első (korai) említések az esetek többségében nem településnévi, hanem szoros értelemben vett patrocíniumi megnevezések, melyek a latin szakrális-devocionális névhasználatot követik. Ugyanakkor valóban előfordul (első említésként) latin nyelvű valós településnév, ez azonban a vonatkozó településneveknek csupán igen

kis hányadát érinti. Ezen esetek zömében is legfeljebb arról lehet szó, hogy 1. még nem különült el egyértelműen a patrocínium és a helynév poliszém névhasználata (l. **1.1.** pont), illetve 2. a helységnévi használatban a latin névváltozat oklevélbe illesztését jellemzően másodlagos motivációk (l. **1.2.** pont) befolyásolták. Mindezek feltérképezése további átfogó kutatást igényel.

Nagyszámú adat figyelembevételével történő, az oklevelek kiadóit is számba vevő, illetve a tér és idő dimenziójára érzékenyebb újabb kutatások a felvázolt név- és nyelvhasználati összefüggéseket természetesen tovább árnyalhatják, részben módosíthatják. Figyelemre méltó például a patrocíniumi névhasználatnak és a patrocíniumi eredetű településneveknek az időbeli eloszlása (különös figyelemmel az átmeneti, nehezen elkülöníthető említésekre). A 13. század második, illetve a 14. század első felének – a rendelkezésre álló források arányához képest is – kiugróan nagy számú adata arra utalhat, hogy a patrocíniumi névadás e korszakban (illetve az azt közvetlenül megelőző időszakban) élhette „virágkorát" (vö. TÓTH 2008: 228, 2011: 186–8). E névtípusoknak a korszakhoz köthető művelődés- és egyháztörténeti összefüggéseire erőteljesebben rámutató vizsgálat pedig a patrocíniumi eredetű helynévadásra vonatkozó ismereteinket is tovább bővítheti.

2. A Tihanyi alapítólevél hagionimái. – Az alábbiakban a hagionimák okleveles használatának – a fentebb kifejtettekhez képest számított – előtörténetét kínáljuk egy szűk keresztmetszetben: a tihanyi apátság alapítólevelében. Nem tanulság nélküli ugyanis annak vizsgálata, hogy mit mondhatunk legkorábbi, 11. századi latin nyelvű okleveleink hasonló névformáinak használatáról.

A Tihanyi alapítólevél szövegében valódi hagionimákra nem bukkanunk, a szentnévi előfordulásokat csupán patrocíniumi használatban, illetőleg patrocíniumi eredetű helynévként érhetjük tetten (a TA. szövegrészei SZENTGYÖRGYI 2010a átírása szerint): 1. A tulajdonképpeni patrocíniumok közül teljes szerkezetű: „ad eccl*esi*am s*anct*ę marię s*anct*i*que* aniani ep*iscop*i & conf*essoris*" – 'a Szűz Mária és Szent Ányos püspök és hitvalló tiszteletére szentelt [...] egyháznak'. 2. Szintén patrocíniumi névhasználatra utalnak, de elliptikus szerkesztésűek az alábbiak: „quę simul ad s*anctu*m clem*en*te*m* terminant*ur*" – 'mindkettő (ti. út) Szent Kelemennél végződik'; „tercia na*m*q*ue* s*anct*i mich(a)elis" – 'a harmadik (ti. tó) pedig Szent Mihályé'; illetve az alapítólevél hátlapján: 1060 e.: „s*anct*[ę] marię scilicet & s*anct*i aniani" – 'Szűz Mária és Szent Ányos (ti. egyházi felszerelései)'. 3. Patrocíniumi eredetű helynév: *tichon* – 'Tihany' (l. SZENTGYÖRGYI 2010b: 385–96).

A nyelvhasználat szempontjából megemlítendő, hogy a Tihanyi alapítólevél az általános középkori (európai) oklevelezési gyakorlathoz igazodva (magyar viszonylatban annak egyik „előfutáraként") a patrocíniumi használatú neveket következetesen latinul említi, a patrocíniumi eredetű, de e tekintetben funkcióját vesztett helynevet azonban – a név szemantikai transzparenciájának elvesztése okán is – természetesen anyanyelven (vö. „qui uulgo dicit*ur tichon*") emeli szövegébe. (Ez utóbbi latin megfelelője *Tycho* volna.)

Az alapítólevélben felbukkanó öt hagionima közül tehát négy patrocíniumi használatú, azaz templomcím.

3. Terminológiai kitérő: a *patrocínium* és a *templomcím.* – A *valódi hagionimák* és a *patrocíniumi eredetű helynevek* megnevezések használata nem indukál terminológiai

természetű problémát. A *patrocínium* és a *templomcím* kifejezések egymáshoz való viszonya azonban nem látszik kellőképpen tisztázottnak a vonatkozó szakirodalomban.

MEZŐ ANDRÁS egyfelől – a középkori oklevelek latin szóhasználatára hivatkozva – szinonimaként használta a *patrocínium* (akadémiai értekezésének címében ez szerepelt), a *templomi védőszent,* a *templomcím* vagy *titulus,* illetve a *templomnév* kifejezéseket. Akadémiai értekezése nyomtatott változatának címében a *patrocínium*-ot (a bírálatok hatására) *templomcím*-re cserélte (vö. 1996: 20), ugyanakkor nem mondott le a *patrocínium* megnevezésről sem (vö. 1996: 36). Megjegyezte ugyanakkor, hogy „az egyházjog különbséget tesz a patrocínium és a titulus között: védőszentnek azt nevezik, akinek oltalma alá helyeznek valamely templomot, s akiről azt elnevezik, a titulus azonban nem szentre, hanem valamely hittitokra vagy isteni személyre utal" (1996: 36). Később – a szakmai közvélemény tartózkodó fogadtatása nyomán – visszatér a korábbi munkáiban alkalmazott *patrocínium* kifejezéshez (2003: 7). Az utóbbi évek kapcsolódó szakirodalmában mindkét terminus egyaránt elterjedt (vö. pl. SLÍZ 2010; TÓTH 2006a, 2007, 2008, 2011. stb.).

3.1. A terminusok egyházjogi-liturgiatörténeti és névtani használatáról. – A *templomcím* (latin *titularis, titulus*), illetve *patrocínium* (latin *patronus, patrocinium*) kifejezések egymáshoz való viszonya egyházjogi és liturgiatörténeti szempontból a fenti elhatárolásnál kissé bonyolultabb. Anélkül, hogy részletekbe bocsátkoznánk, a következőket jegyezzük meg. A *patrocinium* eredetileg a *patronus* ('védőszent, égi pártfogó') ünnepe. Egyházjogi értelemben *patronus*-a egy nemzetnek, egyházmegyének, városnak, vidéknek stb. van. (A *patronus* ezen fogalomköre kívül esik témánkon.) A templomoknak (ezenkívül a szerzetesrendeknek és a kongregációknak) ezzel szemben *titulus*-uk van, ez lehet isteni személy *(persona divina),* teremtett személy (*persona creata,* azaz a szentek és az angyalok), illetve hittitok *(mysterium),* amelyre a templomot felszentelték *(dedicatio),* és amelyről a nevét kapta *(nomen ecclesisae).* Ennek ünnepe a *festum tituli* vagy *festum titulare.* A szentek és angyalok titulusát csupán köznyelvi használatban szokás – „nominari solet" – *patronus*-nak nevezni. (Minderre l. RADÓ 1961. 1: 474–5, vö. CIC. 1218. kánon.)

A *patronus* és a *titulus* közötti különbségek részletezését l. RADÓ hivatkozott munkájában (1961. 1: 475). Ezek közül – további vizsgálatainkra előretekintve – egy fontosat emelünk ki: *patronus* eredendően csupán egy lehet (azonos „szinten"), míg titulus akár több is lehet egyenrangúan. A Tihanyi alapítólevélből Tihany monostorának (templomának) két egyenrangú *titulus*-áról értesülünk.

Az egyházjogi-liturgiatörténeti hagyomány szerint tehát a templomra vonatkozóan (számunkra ez a releváns) a *titulus* az átfogó, fölérendelt terminus, az itt használt (szakterminológiai szempontból nem precíz, „köznyelvi") *patronus* kifejezés ennek csupán egy részét *(personae creatae)* fedi le. A *patrocínium* névtani terminusként ugyanakkor jóval távolabb került a kifejezés eredeti jeletésétől (mely kívülesik a templomhoz kapcsolódó terminusok körén): a *patronus*-t mint a templom védőszentjét (a továbbiakban ideértjük az angyalokat is), illetve annak nevét jelöli.

Mindezek alapján a névtan területén mind a *templomtitulus* vagy *templomcím* (tágabb), mind a *patrocínium* (szűkebb) kifejezés alkalmas a szóban forgó fogalom jelölésére. Talán precízebbnek tűnik a *patrocínium*-ot (szűkebb értelemben) abban az esetben használni, ha ténylegesen szentről vagy angyalról *(personae creatae)* van szó. Névtani

szempontból azonban nem helyteleníthetjük, különösen a középkorra vonatkozóan nem, ha a két terminust teljes értékű szinonimákként alkalmazzuk, s ennek nyomán például a patrocíniumi eredetű helynévadás fogalmi körébe beleértjük a nem szentnévi titulusokból származó településneveket is, mint pl. *Keresztúr, Szentkereszt, Szenttrinitás* stb. (vö. SZENTGYÖRGYI 2011a). Egyfelől ugyanis nagyságrendileg elenyésző – ha önmagában nem is kevés – a nem szentnévi eredetű templomcím (vö. SZENTGYÖRGYI 2011a: 20–1, 22, 24, 25), másfelől a középkori oklevelezési gyakorlat valójában nem tesz különbséget a titulusok között, azokra teljes kifejtettség esetén az *in honore(m), ad honorem* stb. kifejezésekkel (továbbá genitivusszal vagy *de* + ablativusszal stb. szerkesztve) megkülönböztetés nélkül utal (vö. MEZŐ 1996: 36). Az alább bemutatandó szentnévi titulusok azonban a szűkebb értelemben vett patronusi fogalomkörnek is megfelelnek, így a terminusok szinonim használata még inkább indokolt.

3.2. A templomtitulus eredete. – A liturgiatörténet két forrásra vezeti vissza a templomcímek kialakulását. Egyfelől már az ószövetségi hagyomány számon tartotta és ünnepelte a jeruzsálemi templom felszentelésének évfordulóját (vö. RADÓ 1961. 1: 473, BibliaiLex. *templomszentelési ünnep*). A kereszténység korai századaitól kezdve hasonlóképpen ünnepelték Róma nagy bazilikái felszentelésének *(dedicatio)* évfordulóját (RADÓ 1961. 1: 473). A másik hagyomány gyökere a római lakóházak bejárata felett a tulajdonos névtáblája (MKatLex. *titulus*). A korai időkben az istentiszteleteket magánházaknál végezték. Kezdetben a háznak csak egy helyisége szolgált istentiszteleti célra, később egy-egy tehetősebb keresztény háztulajdonos egész házát a hívő közösség rendelkezésére bocsáthatta (háztemplom). A *titulus* kifejezés tehát eredetileg a ház tulajdonosának nevét őrzi, vö. Rómában: *titulus Clementis* stb. (GUZSIK 2001a: 9). Később a *titulus* a templom épít(tet)őjét jelölte. A *titulus* 'égi pártfogó' jelentése (és ennek ünnepe) a 4. századtól adatolható. A legkorábbi, ókeresztény szerzetesi hagyományban nincs szerepe a titulusnak. A késő ókortól kezdődően azonban a keleti monostorokat felváltva hol építtetőjük (talán a korai használat örökségeként), hol védőszentjük (a későbbi *titulus*-fogalomnak megfelelően), illetőleg egyéb titulusuk *(teonima, mysterium)* nevével említik (vö. SZENTGYÖRGYI 2010b: 301). E tekintetben a nyugati szerzetesi hagyomány sem egységes. A monostorok nevévé ugyanakkor itt nem vált az építtetőjük neve. A monostorok megnevezése történhet titulusukkal, de gyakori valamely vonatkozó helynévvel való említés is, pl. *Cistercium, Tihany apátsága* stb. (a középkori monasztikus rendek monostorainak esetében – szemben például a koldulórendek kolostorainak névhasználatával – a helységnév jellemzően másodlagos). E tekintetben az egyes szerzetesrendek között is különbség figyelhető meg (pl. a ciszterci monostorok említése nem is igen volt lehetséges templomcímükkel, hiszen minden monostoruk titulusa „Mária mennybevétele", l. SZENTGYÖRGYI 2011b: 9).

3.3. A védőszent választásának kritériumairól. – A védőszent választásának nincsenek egyházjogi kritériumai (vö. SCHWARTZ 1932: 133, MEZŐ 1996: 37), ám – legalábbis az újkori rendelkezések szerint – a római egyháznak azt jóvá kell hagynia (RADÓ 1961. 1: 473). MEZŐ ANDRÁS egybegyűjtötte a lehetséges motivációkat (1996: 38–41). E felsorolásban külön nem szerepel, vélhetően az „egyéb történeti, egyháztörténeti körülmények" közé sorolható a politikai, egyházpolitikai szempont. 909-ben például azért lett Cluny titulusa „Szent Péter és Pál", hogy kifejezze a monostor exempcióját

(azaz a római pápa kivételével sem egyházi elöljáróság, sem világi hatalom felette befolyást nem gyakorolhatott).

Tihany titulusa két szempontból is figyelemre méltó. Egyfelől különlegesnek tűnik a kettős – de nem páros (vö. Cluny) – templomcím alkalmazása (erről részletesebben a **6.** pontban szólunk). Másfelől Szent Ányos (Anianus) védőszentként való választásában vélhetően komoly szerepet játszhatott a politikai megfontolás.

4. Szűz Mária. – Szűz Mária nevének említése az alapítólevélben teljes szerkezetű patrocínium részeként fordul elő („ad ęccl*esi*am s*anct*ę marię · s*anct*iq*ue* aniani ep*iscop*i & conf*essoris*") – a továbbiakban *ecclesia* 'temlom, egyház' említéssel visszautalva (vö. SZENTGYÖRGYI 2010c: 174) –, az alapítólevél hátlapján pedig elliptikus szerkezetben áll: 1060 e.: De ęclesiasticis s*anct*[ę] marię scilicet & s*anct*i aniani rebus". (Ez utóbbi esetében egy javító kéz egy második *c*-t szúrt be az *ęclesiasticis* szó fölé, illetve egy későbbi – talán 18. századi – kéz a *sanctę* eredetileg helyes végződését tudálékosan *-orum* rövidítésre javította, mely alatt halványan *ę* látszik.) A patrocíniumi megnevezés latinul történik.

Az egyház nem kevés *Mária* nevű szentje közül messze kiemelkedik Szűz Mária, Jézus anyja, akit az egyházban kezdettől fogva megkülönböztetett tisztelet övez. Életének eseményeihez, kegyelmi kiváltságaihoz számos ünnep kapcsolódik (l. pl. FEKETE 1974: 198).

A *Mária* bibliai név (vö. BibliaiNt. 426) a héber *Mirjām* – kevéssé valószínűen az arám *Marea* (MKatLex. *Mirjam*) – (újszövetségi) görög (*Μαριάμ* [indecl.] > *Μαρία*), majd latin (*Maria,* mely egybeesik a Marius nemzetség nőtagjainak nevével) változata. A héber név talán a *mārā'* 'testes' szó gyökére megy vissza (ÚszGMSz.), mindazonáltal etimológiája megnyugtatóan nem tisztázott. (A változatos tudós és naiv etimológiákra l. FEKETE 1974: 197–8, MKatLex., KnE., ÚszGMSz. stb.)

Szűz Mária nevének szokásos latin formája: *Sancta Maria* 'Szent Mária', de mellette igen gyakori megnevezés a *Beata Virgo* 'Boldog Szűz' is. A kettő kontaminációjaként: *Beata* (v. *Sancta*) *Virgo Maria*. A magyar *Szűz Mária* (a *Beata,* ill. *Sancta* elmaradásával) erre a kontaminált alakra mehet vissza. E magyar névváltozat eredete feltehetően későbbi, hiszen patrocíniumi eredetű helyneveink között nem leljük. A korábbi magyar névváltozatokra középkori helyneveink világítanak rá. Ezek: a latin *Sancta Maria* tükörfordításaként *Szent Mária* (> *Szentmária, Szemerja, Somorja* stb.), illetve a belső keletkezésű *Boldogasszony* (> *Boldogasszony, Asszonyfalva* stb.), melyek olykor egyazon település megnevezésében is váltakozhatnak (MEZŐ 1996: 210, 214). A helységnévi névváltozatok összefüggéseihez l. MEZŐ 1996: 212–5, TÓTH 2008: 22–4.

A *boldog* és a *szent* jelzők a középkorban egyenértékű szinonimái egymásnak, erre korai nyelvemlékeink számtalan példát kínálnak. A Halotti beszéd *scen[t] achscin mariat* és *bovdug michael archangelt* névformái éppen a maival ellentétes használatot mutatnak, a Jókai-kódex pedig Szent Ferenc említésére a *Bodog ferencz* és *zent fferencz* (l. pl. 23) névváltozatokat különbségtétel nélkül használja. E szinonimikus névhasználat a latin névhasználatra is jellemző, l. pl. 1075: *Sanctique Benedicti ~ Beati Benedicti* (DHA. 213). A *boldog* és a *szent* hierarchiája a szentté avatási eljárással – a beatificatio és a canonisatio szétválásával – összefüggésben csak az újkor folyamán rögzült. (A boldoggá és szentté avatás történetét részletesen l. DThCath. 12: 493–7, 1626–60.) A *Boldogasszony* név utótagja még korai (alán eredetű) jelentésével van jelen a névben: 'úrnő, fejedelemasszony, királyasszony' (vö. TESz., EWUng., ESz.). A megnevezés kialakulására és

megszilárdulására hathatott természetesen a latin liturgikus nyelv (vö. *Regina caeli* 'az ég királynője'), de szerepe lehetett benne a magyar ősvallás örökségének is (l. pl. NéprLex. *Boldogasszony*).

Szűz Mária tiszteletének, kultuszának irodalma végeláthatatlan (a középkori Magyarországra vonatkozóan – névtani szempontokat előtérbe helyező – áttekintésre l. MEZŐ 1996: 209–12).

A korai Mária-kultusz kiemelkedő voltának egyik jele lehet (nem megfeledkezvén természetesen a személynévadás számos más motivációjáról), hogy a *Mária* nevet a leggyakoribb női nevek között tartjuk számon. Középkori írásbeliségünk a férfinevekhez képest nagyságrendekkel kevesebb női nevet örökített át, így különösen is figyelemre méltó az ÁSznt.-ben közölt adatok sora. A nevet természetesen későbbről is adatolni tudjuk, ám kevesebb előfordulással (l. pl. N. FODOR 2010: 160, SLÍZ 2011: 287). A kora újkor elejére jellemző szerény névsűrűséghez képest az újabb időkben az egyik, gyakran a leggyakoribb női keresztnevünk (HAJDÚ 2003: 365–581. passim, l. kül. 400–1, 581).

A kiemelt tisztelet másik névtani vonatkozású jele a középkori patrocíniumok és patrocíniumi eredetű helynevek nagy száma. MEZŐ ANDRÁS 68 településnevet (1996: 206–9) és közel 600 templomtitulust említ (1996: 210, 2003: 397–480).

A Mária-tisztelet jellemző kifejezője, hogy egyes monostorok titulusa mellett – formulaszerűen – feltűnhet Szűz Mária neve. Pl. 1075: „ad laudem Dei et sancte Marie semper Virginis Sanctique Benedicti" (DHA. 213); 1157: „cum Beata Virgine Dei Genitrice Maria et Sancto Martino" (PRT. 1: 604); 1364: „propter Deum et eius genitricem Mariam et propter Sanctum Mauricium" (PRT. 8: 344); stb. Szűz Máriát ugyanakkor a Tihanyi alapítólevél (a devóciónak megfelelően: Szent Ányos említését megelőzve) a templom (monostor) titulusaként említi. Ez a kettős titulus nem szokványos a korai bencés monostorok esetében. Ennél is figyelemre méltóbb azonban, hogy e kettős titulussal csak a Tihanyi alapítólevél szövegében és hátlapján találkozunk, továbbá Tihany okleveles emlékeinek félszáz titulusközléséből kizárólag azokban az oklevelekben, melyek közvetlenül (szövegszerűen) függnek az alapítólevéltől: 1. a Tihanyi összeírásban nem az önálló fogalmazású bevezetésben („in honore[m] Sancti Aniani", PRT. 10: 502), sem a birtokadományok összeírásában (pl. „Beati Aniani predium" PRT. 10: 516), hanem kizárólag azon a helyen, ahol annak szövege az alapítólevelet másolja: 1211: PRT. 10: 504); 2. a Szent László idejére hamisított adománylevélben (+1092/*1324 k.//1399: PRT. 10: 496; DHA. 282; de l. ugyanitt a nem függő szövegben: „Sancti Aniani abbas", PRT. 10: 499; DHA. 284); valamint 3. a hamis alapítólevélben (+1055/1324 u.: PRT. 10: 487; DHA. 154). Ezeken kívül sehol másutt nem fordul elő. Úgy tűnik tehát, hogy nem sokkal a monostor alapítása után a kettős titulus nehezen volt értelmezhető (a három későbbi oklevél sem értelmezi, csupán másolja), s hamarosan Szent Ányos vált az apátság kizárólagos védőszentjévé.

5. Szent Ányos. – Szent Ányos nevének említése az alapítólevél szövegében ugyanazon teljes szerkezetű, a hátlapon pedig ugyanazon elliptikus patrocíniumi említés részeként fordul elő, mint Szűz Máriáé. A későbbi oklevelekben azonban – az alapítólevél szövegétől függő három oklevél kivételével – Szent Ányos neve kizárólagos titulusként áll előttünk: 1090 k.: „monasterio S[ancti] A[niani] Tichoniensis [...] Sancti Aniani abbas" (PRT. 10: 496, DHA. 265); 1184: „ecclesie sancti Aniani" (PRT. 10: 501); 1251: „ecclesia Beati Aniani de Tyhon"(PRT. 10: 522); stb.

Az alapítólevélben szereplő védőszentet Orléans-i Szent Anianusszal (Ányossal) szokás azonosítani, aki a kora középkori Gallia egyik legjelentősebb szentje volt. Szent Anianus a mai Franciaország területén (Vienne-ben vagy annak közelében) született a 4. század közepe táján (feltehetően 358-ban). Előbb remete, majd Orléans-ban szerzetes lett, később a város püspökévé választották. Életének legjelentősebb eseményeként azt tartják számon – így a Martyrologium Romanum is (l. MR. nov. 17.) –, hogy halála előtt két évvel, 451-ben imádságainak eredményeként és közbenjárására megmentette Orléans-t Attila hun seregének pusztításától (MGH. AA. 8: 147; részletesebb és szemléletesebb leírása: Vita Aniani Episcopi Aurelianensis, MGH. SRM. 3: 108–17). Szent Anianus 453. november 17-én hunyt el Orléans-ban. A frank (majd francia) uralkodók védőszentjükként tisztelték, már a Meroving-korban a sírja fölött tett esküvel kellett az országnagyoknak tisztázniuk magukat, ha vádolták őket. Később a királyi szerződések is itt erősítettek meg: az uralkodók szerződéseik megtartására, illetve szövetségkötéseik megerősítésére Szent Ányos sírjánál tettek esküt (vö. ERDÉLYI 1908: 6–10, MKatLex. *Ányos*). (Az alapítólevélben található liturgikus kitétel – „püspök és hitvalló" – történetére és használatára l. RADÓ 1961. 2: 1367–8.)

GERICS JÓZSEF Tihany *Anianus* nevű patrónusában egy másik szentet, a Karolingkor bencés reformjában kulcsszerepet játszó Aniane-i Szent Benedeket (750 k. – 821) vélte felfedezni (KOZMA BÉLA szíves szóbeli közlése nyomán). Sajnos nincs ismeretem arról, hogy – az egyebekben számos szempontból megfontolandó – véleményét érvekkel megtámogatva nyilvánosságra hozta volna.

A francia–magyar kapcsolatoknak már Tihany alapítása előtt jelentős története van hazánkban, e kapcsolatok azonban I. András idejében váltak szorosabbá. András és I. Henrik francia király ugyanis (valamint III. Harald norvég uralkodó) kijevi hercegné feleségeik – Bölcs Jaroszláv leányai – révén egymás sógorai voltak. Az 1040-es évek végén, a verduni székesegyház leégése után – e rokoni kapcsolattól feltehetően nem függetlenül – 24 francia kanonok érkezett Magyarországra (CFH. 2: 1395). Ugyancsak Észak-Franciaországból származott az ekkori kalocsai érsek (György), aki IX. Leó pápa követeként is működött, 1050-ben vele utazott Franciaországba, Burgundiába és Lotaringiába. Erőteljes francia hatást mutatnak továbbá korabeli liturgikus könyveink is (CSÓKA 1943: 32–3). András király (mint korábban Szent István) Cluny apátjával is közvetlen kapcsolatot ápolt. Ezért döntött 1051 nyarán IX. Leó pápa úgy, hogy Hugó apát közvetítsen királyunk és a vele szemben álló német-római császár, III. Henrik között. Hugó több szerzetes kíséretében még ebben az évben Magyarországra érkezett. (A közvetítés sikertelensége miatt a következő évben maga IX. Leó pápa jött Pozsonyba.)

A francia uralkodók patrónusának védőszentül választása a tihanyi apátság számára nemigen történhetett az ekkortájt élénk francia kapcsolatoktól, illetve I. András királyunk és I. Henrik francia uralkodó rokoni viszonyától függetlenül. András király Tihany monostorába feltehetően francia földről hívott szerzeteseket (az alapítólevél belső, tartalmi érveire l. SZENTGYÖRGYI 2006: 4). A rokonság és a kialakult kapcsolatrendszer András (az 1040-es évek végén és az 1050-es évek első felében megnyilatkozó) németellenes politikája szempontjából sem elhanyagolható: uralkodónk a francia dinasztia patrónusát nem csupán az általa alapított közösség, de egyben a saját temetkezési helyéül választott monostor (vö. Képes krónika, 93. fejezet) védőszentjéül választja. E gesztus mögött erőteljes politikai orientáció és szándék sejthető.

A latin *Anianus* név az általános vélekedés szerint feltehetően görög névelőzményre megy vissza (vö. FEKETE 1974: 22). ÉRSZEGI GÉZA a név elején a görög *ἀ-* fosztóképzőt sejti (szíves szóbeli közlése nyomán). LADÓ–BÍRÓ (1998: 30) szintén a görögből származtatja, a névnek 'bántó, zsarnoki' jelentést tulajdonítva (a megfeleltetés nem eléggé transzparens). Tekintve, hogy e név korai latin jelenlétével számolhatunk (l. pl. *Annianus* római költő, Kr. u. 2. sz.), míg görög névként viszonylag későn bukkan fel (l. pl. Alexandriai *Annianosz,* 5. század eleji ókeresztény író), a kölcsönzés fordított irányban sem teljesen elképzelhetetlen. Ez esetben az igen kiterjedt *Annii* római plebejus nemzetségnév fogható gyanúba (első híressé vált tagja Lucius *Annius,* Kr. e. 340-ben [!] a latin szövetség feje; erre és a nemzetség további ismertebb tagjaira l. ÓkoriLex. 1: 141). Ebből az *-anus* nexusképzővel (vö. *oppidanus, Romanus;* nemzetségnevekből: *Claudianus, Octavianus* stb.) nehézség nélkül megkapjuk az *An(n)ianus* nevet.

Az *Anianus* név megfelelőjét a magyar *Ányos* névben látjuk. Árpád-kori forrásainkban ez a személynév legtöbbször latinos formában szerepel: *Anianus, Annianus* (ÁSznt.); legelső – nem szentnévként használatos – személynévi előfordulásai a Váradi regestrumból ismeretes „Ányos mester"-t, váradi kanonokot és jegyzőt jelölik. Később e név forrásainkban egyre ritkábban bukkan fel (vö. SLÍZ 2011: 36, jóval kevesebb adattal; N. FODOR 2010-ben nem szerepel). A latin névalakból (amely feltehetően magyar névként is használatos volt) jöhetett létre egyfelől a latin *-us* végződés elmaradásával az *Anian* (ÁSznt.; vö. CsnSz.), illetve talán haplológiával (vö. FNESz.) az *Anias* névváltozat (ÁSznt.). E két névformából szabályosan alakultak tovább a régi magyar *Ányán, Ánnyán ~ Ányás, Ánnyás* névalakok (vö. CsnSz.). Az *Ányán* változat ugyanakkor közvetlenül a franciából is származhat (< fr. *Saint Aignan [~ Agnan] d'Orléans*). Ez utóbbi névalak esetleges közvetlen francia átvételére az utalhat, hogy kevés Árpád-kori személynévi adatára csupán bencés monostorok szolgálónépei között bukkanhatunk (az egyik 1211-ben, a Tihanyi összeírásban, l. PRT. 10: 515). Az *Ányos* névalakot csupán a 14. századtól tudjuk adatolni (CsnSz.), amelynek származtatása azonban nem problémamentes. Az *Anianus* névformából – szabályos hangváltozásokat feltételezve – csak egy (szintén haplológiával keletkezhetett) **Ányus* (esetleg **Ánis*) névalakon keresztül juthatunk el (vö. lat. *Martinus* > m. *Martis* > *Martus* > *Martos,* l. SZENTGYÖRGYI 2011c). Az ehhez a formához közel álló névalakok – *Annis, An[n]us* – azonban ismereteink szerint (más eredetű) női névként voltak használatosak (ÁSznt., SLÍZ 2011: 37). (A név alakváltozatainak problémáihoz vö. HORGER 1933; PAIS 1932a, 1932b, 1933.)

Annak ellenére, hogy Szent Ányos neve és ünnepe felbukkan középkori magyarországi misekönyveinkben (l. fent a francia hatásról mondottakat), tisztelete nem vált általánossá (vö. még MELICH 1903: 277–8). Tihany mellett csupán egyetlen középkori templomtitulusáról tudunk számot adni: Marcaliéról, de ez is csupán a 15. századból dokumentálható (1404, 1455: MEZŐ 2003: 51), mely titulus hamarosan (feltehetően a török hódítás okán) el is enyészett (vö. MKatLex.).

A Tisza melletti egykori *Ányás* település (Szegedtől északra, Baks külterülete, Mindszent határában) – mely sosem volt a tihanyi apátság birtoka, az apátság a település és az apátság nevének összecsengése okán tartott igényt rá a 14. század első felében (vö. FNESz.) – minden bizonnyal puszta személynévi eredetű nevet viselt. E korai helynévi adat, továbbá a későbbi és mai családnévi (a legismertebb minden bizonnyal *Ányos* Pál), keresztnévi (l. LADÓ–BÍRÓ 1998: 30) és szerzetesnévi (pl. Jedlik *Ányos*) előfordulásai ugyanakkor azt mutatják, hogy e név személynévkincsünknek folyamatosan eleme.

6. A tihanyi apátsági templom kettős titulusáról. – A tihanyi apátság alapítólevele azokat az adományokat rögzítette, melyeket I. András király a nép nyelvén *tichon*-nak nevezett helyen épült, Szűz Mária és Szent Ányos püspök és hitvalló tiszteletére szentelt egyháznak („ad eccl*esi*am s*anct*ę marię s*anct*iq*ue* aniani ep*iscop*i & conf*essoris*") adományozott. Az oklevélben gyakran előforduló latin *ecclesia* szó az elsődleges 'templom' jelentés mellett egyúttal a monostorra mint intézményre, továbbá az itt letelepedett szerzetesi közösségre mint az apát által képviselt jogi személyre is értendő (vö. MEZŐ 1996: 30, SZENTGYÖRGYI 2010c: 5. 1. j., 174–5), a titulus tehát a monostor templomának, de egyúttal magának a monostornak is a titulusa.

6.1. A kettős titulus mint társpatrocínium. – A tihanyi apátság kettős titulusa szokatlannak tűnik. Ennek ellenére a kutatástörténet mindeddig nem fordított különösebb figyelmet erre a rítustörténeti sajátosságra. Egy felettébb általános és kevéssé valószínű magyarázat szerint I. András és felesége, Anasztázia hercegnő bizánci keresztsége miatt válhatott szükségessé a kettős titulus: az elsősorban francia földön tisztelt Ányos elé ezért kerülhetett „a keleti és a nyugati egyházban egyaránt mélységesen tisztelt Szűz Mária" (HARIS 2007: 13).

A liturgiatörténet jól ismeri a „páros védőszenteket", akiknek liturgikus ünnepe is közös, illetve patrónusként (titulusként) is rendre együtt fordulnak elő. Ilyenek: Péter és Pál (korábban említettük őket Cluny titulusaiként is), Simon és Júdás (Tádé) apostolok, Kozma és Damján vértanúk, Perpétua és Felicitász vértanú asszonyok stb. A tihanyi apátság esetében azonban nincs szó páros védőszentről, a „Szűz Mária és Szent Ányos püspök és hitvalló" titulus alkalmi társpatrónusi szerepnek tűnik.

Mielőtt e szokatlan kettős titulus magyarázatára kísérletet tennénk, két fontos körülményt célszerű tisztázni. Az első: valóban *társpatrocínium*-ról van-e szó (pontosabban „társtitulus"-ról, vö. **3.1.** pont). A *társpatrocínium* megnevezés egyenrangú védőszentekre utal, megkülönböztetve az ún. *másodlagos patrocínium*-tól (vö. ném. *Sekundärpatrocinium,* SCHWARTZ 1933: 5; NB. a *másodlagos patrocínium* terminust TÓTH VALÉRIA eltérő jelentésben használja, l. 2008: 68). Míg a másodlagos patrónus tisztelete csupán az egyik mellékoltár oltárképén fejeződhet ki, a társpatrónus kerülhet a templom oltárképére (vö. SCHWARTZ 1933: 5). (Tihany főoltárának képére Szent Ányos már kizárólagos titulusként került.) A második: sajátos körülmények között a már említett ciszterci monostorok némelyikére jellemző a kettős titulus, ezekben az esetekben azonban nyilvánvalóan *másodlagos patrocínium*-ról van szó (vö. SZENTGYÖRGYI 2011b: 12–3, 15).

Tihany kettős titulusa – mely tehát nem azonos a két gyakori (páros és másodlagos) patrocíniumi formával – a magyar középkorban nem általános, hanem alkalmi társpatrocíniumnak tűnik. A szokatlanságot és alkalmi jelleget az is mutatja, hogy a későbbi okleveles gyakorlat – már a 11. század végétől – rendre elhagyja a Szűz Mária-titulust, és az apátságot „csupán" *Szent Ányos apátsága*-ként említi: 1090: „*Sancti Aniani* abbas" (PRT. 10: 496); 1244: „monasterio *Sancti Aniani* de Tyhonio" (PRT. 10: 521); 1251: „ecclesie *Sancti Aniani* de Tychon" (PRT. 10: 522); 1262: „conventus monasterii *Sancti Aniani* de Thycon" (PRT. 10: 524); 1276: „monasterium [...] in honorem *Beati Aniani* confessoris fundatum" (PRT. 10: 537); stb. Mindazonáltal Szűz Mária és Szent Ányos patrocíniumát a monostor alapítása idején még minden bizonnyal egyenrangú titulusoknak tekintették.

6.2. Tihany kettős titulusának lehetséges magyarázata. – A kettős titulus – mint önmagában Szent Ányos tituluskénti való magyarországi jelenléte, avagy mint feltételezésünk szerint maga az alapítás idejének első tihanyi bencés szerzetesközössége is (vö. SZENTGYÖRGYI 2006: 3–4) – francia eredetű lehet: a Karoling-kori Westwerk továbbéléseként kialakított „kétszentélyes templomtípus"-ban lelheti magyarázatát.

A Westwerk a Karoling-korban megjelenő térforma, a templomnak az oltár helyével átellenes, nyugati felében emelkedő térrész. Földszintje a halotti szertartás helye, emeletén pedig önálló titulusú kápolna vagy oltár kapott helyet (GUZSIK 1988: 12). A Westwerk a frank-római liturgiában funkcióval rendelkezik, belőle fejlődik ki a „kétszentélyes templomtípus". „Idővel a nyugati szentély módot adott a kettős titulus (két védőszent) egyenrangú tiszteletére" (GUZSIK 2001b: 8). Az önálló szentélyként funkcionáló Westwerk egyik legkorábbi példája a fuldai apátsági templom (791–810 között épült), de megjelenik a tihanyi apátság alapítása előtt nem sokkal emelt (1010–1033) hildesheimi Szent Mihály-templom szerkezetében is (GUZSIK 1988: 18). A későbbi templomépítészetben a Westwerk – funkcióját vesztve – szerzetesi (l. a magyar bencés építészetben Lébény, Ják stb., vö. GUZSIK 2001b: 9) vagy kegyúri karzattá alakult (GUZSIK 1988: 12).

Sajnos a legelső, alapítás kori tihanyi bencés templomnak a szerkezetét, elrendezését nem ismerjük (vö. HARIS 2007: 15–7, l. még az itt hivatkozott szakirodalmat). A 11. századi építészeti elemeket megőrző mai altemplom sem nyújt támpontot. Nem informatív I. András király sírjának itteni elhelyezkedése sem. A feltételezett sírépítmény egyetlen fennmaradt része, a feltehetően egy római szarkofág oldalából átfaragott fedőlap ugyanis csupán 1955-ben került mai helyére (HARIS 2007: 16). A sírépítmény, illetve annak (megmaradt) elemei a középkor folyamán hasonlóképpen kerülhettek új helyre, főként a módosult liturgikus igények okán. Vonatkozó építészeti emlékek híján csupán óvatos következtetéseket tehetünk.

Az apátság nem szokványos kettős titulusa arra enged következtetni, hogy az első bencés templom még a frank-római liturgikus teret megjelenítő „kétszentélyes templomtípus" lehetett. Ha az alapítás idején a Westwerk eredetű, felemelt nyugati oltár is funkcionált, akkor alatta kétségtelenül kripta helyezkedett el (GUZSIK 1988: 12). Ebben az esetben viszont nyilvánvaló, hogy ide, a templom nyugati oldalán elhelyezkedő kriptába temetkezett a király. Következésképpen eredetileg a kripta fölötti oltár lehetett Szent Ányos oltára, Szűz Mária tiszteletére pedig a keleti (általános miséző) oltárt szentelhették fel. A templom e feltételezett elrendezése esetén I. András királyunk a sógora, I. Henrik francia király, illetőleg a mindenkori francia királyi család védőszentjének oltalma (és oltára) alatt pihenhetett.

A későbbi átrendezések és – a megváltozott liturgikus igényeknek megfelelő – átépítések e templomszerkezet nyomait végképp eltüntették (a királyi sír már az első átépítés folyamán átkerülhetett az immár egyetlen oltár alatti, önálló titulus nélküli altemplomba). Ezzel párhuzamosan pedig középkori oklevélszövegeinkből is hamar elmaradt az ekkor már szokatlan, az átépített, egyoltáros templomra vonatkozóan valószínűleg nehezen is értelmezhető kettős titulus egyike.

7. Szent Kelemen. – Az alapítólevél szövege szerint a Gamás határában fekvő, az apátságnak adományozott földterületet két út határolja, mindkettő Szent Kelemen egyházánál végződik: „que simul ad s*anctu*m clem*ente*m terminant*ur*". Szent Kelemen itteni

említése Balatonlelle templomának titulusára vonatkozik (vö. ERDÉLYI 1908: 11, 375; MEZŐ 2003: 169; HOFFMANN 2010: 96).

Kelemen a Kr. u. 1. század végén Róma püspöke (Szent Péter harmadik utóda). 4. századból származó – mesébe hajló – passiója szerint a kereszténytildözés áldozata: Traianus császár a Krím-félszigetre, Kherszonba (ma Ukrajnában Херсонес) száműzte. Itt – a történet szerint – sok más kereszténnyel együtt egy márványbányában dolgoztatták. Végül horgonyt kötöttek a nyakába és a tengerbe fojtották, ezért lett (legjellegzetesebb) attribútuma a horgony.

A hagyomány úgy tartja, hogy Cirill és Metód, akiket III. Mihály bizánci császár 860-ban a Krím-félszigetre küldött misszióba, Kherszonban megtalálták Kelemen maradványait, később pedig magukkal vitték Rómába. (Cirill Rómában halt meg, teste a római Szent Kelemen-bazilikában nyugszik.) Innen származhat a vélekedés, miszerint Szent Cirill (vagy Szent Metód) építtethette a legkorábbi keresztény templomot Lellén. (A mai, a Szentháromság tiszteletére szentelt templom Somos Miklós által készített oltármozaikja alsó mezőjében Szent Kelemen pápa látható Szent Cirillel és Metóddal, mögöttük pedig a római Szent Kelemen-bazilika, Kelemen és Cirill temetkezési helye sejlik fel.)

A magyar *Kelemen* név latin eredetű, a lat. *Clemens* név közszói jelentése 'csendes, szelíd; békés, engedékeny'. Számon tartandó ugyanakkor a szláv névalak(ok)kal való kapcsolat is (különösen, ha feltételezzük a patrocíniumi név esetleges korai, honfoglalás kori jelenlétét). A szláv névalakokra vö. MELICH megállapításait (1904: 23–4). A *Kelemen* nevet mindazonáltal MELICH is a latin eredetű nevek között tárgyalja. A magyar *Kelemen* névforma rögzülését ugyanakkor (vö. az ÁSznt. névalakváltozatait) esetleg befolyásolhatta a szláv *Klemen* névalak (MELICH 1904: 24).

Az Árpád-korban a *Kelemen* elterjedt férfinév (ÁSznt.), de később is számottevő az előfordulása (vö. SLÍZ 2011: 80–1. *Clemens,* ill. az etimológiával idekapcsolt, de egy másik, a TESz.-ben szereplő esetleges magyar etimológia feltüntetése miatt külön szócikkben felvett *Kelemes;* N. FODOR 2010: 133. *Kelemen*).

Az alapítólevélbeli említés a Kárpát-medencében Szent Kelemen tiszteletének korai jelenlétére utal (l. még MELICH 1903: 280–1, 1904: 24; MEZŐ 1996: 113). E patrocínium korai felbukkanása ellenére kevéssé elterjedt templomtitulus, mindössze 12 középkori templomról ismeretes, hogy Szent Kelemen tiszteletére lett szentelve. A tulajdonképpeni patrocíniumi névből ez esetben egyetlen helységnév sem alakult (MEZŐ 2003: 169–70). MEZŐ korábban két patrocíniumi eredetű helynevet közölt (1996: 112), ám a Sáros vármegyei *Kellemes*-ről már ekkor megjegyezte: „aligha tartozik ide" (1996: 113; vö. 2003: 169. *Kellemes*), a Varasd vármegyei *Szentkelemen*-ről pedig utóbb nyilatkozott kétkedően (2003: 169. *Szvinusa*).

A patrocínium adataira vonatkozóan Szvinusa példája (MEZŐ 1996: 112, 2003: 169) különösen is figyelemre méltó. Mindenekelőtt – MEZŐ későbbi munkájában – kikerült az adatok sorából az igen kétséges 1227-es említés, melyre egyebekben a helységnévi használat feltevését semmiképpen nem lehetett alapozni (l. a szövegkörnyezetet). A helységnévi használat így csupán egyetlen kései magyar nyelvű adaton nyugszik (1468: *Zenth Kelemen*). Minden más (latin nyelvű) említés ugyanis a templomra vonatkozik. A nyelvi elkülönülés a (latin) patrocínium és a (magyar) helynév között különösen ebben a kései időben olyan erőteljes szempont (korábban többször is hivatkoztunk erre), hogy MEZŐ okkal vélte a magyar névhasználatot az egykori helységnévi használat nyomának. Az utóbb

előkerült adatok azonban világosan mutatják, hogy *Szent Kelemen* neve csak templomtitulusként jöhet szóba, a település neve a 14–16. század folyamán következetesen *Szvinusa.*

Mindennek kettős módszertani tanulsága van. Egyrészt az adatok nyelve alapvetően irányadó, mégsem lehet (még ebben a biztosnak tűnő latin → magyar „nyelvi irányban" sem) kivétel nélkülinek tekinteni. Másfelől pedig nagyfokú óvatossággal célszerű kezelni a szövegkörnyezet nélküli adatokat, különösen, ha ezekből kívánunk általánosabb következtetéseket levonni. Ez a gyűjteményes munkák adatközléseinek felhasználására is vonatkozik. MEZŐ (a forrásközlésben megbízván) átvette GEORG HELLER helynévgyűjteményének adatát (HOU. 8: 76). A szövegkörnyezet ellenőrzése nélkül azonban a névforma még ilyen világosnak tűnő esetben is félrevezető lehet. MEZŐ az újabban előkerült említések fényében – helyesen eljárva – módosította korábbi feltevését (ám az ezen adat sugallta esetleges helységnévi használatot mégsem merte végleg elvetni, l. „= ?Kelemen", MEZŐ 2003: 169).

A meglehetősen jól dokumentált Lelle (Balatonlelle) adatai között ugyanakkor nem találunk olyat, mely arra mutatna, hogy a templomtitulust bármikor is használták volna helységnévként.

8. Szent Mihály. – Az alapítólevél szövege arról tudósít, hogy a *bagat mezee* szomszédságában elterülő erdőben számos kicsiny halastó található, melyek – három kivételével – az apátság tulajdonába kerültek. A három tó közül kettő a királyé (ezek nevét is ismerjük: *opoudi* és *lopdi*), a harmadik pedig (nevéről nem értesülünk) a Szent Mihály egyházáé: „tercia na*m*q*ue* s*anc*t*i* mich(a)elis".

A név legvalószínűbben egyházi birtoklásra utal, településnévi értelmezés a szakirodalomban nem merült fel. ERDÉLYI nyomán – aki csupán feltételesen fogalmaz (1908: 420) – e patrocíniumot Veszprém püspökségére szokás vonatkoztatni (l. pl. MEZŐ 1996: 166, 2003: 304). Ennek kellő indoklását azonban sem itt, sem másutt nem találjuk, miközben igen valószerűtlennek tűnik a püspökségtől távoli, Duna melléki (hagyományosan ide szokás a vonatkozó birtoktestet lokalizálni: ERDÉLYI 1908: 11, 420; BÁRCZI 1951: 44–8; ZELLIGER 2005: 36; vö. HOFFMANN 2010: 158, 162, óvatos kritikával: 160) egyetlen kis tavacska – egyéb földterület, nagyobb birtoktest, erdő stb. nélküli – átengedése a veszprémi püspöknek.

Szent Mihály arkangyal a zsidó és a rá épülő keresztény hagyomány szerint az Istenhez hű angyalok vezére (részletesen l. BibliaiLex., MKatLex.); e szerepe egyben a gonosz, a rossz elleni (lelki) harc jelképévé és segítőjévé is avatja (l. pl. Czech-kódex, 165–7).

Szent Mihály főangyal bizánci eredetű, a 6. századig visszanyúló tisztelete a keresztény magyarság körében a korai időktől adatolható: Géza fejedelem testvére a keresztségben a *Mihály* nevet kapta, illetőleg egyik legkorábbi püspökségünk, Veszprém titulusa is *Szent Mihály*. A legfőbb angyal a későbbiekben is a legnagyobb tiszteletben részesített patrónusok közé tartozik.

A *Mihály* név a héber *mīkā'ēl* 'Ki [olyan,] mint az Isten?' jelentésű szerkezetre megy vissza. Ennek átvétele a gör. *Μιχαήλ,* ebből pedig a lat. *Michael* név. A magyar *Mihály* nevet hagyományosan a latin alakból szokás levezetni. A magyarországi, feltételezhetően igen korai (a latin térítést minden bizonnyal megelőző) kultusza nyomán azonban fel kell tennünk, hogy a személynév a magyarban görög-szláv eredetű is lehet, vö. gör. *Μιχαήλ* (biz. gör. *[miχàil]*) > szl. *Mihailъ*). Az átvétel ilyenformán hangtanilag

is pontosabban magyarázható: szl. *Mihailъ* > m. **Mihail* > *Mihál (> Mihály).* (Vö. még: MELICH 1904: 38.)

A név személynévként már az Árpád-korban (l. ÁSznt. *Michael, Mihal* stb.), majd a késő középkor folyamán is igen gyakori, illetőleg számos névváltozatban élt (l. pl. SLÍZ 2011: 300–17, N. FODOR 2010: 165, ill. az innen utalt címszók). A névnek a későbbi időkben is igen nagy a megterheltsége (vö. HAJDÚ 2003: 365–581. passim), mára azonban kissé veszített népszerűségéből (KnE.).

A főangyal patrocíniumának a kiemelt népszerűségét a középkorban jól mutatja, hogy 86 patrocíniumi eredetű településnevével (MEZŐ hármat ugyan kérdőjellel vett fel, 1996: 167) megelőzi a Szűz Mária nevéből alakultakat (ezek száma: 68). A településnévvé válás természetesen nem tiszteleti, hanem névszociológiai, névhasználati motivációjú (számos, lényegében nem devocionális oka lehet ugyanis, hogy egy patrocíniumból mely esetekben alakul településnév, és melyekben nem). A szentnévből származó településnevek száma csupán indikátor jellegű, hiszen nagyszámú patrocíniumi eredetű településnév kialakulásához nagyszámú patrocíniummal „kell rendelkezni". Ez Szent Mihály esetében „rendelkezésre is állt", s ez valóban lehet – bár természetesen nem szigorú matematikai értelemben – a devóció fokmérője. Ez a szám az arkangyal tiszteletét egyben az őt megillető helyre, Máriáé mögé helyezi: a középkori Magyarországon 375 körüli templomtitulussal rendelkezik (Máriáé 600 körüli, MEZŐ 1996: 210, 2003: 397–480).

Említettük, hogy a Tihanyi alapítólevélben név nélkül szereplő tavacskának a veszprémi püspökség rendelkezésére bocsátása – különösen, ha a birtokot a Duna mellékére lokalizáljuk – eléggé valószerűtlen. Ha ehhez hozzávesszük a Szent Mihály iránti vallásos tisztelet kezdettől fogva erőteljes megnyilvánulását, mely a patrocíniumok nagy számával is mérhető, még kevésbé valószínű, hogy az alapítólevél – mint jogi dokumentum – Szent Mihály patrocíniumát úgy említené, hogy teret engedne e szerteágazó homonímiának. Ha valóban a püspökségről lenne szó, kizárt, hogy erre ne történnék egyértelmű utalás. A megoldáshoz Szent Kelemen (egyházának) alapítólevélbeli említése vezethet. A birtokviszonyok, a határok tiszteletben tartása, a határjelek pontos helye csupán a tulajdonos és a helyiek kapcsolatában releváns. Az ilyen összefüggésben említett patrocínium (pl. egy útszakasz azonosítására) ezért csak helyi templom megnevezése lehet. Ha pedig esetleg egy nem helyi érdekeltségű patrocínium említtetik helyi érdekeltség (pl. egy tavacska használata) kapcsán, annak pontosabban azonosítható megadására lenne szükség. (A helyiek számára ugyanis igen valószínűen nem releváns információ a püspökség patrocíniuma, különösen egy ilyen „népszerű" patrónus esetében.) Okkal feltételezhetjük tehát, hogy ez esetben is egy helyi templomról van szó. (ERDÉLYI valójában ezt tartja valószínűbbnek: „Szent Mihályé [? a helybeli egyházé]", 1908: 420).

Mindez újabb szemponttal támogathatja meg a Somogy megyei Segesd környékére feltételezett lokalizációt, mely a határpontok egy részének beazonosíthatóságára épül (l. SZENTGYÖRGYI 2008: 259–66, 2010c: 138–45). Önmagában persze nem bizonyító erejű, de a lehetséges érvek számát szaporítja, hogy Segesd patrocíniuma szintén *Szent Mihály* (HO. 1: 364; Cs. 2: 582; MEZŐ 2003: 296).

9. Tihany. – Feltehetően a *tichon* név az egyetlen, mely patrocíniumi eredetű névként, de immár nem patrocíniumként szerepel az alapítólevélben. (Ez még esetleg a lat. *Martinus*ból származó, személynévi eredetű *mortis* helynévvel kapcsolatban merülhetne fel, de semmi nem támogatja.) Mint helynév, *tichon* bemutatása immár nem a személynevek

(és azon belül a hagionimák) sorában tárgyalandó. Annyiban mégis ide tartozik, hogy segítségével e viszonylag korai időből is tudunk példát említeni a patrocínium patrónusi jelentéstartalmának kiüresedésére, illetőleg a név funkcióváltására, továbbá megállapítható, hogy e korai változás lényegében nem különbözik az ilyen típusú későbbi nyelvi folyamatoktól.

Tihany helynevünk végső eredetét a gör. *Τύχων* 'sikeres, szerencsés, boldog' jelentésű (vö. lat. *Felix,* m. *Bódog*) névre vezethetjük vissza. E név hagionimaként eredetileg Ciprusi Szent Tükhón (†425) patrocíniumát jelöli, mely – történettudományi, egyháztörténeti és régészeti érvekkel is alátámasztva – görög szerzetesek jelenlétét feltételezi Tihany szigetén, a bencés közösség megtelepedését megelőző időszakra vonatkozóan. A titulus az 1055-ös új alapítás kapcsán (esetleg már korábban) elenyészett, a név metonimikusan előbb a hegyre, majd az új apátságra, idővel az egész szigetre, legújabban pedig az apátság körül létrejött településre értődött rá. A szentnévi titulus helynévvé válását redukció (a jelenségre l. TÓTH 2008: 98–110), a hagionimaként, illetve patrocíniumként a még minden bizonnyal alkalmazott *Ἅγιος* 'szent' jelző elmaradása kísérte (vö. TÓTH 2008: 99).

A *Tihany* helynév eredetének részletes bemutatását l. SZENTGYÖRGYI 2010b: 385–96, illetve 2010c: 63–70).

10. Összegzés. – A tanulmánysorozat első két tagja a Tihanyi alapítólevélben található nevek három fő csoportja közül (vö. SZENTGYÖRGYI 2011: 10) a teonimák és a hagionimák bemutatására vállalkozott. E két névtípus a hazai onomasztikai szakirodalomban még kevéssé feldolgozott, ezért is látszott szükségesnek, hogy az alapítólevél saját névanyagán túl (melynek feltárása volt elsődleges célunk) számos módszertani, művelődéstörténeti és névtipológiai kérdést is érintsünk. Megkerülhetetlennek véltük például, hogy rámutassunk a szakrális-devocionális névhasználat és a nyelvválasztás összefüggéseire, az oklevelek kiadásának és a liturgikus gyakorlatnak a kapcsolatára (ezen belül például arra, hogy a hasonló funkciójú nevek közül melyik és miért válhat, illetve nem válhat a patrocíniumi eredetű helynévadás forrásává), feltártuk továbbá a szentnévi névhasználat rétegeit, érintettünk számos terminológiai problémát stb. Mindezen megfontolások egyben (tartalmi és módszertani) szempontokat kínálnak az alapítólevélben említett további – immár szűkebb értelemben vett – személynevek feltárása, azaz az alapítás jogi aktusában közreműködő egyházi és világi személyek nevének elemzése számára.

Hivatkozott irodalom

AO. = *Anjoukori okmánytár* 1–7. Szerk. [1–6.] NAGY IMRE. Budapest, 1878–1891. Szerk. [7.] TASNÁDI NAGY GYULA. Budapest, 1920.

ÁSznt. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Budapest.

ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár* 1–12. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. Pest/Budapest, 1860–1874.

BÁRCZI GÉZA 1951. *A tihanyi apátság alapítólevele mint nyelvi emlék.* Budapest.

BibliaiLex. = HERBERT HAAG 1989. *Bibliai lexikon.* Budapest.

BibliaiNt. = SISKA ÁGOTA 2010. *Bibliai névtár. Tulajdonnevek konkordanciája hat magyar bibliafordítás alapján.* Budapest.

CIC. = ERDŐ PÉTER szerk. 1986[2]. *Codex Iuris Canonici / Az egyházi törvénykönyv.* Budapest.

CFH. = GOMBOS F. ALBIN 1937–1943. *Catalogus fontium historiae Hungaricae* 1–4. Budapest.

Cs. = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3, 5. Budapest.
CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Budapest.
CSÓKA J. LAJOS 1943. *Clunyi szellemű volt-e a magyar egyház a XI. században?* Budapest.
DHA. = GYÖRFFY, GEORGIUS ed. 1992. *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia 1. Ab anno 1000 usque ad annum 1196.* Budapest.
DThCath. = VACANT, ALFRED et al. eds. 1903–1950. *Dictionnaire de Théologie Catholique* 1–15. Paris.
ERDÉLYI LÁSZLÓ 1908. *A tihanyi apátság története. Első korszak. Az apátság önállósága. 1055–1701.* A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története 10. Budapest. [= PRT. 10.]
ESz. = ZAICZ GÁBOR főszerk. 2006. *Etimológiai szótár.* Budapest.
EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1993–1997. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3. Budapest.
F. = FEJÉR, GEORGIUS 1829–1844. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* 1–11. Budae.
FEKETE ANTAL 1974. *Keresztneveink, védőszentjeink.* Budapest.
N. FODOR JÁNOS 2010. *A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek szótára (1401–1526).* Budapest.
GUZSIK TAMÁS 1988. *Szakrális építészeti terek funkcióelemzése 2. Nyugati középkori liturgiák és építészetük.* Kézirat. Budapesti Műszaki Egyetem, Budapest.
GUZSIK TAMÁS 2001a. *Keresztény liturgiák építészete 1. Róma és a keresztény kelet. http://www.eptort.*bme.hu/doc/szakral/szakral1.html (2012. 11. 03).
GUZSIK TAMÁS 2001b. *Keresztény liturgiák építészete 2. Középkori nyugati liturgiák és építészetük.* http://www.eptort.bme.hu/doc/szakral/szakral2.html (2012. 11. 03).
Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Budapest.
HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest.
HARIS ANDREA 2007. *A tihanyi bencés apátság műtárgyai és mesterei a 18. században.* Doktori (PhD) értekezés, kézirat. ELTE BTK, Budapest. http://doktori.btk.elte.hu/art/haris/diss.pdf (2012. 11. 03).
HO. = *Hazai okmánytár* 1–8. Szerk. [1–5.] NAGY IMRE et al. Győr, 1865–1873. Szerk. [6–8.] IPOLYI ARNOLD et al. Budapest, 1876–1891.
HOU. 8. = GEORG HELLER 1977. *Die historischen Orstnamen von Ungarn 8. Comitatus Varasdiensis.* München.
HOFFMANN ISTVÁN 2004. Az oklevelek helynévi szórványainak nyelvi hátteréről. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 1: 9–61.
HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* Debrecen.
HORGER ANTAL 1933. A latin Anianus magyar származékaihoz. *Magyar Nyelv* 29: 107–9.
SZ. JÓNÁS ILONA 2010. *Sokszínű középkor. Természet – társadalom – kultúra a középkori Európában.* Budapest.
KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája.* Budapest.
LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv.* Budapest.
MELICH JÁNOS 1903. Szláv jövevényszavaink. (Hetedik közlemény.) *Nyelvtudományi Közlemények* 33: 273–372.
MELICH JÁNOS 1904. Szláv jövevényszavaink. (Nyolcadik közlemény.) *Nyelvtudományi Közlemények* 34: 12–54.
MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század).* Budapest.
MEZŐ ANDRÁS 2003. *Patrocíniumok a középkori Magyarországon.* Budapest.

MGH. AA. 8. = *Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi 8. Gai Solii Apollinaris Sidonii Epistulae et carmina.* Ed. CHRISTIAN LÜTJOHANN. *Accedunt Fausti aliorumque epistulae ad Ruricium aliosque, Ruricii epistulae.* Ed. BRUNO KRUSCH. Berolini [Berlin], 1887.
MGH. SRM. 3. = *Passiones vitaeque sanctorum aevi Merovingici et antiquiorum aliquot 1.* Ed. BRUNO KRUSCH. Hannoverae, 1896.
MKatLex. = DIÓS ISTVÁN főszerk. 1993–2010. *Magyar katolikus lexikon* 1–15. Budapest.
MR. = *Martyrologium Romanum.* Città del Vaticano, 2004. (Magyar fordítása: Római Martyrologium. Budapest, 2010.)
NéprLex. = ORTUTAY GYULA főszerk. 1977–1982. *Magyar néprajzi lexikon* 1–5. Budapest.
ÓkoriLex. = PECZ VILMOS szerk. 1902–1904. *Ókori lexikon* 1–2. Budapest.
PAIS DEZSŐ 1932a. Ángyán. *Magyar Nyelv* 28: 171–2.
PAIS DEZSŐ 1932b. Ányás. *Magyar Nyelv* 28: 275–7.
PAIS DEZSŐ 1933. A latin Anianus magyar származékaihoz. *Magyar Nyelv* 29: 109–12.
PRT. = ERDÉLYI LÁSZLÓ – SÖRÖS PONGRÁC szerk. 1902–1916. *A pannonhalmi Szent-Benedek-rend története* 1–12/B. Budapest.
RADÓ, POLYCARPUS 1961. *Enchiridion Liturgicum* 1–2. Romae – Friburgi Brisgoviae – Barcinone.
SLÍZ MARIANN 2010. A patrocíniumok és a személynév-gyakoriság összefüggései. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 163–73.
SLÍZ MARIANN 2011. *Anjou-kori személynévtár 1301–1342.* Budapest.
SCHWARTZ ELEMÉR 1932. *A nyugat-magyarországi német helységnevek.* Budapest.
SCHWARTZ ELEMÉR 1933. *Szentgotthárd és vidéke a ciszterciták letelepedése előtt.* Budapest.
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2006. *A tihanyi apátság alapítólevelének hátlapja mint nyelvi emlék.* http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/informaciok/mnyt/szr.pdf (2012. 11. 03.).
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2008. A Tihanyi alapítólevél latin szövege és helyneveinek lokalizálása. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Budapest. 255–67.
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010a. A tihanyi alapítólevél szövege. In: HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* Debrecen. 21–41.
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010b. A Tihanyi alapítólevél görög helynevei. *Magyar Nyelv* 106: 295–307, 385–96.
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010c. *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása.* Doktori (PhD) értekezés, kézirat. ELTE BTK, Budapest. http://nyelvtortenet-elte.tombo.hu//docs/c604801d5d5384fbe1a90a8691940463/SzR_PhD_dolgozat.pdf (2012. 11. 03.).
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011a. A Tihanyi alapítólevél személynevei I. Középkori okleveleink teonimái. *Névtani Értesítő* 33: 9–28.
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011b. Cikádor. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 6: 7–34.
SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2011c. Egy ómagyar magánhangzó-változásról. *Magyar Nyelv* 107: 193–8.
SZŐKE MELINDA 2013. *A garamszentbenedeki apátság 1075. évi alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata. Szempontok interpolált okleveleink nyelvészeti vizsgálatához.* Doktori (PhD) értekezés, kézirat. DE BTK, Debrecen. http://mnytud.arts.unideb.hu/doktorik/szokem_phd.pdf.
TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4. Budapest.
TÓTH VALÉRIA 2006. A templomcímből alakult településnevek változásáról. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 2: 31–46.
TÓTH VALÉRIA 2007. A templomcímből alakult településnevek keletkezési körülményeiről. *Magyar Nyelv* 103: 408–19.

TÓTH VALÉRIA 2008. *Településnevek változástipológiája.* Debrecen.
TÓTH, VALÉRIA 2011. Patrociny Settlement Names in the Carpathian Basin. *Onomastica Uralica* 8: 175–206.
TÓTH, VALÉRIA szerk. 2011. *Patrociny Settlement Names in Europe. Onomastica Uralica* 8. Debrecen–Helsinki.
ÚszGMSz. = VARGA ZSIGMOND 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár.* Budapest.
ZELLIGER ERZSÉBET 2005. *A Tihanyi Alapítólevél.* Pannonhalma.
ZsO. = *Zsigmondkori oklevéltár* 1–10. Összeáll. [1–7.] MÁLYUSZ ELEMÉR et al., [8–9.] BORSA IVÁN – C. TÓTH NORBERT, [10.] C. TÓTH NORBERT. Budapest, 1951–2007.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF

RUDOLF SZENTGYÖRGYI, **Personal names in the Deed of Foundation of Tihany Abbey II. Hagionyms**

This paper is part of the author's series of papers presenting and analysing personal names in the Deed of Foundation of Tihany Abbey. In medieval Hungarian sources, three layers of hagionyms ('saints' names') can be discerned: 1. Hagionyms proper. The denotatum of the name is the particular saint. 2. Patrocinies in the strict sense. These are created by metonymic extension of the saint's name to the church (less frequently, the religious community) of which the saint is the patron. 3. Place names (typically names of settlements) based on patrocinies. Given that these three uses can be traced back to one another, in-between cases can also be found. In the text of the Deed of Foundation of Tihany Abbey, examples of all three types can be attested. Although it is a transitional case as far as its connotation is concerned, I take the following to be a hagionym proper: "s*anct*ę marię s*anct*i*que* aniani ep*iscop*i & con*fessoris* (sc. ecclesia)" – '(church dedicated to) the Holy Virgin and St Anianus, bishop and confessor'. The following examples represent patrocinies in the strict sense: "quę simul ad s*anctu*m clem*en*te*m* terminant*ur*"– 'both (roads) end at St Clement'; "tercia na*mque* s*anct*i mich(a)elis" – 'the third (lake) belongs to St Michael'; and on the verso of the document: "s*anct*[ę] marię scilicet & s*anct*i aniani" – '(ecclesiastic objects of) the Holy Virgin and St Anianus'. An instance of a settlement name based on a patrociny is the name of *Tihany* itself. We can observe that both the Deed of Foundation of Tihany Abbey and the medieval practice of writing charters in general use names of the first two types exclusively in Latin (alternatively, Greek), whereas names of settlements based on patrocinies are typically mentioned in Hungarian (or in the relevant vernacular). In this, medieval ecclesiastic and official use of names certainly follows the system of name use of theonyms.

SZLOVÁK EREDETŰ CSALÁDNEVEK BEREG MEGYÉBEN

1. Szlovákok Beregben. – Beregben a szlovák népesség nem volt jelentős, bár a szlovák nevek száma meglehetősen nagy. Az 1570. évi összeírásban is jócskán találunk szlovák eredetű neveket (pl. *Blaskó, Misák, Petrik*). A tulajdonképpeni telepítések a Schönbornok korszakában (1726–1848) voltak általánosak, ebbe beleestek a szlovákok is. LEHOCZKY TIVADAR 1161 „tótról" tud a megyében (LEHOCZKY 1881. 1: 431). PESTY FRIGYES 1864-es Bereg megyei helynévtárában találunk is néhány megjegyzést. Balazsér: „később [?] felső Zemplén Megyéből ide jött tótok a' víz másik vagy nyugoti óldalán telepedtek meg" (MIZSER 1995: 398). (Bereg-)Daróc: „1813-ban Zemplén Megyéből, Homonna vidékéről származnak több gazdák G[örög]. Cath[olicus] vallásúak" (MIZSER 1995: 471). (Bereg-)Surány: „ez előtt 50-60 évvel vándoroltak be Zemplén megye felső részéből a' most már nevezett község fele részét tevő tót ajku lakosai: 's jelenleg is részint mint rokonok, részint mint ismerősök látogatásul jövén megtelepedtek" (MIZSER 1995: 475). Egyébként Surányt FÉNYES ELEK is „magyar-tót" falunak tartja (FÉNYES 1851. 4: 46). Újklenóc: „Népesíttetett Ó-Klenótz e[gyesített]. Gömör-Kishont Ó-Klenótz nevű községből" (MIZSER 1995: 440). LEHOCZKY a telepítés idejét is megadja: 1827 és 1830 között (LEHOCZKY 1881. 3: 363).

A két világháború között a megye nagyobb része Csehszlovákiához tartozott, s ez idő alatt is történetek telepítések, elsősorban a magyar falvakba. Ezek egy része a területnek a Szovjetunióhoz való csatolása után is ott maradt, beolvadt. A nevek jelentős hányada az idők folyamán magyaros formát vett fel (a mássalhangzó-torlódás feloldása, a szóbelseji *-l-* kettőzése, egyes mássalhangzók elhagyása és betoldása stb.). Az adatokat az eddig megszokott sorrendben (l. pl. MIZSER 2006a) teszem közzé, zárójelben megjegyezve azt is, hogy mely helységekben fordulnak elő. Ahol nincs szakirodalmi utalás, ott a saját megfejtési kísérleteimet adom.

2. A névadó ős személynevére visszamenő családnevek

2.1. Egyházi személynevek. – A szlovákban ez ritka forma: *Jámbrik* (Tarpa): a magyar *Imre* név szlovák változata (KNIEZSA 2003: 341), *Melichár* (Beregszász) 'Menyhért' (KNIEZSA 2003: 291).

2.2. Egyházi személynevek rövidült, képzett alakjai. – Ez a gyakoribb forma, miként az alábbi adatok is mutatják: *Abruszák* (Beregszász) < *Abrahám* (SSJ. 6: 127) + *-us* + *-ák; Adamecz* < *Adam* + *-ec* (MIZSER 2000a: 9); *Adamek* (Munkács) < *Adam* + *-ek; Adamik* (Beregszász) < *Adam* + *-ik; Adrigán* (Munkács) < *Adrián* (SSJ. 6: 127) 'Adorján' + *-iga* + *-án; Andalik* (Jánd) ~ *Antalik* (Beregdaróc, Lónya, Munkács) < magyar *Antal* + *-ik* (MIZSER 2000b: 306); *Andráskó* (Beregdéda, Bilke, Munkács) < magyar *András* + *-ko* (KNIEZSA 2003: 298); *Andruch* (Munkács) < *Andrej* (SSJ. 6: 128) 'András' + *-uch; Andrusz* (Beregszász, Munkács) < *Andrej* + *-us* (Дуйчак 2003: 54); *Anicka* (Beregszász) < *Anna* + *-icka* (SSJ. 6: 128); *Anicska* (Bene) < *Anna* + *-ička* (MIZSER 2004d: 21);

Antonik (Beregszász, Gát, Munkács) ~ *Antonyik* (Nagybégány) < *Anton* 'Antal' + *-ik* (KNIEZSA 2003: 299), az utóbbi az ejtésnek megfelelő leírás (MIZSER 2010b: 102); *Balczó* (Beregszász) < *Baltazár* 'Boldizsár' + *-co* (MAJTÁN–POVAŽAJ 1983: 36); *Balcsák* (Munkács) < *Baltazár* + *-čák; Balega* (Beregszász, Macsola, Mezőgecse, Nagyborzsova, Tiszacsoma) < *Baltazár* + *-ega* (MIZSER 2010a: 183); *Barcsu* (Kovászó): a *Bartolomej* 'Bertalan' *Barča* becézett formájának keleti szlovák vocativusa; *Benczik* (Vásárosnamény) < *Benedyk* 'Benedek' + *-cik* (MAJTÁN–POVAŽAJ 1983: 20); *Bencsák* (Beregszász) < ua. + *-čák* (KNIEZSA 2003: 305); *Bencsik* (Munkács) < ua. + *-čik* (MIZSER 2000a: 8); *Benda* (Beregszász, Munkács) < ua. + *-da* (MAJTÁN–POVAŽAJ 1983: 20); *Benkó* (Beregszász) < ua. + *-ko* (KNIEZSA 2003: 198); *Benyák* (Szernye) < ua. + *-ják* (MIZSER 2005a: 46); *Benye* (Izsnyéte) < ua. rövidülés; *Benyo* (Munkács) < ua. + *-o* (SSJ. 6: 129); *Berczik* (Beregszász, Hársfalva, Nagybakos, Nagydobrony) < *Berivoj; Albert,* a magyar *Bertalan* + *-cik* (MIZSER 2004a: 210); *Bercsik* (Beregszász, Munkács) < ua. + *-čik; Czurkó* (Beregszász) < keleti szlovák *Curaj* 'György' + *-ko; Dacu* (Beregszász) < a *Daniel* név becézett formájának keleti szlovák vocativusa; *Damuncsák* (Kisbégány) < *Damján* + *-unčák* (MIZSER 2010b: 99); *Danyok* (Csaroda) < *Daniel* + *-ok* (MIZSER 2003c: 130); *Demcsák* (Beregszász, Mezőkaszony, Nagybégány) < *Demeter* vagy *Demján* + *-čák* (MIZSER 2000a: 8); *Demcsik* (Gát, Kisbégány, Munkács) < ua. + *-čik* (KNIEZSA 2003: 304); *Demkó* (Beregszász, Munkács, Tiszacsoma) < ua. + *-ko* (KNIEZSA 2003: 298); *Dero* (Beregszász) < *Dezider* (SSJ. 6: 131) 'Dezső' + *-o; Domecz* (Nagymuzsaly) < *Domokos* + *-ec* (MIZSER 2010a: 187); *Doros* (Beregszász, Munkács) < *Dorota* 'Dorottya' + *-oš; Durán* (Beregszász, Munkács) < *Ďuraj* 'György' + *-án* (KNIEZSA 2003: 316); *Ferencsik* (Kisdobrony, Munkács, Nagydobrony) < magyar *Ferenc* + *-čik* (MIZSER 2004a: 210); *Ferku* (Bene, Beregdaróc) < a *Ferka* (< magyar *Ferenc*) név keleti szlovák vocativusa (MIZSER 2004d: 21); *Filkó* (Beregszász) < *Filip* 'Fülöp' + *-ko* (KNIEZSA 2003: 298); *Frankó* (Beregszász) < *František* 'Ferenc' + *-ko* (KNIEZSA 2003: 298); *Gasparik* (Munkács) < *Gašpar* (SSJ. 6: 135) + *-ik; Gerván* (Barabás) < *Gerváz* 'Gyárfás' (SSJ. 6: 135) + *-án; Grega* (Munkács) < *Gregor* (SSJ. 6: 135) + *-a; Gyuricska* (Munkács) < *Ďuraj* 'György' + *-ička; Ilcsók* (Kisbégány) < keleti szlovák *Iľja* 'Illés' + *-čok* (MIZSER 2010b: 99); *Iváncsik* (Munkács, Nagymuzsaly) < *Ivan* + *-čik* (MIZSER 2010a: 187); *Ivaniga* (Beregszász) < *Ivan* + *-iga* (KNIEZSA 2003: 322); *Ivusz* (Beregszász) < *Ivan* + *-us; Jaczik* (Beregszász) < Jácint + *-ik* vagy *Jakub* + *-cik* (SSJ. 6: 37); *Jakocska* (Munkács) < *Jakub* 'Jakab' + *-očka; Jakubcso* (Beregszász) < *Jakub* + *-čo* (SSJ 6: 137); *Jana* (Csetfalva, Nagybereg) < *Ján* 'János' + *-a* (MIZSER 2004c: 72); *Jancsák* (Munkács) < ua. + *-čák; Janda* (Vámosatya) < ua. + *-da; Janik* (Beregszász, Munkács) < ua. + *-ik* (KNIEZSA 2003: 299); *Janu* (Lónya) < ua., keleti szlovák vocativus (MIZSER 2000b: 306); *Jardik* (Gergelyiugornya, Vásárosnamény) < *Jardan* + *-ik; Jobák* (Beregszász, Kölcsény, Munkács, Podhering) < *Job* 'Jób' + *-ák* (SSJ. 6: 137), *Jócsák* (Beregsurány, Csaroda, Gulács, Tarpa, Vásárosnamény) < *Jonáš* + *-čák* (SSJ. 6: 137); *Jócsik* (Beregszász) < ua. + *-čik; Jonácsi* (Rafajnaújfalu): a *Jonácsik (*< *Jonáš)* névből elvonták az utolsó hangot a magyarosodás jegyében; *Katoska* (Munkács) < *Katrena* (SSJ. 6: 138) 'Katalin' + *-oška; Katros* (Munkács) < ua. + *-oš; Klima* (Bulcsu, Vásárosnamény) < *Kliment* 'Kelemen' + *-a* (KNIEZSA 2003: 298); *Kobály* (Beregszász, Bilke, Munkács) < *Jakob* + *-ľ; Kopcsa* (Beregszász, Munkács, Nagyborzsova) < *Jakob* vagy *Prokop* + *-ča* (SSJ. 6: 145); *Kopik* (Munkács) < ua. + *-ik; Kozmánka* (Munkács) < *Kozma* + *-ánka; Krisztán* (Beregszász) < latin *Christianus* (KNIEZSA 2003: 342); *Kriston*

(Vásárosnamény) < *Kristof* + *-on; Kubán* (Beregszász) < *Jakub* + *-án* (KNIEZSA 2003: 316); *Kubáskó* (Beregszász, Munkács) < ua. + *-áško* (KNIEZSA 2003: 324); *Lazarik* (Munkács) < *Lazár* + *-ik* (SSJ. 6: 139); *Legeza* (Beregkövesd, Beregszász, Kisdobrony) < *Alexander* 'Sándor' + *-sa* (MIZSER 2000a: 10); *Loretsik* < régi *Lovrent* 'Lőrinc' + *-čik; Macinkó* (Beregdaróc, Csaroda) < keleti szlovák *Macej* 'Máté' + *-inko* (MIZSER 2003c: 130); *Magura* (Beregsom, Mezőkaszony) < *Magdalena* + *-ura* (MIZSER 2000a: 14); *Mahacsek* (Kígyós) < *Mach* < *Matej* vagy *Martin* + *-aček* (MIZSER 2000a: 10–1); *Mahánecz* (Beregdéda, Újbátyú) < ua. + *-ánec; Marcsek* (Munkács, Vásárosnamény) < *Martin* + *-ček* (MIZSER 2000a: 11); *Marinec* (Beregszász, Munkács, Nagybereg) < *Marina (*< *Maria)* + *-ec* (MIZSER 2004c: 72); *Marinka* (Bene, Beregdéda, Beregszász, Macsola, Nagybereg) ~ *Morinka* (Nagymuzsaly) < ua. + *-ka* (MIZSER 2004c: 72); *Martinecz* (Beregszász) < *Martin* + *-ec; Maruska* (Beregsom) < *Maria* vagy *Martin* + *-uška; Mátécsa* (Beregszász) < *Matej* + *-ča; Matola* (Beregszász, Csongor, Munkács, Nagymuzsaly, Sárosoroszi) < *Matej* 'Máté' + *-oľa* (MIZSER 2010a: 186); *Matus* (Munkács, Vásárosnamény) < ua. + *-uš* (SSJ. 6: 142); *Matuzsa* (Vásárosnamény) < ua. + *-uša; Matyiko* (Kígyós) < *Maťko* < *Matej* (MIZSER 2006b: 172); *Matyinko* (Munkács) < magyar *Matyi* + *-ko; Matyola* (Beregszász, Macsola, Munkács) < ua. + *-oľa* (MIZSER 2010a: 183); *Melcsák* (Balazsér, Barabás, Beregdéda, Beregújfalu, Makkosjánosi, Nagybégány) < *Melichár* 'Menyhért' + *-čák* (MIZSER 2004b: 46); *Micik* (Beregszász): a *Maria* beceneve; *Mihalko* (Balazsér, Gút, Munkács, Vásárosnamény) < *Michal* 'Mihály' + *-ko* (MIZSER 2000a: 11); *Mikec* (Beregszász, Macsola, Mezőgecse) < *Mikuláš* 'Miklós' + *-ec* (KNIEZSA 2003: 306); *Miskó* (Kisbégány, Mezőkaszony, Munkács, Nagybégány): a *Michal* beceneve (KNIEZSA 2003: 184); *Misku* (Tiszaadony, Vásárosnamény): az előző név vocativusa; *Mitro* (Vásárosnamény): a *Demeter* beceneve (SSJ. 6: 131); *Mitrócsák* (Munkács) < *Mitro* + *-čák; Moncsák* Beregszász) < *Šalamon* + *-čák; Mórik* (Beregszász, Macsola) *Mór* + *-ik; Ondilla* (Beregújfalu, Nagybereg) < *Ondrej* 'András' + *-ila* (MIZSER 2004c: 72); *Ondrik* (Beregújfalu) < *Ondrej* + *-ik* (KNIEZSA 2003: 300); *Pavlicsek* (Beregszász) < *Pavlik* (*Pavlič-* < *Pavol* 'Pál') + *-ek* (SSJ. 6: 144); *Peskó* (Beregszász, Munkács) < *Petr* 'Péter' + *-ško; Petercsák* (Munkács) < *Peter* + *-čák; Petra* (Balazsér, Makkosjánosi) < *Petr* + *-a* (MIZSER 2004b: 46); *Petrás* (Balazsér, Beregdéda, Beregszász, Kisbégány, Makkosjánosi, Mezőhomok, Mezőkaszony, Nagybégány, Zápszony) < ua. + *-áš* (MIZSER 2004b: 46); *Petraskó* (Izsnyéte, Munkács) < ua. + *-aško* (MIZSER 2006a: 56); *Petricska* (Beregszász, Bulcsu, Munkács, Zápszony) < *Petrik (Petrič-* < *Petr)* + *-ka* (MIZSER 2004a: 213); *Petricskó* (Nagybégány) < ua. + *-ko* (MIZSER 2010b: 102); *Petrik* (Munkács) < *Petr* + *-ik* (KNIEZSA 2003: 300); *Petrus* (Beregszász) < ua. + *-uš* (MIZSER 2009: 66); *Petruska* (Beregszász, Makkosjánosi, Mezőkaszony, Zápszony) < ua. + *-uška* (SSJ. 6: 145); *Petrusz* (Kisbégány, Munkács) < ua. + *-us* (MIZSER 2010b: 99); *Pisták* (Sárosoroszi) < *Pišta* (< magyar *Pista*) + *-ák* (SSJ. 6: 145); *Poecskó* (Lónya) < német *Paul* 'Pál' + *-čko* (MIZSER 2000b: 306); *Pólik* (Tiszacsoma) < *Pavlik* < *Pavol; Rigán* (Beregszász, Mátyus, Tiszaszalka) < *Grigán* < *Grigor* 'Gergely'; *Roskó* (Beregszász, Munkács, Tákos, Vásárosnamény): a *Roch* 'Rókus' beceneve (KNIEZSA 2003: 298), KÁZMÉR egy adat alapján a magyar eredetet is elképzelhetőnek tartja (KÁZMÉR 1993: 298); *Simák* (Munkács) < *Šimon* + *-ák; Simek* (Beregszász, Gát) < ua. + *-ek* (MIZSER 2003b: 605); *Simik* (Beregszász) < ua. + *-ik; Simkó* (Beregszász, Munkács) < ua. + *-ko* (MIZSER 2000a: 12); *Stecz* (Beregszász, Munkács, Oroszvég) < *Štefan* + *-c* (KNIEZSA 2003: 307); *Stefanyo* (Beregdéda, Nagybereg) < ua. + *-o* (MIZSER 2010b: 102); *Stefek* (Munkács) < ua. + *-ek;*

Sztahora (Beregszász, Beregújfalu, Nagybereg) < *Stanislav* 'Szaniszló' + képzőbokor (KNIEZSA 2003: 312); *Sztancsik* (Lónya) < *Stanislav* + *-čik* (MIZSER 2000b: 306); *Sztaskó* (Munkács) < *Eustach (< Eustaš-)* + *-ko* (SSJ. 6: 147); *Szura* (Kígyós) < keleti szlovák *Suraj* 'György' (MIZSER 2006b: 172); *Tancsák* (Beregszász) < *Stanislav* + *-čák; Tomajko* (Beregszász) < *Tomáš* 'Tamás' + *-ajko* (KNIEZSA 2003: 298); *Tomcsik* (Beregdéda, Beregszász, Mezőhomok) < ua. + *-čik* (ДУЙЧАК 2003: 231); *Tomkó* (Vásárosnamény) < ua. + *-ko* (SSJ. 6: 148); *Tótik* (Beregsom, Beregszász, Mezőkaszony) < magyar *Bertót* + *-ik* (MIZSER 2002: 189); *Tótok* (Lónya, Tiszaadony) < ua. + *-ok* (MIZSER 2000b: 307); *Váljó* (Beregújfalu) < *Vaľo* < *Valer* (MAJTÁN–POVAŽAJ 1983: 85); *Vályán* (Beregszász) < *Valent* 'Bálint' + *-ján; Vancza* (Tiszaszalka, Vásárosnamény) < *Ivan* + *-ca; Vank* (Izsnyéte, Munkács) < ua. + *-k* (MIZSER 2006a: 56); *Vankó* (Beregszász) < ua. + *-ko* (KNIEZSA 2003: 298); *Vascsák* (Beregdéda, Beregszász, Mezőhomok) < *Ivaš (< Ivan)* + *-čák* (ДУЙЧАК 2003: 76); *Vasicsek* (Beregszász, Tarpa) < ua. + *- ček; Vaska* (Vásárosnamény) < ua. + *-ka* (KNIEZSA 2003: 297); *Vilcsák* (Beregújfalu, Munkács) < *Viliam* 'Vilmos' + *-čák* (SSJ. 6: 150); *Vilicsku* (Sárosoroszi) < *Vilička (< Viliam)* keleti szlovák vocativusa; *Vojcsik* (Gát) < *Vojtech* 'Adalbert' + *-čik* (MIZSER 2003b: 605); *Vojtkó* (Munkács, Vásárosnamény) < ua. + *-ko* (KNIEZSA 2003: 298); *Vojtku* (Balazsér, Beregszász, Bótrágy, Nagybégány): az előző név vocativusa (MIZSER 2004b: 46); *Zincsák* (Barabás, Beregdaróc) < *Eufrozina, Rozina* + *-čák* (MIZSER 2011: 163); *Zuzák* (Munkács) < *Zuzanna* 'Zsuzsanna' + *-ák* (KNIEZSA 2003: 301); *Zsigán* (Halábor) < *Žigmund* + *-án* (SSJ. 6: 151); *Zsigu* (Csaroda, Gelénes, Tiszaadony): a *Žiga (Žigmund)* név keleti szlovák vocativusa (MIZSER 2003c: 130).

2.3. Világi személynevek. – Kizárólag becézett formában fordulnak elő. *Alexa* (Tiszaszalka) ~ *Alexai* (Tiszaszalka) < *Alexander* 'Sándor' + *-a* (KNIEZSA 2003: 291), a második adat magyarosodott forma; *Begyu* (Gút): a *Bedoslav* név becézőjének vocativusa; *Bohus* (Gút, Izsnyéte, Mezőkaszony, Munkács, Nagybégány, Rafajnaújfalu): *Boh*-hal (pl. *Bohuslav*) kezdődő nevek + *-uš* (KNIEZSA 2003: 312); *Borek* (Munkács): *Bor*-ral kezdődő nevek (pl. *Borislav*) + *-ek; Bozsko* (Beregszász): a *Bohumil* beceneve (SSJ. 6: 130); *Budó* (Zápszony) < *Budislav, Budimir* + *-o* (MIZSER 2004a: 213); *Buzsik* (Munkács) < *Božidar, -mir, -slav* + *-ik* (HAJDÚ 2010: 99); *Dalinka* (Gút): valószínűleg a *Dalibor* beceneve; *Julik* (Tiszacsoma) < *Julo* (< magyar *Gyula*) + *-ik* (Nem-magyar 12), *Milák* (Csaroda, Gelénes, Gulács, Hetefejércse, Tákos, Tiszaadony, Tiszaszalka, Tiszavid, Vámosatya, Vásárosnamény) < *Mil*-lel kezdődő (pl. *Miloslav*) vagy végződő (pl. *Bohumil*) nevek + *-ák* (MIZSER 2003c: 133); *Mijó* (Munkács, Nagybakos, Újbátyú) ~ *Milyó* (Kisbégány Zápszony) < ua. + *-o* (MIZSER 2004a: 213); *Milu* (Lónya) < ua., vocativusi forma (MIZSER 2000b: 306); *Radik* (Beregszász, Makkosjánosi) < *Radomir, -slav* + *-ik* (ДУЙЧАК 2003: 204); *Ragyák* (Vásárosnamény) < ua. + *-ják; Rajka* (Munkács) < *Rajimir, -slav* + *-ka* (SSJ. 6: 146); *Ratko* (Beregszász) < *Radomir, Radovan* + *-ko* (SSJ. 6: 145–6); *Reskó* (Macsola, Munkács, Vári) < *Režko* < *Rudolf* (SSJ. 6: 146); *Szopkó* (Beregszász, Munkács) < *Sobeslav* + *-ko* (ДУЙЧАК 2003: 224).

2.4. Patronimikonképzős nevek. – Az alábbi képzők fordulnak elő: *-ič, -nič, -(o)vic, -vič; -in(ec), -ov; -ský ~ -cký*.

2.4.1. Az alaptag személynév. – *Abramovics* (Beregszász) < *Abram; Ádámszki* (Beregdéda) < *Adam; Alexandrovics* (Munkács) < *Alexander* 'Sándor'; *Androczky* (Munkács) < *Andro* < *Andrej* 'András'; *Babindovics* (Zápszony) < *Babinda* családnév (MIZSER 2004d: 213); *Badalovics* (Mezőkaszony) < *Badal* családnév (MIZSER 2002: 189); *Belikánics* (Beregszász) < *Belika* < *Belomir* (SSJ. 6: 129); *Benics* (Bene, Beregszász, Kígyós) < *Benedykt* 'Benedek' (MIZSER 2004d: 22); *Blaskovics* (Munkács) < *Blažko* < *Blažej* 'Balázs'; *Bohics* (Bótrágy) < *Bohuslav, -mir; Danielovics* (Beregszász, Munkács) < *Daniel; Dzurócsik* (Beregszász, Gorond, Munkács) < *Dzurovčik* < keleti szlovák *Dzuraj* 'György'; *Elovics* (Beregszász) < *Elo* < *Elemír* (SSJ. 6: 132); *Gerevics* (Beregszász, Ilosva, Kovászó, Makkosjánosi, Munkács) < magyar *Gere; Gregorovics* (Kálnik) < *Gregor* 'Gergely'; *Gyuriczki* (Munkács) < *Ďuraj* 'György'; *Gyurkovics* (Beregszász, Kisdobrony, Munkács) < *Ďurko* < *Ďuraj; Hanics* (Beregszász, Mezőgecse) < német *Hans; Hatalovics* (Mezőkaszony, Zápszony) < *Hatala* családnév (MIZSER 2002: 189); *Hémics* (Beregújfalu) ~ *Himics* (Munkács, Nagybereg, Tiszacsoma) < *Joachim, Achim* (MIZSER 2004c: 72); *Icskovics* (Gelénes) < *Ičko* < *Štefan* 'István' (SSJ. 6: 130); *Ilkovics* (Beregszász) < *Ilko* < *Ilia* 'Illés'; *Istvánovics* (Beregszász) < magyar *István; Ivánosovics* (Bene) < *Ivanoš* < *Ivan* (MIZSER 2004d: 22); *Jakabovics* (Beregszász, Bilke, Ilonca, Klacsanó, Munkács, Szolyva) < magyar *Jakab; Jakabovszki* (Munkács) < magyar *Jakab*; *Jakobovics* (Beregszász, Munkács) < *Jakob; Jakubovics* (Beregszász, Munkács) < *Jakub; Jankovics* (Izsnyéte, Lónya, Munkács) < *Janko* < *Jan* 'János' (MIZSER 2000b: 307); *Janszki* (Beregszász) < *Jan; Joanovics* (Beregszász) < latin *Joannes; Juszkovics* (Beregszász) < *Jusko* < *Juraj* 'György'; *Kolonics* (Beregszász) < *Kolon* személynév; *Kristin* (Gergelyiugornya, Vásárosnamény) < *Krišta* < *Krištof* (MIZSER–RÉVAY 2004: 27); *Kubarics* (Izsnyéte) < *Jakub* + *-ar* (Mizser 2006a: 56); *Lazarovics* (Beregszász, Bilke, Munkács) < *Lazár* (SSJ. 6: 139); *Magdinecz* (Munkács) < *Magdalena; Maginyecz* (Tiszakerecseny) < ua.; *Mándics* (Munkács) < *Manda* < *Magdalena; Mankovics* (Bene, Munkács) < *Manko* < *Marian, Emánuel* (MIZSER 2004d: 22); *Marocskánics* (Beregszász) < *Maročka* < *Maria; Marusinec* (Beregszász, Munkács) < *Maruša* < *Maria; Matics* (Beregszász) < *Matej, Matiáš; Matyikánics* (Márokpap1: Vásárosnamény) < magyar *Matyika; Matyiránics* (Márokpapi) < magyar *Matyi* + *-ra; Matykovszki* (Munkács) < *Maťko* < *Matej, Matiáš; Mihalovics* (Beregszász, Gelénes) < *Michal* 'Mihály'; *Mihovics* (Balazsér, Beregszász, Bilke, Munkács, Tarpa) < magyar *Mihó* < *Mihály* (MIZSER 2004b: 46); *Mihovkánics* (Szernye) < *Mihovka* < magyar *Mihóka* < *Mihály* (MIZSER 2005: 47); *Miklics* (Nagybégány) < magyar *Miklós* (MIZSER 2010b: 103); *Mitrovics* (Beregszász, Munkács) < *Mitro* < *Demeter; Mondics* (Bene, Nagyborzsova) < *Žigmond* (MIZSER 2004d: 22); *Palkovics* (Munkács) < *Palko* < *Pavel* 'Pál' (SSJ. 6: 144); *Perasovics* (Beregszász) < *Petraš* < *Petr* 'Péter'; *Petrasovszky* (Beregszász) < ua.; *Petrics* (Beregszász) < *Petr; Petrusovics* (Munkács) < *Petruš* < *Petr; Radics* (Beregszász) < *Radomir, -slav* (SSJ. 6: 145); *Sinkovics* (Vásárosnamény) < *Šimko* < *Šimon* (KNIEZSA 2003: 327); *Stefanszki* (Munkács) < *Štefan* 'István'; *Sztankovics* (Munkács) < *Stanko* < *Stanislav* 'Szaniszló' (KNIEZSA 2003: 327); *Szulfikánics* (Bátyú) < *Sulpicka* < *Sulpicia; Tomisinec* (Újbátyú) < *Tomiša* < *Tomáš; Vaskovics* (Beregszász) < *Vaško* < *Ivan* (KNIEZSA 2003: 297); *Miklovicz* (Vásárosnamény) < *Miklo* < *Mikuláš.*

2.4.2. Az alaptag köszó. – *Bábin* (Asztély, Balazsér, Kisharangláb) < *Bába* < *bába* 'vénasszony' (MIZSER 2003a: 428); *Bukovics* (Munkács) < *Buk* < *buk* 'bükkfa';

Czapovics (Bene, Beregszász) ~ *Szapovics* (Bene) < *Cap* < *cap* 'bakkecske', a második benei adat keleti szlovák (MIZSER 2004d: 22); *Dragonszki* (Munkács) < *Dragon* < *dragón* 'lovaskatona' (SSJ. 1: 323); *Duliskovics* (Halábor, Munkács, Szolyva, Szuszkó) < *Duliška* < *dula* 'birsalma' (SSJ. 1: 342); *Festetics* (Munkács) < *Ferštер* < *ferštер* 'erdész' (SSJ. 1: 395); *Hubinec* (Balazsér, Beregszász, Munkács) < *Huba* < *huba* 'gomba; száj, pofa' (MIZSER 2004b: 48); *Hudánics* (Beregszász) < *Chudan* < *chudan* 'sovány' (SSJ. 1: 577); *Karpikov* (Balazsér) < *Karpik* < *karpik* 'csipás szemű' (MIZSER 2004b: 46); *Kiszelovics* (Bene) < *Kyseľ* < *kyseľ* 'savanyúleves' (SSJ. 1: 808); *Krampatics* (Gút) < *Krampač* < *krampač* 'csákány' (SSJ. 1: 776); *Latavicz* (Bene, Nagymuzsaly) < *Lata* < *lata* 'léc' (MIZSER 2004d: 259); *Lelekánics* (Beregdéda, Beregszász, Bilke, Nagybégány) < *Lelekán* < *lelek* 'kecskefejő, lappantyú (madár)' (MIZSER 2010b: 103); *Leskovics* (Beregszász, Munkács) < *Leško* < *lech (leš-)* 'lengyel'; *Obednina* (Kisdobrony) < *obedňa* 'étkezés' (SSJ. 2: 409), nőiesített forma; *Panulin* (Kígyós) < *Panula* < *pan* 'úr' (MIZSER 2006b: 172); *Repinec* (Dercen, Kölcsény) < *Repa* < *repa* 'répa' (MIZSER 2005: 45); *Sasovics* (Vásárosnamény) < *Šašo* < *šašo* 'bohóc' (SSJ. 4: 396); *Szokolovics* (Beregdéda) < *Sokol* < *sokol* 'sólyom' (SSJ. 6: 137); *Sztrakovics* (Beregszász) < *Straka* < *straka* 'szarka' (SSJ. 4: 268); *Sztrosin* (Nagybégány) < *Stroša* < *stroh (stroš-)* 'szigorú, kimért' (MIZSER 2010b: 103); *Tatinecz* (Beregszász) < *Tata* < *tata* 'apa' (SSJ. 4: 496), *Zelekovics* (Beregszász) < *Zelek* < *zelenák* 'aranyos bábrabló (bogár)'.

3. A származás helyére utaló családnevek

3.1. Puszta helynevek. – A szlovákban ez meglehetősen ritka, de azért akad néhány. *Belohorka* (Nagydobrony) 'fehér hegy' (MIZSER 2010b: 103); *Harajda* (Beregszász) < *haraj* 'vízvezető árok, hegyi patak' (SSJ. 1: 460) + *-da; Hlinka* (Munkács) 'agyagos talajú föld' (SSJ. 1: 483); *Jakubényi* (Beregszász) < *Jakubany* 'Szepesjakabfalva', az *-i* a magyarosodás jele; *Lohucsek* (Munkács) < *loch* 'lyuk, nyílás, pince' (SSJ. 2: 55) + *-ček; Mihlesz* (Kisbégány): az Abaúj megyei *Miglész* község nevének szlovákos ejtése (MIZSER 2010b: 100); *Volcsányi* (Beregszász) < *Vlčany* 'Vágfarkasd', Nyitra megye, magyarosodott név.

3.2. Melléknévképzős helynevek. – Az alábbi képzők fordulnak elő: *-ák* ~ *-čák* ~ *-(j)ák, -an* ~ *-čan* ~ *-jan, -ec, -ský* ~ *-cký.*

3.2.1. Nagyobb egység neve. – *Hronyecz* (Munkács) < *Hronec* 'Garam vidéki' (MIZSER 2000a: 17); *Krasznyanik* (Beregszász) < *Krásňanik* 'Kraszna megyei'; *Lipták* (Gergelyiugornya, Vásárosnamény) 'liptói' (KNIEZSA 2003: 346); *Makoviczki* (Munkács) < *Makovický:* a makovicai uradalom Sáros megyében (FÉNYES 1851. 4: 323–4, *Zboró* a.); *Magurszki* (Beregújfalu) < *Magurský: Árvai-* vagy *Szepesi-Magura* (hegység, SSJ. 6: 282); *Moravszki* (Vásárosnamény) < *Moravský:* 'Morva melléki: morvaországi' (SSJ. 6: 285); *Oravecz* (Beregszász, Vásárosnamény) < *Oravec* 'árvai' (KNIEZSA 2003: 346); *Pohránszky* (Beregszász) < *Pohranský* 'Garam melléki'; *Slezák* (Munkács) < *Šlezak* 'sziléziai' (MIZSER 2000a: 17); *Spisák* (Munkács, Vásárosnamény) < *Spišak* 'szepesi' (MIZSER 2000a: 17), németes ejtéssel; *Zahoránszky* (Beregszász, Munkács) < *Zahoranský* 'hegymegi', esetleg < *Záhori* 'a Hont megyei Erdőmeg faluból való' (SSJ. 5: 421–2, 6: 250), *Zatureczky* (Beregszász, Munkács) < *Zaturecký* 'a Turóc folyón túli'.

3.2.2. Helységnevek. – *Arnóczki* (Beregszász) < *Arnocký:* Arnót, Borsod megye (MIZSER 2000a: 21); *Baláczki* (Beregszász) < *Balažský: Balaže* 'Balázs', Zólyom megye; *Balhánszi ~ Balkánszki* (Vásárosnamény) < *Balkaňský: Balkány,* Szabolcs megye; *Belan* (Tiszacsoma) ~ *Belian* (Beregszász) ~ *Beliányi* (Beregszász) < *Belian:* hét felvidéki megyében van *Belá* nevű helység (KNIEZSA 2003: 316), az utolsó adat magyarosodott forma; *Belánszki* (Bene, Beregszász, Halábor, Macsola, Munkács, Nagyborzsova, Tarpa, Vári) < *Belianský:* l. az előzőt (MIZSER 2004d: 23); *Belenczki* (Kisdobrony) ~ *Belinszki* (Beregszász) < *Belinský: Belince* 'Belinc', Nyitra megye (SSJ. 6: 155); *Beniczky* (Beregszász, Munkács) < *Benický: Benice* 'Benefalva', Turóc vagy *Benic,* Liptó megye (SSJ. 6: 156); *Bernicki* (Beregszász) < *Brnický: Brnice* 'Bernice', Liptó megye (SSJ. 6: 159); *Bisinszki* (Lónya) < *Bzinský: Bzince* 'Bod', Nyitra vagy *Bziny* 'Bezinc', Árva megye (MIZSER 2000b: 307); *Brekószki* (Bene, Sárosoroszi) < *Brekovský: Brekov* 'Barkó', Zemplén megye (MIZSER 2004d: 23); *Brukovszki* (Munkács) < *Brukovský: Bruck* (ma: *Most pri Bratislave*) 'Dunahidas', Pozsony megye (LELKES 1992: 120); *Bruszki* (Beregsurány, Beregszász, Macsola) < *Brunský:* Sáros megyében gyakori a *Brunn* helynév (MIZSER 2010a: 185); *Brutóczki* (Barabás, Munkács) < *Brutovský: Brutovce* 'Szepesszentlőrinc', Szepes megye (MIZSER 2000a: 21); *Businszki* (Bene, Nagyborzsova) < *Bušinský: Bušince* 'Bussa', Nógrád megye (MIZSER 2004d: 23); *Czében* (Munkács) < *Cebán: Cebe,* puszta Kiskőrös határában (FÉNYES 1851. 1: 232); *Csákányóczky* (Gulács) < *Čakanovský: Čakanovce* 'Ósvacsákány', Abaúj megye; *Csercsák* (Csaroda, Tiszaszalka) < *Čerčák: Csércs* (szlovák neve: *Čirč*), Sáros megye (MIZSER 2003c: 131); *Csernyánszky* (Munkács) < *Čerňanský: Čierna* 'Cserna', Trencsén megye (SSJ. 6: 163); *Cserszki* (Beregszász, Bilke, Munkács) < *Čerský: Cseri:* szlovákul: *Čerovo,* Hont megye (FÉNYES 1851. 1: 214); *Darócki* (Nagybakos) < *Darocký: Daróc,* szlovákul: *Dravce,* Sáros vagy 'Ungdaróc', Ung megye (FÉNYES 1851. 1: 241); *Dereczki* (Vásárosnamény) < *Derecký: Deresk,* szlovákul: *Držokovce,* Gömör megye (FÉNYES 1851. 1: 255); *Donovák* (Munkács) < ua.: *Donoval,* szlovákul: *Donovaly,* Zólyom megye; *Denyóczki* (Beregsurány) ~ *Drenyóczki* (Csaroda) < *Drienovský: Drienove,* 'Vágsomfalu', Trencsén vagy *Drienov* 'Somos', Sáros megye (MIZSER 2000a: 22); *Dudinszki* (Izsnyéte, Munkács) < *Dudinský: Dudince* 'Gyügy', Hont megye (MIZSER 2006a: 56); *Ganovszki* (Munkács) < *Gánovský: Ganovce* 'Gánóc', Szepes megye (SSJ. 6: 170); *Gribovszki* (Beregszász, Munkács) < *Gribovský: Gribov* 'Kisgombás', Sáros megye (SSJ. 6: 171); *Habovszki* (Munkács) ~ *Hrabéczi* (Munkács) ~ *Rabóczki* (Barabás, Tiszaszalka) ~ *Rabovszki* (Beregszász) < *Hrabovský: Hrabovec nad Laborcom* 'Izbugyarabóc', Zemplén vagy *Hrabovec* 'Rabóc', Sáros megye (MIZSER 2000a: 23), valamennyi magyarosodott forma; *Hankovszki* (Vári, Vásárosnamény) < *Hankovský: Hankovce* 'Jánosvágása', Zemplén megye (MIZSER 2000a: 22); *Irsák* (Munkács) < *Iršák: Irsa,* Pest megye; *Jakubovszki* (Munkács) < *Jakubovský: Jakubov* 'Nagyjakabfalva', Pozsony megye (SSJ. 6: 182); *Jamniczki* (Munkács) < *Jamnický: Jamník* 'Szepesárki' vagy *Jamnik,* Liptó megye (SSJ. 6: 182); *Janiczky* (Beregszász) < *Janický: Janice* 'Jéne', Gömör megye (SSJ. 6: 182); *Jankovszki* (Beregszász, Nagyborzsova) < *Jankovský: Jankovce* 'Jánosvölgye' (SSJ. 6: 182); *Janovszki* (Mátyus, Munkács, Vásárosnamény) < *Janovský: Janov* 'Jánó', Sáros vagy *Jánova,* Gömör vagy *Jánovce* 'Szepesjánosfalva', Szepes vagy *Janovce* 'Bércalja', Sáros megye (MIZSER 2000a: 23); *Kaluczki* (Hetefejércse) < *Kalužský: Kaluža* 'Ungtavas', Ung megye' (MIZSER 2003c: 131); *Kameniczky* (Beregszász) < *Kamenický: Kamenica* 'Tarkő', Sáros vagy *Kamenica nad Cirochou* 'Nagykemence, Zemplén vagy

Kamenica nad Hronom 'Garamkövesd', Hont megye (MIZSER 2000a: 24); *Kamenszky* (Beregszász) < *Kamenský: Kamenec* 'Alsó-, Felsőkemence, Bars megye (SSJ. 6: 184); *Kaskóczki* (Beregszász) < *Koškovský: Koskovce* 'Koskóc', Zemplén megye (SSJ. 6: 189); *Kavalszki* (Munkács) < *Kavalský: Kavallo,* Nyitra megye (FÉNYES 1851. 2: 187); *Kézsmárszki* (Macsola) < *Kežmarský: Kežmarok* 'Késmárk', Szepes megye (MIZSER 2010a: 185); *Klenovszki* (Beregdaróc, Vásárosnamény) < *Klenovský: Klenov* 'Kelembér', Sáros vagy *Klenova* 'Kelen', Zemplén megye (SSJ. 6: 186); *Klobusiczki* (Munkács) < *Klobušický: Klobušice* 'Klobusic', Trencsén megye (SSJ. 6: 186); *Kluknovszki* (Beregszász) < *Kluknavský: Kluknava* 'Kluknó', Szepes megye (SSJ. 6: 186); *Kohánszki* (Beregszász, Munkács) < *Kochaňský: Kohány,* szlovákul: *Kochanovce,* Zemplén megye (FÉNYES 1851. 2: 232); *Kornicki* (Beregszász, Gút, Hetyen, Makkosjánosi, Mezőkaszony, Nagybégány, Papitanya, Zápszony) < *Krnický* vagy *Kornický: Krná* 'Kiskorna', Nógrád vagy *Kornica,* Turzófalvához csatolt község, Trencsén megye (MIZSER 2004a: 214); *Kóróczki* (Gergelyiugornya, Vásárosnamény) ~ *Koroszki* (Bilke) < *Korocký: Kóród,* Gömör megye (FÉNYES 1851. 2: 248); *Kurovszky* (Beregszász) < *Kurovský: Kurova* 'Kuró', Sáros megye (SSJ. 6: 192); *Kvakovszky* (Beregszász, Munkács) < *Kvakovský: Kvakovce* 'Nagykőpatak', Zemplén megye (SSJ. 6: 192); *Laurenszki* (Munkács) < *Laurenský: Laurencik,* ma: *Lorencik* 'Lőrincke', Abaúj megye (FÉNYES 1851. 3: 45); *Lehoczky* (Beregszász, Ilosva, Munkács) < *Lehocký:* a Felvidéken nyolc megyében több *Lehota* nevű helység van (MIZSER 2000a: 24); *Leviczky* (Munkács, Szentmiklós) < *Levický: Levice* 'Léva', Bars megye (SSJ. 6: 194); *Luzsánszky* (Beregszász) < *Lužianský: Lužany* 'Sarlóska' vagy *Lužanky* 'Sarlókajsza', mindkettő Nyitra megye (SSJ. 6: 197); *Malczóczky* (Munkács) < *Malcovský: Malcov* 'Malcó', Sáros megye (SSJ. 6: 199); *Markocsán* (Munkács) ~ *Markocsányi* (Vásárosnamény) < *Markovčan: Markovce* 'Márk', Zemplén megye, a második adat erősen magyarosodott; *Mattyasovszky* (Beregszász, Munkács) < *Matiašovský: Matiašovce* 'Mátyásfalva', Szepes megye (SSJ. 6: 202); *Medzihradszki* (Bene, Beregszász) < *Medzihradský: Medzihradné,* Árva megye (MIZSER 2004d: 23); *Mosánszki* (Beregszász) < *Mojšianský: Mojš* 'Majosfalva, Trencsén megye (SSJ. 6: 204); *Musinszky* (Beregszász) < *Mučinský: Mučin* 'Mucsény', Nógrád megye (SSJ. 6: 205); *Olsavszky* (Munkács) ~ *Olsovszky* (Munkács) < *Oľšavský: Oľšavka* 'Olysó', Szepes megye; *Ozorák* (Beregszász) < *Ozorák: Ozor* (ma: *Ozorovce*), Trencsén megye (FÉNYES 1851. 3: 177); *Ozoróczi* (Munkács): a szlovák *Ozorovce ~ Ozorovský* alakból magyarosodott (KÁZMÉR 1993: 799); *Palinszki* (Beregsom) < *Palinský: Palin* 'Pályin', Ung megye (MIZSER 2002: 186); *Petreczky* (Beregszász, Munkács) < *Petrecký: Petre* (ma: *Plavecký Peter*) 'Detrekőszentpéter', Pozsony megye (GYALAY 1989: 711); *Petróczki* (Tiszaszalka, Tiszavid) < *Petrovský: Petrovce* 'Gömörszentpéter', Gömör vagy 'Ungpéteri', Ung vagy 'Sártó', Zemplén megye (SSJ. 6: 214); *Plevinszki* (Beregdéda) < *Plevinský: Plevnik* 'Pelyvás', Trencsén megye (FÉNYES 1851. 2: 240); *Pobránszki* (Beregszász) < *Podbranský: Podbranč* 'Berencsváralja', Nyitra megye (SSJ. 6: 215); *Podolcsák* (Beregszász, Munkács) < *Podolčák: Podola,* Nyitra megye (FÉNYES 1851. 3: 243); *Podolinszky* (Beregszász) < *Podolinský*: ua.; *Prezecsán* (Tákos) < *Brezečan: Breza,* Árva megye (MIZSER 2003c: 131); *Preznyánszky* (Beregszász) < *Brezniansky: Brezno* 'Breznóbánya', Zólyom megye (SSJ. 6: 159); *Radvánszki* (Bene, Vári) < *Radvanský: Radvány ~ Radvaň:* több község neve Abaúj, Sáros, Zemplén és Zólyom megyében (MIZSER 2003a: 429); *Rakovszky* (Beregszász, Munkács) < *Rakovský: Rakovce* 'Rákóc', Hont, Sáros, Turóc, Ugocsa megye (ДУЙЧАК 2003: 207); *Ratkovszky* (Munkács) < *Ratkovský: Ratkovce* 'Ratkóc', Nyitra

vagy *Ratková* 'Ratkó', Gömör vagy *Ratkovo* 'Vágratkó', Turóc megye (SSJ. 6: 221); *Reviczky* (Beregszász, Munkács, Nagybégány, Vári) < *Revišský: Revišné* 'Revisnye', Árva megye (MIZSER 2003a: 429); *Richvalszki* (Munkács) < *Richvaldský: Richvald* 'Erdővágás', Sáros megye (SSJ. 6: 222); *Roskovenszky* (Beregszász) < *Rožkovenský: Rožkovany* 'Roskovány', Sáros megye (SSJ. 6: 222); *Roszinszky* (Munkács) < *Rosinský: Rosina* 'Harmatos', Trencsén megye (SSJ. 6: 222); *Ruzsinszky* (Beregszász) < *Ružinský: Ružin* 'Óruzsin', Sáros vagy *Ružiná* 'Rózsaszállás', Nógrád megye (SSJ. 6: 224); *Sárinszki* (Beregszász, Csaroda) ~ *Sáreczki* (Barabás, Mezőgecse) < *Šárinský: Sári:* majd *Tajnasári:* szlovákul: *Tajná* (MIZSER 2003c: 131); *Sebeczki* (Lónya) < *Šebesšký: Alsó-, Felsősebes,* szlovákul: *Nižná,* Vyšná Šebastová, Sáros megye (MIZSER 2000b: 307); *Sesztakova* (Beregsom) < *Sesták: Seszta,* szlovákul: *Cestice,* Abaúj megye (MIZSER 2002: 186); *Szamburszki* (Balazsér, Nagymuzsaly) < *Samborský: Sampor* 'Szambor', Zólyom megye (MIZSER 2004b: 47); *Szenkovszky* (Beregszász, Munkács) < *Senkovský: Szenko,* Bélapatak külterületi része, Nyitra megye (GYALAY 1989: 363); *Szlatvinszki* (Kisbégány) < *Slatvinský: Slatvina* 'Szlatvin', Szepes megye (SSJ. 6: 227); *Sztrizsák* (Beregszász) < *Strižák: Sztrizs* (ma: *Strižovce*) 'Eszterézs', Gömör megye (FÉNYES 1851. 4: 163); *Targarec* (Beregdéda) ~ *Telgarec* (Beregszász, Munkács) < *Telgarec: Telgart* 'Garamfő', Gömör megye (FÉNYES 1851. 4: 192); *Tomasovszky* (Munkács) < *Tomašovský* (Munkács): *Tomašovce* 'Losonctamási', Nógrád megye (MIZSER 2000a: 27); *Turánszki* (Kisdobrony) < *Turiansky: Turany nad Ondavou* 'Turány', Zemplén megye (SSJ. 6: 238); *Turovec* (Dercen) < *Turovec: Turova,* Zólyom megye (MIZSER 2005: 45); *Turtóczki* (Beregszász) < *Turtovský: Turtóc,* Sáros megye; *Tusán* (Vásárosnamény) < *Tušán: Tuša* 'Tusa', Zemplén megye (FÉNYES 1851. 4: 226), *Valkovszky* (Beregszász, Munkács) < *Valkovský: Valkovce* 'Vajkvágása' vagy *Valkov* 'Kisvalkó', Zemplén megye (SSJ. 6: 240); *Volenszky* (Beregszász) < *Zvolenský: Zvolen* 'Zólyom' (SSJ. 6: 252); *Zaborszki* (Beregszász, Munkács) < *Záborský: Záborie* 'Zábor', Turóc megye (SSJ. 6: 249); *Zavaczki* (Badaló, Munkács) < *Závacký: Závada,* Sáros, Zemplén megye (MIZSER 2000a: 28); *Zavagyák* (Beregszász) < *Zavadják:* ua.; *Zsdiárszky* (Munkács) < *Ždiarský: Ždiar* 'Zár', Szepes megye (KNIEZSA 2003: 346); *Zsilinszky* (Beregszász) < *Žilinský: Žilina* 'Zsolna', Trencsén megye (SSJ. 6: 253).

3.2.3. A helység valamely részén lakó. – *Brescsák* (Munkács) ~ *Briscsák* (Munkács) < *breščak* 'a parton, a hegyoldalon lakó'; *Czvikovszki* (Beregszász) 'szögletben, ék alakú területen lakó' (SSJ. 1: 185); *Hurnyi* (Nagybégány) < *hurný* 'felső, felvégesi', keleti szlovák adat; *Jáhorszki* (Lónya) ~ *Jávorszki* (Bátyú, Bilke, Izsnyéte, Munkács, Nagybakos, Vásárosnamény) (MIZSER 2000b: 308, 2006a: 57); *Narosny* (Beregszász) < *narožny* 'a sarkon lakó' (SSJ. 2: 280); *Novák* (Beregszász, Bótrágy, Munkács, Rafajnaújfalu, Szolyva, Vásárosnamény, Zápszony) 'újtelepes, a falu szélén lakó' (MIZSER 2000a: 33); *Plesinec* (Mezőgecse) 'kopár területről származó' (SSJ. 3: 89); *Szkalák* (Beregdaróc) < *skalák* 'kőszirt, sziklás hely közelében lakó' (SSJ. 4: 84–5); *Szpodny* (Beregdaróc, Beregsurány, Márokpap1: Vásárosnamény) < *spodný* 'alsó, alvégesi' (SSJ. 4: 171).

3.2.4. Népnevek. – *Cigánkó* (Beregdéda) < *cigán* 'cigány' + *-ko* (SSJ. 1: 169); *Hanák* (Beregszász, Munkács) 'egy morvaországi cseh népcsoport tagja', tkp. 'Hana melléki' (SSJ. 1: 457); *Léhán* (Sárosoroszi) < *lech* 'lengyel' + *-án; Nemec* (Munkács) 'német'; *Rusznyák* (Nagyborzsova) < *rusňak* 'ruszin', gúnynév (ДУЙЧАК 2003: 212);

Szlovácsek (Munkács) < *slovák (slovač-)* + *-ek* (SSJ. 4: 122); *Szoták* (Munkács) < *soták* 'ungi szlovák' (MIZSER 2000a: 30); *Uhrin* (Beregszász, Bilke, Munkács) 'magyar' (SSJ. 4: 650); *Uhrinyák* (Beregszász) < *uhrin* 'magyar' + *-ják* (SSJ. 4: 650); *Uhrisko* (Munkács) < *uhriško* 'magyar'; *Zsidik* (Bene, Beregszász, Bilke, Ilonca, Munkács, Szernye) < *žid* 'zsidó' + *-ik* (MIZSER 2004d: 24).

4. Foglalkozásra, tisztségre, méltóságra, társadalmi állásra utaló családnevek

4.1. A foglalkozás, tisztség, méltóság, társadalmi állás megnevezése. – *Bacsu* (Csonkapapi): a *bača* 'számadó juhász' vocativusa; *Bánok* (Beregszász, Munkács): *bán* (< magyar) + *-ok* (SSJ. 1: 69); *Bányik* (Beregszász): *baník* 'bányász' (MIZSER 2000a: 32); *Blanár* (Bene, Csetfalva, Munkács, Nagybégány): 'szűcs' (MIZSER 2004d: 22); *Borovnyik* (Gát): *borovník* 'fenyőfával kapcsolatos tevékenységet végző személy' (MIZSER 2003b: 608); *Bráncsik* (Munkács): *bránčik* 'kapus'; *Bukszár* (Beregsurány): *buksar* 'persely-, láda-, rekesz-, szekrénykészítő' (SSJ. 1: 143); *Csomár* (Beregszász, Bótrágy, Munkács): *čomar* 'vesztegzárban tevékenykedő személy' (SSJ. 1: 225); *Demarcsek* (Beregszász, Tiszaszalka, Vásárosnamény): *dymarček* 'füstbíró' (SSJ. 1: 357); *Dvorák* (Mátyus, Munkács): 'udvaros' (SSJ. 1: 355–6); *Glegyák* (Munkács): *gledják* 'zománcozó' (SSJ. 1: 436); *Holyák* Beregdéda): *hoľak* 'havasi pásztor' (SSJ. 1: 499); *Hrabár* (Alsóverecke, Barabás, Beregszász, Munkács) ~ *Rabár* (Beregszász): 'gyertyánfából szerszámnyelet készítő ember (MIZSER 2000a: 32); *Hudák* (Beregszász, Bulcsu, Gát, Gergelyiugornya, Kisdobrony, Munkács, Vásárosnamény) ~ *Hudáki* (Kovászó, Munkács, Podhering): 'muzsikus, zenész' (MIZSER 2000a: 32), a *Hudáki* magyarosodott forma; *Huszárik* (Balazsér): *husárik* 'libapásztor' (MIZSER 2004b: 47); *Kelnik* (Beregszász, Nagyborzsova): 'kelkáposztatermelő' (SSJ. 1: 691); *Kmetty* (Beregszász, Munkács, Vásárosnamény): 'falusi bíró; bölcs öreg' (KNIEZSA 2003: 299); *Koleszár* (Barkaszó, Munkács): *kolesar* 'kerékgyártó' (KNIEZSA 2003: 344); *Kopperdák* (Beregszász, Nagybereg): 'postai szolgálatot ellátó személy' (MIZSER 2000a: 33); *Koscsó* (Lónya): *koščo* 'bőrös' (MIZSER 2000b: 306); *Koválcsik* (Beregszász, Munkács): *koval* 'kovács' + *-čik* (SSJ. 1: 755); *Kovalik* (Munkács): ua. + *-ik; Krajnyik* (Beregszász, Mezőkaszony): 'perviteli és pénzügyi szakértő; gazdatiszt' (MIZSER 2002: 190); *Kromák* (Beregszász): *krmák* 'takarmányozó, etető' (SSJ. 1: 775); *Kuchár* (Munkács): 'szakács' (MIZSER 2000a: 35); *Májercsik* (Beregszász, Bulcsu): *majer* (< német *Maier*) 'majoros' + *-čik* (SSJ. 2: 80); *Marsálek* (Beregszász): *maršal* 'marsall' + *-ek* (KNIEZSA 2003: 295); *Mestyanek* (Beregszász): *mešťan* 'polgár' + *-ek* (SSJ. 2: 136); *Obednyák* (Munkács): *obedňak* 'étkezdés' (SSJ. 2: 409); *Palatin* (Munkács): 'nádor' (SSJ. 3: 12); *Pánco* (Beregszász, Munkács): *pan* 'úr' + *-co* (SSJ. 3: 17); *Pancsira* (Beregszász): ua. + *-čira; Panigai* (Munkács): ua. + *-iga,* az *-i* magyarosodás eredménye; *Pekár* (Bótrágy, Munkács): 'pék' (SSJ. 3: 51); *Pitlár* (Beregszász): 'a malomban a pitle szitaszerkezet kezelője' (SSJ. 3: 75); *Potyányik* (Beregdéda): 'lövő' < *potiahnuť* 'ravaszt meghúz' (SSJ. 3: 350); *Repcsák* (Mezőkaszony): 'répatermelő' (MIZSER 2002: 191); *Roják* (Beregsom, Beregszász, Mezőkaszony) 'méhész' (MIZSER 2002: 191); *Slahta* (Bulcsu): *šlachta* 'nemesség' (SSJ. 4: 429); *Szabócsik* (Kisdobrony): *sabov* (< magyar *szabó*) + *-čik; Szatala* (Munkács): *svat* 'násznagy' + *-ala* (SSJ. 4: 353); *Szedlák* (Gulács, Munkács, Tarpa): *sedliak* 'mezei gazdálkodó, fölműves' (SSJ. 4: 47); *Szedlácsek* (Beregszász): ua. *sedliač-* + *-ek; Szedlár* (Vásárosnamény): 'szíjgyártó, nyerges' (SSJ. 4: 47); *Szemán* (Vásárosnamény): 'földbirtokos' (MIZSER 2000a: 34); *Szenáki* (Vásárosnamény):

'szénás' (SSJ. 4: 56–7), az *-i* magyarosodást mutat; *Szitár* (Beregardó, Beregszász, Izsnyéte, Munkács, Újbátyú): 'szitás, rostás' (SSJ. 4: 82); *Szklár* (Munkács) ~ *Szkral* (Beregszász, Nagybégány): 'üvegfúvó', a második adat elírás (MIZSER 2010b: 104); *Szólics* (Beregszász, Munkács, Sárosoroszi): *solič* 'az a munkás, aki a halat sózza' (SSJ. 4: 138); *Szolyák* (Munkács): *soľak* 'sóval foglalkozó' (Дуйчак 2003: 233); *Sztrázsik* (Beregszász): *stražik* 'őr, felvigyázó' (SSJ. 4: 278); *Sztrocsák* (Kisbégány, Nagybégány): *strojčak* 'gépész' (MIZSER 2010b: 104); *Szvedku* (Beregszász): a *svedka* 'tanú' szó vocativusa; *Tabacsnik* (Beregszász): 'dohányárus' (SSJ. 4: 479); *Trompák* (Barkaszó, Beregszász, Munkács): 'kürtös', északi szlovák adat; *Valálik* (Beregszász, Kígyós): 'falusi; szántófölddel bíró' (MIZSER 2006b: 173); *Viszanik* (Beregszász, Kisdobrony, Nagyborzsova): *vysadnik* 'kiváltságos' (SSJ. 5: 287–8); *Vladár* (Vásárosnamény): 'uralkodó' (SSJ. 5: 114); *Vorcsák* (Balazsér, Munkács) < *dvorčák* 'udvaros' (MIZSER 2004b: 47); *Vozári* (Barabás, Beregdaróc, Beregszász, Munkács): *vozár* 'szekeres', az *-i* magyarosodás eredménye (MIZSER 2000a: 34); *Zemjánszky* (Nagybereg): *zemianský* 'kisnemesi származású' (MIZSER 2004c: 74).

4.2. A foglalkozásra metonímiával utaló családnevek. – *Bics* (Beregsom, Mezőkaszony): *bič* 'ostor' (SSJ. 1: 91); *Breza* Nagybakos): 'nyírfa' (SSJ. 1: 129); *Bucsella* (Tiszacsoma): *buk (buč-)* + *-ela* (SSJ. 1: 142); *Burcso* (Balazsér): *bur* 'fenyő' + *-čo* (MIZSER 2004b: 48); *Cserepánya* (Munkács): *črepaňa* 'agyagedény' (SSJ. 1: 222); *Drincsa* (Macsola): *drien* 'som' + *-ča* (MIZSER 2010a: 186); *Haklik* (Bátyú, Bene, Beregszász, Mezőkaszony, Vásárosnamény): *hakl* (< *Hackel* német) 'kisbalta' + *-ik* (MIZSER 2004d: 24); *Hami* (Bene): *hám* 'fék' + *-ik,* a *-k* elmaradása magyarosodás eredménye (MIZSER 2004d: 24); *Harapka* (Bene, Beregszász): *hrab* 'gyertyán' + *-ka* (MIZSER 2004d: 24); *Hleba* (Beregszász, Bilke, Kovászó, Mezőgecse, Nagybereg): *chlieb* 'kenyér' + *-a* (MIZSER 2004c: 75); *Hrapcsák* (Mezőkaszony): *hrab* 'gyertyán' + *-čak* (SSJ. 1: 516); *Kaliska* (Munkács): *kalich (kališ-)* 'kehely, serleg' + *-ka* (SSJ. 1: 663–4); *Kaputa* (Balazsér): *kaput* 'régi, hosszú felsőkabát' + *-a* (MIZSER 2004a: 48); *Karafa* (Beregszász, Tiszacsoma): 'hosszú nyakú üveg, asztali vizesüveg' (SSJ. 1: 676); *Kazsuk* (Tiszaadony, Vásárosnamény): *kažuch* 'suba' (SSJ. 1: 758); *Klucsik* (Munkács): *kľuč* 'kulcs' + *-ik* (SSJ. 1: 706); *Kluka* (Munkács): 'fogantyú, kilincs' (MIZSER 2000a: 37–8); *Koszák* (Barkaszó): 'sarló' (SSJ. 1: 750); *Kunák* (Barkaszó): *kuna* 'nyest, nyuszt' + *-ák* (SSJ. 1: 791); *Makuch* (Beregszász): *mak* 'mák' + *-uch* (SSJ. 2: 82); *Miszkó* (Beregdéda): *misa* 'tál' + *-ko* (SSJ. 2: 154); *Mlynek* (Beregszász): *mlyn* 'malom' + *-ek* (SSJ. 2: 162); *Pakóba* (Bátyú, Beregszász) ~ *Pokova* (Újbátyú): *pakova* 'emelő-, feszítővas' (SSJ. 3: 11); *Pampuch* (Tiszaszalka): 'fánk' (MIZSER 2000a: 38); *Piroscsák* (Vári): *piroh (piroš-)* 'derelye' + *-čak* (SSJ. 3: 72); *Pleszkács* (Beregszász, Munkács, Tiszacsoma): *pleskač* 'dévérkeszeg' (SSJ. 3: 89); *Plevka* (Tiszacsoma): *pleva* 'polyva' + *-ka* (SSJ. 3: 91); *Polincsák* (Beregszász): *poleno* 'fahasáb' + *-cik* (SSJ. 3: 211); *Ruzsák* (Beregszász, Munkács): *ružák* 'vörös lóhere' (MIZSER 2000a: 39); *Sabján* (Vásárosnamény): *šabľa* 'szablya' + *-án* (SSJ. 4: 389); *Spenik* (Balazsér, Beregszász, Bulcsu, Izsnyéte, Munkács, Nagybégány): *špen* (< német *Spenn*) 'forgács, szilánk, vágott fa' + *-ik* (MIZSER 2006a: 57); *Spilka* (Bátyú): *špilka* 'kis bot, pálca' (SSJ. 4: 441); *Stofkó* (Beregszász): *štof* (< német *Stoff*) 'gyapjúszövet' (SSJ. 4: 457); *Szenik* (Barabás, Beregdaróc) ~ *Szenyik* (Zápszony): *senník* 'szénapadlás, pajta' (MIZSER 2011: 166); *Szlivka* (Macsola, Munkács): 'szilva' (MIZSER 2000a: 46); *Szlocski* (Tiszaszalka): *sločka* 'hurok' (SSJ. 4: 121), a névben többes

számban; *Sztreha* (Munkács, Nagymuzsaly): 'háztető' (SSJ. 4: 284); *Trieska* (Beregszász): 'aprófa, forgács' (SSJ. 4: 578); *Vareha* (Munkács): *varecha* 'főzőkanál, fakanál' (MIZSER 200a: 39); *Verebik* (Bene, Beregszász, Mezőgecse): *vŕba* 'fűzfa' + *-ik* (MIZSER 2004d: 24); *Vrbata* (Munkács): ua. + *-ta* (SSJ. 5: 164); *Záboly* (Beregszász): *závoj* 'fátyol' (SSJ. 5: 559).

5. Egyéni tulajdonságokra utaló családnevek

5.1. A tulajdonság megnevezése. – *Babirák* (Heteférese): *babrák* 'ügyetlen, kétbalkezes' (MIZSER 2003c: 132); *Balecki* (Beregszász, Munkács): *balek* 'fiatal, kezdő' + *-cký* (SSJ. 1: 68); *Béla* (Munkács): *biel-* 'fehér' + *-a* (SSJ. 1: 93–4), a magyar *Béla* név 19. századi felújítás; *Belik* (Beregszász): ua. + *-ik* (SSJ. 1: 93–4); *Bellus* (Beregszász): ua. + *-uš* (SSJ. 1: 93–4), a *-ll-* magyarosodás eredménye; *Bellák* (Munkács, Nagydobrony): ua. + *-ák* (MIZSER 2004a: 212); *Bohács* (Barkaszó, Szernye): 'gazdag ember' (SSJ. 1: 112); *Bosák* (Munkács): 'mezítlábas, toprongyos' (SSJ. 1: 120); *Bradács* (Bilke): 'szakállas' (KNIEZSA 2003: 310); *Brevák* (Vásárosnamény): *brvák* 'feltűnő szemöldökű' (SSJ. 1: 137); *Burics* (Mukács): 'lázító, izgató' (SSJ. 1: 145); *Csecsur* (Balazsér, Barkaszó, Beregszász, Bulcsu, Makkosjánosi, Munkács): *čeče* 'szép' + *-ur* (MIZSER 2004b: 48); *Csernyiga* (Beregdéda): *čiern-* 'fekete' + *-iga* (SSJ. 1: 209); *Cservenyák* (Munkács): *červen-* 'vörös' + *-ják* (SSJ. 1: 203–4); *Csudáki* (Beregszász): *čudák* 'furcsa, különös ember, csodabogár' (SSJ. 1: 224), az *-i* magyarosodás eredménye; *Dracskó* (Beregszász, Munkács): *drač* 'veszekedő, bicskás' + *-ko* (SSJ. 1: 321); *Drebitka* (Munkács): *drep* 'gubbasztó' + képzőbokor (SSJ. 1: 327); *Drobcsák* (Beregszász): *drob* 'kicsi, apró' + *-čak* (SSJ. 1: 332); *Dudlák* (Vámosatya): 'motyogó' (SSJ. 1: 339); *Dupaj* (Bene): 'dobogj, topogj, tipegj', szavajárási név (MIZSER 2004d: 25); *Dzubay* (Munkács): keleti szlovák *dzubaj* 'bökdösd, szurkáld', szavajárási név (MIZSER 2008: 35); *Dzsezsenyák* (Beregszász, Nagyborzsova) ~ *Dzsizsinyák* (Bene): 'szomjas, szomjazó' (MIZSER 2004d: 25); *Hadzik* (Beregszász): *hodz* 'gyere ide' + *-ik,* szavajárási név; *Hatrák* (Mátyus): *chatr-* 'szegény, nyomorúságos, elgyötört, hibás' + *-ák* (SSJ. 1: 554); *Herencsu* (Nagybégány): 'fazekat!' szavajárási név (MIZSER 2008: 36); *Hikula* (Márokpapi): 'felindulva üvöltöző személy' (SSJ. 473); *Hlavka* (Beregszász): *hlava* 'fej' + *-ka* 'feltűnő fejű' (SSJ. 1: 479–80); *Holik* (Beregszász, Munkács): *hol-* 'kopasz, meztelen' + *-ik* (MIZSER 2000a: 44); *Holinka* (Munkács): ua. + *-inka; Holis* (Beregszász, Bilke, Izsnyéte, Klucsárka, Munkács): ua. + *-iš* (MIZSER 2006a: 57); *Hordonka* (Beregszász): *hrd-* 'büszke' + *-onka* (SSJ. 1: 523–4); *Horky* (Munkács): 'keserű' (SSJ. 1: 509); *Hrancsák* (Nagybégány): *hranač* 'szögletes mozgású, ügyetlen ember' + *-ák* (MIZSER 2010b: 105); *Hrubi* (Szolyva): *hrubý* 'vastag, durva' (MIZSER 2000a: 44); *Hrubcsák* (Munkács): ua. + *-čak; Hudi* (Munkács): *chudý* 'sovány' (SSJ. 1: 577); *Hudra* (Beregszász, Munkács): *chuďa* 'szánalomra méló ember' + *-ra* (SSJ. 1: 576); *Huzsvai* (Csaroda, Munkács): *húžvaj* 'kösd gúzsba', szavajárási név (MIZSER 2008: 35); *Kárpikó* (Balazsér): *karpik* 'csipás szemű' + *-o* (MIZSER 2000a: 45); *Karpinecz* (Klacsanó, Munkács): ua.; *Krakab* (Nagybégány): *krakav-ý* 'krákogó' (MIZSER 2010b: 105); *Kreknyák* (Barabás, Beregszász, Csaroda, Hetyen, Mezőkaszony, Papitanya): *krechňák* 'sovány, vézna, gyenge, erőtlen' (MIZSER 2002: 191); *Krivácsi* (Beregszász): *krivačik* 'görbe orrú' (SSJ. 1: 771), a *-k* elmaradása magyarosodás következménye; *Krutilla* (Gergelyiugornya, Jánd, Munkács, Vásárosnamény): *krutý* 'kegyetlen, kemény, irgalmatlan' + *-ila* (MIZSER 2000a: 45); *Kudlatyák* (Beregszász, Mezőkaszony): *kudlatý*

'bozontos, gugancos' + *-ják* (SSJ. 1: 787); *Lupcsó* (Nagyborzsova): *lupčo* 'fosztogató, rabló' (SSJ. 2: 66); *Malega* (Nagyborzsova): *mal-* 'kicsi, fiatal' + *-ega* (SSJ. 2: 88–9), *Máles* (Beregsom, Munkács, Nagybégány): ua. + *-eš* (MIZSER 2010b: 105); *Maliska* (Lohó, Munkács): ua. + *-iška; Maly* (Beregszász): *malý* 'kicsi, fiatal' (MIZSER 2000a: 45); *Mizerák* (Munkács): 'semmirekellő, gazember, szegény' (SSJ. 2: 155); *Móczár* (Beregszász): *mocar* 'nagyon erős; hatalommal felruházott' (SSJ. 2: 166); *Mudri* (Vásárosnamény): *mudrý* 'okos, bölcs' (SSJ. 2: 197); *Mudroncsik* (Beregszász): ua. + *-ončik, Opácskó* (Beregszász): *opak (opač-)* 'az ellenkező oldalon álló, szembeálló' (SSJ. 2: 569); *Opalenik* (Barkaszó): *opalen-* 'megégetett, megperzselt, napbarnított' + *-ik* (SSJ. 2: 570); *Plesa* (Bene, Beregszász, Beregúfalu, Kígyós, Munkács): *pleš-* 'kopasz' + *-a* (MIZSER 2004d: 25); *Plesu* (Munács): az előző név keleti szlovák vocativusa; *Pokorny* (Munkács): *pokorný* 'alázatos' (SSJ. 3: 295); *Ponevács* (Beregszász, Munkács): *poneváč* 'mert, mivel', szavajárási név (MIZSER 2008: 35); *Pristyák* (Jánd): *prišťák* 'pattanásos arcú' (MIZSER 2000a: 46); *Rapcsák* (Mezőkaszony): 'ripacsos képű' (MIZSER 2002: 191); *Rebán* (Gút): *hrbán* 'púpos' (SSJ. 1: 521); *Rohály* (Munkács, Sárosoroszi): *roh* 'szarvas' + *-aľ* (KNIEZSA 2003: 320); *Rojkó* (Beregszász): 'álmodozó, rajongó' (SSJ. 3: 758); *Rubis* (Barkaszó, Nagybégány): *hrub-* 'vastag' + *-iš* (MIZSER 2010b: 105); *Selemik* (Balazsér): *šelma (šliem-)* 'vad, ragadozó' + *-ik* (MIZSER 2004b: 48); *Sunny* (Beregszász): *šumný* 'szép, csinos' (SSJ. 4: 473); *Suszlik* (Beregszász): *šusliak* 'selypítő, suttogó' (KNIEZSA 2003: 344); *Suták* (Beregdéda, Újbátyú) ~ *Sutyák* (Beregszász): *suta* 'szarv nélküli' + *-j)ák* (MIZSER 2000a: 46); *Sutka* (Beregszász): ua. + *-ka; Szlepák* (Beregszász, Bulcsu, Tarpa): *slepák* 'vak' (SSJ. 4: 114); *Szmutkó* (Beregszász, Munkács): *smut* 'szomorúság, bánat' + *-ko* (SSJ. 4: 130–1); *Szuhán* (Bene, Beregszász, Bilke, Izsnyéte, Macsola, Munkács, Szernye, Tiszacsoma): *such-* 'száraz' + *-án* (KNIEZSA 2003: 307); *Szurnyák* (Beregdéda, Beregszász, Nagybégány, Zápszony): *surný* 'sietős' (MIZSER 2004a: 216); *Tenkács* (Munkács): *tenký* 'vékony, gyenge; szerencsétlen' + *-áč* (SSJ. 4: 510), *Tulcsik* (Munkács): *tulčík* 'csavargó' (SSJ. 4: 609), *Usetty* (Beregszász): *ušatý* 'nagy fülű' (SSJ. 4: 716); *Varhol* (Munkács): *varchol* 'hegyes fejű' (MIZSER 2000a: 47); *Zelenyák* (Beregszász): *zeleniak* 'zöldfülű, kezdő' (SSJ. 5: 590); *Zronek* (Munkács): 'levert, lehangolt, csüggedt' (SSJ. 5: 718); *Zubály* (Munkács): *zubaľ* 'feltűnő fogú' (SSJ. 5: 724); *Zubkó* ~ *Zupkó* (Beregszász): *zub* 'fog' + *-ko* 'feltűnő fogú' (MIZSER 2000a: 47).

5.2. A tulajdonságra metaforával és egyéb eszközzel utaló családnevek. – *Babcsák* (Munkács): *bába* 'vénasszony' + *-čák* (SSJ. 1: 60); *Babik* (Bene, Nagymuzsaly, Újbátyú, Vári): ua. + *-ik* (MIZSER 2004d: 25); *Babila* (Munkács): ua. + *-ila; Babinecz* (Beregszász, Bilke, Izsnyéte, Munkács, Tiszacsoma, Vásárosnamény): 'kolduspad a templomban' (MIZSER 2006a: 58); *Barancsik* (Beregszász): 'bárányka' (SSJ. 1: 71); *Bobák* (Munkács): 'rém, mumus' (MIZSER 2000a: 43); *Bocán* (Munkács): *bocián* 'gólya' (SSJ. 1: 109); *Capkó* (Beregszász): *cap* 'bakkecske' + *-ko* (KNIEZSA 2003: 298); *Forzán* (Zápszony): *forsa* 'kedvtelés, vesszőparipa' + *-án* (MIZSER 2004a: 216); *Fregán* (Újbátyú): *frng* 'a gyors repülés hangja' + *-án* (SSJ. 1: 417); *Hacsa* (Barabás, Beregsurány): 'csikó, fiatal kanca' (SSJ. 1: 44); *Harcsár* (Beregszász): *hrčar(ka)* 'gubacsdarázs' (SSJ. 1: 521); *Hnatik* (beregszász, Makkosjánosi): *hnát* 'csülök, lábszár' + *-ik* (SSJ. 1: 489); *Huszenyicza* (Munkács): *húsenica* 'hernyó' (SSJ. 1: 542); *Huszka* (Beregszász): 'kisliba' (SSJ. 1: 542); *Kiszely* (Beregszász): *kyseľ* 'savanyúleves' (MIZSER 2000a: 45); *Králik* (Beregszász, Munkács): 'házinyúl' (MIZSER 2000a: 45); *Krivka* (Mezőhomok): 'görbe vonal',

ti. testtartás, járás (SSJ. 1: 772); *Kucsera* (Beregújfalu): ’hajfodor, hajfürt’ (SSJ. 1: 787); *Kurtos* (Gulács, Vásárosnamény): *krt* ’vakondok’ + *-oš* (SSJ. 1: 779); *Kurtyák* (Beregszász, Munkács): ua. + *-ják; Leszták* (Munkács): *lesť* ’furfang’ + *-ák* (SSJ. 2: 34); *Medvegy* (Munkács): *medveď* ’medve’ (SSJ. 2: 122); *Morják* (Vári): *moriak* ’pulykakakas’ (SSJ. 2: 180); *Pavuk* (Munkács): ’pók’ (SSJ. 3: 45), *Pazár ~ Bazár* (Beregszász, Munkács): ’madárkarom’ (MIZSER 2000a: 46); *Peták* (Beregszász, Ruszkóc): *pätak* ’ötgarasos’ (SSJ. 3: 47); *Sasik* (Munkács): a magyar *Sas* név szlovákosított változata; *Seszták* (Beregardó, Beregsom, Vásárosnamény): *šesták* ’hatos pénzérme’ (SSJ. 4: 401); *Stiglicz* (Beregszász): *štiglic* ’tengelice’ (SSJ. 1: 455); *Suara* (Beregszász): a *zvara* ’savanyúleves’ írásformája (MIZSER 2000a: 47); *Szikora* (Barkaszó, Bene, Beregszász, Csetfalva, Csonkapapi: Gút, Hetyen, Kígyós, Mezőkaszony, Munkács, Nagybégány): *sýkora* ’cinege’ (MIZSER 2000a: 46); *Szlavec* (Nagybégány): ’fülemüle’, keleti szlovák adat (MIZSER 2010b: 105); *Szlávik* (Beregszász, Mezőgecse, Munkács, Tiszacsoma, Vásárosnamény): ’fülemüle’ (MIZSER 2000a: 46); *Szlepka* (Makkosjánosi): *sliepka* ’tyúk’ (SSJ. 4: 115); *Szmocskó* (Beregszász, Munkács): *smôk (smoč-)* + *-ko* (KNIEZSA 1974: 572, *zomok* a.); *Szmoskó* (Munkács): *zmoško* ’pénzhordó manó’ (KNIEZSA 1974: 572); *Szobota* (Vásárosnamény): ’szombat’ (SSJ. 4: 135), ti. szombaton született; *Szokol* (Beregszász, Munkács): ’sólyom’ (SSJ. 4: 137); *Szokolcsák* (Izsnyéte): ua. + *-čák* (MIZSER 2006a: 57); *Szurmai* (Munkács, Szernye): *surma* ’zenebona’, az *-i* magyarosodást mutat (MIZSER 2005: 48); *Tiliscsák* (Dunkovica, Munkács): *tylo* ’nyakszirt, tarkó’ + *-iščák* (SSJ. 4: 627); *Zelenák* (Beregszász, Munkács): ’aranyosbábrabló futóbogár’ (SSJ. 5: 590); *Zvarnik* (Kölcsény, Munkács): *zvara* ’savanyúleves’ + *-nik* (SSJ. 5: 734); *Zserevák ~ Zserebák* (Kisharangláb, Munkács): *žerav* ’daru’ + *-ák* (SSJ. 5: 798).

6. Egyéb családnevek

6.1. A névadásnak több indítéka lehetséges. – *Babják* (Beregardó, Balazsér, Beregsom, Beregszász, Makkosjánosi): 1. a *bob* ’bab’, 2. a *bobo* ’mumus’, 3. a *bába* ’vénasszony; pipogya férfi’ szavak *-ják* képzős alakja (MIZSER 2004b: 45); *Babla* (Mezőkaszony): ua. + *-la; Bakura* (Bátyú, Beregszász, Gelénes, Hetefejércse, Vásárosnamény): *bak* 1. ’kocsiülés’, 2. ’folt’ + *-ura* képző (MIZSER 2003a: 133); *Bobály* (Nagybégány): *bobáľ* 1. ’daganat, fekély’, 2. ’lápi póc’ (MIZSER 2000a: 90); *Bobik* (Beregszász, Munkács, Nagymuzsaly): 1. *bob* ’bab’, 2. *bobo* ’mumus’ + *-ik* (MIZSER 2010a: 190); *Bobják* (Beregardó, Beregszász): ua. + *-ják; Bobuszka* (Izsnyéte, Zápszony): ua. + *-uska* (MIZSER 2004a: 216); *Borcsik* (Bátyú, Beregszász, Gút, Újbátyú): *Borbala, Boriaslav* stb. nevek, 2. *bor* ’fenyő’ + *-čik* (KNIEZSA 2003: 304); *Csernák* (Csaroda): 1. *Cserna* ’Trencsén megyei község’ + *-ák,* 2. ’barázdabillegető’ (MIZSER 2000a: 43–4); *Halavács* (Beregdéda, Beregszász, Makkosjánosi, Munkács) ~ *Hlavács*: 1. ’nagy fejű’, 2. ’botos kölönte’ (KNIEZSA 2003: 310, SSJ. 1: 580); *Harapkó* (Barabás, Beregszász, Munkács): 1. *hrab* ’gyertyán’, 2. *chrap* ’horkoló’ + *-ko* (MIZSER 2011: 167); *Hubály* (Beregszász): 1. *huba* ’gomba’, 2. *huba* ’száj, pofa’ + *-aľ* (SSJ. 1: 534–5); *Misák* (Beregrákos, Beregsom, Beregszász, Csongor, Kisdobrony, Munkács, Kisbakos, Nagydobrony): 1. a *Michal* ’Mihály’ beceneve, 2. *mišiak* ’ölyv’ (MIZSER 2004a: 212); *Mócsán* (Mezőgecse, Nagybégány, Zápszony) ~ *Molcsán* (Munkács): 1. *Môlčan* ’Zólyomócsáról való’, 2. a *mlčať* ’hallgatni’ ige származéka (KNIEZSA 2003: 316, MIZSER 2004a: 214); *Pelehács* (Munkács): 1. *pelech* ’barlang’ + *-áč,* 2. *plehač* ’bádogedény, bádogbögre’ (SSJ. 3: 52, 87); *Rapka* (Barkaszó):

1. *hrab* 'gyertyán' + *-ka,* 2. *rapka* 'ripacsos képű' (KNIEZSA 1974: 458); *Szircsák* (Beregardó, Beregszász, Sárosoroszi): 1. *sira* 'kén', 2. *syr* 'sajt' + *-čák* (SSJ. 4: 81, 385); *Szircsok* (Macsola): ua. + *-čok* (MIZSER 2010a: 187); *Tvaroska* (Beregszász): 1. *tvar* 'arc' + *-oška,* 2. *tvaroh (tvaroš-)* 'túró' + *-ka* (SSJ. 4: 619).

6.2. A névadás indítéka nem világos, bizonytalan, nem meggyőző. – *Burko* (Beregszász): *búra* 'vihar, zivatar' + *-ko* (SSJ. 1: 144); *Habik* (Beregszász): *háby* 'ruha, öltözet' (SSJ. 1: 449); *Hajek* (Beregszász, Munkács): *háj* 'liget' + *-ek* (MIZSER 2000a: 29); *Hutka* (Munkács): 'gondolat, eszme, nézet' (SSJ. 1: 543); *Kasztelik* (Munkács): *kastel* '(vár)kastély (< német *Kastell*) + *-ik; Koren* (Beregszász) ~ *Korényi* (Beregszász): *koreň* 'gyökér; bors' (MIZSER 2000a: 38), a második adat magyarosodást mutat; *Krizs* (Munkács): *kríž* 'kereszt' (SSJ. 1: 773); *Mohacsek* (Bene, Nagymuzsaly): *moch* 'moha' + *-ček* (MIZSER 2004d: 25); *Páricska* (Beregszász): *par* 'pár' + *-ička* (SSJ. 3: 26); *Pénzelik* (Beregdaróc, Munkács): valószínűleg a *peniaz* 'pénz, érme' képzőbokros alakja (SSJ. 3: 54); *Pircsák* (Munkács, Vári): *pero (pier-)* 'toll' + *-čak* (SSJ. 3: 59); *Polóka* (Nagybégány): *polovka* 'a kisebbik fele valaminek' (MIZSER 2010b: 105); *Pukis* (Munkács, Nagybégány): *puk* 'rügy, bimbó' + *-iš* (MIZSER 2010b: 105); *Rutyko* (Halábor): *hruda* 'rög; valamiből egy darab' (SSJ. 1: 533); *Svingola* (Gát): német *Schwing* 'szárny' + szlovák *-ola* képző (MIZSER 2003b: 609); *Szocska* (Beregszász, Bilke, Kisbégány): *sok (soč-)* 'versenytárs, vetélytárs' + *-ka* (MIZSER 2010b: 101); *Tarvnik* (Munkács): *travník* 'gyep, pázsit' (SSJ. 4: 563); *Trohák* (Beregdéda): *trocha* 'kevés, kis mennyiség' + *-ák* (SSJ. 4: 586).

Hivatkozott irodalom

ДУЙЧАК, МИКОЛА 2003. *Антропонімія Пряшівщини*. Пряшів.

FÉNYES ELEK 1851. *Magyarország geographiai szótára*…1–4. Pest.

GYALAY MIHÁLY 1989. *Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon.* Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája. Leggyakoribb mai családneveink.* Budapest.

KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század.* Budapest.

KNIEZSA ISTVÁN 1974. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai.* 1–2. Budapest.

KNIEZSA ISTVÁN 2003. *Helynév- és családnévvizsgálatok*. Budapest.

LEHOCZKY TIVADAR 1881. *Beregvármegye monographiája.* 1–3. Ungvár.

LELKES GYÖRGY szerk. 1992. *Magyar helységnév-azonosító szótár*. Budapest.

MAJTÁN, MILAN – POVAŽAJ, MATEJ 1983. *Meno pre naše dieťa.* Bratislava.

MIZSER LAJOS 1995. Bereg megye Pesty Frigyes helységnévtárában. *Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv* 11: 395–489.

MIZSER LAJOS 2000a. *Tirpák vezetéknevek*. Nyíregyháza.

MIZSER LAJOS 2000b. Lónya vezetéknevei. *Magyar Nyelvjárások* 38: 305–10.

MIZSER LAJOS 2002. Családnevek Kárpátaljáról. *Magyar Nyelvjárások* 40: 182–92.

MIZSER LAJOS 2003a. Csetfalva, Harangláb, Vári családnevei. *Magyar Nyelvjárások* 41: 427–32.

MIZSER LAJOS 2003b. Gát mai családnevei. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk., *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára.* Budapest. 605–9.

MIZSER LAJOS 2003c. Három beregi falu családnevei. *Névtani Értesítő* 25: 128–33.

MIZSER LAJOS 2004a. Nagydobrony és Zápszony családnevei. *Magyar Nyelvjárások* 42: 209–16.

MIZSER LAJOS 2004b. Balazsér mai családnevei. *Névtani Értesítő* 26: 45–9.

MIZSER LAJOS 2004c. Nagybereg mai családnevei. *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Közalapítvány Füzetei* 20: 70–6.
MIZSER LAJOS 2004d. Bene község családnevei. In: BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk., *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. Ungvár. 20–6.
MIZSER LAJOS 2005. Dercen és Szernye családnevei. *Névtani Értesítő* 27: 43–8.
MIZSER LAJOS 2006a. Izsnyéte vezetéknevei. *Névtani Értesítő* 28: 55–8.
MIZSER LAJOS 2006b. Kígyós mai vezetéknevei. *Magyar Nyelvjárások* 44: 171–5.
MIZSER LAJOS 2008. Vezetéknév-kutatások Bereg megyében. In: P. LAKATOS ILONA – PETHŐ JÓZSEF szerk., *Elméletek és módszerek. Tanulmányok a nyelvtudomány köréből*. A Nyíregyházi Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai. Nyíregyháza. 29–46.
MIZSER LAJOS 2009. A munkácsi várhoz tartozó falvak hely- és személynevei. *Névtani Értesítő* 31: 63–7.
MIZSER LAJOS 2010a. Macsola és Nagymuzsaly mai családnevei. In: HÁRI GYULA szerk., *„Végtelen a tér, mely munkára hív”. Köszöntő kötet Révay Valéria 60. születésnapjára.* Veszprém. 183–95.
MIZSER LAJOS 2010b. Kis- és Nagybégány családnevei. *Acta Beregsasisensis* 9: 99–106.
MIZSER LAJOS 2011. Barabás vezetéknevei. In: KOLLÁTH ANNA – GRÓF ANNAMÁRIA szerk., *„Szépbe szőtt hit…” Köszöntő könyv Varga József tiszteletére.* Maribor–Lendva. 162–9.
MIZSER LAJOS – RÉVAY VALÉRIA 2004. *Tanulmányok Bereg, Máramaros, Szatmár és Ugocsa XVII–XIX. századi nyelvállapotáról.* Nyíregyháza.
Nem-magyar keresztnevek jegyzéke. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium megbízásából megfelelő magyar elnevezésekkel egybeállította a M. T. Akadémiától kiküldött bizottság. Budapest, 1909.
SSJ.= PECIAR, ŠTEFAN főszerk., 1959–1968. *Slovník slovenského jazyka.* 1–6. Bratislava.

MIZSER LAJOS

LAJOS MIZSER, **Slovak family names from Bereg County**

Many Hungarian inhabitants of the historical Bereg County bear family names of Slovak origin. The author presents the settlements where these people live. Relevant family names are discussed in the following groups: 1. surnames originating from the personal name of an ancestor *(Abruszák < Abraham);* 2. surnames indicating the place of origin (*Hronyecz < Hronec* ‘from the region of the River Garam’); 3. surnames indicating an occupation, an office or a position (*Blanár* ‘furrier’, *Tabacsnik* ‘tobacconist’); 4. surnames indicating a personal characteristic (*Bosák* ‘barefooted, ragged’, *Zronek* ‘depressed, despondent’); 5. surnames of obscure or uncertain motivation.

A NÉVELEMEK SORRENDJE ÉS KULTURÁLIS KONGRUENCIÁJA A BORSSZEM JANKÓ ZSIDÓ FIGURÁINAK NÉVANYAGÁBAN A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

1. Bevezetés. – A 19. század második felében induló új és egyre népszerűbbé váló élclapirodalom jellegzetes tartalmi eleme a különféle nemzeti, etnikai és társadalmi csoportok megjelenítése. Az etnikai szempontból rendkívül heterogén korabeli Magyarország jellegzetes kisebbségi csoportjainak vizuális (karikatúrákkal), illetve nyelvi eszközökkel (retorikai alakzatok, eltérő nyelvek és nyelvváltozatok vegyítésével, névadással) való ábrázolásában a 19. század végére a zsidó figurák dominanciája figyelhető meg (vö. TAMÁS 2010, 2011, 2012b), ami elsősorban a korszak társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális folyamataival magyarázható (VÖRÖS 2003: 21).

Részben ez a tendencia – illetve az ezt a jelenséget részletesen bemutató és elemző TAMÁS ÁGNES kutatásai –, részben a választott élclapnak, a Borsszem Jankónak a hasonló műfajú lapok között példa nélkülien hosszú időn (vö. DERSI 1973: 7), mintegy 70 éven át (1868–1938) való fennállása ösztönzött arra, hogy a zsidó figurákat jelölő, Borsszem Jankó-beli névanyagot egy, a téma kapcsán eddig kevésbé feltárt korszaknak, a 20. század első felének a középpontba állításával vizsgáljam.

Korábbi tanulmányomban (NÉMETH 2012) bemutattam a kutatás alapjául szolgáló, az élclap 6 évfolyamának (1901, 1910, 1920, 1929, 1930, 1937) zsidó figurákat jelölő névállományából összeállított korpuszt, különös tekintettel az egyén- és családnevekre, az ezek előfordulásában tapasztalható tendenciákra, továbbá a családnév-változtatás élclapi reprezentációjára és a magyarosított névalakok megjelenésére. Jelen munkában a magyartól eltérő kisebbségi csoportokra – esetünkben a zsidókra – vonatkozó élclapi névadás (vö. TAMÁS 2010) vizsgálatába új elemzési szempontot, a névelemek kulturális kongruenciájának kérdését emelem be, illetve ehhez az aspektushoz is kapcsolódva vizsgálom a névanyagban az egyén- és családnevek sorrendjének szerepét mint az idegen származásnak a névadás általi kifejezését. Mindezek kifejtése előtt, e két szempontot ugyanakkor végig szem előtt tartva röviden utalok az élclapi névadás legfontosabb sajátosságaira, a zsidókérdés és az élclapok viszonyára, valamint az alapként szolgáló korpusz jellemzőire, a benne tapasztalható, a zsidó figurákat érintő egyén- és családnévadás tendenciáira.

Vizsgálatom célja annak bemutatása, hogyan járul(hat) hozzá a névelemek sorrendje és kulturális kongruenciája az élclapi figurák nevének etnikai szimbólumként való funkcionálásához és a humorteremtéshez. Az elemzés azt is jelzi, hogy a kulturális kongruencia vizsgálata a későbbi, hasonló jellegű kutatások során is hasznos, új szempont lehet.

2. Névadás az élclapirodalomban

2.1. Név, nemzeti identitás, élclapok. – A 19. század második felében létrejött élclapok hangsúlyos tartalmi elemét képezi a különféle tipizált figurák szerepeltetése. Ezek többnyire különböző nemzeti, etnikai és társadalmi csoportok képviselői voltak, és mint

ilyenek, számos, a csoportazonosítást segítő jellemzővel rendelkeztek, ebből következően pedig többnyire sztereotipizált formában jelentek meg. Ezt szolgálhatta többek között a figurák ábrázolása a karikatúrák által, illetve azon szövegek nyelvi megformálása, amelyekben a szereplők előfordultak (vö. TAMÁS 2012a, BUZINKAY 1983: 116–9).

A sztereotipikus ábrázolás fontos eszköze volt a sajátos névadás is, amely a korszak névideológiájával összhangban arra a gondolatra épült, hogy a név nemcsak szimbolizálja és kifejezi viselője nemzeti identitását, hanem egyben annak hordozója is (vö. MAITZ 2008: 15, FARKAS 1999: 81–2). Egy figura nemzeti identitásának tömör és vitathatatlan jelzésére tehát az általa viselt, számára megalkotott név mint etnikai szimbólum kiválóan alkalmas (vö. FARKAS 2004: 51). E mögött a gondolat mögött a tulajdonnév jelentésszerkezetének elemei (J. SOLTÉSZ 1979: 24) közül kettőnek, a név információtartalmának és konnotációjának kiemelése található. Az élclapi névadásban a név (látszólagos) információértékének megítélésében különösen fontos az olvasóközönségről feltételezett közös tudás és tapasztalat, a társadalom tagjainak átlagos és szinkrón jellegű nyelvi kompetenciája. Bizonyos nevek nyelviségük által válhatnak etnikai szimbólummá, identitásjeggyé, a nemzetiségekre vagy más társadalmi csoportokra vonatkozó élclapi névadás azonban jelentős mértékben alapoz a nevek hangalakjához kapcsolódó, illetve az információtartalomhoz fűződő, szubjektív asszociációkra is (vö. FARKAS 1999: 81–5). A sztereotipikus bemutatást szolgálják az úgynevezett miliőnevek, azaz környezetfelidéző nevek is, amelyeknek a csoportazonosító funkciójuk abból fakad, hogy bizonyos nevek és névtípusok egy adott társadalmi környezetben gyakoribbak, mint máshol (J. SOLTÉSZ 1979: 137).

Az élclapok jellegzetes figurái tehát – hogy etnikai és/vagy társadalmi csoportjukat az olvasók közös nyelvi és kulturális tudására alapozva felismerhetővé tegyék – mesterségesen alkotott neveket viselnek, ezért az élclapirodalom névállományának tekintélyes része fiktív. Ez a mesterséges névalkotás párhuzamot mutat az írói névadással is, az élclapokban ugyanakkor többnyire nem csak egy szerző névadási gyakorlatának feltárására van lehetőség, sok esetben pedig szinte lehetetlen megállapítani, hogy egy-egy szereplő nevének létrejötte kinek köszönhető. Az irodalmi névadáshoz hasonlóan (vö. KOVALOVSZKY 1934: 36) az élclapirodalomban is fontos a névalkotó céljának szuggerálása, vagyis ez esetben a „mi és ők” szembenállás implicit kifejezése (TAMÁS 2011: 121) csoportazonosításra alkalmas nevek létrehozásával. Ezek között olyan beszélő neveket is találhatunk, amelyek viselőjük jellegzetes – többnyire szintén csoportjelző – tulajdonságait nagyítják fel (KOVALOVSZKY 1934: 38).

2.2. A névelemek sorrendjének és kulturális kongruenciájának szerepe az élclapi névadásban. – A nevek etnikai szimbólumként való azonosításához a névelemek sorrendje, illetve kulturális (in)kongruenciája is hozzájárulhat. Az utóbbin a család- és egyénnevek kulturális összhangja vagy annak hiánya értendő. Kulturálisan kongruens tehát az a személynév, amelynek tagjai kulturális értelemben véve összhangban vannak egymással, azaz a család- és egyénnév eredete, használata azonos vagy hasonló kultúrkörhöz köthető, míg kulturálisan inkongruens névről akkor beszélünk, ha a személynév két tagjának nyelvi-kulturális meghatározottsága eltérő.

Egy, a magyartól eltérő, egyénnév + családnév sorrendű név szerepeltetése az ábrázolni kívánt csoport idegen voltát hangsúlyozhatja: a magyarhoz képest az idegen sorrend teszi jelöltté az „idegen” csoportot, hasonlóan a „nem magyar név → nem magyar

nyelvű → nem magyar származású → nem magyar személy" (FARKAS 1999: 82) gondolatmenethez, ez esetben a nem magyar sorrendű nevet tekintve kiindulópontnak.

A névelemek közti kulturális kongruencia vizsgálata az élclapi névanyagban azért is tűnik alkalmazható vizsgálati aspektusnak, mert a fiktív nevek esetében nem kell számolnunk azokkal az adatvédelmi aggályokkal, amelyek az anyakönyvi és más névváltoztatási korpuszok esetében a család- és egyénnevek együttes vizsgálata során felmerülhetnek (vö. FENYVES 2010: 214). Az élclapi névadás vizsgálatába új elemzési szempontként beemelendő kulturális kongruenciát ismereteim szerint FENYVES KATALIN (2009) vonta be először az izraeliták személynévhasználatának tanulmányozásába. Korpuszának alapját SZINNYEI JÓZSEF „Magyar írók élete és munkái" című lexikonjában szereplő, zsidó származású irodalmárok család- és egyénnevei képezték.[1] Elemzésében a szerző azt állapította meg, hogy „bizonyos személynevek feltűnő módon inkább magyar, mások inkább idegen – természetszerűleg leginkább német – családnevek mellett fordulnak elő" (FENYVES 2009: 149). FENYVES észrevételei alapján tehát a 19. század végi, családnevüket megtartó vagy megváltoztató zsidóság körében az egyénnévválasztás egyszersmind kulturális kötődést is jelezhetett.

Ezt a gondolatot alapul véve a kulturálisan kongruens névelemek veendők jelöletlen, természetes formának, míg egy kulturálisan inkongruens név – amelyben tehát a családnév és az egyénnév feltűnően eltérő kulturális kötődést vagy névhangulatot tükröz – a jelölt, akár csoportazonosításra is alkalmas forma. Mivel ez utóbbi a természetes névadásban ritkábban jelenik meg, a mesterséges névalkotás esetében – ahol az adott név gyakoriságával, megszokott voltával szemben intenzív hatás a ritka nevek szerepeltetésével érhető el (vö. NAGY 1968: 11) − a kulturálisan inkongruens nevek a névkomikum részei is lehetnek. Továbbá a magyar(osított) családnevekhez rendelt, hangsúlyozottan zsidó(s) vagy német(es) egyénnevek implicit módon a zsidóságnak a névmagyarosításban való részvételét és kívülállóságát gúnyolhatják, míg a jellegzetesnek számító zsidó(s) vagy német(es) családnevek mellett álló, kifejezetten magyar egyénnevek a zsidóság egyénnévadási stratégiáiban való változásokra hívhatják fel a figyelmet (ezeket l. később).

3. A zsidókérdés és az élclapok. – A zsidó figurákra vonatkozó élclapi névadás vizsgálata interdiszciplináris megközelítést igényel, ezért a téma tárgyalásakor elengedhetetlen az adott korszak politika-, művelődés- és társadalomtörténeti bemutatása, elsősorban az úgynevezett zsidókérdéssel, illetve annak élclapi reprezentációjával összefüggésben. Mivel e kérdéskört korábban részletesen ismertettem (NÉMETH 2012: 50–2), ezért itt csak a legfontosabbakra utalok.

A korszak modernizációs és urbanizációs változásaiban fontos szerepet játszó zsidók idővel az élcek állandó szereplőivé váltak (VÖRÖS 2003: 21–2). A 19–20. század fordulóján számos olyan kulturális, politikai, gazdasági és társadalmi változás (első világháború, proletárdiktatúra, Trianon, a zsidókra vonatkozó törvényi szabályozások) következett be, amely a zsidókérdéssel kapcsolatos narratívákat is meghatározta.

Ezek része volt az 1880-as évektől jelentkező új típusú antiszemitizmus (GYURGYÁK 2001: 76), amelynek jegyében – más európai országokhoz hasonlóan – Magyarországon

[1] A korpusz sajátosságaiból fakadóan a szerzőnek csak férfi egyénnevek vizsgálatára nyílt lehetősége.

is működött élclap 1893–1933 között Herkó Páter címmel. A lapban megjelenő zsidó személyneveket TAMÁS ÁGNES (2012b) elemezte.

A Borsszem Jankó 20. század eleji tematikájában szintén jelen volt a zsidókérdés, a Herkó Páterrel szemben azonban a szélsőséges antiszemita megnyilvánulásoktól jobbára mentesen, azokat akár ki is gúnyolva (vö. Plahunka Vendel „hites antiszemita és ébredő fajmagyar" írását: A zsidó – zoológiai értekezés. BJ. 1920. február 29. 4.). Ennek oka abban is keresendő, hogy maga a lapot alapító és 1910-ig szerkesztő Ágai Adolf is zsidó származású volt, illetve hogy a Borsszem Jankó – mint az asszimilálódó zsidóság, vallásfelekezeti szempontból pedig a liberalizált neologizmus szószólója (BUZINKAY 1988: 700) – a zsidóknak inkább csak az egyik, többnyire német kultúrájú, nagypolgári rétegét gúnyolta ki élceiben.

A zsidókérdés Borsszem Jankó-beli reprezentációjának névtani vonatkozásait vizsgálva a 19. század második feléből származó névanyagban TAMÁS ÁGNES (2010) a zsidó figurák számának növekedésére hívta fel a figyelmet. Ebben az időszakban a szereplők többnyire ószövetségi egyénnevet kaptak, szemben a korszakban a zsidók körében tapasztalható valós névadási stratégiákkal (nemzeti, magyar egyénnevek használata). A családnevek többsége nem magyarosított formában jelent meg, összefüggésben azzal, hogy az élclap a zsidóság asszimilálódó rétegét ritkábban állította pellengérre.

4. A korpusz. – A jelen vizsgálat alapjául szolgáló korpusz megegyezik a korábbiakban részletesen bemutatottal (NÉMETH 2012: 52–3). A Borsszem Jankó hat, a 20. század első feléből származó évfolyamából (1901, 1910, 1920, 1929, 1933, 1937) gyűjtött, zsidó figurákra vonatkozó névanyag a nem állandó, fiktív élclapi szereplők neveit tartalmazza. (A vizsgált névanyagban található állandó szereplők nevének elemzését l. NÉMETH 2012: 53–4.)

A korpusz összeállításának legfontosabb szempontjait korábbi tanulmányomban ismertettem. Itt csak a gyűjtés végpontját illetően jegyzem meg, hogy noha a Borsszem Jankó utolsó évfolyama 1938-ban jelent meg, ez a kutatás helyszínén és időpontjában (2011 őszén a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményében) nem volt hozzáférhető, ezért az utolsó elérhető évfolyam, az 1937-es névanyagát vontam be a vizsgálatba.

A nevek válogatása során a csoportazonosítás különféle nyelvi és nem nyelvi szempontjai szerint jártam el, így figyelembe vettem a szereplők nyelvhasználatát (jellegzetes, a jiddisre emlékeztető beszédmód), lakóhelyét (a korabeli, fővárosi lakóhelyi szegregáció alapján, vö. FROJIMOVICS et al. 1995: 97–148, 218–302, 319–49, 438–66; GYURGYÁK 2001: 79; ZEKE 1990: 168–71) és vizuális ábrázolását (vö. VÖRÖS 2003). Bekerültek a korpuszba azok a személynevek is, amelyeknek a szövegkörnyezetében explicit utalás történt arra, hogy az adott figura zsidó.

A fentebb vázolt szempontrendszer alapján összeállított névanyag 868 nevet tartalmaz. A legtöbb, zsidó szereplőt jelölő személynév az 1901-es (271), míg a legkevesebb az 1937-es évfolyamban (76) található, a nevek száma tehát a vizsgált periódusban csökkenő tendenciát mutat. Ez a jelenség az élclap kétheti megjelenésével, illetve strukturális változásaival magyarázható.

5. A zsidó figurák személynevei a Borsszem Jankóban a 20. század elején. – A korpuszban található személyneveknek a névsorrend, illetve a névelemek közti kulturális kongruencia szerinti elemzése előtt, mintegy összképet adva a névállományról, röviden

ismertetem a Borsszem Jankó-beli zsidó figurákra vonatkozó névadás fontosabb tendenciáit, különös tekintettel azokra, amelyek együttes vizsgálata a jelen tanulmányban kiemelt két elemzési szemponttal árnyalhatja, kiegészítheti eddigi ismereteinket. (A korpusz részletes elemzését l. NÉMETH 2012: 54–62.)

5.1. A család- és egyénnevek együttes előfordulása. – A névelemek sorrendjének, illetve kulturális kongruenciájának elemzéséhez kapcsolódva érdemes kiemelni, hogy míg a zsidó figurák egyén- és családnév együttes alkalmazásával való szerepeltetésének gyakorisága a 19. század végére megnőtt (TAMÁS 2010: 83, 85), addig a 20. század eleji névanyagban a család- és utónévvel egyaránt rendelkező zsidó szereplők száma csökkent. Míg az 1901-es évfolyamban a figurák 82,66%-a rendelkezett egyén- és családnévvel is, addig ez a szám az 1937-es évfolyamban csak 28,95%. A jelenség – amelynek következtében felerősödött az élclapi névadásban az egy-egy család- vagy egyénnévhez társuló asszociációk és kulturális tudás jelentősége – azzal is magyarázható, hogy az 1937-es évfolyam lapszámai már csak kéthetente jelentek meg, a két névelemből álló családnevek variációs lehetőségeinek szegényedése, illetve bizonyos nevek terheltségének növekedése pedig beilleszthető a Borsszem Jankót ebben a korszakban egyébként is jellemző sematizálódási folyamatba (ehhez l. BUZINKAY 1983: 66, HASLINGER 1993).

5.2. Egyénnevek. – A korpuszban található egyénnevek, illetve azok gyakoriságának ismerete a névelemek kulturális kongruenciájának vizsgálata során jelent segítséget. A korábbiakban, FENYVES KATALIN (2009) vizsgálatát ismertetve megállapítottuk, hogy bizonyos egyénnevek alkalmazása egyfajta kulturális kötődés kifejezését is jelenti a névadási stratégiában. Ez alapján kiemelendő, hogy a vizsgált időszakban a Borsszem Jankó zsidó figuráit jelölő leggyakoribb férfinevek – hasonlóan a 19. század végi névállományhoz (TAMÁS 2010: 90) – hagyományőrző zsidó nevek, és/vagy vallási preferenciát hordoznak, illetve a korszak jellegzetes, idegen eredetű zsidó nevei közül kerülnek ki: *Mór ~ Móric(z) ~ Móricka* (49), *Adolf ~ Dolfi* (28), *Izidor ~ Izidorka* (26), *Samu* (25), *Pinkász* (23). A leggyakoribb női nevek vallási preferenciát kevésbé mutatnak, ugyanakkor idegen − elsősorban német − kulturális meghatározottsággal bírnak: *Mónika ~ Móni* (11), *Száli ~ Záli* (7), *Genendl* (3), *Frádl* (3). Fontos eltérés azonban a korábbi időszak névanyagától, hogy jelentkeznek azok a korszakban divatos „ősmagyar" nevek (1. táblázat), amelyek a korabeli, asszimilálódásra hajlandó zsidók körében a valós névadásban is megjelentek (vö. KECSKÉS 2008), és amelyekkel a zsidó szülők névválasztásukban is jelezni kívánták kapcsolódásukat a magyar nemzeti kultúrához (FENYVES 2009: 148). A női neveknél ez a tendencia kevésbé mutatható ki: a női szereplők a korpuszban szinte végig jellemzően idegen hangzású és/vagy írásmódú nevet viselnek (például *Hildebranda, Hildegard, Renée, Rozamunda*).

A vallási preferenciát mutató és/vagy hagyományőrző, illetve idegen egyénnevek dominanciáját magyarázhatja, hogy – mint említettük – a lapot az asszimilálódó, neológ zsidók melletti elköteleződés jellemezte. Ennek az attitűdnek az egyik megnyilvánulási formája lehetett a hagyományőrző és idegen egyénnevek preferálása a névadásban, amely az ortodox, az asszimilálódást elutasító zsidóság kigúnyolására adott lehetőséget.

Elemzésünket az idevonatkozó anyakönyvi adatokon alapuló vizsgálatokkal összevetve megállapítható, hogy az élclapi névanyag, ha nem is erőteljesen, de észrevehetően reagál a zsidó névadási szokások 19. század végén kezdődő változására. Ezt jelzi például

a nyelvileg és kulturálisan is egyre erősebben asszimilálódó zsidóság körében is népszerű magyar nevek jelentkezése a névanyagban, noha ezek összes előfordulása a teljes egyénnévanyagnak még mindig csak a 3,27%-át teszi ki. Az előforduló magyar keresztnevek többsége beilleszthető abba a folyamatba, amely az „ősmagyar", történelmi egyénnevek felújítását célozta, és amelyben a zsidóság is részt vett (vö. HAJDÚ 2003: 550, FROJIMOVICS 2003).

Év	Férfinév	Női név
1901	*Árpád* (3) *Aladár, Elemér, Taksony, Töhötöm* (2-2) *Attila, Bendeguz* (sic!)*, Botond, Dezső* (1-1)	*Katica* (1)
1910	*Árpád ~ Árpi* (3) *Gyula* (2) *Aladár, Győző, Lajos, Rezső* (1-1)	–
1920	*Aladár* (2) *Attila, Árpádka, Béla, Jenő, Ödön, Tihamér* (1-1)	*Dóra, Dóri* (3)
1929	*Árpádka, Atilla* (sic!)*, Gyula* (1-1)	*Cili* (2)
1933	*Aladár* (7) *Manó* (1)	–
1937	*János, Károlyka* (1-1)	–

1. táblázat: „Ősmagyar", történelmi, illetve a magyaros alakban használt férfi és női egyénnevek és gyakoriságuk az évfolyamok szerint

Az élclapi névanyagra jellemző névválasztás a férfi egyénnevek esetében a valós zsidó névadási viselkedési formák (vö. HAJDÚ 2003: 549) közül kettőt, a hagyományőrzést és az újítást emeli ki. A mimikri, vagyis a nem feltűnő divatnevek választásának hiányát jelzi, hogy a korszakban a nem csak zsidók körében divatos férfinevekkel (például *József, Lajos, László*) zsidó figurák esetében szinte egyáltalán nem találkozunk. Ez azonban érthető, hiszen ezek a nevek jellegüknél fogva nem volnának alkalmasak az ábrázolni kívánt csoport azonosítására.

5.3. Családnevek. – Az élclapi, fiktív névállományban fellelhető, zsidó figurákat jelölő családnevek többsége nem található meg a valós névanyagban, hiszen a névalkotóknak éppen a családnevek megalkotásával nyílt leginkább lehetőségük arra, hogy céljukat (a zsidóság pellengérre állítása, nevetségessé tétele stb.) a névadás által szuggerálják. Más azonban a helyzet, ha a korpusz által tartalmazott vezetéknevek gyakoriságát nézzük. A leggyakoribb családnevek − *Weiss ~ Weisz* (48), *Kohn ~ Kóhn* (32), *Blau* (32), *Schwarcz ~ Schwartz ~ Svarc* (20) − ugyanis azok közül kerültek ki, amelyeknek a megterheltsége a magyar zsidó névállományban valóban gyakorinak számít (vö. FENYVES 2009: 138).

Mivel az élclapban előforduló zsidó figurák „idegen" voltát − a magyartól eltérő származását, vallását, beszédmódját stb. – kellett a névalkotóknak jelöltté tenniük, a családnévanyag túlnyomó többsége jiddis–héber–német eredetű vezetéknév.

A korpuszban található családnevek részletes, jelentéstani kategóriák szerinti elemzése (vö. HAJDÚ 2003: 771) korábbi tanulmányomban olvasható. Itt csak azt emelem ki, hogy a vizsgált élclapi névanyagban a legtöbb tagot számláló, legjellemzőbbnek mondható

jelentéstani csoportok (tulajdonság, állat-, növény- és tárgynevek, természeti jelenségek) egybeesnek a tradicionális zsidó névadás jellemzőivel (vö. HAJDÚ 2002: 67).

Az élclap műfaji sajátosságaival magyarázható, hogy a Borsszem Jankó zsidókra vonatkozó családnévanyagában számos beszélő név is található, amelyek azonban szintén idegen kulturális kötődést tükröznek (például *Groschenfresser* 'fillérevő': fösvény ember, *Rosenduft* 'rózsaillat': illatszertár-tulajdonos, *Snorrer ~ Schnorrer* (jidd.) 'koldus, kéregető' [vö. BLAU–LÁNG 1941/1995]: koldus).

5.4. Családnév-változtatások. – Ahogy a korábbiakban már utaltunk rá, a korpuszban található családnevek túlnyomó többsége (88,12%) nem magyarosított név (2. táblázat). Ez elsősorban az adott etnikai csoport azonosíthatóvá tételével és archetipizálásával magyarázható, illetve azzal a – már szintén említett − ténnyel, hogy a Borsszem Jankó elsősorban az ortodox, nem asszimilálódó zsidóságot állította pellengérre, amely ténylegesen kisebb mértékben vett részt a névmagyarosítási mozgalomban (a zsidóság névmagyarosításban való részvételének elemzését l. többek között KARÁDY 1997, 2001, 2009).[2]

Év	Családnevek (db)	Ebből magyarosított	
		db	%
1901	249	28	10,44
1910	90	21	21,11
1920	121	13	16,53
1929	66	8	12,12
1933	122	7	5,74
1937	59	4	6,78
Összesen	**707**	**81**	**11,46**

2. táblázat: A magyar, illetve magyarosított családnevek száma a korpuszban

A korpusz magyarosított családnevei között találunk olyanokat, amelyekre a valós névállományokban is van adat (például *Erdélyi, Fónagy, Gerő*), és olyan esetekre is akad példa, amelyeknél a Borsszem Jankó névalkotói az „eredeti", megváltoztatott nevet is közlik (*Bernstein > Borostyán, Holländer > Hollós, Kohn > Kende, Kohn > Kun ~ Kún*). A legtöbb családnév azonban fiktív, számos közülük álhelynévi (*Hárshalmi, Háromszegvárai, Tizenháromhalmi*), hiszen ezek esetében a leghangsúlyosabb a magyarosított családnév és a névmagyarosítási aktus kigúnyolása.

Hasonló célt szolgálnak a magyarosított családnevek alaktani-ortográfiai jellemzői is, amelyeket vizsgálva számos esetben felfedezhetők a családnév-változtatások során elkövethető „hibák" (vö. BENKŐ 1948–1949): például a kettős *ss*-ek *(Solymossi)*, az *-i* képzővel ellátott, nem létező településnevek vagy más közigazgatási egységek, jellemzően budapesti városrészek *(Lipótvárosi, Rózsadombi, Smajgerházi)*, az *y*-os *(Kenderessy)* vagy a *-fi/-fy/-ffy*-s végződés *(Dalfi, Kékfi, Hosenknopffy)*. Az élclapbeli magyarosított családneveknek azonban csak 31,20%-a rendelkezik *-i/-y/-fi/-fy/-ffy* végződéssel vagy más, archaizáló alaktani jeggyel (például *cz, ss, th*); ortográfiailag ezek a jellemzők nincsenek

[2] Érdemes megjegyezni, hogy az antiszemita Herkó Páterben hangsúlyosabban volt jelen a névmagyarosítás kérdése, illetve annak negatív színben való feltüntetése, mint a Borsszem Jankóban (vö. TAMÁS 2012b: 44).

többségben, bár a zsidóság tényleges, felvett névanyagát tekintve felülreprezentáltak. A fent említett családnévvégződések és egyéb alaktani elemek ugyanis KOZMA ISTVÁN 20. század eleji anyaga alapján az izraeliták tényleges névmagyarosításai során meglehetősen ritkák voltak (vö. KOZMA 2009: 162–4).

A műfaji sajátosságoknak megfelelően a névadásból fakadó humor további forrásai lehettek a beszélő nevek a magyarosított családnevek között (például *dr. Hühóthy Gerő* okoskodó orvos). Jellemző megoldás továbbá – hasonlóan az antiszemita Herkó Páterhez (vö. TAMÁS 2012b) –, hogy az izraelita szereplők ismert (fő)nemesi családok, közismert történelmi, politikai személyiségek nevét viselik: *Esterházi, Hunyadi ~ Hunyady, Rákóczi ~ Rákóczy, Széchenyi ~ Szécsényi, Zicsi.* Az antiszemita élclaptól eltérően azonban a Borsszem Jankóban a történelmi magyar családneveket viselő zsidó figurákhoz nem kapcsolódik külön negatív kommentár.

6. A névelemek sorrendje és kulturális kongruenciája

6.1. A névelemek sorrendje. – Ahogy a korábbiakban már szóltunk róla, az élclapi névadás kulturális aspektusú vizsgálata során figyelembe veendő a magyar személynévrendszer sajátossága, a családnév + egyénnév sorrend is, hiszen egy más kultúrájú népcsoport ábrázolása során az eltérő vagy a magyarral megegyező névsorrend is jelentőséggel bír.

A névsorrend szempontjából a vizsgált korpusz a mutatott tendenciák szerint két nagyobb periódusra bontható. A századfordulótól a 20-as évek elejéig a magyar sorrendű alakok számaránya folyamatosan növekszik, míg a 30-as évek elejére ez a szám visszaesik, majd egy 1937-ig tartó, újból növekvő tendencia veszi kezdetét (3. táblázat).

Év	Teljes név (családnév + keresztnév) (db)	Ebből magyar névsorrendű (db)	Összesen (%)
1901	224	64	28,57
1910	66	44	66,66
1920	94	57	63,33
1929	46	14	30,43
1933	87	35	40,23
1937	22	20	90,90
Összesen	**539**	**234**	**43,41**

3. táblázat: A teljes, magyar sorrendű nevek száma a korpuszban

A korábbi részelemzések során láthattuk, hogy mind az „ősmagyar" vagy történelmi magyar egyénnevek, mind pedig a magyarosított családnevek száma csökken a 20-as évektől kezdve (vö. 1. és 2. táblázat). Ebbe a folyamatba a névsorrend kapcsán tapasztaltak is beilleszthetők. A jelenséget a korabeli szociokulturális és politikai viszonyok kontextusában vizsgálva ismét azt mondhatjuk, hogy az antiszemitizmus erősödésének idején az asszimiláns zsidóság szószólójaként számon tartott élclap az idegen névsorrenddel is felismerhetővé, jelöltté teszi és archetipizálja az ortodox zsidóságot. Ezt szemléltetik többek között az alábbi nevek is: *Gedalje Blauduft, Leopold Bimsenstein, Naftóle*

Mermelstein, Códek Wasservogel (1929), *Dovidl Hinterisch, Jankev Klatsch, Mendele Süssmilch, Chájem Topp* (1933).

A névsorrend kapcsán további vizsgálandó kérdés, hogy a magyarosított családnevek esetében milyen az élclapban megjelenő névelemek sorrendje: a magyarosított családnevet és egyénnevet is viselő figurák 94,23%-a magyar sorrendű nevet visel (például *Kun Bertalan, Mandula Izidor, Reményi Mózes*), de akad olyan figura is, akinek magyarosított családneve az egyénnév után következik *(Izidor Tizenháromhalmi).*

Összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy az idegen névelemekből álló személynevek idegen névsorrenddel szerepelnek, míg a magyarosított családnévvel rendelkező figurák nevének túlnyomó többsége megfelel a magyar névsorrendnek. Amennyiben azt is figyelembe vesszük, hogy az élclapban megjelenő nevek mesterséges alkotások, elmondhatjuk, hogy a zsidó figurákat jelölő nevek létrehozói a névalkotás során leképezik a névasszimilációval járó természetes változásokat is, ti. azt, hogy az idegen eredetű családnév megváltozásával vagy megváltoztatásával többnyire együtt jár az adott közösség névrendszerében megszokott formák igazodása a domináns típushoz, itt tehát az egyénnév + családnév helyett a családnév + egyénnév sorrendhez (FARKAS 2009: 31). Ebből az aspektusból nézve a névalkotók többnyire nem teszik jelöltté a zsidó szereplőket, így a magyarosított családnevet viselőket sem. Az ő elnevezésükkor ugyanis éppen az volna a jelölt alak, ha az egyénnév megelőzné a magyarosított családnevet, mint a fentebb említett *Izidor Tizenháromhalmi* esetében.

6.2. A névelemek kulturális kongruenciája. – FENYVES KATALIN (2009) korábban már említett elemzésében az általa vizsgált SZINNYEI-féle korpuszban[3] található egyénnevek kulturális sajátosságait az alapján állapította meg, hogy egy-egy egyénnév jellemzően inkább magyar vagy inkább idegen (többnyire német) családnevekkel együtt fordul-e elő.

A FENYVES által felsorolt összes egyénnév kulturális jellemzőinek bemutatására itt nincs módom, ezért csak azokat a férfi egyénneveket emelem ki, amelyek a vizsgált élclapi korpuszban is szerepelnek. Eszerint a *Béla,* a *Dezső* és a *Gyula* tanúskodik erősebb magyar kulturális vonzalomról, míg az *Adolf,* az *Ignác,* a *Lipót,* valamint a *Mór ~ Móric* jellemzően német, illetve zsidó kulturális kötődést jelez (FENYVES 2009: 149).

A német, illetve zsidó kulturális kötődést valószínűsítő nevek esetében az élclapi névanyag megfelel ennek a FENYVES (2009: 149) által valós névviselők adatai alapján megállapított tendenciának: családnévvel együtt állva a *Mór ~ Móric* 86,70%-ban német(es) vagy zsidós családnévvel kapcsolódik össze, ugyanez az arány az *Adolf ~ Dolfi* esetében 78,57%, az *Ignác*-nál 75%, a *Lipót* pedig mindig német(es) családnévvel áll a vizsgált élclapi névállományban. Ezek az egyénnevek tehát kulturálisan kongruensek a mellettük található családnévvel.

A tipikusan magyar egyénnevek esetében azonban mást tapasztalunk: ezek kulturális inkongruenciát mutatnak a hozzájuk kapcsolódó, jellemzően nem magyar nyelvi eredetű családnévvel (4. táblázat).

[3] Megjegyzendő, hogy jelen elemzés anyaga a FENYVES által vizsgálttal nem állítható teljesen párhuzamba, hiszen az utóbbi korpuszát egy 1891-től megjelenő, névanyagát tekintve a 19. század második feléig terjedő, valós személyneveket feldolgozó munka adja.

Év	Családnévvel álló „ősmagyar”, magyar egyénnevek (db)	Ebből magyar családnévvel rendelkezik	
		db	%
1901	13	12	92,3
1910	7	5	71,4
1920	8	5	62,5
1929	1	1	100,0
1933	2	2	100,0
1937	1	1	100,0
Összesen	**32**	**26**	**81,3**

4. táblázat: Az „ősmagyar”/magyar egyénnevek és a hozzájuk kapcsolt családnevek közti kulturális kongruencia

A FENYVES-féle felsorolásban és az élclapi névanyagban egyaránt megtalálható keresztnevek közül a *Béla* és a *Dezső* német vezetéknévvel (*Berger* és *Krehntopp*) egészül ki a Borsszem Jankó anyagában. Ugyanez igaz a *Gyulá*-ra is, amely mellett a *Krehntopp,* a *Rosenberg,* illetve a *Steinitz* családnevet találjuk.

A névelemek közti kulturális inkongruencia még erőteljesebb az „ősmagyar”, illetve történelmi magyar egyénnevek esetében: az ilyen jellegű egyénnevek 95%-ban német(es) családnév mellett állnak az élclapban. Erre a jelenségre szemléletes példák az alábbiak: *Birnstigel Bendeguz* (sic!), *Feigelstock Bendeguz* (sic!), *Kohn Töhötöm, Lebersaft Attila, Turteltaub Árpád, Zwetschkenblau Töhötöm.* Ellenpéldaként csupán két név említhető: *Kékfi Árpád* és *Rákóczi Árpád.*

Az „ősmagyar” vagy történelmi magyar egyénnevek esetében a családnevekkel való kulturális inkongruencia a névadásban megjelenő szándékolt humorteremtést is példázza. Az egyénnév és a családnév ilyesfajta „kulturális szembeállítása” ugyanis a korszak egyik jellegzetes névadási jelenségét, a hangsúlyozottan magyar kulturális kötődést jelző egyénnevek egyre gyakoribb előfordulását teszi humor tárgyává. Az, hogy az ilyen egyénneveket viselő zsidó figurák többnyire jellegzetesen zsidó(s) családneveket kapnak, jelezheti, hogy a zsidók esetében az „ősmagyar” vagy történelmi magyar egyénnevek gyakorisága csupán a névdivat hatása. Ez a fajta névadási stratégia ugyanis implicite azt sugallja, hogy hiába visel egy zsidó kifejezetten magyar, sőt „ősmagyar” egyénnevet, attól még zsidó marad. (Kiváló példa erre a *Kohn Töhötöm* személynév, amely egy történelmi magyar egyénnevet egy specifikus zsidó családnévvel kapcsol össze.)

A kulturális inkongruencia teremtette humor részeként ugyanezen gondolat kifejezésére alkalmas az imént bemutatott eljárás fordítottja is, vagyis hogy a magyarosított családnévvel rendelkező zsidó figurák legtöbbször német eredetű vagy tradicionálisnak számító zsidó egyénnevet viselnek (5. táblázat). Így találkozhatunk *Bőr Leó, Gyöngyházi Izidor, Hárshalmi Naftali, Herczeghalmi Pinkász, Kaplonyi Izrael, Reményi Mózes, Szentignáczy Pinkász* vagy *Vér Mór* nevű izraelita szereplővel is a Borsszem Jankó hasábjain.

Különösen hangsúlyos ez a tendencia a (fő)nemesi, illetve magyar történelmi vonatkozású családnevet viselőknél. Közülük mindössze egy figura, a korábban is említett *Rákóczi Árpád* kapott magyar keresztnevet, míg a többi szereplő idegen kulturális kötődésre utaló egyénnevet visel *(Kossuth Jeremiás, Rákóczi Izidor, Széchenyi Kóbi, Zicsi Éliás)*. Az utóbbira az írói névadásban is találunk példát: Mikszáth Kálmán „Új Zrínyiász”-ának banktisztviselő Zrínyi Mórja is arra a jelenségre reflektál, hogy a névmagyarosítás során

többen választottak történelmi vonatkozású magyar családnevet, noha nem kötődtek az adott történelmi családhoz.[4] Az élclapi névanyagban a magyarosított családnevek esetében is egyértelműen érvényesül tehát a kulturális inkongruencia, hiszen az egyénnévvel is rendelkező figuráknak mindössze 4,41%-a visel magyar egyénnevet. Feltűnő ugyanakkor, hogy – mint a korábbiakban már utaltam rá – az élclapi névalkotók ebben az esetben nem élnek a névsorrend adta humor esetleges lehetőségével, vagyis az idegen kulturális kötődésre utaló egyénnevek a magyar névsorrendnek megfelelően, a magyarosított családneveket követve szerepelnek.

Év	Magyarosított családnévvel rendelkezik (db)	Ebből speciálisan magyar vagy magyarrá vált keresztnévvel rendelkezik	
		db	%
1901	26	3	11,5
1910	19	5	26,3
1920	20	5	25,0
1929	8	0	0,0
1933	7	0	0,0
1937	4	1	25,0
Összesen	**84**	**14**	**16,7**

5. táblázat: A magyarosított családnevek és a hozzájuk kapcsolt egyénnevek közti kulturális kongruencia

7. Összegzés és kitekintés. – Tanulmányomban egy korábban már részletesen bemutatott és elemzett élclapi korpuszt, a Borsszem Jankó zsidó figuráinak neveit vizsgáltam a 20. század első felében. A korábbi elemzés legfontosabb eredményeinek ismertetése után jelen írásban egy új szempontra hívtam fel a figyelmet, amelynek beemelése hasznos információkkal egészítheti ki az élclapi névadásról eddig megállapítottakat. A vizsgálat ugyanis rámutatott, hogy az élclapi névanyag tanulmányozásakor a névelemek kulturális kongruenciája is fontos aspektus, mivel a nevek az általuk hordozott (látszólagos) információtartalom, illetve a korabeli névideológia miatt a humorteremtés eszközei lehetnek a különböző társadalmi és etnikai csoportok ábrázolása során. A család- és egyénnevek közti kulturális inkongruencia ugyanis éppúgy jelöltté teheti a szereplők idegen származását, mint a magyartól eltérő sorrendben használt névelemek.

Az elemzésből az is kiderült, hogy a Borsszem Jankóban a névelemek közti kulturális inkongruencia megteremtésével alkotott nevek alkalmazása jellemző eljárás volt a zsidó szereplők jelöltté tételére. A hangsúlyozottan magyar egyénnevet viselő figurák túlnyomó többsége ugyanis kulturálisan inkongruens családnevet viselt, a történelmi magyar családnevek mellett pedig szinte mindig idegen kulturális kötődést kifejező egyénnév állt.

A későbbi, élclapi névanyagot vizsgáló szocioonomasztikai kutatások során tehát a névelemek kulturális viszonyának tanulmányozása is releváns lehet. Jelen vizsgálat további irányát pedig az élclapi fiktív nevek alkotásmódjának összevetése jelentheti más

[4] Az 1933-as, Keresztes-Fischer Ferenc-féle rendelet már „elvi okokból" nem engedélyezte a „történelmi (irodalom, művészettörténeti) nevek, továbbá ismertebb nemesi (főnemesi) családok nevei"-nek felvételét (vö. KOZMA–FARKAS 2009: 371).

humoros műfajok (viccek, paródiák) névadási módszereivel, valamint további vizsgálat tárgya lehet az élclap szerzőinek és közönségének szociokulturális és politikai háttere, így feltételezhető kulturális tudása-kötődése is.

Hivatkozott irodalom

BENKŐ LORÁND 1948–1949. A családnév-változtatás kérdései. *Magyarosan* 17: 40–5, 65–76; 18: 1–6.

BLAU HENRIK – LÁNG KÁROLY szerk. 1941/1995. *Szájról-szájra* (sic). *Magyar–jiddis szógyűjtemény*. Budapest. (Hasonmás kiadás.)

BUZINKAY GÉZA 1983. *Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúrák a XIX. század második felében.* Budapest.

BUZINKAY GÉZA 1988. Társadalmi karikatúrák az élclapokban. In: BUZINKAY GÉZA szerk., *Mokány Berczi és Spitzig Itzig, Göre Gábor mög a többiek… A magyar társadalom figurái az élclapokban 1860 és 1918 között.* Budapest. 695–708.

DERSI TAMÁS 1973. A Borsszem Jankótól a Herkó Páterig. In: UŐ: *Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok.* Budapest. 5–41.

FARKAS TAMÁS 1999. A magyar családnév (látszólagos) információtartalma és a névváltoztatások háttere. In: KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA szerk., *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére.* Budapest. 80–6.

FARKAS TAMÁS 2004. A családnevek konnotációjáról. *Névtani Értesítő* 26: 49–57.

FARKAS TAMÁS 2009. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.

FENYVES KATALIN 2009. Hirschlből Szarvady és Ábrahám fia, Jenő: a névválasztás mint akkulturációs stratégia. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 137–53.

FENYVES KATALIN 2010. *Képzelt asszimiláció? Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe.* Budapest.

FROJIMOVICS KINGA 2003. Jewish Naming Customs in Hungary from the Turn of the Twentieth Century until the Holocaust. Elhangzott: *The 23rd International Conference on Jewish Genealogy, July 20–25, 2003. Washington D. C.* http://www.jewishgen.org/hungary/2003nameskinga.html (2013. 09. 01.)

FROJIMOVICS KINGA – KOMORÓCZY GÉZA – PUSZTAI VIKTÓRIA – STRBIK ANDREA szerk. 1995. *A zsidó Budapest. Emlékek, szertartások, történelem* 1–2. Budapest.

GYURGYÁK JÁNOS 2001. *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2002. A héber-zsidó névadás. *Névtani Értesítő* 24: 67–79.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. *Személynevek*. Budapest.

HASLINGER, PETER 1993. Ungarn und seine Nachbarn 1918–1938 in den Karikaturen der satirischen Zeitschrift „Borsszem Jankó". *Ungarn-Jahrbuch* 21: 63–87.

KARÁDY VIKTOR 1997. *Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció*. Budapest.

KARÁDY VIKTOR 2001. *Önazonosítás, sorsválasztás. A zsidó csoportazonosság történelmi alakváltozásai Magyarországon.* Budapest.

KARÁDY VIKTOR 2009. A névmagyarosítások társadalomtörténeti összefüggései. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 41–57.

KECSKÉS JUDIT 2008. A felekezeti névpreferencia modelljei. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* Budapest. 369–79.

KOVALOVSZKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás.* MNyTK. 34. Budapest.
KOZMA ISTVÁN 2009. Közeledés, vagy az elkülönülés reprodukálása másként? Zsidó és keresztény névválasztás a századfordulón. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 153–73.
KOZMA ISTVÁN – FARKAS TAMÁS 2009. Dokumentumok a magyarországi családnév-változtatások állami szabályozásának történetéből (1787–2002). In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 353–97.
MAITZ PÉTER 2008. A „szent ügy". A dualizmus kori névmagyarosítási propaganda nyelvészeti elemzése. *Névtani Értesítő* 30: 7–33.
NAGY FERENC 1968. A nyelvi humor főbb típusai. *Magyar Nyelvőr* 92: 10–22.
NÉMETH LUCA ANNA 2012. Zsidó figurák nevei a Borsszem Jankóban a 20. század első felében. *Névtani Értesítő* 34: 49–65.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest.
TAMÁS ÁGNES 2010. Magyar élclapok nem magyar nemzetiségű szereplőinek nevei a 19. század második felében. *Névtani Értesítő* 32: 79–92.
TAMÁS ÁGNES 2011. Nemzetiségi szereplők neveinek összehasonlító elemzése bécsi és magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 33: 121–31.
TAMÁS ÁGNES 2012a. Changing stereotypes of national minority groups. In: T. LITOVKINA, ANNA – SOLLOSY, JUDITH – MEDGYES, PÉTER – BRZOZOWSKA, DOROTA szerk., *Hungarian Humour.* Kraków. 153–65.
TAMÁS ÁGNES 2012b. Zsidó személynevek és névmagyarosítás a Herkó Páter 1898. évfolyamában. *Névtani Értesítő* 34: 41–8.
VÖRÖS KATI 2003. Judapesti Buleváron. A „zsidó" fogalmi konstrukciója és vizuális prezentációja a magyar élclapokban a 19. század második felében. *Médiakutató* 1: 19–45.
ZEKE GYULA 1990. A budapesti zsidóság lakóhelyi szegregációja a tőkés modernizáció korszakában (1867–1941). In: LENDVAI L. FERENC – SOHÁR ANIKÓ – HORVÁTH PÁL szerk., *Hét évtized a hazai zsidóság életében* 1. Budapest. 162–85.

NÉMETH LUCA ANNA

ANNA LUCA NÉMETH, **Order and cultural congruence of the elements in personal names for Jewish characters appearing in a Hungarian humour magazine entitled Borsszem Jankó in the first half of the 20th century**

This study is based on previous research, which examined the name stock referring to Jewish characters occurring in a Hungarian humour magazine entitled Borsszem Jankó between 1901 and 1937. This paper focuses on a new aspect of the analysis of the names in a humour magazine: the author discusses the cultural congruence between given names and family names, which proved to be a relevant factor in creating humour with names. In addition, the order of the elements in personal names is also examined. As for the cultural congruence, it can be ascertained that the Hungarian given names stand together with foreign (mostly German) family names for the most part, and the foreign given names appear together with Hungarian family names. Based on this examination the author draws attention to the relevance of this aspect in analysing name stocks of humour magazines in the future.

MIGRÁNS GYERMEKEK NÉVHASZNÁLATA EGYÉNNÉV-VÁLASZTÁS NYELVI-KULTURÁLIS KONTAKTUSHELYZETBEN

1. A téma. – Az utóbbi néhány évben a Magyarországon élő migráns gyermekek nyelvi és társadalmi integrációját segítő nyelvészeti programban tevékenykedtem. S miközben készültek a kiadványok, a próbaoktatás során megismerkedtem Yivel, Mohameddel; Vivivel, akit hivatalosan *Huong*-nak hívnak, de ő ragaszkodik a *Vivi*-hez; vagy Tomival, akiről a félév során derült ki számomra, hogy csak az iskolában *Tomi.* Évek óta figyelem, a gyermekek eltérő identitáskomponensei hogyan teszik lehetővé, hogy magyar eredetű vagy a magyar névhasználatra jellemző divatneveket válasszanak maguknak, beilleszkedjenek egy magyar közösségbe, miközben ragaszkodnak kínai, vietnámi, török stb. származásukhoz és eredeti vallásukhoz. Írásomban olyan migráns gyermekek névhasználatát mutatom be, akik a magyar közoktatási rendszer alap- és fejlesztő szakaszában tanulnak. Mint cikkem címe is jelzi, a feldolgozáshoz FARKAS (2009) azon szempontjait választottam, amelyek kiterjeszthetők az egyénnevekre.

Magyarország etnikumok, kultúrák, nyelvek érintkezésének színtere volt, és ma is az. Ezt az érintkezést napjainkban a migráció kapcsán leginkább demográfiai, szociológiai és kulturális-antropológiai szempontból vizsgálják. A téma aktualitását, fontosságát jelzi, hogy a Magyar Tudomány 2013/3. száma is „Migráció a mai Magyarországon" címmel jelent meg. A kötet cikkei olyan, a névtanra átfordítható, izgalmas kérdéseket vetnek fel, mint például a Magyarországról történő munkaerő-piaci elvándorlás hatása a névrendszerünkre. Hogyan befolyásolja az uniós állampolgárokra vonatkozó szabad mozgás joga, vagy a 2010-től bevezetett, 2013-ban jelentősen egyszerűsített honosítási eljárás a magyar személynévrendszert? Mely családnevek, egyénnevek pozíciója gyöngül az elvándorlás, s erősödik a bevándorlás kapcsán? Ez utóbbi vizsgálatára HAJDÚ már korábban felhívta a figyelmet: valamennyien tapasztaljuk – mint írja –, hogy arab, kínai, vietnámi, koreai származásúakkal szaporodott a magyar állampolgárok száma, s neveikkel (*Abd-Allah ~ Abdalla, Abd el Hamid ~ Abdelhamid, Abdulla ~ Abdullah, Mohamed ~ Mohammed ~ Mohammad; Chang, Cheng, Chen, Li, Lin* stb.) gazdagodott a magyar névkincs (HAJDÚ 2009: 31). Saját kutatásom, noha szintén a bevándorláshoz kapcsolódik, az ellentétes hatást, a migráns gyerekek egyénneveiben kimutatható asszimilációs és ezzel együtt akkulturációs stratégiát vizsgálja.

A mai migránskutatást névtani szempontból rendkívül fontosnak tartom, mert a jelenkori szociokulturális hasonulási folyamatok megismerése és leírása közelebb vihet bennünket történeti névtani forrásaink pontosabb feldolgozáshoz. A *szociokulturális hasonulás* mint terminus általános értelemben foglalja össze a társadalmi életközösségek érintkezésével egyén/csoport szinten zajló változások azon típusait, amelyekben az érintkezés következményeként a felek szociokulturális sajátosságai megváltoznak. E fogalommal fogható tehát össze az asszimiláció, az integráció és az akkulturáció (vö. BICZÓ 2011: 19), amelyek az elmúlt évek névkutatásában jelentős teret kaptak; pl. akkulturáció (FENYVES 2009),

egyéni és/vagy csoportidentitás (BINDORFFER 2009), identitásfaktorok (RANCZ 2009), domináns és kisebbségi közösségek névhasználatának egymásra hatása (KOZMA 2009), névhasonulási folyamatok lenyomata lapokban (TAMÁS 2011, NÉMETH 2012).

A jelenkori és a történeti migráns csoportok életmódjában és névadási sajátosságaiban – korábbi felekezeti-etnikai vizsgálataim alapján – számos párhuzamot fedeztem fel. Mindegyik csoport önszerveződése nyelvi vagy vallási meghatározottságú; többségük egész Európát behálózó kereskedelmi tevékenységet folytat; családi kapcsolataik szorosak, és nemcsak Magyarországhoz kötik őket, hanem az anyaországhoz és kereskedelmi tevékenységük helyszíneihez is. E párhuzamok névtani vetületei ellentétesnek látszó folyamatokban mutathatók ki: a nyelvi vagy vallási csoportra jellemző névadási szokásokhoz való ragaszkodásban, és sokféle országra jellemző névhatás együttes megjelenésében. De míg a történeti személynévkutatás forrásai csak a szociokulturális hasonulási szakaszokat, például az asszimiláció lépcsőfokait vagy annak eredményeit képesek dokumentálni, és a motivációkat valójában a kutatók társítják az adat mellé, addig a jelenlegi migránskutatás interjúi rögzíthetik a motivációkat, s bemutathatják, hogy a névkincsben írásban rögzülő változások előtt a szóbeliség szintjén milyen folyamatok zajlanak/zajlottak le.

GORDON (1964) szerint az asszimiláció lépcsőfokai közül az első az akkulturáció, amely nem mindig vezet végleges asszimilációhoz, inkább csak gazdagítja az eredeti identitást. Reverzibilitása miatt nagyon nehéz ezt a lépcsőfokot kimutatni a történeti névanyagokban, ugyanakkor könnyen megragadható a mai kutatásokban. A második lépcsőfok a strukturális asszimiláció, amikor a kisebbségi társadalom tagjai belépnek a többségi társadalom intézményrendszerébe, a harmadik pedig a maritális asszimiláció, amely a vegyes házasságok révén jön létre. Mindkettő könnyen beazonosítható a történeti és a mai forrásokban. Ezzel szemben az identifikációs asszimilációt (amelyben kialakul a kisebbségben a többséggel való összetartozás élménye) és az attitűdasszimilációt (amely szerint a többség befogadóan viszonyul a kisebbséghez) az anyakönyvek nem rögzítik. Így a kutatók csak a tendenciák és más történeti források alapján írhatják le őket, a jelenkori vizsgálatok viszont támpontot adhatnak a történeti elemzésekhez. Múlt és jelen migrációs folyamatainak összekapcsolása (az én gondolkodásomban például a 19. századi zsidó vagy görög ortodox névasszimiláció összekapcsolása a jelenkori kínaival, vietnámival stb.) csak első pillantásra merész párhuzam. A kortárs szociológia meghatározó alakja, GIDDENS (2008: 409) is elfogadja COHEN (1997) kutatásait, aki a globális diaszpórák közös vonásait írta le.

2. Kik azok a migránsok? – Az uniós jogharmonizáció következtében a Magyarországon élő külföldieknek két csoportját különböztetjük meg. Az Európai Unió tagállamaiból érkező ún. második országbeli állampolgárokat, és az Unión kívülről jövő ún. harmadik országokból származókat. Ez utóbbiak a magyar jogrendben eltérő státusúak lehetnek: vannak köztük hontalanok, menekültek, oltalmazottak; s akiket szorosabban véve migránsnak tekintünk, azok a tartózkodási, bevándorlási vagy letelepedési engedéllyel Magyarországon élők. Vizsgálatom fókuszába ez utóbbi csoport tartozik. A felmérésben 78 gyermek vett részt. Közülük 29 kínai, 17 vietnámi, 11 szíriai, 4 észak-amerikai, 4 török, 3 mongol, 2 kanadai, 1 jordániai, 1 nigériai, 1 orosz, 1 ukrán származású diák volt, továbbá 4-en a származási országuk megjelölése nélkül arabnak vallották magukat. Csak az orosz és ukrán származási csoport alulreprezentált kutatásomban, a többi megfelelően tükrözi a hazai migrációs statisztikákat (WETZEL 2011: 117–29). A gyerekek öt

budapesti iskola tanulói. Az iskolák között van hagyományos nyolcosztályos magyar tannyelvű intézmény, két tanítási nyelvű általános iskola, szakiskola és gimnázium is. Három intézményben segíti a nyelvi beilleszkedését a magyar mint idegen nyelv (MID) oktatása, s egy iskolában működik interkulturális oktatási program is. A diákok évfolyam szerinti megoszlása második osztálytól nyolcadikig terjed, nemek szerinti arányuk kiegyenlítettnek mondható (33 fiú : 45 lány). A felmérés 2012. szeptembertől decemberig tartott, azaz egy iskolai félévet fogott át. Ez időszak alatt a gyerekek havonta egy-egy (összesen 3), a magyar nyelvi kompetencia fejlődését mérő tesztet töltöttek ki. Ezekkel az önazonosításban mutatkozó asszimilációt szándékoztam nyomon követni. Ezenkívül a projekt végén a gyerekek kitöltöttek egy névhasználati szokásaikról szóló 8 pontos kérdőívet is.

Azért választottam a 8–14/15 éves migránsokat kutatásom alanyainak, mert az ő nyelvi- és névasszimilációjuk iskolai szocializációjuk következtében gyorsabb ütemű, mint a felnőtteké. Identitáselemeik flexibilisek, amihez hozzájárul az is, hogy bár nem magyar állampolgárok, egy részük már Magyarországon született (a 78 gyermekből 32 fő, azaz 41%-uk). A gyerekek magyar anyanyelvű társaikkal integrált osztályokban tanulnak. A külföldiek osztályba sorolása a magyar jogszabályoknak megfelelően az életkor alapján történik (a legfontosabb tényezőre, a nyelvtudásukra való tekintet nélkül!). A magyar nyelv ismerete csak a MID órákon csoportszervező elv, ezért a gyermekeknek a saját osztályukban a domináns magyar közösségbe, nyelvi felzárkóztató óráikon pedig a különböző nemzetiségekhez tartozó, különböző életkorú migráns társaik közé kell beilleszkedniük. Így rájuk nézve fokozottan igaz, hogy a természetes folyamatként is zajló, a nyelv- és névhasználatot egyaránt érintő asszimilációjuk a domináns közösség részéről támogatott vagy elvárt jelenség, s a beilleszkedés számukra az előrejutás – jelen esetben a tanulmányi előrehaladás – eszköze vagy feltétele, esetleg az idegen származás jegyétől való menekülés egyik formája (vö. FARKAS 2009: 32).

3. A névsorrendben mutatkozó kontaktushatások. – FARKAS TAMÁS (2009: 28) családnévrendszerünk kialakulása kapcsán jegyzi meg, hogy „a magyar névsorrend elindíthatta a magyarországi kisebbségi személynévhasználat átalakulását; sőt, a 20. századig általában a külföldi személyek nevének magyaros használatát is meghatározta: *Kálvin János, Verne Gyula, Marx Károly* stb.” Megállapítása a 21. századra is kiterjeszthető, mivel a magyar nyelvpolitikai környezet a bevándorlók névhasználatát figyelmen kívül hagyva a családnév + keresztnév névsorrendet támogatja. Az anyaország által kibocsátott dokumentumok alapján (ezeket tekintem az eredeti okmányoknak) a magyar hatóságok olyan okiratokat állítanak ki, amelyek a magyar névsorrendben rögzítik a külföldi személy nevét. Az ideiglenes tartózkodásra jogosító igazoláson, a lakcímet igazoló hatósági igazolványon, a TAJ-kártyán szerepel a „családi és utónév” megjelölés, azaz a névsorrendre utaló megnevezés, a huzamosabb magyarországi tartózkodásra jogosító okiratokon (pl. a tartózkodási engedélyen és az állandó tartózkodási kártyán) lévő „neve” rovat viszont már nem utal a névsorrendre. Ez a domináns közösség felől nézve „természetesen” családnév + utónév formájú, a kisebbség felől nézve viszont „kötelezően” magyar névsorrendű.

A magyar névformához való igazítás nem pusztán sorrendi csere, hanem névtani szempontból jelentős átalakítás. Főként a nexusneveket érinti, amelyek genetikai vagy működési alapon szerveződő közösségekhez (anyához, apához, családhoz, klánhoz, nemzetséghez stb.) való tartozást fejeznek ki (HOFFMANN 2008: 11).

A beutazásra szolgáló, azaz az anyaországban kiadott dokumentumok és a magyar hatóságok által kiállított okiratok összevetésével az alábbi átstrukturálódást tapasztaltam:[1]

a) **A családhoz való kapcsolati név válik a névszerkezet első elemévé**. Ez a változtatás a kínai és a vietnámi neveket kivéve mindegyik névadatra jellemző; pl. szír *M.* [En.] + *Abdullah* [Csn.] > magy. *Abdullah* [Csn.] + *M.* [En.], amerikai *A*. [En.] + *Marwan* [Csn.] > magy. *Marwan* [Csn.] + *A.* [En.].

b) **Az apához való kapcsolati név kiesik a névszerkezetből**. Ezt a tendenciát az orosz, ukrán és mongol diákok okmányai mutatják, pl. az orosz *Сергей* [En.] + *Сергеевич* [An.] + *C.* [Csn.] magyar okmánya *Ch.* [Csn.] + *Sergey* [En.] névre szól.

c) **Klánhoz, nemzetséghez tartozást kifejező vagy egyéb nexusnevek kerülnek családnévi pozícióba,** ami lényegében a nexusnevek rendszerén belüli változás. Az arab és nigériai gyerekek névanyagában találtam a következő példához hasonló változtatásokat: *Abd-al Zain* [En.] + *A.* [An.] + *A.* [nagyapa neve] + *A.* [Csn.] > magy. *A.* [Csn.] + *A.* [Csn] + *Abdaalzain* [En.]. Mivel az apára és nagyapára vonatkozó nexusnév megegyezett, a magyar hatóságok az egyiket elhagyták, a másik nevet családnévként pozicionálták, az egyéni nevet pedig egybeírva rögzítették.

d) **Nexusnevek kerülnek referáló névi pozícióba**. Látszólag a kínai nevek sorrendjét érinti a legkevesebb változás, a kognitív alapú megközelítés szempontjából mégis e nevek szenvedik talán a legjelentősebb átformálást. A családnevet követő második névelem a kínaiaknál lehet generációs név. Ez a névtípus azt mutatja meg, hogy a családon belül melyik generációhoz tartozik a név viselője (HAJDÚ 2003: 167), azaz nexusnév. S mivel ez a névelem ma már a kínai névhasználatban is ritka, továbbá a névviselő korlátozott magyar nyelvi kompetenciája miatt el sem tudja magyarázni a szerepét, sőt sok esetben nincs is abban a pozícióban, hogy a magyar okmány kiállításakor minősíthesse a névelemet, a nexusnév a referáló nevek, egyénnevek közé kerül. A második névelemet gyakorta egybeírják a magyar hatóságok a harmadik névelemmel, a tulajdonképpeni egyénnévvel, s mivel az okiratokban nyomtatott nagybetűk szerepelnek, semmi sem jelzi a két név terjedelmét; pl. kínai okmány: *Ch.* [Csn.] + *Xian* [generációs név] + *Ling* [En.] > magy. *CH.* [Csn.] + *XIANLING* [En.].

A magyarországi hivatalos érintkezés fórumain a fenti módokon kiállított okmányokat használja a személy. Ugyanakkor az iskolai írásbeli kommunikáció átmenetet képez a hivatalos és a nem hivatalos érintkezési formák között. A kiválasztott iskolákban a tanulóknak lehetőségük van az anyanyelvük szerinti névforma használatára, sőt az egyik iskolában ezt támogathatja az is, hogy a többség több tanórában is a kisebbség anyanyelvén tanul. A magyar névhatás ennek ellenére is jól kimutatható a gyermekeknél. A 78 gyermekből 76 használt latin betűs névleírást mindhárom tesztjében. Két kínai fiú az első tesztjében az anyanyelvi lejegyzés és a latin betűs változat kombinációját alkalmazta (az 1. táblázatban: 1–2. adatközlő). A névasszimiláció folyamatát az ő tesztjeik tükrözik leginkább. A félév elején a kínai név az önazonosítás (leg)fontosabb eleme, a tanév előrehaladtával azonban az iskolai környezetben megszűnt a szerepe.

A névsorrendet nézve: minden gyermek magyar sorrend szerint írta föl nevét a tesztekre. Közülük azonban 4-en nem ragaszkodtak a teljes névformához. A nigériai és az egyik arab

[1] A gyermekek teljes nevét személyiségi okokra hivatkozva nem közölhetem, a névszerkezetet rövidítésekkel írtam le (En.: egyéni név, Csn.: családnév, An.: apanév; az 1. táblázatban l. még Gn.: generációs név).

tanuló négyelemű neve helyett a magyar névformához leginkább illeszkedő családnév + egyénnév kételemű kombinációt használta, az orosz és az ukrán diák pedig elhagyta az apanevét. Az ő esetükben a magyar okmányok szerinti név alkalmazását az is elősegíti, hogy a nem latin betűs írásrendszert alkalmazó gyerekek számára fizikailag könnyebb, gyorsabb a kételemű névforma használata. A magyar vagy az anyaországban kiállított okmányokban szereplő névelemek mellett 11 tanuló (1 mongol, 2 vietnámi és 8 kínai) a hivatalos névszerkezetében nem szereplő nevet is felhasznált az önazonosításra (az 1. táblázat *-gal jelölt elemei). A 3-as számú mongol adatközlő a 2. és 3. tesztjében utónevének természetes névasszimilációval alakult formáját jegyezte le *(Khongorozul > Hangarazol > Hangara),* amely szólítónévként funkcionált a közösségben, kognitív szempontból pedig affektív név. Hasonlóképpen szólítónevek jelentek meg a kínai gyerekeknél is *(Peti, Petike, Tomi, Zsolti; Anna, Iza, Nina, Szandi, Vivien),* ám ezek a magyar névrendszerből kerültek ki, s egy kivétellel *(Vivien)* nem állnak hangzásbeli vagy jelentésbeli kapcsolatban a gyermekek egyik névelemével sem. Fontos megjegyezni, hogy pragmatikai, illetve kognitív szempontból e nevek egy része módosított, affektív név, míg más részük választott, referáló név. Érdemes kiemelni az asszimilációs szempontból a 7. adatközlőt, akinél a magyar név veszi át a teljes önazonosítás szerepét. Egyetlen adat tér el az általánosan jellemző névasszimilációtól (a 11. adatközlőé), aki a saját kultúrához való ragaszkodást testesíti meg, anyanyelvéből választott szólítónevet használ *(Szui),* s vesszővel is elválasztja azt a hivatalos nevétől.

Sorszám	1. teszt	2. teszt	3. teszt
1.	(teljes név kínai írásmóddal) + *Tomi** [En.] + *L.* [Csn.] + *W.* [En.] + *Y.* [En.]	*L.* [Csn.] + *W.* [En.] + *Y.* [En.]	*Tomi** [En.] + *L.* [Csn.] + *W.* [En.] + *Y.* [En.]
2.	*Zsolti** [En.] + (teljes név kínai írásmóddal) + *Y.* [Csn.] + *Ch.* [En.] + *Ch.* [En.]	*Zsolti** [En.] + *Y.* [Csn.] + *Ch.* [En.] + *Ch.* [En.]	*Zsolti** [En] + *Y.* [Csn.] + *Ch.* [En.] + *Ch.* [En]
3.	*A.* [Csn.] + *Hangarzol* [En.]	*Hangara*	*Hangara*
4.	*L.* [Csn.] + *V.* [Csn.] + *H.* [En.] + *Peti**	*L.* [Csn.] + *V.* [Csn.] + *H.* [En.] + *Peti**	*L.* [Csn.] + *V.* [Csn.] + *H.* [En.] + *Peti**
5.	*N.* [Csn.] + *T.* [En.] *H.* [En.] + *Szandi**	*N.* [Csn.] + *T.* [En.] *H.* [En.] + *Szandi*	*N.* [Csn.] + *T.* [En.] *H.* [En.] + *Szandi*
6.	*W.* [Csn.] + *W.* [En.] *Vivien**	*W.* [Csn.] + *W.* [En.] *Vivien**	*W.* [Csn.] + *W.* [En.] *Vivien**
7.	*X.* [Csn.] + *Y.* [En.] + *Nina** [En.]	*Nina**	*Nina**
8.	*S.* [Csn.] + *Y.* [En.] + *R.* [En.]	*Iza**	*Iza** [En.] + *S.* [Csn.] + *Y.* [Gn.] + *R.* [En.]
9.	*Petike** [En] + *Z.* [Csn] + *Ch.* [En.] + *H.* [En.]	*Petike** [En] + *Z.* [Csn] + *Ch.* [En.] + *H.* [En.]	*Petike** [En] + *Z.* [Csn] + *Ch.* [En.] + *H.* [En.]
10.	*Anna** [En.] + *B.* [Csn.] + *Ch.* [En.] + *Ch.* [En.]	*B.* [Csn.] + *Ch.* [En.] + *Ch.* [En.]	*B.* [Csn.] + *Ch.* [En.] + *Ch.* [En.]
11.	*Szui** [En.], *H.* [Csn.] + *J.* [En.] + *Z.* [En.]	*Szui** [En.], *H.* [Csn.] + *J.* [En.] + *Z.* [En.]	*Szui** [En], *H.* [Csn.] + *J.* [En.] + *Z.* [En.]

1. táblázat: A hivatalos nevek mellett megjelenő egyéb nevek

Megállapíthatjuk, hogy a magyar névsorrend hatása rendkívül erős, a hivatalos írásbeliség szintjén és az iskolai kommunikációban egyaránt jelentkezik a származási országtól függetlenül, s indukálja a névasszimilációt. A kontaktushatás kapcsán természetesen figyelnünk kell a kisebbségi névsorrendnek a domináns közösségre való hatását is, amely jelen esetben nem volt kimutatható. Az idegen nyelvi órákon a magyar gyerekek szóban ugyan az egyénnév + családnév sorrendben mutatkoznak be (kivéve a kínai nyelvórát), de írásbeli megnyilvánulásaik még a nyelvórákon sem követték ezt a mintát.

4. Az egyénnevekben mutatkozó asszimilációs jelenségek. – Rendkívül nehéz volt összeállítani a névhasználati motivációra, attitűdre vonatkozó kérdéssort, mivel a gyerekek magyar nyelvtudási szintje az A1-től a C1-ig terjedt, s írásbeli megnyilatkozási képességük általában nem érte el a szóbeli kommunikációjuk szintjét. Ezzel is magyarázható, hogy noha adtam lehetőséget a feleletválasztós kérdések mellett a kifejtésre is, nagyon kevesen éltek vele. A kérdéssor a nemre, korra, származásra vonatkozó adatok után arra irányult, hogy van-e magyar neve a tanulónak; ki választotta számára e nevet; szereti-e, ha a magyar nevén szólítják; húzza alá és/vagy írja le a névválasztás általa ismert motivációit. Az ezt követő kérdések a névhasználat kommunikációs színtereire vonatkoztak. Írja le, hol szólítják a magyar nevén, kik hívják így, s a családban van-e másnak is magyar neve.

Az első kérdésére (Van-e magyar neved?) a diákok 52%-a (41 fő: 19 fiú és 22 lány) válaszolt igennel és 48%-a nemmel. A fiúknál megjelenő névegyedek közül háromszor fordult elő a *Péter* (kétszer *Peti,* egyszer *Petike* alakban) és a *Tamás* (kétszer *Tomi,* egyszer *Tamás* alakban). Egy személy által viselt név az *Ádám, Béla, Dávid, Eric, Gábor, Krisztián, Norbert, László, Martin, Olivér, Szilas, Viktor, Zsolti*. A lányoknál 2 előfordulással szerepelt a *Sára* és a *Vivien,* 1 személy viselte az *Anna, Csilla, Eszter, Fanni, Ibolya, Ivett, Iza, Klaudia, Krisztina, Lili, Linda, Nina, Rózsa, Szandi, Szuzi, Tina, Tünde, Virág* egyénneveket. De mit tekintenek a gyerekek magyar névnek? A válaszok elemzésekor figyelembe kell vennünk, hogy a diákok 59%-ának (akik nem Magyarországon születtek) a magyar névrendszer másodlagos névstruktúra, és még a fennmaradó 41%-ról sem állíthatjuk biztosan, hogy elsődlegesnek tekinti, mivel általában a migránsok családi kommunikációjára az anyaország nyelve a jellemző. A gyerekek így magyar névnek értelmeznek minden olyan nevet, amely hangzása vagy írásmódja alapján a magyar névhasználat része. Kiemelném a férfinevek közül az *Eric*-et, amely ezzel a helyesírással nem tekinthető a magyar névrendszer elemének, a kínai névhasználó számára azonban a *-k/-c* különbség nem minősült releváns jegynek. A női nevek közül a *Szuzi*-t arab névviselője azért minősítette magyar névnek, mert a magyar női lakosság körében gyakori (jelenleg az össznépességben a 7. helyen álló; vö. KEKKH. 2012) *Zsuzsanna* becéző változataként azonosítja; főként a fiatalok körében jellemző ez az angol nyelvből átvett forma. De minthogy ő a nevet nem angol személyekhez, hanem a környezetében megismert magyar nőkhöz köti, így magyarnak tekinti. E két példa is mutatja, hogy a gyerekek nem a névrendszer, hanem a névhasználat ismeretében minősítenek. A magyarnak tekintett nevek etnikai megoszlása is figyelemre méltó. Az orosz, ukrán, szíriai és török gyerekeknek nincs magyar nevük; a vietnámiak 88%-ának, a mongol diákok 66%-ának és a kínaiak 41%-ának viszont van. A férfinevek közül a *Tamás* (és alakváltozatai), a női nevek közül pedig a *Vivien* megjelenik több etnikumnál is. Továbbá az alábbi felsorolásból az is látható, hogy a névválasztás nem korlátozódik csupán a nem latin betűs írásmódot használókra: jordániai:

Linda; nigériai: *Eszter;* kanadai: *Olivér, Szilas;* arab: *Fanni, Sára, Szuzi;* amerikai: *Béla, László, Martin, Rózsa;* mongol: *Tamás, Virág;* kínai: *Csilla, Dávid, Eric, Gábor, Iza, Krisztina, Nina, Petike, Tomi, Tünde, Vivien, Zsolti;* vietnámi: *Anna, Ádám, Ibolya, Ivett, Klaudia, Krisztián, Lili, Norbert, Peti, Szandi, Tomi, Tina, Viktor, Vivien.*

Az első kérdés igenlő válaszát tovább differenciálhatta a gyermek a „hivatalos név" vagy „nem hivatalos név" minősítéssel. Erre azért volt szükségem, mert a tanulók szóbeli kommunikációja során megfigyeltem a magyar szólítónevek gyakori alkalmazását, amelyet azonban az írásbeli tesztek nem tükröztek. A bece-, szólító-, említő- és gúnynevekre való rákérdezést – a korlátozott magyar nyelvi ismeretek miatt – nem láttam célravezetőnek, azt viszont pontosan el tudták határolni a tanulók, hogy melyik név szerepel az okmányaikban, és melyik név nem. Így a további elemzést két részre bontottam.

4.1. Hivatalos név. – A 41 diákból 10 válasza szerint az általa használt magyar név hivatalos *(Béla, László, Szilas, Gábor; Rózsa, Csilla, Eszter, Ibolya, Linda, Tina).* E referáló nevek közül a *Linda* a gyermek származási országában is listanév. Alakváltoztatás nélkül van jelen az eredeti és a magyar okmányokban, így a névviselő magyar névként is azonosította. A különböző névrendszerből származó *Eszter : Esther* névpár elemei között az írásmódot nem releváns jegyként kezelő nigériai gyermek nem tett különbséget, s noha az eredeti és a magyar okmányaiban kizárólag *Esther* alak szerepelt, azt magyar névként azonosította. Tapasztalatom szerint a migráns gyermekek a név hangjelölését nem tekintik releváns jegynek, a kis- és nagy kezdőbetűk használata tanulmányaik kezdetén nem rendszerszerű, és gyakran keverik a magyar hangjelölést az általuk tanult harmadik nyelvével (pl. az angoléval). Továbbá szóbeli fejlődésük sokkal gyorsabb ütemű, így a névhez kapcsolódó információikat is a névhasználatból és a hangzás alapján határozzák meg.

Arra a kérdésre, hogy ki választotta a nevet, mind a 10 gyermek a szülőt jelölte meg. A külföldön született Linda és Esther szülei részéről ez a választás nem hordozott asszimilációs szándékot. Kettejük további válaszait összegezve: szeretik, ha a magyar nevükön szólítják őket, s a névhasználat motivációjaként egyöntetűen azt jelölték meg, hogy a magyar név hangzása hasonlít az eredeti nevükre. A magyar név funkcionálisan az iskolára, iskolán kívüli tevékenységekre (pl. edzésre), és a magyar baráti közösségre terjed ki. A családban általában nincs másnak magyar neve.

A *Béla, László, Szilas, Gábor; Rózsa, Csilla, Ibolya, Tina* nevek viszont a szülők asszimilációs szándékáról tanúskodnak. Az ide sorolt listanevek egyfelől a többgenerációs magyar leszármazás kifejező eszközei, s ennek megfelelően nem a mai magyar, hanem korábbi generációk névdivatját idézik (l. amerikai származású: *Béla, László, Rózsa;* kanadai származású: *Szilas*). Ezek a gyerekek nem Magyarországon születtek. Nem társítanak különösebb pozitív vagy negatív értéket ahhoz, ha a magyar nevükön szólítják őket („nem bánom/megszoktam"). A névhasználatuk színtere nagyon változatos: Rózsát állítása szerint sehol és senki nem szólítja ezen a néven; Lászlót csak otthon a szülei, nagyszülei hívják így; Szilas névhasználatának helyszíne kizárólag az iskola, csoportja pedig a szülők, a tanárok, a magyar barátok (nem magyar barátai körében nem használja ezt a nevét). Béla ezzel szemben az iskolát kivéve mindenhol a magyar nevén mutatkozik be, és a nem magyar baráti körében is így szólítják. Az iskolában azért nem szereti használni magyar keresztnevét, „mert az nevetséges". Kínai gyermekek kapták a *Gábor* és a *Csilla* nevet, és egy vietnámi kislány az *Ibolyá*-t. Egyértelműen az akkulturáció jele,

hogy mindhárom gyermek első utóneveként szerepel a magyar név, amelyhez a saját anyanyelvükből választott 3. és 4. egyénnév is társul. A gyermekek nem vegyes házasságból valók, viszont már mindhárman Magyarországon születtek. Szeretik, ha a magyar nevükön szólítják őket. Noha a szüleik választották a kínai, vietnámi névrendszertől eltérő nevüket, a kérdőív azt mutatja, hogy családi körben és a nem magyar baráti társaságban mégsem használják azokat. Mindkét kínai gyermek arról nyilatkozik, hogy a testvéreiknek is van magyar nevük.

4.2. Nem hivatalos név. – A diákok többsége (31 fő) által használt 26 magyar név nem szerepel a gyermek eredeti vagy magyarországi okmányaiban, nem hivatalos név. E választott nevek között kétszer fordul elő a *Sára,* egyszeri előfordulású az *Ádám, Dávid, Eric, Krisztián, Norbert, Martin, Olivér, Tamás, Viktor; Anna, Fanni, Ivett, Iza, Klaudia, Krisztina, Lili, Nina, Tünde, Virág, Vivien;* két fiú viseli a *Peti, Tomi* neveket, egy-egy gyermek pedig a *Petike, Zsolti; Szandi* névalakot. A névegyedek teljesen belesimulnak a magyar kortársak névdivatjába (l. LADÓ–BÍRÓ 1998, KEKKH. 2003–2005).

4.2.1. Terminológiai kérdések. – Funkciójukat tekintve ezek egyértelműen szólítónevek, további tipizálásuk azonban problémákat vet fel. HAJDÚ MIHÁLY rendszerezése szerint e nevek névcserét tükröznek, s a becenevek alcsoportját alkotják (HAJDÚ 2003: 725); ezen belül a névcserének azon ritka típusát képviselik, amikor nincs kapcsolat az eredeti egyénnév és a becenév között, s 81%-ban a választott név is teljes név (morfológiailag nem módosult). Érdemes a történeti párhuzamra is kitekinteni: „A névcserékre számtalan példát lehetne hozni a XVII–XIX. század levéltári anyagaiból. Sokszor tudatos volt a csere, s olyankor nem is hasonlított egymásra a két keresztnév. Főként rejtőzési okból az üldözöttek […] változtatták meg a nevüket" (HAJDÚ 2003: 725–6). E jellegzetesség alapvetően eltér a magyar gyerekek beceneveitől, mivel azok általában kapcsolatban állnak nevük valamely elemével, morfológiailag módosult tulajdonnevek, magyar, esetleg idegen nyelvi köszöi származékok. A magyar becenevek többségéhez társul kedveskedő, becéző funkció is, amelyet legtöbbször a név morfológiai megformáltsága is jelez. Az óralátogatások során, amikor egy migráns diák magyar néven mutatkozott be, rendszerint feltettem a kérdést: „Ez a beceneved?" „Nem, így hívnak" – volt általában a válasz. Terminológiai értelemben ugyan a becenevekhez sorolhatjuk az összes névegyedet, ám érdemes odafigyelnünk a névviselő mondandójára. A *vili, ruci, telcsi; Kari, Ricsi, Tünci; doli, föci, tancsi* rendszerében élő migráns gyerekek számára komolyabb magyar nyelvtudás nélkül is analizálható a kicsinyítő-becéző képző; nyelvi beilleszkedésüknek jószerével alapkövetelménye e morfémacsoport funkciójának megértése, reprodukálása a szavakban. Amikor *nem*-mel válaszolnak a kérdésemre, jelzik, hogy e becéző-kicsinyítő funkció nem társul a nevükhöz. Ugyanebből kiindulva nem vagyok abban biztos, hogy a morfológiailag becéző képzővel ellátott *Peti, Tomi, Zsolti, Szandi* nevek választásában a becézés, kedveskedés játszott-e szerepet, vagy inkább az, hogy a névforma rövidebb az alapalaknál, s így közelebb áll a gyermekek eredeti névrendszerében megszokott nevekhez.

Elgondolkodtató az is, hogy ezek a gyerekek minden tesztjükön a képzett névformát használták, s egyetlen írásbeli megnyilvánulásukon sem szerepelt a teljes alak (az 1. táblázatban: 1., 2., 5., 9.). A magyar iskolai becenevekre általában az a jellemző, hogy az iskolai közösségben formálódnak, s a névadásban a gyereknek az osztályban betöltött szociometriai helyzete is szerepet játszik. A migráns gyerekek többségének azonban nem

az iskolai környezetben „született meg” a neve, hanem a családban, vagy pedig önmaga számára választott nevet.

Mindezen különbségek miatt elhagynám a továbbiakban a *becenév* terminus használatát. Azokat a névcserével felvett neveket, amelyek esetében a magyar név a teljes alak, és nem kötődik hozzá érzelmi viszony, listanévnek, referáló névnek tartom, a *Peti, Petike, Tomi, Zsolti; Szandi* neveket pedig morfológiai szerkezetük miatt módosított, affektív névnek tekintem.

4.2.2. Névadók. – 16 tanulónak (8 vietnámi, 5 kínai, 2 arab, 1 amerikai) a szülei választottak nevet. A név jellemzően teljes név *(Dávid, Krisztián, Martin, Norbert, Olivér, Klaudia, Krisztina, Sára).* Ide sorolhatjuk azt a két nevet is *(Lili, Nina),* amelyek ugyan becéző változatból váltak anyakönyvezhető listanévvé, de a külföldi névválasztók nem szükségszerűen ismerik korábbi, becenévi jelentéstartalmukat. Négy név módosított név *(Peti, Tomi, Szandi, Szuzi).*

A diákok közül 11-en szeretik a szüleiktől kapott nevet, Norbert és Szuzi elfogadja, Sára utálja, ketten pedig nem minősítették a választást. Hasonlóképpen a hivatalos nevekhez, azt tapasztaltam itt is, hogy bár a szülők választották e neveket, mégsem terjed ki a használatuk a családra és a nem magyar baráti körre. 16 gyerekből 8 kizárólag az iskolában használja ezt a nevet, 2 otthon és az iskolában is, s mindössze 6 gyereknél terjed ki a névhasználat a magyar és nem magyar baráti körre, továbbá az iskolán kívüli tevékenységekre is. Kitapintható az a tendencia, hogy a migráns családok a beilleszkedés érdekében magyar nevet választanak a gyermekeiknek, de annak használata korlátozott. Tíz gyerek írt arról, hogy nemcsak nekik, hanem a testvéreiknek is van magyar nevük, sőt Szandi arról számolt be, hogy az egész családjának van. Nem mellékes talán, hogy ő már Magyarországon született.

Testvére választott nevet három vietnámi gyereknek: Viktornak, Annának és Ivettnek. Viktor szereti, Ivett megszokta, Anna utálja ezt a nevet. Viktor a nem magyar baráti társaságán kívül mindenhol használja, Ivett az iskolában, edzésen és a magyar baráti társaságban. Anna nem válaszolt a kérdőív ezen pontjára. Nemcsak nekik, hanem testvéreiknek is van magyar nevük.

A magyar barátaik választották a vietnámi Ádámnak és kínai Tündének ezt a nevet. Mindketten szeretik, ha így szólítják őket, de névhasználatuk csak az iskolai és a magyar baráti társaságra korlátozódik, noha testvéreiknek is van magyar nevük. Fontos azonban megjegyezni, hogy egyikük sem Magyarországon született.

Az osztálytársak, kortárs közösségek becenév-alakító szerepe a magyar iskolai közösségekben jelentős; ezzel szemben a migráns gyerekek közül csak ketten viselnek olyan nevet, amely szorosabban kapcsolódik az iskolai élethez: Sára arab, Tamás mongol származású. Sára nem bánja, ha így hívják, Tamás kifejezetten szereti. A nevük használati köre nem terjed túl az iskolán és az iskolához kötődő baráti körön, s a családjukban sincs másnak magyar neve.

Önmagának választott nevet 8 tanuló. Eric, Fanni, Iza és Virág teljes neveket választott, Petike, Peti, Tomi, Zsolti módosított neveket. Mindannyian szeretik, ha ezen a néven szólítják őket. Azért választották e neveket, mert mások (a magyarok) nem tudják kiejteni, vagy nem jól ejtik ki eredeti nevüket. Ketten tették hozzá: „mert klassz a hangzása”. Egyedül a mongóliai Virág írt más motivációról: eredeti nevének jelentése ’virág’, ezért szerette meg e magyar nevet. A gyerekek az önmaguk által választott neveket csak a

magyar közösségekre tudták kiterjeszteni. Talán azért is, mert nem a családból indult ki a választás, és többségüknél nincs családi megerősítés/minta. Mindössze egy gyermek írt arról, hogy a családjában másnak is van magyar neve.

Itt térjünk vissza a korábban boncolgatott morfológiai-funkcionális kérdésre még egyszer. A kedveskedő, becéző funkció általában valaki máshoz viszonyulásunkat fejezi ki. Így a *-ka/-ke* képzős beceneveket jellemzően nem a névviselők használják önmaguk elnevezésére, hanem az őket megnevező/megszólító környezetük, s ők is inkább csak kisgyermekre. Ezzel szemben a *Petike* nevű kínai névviselő ötödik osztályos, pont ahhoz a korosztályhoz tartozik, akik a legérzékenyebben reagálnak a kisgyermek-nagyfiú különbségtételre. Ezért is gondolom, hogy a *Petike, Peti, Zsolti, Tomi* nevek választásában nagyobb szerepet játszott, hogy a képzés által megnövekedett a név identifikációs ereje (egy osztályban több *Péter* alapnevű gyermek van), s a migráns gyermekek a mai magyarban megszokottól eltérően értelmezik a becéző képzővel alakult nevek funkcióját.

5. Összegzés. – Vizsgálatom egy 21. századi, szűk korpuszon végzett elemzés, amelyből érdemes összegzésként kitekintenünk a jövő és a múlt felé. A magyar névsorrend kontaktushatása különösképpen a hivatalos érintkezés fórumain nem korcsoportfüggő, mégis érdemes lenne a jövőben nagyobb korpuszon megvizsgálni a 3. pontban bemutatott típusokat. Mivel anyagomban alulreprezentált számos nemzet, ezért nem zárható ki más típusok megjelenése gazdagabb adatsorban.

Az egyénnevekben mutatkozó asszimilációs jelenségek közül azt emelném ki, hogy a családból kiinduló vagy családi minta által támogatott magyar névválasztás használati hatóköre a legkiterjedtebb. Jól látszik a névhasználat színtereinek felméréséből, hogy a szülők a beilleszkedés, az előrejutás eszközét látják a magyar névben. E nevek elsődlegesen nem családi használatra alakultak ki, s e tekintetben jelentősen eltérnek a domináns közösség családból hozott beceneveitől. Eltérés mutatkozik a migráns és a domináns közösség szólítóneveinek morfológiai szerkezetében és funkciójában is. A migránsok az egyénnevek teljes alakjait részesítik előnyben a névválasztáskor, a domináns közösség viszont a morfológiailag módosultat. Történeti vizsgálataimra visszatekintve az anyakönyvekben is megjelenő funkcionálisan kötött névpárok (vö. KECSKÉS 2002: 80) előzményét látom a migránsok által használt teljes nevekben. Funkcionálisan kötött névpárok különböző névrendszerek kontaktushatásával jönnek létre; jellemzőjük, hogy tagjaik két különböző névrendszerből származnak, és etimológiailag többnyire nem függenek össze. Használatukat az okirat típusa/nyelve határozta meg, illetve az, hogy milyen nyelvi közösségben kellett identifikálni a személyt. A közösség által névszerkezetben nem ismert vagy számára kisebb identifikációs értékkel bíró elemet általában zárójelben írták le, ezzel is jelezve, hogy melyik névelem funkcionál az adott közösségben. A Macedóniából bevándorolt 19. századi miskolci görög ortodox csoport például – hasonlóképpen a mai migránsokhoz – a magyar névrendszerben gyakori egyénneveket választott a domináns közösség számára ismeretlen vagy idegen nevei helyett. Egy 1844-ból való példa: *Elhunyt istenben Kallia /Erzsébet/ B. I. hitvese* (görög ortodox anyakönyvben); ugyanennek a személynek az azonosítása a magyar anyakönyvi másolatban: *Erzsébet /Kallia/, Boszik István neje*. És visszakanyarodva a jelenhez, a vietnámi gyermek tesztjén: *N. P. N. (Peti),* ugyanakkor a tanárnő naplójában: *Peti, N. P. N.*

Hivatkozott irodalom

BICZÓ GÁBOR 2011. Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. *Tér és Terep* 8: 19–38.

BINDORFFER GYÖRGYI 2009. Etnoním, családnév, keresztnév: névhasználat és névválasztás a magyarországi németeknél. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 105–20.

COHEN, ROBIN 1997. *Global Diasporas: An Introduction*. London.

FARKAS TAMÁS 2009. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.

FENYVES KATALIN 2009. Hirschlből Szarvady és Ábrahám fia, Jenő: a névválasztás mint akkulturációs stratégia. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 137–52.

GIDDENS, ANTHONY 2008[2]. *Szociológia.* Budapest.

GORDON, MILTON 1964. *Assimilation in American Life.* New York.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2009. A névváltozások és névváltoztatások rendszere. In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 29–40.

HOFFMANN ISTVÁN 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 46: 5–20.

KECSKÉS JUDIT 2002. Név és kultúra összefüggésének vizsgálata a miskolci görög katolikus és orthodox közösségben. In: HOFFMANN ISTVÁN – JUHÁSZ DEZSŐ – PÉNTEK JÁNOS szerk., *Hungarológia és dimenzionális nyelvszemlélet.* Debrecen–Jyväskylä. 79–86.

KEKKH. 2003–2005. = http://www.kekkh.gov.hu/archiv_honlap/kozos/index.php?k=statisztikai_adatok_lakossagi_legujsznevek_hu_archiv

KEKKH. 2012. = http://www.nyilvantarto.hu/letoltes/statisztikak/kozerdeku_utonevek2012.xls

KOZMA ISTVÁN 2009. Közeledés, vagy az elkülönülés reprodukálása másként? Zsidó és keresztény névválasztás a századfordulón (1897–1908). In: FARKAS TAMÁS – KOZMA ISTVÁN szerk., *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban.* Budapest. 153–72.

LADÓ JÁNOS – BÍRÓ ÁGNES 1998. *Magyar utónévkönyv*. Budapest.

NÉMETH LUCA ANNA 2012. Zsidó figurák nevei a Borsszem Jankóban a 20. század első felében. *Névtani Értesítő* 34: 49–65.

RANCZ TERÉZ 2009. A névadás motivációi Felső-Háromszéken és a név súlya az identitásjelölő faktorok rendszerében. *Névtani Értesítő*. 31: 17–25.

TAMÁS ÁGNES 2011. Nemzetiségi szereplők neveinek összehasonlító elemzése bécsi és magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 33: 121–31.

WETZEL TAMÁS 2011. *A bevándorlás kérdése Magyarországon.* Budapest.

KECSKÉS JUDIT

JUDIT KECSKÉS, **Naming children from immigrant families. Choice of given names in a situation of language and cultural contact**

Based on research done in 2012, this paper presents how immigrant children educated in present-day Hungarian public schools are named, paying special attention to name assimilation and acculturation. Describing the characteristic features of given names and changes in name order is important, because it may offer a basis for a better understanding of Hungarian historical onomastic sources concerning the name use of immigrant groups. This research proves that the Hungarian name order (family name + given name) is extremely influential today and shows no sign of ethnic dependence in administrative or school communication. Inclination toward assimilation displayed in the choice of the given name, in most cases, appears in informal names, and affects official names only to a lesser degree. Functionally, the informal names are names for the child, usually chosen by a parent or the child him- or herself. Mostly, these names are acknowledged Hungarian given names, coinciding with those used in contemporary Hungarian communities; a small proportion of the names under discussion, however, are morphologically modified forms, in which the function of the present-day Hungarian diminutive suffix is presumably misinterpreted by the name bearers.

A TULAJDONNÉV FUNKCIÓJA A GÖRÖG MITOLÓGIÁBAN

1. A tanulmány célja, forrásai. – Mitológia, mint arra a „Mitológiai enciklopédia" (MitE. 1: 198) is felhívja a figyelmet, nem létezik tulajdonnevek nélkül, hiszen a mítosz és a dolgok névvel való ellátása egyaránt a világ megismerésének és értelmezésének az eszköze. Az utóbbi ugyanis egyfajta megismerő viszonyt feltételez a megnevezendő és a névadó között. Egyrészt ebből fakad a megnevezési késztetés, másrészt a nevek egy csoportját (az ún. leíró vagy sajátosságjelölő neveket, vö. HOFFMANN 2008: 11) általában a megnevezendő valamely megismert tulajdonsága motiválja. Egyes népek mitológiái között számos hasonlóság fedezhető fel: az értelmező (az emberi gondolkodás) alapvető vonásai és az értelmezendő (a világ főbb jellemzői, pl. évszakok, természeti jelenségek) ugyanis mindig és mindenhol hasonlóak. Emellett persze arról sem szabad elfeledkeznünk, hogy az egymással érintkező népek mítoszai természetes módon hatottak egymásra, isteneket, hősöket, történeteket kölcsönöztek egymástól. Nem meglepő tehát, hogy a tulajdonnevek ugyanazon funkcióit egyaránt megtalálhatjuk az egyiptomi, görög, indiai, kínai, skandináv, kelta stb. mítoszokban is.

A továbbiakban a nevek mitológiai szerepét a görög mítoszokon keresztül mutatom be, hangsúlyozva ugyanakkor, hogy legtöbbjük általánosan jellemző a mitológiára. A görög mitológia számos irodalmi és képzőművészeti forrásból maradt ránk, a történetek különböző időszakokból és területekről származnak. Ebből következőleg egyes mítoszok több, egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő változatban is léteznek; szereplőik, helyszíneik stb. gyakran más-más nevet viselnek. Ez természetesen megnehezíti a bennük előforduló nevekkel kapcsolatos vizsgálatokat, másrészt azonban olyan jelenségek megfigyelését is lehetővé teszi, mint a névváltozás vagy a többnevűség.

Munkámhoz elsődlegesen KERÉNYI KÁROLY „Görög mitológia" (1977/1997) című, máig mérvadó, tudományos igényű, a mítoszok különböző változataira is kitérő összefoglaló művét vettem alapul, de esetenként TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE „Görög regék" (1976) című ismeretterjesztő kötetét is felhasználtam. A továbbiakban mindkettőre rövidítéssel (K., ill. TW.) hivatkozom. Vizsgálatomban nem az egyes nevek etimológiája, hanem általában a tulajdonneveknek, illetve egyes névtípusoknak a mítoszbeli funkciói, valamint a nevek egymáshoz való viszonya (pl. metonímia, szinonímia, névváltozás) áll a középpontban. A görög neveket az alábbiakban nem az AkH.[11] által javasolt köznyelvi, hanem a KERÉNYI-kötetben is követett, a klasszika-filológiában hagyományos átírásban közlöm.

2. Metonimikus jelentésváltozás

2.1. Közszó és tulajdonnév határán. – Arra, hogy a közszó és a tulajdonnév mint kategória között nincs éles határ, már korábban is számos névkutató felhívta a figyelmet, ahogyan a tulajdonnév meghatározása is régóta központi témája a névelméleti vizsgálatoknak. A kategorizáció nehézségei különösen feltűnőek a mitológiát vizsgálva. Rendkívül gyakori ugyanis, hogy ugyanaz a név megjelenik egy mitológiai alak személyneveként

(pl. *Silénos,* Dionysos nevelője; *Satyros,* aki Árkádia lakóit zaklatta; K. 102), illetve egy csoport közös megnevezéseként, azaz közszóként (pl. *szilének, szatírok*).

Hasonlók az említettekhez a *Gorgók, Moirák, Erinnysek, Hesperisek, Múzsák* stb. is. Ezek istennők csoportjait jelölik ugyan, s egyes történetekből kiderül, hogy minden tagjuk más-más személynevet visel; más történetekben viszont csak egy istennő jelenik meg, mely a fenti nevek valamelyikét személynévként viseli. E nevek tulajdonnévi vagy közszói besorolásának bizonytalanságát tükrözi, hogy míg a *szatírok* és a *szilének* alakja és írásmódja KERÉNYInél (KERÉNYI GRÁCIA fordításában) egyértelműen közszói (elmarad a görög névvégződés, ami egy tulajdonnévvel ma már nem tehető meg a név sérthetetlenségének elve miatt; a szakmai helyett köznyelvi írásmód, kisbetűs szókezdet), addig a *Gorgók, Moirák, Erinnysek, Hesperisek, Múzsák* csoportjelölő funkciójuk ellenére következetesen nagy kezdőbetűvel, tulajdonnévként íródnak. A két csoport (1. szatírok, szilének; 2. Gorgók, Moirák stb.) mitológiai szerepét, természetét, tagjainak számát összevetve azonban felfedezhető némi különbség közöttük. Az előbbiek inkább egy „mitológiai faj"-t jelölnek, s számos tagjuk bukkan fel a görög világ különböző vidékein, nem feltétlenül állva kapcsolatban egymással. Az utóbbiak ezzel szemben szoros kapcsolatban állnak egymással (pl. többnyire testvérek), közösen cselekszenek (pl. a Moirák együtt szövik az emberi élet fonalát), és a számuk is adott (bár mítoszváltozatonként eltérhet). Ráadásul míg az előbbieknek nincs meghatározott szerepük a mitológiában, az utóbbiaknak általában van: az Erinnysek a bosszú istennői, a Hesperisek az aranyalmákat őrzik, a Múzsák a művészet képviselői. Mindez arra enged következtetni, hogy az utóbbi csoport közelebb áll a tulajdonnevekhez, mint az előbbi, s az ide tartozó nevek leginkább a magyar névtanban eddig kategóriaként fel nem vett, nemigen tárgyalt csoportnevek, illetve embercsoportok nevei közé sorolhatók (a csoportnevek kapcsán l. FARKAS 1997: 576, BAUKO 2013, SLÍZ megj. e.). E két csoport esetében névtani szempontból egyaránt részegész alapú metonímiával (szinekdokhéval) van dolgunk: vagy a csoport neve keletkezett egy képviselőjének személynevéből, vagy pedig az egyedi személynév keletkezett a csoport megnevezéséből.

Szintén a közszó és a tulajdonnév bizonytalan határterületén helyezkednek el a megszemélyesített fogalmak. Ezek egy része istenné vagy istennővé válik a mitológiában (pl. a Hórák: *Diké* 'Jog', *Eiréné* 'Béke', *Eunomia* 'Törvényesség'; TW. 7), mások csak élőlényként viselkednek, mint a Pandóra által az agyaghombárból kiengedett *Fáradtság, Betegség, Öregség* és a bent rekedt *Remény* (K. 122–3). Egyes természeti jelenségek, így például a szelek is nevet kapnak (*Boreas, Notos, Euros és Zephyros:* az északi, déli, keleti és nyugati szél; a szelek neveiről l. HAJDÚ 2011).

2.2. Kategóriaváltás. – A közszó és a tulajdonnév közötti határ nemcsak elmosódott, hanem könnyen átjárható is, mindkét irányban. A mítoszokra ugyanis eredetmagyarázó voltuk miatt igen jellemző a látszólagos köznevesülés, vagyis tulajdonnév → köznév kategóriaváltás. Bár ennek metaforikus és metonimikus változás egyaránt lehet az alapja, a mitológiára elsősorban az utóbbi jellemző. Számos természeti vagy társadalmi jelenség, élőlény stb. megnevezésének eredetét ugyanis a mitológia hasonló módon, egy-egy személy nevének közszóvá válásával magyarázza (a nyelvi „átváltozást" persze csupán egy fizikai jellegű átváltozás kísérőjelenségeként megjelenítve). Ilyen *Arakhné* neve: a lányt Athéné pókká *(arakhné)* változtatta (TW. 265); az *Ampelos:* Dionysos barátja, belőle lett halála után az első szőlőtőke *(ampelos)* (TW. 79); a *Myrrha:* Adónis anyja, illatos fává

(mirrha) változott (TW. 265); *Narkissos, Hyakinthos:* mindkét ifjú virággá vált *(nárcisz, jácint)* (TW. 274, K. 81); stb. Ugyanilyen irányú változás, amikor egy személyről nevezik el a tőle származó népet, törzset, például *Aiolos*-ról az *aiolok*-at (K. 196). (Habár meg kell jegyezni, hogy a népneveket egyes nyelvekben tulajdonnévnek tekintik, vö. pl. J. SOLTÉSZ 1979, kül. 95–108; VÁRNAI 2005: 42–3; egyéb névtípusok kategorizálásával együtt: VAN LANGENDONCK 2007: 184–246). Ezek a változások ugyanakkor csak a mítosz szövegében értelmezhetőek köznevesülésnek, valójában azonban éppen fordított irányú kategóriaváltásról, tulajdonnevesülésről van szó: az adott mítoszok ugyanis nyilvánvalóan a közszavak (pl. állatok, növények megnevezése) megmagyarázására jöttek létre, így a közszó által jelölt dolog fiktív megszemélyesítője a közszó tulajdonnevesülésével kap nevet bennük.

Nemcsak e két kategória között van azonban átjárás a mitológiában, hanem a tulajdonnév alkategóriái között is. Nem ritka ugyanis, hogy egy-egy ember által alkotott vagy természeti, földrajzi objektum (ország, terület, település, hegy, folyó, tenger stb.) nevét is személynévből eredezteti a mitológia: így *Boiótia Boiótos*-ról (K. 196), *Abdéra* városa Hermés fiáról, *Abdéros*-ról (TW. 48), a *Rhodopé* hegység pedig egy azonos nevű asszonyról kapta a nevét (TW. 264; pontosabban az asszony maga változott át hegységgé, l. a 7. pontban). Az Alvilág nevének metonimikus jelentésváltozással történő változására KERÉNYI külön is felhívja a figyelmet: „»Ais házá«-nak hívták az Alvilágot; bár később azt is Hádésnak hívták: a hely átvette uralkodójának nevét" (K. 129).

3. Az istennevek aspektusjelző funkciója; szinonimitás. – A mitológiai nevek nagyobb része a leíró vagy sajátosságjelölő nevek közé tartozik. Különösen igaz ez az istenek neveire, habár sok esetben már igen nehéz felderíteni ezek etimológiáját; különösen, hogy nem feltétlenül az ógörögre vezethetőek vissza, hanem korabeli vagy akár korábbi, ma már esetleg nem vagy nem eléggé ismert nyelvekre. E nevek motivációja lehet például az isten születésének valamely körülménye; így az *Aphrodité* az *aphros* 'hab' szóból jött létre, mert az istennő az egyik születéstörténete szerint a habokból született, de ugyanőt nevezték *Kythereiá*-nak és *Kypriá*-nak is, mert születése után először *Kythéra,* majd *Kypria* szigetére hajózott egy kagylóhéjban (vö. K. 44). Hasonlóképpen Athénét *Tritogeneiá*-nak is szólították, mert a Tritón folyó partján született (K. 70). Utalhat a név az isten jellegére, fő tevékenységére is: az egyik Moirának a neve, a *Klóthó* például a fonással függ össze (*klóthes* 'fonóasszonyok'; vö. K. 26). Rokonságukra, szüleikre, egyéb velük kapcsolatos személyekre szintén utalhat a nevük: Apollón *Phoibos* neve például onnan ered, hogy nagyanyja neve *Phoibé* volt, s Athéné is egy *Pallas* nevű személyről kapta e nevét (habár arról már több változat is létezik, hogy ki volt ez a bizonyos Pallas).

E nevek motiváltsága annyira jellemző, hogy a klasszika-filológusok egyenesen a nevekből igyekeznek következtetni az istenség eredeti megjelenési formájára, aspektusára, például tengeristen vagy holdistennő voltára, sőt még az istenség eredetére is. „Tithónos a Tító hímnemű alakja, s éppúgy, mint ez a név, egy régebbi, nem görög nyelvből való. Mint isten és halandó ifjú, Kis-Ázsiában volt otthonos" – írta például KERÉNYI a jelen vizsgálat alapjául szolgáló munkájában Éós hajnalistennő trójai szerelméről (K. 112). Az istennév tehát igen szoros kapcsolatban áll viselőjével, s legfőbb funkciója az istenség aspektusára való utalás; ahogyan a MitE. (1: 199) megfogalmazza: „az istennév szerkezete magát az isten szerkezetét fejezi ki".

Mint látjuk, az isteneknek általában több nevük is volt. E soknevűség, azaz névtani szempontból szinonimitás az egyiptomi mitológiában is felfedezhető, s ugyanarra vezethető vissza, mint a görögöknél: egyrészt arra, hogy a főbb isteneknek az idők során több aspektusuk is kialakult, másrészt pedig arra, hogy az istenvilág lakói területenként különböztek, s e területek mitológiájának egymásra hatásával a különböző istenalakok egy idő után összeolvadtak egymással, nevüket azonban megtartották (vö. HORNUNG 2009: 67).[1] Így például Aphroditének fő szerepe, szerelemistennői mivolta mellett sötét aspektusa is volt: az *Androphonos,* azaz 'Emberölő' és a *Tymbórykhos,* vagyis 'Sírásó' is a melléknevei közé tartozott. Más istennőkkel való területi összeolvadását mutatja a *Persephaessa* megszólítás, mely Persephonéval, az Alvilág istennőjével kapcsolja össze; Spártában *Aphrodité Héra*-ként, azaz 'Úrnő'-ként tisztelték, vagyis alakja Héráéval fonódott össze; a hetairák pedig *Aphrodité Hetaira* vagy *Porné* néven tisztelték, mivel maguk közül valónak tekintették (K. 49–50).

4. A név mint sűrített szüzsé. – Már az előző pontban is láthattuk, hogy a mitológiai szereplők, különösen az istenek nevei utalhatnak élettörténetük valamely eseményére, például születésük körülményeire is. Az emberek és félistenek nevei is gyakran leírók, habár közöttük már előfordulnak listanévnek (vö. HOFFMANN 2008: 10) tűnők is. Így például a *Pyrrha* név jelentése ismert ugyan ('vörösesszőke'), e név azonban több, egymással semmiféle kapcsolatban nem lévő személyt is jelöl a görög mitológiában (pl. Akhilleus álneve is), és egyik mítosz sem jelzi, hogy viselőjének valamely tulajdonságára utalna (habár KERÉNYI szerint Akhilleust a haja színéről nevezték így: K. 341).

A leíró nevek gyakran nem egyszerű tulajdonságot jelölnek, hanem akár egy egész történetet vagy annak valamely motívumát is magukban sűríthetik (vö. MitE. 1: 199). Ilyenek Aphrodité már említett, születése körülményeire utaló nevei, de ilyennek tekinthető az *Oidipus* 'dagadt bokájú' is, utalva arra, hogy viselőjének születése után átfúrták a bokáját, vagy a *Héraklés* 'akinek Héra adott dicsőséget' (K. 229), amely arra utal, hogy Héraklésnek Héra féltékenysége miatt kellett átélnie az őt híressé tévő kalandokat. Így kapott Perseus lánya apja hősiességére utaló nevet: *Gorgophoné,* azaz 'Gorgóölő' (K. 218); a trójai király, *Priamos* nevét pedig a mítosz a *priamai* 'kiváltani' szóból magyarázza, mivel nővére, Hésioné megváltotta életét a Tróját először elfoglaló Hérakléstől és társaitól aranyszövésű fátyla árán (K. 248).

Nemcsak a személynevek, hanem a helynevek is utalhatnak mitológiai történetekre. Így például a *Bosporos* jelentése 'Tehénátkelő', ugyanis itt kelt át Ió tehén alakban Európából Ázsiába (TW. 34), a *Hellespontos* pedig 'Hellé tengere', mert itt zuhant a tengerbe Hellé az aranyszőrű kos hátáról, mely ki akarta őt menekíteni testvérével együtt mostohája karmai közül (TW. 58).

[1] E nevek azonban nem voltak egyenrangúak: egy-egy főbb, általánosan ismert név mellett voltak csak szűkebb területen vagy társadalmi csoportban ismert, illetve csak bizonyos alkalmakkor vagy bizonyos aspektusok felidézése érdekében használt nevek is; ezekre a klasszika-filológiában a *melléknév* terminus használatos. Ez ugyan a grammatikában és a névtanban is mást jelent, e téma kapcsán azonban nem okoz értelmezési zavart a használata, ezért a továbbiakban én is kitartok mellette.

5. Új név keletkezése mint a mitológiai szerep változásának nyelvi kifejeződése. – A fentebb már látott névszinonimitás kialakulásának egyik módja, hogy valamilyen okból a névviselőt egy újabb névvel jelölik meg, amely a továbbiakban vagy a régebbi név mellett él tovább, vagy felváltja azt.

Új név legtöbbször azért keletkezik, mert megváltozik viselőjének mitológiai szerepe. Tipikusan ilyen eset például egy hatalmas ellenség legyőzése, mely mitológiai hőssé avatja a név viselőjét: így kapta Hermés az ezerszemű Argos megölése után még csecsemőkorában az *Argeiophontés* ('Argosölő') nevet (TW. 34). Bellerophontésről ugyan nem maradt fent Belleros megöléséről szóló történet, nevének jelentéséből ('Bellerosölő') azonban arra következtethetünk, hogy egy efféle esemény állhat a hátterében. Az előbbi esetben az *Argeiophontés* megmaradt Hermés egyik melléknéveként, az utóbbiban azonban az új név végérvényesen felváltotta a hős korábbi nevét: KERÉNYI csak sejtésként jegyzi meg, hogy korábban talán *Hipponoos*-nak vagy *Khrysaór*-nak hívhatták (K. 202).

Szintén a hőssé válással, vagyis a névviselő mitológiai szerepének beteljesítésével áll kapcsolatban a *Héraklés* és a *Neoptolemos* név is. Héraklésnek korábban egyes mítoszváltozatok szerint *Alkaios* (vagy nagyapja, Alkeus után *Alkeidés*) volt a neve, s a delphoi jóshelytől kapta a hőstetteinek kiváltó okára utaló nevet (l. 5. pont, vö. K. 230). Van azonban egy kevésbé ismert neve is: az Alvilágból való visszatérésével ugyanis kiérdemelte a *Kallinikos* 'Szépgyőzelmű' melléknevet is (K. 261). Neoptolemos neve eredetileg apja, Akhilleus álneve *(Pyrrha)* után *Pyrrhos* volt, de amikor apja halála után a görögök őt is a trójai háborúba hívták, Akhilleus nevelője a *Neoptolemos,* azaz 'a háború megújítója' (K. 342) vagy 'fiatal harcos' (TW. 186) jelentésű nevet adta neki, mert apja halála után ő jelentette a görögöknek a győzelem új reményét, vagy mert apjához hasonlóan ő is szinte gyerekként vonult hadba.

Gyakran kíséri névváltozás a halandók istenné válását is, jelezve a mitológiai szerep megváltozását. Így például amikor Dionysos felvitte halandó anyját, Semelét az Alvilágból az Olymposra, az istennővé válva a *Thyóné,* azaz 'Viharzó' nevet kapta (TW. 75). E név nyilván arra utal, hogy a nő halálát Zeus teljes isteni pompában való megjelenése okozta, villámai ugyanis felgyújtották Semelé hálószobáját. Szintén istenné változott Kadmos lánya, Inó, miután üldözői elől menekülve fiával, Melikertésszel együtt a tengerbe vetette magát: attól kezdve a neve *Leukothea* ('Fehér istennő'), a fiáé pedig *Palaimón* lett. A névváltozás itt nemcsak a halhatatlanná válást jelzi, hanem aspektusváltással is jár: míg korábban sötét oldalát hangsúlyozták (meg akarta öletni mostohagyermekeit, Phrixost és Hellét), addig tengeristennőként a bajba jutott hajósok megmentője lett fiával együtt.

Ez utóbbi példa ismét jelzi, hogy az istenek aspektusváltása is névváltozással jár együtt, ahogyan azt a melléknevek kapcsán már láthattuk. Akkor azonban csak olyan eseteket láttunk, amikor az új név a régiekkel együtt él tovább. Híressé vált azonban egy történet, amely a régi aspektus és vele együtt a régi név megszűnését, az új aspektus és az új név kizárólagossá válását meséli el. Orestés, miután megbosszulta apja, Agamemnón halálát, azaz megölte apját meggyilkoló anyját, az Erinnysek, a bosszú istennői elől menekülve Athéné és az athéniek bíráskodása alá vetette magát. Az istennő bírósága úgy rendelkezett, hogy Orestés tettét jogosnak kell tekinteni. Az Erinnysek tehát ne üldözzék őt tovább: nevük legyen ezután *Eumenisek,* azaz 'Jóakaratú istennők', s a bosszú istennői helyett váljanak az állam rendjének megszilárdítóivá. A bosszú helyébe így lépett az igazságszolgáltatás, az Athéné vezetésével összeülő törvényszék pedig az athéni Areiospagos ősévé vált.

6. Az álnév mint az ideiglenes mitológiai szerep kifejeződése. – Az istenek és hősök időnként álnéven kénytelenek megjelenni, felvéve ezzel egy pillanatnyi, új szerepet. Az álnév használata itt ideiglenes névváltozásnak is tekinthető, melyben az álnév a felvett szerepnek vagy a rejtőzködés okának a kifejeződése. Ilyen Akhilleus női álneve *(Pyrrha),* anyja ugyanis női ruhában rejtegetve próbálta megmenteni végzete, a trójai háborúban való részvétel és a korai halál elől. Démétér álnevének és alakváltozásának a célja egyrészt halhatatlan mivoltának eltitkolása volt, mikor lánya keresése közben, öregasszony alakjában Eleusisba érkezett. A *Dósó,* azaz 'Adni fogok'[2] ugyanakkor az istennő legfőbb aspektusára is utal: az eleusisi misztériumok alapjául szolgáló történet szerint termékenységistennő lévén ő adta az emberiségnek a gabonát, a rá bízott csecsemőt pedig a halhatatlansággal akarta megajándékozni. A legismertebb görög mitológiai álnév bizonyára az *Utis,* azaz 'Senkise', melyet Odysseus közölt saját neveként Polyphémos küklopsszal. E névben nyilvánul meg legvilágosabban a rejtőzködő szándék, s egyben bizonyságul szolgál arra is, hogy a görög mitológiában is fellelhetők a névmágia egyes elemei. A 'Senkise' motivációja ugyanis hasonló a számos népnél megtalálható letagadó nevekéhez (a magyarban pl. *Nemél, Nemvagy, Mavagy*): tagadni a névviselő létezését, ezáltal megóvni őt az ártó szellemektől (vö. PAIS 1921–1922: 95, ZLINSZKY 1927: 108, HAJDÚ 2003: 104). ALASTAIR FOWLER (2012: 141–2) úgy véli, hogy Odysseus a valódi nevét adta meg a küklopsznak, csak éppen anagrammában: az *Oudeis* ugyanis, mely az *Odysseus* dialektális változatának anagrammája, szintén 'senki' jelentésű. Ebből és Démétér példájából is arra következtethetünk, hogy az álnevek rejtvényként, próbaként is felfoghatók, melyeket csak az arra méltók tudnak megfejteni, feltárva ezáltal a rejtőzködő személy valódi aspektusát.

7. A tulajdonnév mágikus funkciója. – A fenti példák már utaltak arra, hogy a névnek, különösen a személynévnek jelentős mágikus funkciója van. Ez a funkció szinte minden nép hiedelemvilágában, mitológiájában jelen van; érvényesülési területeit összefoglalóan *névmágiá*-nak szokás nevezni. A névmágiáról már számos általános igényű, a világ különböző tájairól példákat felvonultató írás született (pl. SOLYMOSSY 1927, ZLINSZKY 1927, LOVAS 1934, HAJDÚ 2003: 121–7), ezért a továbbiakban jellemzőinek részletes ismertetésétől eltekintve csak a görög mitológiában fellelhető nyomaira koncentrálok.

A névtitkolásra már láttunk példákat a 6. pontban. Ennek oka a személy és a név egységének ősi gondolatára vezethető vissza, amely szerint a neve ismeretében bárkit a hatalmunkban tarthatunk. Ez a magyarázat azonban az ősi mítoszokat elbeszélő későbbi forrásokban (költők, történetírók műveiben) már szinte minden esetben átadta helyét valamilyen racionálisabbnak tűnő értelmezésnek (Odysseus például már nem a gonosz szellemeket, hanem az emberevő küklopszot vezette félre).

Az ismert névvel meg is lehet idézni viselőjét, illetve ártani is lehet neki. Ezen alapul egyrészt a névvel való varázslás, másrészt a név kimondásának tilalma is. Az előbbire számos példát láthatunk a hellenisztikus varázslatokban, melyeknek mintái az egyiptomi varázslásra vezethetők vissza. Az egyiptomi névmágiáról már rendelkezésünkre áll egy összefoglaló tanulmány (FARKAS 1998), ezért itt a hasonlóságoktól eltekintve csak kifejezetten görög példákra térek ki.

[2] Az etimológia tisztázásáért Szentgyörgyi Rudolfnak tartozom köszönettel.

A név kimondásának tilalma a legfeltűnőbben az eleusisi misztériumokban nyilvánul meg. Ezekben az istennők és istenek neve helyett csak a *theos* és *thea,* azaz 'isten' és 'istennő' szavakat használták (vö. ZLINSZKY 1927: 104), s a misztériummal kapcsolatban álló papok, magas rangú tisztviselők nevét is tilos volt kimondani. Ők új, szent címet kaptak felszentelésükkor, a régi nevüket pedig a tengerbe süllyesztették. (Vö. FRAZER 2005: 153–4.) Ez a szent cím az *eumolpos,* amely a misztériumok alapjául szolgáló mítosz szerint az első főpap személynevéből ered (K. 319). Nem feledkezhetünk meg a Styxnek, az Alvilág folyójának a nevéről sem. A folyó Kronossal szemben Zeust segítette, ezért kapta ajándékul, hogy a nevére tett eskü legyen a legszentebb. Amely isten ezt megszegte, egy évre élettelenné vált, majd kilenc évre száműzetett az istenek tanácsából és lakomáiról, ezért a folyó nevét még az istenek is borzadva mondták ki. (Vö. K. 40–1.)

Még nagyobb vétek az istenek nevének hiába való kimondásánál (mely számos mitológiában és vallásban tilalmas) a névvel elkövetett hübrisz. A hübrisz az ember által elkövethető legnagyobb erkölcsi bűn: gőgös elbizakodottság, melynek lényege, hogy tagadja az istenek elsőbbségét, hatalmát az ember fölött. A görög mitológia számos hübrisztörténetet ismer: Bellerophontés fel akart szállni szárnyas lován az Olymposra; Tantalos saját fiát tálalta fel az isteneknek, hogy lássa, valóban mindentudók-e; Arakhné jobb takácsnak tartotta magát, mint Athéné stb. A gőg büntetése mindig rettenetes, összhangban áll az elkövetett bűn méretével. A névvel szintén lehet hübriszt elkövetni, s e bűn nagyságát mutatja, hogy két mítoszváltozatban is fennmaradt. Az egyikben *Kéyx* és *Alkyoné* (K. 247), a másikban pedig *Rhodopé* és *Haimos* annak az emberpárnak a neve, akik elbizakodottságukban *Zeus*-nak és *Hérá*-nak szólították egymást, azaz a legnagyobb istenekkel egyenlőnek tekintették magukat. Büntetésképpen az első párt az istenek jégmadarakká, a másodikat pedig hegyekké változtatták.

Az istenek imádságban való megidézésével rögtön az Íliász elején találkozunk: az Agamemnón által megsértett Khrysés Apollón segítségét kéri a bosszúhoz, *Ezüstíjú*-nak és *Smintheus*-nak, azaz 'Egéristen'-nek szólítva, mely KERÉNYI szerint a legfélelmetesebb neve volt Apollónnak (K. 334). Az isten neve helyett valamely jelzőjének használatával az isten egy vonását kényszerítik ki (SZEPES 1988: 80–1); ebben az esetben Apollón bosszúálló, erőszakos aspektusát, mely dögvészt bocsát a görög seregre. A görögök és a rómaiak az egyiptomiakhoz hasonlóan úgy tartották, hogy az isten hatásköri lehetőségei neveinek számával egyre bővülnek, ezért – akárcsak Khrysés imádságában – a himnuszokban minél több néven szólították őket (vö. HORNUNG 2009: 69), a nevek felsorolásával fokozva közelítve meg az istent, kiteljesítve hatalmát. Az analógiás mágia szerint ugyanis egy dolog minden részletre kiterjedő felidézése azonos a dolog megteremtésével (vö. SZEPES 1988: 76), az istenek esetében tehát azok megidézésével.

A név és az egyén szoros egységéből az is következik, hogy az egyik megváltoztatásával a másik is megváltozik. Ha tehát valakinek megváltozik a jelleme, viselkedése, szerepe stb., a nevének is változnia kell. Ez indokolja a névváltozásnak az 5. pontban már látott funkcióját, a szerepváltozás jelzését (l. pl. az istenné váló halandók névváltozását). A kapcsolat név és egyén között azonban kölcsönös, így a változás a mágiában kétirányú: a név megváltoztatásával változást lehet előidézni viselőjének szerepében is. Ezt tette Athéné az Erinnysek nevének megváltoztatásával: új nevet adva nekik új szereppel ruházta fel őket.

Végezetül meg kell még említeni, hogy azoknak az új név keletkezése kapcsán említett eseteknek, amelyekben egy félelmetes ellenfél legyőzése eredményezte az új név

felvételét *(Argeiophontés, Bellerophontés),* szintén lehet mágikus hátterük. SOLYMOSSY (1927: 96) említi ugyanis a példát, hogy a latin-amerikai tupi indiánoknál a gyermekkori név csak addig használatos, amíg a fiú felnőve meg nem öl egy ellenséget, azután ugyanis annak nevét veszi fel. Bár a két népcsoportot időben és térben is nagy távolság választja el egymástól, a mágikus gondolkodás hasonlóságait tekintve elképzelhető, hogy hasonló gondolat állhat e görög mitológiai névváltozások hátterében is.

8. Összegzés. – A tulajdonnév, mint láttuk, kiemelkedő szerepet játszik a mitológiában. Nemcsak azonosítja a történetek szereplőit, hanem maga is részt vesz az események alakításában. Jelzi viselője valamely, a történet szempontjából alapvető tulajdonságát, kifejezi, sőt esetenként elő is idézi a névviselő mitológiai szerepének ideiglenes vagy végleges megváltozását. Ezért jelentésük, etimológiájuk feltárása segítheti származásuk, eredeti szerepük, istenek esetében aspektusuk, sőt egész történetek megismerését, szinonimitásuk vizsgálata pedig eszközként szolgálhat az egyes istenalakok összeolvadásának felismerésében. A nevek vizsgálata tehát, mint arra az általam forrásként használt két mitológiai munka (K. és TW.) gyakori etimológiai megjegyzéseiből is következtethetünk, fontos segítője lehet a klasszika-filológiai és vallástörténeti kutatásoknak.

Hivatkozott irodalom

AkH.[11] = *A magyar helyesírás szabályai.* Budapest, 1984.

BAUKO JÁNOS 2013. Közösségi ragadványnevek használata a szlovákiai magyarok körében. In: KONTRA MIKLÓS – NÉMETH MIKLÓS – SINKOVICS BALÁZS szerk., *Elmélet és empíria a szociolingvisztikában. Válogatás a 17. Élőnyelvi Konferencia – Szeged, 2012. augusztus 30.– szeptember 1. – előadásaiból.* Budapest. 55–68.

FARKAS TAMÁS 1997. Magyar cserkészcsapatok névadása. In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* MNyTK. 209. Budapest–Miskolc. 576–81.

FARKAS TAMÁS 1998. Névmágia az ókori Egyiptomban. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk., *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára.* Budapest. 29–32.

FOWLER, ALASTAIR 2012. *Literary Names. Personal Names in English Literature.* Oxford.

FRAZER, JAMES G. 2005. *Az aranyág.* Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest.

HAJDÚ MIHÁLY 2011. Természeti jelenségek tulajdonnevei. In: HAJDÚ MIHÁLY – TÓTH ÁLMOS – BÁRTH M. JÁNOS szerk., *Karszt, történelem, helynevek. Köszöntők és tanulmányok a 88 éves Dénes György tiszteletére.* Budapest. 207–11.

HOFFMANN ISTVÁN 2008. A személynévrendszerek leírásához. *Magyar Nyelvjárások* 66: 5–20.

HORNUNG, ERIK 2009. *Az egy és a sok. Az óegyiptomi istenvilág.* Budapest.

K. = KERÉNYI KÁROLY 1977/1997. *Görög mitológia.* Szeged. [Reprint.]

LOVAS RÓZSA 1934. Név – lélek. *Magyar Nyelv* 30: 12–7.

MitE. = Sz. A. TOKAREV szerk. 1988. *Mitológiai enciklopédia* 1–2. Budapest.

PAIS DEZSŐ 1921–1922. Régi személyneveink jelentéstana. *Magyar Nyelv* 17: 158–63, 18: 26–34, 93–100.

SLÍZ MARIANN megj. e. A terminológiai egységesülés hiányának következményei a névtudományban. Megjelenés előtt a „Diskurzusok a szakmai diskurzusról. A tudományok, szakmák nyelvének leírása" című konferencia kötetében. Budapest.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest.
SOLYMOSSY SÁNDOR 1927. Névmágia. *Magyar Nyelv* 23: 83–99.
SZEPES ERIKA 1988. Mágikus elemek a hellénisztikus varázspapiruszok imáiban. In: Uő: *Mágia és ritmus. Vallástörténeti és verstani tanulmányok.* Budapest. 67–93.
TW. = TRENCSÉNYI-WALDAPFEL IMRE 1976. *Görög regék.* Budapest.
VAN LANGENDONCK, WILLY 2007. *Theory and Typology of Proper Names.* Berlin – New York.
VÁRNAI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük… A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben.* Budapest.
ZLINSZKY ALADÁR 1927. A névvarázs. *Magyar Nyelv* 23: 100–9.

SLÍZ MARIANN

MARIANN SLÍZ, **The function of names in Greek mythology**

This study presents the mythological function of names in Greek myths, emphasizing though that most of the observed functions are not typical in mythology in general. Names were collected from the general work "Görög mitológia [Greek Mythology]" (1977/1997) by KÁROLY KERÉNYI, a scholarly book paying attention even to the different versions of the myths, and, occasionally, from the popular work "Görög regék [Greek Tales]" (1976) by IMRE TRENCSÉNYI-WALDAPFEL. The research focuses rather on the overall mythological function of names and name types, and also on the interrelations of names than on the etymologies of names. Topics presented in the paper include the specific transitionary state of mythological names between common and proper nouns and the frequent changes between these two categories; the synonymity of names (e.g. in connection with the several names of a god); names compressing the storyline of a myth; the appearance of a new name as a linguistic manifestation of the change in one's mythological role; pseudonyms as indicators of temporary mythological roles; and the magic function of names.

MŰHELY

NÉVTAN ÉS EGYSÉGESÍTÉS: EGY KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS TANULSÁGAI

1. 2013. július 11-én a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke és Terminológiai Kutatócsoportja, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaság a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán „Névtan és egységesítés" címmel műhelykonferenciát tartott az 1913-as helységnévtár megjelenésének 100. és az első földrajzinévbizottság 1963-as létrehozásának 50. évfordulója alkalmából. A konferencián előadást tartott Bölcskei Andrea, Szabómihály Gizella, Lelkes György, Mikesy Gábor és Pokoly Béla. (Erről l. BÖLCSKEI ANDREA és FÓRIS ÁGOTA írását is kötetünkben: NÉ. 35. 2013: 9–10.) Az előadások írásos változatát a Tanulmányok rovatban közöljük. A konferenciát kerekasztal-beszélgetés zárta, melynek anyagát alább adjuk közre. A kerekasztal-beszélgetés meghívott résztvevői voltak: GERSTNER KÁROLY (MTA Nyelvtudományi Intézet, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszéke), MÁRTON MÁTYÁS (ELTE Informatikai Kar Térképészeti és Geoinformatikai Tanszéke), MIKESY GÁBOR (Földmérési és Távérzékelési Intézet), POKOLY BÉLA (Vidékfejlesztési Minisztérium), valamint SZABÓMIHÁLY GIZELLA (Gramma Nyelvi Iroda, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet). A beszélgetés moderátora FÓRIS ÁGOTA, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nyelvtudományi Tanszékének vezetője volt. A vita három kérdés köré csoportosult.

2. Az első – teljes egyetértést kiváltó – kérdés az volt, hogy mely területeken mutatkozik hasznosnak a földrajzinév-egységesítés. GERSTNER KÁROLY elmondása alapján elsősorban a közösség, főként a térképészet, a vasútépítés, illetve a politika érdeke az egységes földrajzinév-használat. A nyelvészek főként a földrajzi nevek homonimáinak rögzítésével foglalkoznak, így e tevékenység a nyelvészet számára kevésbé fontos. A közlekedésben, menetrendekben, közúti táblákon, azaz elsősorban az utastájékoztatásban elengedhetetlen az egységes helynévhasználat kidolgozása – erősítette meg MIKESY GÁBOR. Ezen túlmenően az oktatásban, értelemszerűen a földrajztanításban is kívánatos lenne a tankönyvek és a térképek helyneveinek harmonizációja.

MÁRTON MÁTYÁS szintén az információszolgáltatás szempontjából ítélte fontosnak az egységesítést, egy útvonal-tervezési példán illusztrálva szükségességét. Ha a *Miskolc, Áchim András utca 8.* címet keressük, fontos, hogy a keresendő hely ezzel a megnevezéssel legyen megtalálható az adatbázisokban, illetve hogy ez kizárólag egy helyet jelöljön, hiszen a tájékozódás csak akkor lehet egyértelmű, ha minden település, közterület stb. önálló névvel rendelkezik. Gondoljunk például *Hejőcsabára* és *Békéscsabára,* amelyek

informális megnevezése egyszerűen *Csaba,* de ekképpen való használata tágabb beszélőközösségben könnyen zavart okozhat. Éppen ezért – bár az oktatásban hasznos lehet – a hivatalos megnevezésben nem célszerű az informális névformák használata. Ebből következőleg alkalmazkodnunk kell a „közös" hivatalos megnevezésekhez, amelyek a tényleges, pontos, precíz tájékozódást szolgálják. Eszerint ha Kolozsvárra szeretnénk utazni, az útvonaltervezőbe a *Cluj* helynevet fogjuk beírni. Ugyanakkor az exonimák léte a világ elsajátításának mértéke, nem a világ kisajátításáé, azaz nem szabad lemondanunk magyar nyelvű helyneveinkről (pl. *Kolozsvár*), hiszen azok nyelvünk sajátjai.

POKOLY BÉLA arra hívta fel a figyelmet, hogy a kor technikai vívmányai, különösen a számítógépes alkalmazások működésének mechanizmusai minden eddiginél erősebben megkövetelik az egységes helynévhasználatot. Egy bizonyos adat keresésekor egységes megnevezés hiányában az azonosítás akár lehetetlenné is válhat a felhasználó számára. A személyes adatok pontos rögzítése (pl. lakcím) miatt az államigazgatásnak is érdeke a standardizáció. Helyi nemzeti, politikai érdekek befolyásolhatják a nálunk megszokott névalakokat, gondoljunk csak a *Grúzia-Georgia* névproblémára.[1] Hasonló standardizációs probléma a *Japán-tenger* és *Keleti-tenger* megnevezés „harca" is. Van igazság a koreai érvelésben, miszerint a szóban forgó földrajzi terület a 17. századi európai utazások előtt nem viselte a *Japán-tenger* nevet, és később is még gyakran *Keleti-* vagy *Koreai-tenger*-nek nevezték. Újabban Dél-Korea, kompromisszumos megoldásként, nem ragaszkodik a *Keleti-tenger* név egyedüli alkalmazásához, de a *Japán-tenger* név feltüntetése esetén kéri második névként való használatát a nemzetközi térképeken. MÁRTON, habár tiszteletben tartja a koreaiak álláspontját, a nemzetközi használatban nem cserélné le a *Japán-tenger* megnevezést, mivel mára igen elterjedt ez a forma. Ez a példa kiválóan mutatja, hogy az egységesítéssel óvatosan kell bánnunk, hiszen akár akaratunkon kívül is beavatkozhatunk egy másik nyelv vagy kultúra ügyeibe.

SZABÓMIHÁLY GIZELLA kiemelte, hogy az exonimák használata kulturális vonatkozású, ezért különböző térképeken különböző mértékben célszerű felhasználni őket. Szükség lenne egy kibővített exonimajegyzék készítésére (a DUTKÓ ANDRÁS-féle ugyan nagyon jó, de viszonylag kevés adatot tartalmaz[2]). Az exonimák használata kapcsán az oktatásban is számos kérdés merül fel. Bizonyos szlovákiai magyar iskolákban a földrajztanítás magyarul zajlik, ám szlovákról magyarra fordított tankönyvekből, ami terminológiai problémákat eredményez, hiszen a domborzati elemek tagolásának szemlélete a két nyelvben eltérő. A szlovák nevezéktan a geomorfológiai tagolásból indul ki, így sokkal több kategóriát különít el (főként a síkságok, alföldek tekintetében), mint a magyar. Ezért (bővített exonimajegyzék hiányában) ezek a helynevek a magyar nyelvű tankönyvekben is szlovákul szerepelnek. Egy másik példa azt igazolja, hogy a téves „fordítások", illetve mesterségesen létrehozott régiónevek miatt gyakran lehetetlenné válik az adott terület egyértelmű azonosítása (pl. *Erdőhát* Szlovákiában és Romániában is van).

[1] Grúzia korábban jelezte igényét, többek között Magyarország felé, hogy az országra hivatkozva a *Georgia* nevet használja. Hivatalosan figyelembe vettük a kérést, ám a gyakorlatban (a sajtóban) senki sem használja a *Georgia* megnevezést. GERSTNER KÁROLY ennek okát abban látja, hogy a kért név kiejtése nehézkes, és a magyar nyelvben, illetve kultúrában nem kapcsolódik negatív konnotáció a *Grúzia* névhez.

[2] http://ungegn.zrc-sazu.si/Portals/7/WGE%20Activities/Prague_2007/Hungary_Dutko_Exonyms.pdf

FÓRIS ÁGOTA hozzáfűzte, hogy a terminológiai adatbázisok készítésének egyik alapelve, hogy nemcsak a sztenderd, de a „hibás" elnevezések is megjelenjenek az adatok között (akár utalószóként a „jó"-ra hivatkozva, vagy stilisztikai jelölés kíséretében), így egy terminológiai szemléletű adatbázis készítése erre a problémára is megoldást jelenthetne.

MÁRTON MÁTYÁS jelezte, hogy tanszékükön már készülőben van egy efféle jegyzék (FARAGÓ IMRE munkája), amely a használatra ajánlott magyar nevek mellett az ezeknek megfelelő aktuális szlovák, román stb. neveket is rögzíti. Ezt akár már ebben az évben kiadhatják elektronikus tankönyv formájában. Ám ez továbbra sem oldja meg a vertikális tagozódás különböző szemléletéből adódó terminológiai problémákat. Első lépésként – SZABÓMIHÁLY szerint is – terminológiai harmonizációra lenne szükség. Ez egy közvetítő nyelv segítségével is végbemehetne (pl. szlovák–angol–magyar névjegyzék készítésével). Ebben az esetben az a kérdés, hogy az angol nyelv alkalmas-e a közvetítő nyelv szerepére egy ilyen harmonizációs folyamatban.

A hallgatóság köréből e kérdéshez hozzászóló GERCSÁK GÁBOR (ELTE Térképészeti és Geoinformatikai Tanszék) szerint a szemléletbeli különbség magyar–angol viszonylatban is jelentkezik. Ennek oka, hogy a névadás részben nyelvészeti, részben földrajztudományi kérdés. A magyar földrajzi neveknek is több változatuk létezik, hiszen az úgynevezett geomorfológiai nevek a szaknyelvben mások, mint a köznyelvben, ami elsősorban a természetföldrajzi nevek esetében jelent problémát. Ugyanakkor a helynevek homonímiája szintén nemcsak a határon túli magyar nyelvű oktatásban, hanem a magyarországi angol nyelvű tanítás során is zavarokat okozhat. GERCSÁK összeállított egy hozzávetőleg 3000 címszavas jegyzéket, amely a magyar földrajzi nevek angol megfelelőit tartalmazza. Ebből a jegyzékből többek között az is leszűrhető, hogy jellemzően a leggyakrabban használt tájneveinknek van a legtöbb angol változatuk (pl. *Kárpát-medence*). Elmondta, hogy többszörös standardizációs próbálkozások után egyértelművé vált, hogy a Földrajzinévbizottságnak (a továbbiakban: FNB) nem feladata az angol nyelvű magyarországi helynevek egységesítése, nincs is rá jogköre. Összességében tisztázatlan, hogy kinek a hatáskörébe tartoznának az ilyen jellegű kérdések, a témakör meglehetősen gazdátlannak tűnik.

Ahogyan GERSTNER KÁROLY is elmondta, a standardizáció elsősorban a „távollevőnek" szól, hogy legyen egy olyan név, amelyet többé-kevésbé mindenki ért". PERGER IMRE (MÁV-START Zrt.) szerint magát a standardizálást (nyelvi szabványosítást) bizonyos értelemben a Magyar Királyi Államvasutak kezdte meg, hiszen sokszor a település hivatalos neve az lett, ami már „amúgy is ki van írva a vasúton". Ehhez kapcsolódva a *Monaco ~ München* vasúti példával szemléltette a standardizáció jelentőségét.

3. A második kérdés a magyar és a nemzetközi egységesítési törekvések viszonyára vonatkozott, illetve arra, hogy mennyire lehetséges a nemzetközi irányelvek használata a magyar nevek egységesítésében. Az ENSZ Földrajzi Névi Szakértői Csoportja (UNGEGN) aktívan foglalkozik azzal, hogy összeállítsa a világ összes országának földrajzi neveit tartalmazó jegyzéket. Az általuk kidolgozott alapelvek szerint nem célszerű elszakadnunk a nemzetközi megnevezésektől – jegyezte meg MÁRTON. Abban nagyjából minden résztvevő egyetértett, hogy az ENSZ-ajánlásokat érdemes követni, de POKOLY kevés értelmét látja például az ENSZ által várt exonimalista összeállításának.

MIKESY elmondta, hogy a nemzetközi színtéren folyó egységesítési folyamatok, amelyek például Afrikában a Szaharától délre eső területeken vagy éppen a Fülöp-szigeteken

zajlanak, s amelyek nálunk száz évvel korábban már lezajlottak, elengedhetetlen standardizációs feladatok. Standardizáció hiányában még a közelmúltban is megtörtént, hogy segélyszállítmányok nem érték el megfelelő céljukat. Ezek a területek ráadásul többszörösen érintettek, hiszen sok hivatalos nyelvük van érvényben, ami még inkább megnehezíti az egységesítést. GERSTNER az alapelvek óvatos átvételére hívta fel a figyelmet, rámutatva az angol átírási rendszer hiányaira, míg a magyar nyelvben jól bevált átírási rendszerekre támaszkodhatunk. Egy „rossz" átírás szegényedéshez vezethet; erre kiváló példaként SZABÓMIHÁLY GIZELLA Peking különböző megnevezéseit említette.

4. A harmadik kérdés az FNB aktuális és jövőbeni feladataira, új szakmai kihívásokra irányult. Habár a kerekasztal-beszélgetés résztvevői között nagyobb arányban voltak azok, akik jelenleg nem tagjai a bizottságnak, volt megosztandó véleményük a témáról. SZABÓMIHÁLY GIZELLA ismét kiemelte, hogy egy kárpát-medencei településnév-jegyzék elkészítése kívánatos lenne a változatosság csökkentésére, és ennek széles körben való terjesztésére is szükség lenne. Alapelvként fontos a magyar névmegfelelők rögzítése, hogy például egyes településeket ne csak szlovák nyelven lehessen megnevezni; ugyanakkor elvetendő a mesterségesen létrehozott magyar nevek fenntartása. GERSTNER KÁROLY szerint egy bő exonimalista összeállítására, később hivatalossá tételére lenne szükség. A helynevek standardizációjának alapja a helyben használt megnevezés lehetne. MÁRTON MÁTYÁS a felvetéssel elviekben egyetértve arra hívta fel a figyelmet, hogy egy ilyen jegyzék elkészítése jelenleg nem tartozik a bizottság hatáskörébe, és nincs is olyan szerv, amely e tevékenységgel foglalkozhatna (sem Szlovákiában, sem Magyarországon); a kérdéskör így mindig ki van téve az aktuálpolitikai hatásoknak.

POKOLY BÉLA a bizottság feladatait részletezve egy teljes körű exonimalista létrehozását nehezen elképzelhetőnek nevezte, ugyanakkor hasznosnak tartaná a már létező rövid listák folyamatos fejlesztését, bővítését. MIKESY GÁBOR fel is vetette, hogy a bizottság felvállalhatná a munka felügyeletét (még ha nem is tartozik a hatáskörébe), s ennek során összehozhatná a magyar helynévkutató műhelyeket. POKOLY kifejtette, hogy a bizottság tevékenységi körét jogszabály korlátozza, amely mellett célszerű keresni a működést javító hatékony eljárásokat. Ezek közé tartozik például olyan kommunikációs csatornák kidolgozása, amelyeken ők is kezdeményezőként léphetnek fel, és amelyeken az illetékesek előre tájékoztatják őket a tervezett névadásokról. Ezáltal lehetővé válna, hogy ne csak utólag értesüljenek egyes változtatásokról, mint például a *Corvin-negyed* elnevezése esetében. E névvel két probléma is van: egyrészt téves a helyesírása, másrészt olyan nevű belterületről kapta a nevét, amely nem létezik. Egy másik égető probléma, hogy pillanatnyilag a KSH által nyilvántartott településrész-neveknek mindössze nagyjából kétharmada létezik a valóságban. Ez azért lehetséges, mert a településrészek elnevezése önkormányzati hatáskörbe tartozik, így e nevek bármikor módosíthatók az FNB megkérdezése nélkül. Ez természetesen zavarokat okozhat, hiszen ennek következtében bizonyos helyneveket már helyben sem ismernek, postacímként nem léteznek, és a táblákon sem az jelenik meg, ami egyébként a nyilvántartásban szerepel. GERSTNER KÁROLY az előbbiekhez csatlakozva elmondta, hogy valóban az lenne a szerencsés, ha a fennálló helyzettel szemben (pillanatnyilag ugyanis a bizottságnak csak jóváhagyási joga van) előbb véleményezhetnének; ez esetben akár a névadók vagy -módosítók segítségére is lehetnének.

A közönség PERGER IMRE hozzászólásából megtudhatta továbbá, hogy az FNB a jövőben foglalkozik a Kárpát-medencei vasútállomások neveivel, és ennek kapcsán rendezhetné az 1953 óta helyesírási hibás településnevek ügyét is (*-hódos, -szőlős, -híd, -hídvég* stb.). A teljességgel sikeres vasúti névrendezés lehetetlenségét a településnevekkel kapcsolatos törvény is okozza, mivel e szerint minden névváltoztatást az önkormányzatnak kell kezdeményeznie. A tizenegynéhány magyarországi településből, amelyet érint ez a probléma, néhány kezdeményezte is a változtatást, ám *Búcsú, Csikóstöttös, Gyepűkaján, Hídvégardó, Hímesháza, Nyírád, Szíhalom, Szín, Színpetri, Tímár* önkormányzata – különböző okokból – nem hajlandó erre.

5. A konferenciát és a kerekasztal-beszélgetést JUHÁSZ DEZSŐ, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetének igazgatója, a Magyar Nyelvtudományi Társaság főtitkára zárta. Beszédében hangsúlyozta, hogy a beszélgetés során javasolt földrajzinévlista létrehozására mindenképpen szükség van, az viszont természetesen már más kérdés, hogy ki és milyen fokon használná ezt. Több különböző helynévlista várható a jövőben, ezekből egy-egy szolgálhatná például a vasutat és a térképészetet, fontos azonban, hogy a listák ne legyenek ellentétben egymással. A helynév-standardizáció problémájával való foglalkozás szükségessége egyértelmű, hiszen ez a leginterdiszciplinárisabb és legközhasznúbb nyelvészeti tevékenységek közé tartozik. A zárszó felvetette továbbá KONTRA MIKLÓS „Közhasznú nyelvészet" kötetének mintájára egy „Közhasznú névészet" című kötet létrehozásának ötletét, amely felhívhatná a figyelmet a névtan gyakorlati jelentőségére.

FALUDI ANDREA

ANDREA FALUDI, **Onomastics and Standardization: Conclusions of a round table discussion**

This paper summarizes the main thoughts of a round table discussion organized on 11th June, 2013 as a separate session of the workshop entitled "Onomastics and Standardization". The discussion dealt with some major issues of geographical names standardization focusing on three basic questions: in which fields does geographical names standardization prove to be extremely useful; what can be said about the relations between Hungarian and international standardization endeavours, and to what extent it is possible to use the international guidelines in Hungarian standardization practices; and what are the most important current tasks and challenges facing the Hungarian Committee on Geographical Names.

NÉVTANI KÉRDÉSEK A NYEST.HU-N

1. A hírportál felépítése. – Írásomban a „Nyelv és Tudomány” ismeretterjesztő tudományos hírportál bemutatásával együtt azt vizsgálom, hogy a szerteágazó témakörök között, amelyekkel a portál foglalkozik, a tulajdonnevek milyen helyet foglalnak el: milyen típusú kérdések, hírek merülnek fel a nevekkel kapcsolatban, illetve melyek azok a hírek, témák, amelyek az olvasók érdeklődését felkeltik.

A nyest.hu munkatársainak köszönhetően 2009. június 1. óta az érdeklődők egy újabb ismeretterjesztő hírportálon olvashatnak a nagyvilág és a hazai tudományos élet híreiről, eredményeiről. A hírportálnak külön Facebook-oldala is van, amelyen a portálon megjelenő újdonságok szintén nyomon követhetők. Hogy ezzel a lehetőséggel élnek is olvasók, azt bizonyítja, hogy e cikk megírásának idején mintegy tizenötezren kedvelik a nyest.hu oldalát. Ott ezt olvashatjuk róla röviden: „Hírek a nyelvek és a tudomány világából, az űrkutatástól a mesterséges intelligencián, a finnugor népeken és eredetmítoszokon át az automatikus fordításig.” A nyest.hu nemcsak érdekes hírekkel és ismeretekkel látja el olvasóit, hanem különböző szolgáltatásokat is ajánl. A hírportál munkatársai fordítási nehézségekben segítenek, teljes szövegek fordítását vállalják, ezek mellett szövegergonómiai kérdésekben is (fogalmazás, strukturálás, stilizálás) az olvasóközönség szolgálatára állnak. Az érdeklődők nyelvi problémákkal kapcsolatos kérdéseket is feltehetnek: ezekre Kálmán László nyelvész válaszol.

A portál célja, bár ez expliciten nincs kimondva, nemcsak különböző hírek és ismeretek terjesztése, hanem párbeszéd kialakítása is a felvetett témákkal kapcsolatban. A cikkek után az olvasónak lehetősége van komment formájában, illetve a fórumoldalon hozzászólni az olvasottakhoz. A különböző diskurzusok fenntartását, illetve újak indítását segítheti elő a blogolás lehetőségének megteremtése.

A hírportál 10 téma szerint csoportosítja a híreket: irodalomtudomány, kultúra, média, nyelv és politika, nyelvtudomány, oktatás, szövegbiznisz, társadalom, tech és természettudomány. A könnyebb kereshetőség érdekében kisebb témaköröket is elkülönítettek, ezek betűrendben vannak feltüntetve. Így az olvasónak két keresési módot biztosítanak: az érdeklődő egyrészt megnézheti, hogy például az irodalomtudományban milyen újabb cikkek, hírek jelentek meg, másrészt szűkebb témakörök (pl. kétnyelvűség) alapján is kereshet. Az oldalon belül működő kereső is megkönnyíti az olvasó tájékozódását.

2013. július 1-jén 18 596 cikk található az ismeretterjesztő portálon. A 10 témacsoport közül a társadalom címkével megjelölt cikkek száma a legmagasabb: 3903, ez a teljes anyag 21%-át teszi ki. Ezt követik – gyakoriság szerint csökkenő sorrendben – az oktatás, nyelv és politika, kultúra, média, nyelvtudomány, technika, természettudomány, szövegbiznisz és irodalomtudomány témák.

2. Tulajdonnevekkel foglalkozó írások. – A „Tulajdonnév” címke alá összesen 197 írás tartozik; ez a teljes cikkállomány 1%-a, a „Nyelvtudomány” címszó alá besorolt cikkeknek pedig a 13%-a. Az írásokat azok jellege és forrása szerint három csoportba lehet sorolni: az írások többsége (113 cikk, 57%) tulajdonnevekhez kapcsolódó híreket közöl;

forrásuk általában az MTI. A második csoportba azok az írások tartoznak (49 cikk, 25%), amelyek egy-egy névtani témát mutatnak be, a napi aktualitásoktól függetlenebbül. Így például a „Nyomorék, gyere vacsorázni!" című írásban a keresztnévválasztás szabályozásában figyelembe vett, az MTA Nyelvtudományi Intézetében működő Utónévbizottság oldalán is olvasható kritériumokkal foglalkoznak, interjút készítve Raátz Judittal, a bizottság szakértőjével is. A harmadik csoportba az olvasói kérdésre adott részletes válaszok, illetve az egy-egy téma aktualitása kapcsán tárgyalt névtani kérdések sorolhatók (35 cikk, 18%). WENSZKY NÓRA 2012 novemberében megjelent cikke például Mártonnap alkalmából ír Szent Márton életéről, a *Márton* név eredetéről és az e naphoz kötött, libákkal kapcsolatos népszokások eredetéről. Az említett írás tipikus példája annak, hogy a harmadik csoportba tartozó cikkek nemcsak a névtani kérdést dolgozzák fel, hanem megpróbálják a téma kultúrtörténeti, néprajzi stb. hátterét is feltárni.

A továbbiakban a „Tulajdonnév" címszó alá sorolt cikkeket az írásokban szereplő tulajdonnév típusa szerint veszem számba. Így jól átlátható, hogy milyen névtípusokkal foglalkoznak gyakrabban, illetve hogy az adott névfajtát milyen kérdések felől közelítik meg a szerzők. Ezen a ponton egy elméleti kérdésbe ütközünk: a tudományos hírportálon a tulajdonnevek témakörén belül olyan cikkeket is találunk, amelyek a tulajdonnév és a közszó határán elhelyezkedő, hagyományosan nem tulajdonnévnek tekintett kategóriákkal foglalkoznak (pl. a rovarfajok vagy a kémiai elemek megnevezése; ehhez vö. pl. J. SOLTÉSZ 1979: 79–81, HAJDÚ 2003: 145–50). Ezen a helyen nem lehet célom e névelméleti kérdés körüljárása; mindenesetre a továbbiakban különbséget teszek a névtan, illetve a nevezéktan témakörébe tartozó cikkek között. A különböző névtípusokat tárgyaló cikkeket a típus előfordulásának gyakorisága szerint, csökkenő sorrendben mutatom be.

2.1. Helynevek. – A leggyakrabban előforduló névtípus a helyneveké; a hírportálon 74 cikk (38%) olvasható ebben a témában. A legtöbbjük (28 cikk) utcanevekkel kapcsolatos, legtöbbször névváltoztatásról szóló híreket közöl. Megtudhatjuk, hogy lecserélik az utcaneveket Dombóváron és Pécsett, s a fővárosban is folytatódik az átnevezés. A határon túli magyarok utcanévtáblás „helyzetébe" is bepillantást kapunk: visszakerülnek a hagyományos magyar nevek a romániai Halmiban, kétnyelvű utcanévtáblák lesznek Marosszentgyörgyön, magyar utcanevek Szatmárnémetiben, Kolozsváron pedig megváltoztatták a *Dsida Jenő utca* nevét. Távolabbi országok utcaneveiről is kapunk híreket: például kamerával védekezik a *Fucking* nevű osztrák falu, mert ellopják az utcanévtáblákat a turisták; Spanyolországban a legnépszerűbb utcanév a *Cervantes;* s magyar utcanév is van Spanyolországban, Gödöllő spanyol testvérvárosában ugyanis egy utca a magyar város nevét viseli.

A következő a településnevekkel foglalkozó hírek csoportja (18 cikk). Közülük 5 egy-egy település nevének eredetével foglalkozik. A *Zsid* településnév kapcsán felmerül az a kérdés is, hogy miért kell egy Árpád-kor óta élő településnevet megváltoztatni. Megtudhatjuk, hogy szaporodnak a rovásírásos helységnévtáblák, illetve azt is, hogy bizonyos településeken lesznek roma nyelvű helységnévtáblák. Érdekességként merül fel a településnevek (vélt vagy valós) etimológiai jelentésének azonossága a skót *Dull,* az amerikai *Boring* és az ausztrál *Bland* települések esetében ('unalmas').

Országnevekkel kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik 6 cikk. A napi aktuálpolitikai események irányították a figyelmet a *Macedónia* és *Makedónia* nevek eredetére, valamint

a *Palesztin Állam* új nevére. A *Grúzia – Georgia* névváltoztatási vitáról is olvashatunk, illetve arról, hogy mindennek milyen visszhangja volt más országokban.

5 írás számol be arról, hogy milyen neveket kaptak legújabban a kisbolygók. Megtudhatjuk, hogy Gárdonyi Gézáról és más magyar írókról neveztek el több mint 25 kisbolygót, illetve azt is, hogy már ezen a területen is folynak viták az elnevezés jogáért.

A tájegységek neveivel 3 írás foglalkozik. A *Galicia* és *Galícia* nevekről megtudhatjuk, hogy miért hasonlítanak egymásra, és miből ered különbségük. Felmerül a kérdés, hogy sértő-e a *Felvidék* szóhasználat, s arról is értesülünk, hogy a Kárpát-medencét más népek *Pannon-medencé*-nek nevezik.

A többi helynévtípusról csak 1-1 cikket találunk. A hegynevek a japán hegyek egy tipikus elnevezési motivációja kapcsán kerülnek szóba: a Fudzsi jellegzetes formájára hasonlító hegyeket valamilyen *Fudzsi*-nak nevezik. A szigetnevek témakörébe tartozó hír szerint a kínaiak kínai hivatalos nevet adnak a Dél-kínai-tengeren található szigeteknek, ezzel is erősítve jogukat az adott területek fölött. A kontinensek nevének témaköréhez kapcsolható az a cikk, melyben *Európa* nevével, annak etimológiájával foglalkoznak. Ide sorolódik az a kérdés is, hogy hol lehetett a titokzatos Punt, az ókori egyiptomi feljegyzések alapján ismert vidék.

A helynevekkel foglalkozó cikkek csoportjába sorolhatók azok az írások, amelyek a toponimákkal kapcsolatos további alkalmazott névtani kérdésekkel foglalkoznak. Így például HEGEDŰS ATTILA „A helynevek helyesírásáról" című írásában felsorolja javaslatait, melyekkel egyszerűsíteni lehetne a jelenlegi szabályozást. KÁLMÁN LÁSZLÓ egy olvasói kérdés kapcsán beszél a helynevek toldalékolásával kapcsolatos tendenciáról, mely szerint a Magyarországon található települések neveit másképpen toldalékoljuk, mint a Magyarországon kívüliekét.

2.2. Személynevek. – Ez a következő névtípus a tulajdonnévi témát bemutató cikkek gyakorisági listáján. Összesen 58 (29%) írás foglalkozik személynevekkel; ezeket a téma jellege és a vizsgált névtípus szerint szintén több kategóriába sorolhatnánk. Találunk ebben a témakörben olyan írást, amely egy nép, például a mongolok jellemző névadási szokásait mutatja be. Megtudhatjuk, hogy Amerikában a névkutatók a személynevek vallomásai alapján következtetnek a rabszolgák eredetére. Csak részben kapcsolódik e csoporthoz PÉLI PÉTER írása a diktátor és nyelvújító Türkmenbasy türkmén elnök nyelvi kérdésekben hozott döntéseiről.

A személynevek kapcsán alkalmazott névtani kérdések is felmerülnek. Foglalkoznak például a tulajdonnevek fordításának nehézségeivel, a Harry Potter-regények beszélő neveinek fordítási stratégiáit hozva fel példaként. Olvashatunk arról, hogy hogyan kell az idegen neveket, még specifikusabban pedig a portugál személyneveket kiejteni. Két cikkben is felmerül az a kérdés, hogy manapság miért köznevesülnek a politikusok nevei, például *orbanizálódás, eldemszkyzés, gyurcsánykodás,* illetve az Egyesült Államokban *santorum* 'blamálás' (Rich Santorum neve alapján). Ugyancsak a személynevek témaköréhez kapcsolható az a cikk, amelyből megtudhatjuk, hogy Egyiptomban megtalálták Apriész fáraó (Kr. e. 589–570) névtábláját.

A személyneveknél is érdemes külön névfajtánként megvizsgálni a cikkek tartalmát, gyakoriságát. A csoporton belül a keresztnevekkel foglalkozó írások a leggyakoribbak (30 cikk). Ezek esetében is különböző típusú és témájú cikkeket olvashatunk: vannak egy-egy átfogóbb kérdéskört megragadó írások, például a bibliai személynevek etimológiai

jelentéséről, illetve olyanok is, amelyek egy aktuális hírt közölnek, például Snoop Dogg névváltoztatásáról. Az elsőként említett típusba tartoznak azok az írások, amelyek bemutatják, melyek voltak a legnépszerűbb nevek Európában, illetve Amerikában az utóbbi száz évben. Több írás is foglalkozik a névválasztás magyar és más országokbeli jogi szabályozásával. (A román névpolitikai helyzet változása kapcsán felmerül például a kérdés, hogy a névválasztás szabadsága lehet-e káros, valamint bemutatják, hogy az 1960-as évek óta milyen volt, illetve milyen nem volt Romániában a névválasztás jogi szabályzása, és ennek milyen következményei lettek.) A 31 cikkből 6 ehhez a témához kapcsolódik. A kérdés erős társadalmi vonatkozását és aktualitását emellett az is mutatja, hogy ezekhez a cikkekhez szóltak hozzá a legtöbben. 4 írás foglalkozik egy-egy nemzet jelenkori vagy múltbéli névdivatjának különböző jellemzőivel. Megtudhatjuk, hogy a középkori Angliában a *Vilmos* és az *Aliz* volt a két legnépszerűbb név, manapság pedig az *Oliver* az újszülötteknek leggyakrabban adott férfi keresztnév Nagy-Britanniában. Amerikában a szülők névadási szokásait a vallási motívumok és a modern média is jelentősen befolyásolja, derül ki egy cikkből, melynek kiindulási pontja a jelenlegi amerikai elnök nevének ritka volta. Egy másik írás arról tudósít, hogy a virágok ihlette nőnevek főként az uralkodónők, úrnők, a magasabb társadalmi réteghez tartozó nők körében voltak gyakoribbak Magyarországon. Arról is olvashatunk, hogy a szikh valláshoz tartozók a felnőttkor határán bizonyos vallási rítuson esnek át, melynek során minden személy felveszi ugyanazt a (nemének megfelelő) második nevet (férfiak: *Singh,* nők: *Kaur*).

A keresztnevek csoportján belül a második típusba tartoznak azok a hírek, amelyek egy aktuális eseményről számolnak be, s általában egy személyhez, egyetlen névválasztáshoz kapcsolódnak. 2 írás is foglalkozik az újonnan megválasztott egyházfő, *Ferenc pápa* nevével, névválasztásának indítékával, illetve ezzel összefüggésben az előző pápák névválasztási gyakorlatára is utalnak. Egy-egy különleges, furcsa névválasztásról is beszámolnak a nyest.hu-n: egy amerikai üzletember a *Tyrannosaurus Rex* nevet vette fel; a Bechkam házaspár *Harper Seven*-nek nevezte el negyedik gyerekét; *Like* lett a neve egy izraeli házaspár gyermekének; Svédországban valaki a *Q* nevet viseli. Megtudhatjuk, hogy a nem mindennapi celebnevek sora már a múlté: egy angol fordító cég olyan eszközt hozott létre, amely száz nyelven ellenőrzi a nevek etimológiai jelentését. Így elkerülhető lesz az olyan nevek választása, amelyeknek a száz nyelv valamelyikén negatív vagy nevetséges konnotációjuk van (például Tom Cruise és Katie Holmes lányának, *Suri*-nak a neve japánul 'zsebtolvaj', franciául pedig 'besavanyodott').

Ebben a csoportban is találunk olyan cikkeket, amelyek a nevek használatának egyes kérdéseivel, például a keresztnevek előtti névelőhasználattal foglalkoznak. A keresztnevek és a családnevek csoportjai között helyezhető el SIMON ESZTER írása, amelyben hasznos információkkal látja el az olvasót a névváltoztatások szabályozásáról, jogi kötöttségeiről.

A családnevekkel 15 cikk foglalkozik. 5 írás a családnévviselés különböző országokbeli jogi szabályozásával foglalkozik. Olvashatunk arról, hogy Japánban az egy családhoz tartozóknak azonos családnevet kell viselniük; Spanyolországban engedélyezik, hogy a nő családneve megelőzze a férfiét a gyerekek nevében; Szlovákiában már be lehet jegyeztetni magyarul a magyar családneveket, és vita folyt arról, hogy kötelező vagy fakultatív legyen a női családnevekhez kapcsolt *-ová* végződés. Jellemzően olvasói kérésre foglalkoznak egy-egy családnév eredetével (pl. *Kálózy, Seprű*). Egy írásból megtudhatjuk, hogy Kínában összeállították a ritka és furcsa családnevek gyűjteményét, náluk a 'halál' jelentésű szó is lehet családnév. Kiderül, hogy Amerikában a *Washington* családnevet

viselők többsége afroamerikai, s arról is tudomást szerezhetünk, hogy ugyanitt már nem divat a névváltoztatás. PÉLI PÉTER arra hívja fel a figyelmet, hogy a világsajtóban *Kadafi* neve legalább 112 különböző latin betűs átírással jelenik meg. (Az OH. egyébként a *Kadhafi* írásformát javasolja, a szerző azonban a *Kadafi* változatot preferálja.)

A személynevekhez tartozó két további alcsoporttal kapcsolatban (nemesi előnév és internetnév) 1-1 hírt olvashatunk a tudományos portálon. Megtudjuk, hogy Nagy-Britanniában a nemesi előnevet viselők napjainkban is gazdagabbak az átlagnál, TAKÁCS BOGLÁRKA „Minek nevezzelek" című írásában pedig az internetes játékokban szereplő sárkányok elnevezéséről olvashatunk.

2.3. Intézménynevek. – 12 cikk (6%) tudósít az intézménynevekkel kapcsolatos hírekről. Megtudhatjuk, hogy az első magyarországi médiaértés-oktató központnak pályázaton keresnek nevet; később az is kiderül, hogy *Bűvösvölgy* lett a neve. Az új nemzeti stadion nevéről is szavazhat a nagyközönség. Arról is olvashatunk, hogy átnevezték a Nemzeti Erőforrás Minisztériumát *Emberi Erőforrások Minisztériumá*-ra. Néhány iskolát is átneveztek, főleg olyanokat, amelyek korábban egy országos szinten nem vagy kevéssé ismert személy nevét viselték. Végezetül egy külföldi hír: a francia szenátus elvetette, hogy a francia kulturális intézetet Victor Hugóról nevezzék el. Szintén e csoportba tartoznak a légitársaságok, illetve a repülőterek neveivel, névváltoztatásaival foglalkozó írások. Olvashatunk például arról, hogy a prágai Ruzyné repülőtérnek *Václav Havel Airport* lesz az új neve. WENSZKY NÓRA több szempontot átfogó írása a légitársaságok neveit mutatja be, és néhány jellemző névválasztási sajátosságra hívja fel a figyelmet. Itt említhetjük meg az időszaki rendezvények neveit is (J. SOLTÉSZ 1979: 98): megtudhatjuk, hogy a budapesti Széchenyi gyógyfürdő programsorozatának a *Szecska* nevet választották.

2.4. Állatnevek. – A hírportálon található cikkek gyakorisága szerint az állatnevek csoportja a következő, ide 10 írás (5%) sorolható. Az állatnevekkel foglalkozó írások mindegyike hírjellegű, arról számolnak be, hogy egy-egy állatot, legtöbbször egy állatkert újszülött kedvencét hogyan nevezték el.

2.5. Emberi alkotások nevei. – Ezekről 7 cikkben olvashatunk (4%). Itt is kizárólag hírjellegű írásokkal találkozunk. Megtudhatjuk, hogy a BKV egységesíteni szeretné a megállóneveket. A hídnevek csoportjába 3 hír tartozik: beszámolnak például arról, hogy a Lágymányosi híd új nevet kap. A toronynevekkel kapcsolatban arról olvashatunk, hogy a Big Ben új neve 'Erzsébet-torony' lett. A tárgynevekkel foglalkozó írások közé sorolható egy hajónévről és egy műhold nevéről beszámoló hír.

2.6. Márkanevek. – Az ebbe a névfajtába tartozó tulajdonnevekről 6 cikk számol be. Az Apple és a Microsoft harcol az *AppStore*-ért (mobil digitális elektronikai és más szórakoztató elektronikai készülékek szoftvereit forgalmazó kiskereskedelmi szolgáltatás). Egy kis maláj étterem pedig pert nyert a McDonald's ellen az *Mc* használatának jogossága kapcsán. Egy hír arról számol be, hogy a márkanevek „világában" is divat lett a retró.

A hírportál munkatársai egy provokatívnak is nevezhető téma tárgyalásával újabb megválaszolásra váró kérdést vetnek fel: vajon miért női neveket adnak a dizájnerdrogoknak? E neveket a márkanevek csoportjába sorolhatjuk, és nagy kezdőbetűs írásmódjuk is arra utal, hogy tulajdonnévnek tekintettjük őket.

2.7. Átmeneti típusokkal foglalkozó írások. – Az ismeretterjesztő hírportálon 15 (8%) olyan írást találunk, amelyek nem tipikus tulajdonnevekkel foglalkoznak. Népnevekkel 5 írás foglalkozik, általában tágabb kontextusba helyezve az adott kérdéskört. A baltikumi nép- és ország nevek eredetének lehetséges magyarázatát vizsgálja meg FEJES LÁSZLÓ, GRÉTSY GÁBOR pedig a *cigány, roma, dzsipszi* népnevek eredetéről, használati köréről, politikai korrektségének kérdéséről ír. Ehhez kapcsolódóan olvashatjuk egy másik cikkben, hogy Romániában a 'cigány' jelentésű *ţigan* szóra változtatnák a roma kisebbség megnevezését a hivatalos állami dokumentumokban. Más írások egy-egy új elnevezésről számolnak be; például megtudhatjuk, hogy hüllőfajt neveztek el Leninről, és nevet kapott két új szupernehéz elem: a *livermorium* és a *flevorium.*

2.9. A névtanhoz lazán kapcsolódó hírek. – A hírportálon a „Tulajdonnév" címszó alatt olyan írásokat is találhatunk, amelyek jóval lazábban kapcsolódnak a névtani témákhoz, mint az eddig felvázoltak. A cikkek 7%-a sorolható ide. Ezek általában olyan hírekről számolnak be, amelyek közvetett kapcsolatban állnak a tulajdonnevekkel. Például az „El a kezekkel Schindler listájától" című cikk arról számol be, hogy egy argentin író bírósági úton szeretné megakadályozni, hogy elárverezzék a lista egyik példányát. Ugyancsak ebbe a csoportba tartozik az a 2 hír is, amelyből megtudhatjuk, hogy ki kapta meg a névkutatóknak 2-3 évente odaítélhető Kiss Lajos-díjat 2010-ben és 2012-ben.

2.10. Ami az írások után található. – A „Nyelv és Tudomány" ismeretterjesztő hírportálon, mint említettem, az olvasók lehetőséget kapnak arra, hogy a cikkekhez komment formájában hozzászóljanak. Ezek a kommentek nem mindig kapcsolódnak szorosan az adott íráshoz, az élőnyelvi diskurzusokra jellemzően itt is gyakran tágabb keretekbe helyeződik a téma; előfordul, hogy egy téma kapcsán más jellegű kérdések is felmerülnek. Ebből a szempontból a cikkekhez kapcsolódó kommenteket két csoportba sorolhatjuk. Az elsőbe azok tartoznak, amelyek témája szorosabban kapcsolódik az adott cikk által felvetett kérdéshez. Erre jó példát nyújtanak a névszabályozás kérdéseivel foglalkozó cikkek, melyek témája erősen megosztja az olvasókat. A másik típusban az írás témájához lazábban kapcsolódó kérdések merülnek fel a kommentekben.

Ha az írásokat a kommentek felől közelítjük meg, fényt deríthetünk arra, hogy melyek azok a névtani kérdések, amelyek jobban foglalkoztatják az olvasókat. Jellemzően azok a cikkek vannak többségben, amelyekhez az olvasók nem fűztek kommentet. Leggyakrabban a személynevekkel foglalkozó írások után találunk megjegyzéseket, ezen belül is a névválasztás jogi szabályozásához, illetve a névdivathoz kapcsolódó cikkek keltik fel az olvasók érdeklődését a leginkább. A helynévtan témakörébe tartozó írások is népszerűek ebből a szempontból: itt gyakran egy-egy helynév etimológiája kapcsán indul beszélgetés, valamint az olyan hírekhez írnak véleményeket, amelyek egy újabb átnevezésről számolnak be. Adott esetben a cikk írója is csatlakozik a kommentelők sorához, így lehetőség nyílik a téma közvetlenebb megbeszélésére is.

3. Zárszó. – A „Nyelv és Tudomány" ismeretterjesztő portálnak köszönhetően a különböző névtani témákkal, valamint az ezekhez kapcsolódó hírekkel is szívesen foglalkozó olvasó egyszerűen és gyorsan tájékozódhat egy sor érdekes kérdésről. Láthattuk, hogy a különböző témák szerint csoportosított híreknek és cikkeknek köszönhetően az érdeklődők könnyen eligazodhatnak ebben a „világban". Minden írás után fel vannak

sorolva az adott témához kapcsolódó hasonló jellegű cikkek, így továbbolvasási lehetőséget is biztosítanak. A „Tulajdonnevek" címszó alá sorolt írások, mint láthattuk, nagyobb részben helynevekkel foglalkoznak; ezt a csoportot követik csökkenő gyakorisági sorrendben a személynevek, az intézménynevek, az állatnevek, az emberi alkotások nevei és a márkanevek. A tudományos hírportál a tulajdonnevekhez kapcsolódó hírek, adott témák bemutatásával, valamint az olvasói kérdésekre adott válaszokkal fontos szerepet tölt be a névtani ismeretterjesztés területén.

Hivatkozott irodalom

HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Budapest.
OH. = LACZKÓ KRISZTINA – MÁRTONFI ATTILA 2006. *Helyesírás.* Budapest.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése.* Budapest.

HAINDRICH HELGA ANNA

HELGA ANNA HAINDRICH, **Onomastic questions on nyest.hu website**

Since the 1st of June 2009, members of the general public have been able to visit a Hungarian website focusing on national and international news and events concerning Linguistic Studies. The portal classifies the current news according to their topics; thus, writings on onomastic questions can be found under the heading Proper Names. Most relevant articles deal with place names; other writings – in order of decreasing frequency – discuss personal names, names for institutions, names for animals, names for artefacts, and trade names. The portal not only shares news and knowledge, but also offers services such as a help desk for problems in translation, text ergonomics and Linguistics. The opportunity to comment on articles and launch forums or blogs to initiate a discourse on topical issues is also provided by the webmaster. The website, by presenting interesting news and topics in connection with proper names, plays a vital role in disseminating factual knowledge relating to Onomastics.

A DOKTORI ISKOLÁKBAN MEGVÉDETT NÉVTANI TÉMÁJÚ DISSZERTÁCIÓ 2012-BEN

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN: NÉV ÉS JOG – A NÉVVISELÉS JOGI SZABÁLYOZÁSÁNAK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Jogtudomány
Debrecen, 2012. 218 lap
Témavezető: Balogh Judit
Opponensek: Raátz Judit, Homoki-Nagy Mária, Kiss László
Védés: 2012. október 24.

Megjelenés:
Megyeri-Pálffi Zoltán: Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon
Dignitas Iuris Debreceni Iskola. A Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar és a Gondolat Kiadó közös sorozata 12.
Gondolat Kiadó, Budapest, 2013. 302 lap

1. Témamegjelölés. – A név viselése olyan, magától értetődő, mindennapi jelenség, amely az ember életében ritka alkalmakkor kerül a középpontba. Ezek többnyire a családi élettel kapcsolatban adódnak, s ilyenkor a névadónak, illetve a névviselőnek döntést kell hoznia, hogy milyen nevet válasszon, viseljen. E döntés mind a közösség (társadalom), mind az állam (szabályozó tényező) érdekei mentén megszülethet, s ezek az érdekek mederbe terelik a szabad névválasztás folyamát. Az értekezésben e meder – s ekképpen a név és a jog viszonyrendszerének – feltérképezésére vállalkoztam, s a hangsúlyt a szabályozás történetére helyeztem.

A kutatás nagy időtávlat áttekintését és összetett vizsgálatot kívánt meg, hiszen a névviselés kutatása olyan terület, amely önmagában nem tud létezni. Szoros kapcsolata van más diszciplínákkal: a történettudománnyal, a nyelvtudománnyal, a névtannal, a szociológiával, a jogtudománnyal, hogy csak a legfontosabbakat említsem. A feldolgozás során az érintett tudományterületek és az anyaterület, a jogtörténet hagyományos szemléletének tiszteletben tartása ötvöződött az e hagyományoktól való újító szándékú elszakadással az átfogó feldolgozás érdekében.

A névviselés rendszerén belül a természetes személyek hivatalos nevei és a névviselésükre vonatkozó szabályok állnak a dolgozat középpontjában, így nem kapnak helyet a jogi személyekre, gazdasági társaságokra, egyéb szervezetekre, kereskedelmi vagy szerzői

(ál)nevekre vonatkozó rendelkezések. Ezek a területek csak annyiban tárgyai a dolgozatnak, amennyiben a célzott terület átfogó ábrázolása említésüket megkívánta.

2. A kutatás eredményei. – Az öt fejezetből álló értekezés hipotézisként megfogalmazott kérdéseire összefoglaló jelleggel az alábbi válaszok fogalmazhatók meg.

2.1. Hogyan jelent meg a névviselés állami szabályozása? – A 18. századi Magyarországon a kételemű névhasználat, a vezeték- és utónevek rendszere a társadalom széles rétegeiben már állandó volt. A vizsgálat ezt az állapotot vette alapul. Kötelező névhasználatról szóló rendelkezés hiányában az igazgatási gyakorlat (összeírások, anyakönyvezés stb.) mutatta e rendet, amely megsértéséhez már valamiféle állami szankció fűződött. Ezt láttuk II. József zsidókra vonatkozó, 1787-ben kiadott rendelete kapcsán. Tulajdonképpen itt kezdődik a névviselés hazai szabályozása. A következő évtizedekben is e tárgy körül forgott a szabályozás: az általánostól eltérők névviselését rendezte, amely I. Ferencnek 1815-ben, a görögkeleti vallású személyek neveit szabályozó rendelkezésében öltött testet.

I. Ferenc uralkodásához fűződik az is, hogy a nemesek és nem nemesek névváltoztatása kifejezetten igazgatási útra terelődött. A nemesség névváltoztatásai közvetlenül a legfelsőbb szervek hatáskörébe tartoztak, s a király engedélye a Királyi Könyvek lapjain is megjelent, a nem nemesek névváltoztatási kérelmeit pedig az alsóbb (városi és vármegyei) szervek útján a Helytartótanács, illetve a Magyar Udvari Kancellária bírálta el. Ez az – 1814-től a szabályozásban is megjelenő – eljárási rend azonban nem jelentette azt, hogy mindenki így változtatott nevet. Ezt a 18–19. századi Bihar vármegyei nemességvizsgálati iratanyag áttekintése is igazolta. A névviselő sok esetben éppen a nemességvizsgálatok során kényszerült arra, hogy származása igazolása érdekében névváltozásának okát feltárja. A vizsgált esetek megmutatták, hogy amikor az állami szervek az eljárás végén a változott névvel állították ki a dokumentumokat, mintegy legalizálták a bekövetkezett névváltozást.

2.2. Hogyan alakult ki a névviselési jog mai arca? – A kérdésre a 19. századi polgári kor változásai adják meg a választ. Az anyakönyvezés állami kézbe vétele 1894-ben már olyan állapotában érte a magyarországi névviselést, amely magán hordozta egy szabályozott terület csaknem minden jellemzőjét. A születéskor kapott nevet anyakönyvezték, a névváltoztatások az állami szervek hatáskörébe tartoztak, azonban a törvényi szintű rendezés hiányzott. Az 1894-es anyakönyvi törvény 44. §-a, amely névviselési kötelezettséget írt elő, jól jelezte, hogy a névviselés elindult afelé, hogy a jog elkülönült szabályozási területévé váljon. Ezt az utat tükrözi a személyiségi jogok magyarországi térhódítása is, aminek köszönhetően már beszélhetünk névjogról.

2.3. Milyen jellegű a névviselés jogi szabályozása? – A személyiségi jogok kifejlődésével már megkérdőjelezhetetlenné vált a tétel, hogy névhez mindenkinek van joga. Ekképp elválaszthatóvá vált a névjog és a névviselési jog egymástól. A névjog a névviselés magánjogi vetületeként határozható meg, a névviselési jog pedig eljárási, adminisztratív jogi megközelítésként. Ez a különbségtétel azonban a szakirodalomban is csak elméletileg létezik, hiszen a névjog és a névviselési jog legtöbbször szinonimaként fordul elő. E kettős jogi jellemző a szabályozásra is rányomja bélyegét, ezért számos jogterület rendelkezik a név viselésének egyes vonatkozásairól. Az értekezésben külön fejezetet szentelek e jogi jelleg bemutatásának.

2.4. A névviselés jogi szabályozásának belső vizsgálata. – A negyedik fejezet célkitűzése a születéskori névadás, a házassági névválasztás, továbbá a névváltozás, névváltoztatás szabályösszességének elemzése. A kutatáshoz a házassági névválasztási lehetőségek bővülése adta az apropót. Az egyes házassági névformák megjelenése a háttérben zajló társadalmi változások indikátoraként értelmezhető. Ebben megmutatkozik a férfiak és nők házasságbeli helyzetének átértékelődése, amelyet a jogalkotó is leképez a rendelkezések módosításával. Az egyféle – a korábbi időszakokban általánossá vált – asszonynévképzős házassági névforma mellett az újabbak a női egyenjogúság deklarálásaként jelentek meg (1952, 1974). Majd a férfiakat is „egyenjogúsította" a jogalkotó, és megengedte számukra, hogy ők is választhassanak házassági nevet (2002). Az értekezés a háttér megvilágítására is kísérletet tett a szociológiában ismert kérdőívezés módszerével. Ez a saját felmérés számos érdekes motivációs tényezőre hívta fel a figyelmet, valamint – a szűk földrajzi adatfelvételi terület ellenére – visszaigazolta egyúttal az országos tendenciát is: a mai házasuló nők körében a *Kovácsné Széplaki Éva* forma a legnépszerűbb, és a férfiak még nem élnek a választási lehetőséggel. Ez utóbbi tény a jogalkotó „gyorsaságát" fejezi ki: tömeges igény még nem fogalmazódott meg a férfiak házassági névválasztását illetően.

Ugyancsak a társadalom tagjainak változó gondolkodásmódját jelzik azok a tervezetek, amelyek a bejegyzett élettársi kapcsolatot érintették. Az élettársi név bevezetésének igénye megjelent a jogalkotó előtt, de az ezt az utat lezárta. Ennek ellenére ez a névviselési javaslat is egyfajta változást jelzett. Ehhez hasonlóan az utónévadás divathullámai is sajátos értékváltozásokat mutatnak meg korunkból.

Míg a házassági névviselés és az utónévadás alakulása a mai társadalmi folyamatokra világít rá, addig a névváltoztatás szabályozástörténete egy érdekes kor sajátos politikai felfogását tükrözi vissza. A 19. század elején igazgatási üggyé váló névváltoztatás, szinte eggyé válva a névmagyarosítással, igazi társadalmi mozgalommá nőtte ki magát. A névmagyarosítások mögötti társadalmi jelenség elemzése azonban e szabályozástörténeti értekezés kereteit feszegetné, így a vizsgálat tárgya „pusztán" a névváltoztatásra vonatkozó rendelkezések fejlődése.

Az említett társadalmi folyamatok sajátosan hatottak az állampolgárok névviselési „szokásaira": ezeket ismerte fel és értékelte a jogalkotó a jogi szabályozásban. Mindez választ adott arra, hogyan változtattak a névviselési tendenciák a névviselési szabályokon.

3. Az új irányok. – A feldolgozás során két alapmunka megkerülhetetlen volt. Az egyik SZEMÉLYI KÁLMÁN „A névjog" című munkája (Bp., 1915), amely a személyiségi jogok körében tárgyalja a témát. A másik KARÁDY VIKTOR és KOZMA ISTVÁN „Név és nemzet" című műve (Bp., 2002), amely elsősorban a tömeges méreteket öltött névváltoztatás 19–20. századi jelenségét tárja fel, társadalomtörténeti megvilágításban. Mindkét munka meghatározó mérce volt a kutatásban, mert megmutatta, mi a „minimum", másrészt azért, mert kijelölte a magához képest eltérő irányt.

SZEMÉLYI KÁLMÁN munkájához képest többletlehetőség volt az 1915 óta bekövetkezett változások bemutatása. Az eltelt időben sajátos – de érthető – módon a névviselési szabályok összefonódtak az anyakönyvi igazgatással. Az 1894-es anyakönyvi törvénytől kezdve a területet egyre-másra érintették a jogalkotás hullámai, ám sajnos nem tudatos kodifikáció valósult meg. Elsősorban alaki rendelkezésekkel találkoztunk egészen a 20. század közepéig, amelyek zömmel alacsony jogforrási szinten jelentek meg. Ez az érintettek

dolgát jelentősen nehezítette, különösen a névváltoztatókét; annál is inkább, mivel azt a kormányzat politikai eszközként használta fel asszimilációs céljai érdekében. Igaz, hogy 1933-ban a belügyminiszter egységes szabályozásra törekedve rendeletet bocsátott ki a tárgykörben, de ez sem jelentett teljes eredményt.

A második világháború után a névviselés joga politikai tartalmát elvesztette, de egységes törvény nem született. Fontos előrelépést jelentett, hogy egyre több anyagi jogi rendelkezés született (házassági névviselés, a gyermek neve a családjogi törvényben, névviseléshez való jog a polgári törvénykönyvben). 1982-ben az anyakönyvezési szabályokkal együtt a névviselés is törvényerejű rendeleti formát öltött, de az igazi kodifikáció felé vezető első lépésre az ezredfordulót követő évekig kellett várni. Az Alkotmánybíróság 2001-es ún. névhatározata munkára kényszerítette a jogalkotót, aki ennek immár egy jogszabályban – de még mindig az 1982-es jogszabályt módosítva – tett eleget 2002-ben. A legutóbbi változás (2010) pedig csak az elektronikus anyakönyvezés bevezetésében hoz újat. Az új anyakönyvi törvény hatályba lépése betetőzheti a 2002-ben elkezdődött törvényi szintű, egységes szabályozás megteremtését a névviselésben.

Az értekezés azonban nem pusztán a SZEMÉLYI KÁLMÁN műve óta eltelt időszak tárgyalásával igyekszik többet nyújtani, hanem összhangba is kívánja hozni a névviselés jogi relevanciáit más tudományterületekkel. Felismerve azt, hogy a névviselés a „mindennapisága" miatt számos tudományterület tárgyává válhat, a kutatás felhasználta a jogtudományon kívüli tudományos eredményeket, ezzel tudatosítva azt, hogy a névviselés társadalmi, társadalomtudományi jelenség. A KARÁDY–KOZMA szerzőpáros művének eredményei feleslegessé tették a névváltoztatások társadalom- és politikatörténeti hátterének elsődleges források alapján való feldolgozását. Azonban ez a lemondás azt is jelentette, hogy a cél érdekében másra kellett a hangsúlyt helyezni.

A szabályozástörténeti áttekintés eleve feltételezte a névviselés egészének a vizsgálatát, így nemcsak a névváltoztatásokkal, hanem a gyermekek és a házastársak neveivel is kellett foglalkozni, s kitérni a névjog más területeire is. Ugyanakkor a KARÁDY–KOZMA-féle irányhoz képest az is eltérést jelentett, hogy időben tágabb keretek között mozgott a kutatás. A szabályozás kezdeteinek feltárása elvezetett a nemességigazolások névviselésbeli aspektusaihoz, amelyekről a vonatkozó szakirodalom eddig nem szólt.

A tágabb időbeliség nemcsak a múlt irányában mutatott új irányokat, hanem a jelen felé is, hiszen a hatályos és a közeljövőben hatályba lépő rendelkezések, azok tervezeteinek elemzése is a dolgozat tárgyává vált, s ezen a vonalon a KARÁDY–KOZMA szerzőpáros és SZEMÉLYI KÁLMÁN munkájához képest meghatározott új irányok is összeértek.

PhD thesis on Onomastics defended in 2012

The brief summaries and the most important data of onomastic PhD dissertations defended successfully at doctoral schools in Hungary are published regularly in Névtani Értesítő: year of completion, size, consultant, opponents, date of defence. – More detailed summaries, summaries in English and complete dissertations can be found on the home page of the Onomastic Section of the Society of Hungarian Linguistics (http://nevtan.mnyt.hu). A copy of the dissertations can be found in the libraries of the respective universities. – The dissertation presented here: MEGYERI-PÁLFFI, ZOLTÁN: Name and the law – The history of the development of name-bearing regulation in Hungary.

KÖNYVSZEMLE

LELKES GYÖRGY: MAGYAR HELYSÉGNÉV-AZONOSÍTÓ SZÓTÁR

Argumentum – KSH Könyvtár, Budapest, 2011. 1048 lap + 75 lap melléklet

1. A történeti és jelenkori magyar helységnevek állományának valamilyen szempontú, szótár-, illetve lexikonszerű feldolgozását az elmúlt néhány évtizedben több kiadványsorozat vagy egyedi munka is céljául tűzte ki. (Minderre l. KERTÉSZ GYULA: Magyar helységnévtárak, helynévlexikonok és szótárak [Történeti tipológiai áttekintés]. Bp., 2000.) Egyik típusuknak, a helységnév-azonosító szótáraknak az elkészítését a magyar településnévállomány történetét nagymértékben meghatározó sajátos tényezők tették különösen indokolttá: az egykori történeti Magyarország soknemzetiségű viszonyai, a századelőn zajló hivatalos helységnévrendezés, különösen pedig az utódállami fennhatóság alatti helységnévváltozások és idegen államnyelvű névhasználat. E szótártípus első valódi képviselője a rendszerváltás időszakában jelenhetett meg hazánkban, és kifejezetten a határokon túlra került települések neveit dolgozta fel (SEBŐK LÁSZLÓ: Magyar neve? Határokon túli helységnévszótár. Bp., 1990). Azóta több és többféle helységnév-azonosító szótár, illetve névjegyzék is készült és vált hozzáférhetővé. Elkészítésük számos különböző, nehezen kezelhető probléma elé állítja szerzőjüket (vö. pl. MIKESY GÁBOR: Helységneveink 1913-as tükörben. NÉ. 35. 2013: 37–53).

LELKES GYÖRGY munkájával elsősorban a teljes történeti Magyarország helységnévanyagát – a különböző nyelvű, státusú és részben különböző kronológiájú névváltozatok szélesebb körével – szándékozott feldolgozni. A szótár nem csupán az egykori és mai magyarországi, hanem részben – fontos újításként – a történeti határokon túli, tehát a magyar helységnevek tágabban értelmezett állományát is kívánja tárgyalni. A mű első kiadása 1992-ben, a második – javított és bővített kiadás – 1998-ban, a harmadik – igen jelentősen bővített – kiadása 2011-ben jelent meg. Legújabb bővítései különösen a történeti földrajzi adatok (l. a lábjegyzetek sorát is), az idegen nyelvű névváltozatok, egyes statisztikai adatsorok és a kötethez készült térképlapok terén jelentkeznek.

A szótár, illetve az új kiadás elkészítése igazán nagyszabású vállalkozás volt. Az elvégzendő feladatok összetettségét a mű elkészítése körül szerepet játszóként említett személyek köre (történész, nyelvész, helynévkutató, térképész) is sejteti, s nagyságáról már a kötet puszta terjedelme és bőséges irodalom- és forrásjegyzéke (55–70) is meggyőző képet ad.

A kötet módszeres bemutatása meghaladja itteni lehetőségeinket. Tartalmáról, felépítéséről egyébként is igen alapos bevezetés tájékoztatja az olvasót (23–51). A teljes körű bemutatástól azonban azért is eltekinthetünk, mert éppen e folyóiratszámban maga a szerző is részletes képet ad szótárának elkészítéséről, alapvető jellemzőiről és tartalmáról

(LELKES GYÖRGY: A „Magyar helységnév-azonosító szótár" elkészítésének szempontjai és problémái. NÉ. 35. 2013: 55–70). Az alábbiakban a mű tartalmáról, valamint néhány fontos, illetve számunkra érdekesebbnek látszó vonásáról kívánok szót ejteni.

2. A két előszót leszámítva a kötet öt nagy részből áll: „Tájékoztató a szótár használatáról" (21–70); „Helységnév-azonosító szótár" (71–955); „Függelék" (957–77); német, illetve angol nyelvű tájékoztatók a szótár használatáról (979–1048); „Térképek" (1049-től, de lapszámozás nélkül, nagyrészt sorszámozott térképlapokon). A szótári részhez, illetve a térképekhez tartozó jelmagyarázatok a kötetben (53–4, ill. [1051]), valamint a gyakorlatias módon mellékelt könyvjelzőn is megtalálhatók.

A szótár törzsét a „Helységnév-azonosító szótár", közelebbről annak „Magyar rész"-e képezi (73–749); az alábbiakban ezt tárgyaljuk majd részletesebben is. Ehhez a fő egységhez csatlakoznak a fontosabb nyelvekre vonatkozó „Idegen nyelvű helységnévmutatók" (751–935); köztük a latin nyelvvel, s az egymás mellett szereplő ruszin és ukrán mutatók esetében külön latin és cirill betűs listákkal. (Az orosz névanyag csak latin betűs mutatóban szerepel.) E helységnévmutatókat egy LIPSZKY és FÉNYES művein alapuló speciális tartalmú adattár egészíti ki (937–55).

A kötet szótári állományát összesen 80 ezres névanyag: 15 086 ún. alapszócikk, 1 403 ún. kiegészítő szócikk és (az idegen nyelvű helységnévmutatók utalóit is beleszámítva) 63 791 utaló szócikk alkotja (47). A névanyag összeállítását két fő szempont határozta meg. Egyrészt a teljesség igénye az 1918 előtti – a Horvát-Szlavónország nélkül számított – Magyarországra, illetve az 1938–1944 közti országterület településeire is vonatkozóan. Másrészt az elvi és gyakorlati szempontok szerinti válogatás a további helységnevek körében, azaz a magyar nyelvű, lakosságú, illetve bizonyos további európai települések nevének felvételében. A helységnevek mellett az egykori Magyar Királyság várai és várkastélyai is – ugyancsak újításként, közel ezer tétellel – címszóként szerepelnek a szótárban.

A címszók, illetve a szócikkek anyagába hivatalos és nem hivatalos, magyar és idegen nyelvű, részben különböző korokból származó névváltozatokat kellett felvennie a szerzőnek. A történeti adatok lehetőség szerint időrendben, az adott korszakokra vonatkozó legfontosabb forrásmunkák alapján kerültek be a szócikkekbe. Az anyaggyűjtés és -válogatás mellett azonban a címszavasítás is számos kérdést, problémát vethet fel.

A címszók anyagát – a helynévszótárak körében jellemzőbb gyakorlathoz igazodva – denotátumaik, azaz a megnevezett helyek szerint rendezi el a szótár. Viszonyítási alapja azonban nem a jelenkori névhasználat (mint például a FNESz. esetében is), hanem a Magyar Királyság 1913. évi, a helységnév-rendezés lezárultát követően, utolsóként megjelent hivatalos helységnévtára. A határon túlra került helységek vonatkozásában meglehetősen gyakorinak számít a hazai kiadványokban, hogy az 1913. (esetleg az 1944.) évi hivatalos helységnévtár neveit tekintik mérvadónak. Ez, mint tudjuk, nem feltétlenül esik egybe a helyi – egykori, illetve mai kisebbségi – magyar névhasználattal. Ez az elv még inkább kérdéseket vethet fel az anyaországi települések esetében. A címszavasítás másképp lehet kérdéses továbbá a történeti határokon túli helységnevek vonatkozásában is.

A szótár gyakorlata az 1913. évi helységnévtár mérvadónak tekintésében, s általában a magyaros, illetve a régebbi magyar helységnevek preferálásában egybevág az egykor a HUNGEO'96 Magyar Földtudományi Világtalálkozó állásfoglalásában is megfogalmazott szemlélettel, amelynek földrajzos, térképész körökben is vannak követői. A magyar

helynévhasználat szempontjából mindezek azonban több problémát is felvetnek. (Vö. pl. SZABÓMIHÁLY GIZELLA: A határtalanítás a helynevek területén. In: MATICSÁK SÁNDOR szerk.: Nyelv, nemzet, identitás 1. Debrecen–Bp., 2007: 163–5.) Az itt következőkben e szerzői szempontok gyakorlati érvényesülését vesszük szemügyre a szótár anyagában.

3. A szótár ún. alapcímszavait az 1913. évi magyarországi hivatalos helységnevek, illetőleg az 1913 óta – magyar vagy nem magyar fennhatóság alatt, ilyen vagy olyan módon – alakított települések nevei képezik.

Ezeket találjuk meg önálló címszóként a trianoni határokon túlra került települések esetében. Például Kárpátaljáról *Bacsó* a *Bacsava* (helységnév-rendezés előtti, ill. 1939-ben megállapított név) helyett, Románia területéről *Oláhpéntek* a *Péntekfalva* (1942-ben megállapított név) helyett; ma egyébként egyikük sem önálló település. Ugyanígy *Bácskertes* szócikkében található meg a nyelvészeti körökben ismertebbnek számító *Kupuszina* elnevezés (a mai vajdasági magyar nyelvhasználatban mindkettő egyaránt használatos). Az itt utóbbiakként említett névváltozatok – részben tehát az utolsó, az 1944-ben is használt hivatalos magyar változatok – utaló címszókként szerepelnek a szótár törzsanyagában. Ami a horvátországi városokat illeti, ezek *Raguza, Spalató* stb. néven lettek címszavasítva, míg a ma ezek helyett közismertnek, általános használatúnak számító *Dubrovnik, Split* stb. neveik a helységnévmutatónak a „Magyar rész”-ében nem, csak a „Horvát helységnévmutató”-ban kaptak helyet.

Az 1913. évi hivatalos helységnevek képezik az alapcímszókat – hasonló következetességgel, másfelől azonban különösnek ható módon – a mai magyarországi települések esetében is. Például *Gyűd* a *Máriagyűd* (1934-től), *Zsidó* a *Vácegres* (1943-tól), *Szolgaegyháza* a *Szabadegyháza* (1948-tól), *Győrszentmárton* a *Pannonhalma* (1965-től) helyett jelenik meg alapcímszóként; az utóbbi nevek utaló címszavakként szerepelnek mellettük.

Ugyanez az időmetszet a mérvadó az egyesített települések esetében. Az egykori *Buda, Óbuda* és *Pest* településnevek utaló címszóként irányítanak *Budapest*-hez, a *Rákoskeresztúr,* az *Újpest* vagy a *Kistétény* viszont alapcímszó (az utóbbi 1915-től *Budatétény,* ami így már utaló címszó lett a kötetben). A települések szétválása is új neveket eredményez, melyeket szintén fel kellett venni. Mint tudjuk, ez különösen nehéz helyzeteket jelenthet például a ma részben Szlovákiához tartozó egykori *Komárom* vagy *Sátoraljaújhely* esetében. Ugyanakkor a határon túli egykori magyar területeken alakult teljesen új települések magyar neve is hasonlóképpen kérdéses lehet, például a romániai *Viktóriaváros (Győzelemváros, Oraşul Victoria)* esetében. Az utóbbiakra vonatkozó, a kisebbségi névhasználatban napjainkban meglévő névváltozatok jelentős részét a szótár ugyanakkor nem tartalmazza. (Ezekhez l. pl. SZABÓMIHÁLY i. m. 160; ill. MIKESY GÁBOR: Új utak és trendek a térképi névírásban. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk.: Név és valóság. Bp., 2007: 210.)

4. A szótár ún. kiegészítő címszavait egyrészt a történeti Magyarország egykori várainak és várkastélyainak megnevezései, másrészt a történeti Bukovina és Moldva, illetve – erőteljesebb, de bő válogatással – egyéb európai városok helységnevei adják. Az utóbbiak kötetbeli anyagára majd különösen is tanulságos lehet figyelmet fordítanunk.

A címszavasított formák: *Szeretvásár, Diószén, Onyest; Bécs, Grác, Krakkó, Bukarest, Szarajevó* stb.; idegen nyelvű neveik a vonatkozó idegen nyelvű helységnévmutatókban kaptak helyet (pl. a németben *Wien* és *Graz,* de ugyanitt *Krakau, Bukarest* és *Serajewo* is

megtalálható). Vitatható módon lett címszavasítva ugyanakkor (s szerepel a térképmellékletekben is) egy sor további európai város régi, többé-kevésbé feledésbe ment, nyelvünkből akár évszázadokkal ezelőtt kiavult, korábbi magyar neve. Néhány példa ezekre szűkebb környezetünkből (zárójelben mellé téve a magyar névhasználatot nem ritkán meghatározó német, illetve a mai államnyelvi nevet; ez utóbbiak csak a szócikk belsejében, illetve utalóként szerepelnek): *Alamóc (Olmütz, Olomouc), Börén (Brünn, Brno), Boroszló (Breslau, Wrocław), Peremisl (Przemysl, Peremiszl), Ilyvó (Lemberg, Lviv), Flórenc (Florenz, Firenze)*. E régi magyar helységnevek idegen nyelvű megfelelői utalókként a magyar szótári részben vagy az idegen nyelvű helységnévmutatókban részben megtalálhatók, részben nem. (Pl. a Monarchia korabeli német *Brünn* a magyar részben is, a mai cseh *Brno* azonban utalóként sehol, cseh névmutató ugyanis nincs a szótárban.) A szótár tágabb európai horizontját ugyancsak önálló címszók képviselik, jellemzően az államnyelvi formától a magyarban szembetűnően eltérő nevek esetében; pl. *Prága, Lipcse, Majnafrankfurt* (sic); *Nikápoly, Konstantinápoly, Rodostó, Turin; Lisszabon, Brüsszel, Párizs, Koppenhága;* de *Athén* és *Spárta* is kiegészítő címszavak. Ugyanakkor például *Madrid, London, Stockholm, Ljubljana, Tirana* érthető módon nem lettek felvéve a szótár anyagába. Egyes európai városok sajátos magyar nevei valamilyen okból viszont csak utaló címszóként jelennek meg, például *Orosz-Csik (Ruszcsuk)* esetében.

A valamivel fentebb említettek mellett még meglepőbb címszavak is feltűnnek a szótárban. Moldova fővárosa például – akárcsak az egykori Arad vármegyei falu is – *Kisjenő*-ként szerepel a szótárban (rom. *Chişinău,* or. *Kisinyov;* ez utóbbiak az idegen nyelvű helységnévmutatókban utalókként). A szóban forgó helynevet mai térképeken is megtalálhatjuk, valós magyar nyelvhasználati értéke azonban megkérdőjelezhető.

Egy hasonló célú lista nyilván sosem lehet teljes. Európán kívüliként eleve – a szótárírói szándék, a gyakorlati megfontolások szerint – kimaradhat belőle *Dömöck,* Damaszkusz egykori magyar neve (vö. KISS LAJOS, A stájerországi Fürstenfeld magyar nevéről. [Egy kellően számba nem vett exonima életútja.] MNy. 1997: 76) vagy a ma is használatos *Fokváros* egyaránt. A fentebb említett nevek mellett lehetne a helye viszont például Várna *Varanó,* Münster *Monostor* megnevezésének (KISS i. m. 75–6) vagy Regensburg 16–17. században nem ritkán használt magyar *Rezen (Rézen, Rezem, Rözön, Rezön)* nevének (amit egyébként a FNESz. sem említ, de l. SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA: Regensburg régi magyar neve: *Rezen.* NÉ. 17. 1995: 128–9).

Mindezen nevek felvételével a szótár egyfajta szűkebbre szabott magyar exonimaszótár szerepét is betöltheti. Ilyen célú névjegyzékre történeti vagy szinkrón szempontból egyaránt lehet szükség, mint arra ismerünk is korábbi hazai, illetve újabb keletű, nemzetközi kezdeményezéseket. (Vö. pl. SZILY KÁLMÁN: Az idegen helynevek a magyar nyelvben. MNy. 1916: 273–8; MELICH JÁNOS: Fölöstyén. MNy. 1942: 200; POKOLY BÉLA: Az *exonima* kifejezés értelmezésének változása a földrajzinév-egységesítés nemzetközi gyakorlatában. NÉ. 35. 2013: 71–5; FALUDI ANDREA: Névtan és egységesítés: egy kerekasztal-beszélgetés tanulságai. NÉ. 35. 2013: 231–5) Az azonban kérdésesnek látszik, hogy a kifejezetten történeti értékű, kiavult neveket lehet-e, érdemes-e önálló címszóvá emelve venni fel a kötetbe. Többük már abban a korban sem volt járatos a magyarban, amelyhez (az 1913-as állapotokhoz) a szótár önmagát is elsősorban viszonyítja. E nevek olykor nemcsak a mai névhasználattól, de a magyar történelemmel jellemzően összefüggő névismeretünktől (pl. *olmützi „oktrojált" alkotmány:* 1849; *Przemyśl ostroma:* 1914–1915) is eltérő formákat közölnek, címszóvá emelésükkel szinte szabványosítanak. Természetesen

egyértelmű megoldásokra itt nem feltétlenül van lehetőség. Például Rákóczi fejedelem még *Dancká*-ban szállt hajóra Franciaország felé, a két háború között ugyanott *Danzig* városát találnánk, míg a lengyel Szolidaritás mozgalom *Gdańsk*-ból indult útjára. A lengyelországi nagyváros „magyar nevét" mindezek ismeretében lehet csak – többféleképpen; szándéktól, megközelítéstől függően – megadni.

A képet tovább bonyolítaná, ha az egyes nevek – egykori – nyelvszociológiai értékét is számításba igyekeznénk venni. Ehhez olyan alapos, egyenkénti tanulmányozásukra lenne szükség, amilyenre – MELICH egy korábbi írásához is csatlakozva – KISS LAJOS adott szemléletes példát (KISS i. m. 74–6, vö. MELICH i. m. 199–200). Cikke szerint az ausztriai Fürstenfeld magyarországi megnevezése általában *Fürstenfeld* volt, a *Fölöstöm*-féle elnevezés inkább szűkebb körű, regionális használatú lehetett, mely a 20. századi térképkészítők révén tűnt fel az előbbivel egyenértékű névként. Ez a szempont, azaz az időbeliség mellett a névhasználat területi és társadalmi vetületének figyelembevétele még tovább nehezíti az exonimák megítélésének egyébként is igen problematikus voltát (vö. POKOLY i. m.). Az itt bemutatott szótárhoz hasonló munkában, mely történeti és jelenkori szempontokat, adatokat egyaránt igyekszik feldolgozni, ezeket a kérdéseket nem is lehet ilyen mélységükben kezelni, illetve kétségbevonhatatlan módon megoldani.

5. A szótár utaló címszavai a más szócikkekben címszóként vagy névadatként előforduló ún. névváltozatokhoz irányítják az olvasót. Olykor csekély alaki és minimális betűrendi különbség esetén is utalók készültek (*Killyén Kilyén*-hez utal; *Kigyós* és *Kígyós* egyaránt utaló címszó; stb.). A jellemzően régi, történeti alakváltozatok viszont eleve – s nyilván szükségszerűen is – korlátozottan kerültek be a szótárba (pl. a *Börén* címszó alatt a szerkezetileg is eltérő *Börénvásár* megtalálható, a *Beren-, Börön*-féle változatok azonban nem; e névcsaládra l. MELICH JÁNOS: Brünn nevéről. MNy. 1940: 1–19, uő: Brünn. MNy. 1940: 322–3). A magyar, illetve magyar szempontból relevánsabbnak tekintett nevek a „Magyar rész"-ben, az egyértelműen idegennek számító nevek az idegen nyelvi helységnévmutatókban találhatók meg; egyes nevek mindkét helyen is.

Az alap- és kiegészítő címszók közt célszerű tipográfiai különbségtételt csak a helységnevek és a várak, várkastélyok nevei közt találunk (egyaránt fett, de az előbbiek álló, az utóbbiak pedig dőlt verzállal). Az utaló címszók ezektől eltérnek (fett, normál), de az általuk utalt címszók megadásánál a helység- és vár-, várkastélynevek közt már nincs tipográfiai különbség. A szócikkek névadatai normál betűtípussal szerepelnek, talán a túlzott kurziválás elkerülésére.

6. A különböző típusú szócikkek felépítését, tartalmát a szótár részletesen, számos példával ismerteti (25–46). Itt csupán röviden véve számba őket: címszó (a fentebb elmondottak szerint); lokalizálás (alapcímszóknál az 1913. évi közigazgatási állapotok szerint); az 1910. évi népszámlálás, illetve az 1913-as helységnévtár statisztikai jellegű adatai (alapcímszóknál; lakosságszám, anyanyelv/nemzetiség, felekezeti megoszlás); névváltozatok (a szócikkek törzse, a fentebb említettek szerint); egyesítési/szétválási adatok; mai államnyelvi név és hovatartozás; a kapcsolódó részletes térképszelvény száma és keresőmezője (az utóbbi adatok természetesen csak a releváns esetekben).

7. A szótárhoz kapcsolódó „Függelék" egyrészt az ország 1913. évi, illetve 1920 utáni közigazgatási beosztását (az előbbit járási szintre lebontva, az utóbbiakat megyei

részletességgel), másrészt a Magyar Királyság 1910. évi nemzetiségi és felekezeti összegző adatsorait adja közre (957–77). A különböző térképek elsősorban a Monarchia, illetve Magyarország 1913-as közigazgatását mutatják be, az utóbbit 55 részletes térképszelvényen is. Bemutatják még a későbbi (s mutatóba még a középkori) közigazgatási viszonyokat; némely további területet (Moldva, Bákó megye, Dalmácia és Bosznia-Hercegovina); s végül a Magyar Királyság hegy- és vízrajzát, nemzetiségi és felekezeti megoszlását a 20. század elején. A térképeket, melyek e kötet számára készültek, FARAGÓ IMRE és LELKES GYÖRGY szerkesztették; névírásuk természetesen megfelel a kötetbeli elveknek. A névváltozatok feltüntetésének azonban itt sajátos tér nyílhat. Egyetlen névváltozattal szerepel pl. *Verona, Innsbruck, München, Tarnów, Brăila, Plovdiv;* kétféle néven pedig (a jelmagyarázatot idézve: „Történeti vagy használt magyar/idegen név Magyarországon kívül") *Milánó/Milano, Grác/Graz, Ágosta/Augsburg, Boroszló/Breslau, Ilyvó/Lemberg, Jászvásár/Iaşi, Kisjenő/Kisinyov, Szófia/Szofija* stb.

8. LELKES GYÖRGY kötete a többféle célú helynévszótárak, illetve egy történeti helységnévtár bizonyos jellemzőit egyesíti magában. Figyelmét elsősorban a történeti jelentőségű 1913. évi magyarországi állapotokra összpontosítja, sorra véve természetesen az azóta bekövetkezett változásokat is, és nem mellőzve – de részletesen nem tárgyalva – a korábbi fontosabb névváltozatokat. Utal a legalapvetőbb történeti források adataira (GYÖRFFY, CSÁNKI, LIPSZKY, FÉNYES), de konkrét évszámokat csak 1913 utántól közöl. (Mellőzi sajnos az ezt megelőző hivatalos helységnév-megállapítások évszámait is.)

A szótár – bizonyos szempontokból nem teljes, ám – párját ritkítóan széleskörű tájékoztatással szolgál a történeti és a jelenkori magyar településnevek anyagáról. Ez fontos segédkönyvvé teheti több tudományterület, a gyakorlati felhasználás és általában az érdeklődő nagyközönség számára. Különösen fontos lehet a mai határokon túli, kisebbségi magyar településnevek ismerete szempontjából; s mint tudjuk, az egységes szemléletű, Kárpát-medencei magyar helységnév-standardizáció még elvégzendő feladat. LELKES szótára, bár szemlélete eltér az ezzel kapcsolatban megfogalmazott szempontoktól (vö. SZABÓMIHÁLY i. m.), gazdag anyaga révén e folyamatokhoz is hasznos módon kapcsolódhat. Hasznossága kétségtelen, amikor a határon túli egykori magyar településnevek terén egyre nagyobb a tájékozatlanság, akár még a *Pozsony : Bratislava* névmegfelelés esetében, a médiában és a filmszinkronizálás világában is (vö. FARKAS TAMÁS: A Kárpát-medence magyar helyneveinek használatáról. In: BENŐ ATTILA – FAZAKAS EMESE – SZILÁGYI N. SÁNDOR szerk.: Nyelvek és nyelvváltozatok 1. Kolozsvár, 2007: 275–84).

A helységnév-azonosító szótár érdeme az is, hogy részletes német és angol nyelvű tájékoztatóval rendelkezik, így forrásértékű munkaként nemzetközi színtéren is hasznosítható. Anyaga különösen jól használható lenne, ha elektronikus formában is elérhetővé válhatna. (Bár könnyen megérthető, hogy ezt a közeljövőben nem várhatjuk.)

Tudjuk (l. LELKES fentebb hivatkozott tanulmányában), hogy a szótár 2. kötete, azaz kiegészítése, egyféle folytatása is készülőben van; legalábbis a téma, az anyag, a szándék megvan hozzá. A tervezett kötet a történeti névállomány irányába tágítaná tovább a jelenlegi szótár látókörét. Reméljük, a két kötetet együttesen is sokat forgathatjuk majd.

FARKAS TAMÁS

ANGYAL LÁSZLÓ: A RÉGI NÓGRÁD VÁRMEGYE TELEPÜLÉSNEVEINEK NYELVÉSZETI VIZSGÁLATA

Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2011. 242 lap

ANGYAL LÁSZLÓ doktori disszertációjában a történelmi Nógrád megye helységneveit vizsgálta névtani szempontból. Mivel a települések ma két ország területén fekszenek, a szerző a magyarországi és szlovákiai helységnevekkel egyaránt foglalkozott. Az onomasztika interdiszciplináris jellegére utal, hogy kapcsolatot tart a nyelvtudomány minden ágával és egyéb társtudományokkal is. A tulajdonnevek a történelem, a művelődéstörténet tanúi, vizsgálatukkal egy-egy kisebb-nagyobb közösség elmúlt életéről és jelenéről adhatunk számos információt. ANGYAL LÁSZLÓ a kapcsolódó tudományterületek közül a nyelv- és történettudományt ötvözte munkájában.

A könyv szerkezetileg tizenegy részre tagolódik. A bevezetés után következik az anyaggyűjtés módszereinek az ismertetése (13–8). Az adatok összegyűjtése időigényes feladat, hiszen levéltári kutatásokat is feltételez, számos vonatkozó forrást és szakirodalmat kell áttanulmányozni.

A második fejezetben (19–31) Nógrád vármegye településtörténetéről, természeti viszonyairól, nemzetiségi megoszlásáról olvashatunk: a történelmi Nógrád vármegye 344 településből állt, ebből 129 a mai magyarországi Nógrád megye részét képezi, 140 települést Szlovákiához csatoltak, a többi települést pedig a területi átrendeződések miatt más megyébe soroltak. A szlovákiai elcsatolt települések a mai közigazgatás alapján a Rimaszombati, Losonci és Poltári járásba tartoznak.

A szerző a harmadik fejezetben (32–63) a történelmi vármegye ma már Szlovákiához tartozó területéről ír, érintve a hivatalos névadást, a névpolitikát, a helységnevek jogi szabályozását, a terület nyelvjárási sajátosságait és a magyar–szlovák helységnévpárok fordításával kapcsolatos kérdéseket. A fordítási-átváltási műveletek tárgyalásakor az 1994-es táblatörvényben található, kétnyelvű magyar–szlovák településnév-jegyzéket vette alapul.

A „Tudománytörténeti áttekintés" című fejezetben (64–91) azokról a munkákról olvashatunk, amelyek meghatározók voltak a magyar helynévkutatás történetében; elméleti alapvetéseikkel, tipológiai rendszerezéseikkel újabb lendületet adtak a tudományág fejlődésének. A magyarországi és a szlovákiai helynévkutatásokkal egyaránt foglalkozik a szerző, az általa fontosabbnak tartott kiadványokat, tanulmányokat tekinti át.

A következő részben (92–104) a PESTY FRIGYES helynévtárában található, Nógrád megye településneveivel összefüggő adatokat közli. PESTY FRIGYES történész 1864-ben az akkori Magyarország minden településének összes használatban lévő helynevét kívánta összegyűjteni a helyi közigazgatási szervek segítségével. A 19. századi helynevek 63 kéziratos kötetben (több mint 30 000 lapon) találhatók; néhány megye névanyaga nyomtatásban is megjelent, Nógrád megyéé azonban máig kéziratban maradt.

A könyv szerzője a továbbiakban (105–21) áttekinti az általa felhasznált különböző forrásokat, vonatkozó térképeket és helységnévtárakat. Minden térkép névanyagát fontosnak tartja, legyen az kéziratos történeti térkép, birtokvázlat vagy mai kataszteri felmérés.

E fejezetben a MIKOVINY SÁMUEL által készített 1742-es térképen, valamint a 2. katonai felmérés (1806–1869) eredményeként született térképeken vizsgálja Nógrád megye településeinek névváltozatait.

A következő fejezetben (122–46) a településnevek szerkezeti és keletkezéstörténeti vizsgálatát végzi el a szerző. Ebben a részben csak a hajdani Nógrád megye ma már Szlovákiához tartozó településeinek neveit elemzi a HOFFMANN ISTVÁN által felállított helynév-tipológiai modell alapján. A funkcionális-szemantikai elemzéskor azokat a névadási motívumokat ismerteti, amelyek a név keletkezésekor szerepet játszottak. A névrészeket jelentésük, illetve funkciójuk alapján kategorizálja. A lexikális-morfológiai vizsgálat során azokat a nyelvi kifejezőeszközöket elemzi, amelyek a nevek szerkezeti felépítésében részt vesznek. A szintagmatikus elemzéskor a kétrészes helynevek névrészei közti nyelvtani viszonyt vizsgálja. A *-falu* és a *-falva* utótagú helységnevekkel önálló alfejezetben foglalkozik.

A nyolcadik fejezet (147–76) a településnevek etimológiai adattárát tartalmazza. Az egyes helységnevek etimológiája szócikkekben található. A néveredet tudományos igényű magyarázata mellett több névcikkben a nép ajkán élő népetimológiás értelmezés is olvasható.

Az összegző befejezés (177–9) után következik a felhasznált irodalomjegyzék (181–97) és a 18 melléklet (199–242), melyek különböző korok helységnévjegyzékeit és térképeit tartalmazzák.

A könyvben található megjegyzésekből nyilvánvaló, hogy a szerző tovább kívánja folytatni névtani vonatkozású kutatásait (részt vesz az Ipoly mentén levő települések történeti és élő helyneveinek összegyűjtésében, közölni szeretné PESTY FRIGYES helynévtárából Nógrád megye névanyagát stb.). ANGYAL LÁSZLÓ „A régi Nógrád vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata” című művével a szlovákiai magyar vonatkozású névtani kutatások sorát gazdagította.

BAUKO JÁNOS

BÉNYEI ÁGNES: HELYNÉVKÉPZÉS A MAGYARBAN
A Magyar Névarchívum Kiadványai 26.
Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012. 134 lap

A magyar névtudományban a helynevekkel foglalkozó kutatók helyzete akár irigylésre méltónak is nevezhető. Névkincsünk feldolgozásának hosszú évtizedek gyűjtő- és elemzőmunkáján alapuló értékes hagyományai és napjainkban is egyre megújuló eredményei vannak. Kiváló adattárak állnak rendelkezésre, egyre több komoly elméleti megalapozottságú monográfia jelenik meg a tárgykörben, amelyek különféle vizsgálati szempontok, modellek segítségével rendszerezik a helynévállományt. Az egyes névadási típusok bemutatásakor megkerülhetetlen a képzővel alakult helynevek problematikája, azonban eddig senki nem vállalkozott arra, hogy magát a helynévképzést, illetőleg az ún. helynévképzőket állítsa átfogó vizsgálódásainak középpontjába.

Ezt a hiányt pótolja BÉNYEI ÁGNES, aki itt ismertetett művében nemcsak a helynévképzők elméleti kérdéseivel foglalkozik, hanem egyenként bemutatja és elemzi azokat a képzőelemeket is, amelyek a helynevek keletkezésében részt vettek. A bevezetésben (7–9) a témaválasztás indoklása mellett a kérdéskör ellentmondásaira is felhívja a figyelmet, valamint felsorolja azokat az alapmunkákat (adattárakat, helynévszótárakat stb.), amelyeknek az adataira elsősorban támaszkodott. Ezeken kívül különféle további névtárak, névgyűjtemények is bekerültek a vizsgált anyagba, így az egyes képzőket elemző fejezetekben az adatok „nem képeznek zárt állományt, minden esetben olyan korpuszt vettem alapul, amely az adott jelenség vizsgálatához optimálisnak tűnt" (9). Ez a megfogalmazás az adatkezelés esetlegességére, illetőleg az igény szerinti alakítására engednének következtetni; de mint a dolgozat elolvasása során kiderül, csak arról van szó, hogy a szerző esetenként egy adott képzéstípus példasorát igyekszik minél jobban bővíteni.

A nevek vizsgálatához a HOFFMANN-féle helynévelemzési modellt (1993) használta kiindulásként, de úgy véli, hogy egy-egy képző használatának a megvilágításához a nevek funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai jellemzőit nem elkülönítve kell bemutatni, hanem egymás mellett [!] kell alkalmazni a két szempontot.

A dolgozat második része (11–51) „A helynévképzők és a helynévképzés általános problémái" címet viseli. BÉNYEI ÁGNES ebben először részletesen foglalkozik a témakörrel kapcsolatos magyar tudománytörténeti előzményekkel, érintve azt is, hogy a szakkifejezések használata, a fogalom értelmezése sokáig nem mutat egységes képet. A névképzés jelenségét körüljárva – a felhasznált szakirodalom alapján – kitér más nyelvek produktív és nem produktív névképzőire, névformánsaira is.

A továbbiakban a helynévképzés elméleti kérdéseinek igen alapos boncolgatásával próbálja meghatározni, „mi lehet a helynévképzők specifikuma a többi képzőhöz képest" (21). A történeti és leíró grammatikák kissé általános megfogalmazásai mellett a kérdéskörben legjobban elmélyülő BÁRCZI GÉZA, BENKŐ LORÁND, BERRÁR JOLÁN, D. BARTHA KATALIN, B. LŐRINCZY ÉVA kutatási eredményeire támaszkodva arra a következtetésre jut, „hogy a helynevek névszerűségének biztosításában a képzőknek nagy szerepe […], névképző funkciója van" (25). Azzal a megállapításával is egyetérthetünk, hogy az egyes képzők esetében a köznévi és speciális tulajdonnévi funkciók ma sem különíthetők el teljes biztonsággal.

Igen lényegesnek tartom, hogy BÉNYEI ÁGNES a történeti morfológia horizontját nemcsak a mai magyar grammatika irányába terjeszti ki, hanem felismeri, hogy az idevonatkozó legújabb általános nyelvészeti kutatások mennyiben és milyen irányban vihetik előbbre a helynévképzés vizsgálatát. Felhívja a figyelmet a gyakoriság és a produktivitás fogalmának újragondolására, meghatározásuk pontosítására és az analógiától való elhatárolásuk jelentőségére – természetesen a lehetőségek határain belül. A kérdéses fogalmak tisztázásához LADÁNYI MÁRIA monográfiája (Produktivitás és analógia a szóképzésben. Bp., 2007) alapján a szabályalapú megközelítéssel szemben a produktivitás fokozatiságát véli elfogadhatónak, mivel így könnyebben átlátható és értelmezhető a gyakoriság és az analógiás kapcsolatok erősségének összefüggése is.

Az általános problémákon belül, harmadik kérdéskörként a helynévképzőket a fiktív nevek vonatkozásában tekinti át a szerző. Ez az az alfejezet, amely igazán mértéktartást igényelt, hiszen – az alapvető szakirodalmi hivatkozásokon túl – szinte mindenki késztetést érez, hogy olvasmány- és filmélményei alapján még jó néhány példát hozzátegyen. Természetesen a téma körüljárásához és az összefoglaló megállapításhoz, hogy „a fiktív

helynevek létrehozási módja jórészt megegyezik a valódi nevekével" (35), az itt leírtak bőven elegendőnek bizonyulnak, sőt dicséretes, hogy még a helynévi eredetű fiktív személynevekre is kitér (vö. *Sátordy*). Itt jegyezném meg, hogy érdemes lenne az egyes írók névadásának nemegyszer esetleges vizsgálatát még inkább kiterjeszteni a helynevekre is, és a kritikai kiadások kísérő tanulmányai között a névadásra vonatkozót is közölni.

Az elméleti kérdéseken belül a negyedik téma a hivatalos névadást érinti. Itt elsősorban MEZŐ ANDRÁS ismert összefoglaló munkáinak (1982, 1999) helynévképzős adatait rendszerezi a szerző. Röviden foglalkozik a névmagyarosítással is, de a történeti nevek feleleventésével létrejött névmagyarosításokat nem tárgyalja (vö. 40), csak egy-két másodlagosan megjelenő magyar helynévképzős példát említ. Összegzésképpen egyetért FARKAS TAMÁSnak a családnevekre vonatkozó, de a helynevekre is érvényesnek tűnő megállapításával (NÉ. 31. 2009: 39), hogy „[a] jellegzetesnek tekintett névformánsok a természetes családnévanyagot felülmúló arányban vehettek részt a névalkotásban".

A magam részéről sajnálom, hogy legalább egy-két bekezdés erejéig a könyv nem tér ki a nyelvújítás és a helynévképzés kapcsolatára. Igaz, hogy mind a fiktív, mind a hivatalos névadás példái között találhatunk nyelvújítási vonatkozásúakat, de érdekes lenne például a *-füred* utótagúakra kitérni ebben az összefüggésben is (vö. FNESz. *Balatonfüred*); természetesen a hasonló példákat külön is érdemes lehet feldolgozni.

Az egyes helynévképzők tárgyalása előtt még egy problémakört mutat be a szerző. „Az ómagyar kori helynévképzők és változataik" című, 5. alfejezet (41–51) a magyar nyelvtörténet korai korszakaiból adatolható, egymás alakváltozataiként értelmezhető képzőkkel (*-p/-b, -k/-g* stb.) foglalkozik: a középpontba a szinonimitás, az allomorfia és az alternáció értelmezését helyezi. Lehet, hogy nem szerencsés a MGr. nem teljesen egyértelmű *allomorf ~ variáns* meghatározásából kiindulni, és semmiképpen nem érdemes itt bekapcsolni a szinonim képzők fogalmát, bár alapvetően fontos kérdések kerülnek itt felszínre. A bizonytalanság érzését tovább növeli, hogy itt még beleütközünk az elhomályosult és nehezen kielemezhető képzők megint csak többféleképpen értelmezhető halmazába is. Az áttekintés ugyan – bár nem minden kétséget kizáróan – tisztázni látszik, hogy a *-d* és a *-gy* külön helynévképzőnek tekinthetők, viszont a *-d/-t* váltakozhat, tehát alakváltozatként értékelhetők ugyanúgy, mint az *-sd/-st* összetett képzőpár. Az *-i* és *-j* esetében kétségtelen az etimológiai összefüggés, és bár számos ellentmondás rejlik a felhozott párhuzamos példákban (vö. *Halmi ~ Halmaj*), ami az *i ~ j* hangjelölési és hangzási egybeesése miatt is gondot okoz, az egyes képzőket elemző rész külön tárgyalja az *-i* és a *-j* helynévképzőt. Összességében ez az alfejezet inkább a problémákat mutatja be; a további részleteket, a lehetséges állásfoglalást a következő rész tartalmazza.

A könyv harmadik és egyben legterjedelmesebb része „A magyar nyelv helynévképzői" (53–122). Célja szerint az összes olyan képzőt számba veszi és külön-külön elemzi, amely a magyar nyelvben a szerző megítélése szerint önálló helynévképzőnek tekinthető, vagyis a *-d, -gy, -i, -j, -s, -sd, -ny, -nd, -ó/-ő, -ka/ke, -cs, -ság/-ség, -ás/-és* formánsokat. Az egyes alfejezetek a tárgyalt képzők jelentőségének, adatolhatóságának megfelelően aránylanak egymáshoz, a sorrendet azonban nemcsak fontosságuk, hanem egyéb sajátosságok is befolyásolják. Az nyilvánvaló, hogy a *-d* azért került az első helyre, mert a vonatkozó szakirodalom (vö. 53–5) már a kezdetektől kiemeli ezt a képzőt, mint amely helynévjelölő funkcióval bír, és BÉNYEI ÁGNES is többször hangsúlyozza, hogy a legtipikusabb, leggyakoribb helynévképzőnek tekinthető. Visszautal arra, hogy a fiktív névadásban is jellemző az előfordulása, ezt az adatok feltétlenül igazolják (vö. 30–1). A *-gy*-vel

való összefüggéséről is volt már korábban szó. A szerző ebben a részben megerősíti, hogy érdemes egy külön *-gy* helynévképzővel számolni, bár sok esetben más megoldás is felmerülhet, amelyet érdemes lehet továbbgondolni.

A fentebbi felsorolásból egyértelműen kiderül, hogy a szerző mely morfémákat tart külön főalternánsnak esetleges vagy nyilvánvaló etimológiai összefüggéseik ellenére is (pl. *-i* és *-j,* valamint *-s* és *-cs*), és melyek azok, amelyek csak alakváltozatként kerültek be a helynévképzők közé (pl. *-t*). BÉNYEI képzőnként, következetesen áttekinti és értékeli a legfontosabb szakirodalmat, és adatokkal alátámasztva igyekszik meggyőzően bizonyítani – bár esetenként mintha hagyna némi kétséget –, hogy az adott formáns esetében kimutatható önálló helynévképzői funkció. A probléma alapvetően az, és ezt BÉNYEI ÁGNES is nagyon jól látja, hogy a magyarban a helynévképzés másodlagosan alakult ki még a leggyakoribb és legjellegzetesebb származékok esetében is. A ritkább, kevésbé jellemző formánsoknál még nehezebb, és nem egyszer lehetetlen eldönteni, hogy az eleve képzett köznév vagy személynév vált helynévvé, vagy egy adott (alap)szóhoz a kérdéses toldalék már mint helynévképző járult. Figyelemre méltó annak kiemelése, hogy alapvető morfológiai kritériumként a névvégződések, névformánsok, névkiegészítők váltakozása gyakran döntő szempont lehet a helynévvé válás folyamatának feltárásában, valamint az egyes formánsok elkülönítésében (vö. 84–5).

A képzések számbavételével a szerző a teljességre törekszik, bár én a *-csa/-cse* mint összetett képző említését hiányolom, még akkor is, ha sok esetben ez a formáns vagy végződés a más (szláv) nyelvből átvett névvel együtt került a magyarba. Hasonló jelenséggel foglalkozik viszont a szerző a *-ka/-ke* kapcsán.

Jelen ismertetés keretei között nincs mód az elemzések további részletezésére, így az apróbb észrevételek közlésétől is eltekinthetünk, már csak azért is, mert az igényes és a témának megfelelő, olvasmányos stílusban írott könyv adatai pontosak és megbízhatóak. Alapos és széles körű a szakirodalmi áttekintés, amit nemcsak a szövegközi hivatkozások, de a kötet végén szereplő terjedelmes bibliográfia is bizonyít.

A képzők vizsgálata, az adatok rendkívül átgondolt csoportosítása, a gondolatébresztő kérdésfeltevések, a logikus válaszok alapján ezt a munkát nemcsak a névtannal, azon belül is a helynevekkel foglalkozók számára ajánlom; haszonnal forgathatják a történeti és leíró morfológia problémái iránt érdeklődő szakemberek is.

T. SOMOGYI MAGDA

SEBESTYÉN ZSOLT: MÁRAMAROS MEGYE HELYSÉGNEVEINEK ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA

Bessenyei Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2012. 179 lap

1. SEBESTYÉN ZSOLT legújabb helynévtörténeti szótárával folytatja azt a munkát, amelynek központi célja, hogy a történelmi Magyarország északkeleti peremterületén lévő megyék helységneveinek anyagát megyénként kiadja: Bereg megye után (Bereg megye

helységneveinek etimológiai szótára. Nyíregyháza, 2010) Máramaros helységneveinek történeti-etimológiai szótárát készítette el.

A munka kiemelkedő szerepet tölthet be a későbbi névtani vizsgálatokban, ugyanis a történelmi Magyarország szélén elhelyezkedő megyében a népi-nyelvi viszonyok igen változatosak: a történeti kútfők a korai szlávság és a betelepülő magyarság mellett a ruszinok és a románok érintkezéséről vallanak. Ráadásul a leírt településnevek többségéről eddig nem szólt a névtani szakirodalom. A bemutatott településnév-állomány későbbi szintézisek (pl. rendszertani jellemzők) bemutatásának alapját is képezheti.

2. A szótár bevezetésében a szerző Máramaros megye elhelyezkedéséről szól, majd vázlatosan áttekinti a terület történetét, benépesülésétől egészen a máig lezajló település- és népességtörténeti változásokig (5–8). Ezt követően egy rövidebb szakaszban a szótár felépítését mutatja be (8–10), amelyet a szótárban alkalmazott rövidítések és jelek táblázata követ (11).

A munka központi része a több mint 400 helységnevet tartalmazó etimológiai szótár, amelyet számos utaló címszó is kiegészít. A névanyagba csak azok a településnevek kerültek be, amelyek 1920-ra, a trianoni békeszerződés idejére már létrejöttek a megye területén.

3. A szócikkek felépítésében a szerző a Bereg megyei szótár esetében kialakított eljárásokat követi. A helységnevek történeti adatainak szócikkekbe rendezésében a fő elv, hogy az egy településhez köthető valamennyi településnév egy szócikkbe kerüljön. E szempont érvényesítése megfigyelhető a helynévtörténeti szótárírásban, viszont ezzel címszavasítási problémák is együtt járnak. Egy szócikkbe kerülnek eltérő lexikális-morfológiai szerkezetű névalakok (pl. *Hernécs* a.: *Hwrniachfalwa, Hernicshaza, Hernech*), sőt különböző névadói tevékenységre utaló névadatok is (pl. *Kövesliget* a.: *Keveslygeth, Dragulylese, Dragojesth, Drahova*). A szerző címszóként mindig a település „történelmi" nevét emeli ki, vagyis azt az alakot, amely az írásos emlékekben már a legkorábbi időszaktól kezdve szerepel, és amelyet a népi és hivatalos névhasználatban egyaránt megtalálunk. Azon települések esetében, amelyeknek párhuzamos magyar–ruszin, magyar–román, ruszin–román neve is adatolt, a történelmi név mellett szerepel a más etnikumhoz köthető névalak is: *Bustyaháza, Буштино, Kerekbükk, Făget, Kirva*[1]*, Repedea* stb.

A névkorpusz szinonimáinak gazdagságát, a településnevek alaktani változatosságát a fenti szócikkrendezési elv néha elfedi, annak ellenére, hogy a szerző igyekszik utaló címszavakkal (pl. Kállovó ld. Kálló) érzékeltetni a névcikkekben fellelhető sokszínűséget. De például *Kálinfalva*[2] esetében az egyszer említett 1387. évi *Vrdugkaloufalwa* névalakjára nem találunk utaló elemet (l. még *Alsóvisó* 1365: *Kethuyssou; Baranka* 1454: *Boronica; Körtvélyes* 1725: *Piri* stb.).

A címszó után következik a helységnév lokalizálása, amely a legtöbb esetben a járás megjelölésével és valamely jelentősebb településhez való viszonyítással, vagy a településegyesülésekre való utalással történik. Az adatközlő rész az év, adat(ok) és forrás(ok) sorrendet követi. A névállomány legkorábbi adatai a 13. század második feléből származnak, de a települések egy jelentős részének első említése csupán a 14. századból való. A településnevek legkésőbbi adatai döntően a 20. század utolsó évtizedeiből származnak, de egyes esetekben a századforduló első évéből is találunk névadatokat (l. *Cibó, Dobonyos*). Az adatközlő rész főbb forrásmunkái közül kiemelhetőek GYÖRFFY GYÖRGY, CSÁNKI DEZSŐ, BÉLAY VILMOS, FÉNYES ELEK, PESTY FRIGYES, GEORG HELLER stb. munkái és

más összeírások, valamint a szerző kataszteri és birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján publikált adattára (Kárpátalja településeinek történeti helynevei. A kataszteri térképek és a birtokrészleti jegyzőkönyvek alapján. Nyíregyháza, 2008).

A szócikkeket az adott helységnév fontosabb alakjainak névfejtése zárja. Ez követi a KISS LAJOS-féle etimológiai módszert, ám egyes esetekben a FNESz. etimológiáihoz képest a névtudomány újabb eredményeit is figyelembe veszi. Fő erénye e részeknek, hogy az etimológiában igyekszik elvégezni az egyes névadókhoz köthető névváltozatok magyarázatát, ám látható, hogy a többnyelvű névterületen ez gyakran szinte lehetetlen feladat (pl. *Zavojka, Lonka*). Emellett fontos szempontként alkalmazza az etimológiai levezetések során a névrendszertani összefüggéseket (pl. *Liszkova, Melegyuk, Ozsoverh, Pohári*[1,2]*, Zimir*), s a névfejtésekben az adatolt alapnevek (a településnevek alapjául szolgáló helynevek) névmagyarázata is megtalálható. Ezzel a megoldással haszonnal építi be a korábbi gyűjtéseket (pl. PESTY), valamint saját adattárának eredményeit. A szótár kiadásának terjedelmi megkötései ugyan behatárolhatták a névcikkek etimológiai részének részletezését, de néha az elemzésben értékes fonotaktikai megjegyzések hiányát érezhetjük. Így a *Baranka ~ Bron[y]ka, Kirva*[1,2] *~ Kriva* szókezdő mássalhangzó-torlódásának változása, a *Baranka ~ Boronica, Baranya ~ Boronyavá, Oszava ~ Oszávka* névformánsokkal alakult névváltozatai, esetleg *Vocsi*[1] inetimologikus *l*-t mutató *Volczi, Wolcy* alakja tovább árnyalhatja a népi-nyelvi viszonyok ügyét, és a névhasználók kérdéséhez is kapcsolható.

A szótár végén két mutató és három térképmelléklet található. Szemléletes és hasznos melléklet lehetett volna még egy vázlatos térkép, amelyen a megyében megtalálható települések azonosítását láthattuk volna, ezzel is kapcsolódva az előző, beregi szótárában már kialakított megoldáshoz.

4. Az ismertetett kötet a magyar névkutatás egyik értékes darabja: a feltárt településnévanyag a szláv–magyar–román érintkezési zónára esik, emellett forrásanyagként is szolgálhat különböző névrendszertani-etimológiai vizsgálatok számára. Végül azt is ki kell emelni, hogy ez a szótár túlmutat a máramarosi helységnevek leírásán, ugyanis a névfejtésekbe a szerző bevon számos víznevet, hegynevet és határnevet is; ezek a névrendszertani kapcsolatok még meggyőzőbbé teszik névetimológiáit.

KOCÁN BÉLA

A NYELVFÖLDRAJZTÓL A NÉVFÖLDRAJZIG III. NYELVJÁRÁS – NÉPRAJZ – MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET A 2012. JÚNIUS 4-I SÁRVÁRI TANÁCSKOZÁS ELŐADÁSAI

Szerkesztette: VÖRÖS FERENC

Savaria University Press, Szombathely, 2012. 192 lap

A kötet a VÖRÖS FERENC által harmadik alkalommal megszervezett, névföldrajzra koncentráló konferencia előadásainak szerkesztett változatát adja közre. A 2012-es tanácskozásnak a sárvári vár adott otthont, mely a magyar művelődés- és irodalomtörténetben,

valamint történelemben is egyaránt kiemelkedő jelentőséggel bír. Mint a kötet alcíme is jelzi, a szerzők több szempontból és tudományág felől közelítenek a tulajdonnevekhez. A kötetben egy terjedelmesebb egységet képviselnek azon előadások, melyek szerzői a „Mai magyar családnévatlasz”-t, illetve az alapjául szolgáló adatbázist használták kutatásaik során. A tanulmányok egy másik csoportja egyéb korpuszok alapján elemez szintén családnevekkel kapcsolatos kérdéseket, néhány írás pedig helynevekkel foglalkozik. Jellegéből és tematikájából adódóan a kötetet számos szemléletes térképlap kíséri.

VÖRÖS FERENC tanulmánya, melyben a térinformatikáról, és ennek a nyelvjárási, névföldrajzi, művelődés- és nyelvtörténeti felhasználhatóságáról értekezik (13–59), a kötet bevezetőjeként is olvasható. Alaptétele, hogy a mai magyar családnévállomány adatainak térképre vetítése sok esetben alkalmas a visszakövetkeztetés módszerének alkalmazására, mivel a családnevek sok olyan nyelvi jelenséget őriztek meg zárványszerűen, amelyet ma már sem dialektológiai gyűjtéssel, sem a nyelvemlékek vallatásával nem lehetne feltárni (56). A szerző kimerítő módszertani fejezetben ismerteti a MMCsNA. munkálatainak jelen állását, egy-egy térkép jellemzőit és elkészültének folyamatát. A *Kádár* név példáján keresztül abba is betekintést nyerünk, hogy a heterogén módon lejegyzett névanyagból hogyan állnak össze az egyes térképlapok anyagát adó korpuszok. Egy hangtani jelenség vizsgálatának példája a *Bogdán*-ról szóló rész, melyben a *g*-s és *d*-s alakok területi alakulását követhetjük nyomon az 1720-as összeírás adatai és a 2009-es népességnyilvántartás alapján. Egy esettanulmány a *jártó ~ gyártó* névrészek közötti viszonnyal foglalkozik a CsnSz. adatait időszeletenként vizsgálva, a szerző saját kutatásaival összevetve. A fejezet szép példája annak, hogy egy-egy térkép értelmezése esetenként több megfontolandó kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ a német és a magyar családnévanyagot hasonlítja össze abból a szempontból, hogy a kereszténység milyen lenyomatokat hagyott az egyes névrendszereken (61–77). Részletesen bemutatja a keresztény vonatkozású családnevek két fő csoportját: az apanévi eredetűeket és azokat, amelyek programszerűen utalnak valamilyen hitbeli elemre, egyházi tisztségre, szolgálatra, azzal való érintkezésre vagy hasonlóságra. Ezek gyakoriságát és térbeli megoszlását vizsgálja a német és magyar anyagon, külön kitekintve a magyarországi németek névviselésére. A párhuzamok mellett az is szembetűnő, hogy a magyarban az apanévi eredetű családnevek között több vezethető vissza egyházi névre, míg a németeknél több a kifejezetten germán eredetű, mert a terület művelődéstörténeti adottságai miatt a családnevek korábbi kialakulásának idejében a személynévanyag jobban tükrözte a germán gyökereket.

JUHÁSZ DEZSŐ szintén felhasználja az MMCsNA.-t a tájnévi eredetű családnevek névrendszertani összefüggéseit és változásait vizsgáló tanulmányában (79–89). A szerző a tájnevek típusainak bemutatása után saját gyűjtéseinek és KÁZMÉR MIKLÓS szótárának a segítségével tárja fel a tájak nevei és a családnevek közötti rendszertani kapcsolatokat, kitérve a családnév-változtatások során érvényesülő tendenciákra is, végül pedig az *Erdélyi* és *Felföldi* neveket elemzi 18. és 21. századi térképek alapján, a tér és idő dimenzióit szem előtt tartva.

Mivel az MMCsNA. csak a jelenlegi országhatárokon belülről tartalmaz adatokat, BENŐ ATTILA arra tett kísérletet, hogy egyes román eredetű családnevek magyarországi elterjedtségét vizsgálja, ezek névföldrajzi helyzetének magyarázatát adja (123–31). A négy név – *Ráduly, Borbát, Boér* és *Berszán* – más-más módszertani tanulságokkal szolgál: diakrón folyamatok vagy kontaktológiai, etnikai szempontok megválaszolásához vihet

közelebb. A *Ráduly* szemléletes példája név és etnikum összefüggésének: egyenes arányosság tapasztalható a név egyes településeken való gyakorisága és a község cigány lakosságának aránya között. A *Borbát* híven tükrözi a népességmozgásokat: a bukovinai székelyekkel telepített baranyai falvakban jellemző. A *Boér* az egész nyelvterületen előfordul, bár keletről nyugatra haladva csökken az adatok száma; nyugati jelenléte ugyanakkor több kérdést is felvet. A *Berszán* név viselői keleten és Pest megyében, illetve a tömeges beköltözéseknek köszönhetően még dél-nyugati megyékben is sűrűsödnek.

BÁNFAI ADRIENN, TORDA DOROTTYA és VARGA BENCE egy készülő kutatás kezdeti lépéseit mutatják be (149–53). A „Mai magyar családnevek adatbázisa" alapján három dunántúli, nyelvi kontaktzónákban fekvő kisváros: Kőszeg, Letenye és Szentgotthárd családnévanyagának feldolgozásába kezdtek. A tanulmányban röviden jellemzik a három kutatópontot, összevetik az egyes városok leggyakoribb családneveit, élőnyelvi gyűjtés alapján felhívják a figyelmet a ragadványnevekre, illetve a kötőjeles nevek jelenlétére az anyagban. Végül példákkal illusztrálva bemutatják, hogy milyen lexikai típusokat sorolnak egy-egy név alá.

A magyartól alapvetően eltérő olasz névrendszert és ennek szótárazási, térképezési gyakorlatát mutatja be FÁBIÁN ZSUZSANNA (111–21), azzal a szándékkal is, hogy tanulságokkal, külföldi analógiákkal szolgálhasson az MMCsNA. munkálataihoz. Az olasz névanyagon a dialektális különbségek a mai napig nyomot hagytak, aminek a beszélők élénken tudatában is vannak. Másrészről egy-egy alapnév körül változatcsaládok alakultak ki, melyek szótárazása komoly kihívások elé állítja a kutatókat. A szerző példákkal és térképekkel illusztrálva bemutatja a legfontosabb papíralapú szótárak és egy internetes szótár szócikkezési és utalási gyakorlatát, végül a névstatisztikai számítások során alkalmazott olasz módszert is. A tanulmány végén néhány hipotézist fogalmaz meg a magyar nevek rendszere és a dialektális tudat összefüggéseivel kapcsolatban.

FÜLÖP LAJOS a helytörténet és a családnevek rendszere közötti összefüggést vázolja fel Sárvár és környéke névanyagán (133–41). Alaptétele, hogy a 17. században „a lakosok legnagyobb része olyan családnevet viselt, amelynek eredete, jelentése valamely foglalkozásra utal" (138). Ennek bizonyításához áttekinti a környék településeinek történetét, majd 17. századi egyházi anyakönyvek és egy hegyközségi protokollum adatai alapján arra az eredményre jut, hogy a települések lakóinak 70-80%-a olyan mesterember volt, akiknek családneve megegyezett a foglalkozásuk nevével. Az iparos lakosságnak ilyen szokatlanul magas számarányára a szerző a helytörténet alapján négy okot nevez meg: a település mezővárosi rangját és az azzal járó kiváltságokat, a viszonylag kevés termőföldet, a várbeli népek szükségleteit és a vásártartási jogot, mely szerencsés földrajzi fekvéssel párosult.

MIZSER LAJOS olyan Bereg megyei nevekkel foglalkozik, amelyek tájszói eredetre vezethetők vissza (143–8). Ez a nyelvjárások ütközőzónájában fekvő Bereg megye esetében nagy körültekintést kíván, mert a tájszavak több vidékről származhatnak: legjellemzőbb az alföldi, erdélyi, felföldi eredet, de bőven vannak adatok távolabbi vidékekről, például a Dunántúlról is. A szerző alak szerinti, jelentésbeli és valódi tájszavak szerint rendezi az anyagot három csoportba. Ezeket a családnév alapját adó közszó származási helye alapján alcsoportokra osztja, a tájszó jelentését és a családnév előfordulási helyét is megadva.

FARKAS TAMÁS és SLÍZ MARIANN közös tanulmánya (91–101) a családneveket mint a művelődés változásának tükrét mutatja be néhány szempont alapján. Elsőként azt vizsgálják,

hogy mit jelent az a családnevek fordíthatóságára nézve, hogy a nevek magyar környezetben és kulturális hatások között jönnek létre és változnak. Ezt követően arra fordítják figyelmüket, hogy mely családnevek jelentek meg későn a rendszerben, és hogy milyen okok magyarázzák ezt. A tanulmány áttekinti még, hogy a helyesírás és a nyelvjárásiasság hogyan alakítja a mai magyar családnévállományt, valamint hogy milyen volt és mennyire jelentős az irodalmi eredetű névadás az elmúlt évszázadok folyamán.

ÖRDÖG FERENC CSÁNKI DEZSŐ történelmi földrajzából és saját 18. századi Zala megyei gyűjtéséből emel ki olyan idegen eredetű hely- és családneveket, melyek népetimológiás értelmezést és ennek megfelelően új hangalakot kaptak a magyarban (103–9), pl. *Kozmadombja, Cibere, Ostya, Turapali, Sáska, Sisak* stb. Legrészletesebben a *Rubin* személynevet tárgyalja, melynek több lehetséges korábbi magyarázata helyett az idegen nyelvi névcsonkulásos becézőnévből *(Cherubin > Rubin)* való származtatását javasolja.

Helynevekkel foglalkozik BÍRÓ FERENC: arra vállalkozik, hogy egy nyelvjárását tekintve kevésbé feldolgozott, a Körösök összefolyásánál lévő területnek a magánhangzós jelenségeit mutassa be (159–73). Nyolc település helynévállományának 20. században készült gyűjtését rendezi bizonyító listákba. Vizsgálja így egyes magánhangzók gyakoriságát, megterheltségét bizonyos fonotaktikai helyzetekben, a labiális-illabiális viszonyokat, a rövid-hosszú magánhangzó-megfeleléseket, az *l*-kiesést és a vele járó hangzónyúlást, a magas-mély hangrendű megfeleléseket, a jelentkező hangzóhiányokat és -többleteket, végül pedig a nyelvjáráscsoport magánhangzó-változatait.

VÖRÖS OTTÓ tanulmánya a már csak víznevek közszói elemeként és kevés területen jelen lévő *séd* etimológiájára fogalmaz meg egy lehetséges magyarázatot (155–8). A szót a víznevek rendszerében vizsgálva feltűnő, hogy míg az *ér* és a *folyó* alapnyelvi eredetűek, a szláv *patak*-nak, amelynek jelentése 'nagy sebességű keskeny vízfolyás', nincsen finnugor megfelelője. A szerző összegyűjti a nyelvterületről közölt *séd* alakokat, és felteszi, hogy ez lehetett a rendszerből hiányzó alapnyelvi szó, és a TESz. ellenében, de BENKŐ LORÁND ötletét megerősítve a *siet*-tel összekapcsolva valószínűsíti a finnugor eredetet.

SZABÓ JÓZSEF tanulmánya a helyneveknek, illetve a helynévtáraknak a néprajzi hasznosíthatóságát példázza (175–83). A Baranya megyei helynévkötetek anyagát vizsgálva gyűjtötte a megyében letelepült német közösségeknek az egyes helynevekhez köthető néphagyományban megőrzött emlékeit. A tanulmány az anyag alapján áttekintést nyújt a helyi közösségek származástudatáról, egy-két megőrződött népszokásról vagy annak az emlékéről, közöl néhány hiedelemmondát, és vallásos jelképeknek (pl. keresztek, szobrok) a helynevekben való megjelenését is vizsgálja.

A kötet jól mutatja a névtani kutatások sokszínűségét és más tudományokkal való szoros összefonódottságát. Figyelemre méltó sokszínűsége, az a számos különféle megközelítésmód, amelyekkel a szerzők az egyes részkérdések felé fordulnak. Az előadások ilyetén együttese híven, ugyanakkor szerencsésen tükrözi korunkat: szépen megférnek egymás mellett a legmodernebb és a leghagyományosabb technikákkal készült munkák, nem rivalizálva vagy a régit felülírva, hanem a múltból merítve és arra építkezve.

KOCSIS RÉKA

VÖRÖS FERENC: A „FALU" NÉVRÉSZT TARTALMAZÓ CSALÁDNEVEK ÉS A NYELVFÖLDRAJZ

Savaria University Press, Szombathely, 2011. 82 lap

VÖRÖS FERENC elsődleges kutatási témája a magyar nyelvterület családneveinek vizsgálata. Ezen a téren számos eredményt ért el már az eddigiekben is. Nevéhez fűződik többek közt a „Mai magyar családnevek adatbázisa" (MMCsA.) és az ugyancsak elektronikus formában létező, fokozatosan gyarapodó „Magyar családnevek térképtára" (MCsTt.). A jelen ismertetés tárgyául szolgáló munkájának témája, a – KÁZMÉR MIKLÓS szóhasználatával a – *falu* névrészt tartalmazó etimonok vizsgálata nem előzmények nélküli a névtudományban. KÁZMÉR MIKLÓS kandidátusi dolgozata, „A »falu« a magyar helynevekben" azokat a helyneveket teszi meg elemzése tárgyául, amelyek a *falu* földrajzi köznevünket, illetőleg annak valamelyik változatát rejtik magukban. VÖRÖS monográfiája szervesen kapcsolódik az előző munkához: mintegy annak folytatásaként, egyúttal azonban úttörő szerepűként értelmezhető. TÓTH VALÉRIA legújabban a településnevek változástipológiájában szentelt teret ennek az izgalmas témának, külön kategóriaként tárgyalva a *-falu, -falva, -fa* típusú helyneveket. Jelen közlés szerzője hasonló eredményeket tud felmutatni az e témában eddig közzétett tanulmányában (A *-falu* és alakváltozatai a Losonci járás településneveiben, 2009). A téma időszerűségét példázza, hogy a 2013 júniusában Dunaszerdahelyen tartott, „A nyelvföldrajztól a névföldrajzig IV." című konferencián a téma ANGYAL LÁSZLÓ előadásában szűkebb értelmezésben is terítékre került (A *falu* névrész és változatai Nógrád megye településneveinek és családneveinek körében).

A nagy terjedelmű korpusz dacára VÖRÖS módszertanilag megalapozott eredményekkel szolgál számunkra. A szakirodalom legfélreesőbb tételeit is felkutatva igyekezett rámutatni a hiányosságokra, a téma továbbgondolásának szükségességére. A munka három terjedelmesebb szerkezeti részből áll. A szerző a szakirodalmi előzmények és módszertani megfontolások bemutatása (11–5) után a harmadik fejezetet (15–23) szánja a morfoszemantikai típus komplex leírásának. Részletes útmutatást kapunk a típus alapját képező toponimák keletkezésének kronológiájáról, az ide tartozó családneveinkről, de a *-falusi,* a *-fai* és a *-fali* utótagú családnevek szakirodalombeli megjelenéséről is.

A toponimákból létrejött családneveket a mai magyar névállomány számottevő rétegeként tartjuk számon. HAJDÚ MIHÁLY családnév-enciklopédiájában viszont csak három *falu* névrészt tartalmazó szócikk kapott helyet, hiszen az összes többit az ezernél kevesebb névviselővel rendelkező nevek adattartományában találjuk. A szerző KÁZMÉR családnévszótárából kigyűjtötte azokat a címszavakat, amelyekben a *falu* névrész valamelyik morfológiai vagy ortográfiai változatával találkozhatunk. Összesen 272 címszót sikerült kiválogatnia. A vizsgált etimont tartalmazó családnevek a szótár elenyésző részét, mindössze 2%-át teszik ki (17). A fejezet folytatásaként a szerző rátér a *-si* képző történetében mindenképpen megkerülhetetlen *-falusi* utótagú családnevek tárgyalására (20–2). Megemlíti, hogy a képző keletkezésének történetét vissza-visszatérően több szerző érintette (SIMONYI, ZOLNAI, LEHR, KÁZMÉR). Befejezésként egy térképet találunk a képzőtípust tartalmazó családnevek 14–18. századi előfordulásáról. A szerző ezt követően a *-fai*

utótagú családneveket veszi lajstromba. Míg HORGER a haplológia (egyszerejtés) magyarázatával szolgál a *-fa* utótagú helynevek keletkezéséhez, addig KÁZMÉR a *-fa* utótagú nevek nyelvföldrajzával foglalkozó tanulmányában valószínűbbnek tartja azt, hogy minden esetben a szóvég erőteljes redukciójával állunk szemben (22). A *-fali* utótagú típus meglehetősen gyér réteget képez a MMCsA. tízmilliósnál nagyobb korpuszában (mindössze 102 adatát gyűjtötte ki a szerző).

A munka negyedik fejezetében (25–33) a korpusz főbb jellemzőit ismerhetjük meg. Ezt segíti a mai magyar családnevek adatbázisából kigyűjtött adatok táblázatos összefoglalása. Ebben szerepel a morfoszemantikai típus mellett a névviselők száma, a típusbeli részesedés és az MMCsA.-beli részesedés is. Mivel a *falu* névrészt tartalmazó családnevek nem maradtak ki az újabb kori névváltoztatási folyamatokból sem, így a szerző igyekszik szétválasztani a természetes és a mesterséges névállományt egymástól. Beszédes része a dolgozatnak az a részfejezet is, amely a *falu* névrészt tartalmazó családnevek lexikai típusait mutatja be. A mai magyar korpuszban 866 különféle névvel, illetve ejtés- és írásképpel találkozhatunk (32).

Az ötödik fejezetben található nyelvföldrajzi szempontú leírás a legterjedelmesebb része a dolgozatnak (35–69). A gyakorisági tényezők úgy diktálták, hogy először a *-falusi* utótagú családnevekkel foglalkozzon a szerző. A fejezet folytonosságát megszakító táblázatban a típus régiós megoszlását találjuk a 2009. január 1-jei eszmei állapot szerint. Az illusztrációként szolgáló térképek szervesen kapcsolódnak az elmondottakhoz. A továbbiakban a *-fai* utótagú családnevek bemutatását olvashatjuk. Az MMCsA. több mint háromezer adata arról tanúskodik, hogy az ilyen morfoszemantikai típust tartalmazó családnevek dunántúli jellegzetességnek mondhatók. Hasonlóan megalapozott, bőséges következtetésekre jut a szerző a *-fali* utótagú családnevek esetében is.

A dolgozatot a tanulságokat taglaló összefoglaló rész zárja, amelyből azt is megtudjuk, hogy a *falu* névrészt tartalmazó családnevek területi elrendeződése nagyban igazodik az alapjukat képező településnevek nyelvföldrajzához. A történeti adatokban felbukkanó családnévtípusok gyakran más megterhelést mutatnak a mai adatokhoz képest. A kötet végén gazdag bibliográfia foglalja össze a vonatkozó szakirodalmat. Ebből is látható, hogy a téma nem különösebben keltette fel a kortárs kutatók érdeklődését; a szerző azonban erre is felhívta a figyelmünket.

Jelen ismertetésünket azzal zárhatjuk, hogy leszögezzük: VÖRÖS FERENC munkája méltó folytatása a szerző eddigi munkásságának. Sok hasznos és alkalmazandó névtani tudnivalót foglal össze a mintegy 82 oldalas kötetben. Érdeme, hogy jól kidolgozott elméleti háttér felhasználásával újabb névtudományi összefüggésekre világít rá, s eredményeit nemcsak közzéteszi, hanem magyarázatot is keres rájuk. A hiánypótló dolgozat – reményeink szerint – újabb lendületet adhat a *falu* névrészt tartalmazó hely- és családnevek kutatásának. Bizton állíthatjuk, hogy haszonnal forgathatják nemcsak a személynévkutatók, hanem a nyelvföldrajzzal, nyelvtörténettel, nyelvjárástannal foglalkozó szakemberek is, hiszen hézagokat tölt ki a névtudomány már-már feledésbe merülő rétegeiben.

ANGYAL LÁSZLÓ

ERSTES BURGENLÄNDISCHES FAMILIENNAMENBUCH
[Első burgenlandi családnévkönyv]
Szerkesztette: ISOLDE HAUSNER – CHRISTIANE M. PABST – ERWIN SCHRANZ
Burgenländisch-hianzische Gesellschaft, Oberschützen, 2011. 256 lap

A német nyelvű kötet sajátosan elegyít két műfajt: a tudományos igényű névkutatás eredményeit közlő tanulmányokat és a saját neve iránt érdeklődő olvasóközönségnek szánt, több mint 1300 burgenlandi családnevet tartalmazó családnévtárt.

Az egykor a történelmi Magyarország részét képező, 1920 óta osztrák fennhatóság alatt álló Burgenland Ausztria legkisebb tartománya, igazi határvidék: északon Szlovákiával, keleten Magyarországgal, délen Szlovéniával határos. Ma lakóinak több mint 90%-a német anyanyelvű. A két legnagyobb nemzeti kisebbség a burgenlandi horvátok (kb. 6,1%) és a magyarok (kb. 1,8%) közössége, bár a kisebbségi szervezetek ennél jóval magasabbra teszik a népcsoportok lélekszámát. A régió tehát történelmi múltjából adódóan sokszínű, ennek megfelelően soknyelvű az itt található családnévanyag is.

A szerkesztők előszavukban hangsúlyozzák, hogy a kötet hiánypótló mű, amelynek létrejöttéhez hozzájárult az Oberschützenben (Felsőlövőn) 2008-ban és 2009-ben rendezett két névtani tanácskozás, illetve a bécsi egyetemen 2008–2009-ben tartott névtani szeminárium (Familiennamenforschung am Beispiel Burgenland – Családnévkutatás Burgenland példáján keresztül), amelynek néhány záródolgozata szintén a kötet részét képezi.

A bevezetőt követő első két tanulmány a családnévhasználat történeti szempontjait tárgyalja. Az első tanulmányban (7–15) ERWIN SCHRANZ (a kötet egyik szerkesztője) rövid áttekintést nyújt a német (osztrák) családnevek kialakulásáról, majd bemutatja a családnévviselés névpolitikai-jogi szabályozását. Leírásában utal különlegesnek tekinthető külföldi példákra is, például a magyar *-né* asszonynévképzőre, a kínai és koreai családnevek nagy megterheltségére, a szláv nyelvekben létező nőinév-képzőkre és apai nevekre, illetve az izlandi családnevek hiányára is.

A következő tanulmányban (16–23) JOHANN SEEDOCH a történeti források segítségével mutatja be a burgenlandi családnevek alakulását a 13. századtól kezdve. Példáit a burgenlandi oklevéltár köteteiből meríti, de forrásai között számos magyar mű is szerepel. A középkori Wiener Neustadt (Bécsújhely), Eisenstadt (Kismarton) és más burgenlandi települések 13–15. századi névanyagában német és magyar etimonú nevek fordulnak elő latin névkiegészítőkkel (*dictus, de* stb.), Oberwart (Felsőőr) 1463-as családnévanyagában viszont szinte kizárólag magyar családnevek szerepelnek: *Egyed, Adorjan, Lukacs, Benedek, Gedöcs* stb.

A történeti szempontok ismertetése után három írás foglalkozik a családnévkutatás nyelvtudományi kérdéseivel. ISOLDE HAUSNER (24–38) az ausztriai névkutatás történetét és jelenét mutatja be. Kitér az egyes ausztriai tartományokban elért névtani eredményekre, fölsorolja a regionális osztrák családnévtárakat, külön hangsúlyozva a burgenlandi családnévközlések és -földolgozások eddigi hiányát. Az országos áttekintés után néhány név jellemző földrajzi elterjedését ábrázolja a világhálón föllelhető Geogen-térképek segítségével, majd ritkább családnevek példáján keresztül utal a családnevek művelődéstörténeti

szerepére. A migrációval Ausztriába került családnevek között magyar példák is szerepelnek *(Halász, Nagy, Pandur)*.

GÜNTHER STAFANITS (39–54) az észak-burgenlandi családnévanyagot, míg ELFRIEDE LENZ (55–64) a tartomány déli területeinek családneveit veszi górcső alá. Mindkét szerző a községeknek kiküldött kérdőívek segítségével kísérelte meg a leggyakoribb családnevek összegyűjtését. A kérdőíveken megjelenő válaszok hűen tükrözik a háromnyelvű régió nyelvi-nemzetiségi összetételét: az egyes településeken számos német családnév mellett sok horvát (*Dragschitz/Dragsisch/Dragsits, Gollubits, Werkovits* stb.) és magyar (*Horvath, Laczko, Seper, Szabo* stb.) családnév is előfordul a leggyakoribbak között. A szerzők ezt követően a kérdőívek segítségével összegyűjtött gyakori családneveket a német családnévkutatásból jól ismert motivációs csoportokba sorolják be: személynévi eredetű, foglalkozásnévből, származási vagy lakóhely alapján kialakult, illetve ragadványnévi eredetű családneveket különböztetve meg. A dél-burgenlandi családnevek között gyakori a magyar kapcsolatokról árulkodó *Toth, Tallian* és *Unger*. Néhány név etimológiai ismertetése meghökkentő eredményt hoz: ilyen például a *Hotwagner* névnek a magyar *Hatvan* helynévből vagy a *hatvan* közszóból való származtatása (!).

A nyelvi kapcsolatokat bemutató fejezet első tanulmánya (65–82) VINCZE LÁSZLÓtól származik, aki – meglehetősen részletes történeti-migrációtörténeti bevezetés után – a magyar családnévanyagot a Burgenlandban is előforduló nevek példáján keresztül mutatja be. Az ausztriai előfordulások forrása a 2008–2009-es tartományi telefonkönyv volt. A településenként bemutatott magyar eredetű családnevek esetében szembetűnő az ékezetek hiánya (*Horvath, Kovacs, Pinter, Szabo* stb.), valamint a Magyarországon is leggyakoribb családnevek előfordulása mellett néhány regionálisan jellemző, ritkább családnév fölbukkanása: *Bacs, Böö, Czompo, Guba, Kozar, Pelikan* stb. Ezt követően a szerző áttekinti egyes burgenlandi magyar családnevek történeti alakváltozatait, illetve ezen keresztül a legjellemzőbb kontaktusjelenségeket.

WALTER DUJMOVITS (83–8) a Güssing (Németújvár) környéki horvát nyelvszigetek családnevein keresztül mutatja be a falusi lakosság állandóságát történeti források, korábbi és újabb gyűjtések alapján. A gyakori horvát eredetű családnevek mellett itt is fölbukkan néhány magyar elem (pl. *Laky, Tanczos*) a legmegterheltebb nevek körében.

NIKALUS BENCSICS (89–101) tanulmányában burgenlandi horvát és magyar családnevek jelentéstani-motivációs csoportosítását végzi el. Feltűnő a horvát családnevek körében az állatnevekből kialakult elemek csoportja (*Golubits, Kossits, Ribarits, Vukits* stb.). A tanulmánynak van néhány elgondolkodtató részlete: a *Tóth* (sic!) nevet például a horvát családnevek közé is besorolja (91), míg a magyar származású (és nyelvű) cigányok családneveivel kapcsolatban – CLAUDIA MAYERHOFER 1988-ban megjelent „Dorfzigeuner" (Falusi cigányok) című könyvére hivatkozva – megjegyzi: „A roma csoportok tagjai Magyarországon inkább leereszkedő neveket kaptak: *Baranyai, Csizár, Czigány, Hegedűs, Horváth, Rigó, Sárközi, Szarka, Vajda, Vörös*" (98; saját fordítás: Sz-K. A.).

JOSEF VLASITS (102–8) szintén a horvát családnevek vizsgálatának szenteli tanulmányát. A horvát családnevek morfológiai jellegzetességeinek bemutatása után szemantikai csoportokba rendezve tárja elénk a leggyakoribb burgenlandi horvát neveket. A szerző végül röviden kitér a horvát–magyar és horvát–német ortográfiai hatásokra is.

A kisebbségi csoportok neveivel foglalkozó utolsó írás GERHARD BAUMGARTNERnek a burgenlandi zsidók és cigányok család- és utóneveiről szóló tanulmánya (109–24). A szerző először áttekinti a burgenlandi zsidó közösségek történetét a 13.-tól a 19. századig,

majd 19. századi források (a zsidó közösség adóbefizetési listái) alapján mutatja be a névanyagot. Figyelemre méltó, hogy a névviselők között számos magyar utónevű is szerepel (*Dr. Fischer Miksa, Kohn Gyula, Resenberg Sandor* stb.). A családnevek motivációs-jelentéstani csoportjainak nagy része megegyezik az osztrákok által viselt nevekkel, de van néhány, a zsidó közösségre jellemző név: *Kohn, Löwy, Ebenspanger, Glaser, Perlhälfter*. Ezt követően a szerző adalékokat szolgáltat a burgenlandi cigányok történetéhez: 17. századi forrásokat, például cigányoknak kiállított szabadságleveleket idéz a Batthyány-család levéltárából. Az 1895–1945 közötti felsőőri (oberwarti) anyakönyvekben cigányként megjelölt személyek család- és utóneveit ismertetve a szerző kiemeli az egyes nevek rendkívül magas megterheltségét. A magyar etimonú családnevek mellett egyébként egy-egy szláv és több német név is fölbukkan.

A tanulmányok utolsó csoportja a regionálisan jellemző családneveket tárgyalja. A kötet minden bizonnyal legizgalmasabb, egyben szakmailag is legmagasabb színvonalú írásai közé tartozik AXEL LINSBERGER (125–40) Pinkafeld (Pinkafő) jellemző neveit bemutató tanulmánya. A bécsi szerző a kötet többi tanulmányától eltérően nem a névgyakoriság „bűvöletéből" indul ki, hanem az adott településre jellemző (nem feltétlenül gyakori) neveket telefonkönyvi adatok alapján mutatja be olyan módon, hogy közben nem téveszti szem elől a régió teljes névanyagának arányait. Ebből a megközelítésből olyan – a magyar olvasóközönség szempontjából is rendkívül érdekes – családnevek bukkannak elő, mint a *Krutzler* (< magy. *kuruc*) vagy a keleti végek őrzésére utaló *Gamauf* és *Hochwarter,* illetve a helyi nyelvjárás jellegzetességeit mutató *Sauhammel*. A szerző a Geogenről letöltött térképlapokkal szemlélteti több bemutatott családnév jellegzetesen regionális előfordulását.

NINA-MARIA SORGER (141–57) a Fertő-tó nyugati partvidékének családneveit mutatja be, szintén telefonkönyvi adatokra támaszkodva. A tíz települést (köztük Fertőrákost) átfogó ismertetés a településtörténet rövid fölvázolásával kezdődik, rávilágítva a migrációs viszonyoknak a mai családnévanyagot alakító szerepére. Az egyes családnevek etimológiáján és gyakoriságán kívül a Geogenről származó térképek megmutatják a név ausztriai elterjedését is; több esetben jellemzően burgenlandi névről van szó (pl. *Zehetbauer*). Különösen a Kismarton környéki településeken láthatunk számos példát a nyelvi kapcsolatok családnévalakokat is alakító szerepére (pl. *Szorger, Flaizig*).

JUDITH ABRAHAM tanulmánya (158–85) Eisenstadt (Kismarton) családneveit mutatja be és elemzi, szintén magas színvonalon, a többi tanulmánytól eltérő módon népességnyilvántartási adatokra támaszkodva. A szemléletesen összeállított táblázatokból kitűnik, hogy a leggyakoribb ausztriai nevek alig játszanak szerepet a város névanyagában, ezzel szemben a legmegterheltebb 39 családnév 13%-a magyar eredetű (*Horvath, Nemeth, Szabo, Kovacs, Pinter, Kiss* – a gyakoriság sorrendjében). A Geogen-térképek itt is több név esetében igazolják a regionális jelleget.

A kötet záró tanulmányában (186–202) az egyik szerkesztő, CHRISTIANE M. PABST Szombathely családneveit ismerteti. Forrásul a szombathelyi telefonkönyv-bejegyzések szolgálnak, amelyek szemléletesen mutatják a magyar és német nyelv egymásra hatását a határmenti régióban. A tanulmány egyik fő célkitűzése a szombathelyi, illetve a határ túloldalán a burgenlandi családnévanyag kapcsolódási pontjainak bemutatása, különös tekintettel az írásképekben föllelhető kontaktusjelenségekre.

A tanulmányokat a kötet regiszterrésze követi (203–23), amelyben az egyes gyakori és/vagy jellemző burgenlandi családnevek mellett a tanulmányokra utaló oldalszámokat

találjuk meg. Ezek alapján visszakereshetők az adott nevekre vonatkozó leírások és térképek. A kötetet a jellemző burgenlandi nevek elterjedését illusztráló színes Geogen-térképlapok zárják (224–56).

A kiadvány, mint láttuk, némileg változó színvonalú tanulmányok segítségével ugyan, de átfogó képet nyújt e többnyelvű régió családnévkincséről. A valóban hiánypótló mű egyes írásaiban történeti, nyelvpolitikai, nyelvi jogi, dialektológiai és névtani szempontok egyaránt megtalálhatók; szinte minden szerző reflektál a német–horvát–magyar együttélésre és annak névtani lenyomataira.

SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ

ГАЙНАЛКА ФИРИС: ПРЕЗВИСКА МАДЯРСКОГО ПОХОДЗЕНЯ ПРИ БАЧВАНСКО-СРИМСКИХ РУСИНОХ

[Firisz Hajnalka: Magyar eredetű családnevek a bács-szerémi ruszinoknál]
Bibliotheca Baltoslavica Budapestiensis 2.
ELTE Ukrán Filológiai Tanszék – Argumentum, Budapest, 2010. 373 oldal

Először UDVARI ISTVÁN hívta fel a figyelmet a bács-szerémi ruszinokra (vö. NÉ. 4: 81–4), s többek között foglalkozott nyelvük hungarizmusaival is. FIRISZ HAJNALKA most a náluk előforduló magyar eredetű vagy annak vélt család- és ragadványnevekkel foglalkozik, pontosabban 199 család- és 66 ragadványnév áll vizsgálódásának középpontjában. (Vannak olyan nevek köztük, amelyek mindkét kategóriában előfordulnak; pl. *Кечкеш, Такач.*) Ez a mennyiség nem is sok, nem is kevés, mert a ruszinok más nyelvterületen is viselnek még ma is magyar neveket, amint arra már LEHOCZKY TIVADAR is felhívta a figyelmet 1881-ben megjelent munkájában (Beregvármegye monographiája, 3. kötet). Mivel a Névtani Értesítő (33: 274–7) közölte a szerző sikeresen megvédett doktori disszertációjának kivonatát, az ott már elmondottakkal most nem foglalkozom, hanem a megjelent könyv adataira, egyes megállapításaira próbálom a figyelmemet fordítani.

A szerző által elvégzendő gyűjtőmunka szerencsére nem jelentett nehézségeket, hiszen KOCSIS M. MIKOLA 1978-ban Újvidéken megjelent munkájából gyűjthette ki az élő és már kihalt neveket. A nevek magyarázatát lexikonszerű szócikkekben hozza, így áttekinthetőbbekké is válnak az adatok. A szócikkek terjedelme érthetően nem egyforma: van köztük pár soros, de például a saját nevével két oldalon is foglalkozik, ami érthető „elfogultság". A feldolgozásba nagy energiát fektetett a szerző, igen dicséretes módon. Etimologizálása során messze megy az időben, így eljut a honfoglalás előtti török kapcsolatig (*Керекярта* 'Kerékjártó'), illetve a finnugor korig is (*Кевежди* 'Kövesdi'). Igyekszik elmondani minden körülményt, ami csak a névvel kapcsolatban felmerülhet, olykor feleslegesnek számíthatókat is. (Itt a kevesebb több lett volna.) Sok megbízható magyarázata van, ám a részletekben már nem olyan biztos. Forráskritikát nem alkalmaz (bár tudott volna mire építeni), ami különösen vonatkozik az internetről letöltött anyagokra, adatokra.

A továbbiakban a szerző által megadott magyarázatokhoz, azok egyes részleteihez fűzök megjegyzéseket. A helynévi alaptagú nevek lehetnek *-i* képzős magyar nevek, de a többség ruszin képzőkkel (többnyire *-ски ~ -цки*) van ellátva, így ezek semmiképpen sem lehetnek magyarok, még ha magyar is az alapnév. Sőt, párokban is előfordulnak, pl. ruszin *Ґерамбельски*, magyar *Ґереьбелї* 'Görömbölyi'. Az itt is előforduló *Dorocki* családnévről egyébként mintaszerű tanulmányt írt UDVARI ISTVÁN (NÉ. 7: 76–81). Továbbá, az egyéb ruszin képzőkkel ellátott személynevek (pl. *Балащак* < *Balázs, Нїрчак* < *Nyír*) is ruszinok, még ha magyar is az alaptag. Az összetett nevek között van olyan, amelyiknek csak egyik tagja magyar (*Кишголи* < m. *Kis* + ru. *Голи* 'Kopasz', *Надьпопов* < m. *Nagy* + ru. *Popov*). Így a fentebb említett 199, illetve 66 név adatszámai mindenképpen redukálódnak, és ha hozzávesszük a – megítélésem szerint feleslegesen – külön szócikként közölt alakváltozatokat is, a százat megközelítő mértékben. Vannak olyan nevek a kötetben, amelyeket a szerző tévesen a magyarból szeretne levezetni, pedig eléggé szembetűnően vagy ruszinok, vagy szlovákok. A szlovákból valók: *Чижмар* < *Čižmar* 'csizmadia'; *Холошняї,* némi magyarosodással a *Hološne* 'szűk posztónadrág' szóból, s nem a *Hollós*ból származik; *Роїко* < *Rojko* 'álmodozó, rajongó', eredete tehát nem a cigány *rajkó*. A *Леведняй* név könnyebben magyarázható a ruszin *лебедь* 'hattyú' jelentésű szóból, mint a magyar *Levedi*-ből, utóbbi már kissé délibábos feltételezésnek tűnik. Az itt említettek mellett akadnak még magyarázati hiányosságok, így például az, hogy ha egy-egy névnek több névadási indítéka lehet, mint például a *Balog* esetében (nemcsak 'balkezes' a jelentése, hanem még további három), azt számításba kellene venni. A kategóriákba való besorolás lehet egyértelmű, ha csak egyféle lehetséges indítékát tételezzük fel a névadásnak, ahogyan ez meg is látszik a kötet végén található besorolásban. A ragadványnevek magyarázatai olyanok, mint a családnevek szócikkeiben találhatók; ugyanazokkal az erényekkel, illetve ugyanazokkal a típusú hibákkal rendelkeznek. Közöttük több ún. szólítónév is található. A nevek használati formájáról sajnos nem kapunk felvilágosítást a kötetből.

Végezetül néhány további, általános szempontú megjegyzés. A névtani terminológiát fontos következetesen használni, nem így ingadozva; a több nyelvet egyszerre érintő vizsgálatok magyarázhatják, ám nem indokolhatják ezt a helyzetet. A kötetben zavaró betűhibák is maradtak. A szerző bibliográfiája nagy bőséget mutat, ám ennek ellenére hiányos. UDVARI ISTVÁNnak több tanulmányát lett volna érdemes felhasználnia a szerzőnek, arról nem is beszélve, hogy HAJDÚ MIHÁLY 2010 januárjában megjelent családnévenciklopédiájára egyáltalán nem hivatkozik. Jó lett volna, ha kezébe veszi N. FODOR JÁNOS közléseit, tanulmányait, könyvét is, hiszen az általa kutatott terület közvetlen közeléből vándoroltak a ruszinok a Bácskába és a Szerémségbe, eredményei ezért is hasznosíthatók lehettek volna. A Névtani Értesítőre, az azokban megjelentekre sem hivatkozik a szerző, pedig ott is esett már szó a ruszinokról és személyneveikről.

A kötetet magyar és angol nyelvű összefoglalók zárják, melyek az ukránul közreadott értekezés fontosabb megállapításait hivatottak közreadni a nyelvet nem ismerő olvasók számára.

MIZSER LAJOS

BIBLIAI NÉVTÁR. TULAJDONNEVEK KONKORDANCIÁJA HAT MAGYAR BIBLIAFORDÍTÁS ALAPJÁN

Összeállította: SISKA ÁGOTA

A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2010. 808 lap

Sokat olvashatunk fordításról és annak egy speciális válfajáról, a bibliafordításról is, de kevés olyan gyakorlati útmutatót találunk, mely konkrét tanácsot ad a tulajdonnevek fordításához a Bibliában. PECSUK OTTÓ, a Magyar Bibliatársulat főtitkára az előszóban „háttéranyagnak" nevezi a bibliai névtárat, mely a revideálás, vagy akár egy „majdan elkészítendő[,] felekezeteken átívelő bibliafordítás" alapjává válhat.

A névtár korpusza a következő hat bibliafordításra terjed ki: az 1908-as revideált Károli-féle mellé került az új protestáns fordítás; a három katolikus fordítás az új katolikus, a Neovulgata alapján készült és a Békés–Dalos-féle fordítást takarja; ezek mellé még az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) magyar fordítását vette fel a gyűjtő.

A revideált Károli-bibliafordítás „kijegyzetelésével" (l. Útmutató) összegyűjtött kb. 4900 név, mely legnagyobb arányban tulajdon-, nép-, nemzetség- és könyvneveket takar, rendszerezés után került betűrendbe. A gyűjtő először kiválogatta azokat a neveket, melyek több variánsban is előfordulnak még egy fordításon belül is, ilyen például a *Hárim, Nehum, Rehum* vagy a *Gedália, Gedáliás, Gedálja.* Majd ezeket, ahol ennek szükségét látta, kiegészítette szintagmákká, melyek legtöbbje az adott névvel állandósult szókapcsolatban áll: így *Illés* mellett feltűnik az *Illés Istene, Úz* mellett az *Úz földe* és *Uz földje,* valamint *Hermon*-nál a *Hermon hegye* és *Hermon hegye alatt.* Az így kiválogatott szavakat és szószerkezeteket a fővariánsnak tartott címszó alá számozva rendezte a gyűjtő, utaló címszóval irányítva hozzájuk az olvasót.

Néha a fő- és alvariánsok kiválasztása kérdéseket vethet fel: *Saul* nevénél például mutatónyíl irányít a *Pál*-hoz, de ez az IMIT kiadás alapján való keresés esetén nem túl szerencsés megoldásnak tűnik. Máshol esetleg névtörténeti tanulságok is levonhatók ebből a megoldásból: például a *Mirjám, Miriám* nevektől a mutatónyíl a *Máriá*-hoz vezet, melynek történeti előzménye a *Mirjám* és annak alakváltozatai. A nevek és variációik összevonása után a névanyag mellé a további öt bibliafordítás névvariánsai és előfordulási helyeik is bekerültek.

A szócikkek felépítése tehát a következő: címszó, számozott variánsok, néhol kiegészítve a már említett szintagmákkal, és mindezekhez az előfordulások felsorolása tartozik, hogy a névtár konkordanciaként is használhatóvá váljon. Itt kell megemlítenünk a „kötőjel" háromféle funkcióját a kötetben. Elsőként értelemszerűen akkor használatosak, amikor az adott név nem szerepel valamely fordításban. Ennek két oka lehet: egyrészről az adott név nem fordul elő valamely felekezeti fordításban, másrészről egyéb ok miatt hiányozhat. Ez utóbbit a szerző nem fejti ki részletesen, de talán kihagyásokra, eltérésekre, különböző forráshagyományokra kell itt gondolnunk. Az említett jel jelentheti még az egy szócikken belüli utalás fordításváltozatát is.

A „Tulajdonnevek konkordanciája” alcímet viselő kötet első pillantásra ellentmondásba kerülhet nevével, ha felfigyelünk arra, hogy „egy-két egyéb köznév” (l. Útmutató) is helyet kapott benne: *csillagok, hegy, olajfa, tó, város, völgy* stb. E köznevek tulajdonnevekkel való kapcsolata egyértelmű, elég ha a *csillagok* címszó néhány variánsát sorakoztatjuk fel: *Dél csillagai, Fiastyúk, Nagymedve, Kaszás-csillag* stb. A köznevek, illetve néhol tulajdonnevek mellett is egy csillag (*) jel áll, mely arra utal, hogy nem minden bibliai előfordulás van feltüntetve, hanem csak válogatott bibliai helyek szerepelnek a felsorolásban.

Az „Útmutató”-ban SISKA ÁGOTA egy, névtárakban szokatlan dologra hívja fel a figyelmet: „néhány esetben az igehelyek között idézetet közöltem”. Három ilyen helyet találtam az egész kötetben, melyek mindegyike valóban érdekes, eltérő fordítási hagyományra visszavezethető fordításvariánsokat emel ki. Ezek valószínűleg azért kerültek be a névtárba, mert valamelyik forrásszövegben szerepel bennük tulajdonnév, de nem a kiindulási alapnak vett Károli-bibliában. A három közül a legmeglepőbbet emelem most ki:

(KG) zápfog Bír 15,19
akkor meghasítá Isten a zápfogat, mely az állcsontban volt
(úp) mélyedés
akkor Isten kettéhasította azt a mélyedést, amely Lehiben van
(úk) Lehi barlangja
akkor Isten megrepesztette Lehi barlangját
(N) Zápfog
erre az Úr megnyitotta a Zápfogat, a Szamár-állkapcsában
(h) katlan
ekkor meghasította Isten a Léchiben levő katlant

A terjedelmi kötöttségek nem tették lehetővé, hogy hasonló fordítási problémák túl nagy arányban helyet kapjanak a névtárban, hiszen teljesen más irányba terelnék a figyelmet.

Az „Előszó” és az „Útmutató” után egy hibajegyzéket találunk, mely 26 címszó esetében főként elírási hibákat, kihúzandó adatokat közöl. A névtár fő része ezután következik (13–602). Végül kétszáz oldalon keresztül (603–807) egy névmutatót találunk, mely megkönnyítheti a névtárban való keresést. Itt minden névváltozat minden előfordulási helyről alfabetikus sorrendben szerepel. Így például a már említett *Saul* 22-szer ebben az alakban, majd kétszer *Sául,* egy-egyszer pedig *sauli, Sáuli* és *Saulus* formában található meg. Ezekből 16 esetben természetesen a *Pál*-hoz irányít minket a névmutató, megoldva ezzel a fentebb említett nehézséget.

A bibliai könyvek rövidítése a protestáns olvasóknak kedvez, Ézsaiás könyvét például csak *Ésa* alakban rövidíti a gyűjtő minden forrásszövegnél, annak ellenére, hogy a katolikus és a héber–magyar Bibliában csak *Izajás* alakban található meg e név. Adott esetben a nem protestáns olvasók dolgát az ilyen egyoldalúság igen megnehezíti, de ez a probléma könnyen megoldható lenne egy olyan táblázattal, melyből kiolvashatók a különböző felekezetek egyenértékű könyvrövidítései.

A névtárból a nyelvész és a bibliakutató szemszögéből nézve is hiányoltam a nevek eredetének, etimológiájának, jelentésének feltüntetését; bár egy konkordanciának (l. a kötet címét) ez nem feladata. A fordítástudomány szempontjából tekintve pedig hiányoznak az eredeti nyelvek adatai. Ha a kötet az eredeti szövegekből indulna ki, akkor rögtön láthatóvá válnának a különböző felekezeti névalakok fordítási különbségeinek okai.

A „háttéranyagnak” nevezett vaskos kötet nemcsak a revideálás és az új (akár felekezetközi) fordítások alapanyaga lehet majd a későbbiekben, hanem a névtani kutatásoknak is hasznára válhat. A bibliai lelőhelyek feltüntetésével konkordanciaként emellett még több tudományág által is hasznosítható. SISKA ÁGOTA hatalmas filológiai munkája egy CD-n található pdf fájllal egészül ki, melyen változatlan tartalommal közlik az egész névtár anyagát. Ezen a mellékleten keresési funkciót is alkalmazhat a kutató, mely igazán felhasználóbaráttá teszi ezt a terjedelmes névtárat.

CSERNÁK-SZUHÁNSZKY DEBÓRA

PROCEEDINGS OF THE 21ST INTERNATIONAL CONGRESS OF ONOMASTIC SCIENCES 1–5.

[A XXI. Nemzetközi Névtudományi Konferencia előadásai]
Szerkesztette: 1–4. EVA BRYLLA – MATS WAHLBERG,
5. EVA BRYLLA – MARIA OHLSSON – MATS WAHLBERG
1–2. Språk- och folkminnesinstitutet, 3–5. Institutet för språk och folkminnen, Uppsala, 2005–2010.
1. 570 lap, 2. 332 lap, 3. 446 lap, 4. 420 lap, 5. 427 lap.

1. Az ICOS 2002. augusztus 19–24 között Uppsalában tartott 21. kongresszusán 41 országból 374 résztvevő gyűlt össze. E széleskörű érdeklődésnek köszönhetően az előadások írott változata öt vaskos kötetet tölt meg, melyek összeállításában a szerkesztők a szekcióelnököktől is segítséget kaptak: az első kötetben VIBEKE DALBERG és W. F. H. NICOLAISEN, a másodikban LARS-ERIK EDLUND, a harmadikban ROB RENTENAAR, a negyedikben DIETER KREMER és BOTOLV HELLELAND, az ötödikben pedig WOLFGANG HAUBRICHS és TOM SCHMIDT vett részt a kiadás munkájában. A kiadványban három nyelven: angolul, franciául és németül olvashatunk a tulajdonnevekkel kapcsolatos kérdésekről, szekciók szerinti elrendezésben. Az első kötet a köszöntők és a záróbeszédek mellett a plenáris előadásokat, valamint két szekció: a névelmélet és az irodalmi névadás témakörében elhangzott előadások írott változatát közli. A második kötet a nevek forrásként való hasznosíthatóságával foglalkozik, a harmadik kötet pedig a név és névhasználat különböző összefüggéseit tárgyalja. A negyedik kötet ismét két szekció eredményeit foglalja össze: először névtárakat és névkutatási projekteket ismerhetünk meg, majd névtervezési kérdésekkel foglalkozó tanulmányokat olvashatunk. Az ötödik kötetet teljes egészében a nevek keletkezésének-létrehozásának, változásának és eltűnésének szentelték a szerkesztők. Az egyes szekciók anyaga az elnökök által a szekció végén elmondott összegzéssel kezdődik, melyekből az olvasók átfogó képet kaphatnak az előadásokban tárgyalt témacsoportokról, főbb kérdésekről. Ezeket követik az előadások absztraktjával kezdődő tanulmányok, szerzők szerinti betűrendben. Az anyag gazdagsága miatt itt nem áll módomban minden egyes írásra kitérni, ezért a következőkben inkább arra törekszem, hogy kötetenként néhány tanulmány kiemelésével felhívjam a figyelmet a kiadványban felhalmozott figyelemre méltó eredmények rendkívüli sokszínűségére.

2. Az első kötet a minden kötetben szereplő szerkesztői előszó után közreadja a konferencia programját és a résztvevők listáját (ix–xvi), a nyitó- és záróbeszédeket (xvii–xxx), valamint EVA BRYLLÁnak a svéd névkutatás 100 éves történetét, helyzetét, intézményrendszerét és jövőbeni feladatait áttekintő beszédét (1–6).

2.1. Ezt követi a három plenáris előadás írott változata. XOSÉ LLUIS GARCÍA ARIAS spanyolországi helynevekben szereplő személynevekkel foglalkozik, nyelvi eredet szerint (rómaiak előtti, latin, germán és arab), illetve területenként is elkülönítve ezek típusait (9–33). Hasonló megközelítésű ALBRECHT GREULE tanulmánya, mely az *-nd-* szuffixummal és annak változataival létrehozott germán eredetű helynevek területi megoszlását vázolja fel (34–49). SVANTE STRANDBERG helynevekben keresi a skandinávok középkori nyomait (50–61), elkülönítve a svédek, dánok és norvégok kalandozási, terjeszkedési irányait és kereskedelmi útvonalait (Izland, Grönland, Amerika, Anglia, Írország, Normandia, Hispánia, Baltikum, a Kijevi Rusz, Bizánc).

2.2. A plenáris előadásokét a névelméleti szekció anyaga követi. Mint VIBEKE DALBERG elnöki összegzésében (65–6) megállapította, a tulajdonnevek elméleti kérdései iránt igen nagy érdeklődés mutatkozik szerte a világon: ezt jelzi, hogy 23 előadás hangzott el a szekcióban, 14 ország képviseletében. A tanulmányok három fő csoportba sorolhatók téma szerint. Több mint felük a tulajdonnévnek a nyelvben elfoglalt helyével foglalkozott. Ide sorolhatjuk például GUNNSTEIN AKSELBERG írását, mely egy, a 90-es években lezajlott eszmecseréhez kapcsolódva a mentális lexikon és onomasztikon egymáshoz való viszonyát, illetve az utóbbi felépítését tárgyalja (67–78). Véleménye szerint a mentális onomasztikonon belül létezik nemzeti, regionális, helyi, társadalmi és idiomatikus onomasztikon; sőt a tagolódás témák, denotátumok és tevékenységek szerint is megfigyelhető, időben és egyénenként is változik, s ugyanaz a név több tartománynak is része lehet. A köznév és a tulajdonnév kapcsolatával foglalkozik ALEXEY és OLGA SKLYARENKO, mindkét kategóriát egy-egy, több rétegből felépülő piramisként képzelve el (277–82). A prototípuselmélethez hasonló felfogásuk szerint a rétegek a „tulajdonnéviség" (onomacity) erőssége szerint szerveződnek: a tulajdonnévi piramisban a legalsó réteg a legkevésbé, a legfelső pedig a legerősebben tulajdonnévi sajátosságokkal rendelkező elemekből áll, a közszavak pedig aszerint rétegződnek, hogy mennyire hajlamosak tulajdonnevesülni. A rétegek közti átmenet fokozatos, s a két piramist bonyolult szálak kapcsolják össze.

Több előadás foglalkozott a tulajdonnév meghatározásával és jelentésével is. RICHARD COATES például újabb, a korábbi filozófiai megközelítések helyett inkább pragmatikai szemléletet javasol a „tulajdonnéviség" (properhood) megragadására (125–37). A filozófiai megközelítés szerint e tulajdonság nem más, mint egyes főnevek azon sajátossága, hogy egyedi dolgokat fejeznek ki. Ez azonban több azonos tulajdonnevű entitás esetében már megkérdőjeleződik. Ezért véleménye szerint a tulajdonnévséget nem rendszerszerű, hanem használati kategóriaként kellene kezelni: míg a közszavaknak denotációjuk van, addig a tulajdonneveknek referenciájuk. ROLF HEDQUIST a keresztnevekhez kapcsolódó asszociációkkal kapcsolatban folytatott valós idejű vizsgálatot (172–84). 1982-ben és 1992-ben, 15–20 éves adatközlőkkel végzett felmérésével azt kutatta, léteznek-e közös névasszociációk, és ha igen, változnak-e. Arra is választ keresett, hogy kell-e ismernünk valakit egy adott névvel ahhoz, hogy a névről véleményünk legyen, és hogy személyes tapasztalatok hiányában milyen tényezők alakítják ki a névhez való viszonyulásunkat.

Néhány előadás a névtan terminológiáját érintette. Ezek közül MILAN HARVALÍK írását azért is fontos kiemelni, mert Uppsalában elhangzott javaslata nyomán jött létre az ICOS immár csaknem egy évtizede működő Terminológiai Munkacsoportja a nemzetközi névkutatás alapvető terminológiai listáinak kidolgozására. A cseh névkutató indítványa indoklásaként egy-egy jellemző példán keresztül olyan terminológiai problémákat mutat be, amelyek akár egy nyelven belül, akár nyelvek között megnehezítik a névészek számára egymás megértését, illetve eredményeik összevetését (161–71).

2.3. Az irodalmi névadásról 20 előadás hangzott el a kongresszuson, 12 ország képviseletében. Ezeket áttekintve három nagyobb témakör látszik körvonalazódni: sok előadó a nevek funkciójával foglalkozott egy-egy adott mű vagy életmű kapcsán; mások az irodalmi nevekkel kapcsolatos fordítási kérdésekhez szóltak hozzá; néhányan pedig működő vagy tervezett projekteket mutattak be. Az első csoportba sorolható a Magyarországot képviselő JEREMY PARROTT munkája, mely Samuel Beckett neve és írói névadása között mutat ki összefüggéseket (535–42). Meglátása szerint mivel a *Samuel* jelentése: 'Isten neve', a szerző úgy érezte, ez a jel saját neve helyett áll, ezért művein keresztül saját igazi, hiányzó nevét kereste. A második témakört képviseli ADRIAN PABLÉ írása, mely Oscar Wilde „Bunbury"-jének német, francia és olasz fordításait alapul véve mutatja be a személynevek fordításának különböző stratégiáit, a nevekben rejlő (nyelvi) humor más nyelven való közvetítésének nehézségeit és azok lehetséges megoldásait (502–10). A Harry Potter-regények már az évezred kezdetén is népszerű terepnek bizonyultak a névkutatók számára: ezt tükrözi, hogy egy német és egy kanadai szerző is foglalkozik különböző nyelvű fordításainak neveket érintő eljárásaival (ANNE-DIETLIND KRÜGER: 474–92, BENOÎT LEBLANC: 493–501). A harmadik témakörbe tartozik ANDREA BRENDLER írása, mely egy 2001-ben indult projektet mutat be: résztvevői olasz írókkal készítenek interjúkat irodalmi névadási elveikről és gyakorlatukról annak érdekében, hogy ezek alapján kidolgozhassanak egy egységesen alkalmazható módszertant az irodalmi nevek vizsgálatára (380–8).

3. A második kötet 30 írását összefűző téma a nevek forrásként való hasznosíthatósága. A többnyire személy- és helynevekkel foglalkozó tanulmányok három kérdés köré csoportosulnak: az írások egy része a nevek történettudományi, pszichológiai vagy egyéb tudománybeli vallomását mutatja be; több munka nyelvi kontaktushatásokat vizsgál a neveken keresztül; néhány tanulmány pedig nyelvtörténeti forrásként tekint a nevekre, vagy pedig a nyelvtörténetet hívja segítségül egy-egy név etimológiájának felfejtésében.

Az első, azaz a társtudományokkal való kapcsolatra koncentráló írások csoportjába tartozik JOHANNA HALONEN tanulmánya, mely a népneveket tartalmazó településnevek vizsgálatával kapcsolatos módszertani problémákat elemez. A szerző felhívja a figyelmet arra, hogy e neveket csak akkor fogadhatjuk el bizonyítékként egy etnikum adott területen való jelenlétére, ha tanúságukat egyéb (például történeti vagy régészeti) adatok is alátámasztják (128–37). GUDLAUG NEDRELID és BIRGIT FALCK-KJÄLQUIST egyaránt a tulajdonnevek társadalomtörténeti forrásként való alkalmazhatóságára mutat példát. Az előbbi nők ragadványneveit diakrón szempontból vizsgálva megállapítja, hogy ezek jelentéstani-motivációs rendszere viselőik társadalmi helyzetét és névadó környezetük jellemzőit tükrözi (222–32). Adatait változatos forrásokból meríti, a sagairodalomtól kezdve a késő középkori okleveken keresztül egészen egy 1801-es népszámlálás norvég

névanyagáig. FALCK-KJÄLQUIST szintén a nők társadalmi helyzetével kapcsolatos következtetésekre jut női neveket tartalmazó svéd helynevek vizsgálatán keresztül (75–88). Eredményei szerint a helynevek egyes jelentéstani csoportjaiban társadalomtörténeti okokból jellemzően kevesebb a női, mint a férfinév (pl. amikor a névadó a hely felfedezője vagy tualjdonosa), a 'lyuk' jelentésű *hål* földrajzi köznévnek pedig női nevek mellett inkább van obszcén konnotációja, mint férfinevek mellett. CLAUDIO LONGOBARDI a névtan és a pszichológia határterületére kalauzolja az olvasót (189–99). Egy 677 gyermekkel készített interjúsorozat eredményeit bemutatva azt hangsúlyozza, hogy a gyerekek személyiségének fontos része a keresztnevük: ha nem szeretik, az nehézségeket okozhat társas kapcsolataikban, például megnehezítheti az azonos nevű személyek elfogadását.

A második csoportot, a kontaktushatások témakörét képviseli NICOLETTA FRANCOVICH ONESTI írása, mely a kihalt vandál nyelv egyedüli forrásainak számító, észak-afrikai feliratokon talált személyneveken keresztül vizsgálja a hajdan egymás mellett élő latin és germán nyelv kölcsönhatását (113–27). A latin a Kr. u. 5. századtól kezdett hatni a vandál személynévrendszerre, s e kontaktushatás különféle hibrideket, germán és latin morfémák összekapcsolásával létrehozott neveket eredményezett; ezek tipológiáját vázolja fel a tanulmány. INGE SÆRHEIM délnyugat-norvégiai helyneveken mutat ki német és holland kontaktushatást (289–302). Kiindulópontja a középkori *Notau* kikötőnév, mely több hasonló helynévvel együtt német és dán forrásokban is fennmaradt. A kikötő pontos földrajzi helyzete ennek ellenére vita tárgya; a tanulmány többek között ehhez kíván hozzászólni a név és környezete nyelvi elemzésével.

A harmadik kérdéskört, a nevek nyelvtörténeti hasznosíthatóságát jól példázza GRASILDA BLAŽIENĖ írása, mely a 18. század elejére kihaló óporosz nyelv hangtani, morfológiai jellemzőinek, valamint szókészletének alaposabb megismeréséhez hívja segítségül a történeti források óporosz névanyagát (35–43). JULIA KUHN egy svájci, St. Gallen kantonbeli helynév, a *Murg* eredetét kutatja (174–86), s a korábbi német és gall etimológiák helyett a latinra vezeti vissza abból a nyelvtörténeti tényből kiindulva, hogy a ma német nyelvű kanton lakossága a 14. század végéig rétoromán nyelvű volt.

4. A harmadik kötet 34, a tulajdonnevek és a társadalom kapcsolatát sokféle oldalról megvilágító tanulmányt foglal magába. Nagyobb részük személynevekkel, kisebb részük pedig hely-, illetve egyéb nevekkel, leginkább márkanevekkel foglalkozik, nagyjából felefele arányban szinkrón, illetve diakrón megközelítésben.

A szekción belül az egyik legkedveltebb téma a kisebbségi csoportok névadása, illetve a nevek nemzetiidentitás-képző szerepe. Az e kérdésekkel foglalkozó tanulmányok közül témája miatt is érdemes kiemelnünk ANDREA BAMBEKnek a Dunántúli-középhegység és a Balaton-felvidék településein élő németek keresztnévadási szokásait történeti szempontból áttekintő írását (35–52). A szerző 1745–1996 közötti korpuszának 4805 történeti adatát jórészt egyházi anyakönyvekből, mai adatait pedig 1172 kvantitatív és 21 kvalitatív interjú készítésével nyerte. A magyarországi németség történetének, majd nyelvi helyzetének áttekintése után a szerző szót ejt a keresztnévválasztás magyarországi szabályozásának történetéről, a németek körében leggyakoribb nevek sorrendjének történeti alakulásáról, majd az interjúkat életkor, nem és végzettség szerint is vizsgálva feltárja a jelenlegi névválasztási indítékokat (pl. a név német vagy magyar volta a névválasztók megítélése szerint, a családnévvel való összeillés, gyakoriság). BERTIE NEETHLING az angol gyarmatosítás személynevekben jelentkező hatását, illetve az angol nevekkel kapcsolatos

attitűd változását vizsgálja a dél-afrikai xhosa nyelv beszélői körében (231–44). Az első angol neveket a 19. század elejétől misszionáriusok és tanítók adták a megkeresztelteknek, s ezek a helyi névrendszertől erősen eltérő nevek gyorsan terjedtek a gyarmatosítás hatására. Az elmúlt évtizedekben azonban fokozatosan teret veszítenek a xhosa nevekkel szemben, sokan ugyanis már tehernek érzik a hajdani gyarmatosítókra emlékeztető nevüket. A legújabb kori bevándorló kisebbségek nyelvi helyzetének megvilágításához járul hozzá DOREEN GERRITZEN írása, mely a Hollandiában élő marokkói és török közösségek egyénnévválasztását mutatja be (120–30). A személy- és helynevek mellett a márkaneveknek is lehet identitásjelölő szerepük. Erre hívja fel a figyelmet ELKE RONNEBERGER-SIBOLD munkája, mely az 1894–1944 között keletkezett német márkanevek konnotációit a politikai rendszerek (császárság, köztársaság, hitleri diktatúra) által közvetített társadalmi értékek eltéréseinek összefüggésrendszerében elemzi (324–37).

A névválasztást befolyásoló ideológiák, elméletek, vallások is több előadás tárgyául szolgáltak. RUGGIERO STEFANINI például a pápák neveit tekintette át, a névhasználat alapján két időszakot különítve el a pápaság történetében: a 10. század közepéig az egyházfők megtartották eredeti nevüket, attól kezdve pedig új nevet vettek fel megválasztásuk után (398–408). Az első korszak neveit ezért leginkább eredet szerint érdemes vizsgálni, s a korpusz igen nagy változatosságot mutat e szempontból. Az utóbbi korszak viszont inkább a dinasztiákéhoz hasonlóan működő névválasztást befolyásoló tényezők miatt lehet érdekes a névkutatók számára. JOAN TORT a politikának a helynévadásra gyakorolt hatását mutatja be a spanyol polgárháború idején, 1936–1939 között végrehajtott katalóniai névváltoztatásokon keresztül (409–30). Ekkoriban ugyanis a közigazgatási egységek csaknem 12%-ának nevét, elsősorban az egyházra, nemességre vagy a királyságra utalókat lecserélték valamely, a köztársasági eszmének ideológiailag jobban megfelelő névre. RIKKE STEENHOLT OLESEN egy, az utóbbi évtizedekben Dániában is divatossá váló ezoterikus névválasztási indítékot, a személynév számmisztikai megfelelőségének hátterét, az ezen alapuló névválasztás elveit és az így választott nevek típusait mutatja be (390–7).

A névválasztást befolyásoló egyéb tényezők közül a tudománynak és a technikának a 20. század elejétől növekvő olaszországi megbecsültségére hívja fel a figyelmet LUISA REVELLI tanulmánya (290–312): az ország keresztnévállományában az 1900-es években új elemekként híres tudósok, kutatók egyén- és családnevei (pl. *Archimede, Edison*), valamint (jellemzően) természettudományi műszavak is megjelentek. A médiának a névadásra gyakorolt hatását elemzi OLIVIU FELECAN Románia példáján (96–107). Az 1989-es fordulattal járó demokratizálódás következtében a keresztnévanyagban megjelentek például nyugati modellek, színészek és énekesek kereszt- és családnevei (pl. *Naomi, Noris*[1], *Arnold, Elvis*), filmbeli karakterekre utaló nevek (*Sandocan, Zorro, Isaura, Pamela* stb.), jelentős történelmi és kortárs személyiségek nevei (pl. *Franco, Daiana*), cégnevek (pl. *Nike*), helynevek (pl. *Argentina*), növénynevek (pl. *Orhidea*) stb. GIOVANNI MARTINI a személynévadás jogi összefüggéseire koncentrál a névváltoztatást szabályozó 20. századi olasz törvények, rendeletek és bírósági döntések elemzésével, bemutatva a jogfelfogás folyamatos ingadozását a között a két álláspont között, hogy a személynév csak címke, mely az állampolgárok regisztrációját hivatott megkönnyíteni, vagy alapvető emberi jog (219–25).

[1] A példákat nem a választás alapjául szolgáló eredeti, hanem a román név cikkbeli írásmódja szerint közlöm.

5. A negyedik kötet a névkutatás gyakorlati kérdéseibe vezet be bennünket: első részében 24, névtárakat és névkutatási projekteket bemutató, nagyobb arányban helynevekkel, kisebb számban pedig személynevekkel foglalkozó előadás anyaga olvasható; második felének 21 írásában pedig a névtervezéssel kapcsolatos kérdések állnak az előtérben.

5.1. A projektbemutatások között szerepel a Debreceni Egyetemet képviselő NEMES MAGDOLNA írása, mely egy földrajziköznév-szótár 1997-től tartó munkálataiba vezeti be az érdeklődőket (111–8). A szerző a *földrajzi köznév* definiálása és jellemzőinek bemutatása után szól a készülő szótár forrásairól, egy mintán *(almás)* ábrázolja a szócikkek felépítését, a bennük fellelhető információkat (jelentések, nyelvjárási változatok és földrajzi elterjedésük), valamint azt is bemutatja, milyen hasznosítási lehetőségei lesznek a kész műnek. Szintén a helynevekhez kapcsolódik ÉAMON LANKFORD tanulmánya, mely az ír mikrotoponimák összegyűjtését és feldolgozását célul kitűző, 2000-ben állami támogatással induló munka céljairól, módszertanáról és forrásairól számol be (98–102). SVAVAR SIGMUNDSSON készülő izlandi helynévszótárának tervezett tartalmáról szól röviden. Kifejti az általa követett elveket (pl. hogy a szótár a szakemberek és a laikusok számára egyaránt hasznosítható legyen, hogy tartalmazzon utalásokat az északi helynévtípusokra), és a munkát megnehezítő tényezőkről is beszámol (ilyen például a nevek kiejtését, írásmódját rögzítő dokumentáció vagy egy átfogó helynévlista hiánya), majd két példán demonstrálja is az elmondottakat (172–7). A személynevekkel foglalkozó szerzők egyike, ANDREAS SCHORR olyan problémákat vonultat fel, amelyek különböző tudományok képviselőinek együttműködése közben adódhatnak, egy történészek és filológusok részvételével készülő, kora középkori személyneveket feldolgozó német névtár munkálataiba engedve bepillantást (164–71). IRINA GANZHINA saját, 2001-ben megjelent orosz családnévtárának felépítését, tartalmát mutatja be: a szótár fő szempontja a nevek eredetének meghatározása, de a a név történelmi és kulturális hátterére, valamint területi megoszlására és gyakoriságára vonatkozó információk is megtalálhatóak benne (77–80). Az eddigieknél általánosabb szempontú, de hasonlóan elvi-módszertani indíttatású KEN TUCKER és DUNJA BROZOVIĆ RONČEVIĆ írása. Az előbbi a kanadai személynevek nyelvi eredet szempontjából igen összetett állományának feldolgozhatósága érdekében egy újfajta névtár létrehozására tesz javaslatot (195–224). Ebben a hagyományoktól eltérően a családnevek és az egyénnevek együttes szereplése, valamint a nevek besorolása kulturális-etnikai-nyelvi szempontból nagyban megkönnyítené annak felderítését, hogy mely nevek mely, Kanadában élő kulturális-etnikai-nyelvi csoportban fordulnak elő tipikusan. Az utóbbi szerző a 2002-ben megjelent horvát enciklopédikus szótár alapján egy lehetséges modellt vázol fel a tulajdonnevek kezelésére az említett szótártípusban, a személynevek és a helynevek kérdéseit külön is tárgyalva (48–57).

5.2. Mint az alkalmazott névtani szekció elnöke, BOTOLV HELLELAND összegzésében (253–5) megállapította, a névtervezési kérdések elsősorban a helyneveket, jóval kevésbé pedig a személyneveket, illetve a márkaneveket látszanak érinteni. Az észak-európai országokban különösen erős az érdeklődés irántuk: az öt svéd, két-két finn és norvég, valamint három baltikumi résztvevő előadása a szekció felét teszi ki. A többnyelvű Kanadában érthető módon szintén előtérben állhat a névtervezés ügye (innen három előadó érkezett).

A tanulmányok e szekcióban is számos nézőpontból közelítenek a fő témához. A helynévtervezés feladatait, módszereit bemutató írások közé sorolhatjuk HELEN KERFOOT munkáját, mely a Kanadában, illetve a hozzá tartozó tengerrészeken újabban felfedezett földgáz- és olajmezők, illetve -kutak elnevezésének szempontjait, esetenkénti következetlenségeit mutatja be, összevetve a kelet- és észak-kanadai névadási gyakorlatot egymással, valamint két, északi-tengeri megnevezéseket tárgyaló norvég tanulmány eredményeivel (337–48). STAFFAN NYSTRÖM a nagyvárosi névtervezés kérdéseit mutatja be a dinamikusan növekvő és fejlődő, ezért számos feladatot adó Stockholm példáján (376–83). Az új nevekről a városi tanács dönt, első körben azonban egy, városi politikusokból álló névtervező bizottság foglalkozik velük. E testület munkáját egy nyelvészekből, régészekből, névkutatókból, helytörténészekből álló bizottság segíti. A tanulmány e szakértő testület munkáját mutatja be konkrét példákon keresztül. A javaslattételig igen hosszú út vezet, hiszen a neveknek meg kell felelniük a jogi szabályozásoknak, a hagyományos névadási gyakorlatnak, és a szakértőknek figyelembe kell venniük a város történetét, földrajzát, a már meglévő nevek állományát, a várostervezők, építészek, politikusok stb., valamint a közösség igényeit is. TERJE LARSENnek a norvég helynévrendezés kapcsán született írása azonban azt jelzi, hogy a szabályozás, a standardizáció ténye vagy módja még a legnagyobb körültekintés ellenére is ellenérzéseket válthat ki a névhasználó közösségekből: vitás kérdés lehet például a nevek írásmódja, a nyelvjárási vagy köznyelvi forma használata. A tanulmány e kérdések tárgyalása mellett arra is választ keres, milyen nyelvi, társadalmi, kulturális és pszichológiai okok, tényezők állhatnak a konfliktusok hátterében.

A hivatalos szervek tevékenységével, a névstandardizációval és a nevekkel kapcsolatos törvénykezéssel foglalkozó tanulmányok közé tartozik ALESSIA BART, valamint TATIANA KALKANOVA egyénnévválasztással foglalkozó írása. Az előbbi az idegen eredetű nevek adását, illetve az azok írásmódját szabályozó olaszországi joggyakorlat változását mutatja be abból a szempontból, hogy a törvény milyen mértékben avatkozik be az egyén életébe (265–75). Tanulmánya második felében néhány idegen eredetű (héber, arab, német, francia, angol) név gyakoriságát is áttekinti a névállományban való első megjelenésüktől napjainkig, különös tekintettel Olaszország francia–olasz és német–olasz kétnyelvű területeire. Az utóbbi szerző Bulgáriát, Franciaországot és az Egyesült Államokat hasonlítja össze az egyénnévválasztás jogi aspektusa szempontjából: az elsőben a hagyományok, szokások, ideológiai és jogi szempontok által irányított erős szabályozás érvényesül; a másodikban közepes erejű, fő célja a gyermekek védelme a dehonesztáló nevektől; a harmadikban viszont semmilyen megszorítás sem létezik (332–6). A jogi szabályozás nemcsak a névviselőt, hanem magát a nevet is védheti, mint arra PER CARLSON felhívja a figyelmet (276–85). A különleges, egyedi családnevek ugyanis az átlagos, gyakori neveknél erőteljesebben jelzik a névviselőnek az adott családhoz való tartozását, sőt akár egy bizonyos személyre is egyértelműen utalhatnak. Emiatt azonban jobban ki vannak téve a jogosulatlan használatnak; így például annak, hogy valaki saját neveként felveszi, vagy pedig márkanévként használja őket. A szerző európai uniós és svédországi, vonatkozó rendelkezéseket példaként felhozva mutatja be, hogyan védelmezheti a családneveket és a márkaneveket a jogi szabályozás. A helynevek védelmének szükségességéről, illetve az új elnevezések mögötti gazdasági lobbiról ad érzékletes képet MARJA VILJAMAA-LAAKSO Finnország példáján (411–20). A bel- és külterületi helynevek napjainkban erősen veszélyeztetettek, ezért védelemre lenne szükségük. Így például egy új üzletközpont elnevezésekor nem feltétlenül veszik figyelembe a helyén korábban

élő helyneveket, mivel a tulajdonosok a saját gazdasági céljaiknak megfelelő, reklámértékű, üzletileg csábító neveket igyekeznek elfogadtatni. Ezek esetleg még a helyi nyelvekkel és helyesírásukkal sincsenek összhangban; ennek ellenére gyakran még a környező intézményeket, közterületeket is ezekről nevezik el, s a térképekre is sokszor a gazdasági érdekeknek megfelelő nevek kerülnek rá.

A szociolingvisztikai megközelítésű tanulmányok között említhető KAISA RAUTIO HELANDER írása, mely a nyelvi-etnikai kisebbségek szempontjából mutatja be az állam helynevekhez való viszonyulását Norvégia példáján (315–25). Történeti áttekintése szerint a hatalom a 19. századtól igyekezett asszimilálni a nem norvég helyneveket, a számi településnevek azonban ennek ellenére tovább éltek a szóbeliségben, s a 20. század végétől a kisebbségek jogainak fel- és elismerésével fokozatosan kezdik őket hivatalos névvé nyilvánítani. ANDRÉ LAPIERRE az angol nyelvű többség és francia nyelvű kisebbség által lakott kanadai Ontario tartomány példáján mutatja be, hogy az ENSZ azon standardizációs elve számára, amely szerint minden helynek egyetlen hivatalos neve legyen, a többnyelvű közösségek névhasználata komoly kihívást jelent (349–54). Az angol nyelvű hivatalos dokumentumok franciára való fordításának gyakorlata ugyanis számos megoldandó problémát vetett fel a helynevek kapcsán (az angol nevek megtartása grammatikai gondokat okoz, ráadásul a francia nyelvű közösség a párhuzamos névadással keletkezett francia neveket ismeri, használja; ezek azonban nem hivatalosak, ezért kérdéses, hogy hivatalos dokumentumba kerülésük nem jelenti-e a gyakorlatban hivatalosnak tekintésüket stb.). A szerző az e problémák megoldására létrehozott bizottság által kidolgozott megoldást, a helynevek hivatalos, alternatív és ekvivalens kategóriákba sorolását, illetve ezek használatának körét vázolja fel. SONJA ENTZENBERG a svéd családnevek kialakulását lezáró 1901-es rendeletet, majd az azt követő 20. századi szabályozásokat gender szempontból mérlegeli: az a 19. században kialakult szokást rögzítő szabályozás, amely szerint a nőknek házasságkötésük után férjük családnevét kell felvenniük, a két nem társadalmi egyenlőtlenségének nyelvi lenyomata. Ezt tükrözi az a morfológiai-jelentésbeli változás, amely az apanévi eredetű családnevek tipikus *-son* (’valakinek a fia’) végződését érintette: ez ugyanis eredetileg hímnemű forma volt, az említett szokás következtében azonban mára semlegessé, nők által is viselhetővé vált.

6. A nevek létrehozásával, változásaival és eltűnésével foglalkozó írások nagy száma miatt e témáról két, nyelvek szerint elkülönített szekcióba sorolva olvashatunk: az ötödik kötet első felében 25, német vagy francia nyelvű, a másik felében pedig 16 angol nyelvű tanulmány kapott helyet.

6.1. A német–francia nyelvű szekció előadásai a három kérdéskörből leginkább a névalkotásra koncentrálnak. A legtöbben helynevekkel foglalkoznak, valamivel kevesebb a személynévi tárgyú írás, egyéb névtípusok pedig csak elvétve kerülnek szóba.

A tanulmányok egy része etimológiai kérdéseket érint. VIORICA GOICU a *Bucureşti* (’Bukarest’) városnév eredetének kérdéséhez szól hozzá (151–5). Véleménye alapvetően megegyezik az általa is forgatott FNESz. álláspontjával: a helynév a *Bucur* személynévből ered. Míg a FNESz. ennek eredetét és etimológiai jelentését nem részletezi, csupán az albán *búkur* ’szép, gyönyörű’ szót hozza fel párhuzamként, a szerző a trák–dák szubsztrátumból fennmaradt örökségként tekint rá, és etimonjának hasonlóképpen a ’szép, boldog’ jelentéseket tulajdonítja. A *Bucur*-ra magyarországi adatokat is említ a

„Régi magyar családnevek szótárá”-ból. Ezek azonban többségükben inkább a magyar *bokor* családnévi adatai lehetnek, bár például az 1574-es szörényi említés esetében valóban szóba jöhet a román eredet. Ezen adatok nyelvi megítéléséhez jóval több, és nem csupán személynévi adatra, továbbá esetenkénti elemzésre lenne szükség. Egyértelműen magyar eredetű viszont a *Bucur* helynévi megjelenésének példájaként a szerző által a FNESz.-ből merített nógrádi *Bokor* településnév, ahogyan azt a FNESz. jelzi is. A ’szép, boldog’ jelentés párhuzamaiként a szerző több európai nyelvből is hoz példát, többek között a magyar *Boldog*-ot is, habár tévesen ennek kicsinyítő-becéző formáiként említi a valójában különböző eredetű *Bod, Boda, Bodo, Bodok, Bodon, Bodor, Bodos, Body* neveket is. Helynevek egy csoportjával foglalkozik ANETTE GERSTENBERG tanulmánya: az Égei-tenger szigeteinek hajdani itáliai neveit (illetve korábbi, elsősorban az antikvitásból származó elnevezéseit, pl. *Szamotrakhé, Théra*), illetve azok eredetét tekinti át 15–17. századi források alapján (136–43). E nevek híven tükrözik a közép- és kora újkori itáliai hajósok útvonalait, az általuk bejárt világ nyelvi birtokbavételét.

Néhány tanulmány a család- és egyénnevek bizonyos típusainak alakulásmódjával, történetével foglalkozik. A magyar névtanban kevéssé ismert területe miatt érdemes kiemelni KWANG-SOOK LIE írását a koreai személynévadás történetéről és a 20. századi koreai névadási indítékokról, szokásokról és divatokról (188–97). PIERRE-HENRI BILLY francia családneveket vizsgál diakrón szempontból, fonetikai, morfológiai felépítésük, etimológiájuk, földrajzi megoszlásuk és gyakoriságuk feltárásával (36–52). Forrásai között középkori, kora újkori és újkori források, leginkább összeírások és 20. század végi telefonkönyvi adatok is szerepelnek.

Egyes tanulmányok olyan névcsoportokkal foglalkoznak, melyeket alkotóelemeik jelentése vagy morfológiai szerkezetük hasonlósága kapcsol össze. Az előbbi csoportba tartozik CHRISTA JOCHUM-GODGLÜCK írása a germán személynevekben található ’oroszlán’ jelentésű *leo-, len-* stb. elemről, annak lehetséges latin vagy germán eredetéről, vö. *Leopert, Lenhart, Lewolf* (156–64). A két nyelv elemeiből felépülő névhibridek tipikusnak tekinthetők a latin és a germán nyelvek középkori interferenciaterületein, s a germán személynevektől nem volt idegen a vadállatok (pl. farkas, medve) nevét jelentő elem, mint azt számos középkori adat is alátámasztja. ROSA KOHLHEIM szintén egy alkotóelem jelentésére koncentrál: olyan német családnevek állnak figyelme középpontjában, amelyekben valamilyen számnév kombinálódik egy főnévvel vagy melléknévvel (pl. *Fünfstück* ’öt + szelet’, *Siebenschön* ’hét + szép’; 165–73). E típus nyomait kutatva már a 12. századból is találhatunk rájuk adatot. A nevek jelentését áttekintve a szerző igyekszik feltárni a névadás lehetséges motivációit (külső és belső tulajdonság, társadalmi helyzet, foglalkozás stb.). Morfológiai szempontból választotta ki vizsgálata tárgyát EVA NYMAN és JÜRGEN UDOLPH. Az előbbi olyan észak-európai helynevekkel foglalkozik, amelyek az *-und* morfémát tartalmazzák (209–15). Ez az igen ősi indoeurópai névtípus elsősorban a skandináv területekre jellemző, habár Németországban és Hollandiában is előfordul, *Burgundia* neve pedig egy külön altípusát alkotja e névcsoportnak. Az utóbbi szerző szintén germán helynevek morfológiai sajátosságait elemzi: alkotásmódjuk (összetétel és képzés) és a névalkotó morfémák szerint rendszerezi őket (255–67).

Az egyéb névtípusokkal foglalkozó kevés tanulmány közt olvasható VITÁNYI BORBÁLA magyar patikanevekről szóló tanulmánya (268–72). Áttekintése diakrón szempontú: röviden kitér a *patika* és a *gyógyszertár* szavak történetére, e szavak megoszlására, majd pedig a nevek jelentéstani-motivációs típusaira (például női és férfinevek, pozitív

konnotációjú fogalmak megjelenése a nevekben), illetve a névváltozásokra is. A magyarban eddig kevés figyelmet kapó aktuális alkalmazott névtani kérdést tárgyal KLAUS GABRIEL (118–35). A nemzetközi márkázás világába kalauzolva azt mutatja be, hogyan egyensúlyoznak a gyártók két egyaránt fontos elv, a márkanevek standardizációja és elkülönítése között. Az előbbi szerint ugyanazt a terméket a különböző országokban igyekeznek azonos vagy legalábbis a gyártóra valamiképpen emlékeztető névvel piacra bocsátani (pl. a *Nestlé* elem megtartása ugyanazon termék nevében minden országban). Az eladhatósági szempontok azonban gyakran megkövetelik, hogy a nevet az adott országok nyelveihez, kultúrájához igazítsák, így nem ritka, hogy ugyanazt a terméket más-más néven ismerik a különböző országok fogyasztói (pl. Görögországban, Olaszországban és Törökországban *Algida,* Ausztriában és Magyarországon azonban az előadás idején még *Eskimo* volt az ismert jégkrémcsalád márkaneve).

6.2. Az angol nyelvű tanulmányok között is több foglalkozik a nevek alkotásmódjával vagy alkotóelemeivel. AKIKATSU KAGAMI például olyan, Hokkaidó szigeti ainu nyelvű helynevekről ír, amelyekben testrészek nevei szerepelnek (353–6). E típus a japánban is megtalálható, eddig azonban kevés figyelmet kapott, ezért a szerző kidolgozott egy rendszerezést a feldolgozásukra. Egy morfológiai típust, az *-orre* végződésű olasz családneveket választotta vizsgálata tárgyául DARIO SALTI (416–21). Ez az egyénnévből keletkezett családnévtípus egész Itáliában igen gyakori, érdekes módon az ilyen végű egyénnevekből viszont kimondottan kevés van, ráadásul többségük idegen vagy irodalmi eredetű. Szintén morfológiai kérdést érint PATXI SALABERRI, a becézés-kicsinyítés eszközeit tekintve át a baszk személynevekben (410–6). Három fő eljárást különít el: a palatalizációt, melyet fonetikai szimbolizmusnak is nevezhetünk (pl. *Auri* > *Aulli*); a képzők használatát (pl. *Erramon* > *Erramonet*); valamint a nevek megrövidítését (pl. *Anastasito* > *Tasito*) vagy összerántását (pl. *Maria Dolores* > *Maloles*).

Egyes névrendszerek kialakulásával és változásaival is többen foglalkoznak. AADU MUST az észt családnévrendszer 1820–1830-as évekbeli megszilárdulásáról, az így kialakult nevek állományáról, majd pedig e nevek változtatásáról ír a történelmi és társadalmi változások tükrében (393–400). A mintegy 41 000-féle családnév jelentéstani-motivációs típusainak megterheltsége településtípusonként is eltérő volt: az apanévi eredetűek a népesebb falvakban voltak jellemzőbbek, míg a természeti környezetre utalók a kevésbé lakott vidékeken voltak gyakoribbak. A névváltoztatások legjellemzőbb korszakaiban, az 1880–1890-es években az erőteljes oroszosítás, 1935–1940 között pedig az észtesítés figyelhető meg. TERHI AINIALA a finn helynévrendszerben a 60–70-es évektől megfigyelhető változásokra hívja fel a figyelmet: a hagyományos földművelő életmódtól való eltávolodás, a kis falvak elnéptelenedése a mikrotoponimák egyre nagyobb arányú pusztulásához vezet (297–304). A tanulmány e pusztulás hátterében álló okok részletes feltárása mellett a névváltozások feldolgozásának módszertanára is kitér, hangsúlyozva a szocioonomasztikai megközelítés fontosságát. OXANA ISSERS kognitív és pragmatikai szempontból közelít a névhasználathoz: azt vizsgálja, milyen helyneveket és hogyan alkalmaznak a városi emberek a topográfiai témájú kommunikációjuk (pl. útbaigazítás) során (350–2). Ezek feltárják a tájékozódással kapcsolatos alapvető kognitív mechanizmusokat, és képet adnak arról, hogy miképpen alkotjuk meg magunkban környezetünk nyelvi térképét.

A személy- és helynevek mellett e szekcióban is kevés figyelmet kaptak az egyéb nevekkel kapcsolatos kérdések. Az ide sorolható írások közül érdemes kiemelni KATHARINA

LEIBRING tanulmányát, mely többek között azt vizsgálja, milyen indítékok alapján adnak nevet a gyerekek játékaiknak (364–71). A különböző korú gyerekek körében végzett, mintegy 300 adatot kitevő gyűjtés eredményei szerint a kisebbek szabadabban alkotnak neveket. Őket ugyanis még kevésbé befolyásolják kulturális és egyéb élményeik (pl. könyvek, képregények, filmek, valós állatok), mint az idősebbeket; mentális onomasztikonjuk még kisebb, így nagyobb szükségük van új nevek létrehozására. A szerző megfigyelései jóval messzebbre mutatnak a tárgynevek kérdéskörénél: rávilágítanak a névalkotás és névkölcsönzés általános mechanizmusaira, illetve arra a névelméleti kérdésre is, hogy ki vagy mi kaphat tipikusan nevet (a játékok közül, hasonlóan a „felnőttek világához", az élőlényeket ábrázolók).

7. A kongresszus anyagának megszerkesztése hatalmas és időigényes feladat elé állította a svéd szerkesztőket, ők pedig nagy precizitással végezték el az általuk vállalt munkát. Ezt tanúsítja az együttesen csaknem 2200 oldalt kitevő öt kötet gondos szerkesztése, logikus, átgondolt felépítése. Ennek köszönhetően ez a rendkívül gazdag és változatos témákat bemutató kiadvány hiteles képet nyújt a nemzetközi névkutatás 21. század eleji helyzetéről.

SLÍZ MARIANN

ONOMASTICON. STUDII DESPRE NUME ŞI NUMIRE I.
[Onomasticon. Tanulmányok a névről és az elnevezésről I.]
Szerkesztette: OLIVIU FELECAN
Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010. 333 lap

1. Az OLIVIU FELECAN által szerkesztett kötet három névtudományi kérdéskörrel foglalkozó tanulmányokat tartalmaz: 1. a név szerepe a társadalomban; 2. irodalmi névadás; 3. az elnevezés mint pragmatikai aktus. A kiadvány szerkezetét gondos, letisztult formai jegyek jellemzik. Az elején egységesen román nyelvű, a végén pedig angol és francia tartalomjegyzék egyrészt megkönnyíti a románul nem tudók tájékozódását a kötetben, másrészt viszont meg is nehezíti, hiszen a tanulmány nyelve így a tartalomjegyzékekből nem, csak a cikkhez lapozva derül ki. Szintén a külföldi kutatókra gondolva, a szerkesztő a román nyelvű előszót (9–22) a kötet végén angolul (311–7) és franciául (319–26) is közreadja. A román nyelvű tanulmányok előtt angol vagy francia, az angol és francia nyelvű írások előtt pedig román absztraktok segítik at áttekintést. A román előszót a szerzők és munkásságuk rövid bemutatása követi (23–31). Ezután következnek a tanulmányok (35–309), a fenti kérdéskörök szerint három nagyobb fejezetben csoportosítva.

Az előszó ismerteti a könyv kiadását lehetővé tevő pályázatot, majd betekintést nyújt a nagybányai egyetemi karon a 70-es években megindult névtudományi munkálatokba. Az utóbbi évtizedek munkáját már nem csupán tanulmányok fémjelzik, hanem a releváns szakkönyvek megjelenésével egyidőben a nemzetközi szakmai életben való résztvétel is.

2. A legtöbb tanulmány a tulajdonnevek társadalmi szerepével foglalkozik. MINODORA BARBUL és ANDREEA DUMITRESCU angol nyelvű munkája Felsőbánya (Baia Sprie) keresztneveit vizsgálja a román, magyar és angol interferenciák tükrében 1987–2007 között (35–48). E terület a kulturális, etnikai és felekezeti összetettség következtében az Osztrák–Magyar Monarchia részeként kedvező színhelye volt a román–magyar névtani kapcsolatok kibontakozásának. Itt jegyezném meg, hogy a 37. oldalon felsorakoztatott magyar keresztnevek („Agota, Enikö, Karoly") nem az eredeti helyes formák, ahogyan azt az „original format" szövegrész sugallná. A további magyar nevek esetében a nem következetesen használt ékezetes névalakulatok a román névanyagban fennmaradt változatot őrzik.

ALINA BUGHEŞIU szintén angol nyelvű cikkében szocio- és pszicholingvisztikai szempontból vizsgálja a világhálón használt nevek motivációit (49–64). E nevek információtartalma lehet alacsony vagy magas, de figyelemfelkeltőnek kell lenniük egy csevegés elindításához, kiváltásához. A vizsgált nevek egyrészt nyelvi egységek, másrészt névtani lenyomatok, minták, amelyek a virtuális közeg kommunikációs jegyeit viselik magukon.

Máramarosi germán és újlatin eredetű keresztnevek vizsgálatát követhetjük nyomon NICOLETA CÎMPIAN francia nyelvű dolgozatában (65–80). A szerző a szinyérváraljai (Sineri) területen, a városi és falusi lakosság körében végzett nyelvészeti, kulturális és vallási szempontú vizsgálatok eredményeképpen megállapítja, hogy az országhatárok megnyitásával a lakosság névválasztási attitűdje megváltozott: 2000 óta a germán és újlatin eredetű nevek egyre inkább terjednek a lakosság névhasználatában.

A legátfogóbb dolgozat NICOLAE FELECAN román nyelvű tanulmánya, amely az egyes személynévtípusokat megnevező terminusok eredetét és jelentését tisztázza, röviden bemutatja a romániai család-, kereszt- és ragadványnevek történetét és rendszerét, majd részletesebben is kitér a ragadványnevek egyes típusaira és jellemzőire saját északnyugat-romániai gyűjtése alapján (81–120).

OLIVIU FELECAN angol nyelvű tanulmánya az élő máramarosi keresztnevek összegyűjtésének és rendszerezésének állomásait összegzi (121–44). A vizsgálat antropológiai, szocio- és pszicholingvisztikai szempontokat ötvöz, hogy széleskörű és megbízható képet nyújthasson az északnyugati terület személynévrendszeréről. A szerző azt is felmérte, hogy a különböző etnikai, nyelvi, kulturális, életkori, valamint nem és foglalkozás szerinti csoportokba sorolható adatközlők milyen értelmi és érzelmi szempontokat érvényesítenek gyermekük keresztnévadása során.

ANITA MEŢAC ANDREICA (145–62) román nyelven, történelmi nézőpontból mutatja be, milyen hatást gyakorolt a személynévadásra a zsidó névanyag Máramarosszigeten (Sighetu Marmatiei), ahol a két világháború közt jelentős zsidó lakosság élt. A zsidó egyénnevek mellett természetesen feltűntek magyar, német és kis részben román nevek is. A II. világháború után a zsidó egyénnevek száma visszaesett, csupán a neoprotestánsok körében maradtak fenn.

ADELINA EMILIA MIHALI román nyelvű dolgozata (163–74) a Borsa (Borşa) település intézményneveiben felbukkanó személyneveket tekinti át. A szerző e neveket nem csupán nyelvi jeleknek tekinti, hanem olyan üzenetnek, amely egy személy, általában a tulajdonos nevével hozható összefüggésbe, ugyanakkor a megszólított, vagyis a fogyasztó érzelmi megérintését is feltételezi. A név a birtoklás tényét is közvetíti, és létrejötte hasonlatos az újszülöttek megkereszteléséhez.

DANA ORZAC az olasz és a spanyol nyelvnek a máramarosi személynévadásra gyakorolt hatását mutatja be (175–98). 2000 után ugyanis Romániából sok fiatal kényszerült idegen országban jobb megélhetési lehetőséget keresni, és a felmérések szerint Spanyol- és Olaszország bizonyult a leginkább befogadónak. Az itt ideiglenesen vagy akár véglegesen letelepedő románok a hátrányos megkülönböztetés elkerülése érdekében olyan nevet választottak gyermekeiknek, amely beleillik a befogadó ország személynévrendszerébe.

GEORGETA RUS francia nyelvű munkájában a román–francia nyelvi kölcsönhatást két szociolingvisztikai szemszögből közelíti meg (199–218). A Franciaországban letelepedő románok keresztnév-választási szokásai mellett nyelvi viselkedésük egyéb, a kereskedelmi kapcsolatok és a munkaerő-piac egyes területein tetten érhető jellegzetességeit is tárgyalja.

SORIN S. VIŞOVAN értelmezésében az elnevezési rendszer a népi tudatban kétféle szereppel bír: egyrészt azonosítja a megkeresztelt személyt, másrészt az aktuális társadalmi közeg tagjává avatja (219–36). Ennek megfelelően a személynév olyan tájékoztató jelleggel bír, amely közvetíti a névviselő apjának vagy egyéb felmenőjének nevét, foglalkozását, esetleg lakhelyének egyik jellegzetes vonását stb. A román nyelvű írás szerint a hivatalos névadással szemben, amely szerkezetileg keresztnév + egy- vagy többtagú családnév, a népi névadás változatosabb, kötetlenebb és rugalmasabb.

3. Három román nyelvű dolgozat az irodalmi névadás kérdéseivel foglalkozik. GEORGETA CORNIŢĂ nyelvészeti és stilisztikai szempontokat egyesít EUGEN COŞERIU „Pluralul numelor proprii" (A tulajdonnevek többes száma) című tanulmányából kiindulva: a Marin Preda „Cel mai iubit dintre pământeni" című regényében szereplő személynevek stilisztikai jellegzetességeit elemzi (237–48).

Az irodalomkritikus GHEORGHE GLODEANU dolgozata MIRCEA HORIA SIMIONESCU névszótárára (Dicţionarul onomastic) épül (249–62). Vizsgálatában a névadási motiváció esetei közül emel ki néhányat. Ilyen az ötletszerű névadás a „pillanatnyi valóságból", amely magában foglalja például a telefonkönyvből való névválasztást is. Az időbeliség szempontjából ezzel ellentétben állnak a történelmi és mitológiai elnevezések, valamint azok a nevek, amelyeket a személy valamilyen esemény hatására kapott. Az utolsó kategóriába sorolt nevek a hangtani érték és a névviselő jelleme közötti kapcsolatot mutatják be.

CORNEL MUNTEANU Eminescu-versek címválasztási motivációit mutatja be (263–74). A címet irodalomesztétikai kategóriaként határozza meg, amely erőteljes hatást gyakorol az íróra és a befogadóra egyaránt. Az eminescui lírában a cím a költői szöveg legmélyebb megnyilvánulása, amely a lírai képet körvonalazza, és az olvasónak az első üzenetet közvetíti.

4. A kötet két záró tanulmánya az elnevezést pragmatikai aktusként mutatja be. DAIANA FELECAN román nyelvű írásában a román miniszterelnök példáján azokat a megszólítási formákat vizsgálja, amelyek prototipikusan egy hivatalos személy megnevezésére szolgálnak annak jelenléte, illetve távolléte esetén (277–96). A pragmatikai és szociolingvisztikai elemzés kimutatja az udvariassági alapelvek megsértését, valamint azoknak a maximáknak az elmozdulását, amelyek a jelenkori verbális román nyelvhasználat változásait befolyásolják: 1. a nyelvhasználat orális elemei grammatikalizálódnak; 2. vokativusban lévő főnevek elé valamilyen érzelmi töltetű melléknév (pl. 'kedves')

vagy rokoni kapcsolatot jelölő köznév (pl. 'testvér') kerül; 3. a magázó formájú személyes névmás háttérbe szorulásával egyre inkább teret hódít az indulatszó jellegű köznév.

Szintén pragmatikai keretbe helyezhető MIHAELA MUNTEANU SISERMAN francia nyelvű tanulmánya, amely a francia és román tulajdonnevek határozatlan névelővel való toldalékolását mutatja be (297–310). Megállapítja, hogy az így megváltozott nevek beszéd és írásbeli szerepe is átalakul, mivel egyfajta funkcionális törés keletkezik a névszói szerkezetek és a határozatlan névelővel rendelkező tulajdonnevek között: az utóbbiban a tulajdonnév valójában nem a megnevezett személyt, hanem annak legmeghatározóbb jegyét jelöli. Ezek a nevek az „egy Petőfi veszett el benne" típusú magyar kifejezésekkel mutatnak rokonságot.

5. A bemutatott kötet írásainak többsége a máramarosi személynevek szinkrón és diakrón állapotát mutatta be, sokszínű vizsgálati szempontból közelítve a témához. Reméljük, hogy a bevezető részben említett sorozat következő tanulmánykötete hasonlóan gazdagon mutatja majd be Máramaros helynévrendszereit vagy egyéb névanyagát is.

KISS MAGDALÉNA

ALASTAIR FOWLER: LITERARY NAMES PERSONAL NAMES IN ENGLISH LITERATURE [Irodalmi nevek. Személynevek az angol irodalomban] Oxford University Press, Oxford, 2012. 283 lap

1. A monográfia, mint alcíme is mutatja, elsősorban az angol irodalmi névadást tekinti át a kezdetektől napjainkig. Mivel azonban általában a klasszikus görög és római irodalomból indul ki, s munkájának fő szempontja nem elsősorban egyes szerzők, életművek névanyagának áttekintése, hanem az irodalmi névadás különböző korszakaira jellemző eszközök, szokások és divatok leírása, bármely európai irodalomra, így a magyarra is alkalmazható számos megállapítása. A mű különlegessége a névkutatók számára, hogy szerzője irodalmár, így a megszokott, jellemzőbben nyelvészeti szempontú megközelítéstől eltérő nézőpontból közelít tárgyához.

2. A fenti különbség rögtön a bevezetésben (1–9) megmutatkozik: a szerző ebben olyan névelméleti kérdésekkel foglalkozik, mint a tulajdonnév jelentése, az irodalmi névadás mibenléte, a valós személynevek írásmódjának történeti változása és változékonysága, valamint a klasszikus nevek fordítása. E kérdések igen bőséges szakirodalommal rendelkeznek, ráadásul viszonylag lazán kapcsolódnak össze, ezért együttes, rövid tárgyalásukat kissé elnagyoltnak, esetlegesnek, az elmondottakat pedig evidensnek, magyarázatra nem szorulónak érezhetjük. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk a tényt, hogy a szerző alapvetően nem névkutató, s művét sem elsősorban, illetve kizárólag e tudományterület művelőinek szánta. Ezt szem előtt tartva világossá válik a valós névadás történetével foglalkozó 1. fejezet (11–28) elsőre kissé csapongónak tűnő

szerkezete is. Ebben a különböző névtípusok angliai használatáról esik szó diakrón szempontból: a családnevek kialakulásáról, a keresztnevek változó divatjáról, a becézőnevekről. Emellett néhány névadási szokással is szembesülünk, így a puritánokra vagy éppen az arisztokratákra a 16. századtól jellemző tendenciákkal, a talált gyermekeknek adott nevek kiválasztásának indítékaival stb. Ezt követően a személynevekkel való tudományos, etimológiai foglalkozás kezdeteiről, valamint a 18–19. századi névetimológiai listákról és szótárakról esik szó. A kérdésre, hogy a szerző miért éppen ezekre a kérdésekre tért ki, a monográfia egésze adja meg a választ: FOWLER érthető módon csak azokat a jelenségeket ragadta ki az angol személynevek gazdag történetéből, amelyek hatással voltak az irodalmi névadás általa tárgyalt időszakaira.

Az irodalmi névadás tulajdonképpeni tárgyalása a 2. fejezetben (Modes of Naming, 29–51) kezdődik. Ez az angol irodalom 16. század előtti szakaszát áttekintve arra hívja fel a figyelmet, hogy az irodalmi nevek erősen függenek a mű stílusától, műfajától. Így a georgikonban kevés személynév bukkant fel, ezek azonban a földművelők típusneveivé váltak. Ilyen például a *Hodge,* mely a 16. századig a mezei munkás tipikus neve volt, vagy a *Giles,* az angol gazda nevének prototípusa. A 19. században már tiltakoztak az efféle sztereotip ábrázolásmód ellen, de a hagyomány megújulva még a 20. században is felbukkant. A pásztorköltészetre kezdetben a vergiliusi nevek voltak a jellemzőek, a 17. századtól viszont a költők visszanyúltak Theokritoszhoz. Néhány szerző valós nevekkel is megpróbálkozott, ez azonban nem váltott ki osztatlan elismerést. A szatírák nevei Arisztophanésztől kezdve hagyományosan groteszk beszélő nevek; a lovagregények, románcok pedig a breton mondakörből és az itáliai romantikus epikából táplálkoztak: a férfinevek jellemzően *-o*-ra, a nőiek pedig *-a*/*-ia*-ra vagy *-e*-re végződtek (pl. *Orlando, Bradamante*). A szerelmi költészetre leginkább a latin és görög irodalmi-mitológiai nevek használata volt a jellemző.

A harmadik fejezet egyetlen hatalmas műnek, Edmund Spencer „A tündérkirálynő”-jének a neveit tekinti át (53–73). Spencer tekinthető ugyanis az első brit költőnek, aki különös gondot fordított a névadásra, mivel felismerte, hogy a nevek komplex asszociációk keltésére alkalmasak. Művének értelmezése ezért erősen függ a benne lévő nevek megértésétől. Több mint tizenkétféle névcsoportot különíthetünk el nála nyelvi és műfaji eredet szerint: valós angol és más nyelvű nevek, klasszikusok, mitológiaiak, bibliaiak, lovagregénybeliek, pásztorköltészetből valók stb. Elemzésükkor nagy óvatosságra van szükségünk, hiszen igen nehéz elválasztani a valós neveket az írói alkotásoktól. A 16. századi Angliában ugyanis divatosak voltak az allegorikus, lovagregénybeli, mitológiai és klasszikus nevek. Így például a *Scudamour* (’a szerelem pajzsa’) kitaláltnak tűnik, holott megtalálható a történeti forrásokban. Spencer névalkotására jellemző, hogy gyakran alkalmaz hangzás, felépítés vagy jelentés szerint egymásra rímelő névcsoportokat (pl. *Elissa* és *Perissa*), neveit többféle eredetű (görög, latin, angol, olasz, francia, ír) elemből építi fel, s az allúzióval is bátran él: művében számos kortárs szerző, patrónus, tudós neve, illetve több mitológiai és vallási alak bukkan fel.

A következő fejezet (Hidden Names) a nevekkel kapcsolatos játékokra: anagrammákra és akrosztichonokra koncentrál (75–100). Ezek egyrészt a szerző nevének elrejtésére szolgáltak, másrészt egy támogatónak, szeretőnek vagy barátnak szóló bókot is rejthettek. A középkori és kora újkori Angliában a vergiliusi és ovidiusi hagyományokat, Petrarcát, valamint a francia divatot követve rendkívüli népszerűségnek örvendtek: a legnagyobb költők, így Sidney, Spencer és Shakespeare is előszeretettel alkalmazták őket.

A 16. század végétől azonban már feltűnőbben szedték őket, hogy bárki rájuk bukkanhasson; emiatt viszont triviálissá váltak, s a 17. század végén már nevetségesnek, mesterkéltnek ítélték őket. Divatjuk elavulását az angol helyesírás szabályozása is siettette, hiszen a korábbi változékonysággal szemben rögzítette a nevek írásmódját, megnehezítve ezzel a betűkkel való játékot. A fejezet emellett az ún. kulcsnevekre is kitér. Olyan nevek ezek, melyek kulcsregényekben szerepelnek, vagyis olyan művekben, melyeknek hőseit kortárs közszereplőkről mintázták azzal a céllal, hogy az olvasók rájuk ismerjenek. Ilyennek tekinthető a már elemzett „A tündérkirálynő" is, de voltak szatirikus kulcsregények is. Ezek ősforrása Martialis, legnagyobb angliai művelője pedig Alexander Pope. A kulcsnevek használata a 20–21. században sem ritka: jó példa erre Joe Klein „Primary Colours" című 1996-os, a Clinton-érában játszódó regénye, melyben az elnök a *Jack Stanton* nevet viseli.

Spencerhez hasonlóan természetesen önálló fejezet illeti meg Shakespeare névadását is, mely számos példát nyújt az előző fejezetekben elemzett költői eszközökre: művei bővelkednek anagrammákban, szójátékokban, mitológiai és kulcsnevekben (101–24). Neveinek nem annyira etimológiájuk a fontos, inkább a hozzájuk kapcsolódó asszociációk. Kiemelkedő, szimbolikus jelentőséget kapnak nála a névcserék: az „Ahogy tetszik"-ben például Célia bujdosásában az *Aliena* 'idegen' nevet veszi fel. Az efféle névcserék Shakespeare után a viktoriánus irodalomban, leginkább Dickensnél kaptak újra fontos szerepet. Shakespeare újításának tekinthető az is, hogy neveivel társadalmi környezetet fest: így például Falstaff társainak a neve mind a rablással áll kapcsolatban, „A velencei kalmár"-ban pedig Shylock és társai héber vagy bibliai eredetű neveket viselnek. Tragédiáiban és királydrámáiban a korábbi hagyományokkal szemben Shakespeare a valós történelmi nevek felé fordult; ilyen például a korabeli dán arisztokrata családok által viselt *Rosencrantz* és *Guildenstern*. Néha azonban nevek helyett csak rangok, címek jelölik a történelmi hősöket, pl. *Earl of Kent,* sőt pusztán *Kent.*

Milton nevei némileg egyszerűbbek, mint két nagy elődjéé, jórészt bibliai eredetűek (125–39). Angyalnevei között bibliai emberek nevei is előfordulnak, mivel több angyalnévre volt szüksége, mint amennyi a Bibliában és az apokrif iratokban megtalálható. A Sátán társai viszont különböző ókori keleti istenek és démonok nevét viselik (pl. *Osiris, Moloch*). Milton átvette Spencertől a hasonló hangzású vagy jelentésű névpárok ötletét, Shakespeare-től pedig a név helyett címmel, ranggal való megnevezést. Kiemelendő továbbá, hogy ő tekinthető az utolsó nagy angol költőnek, aki még komolyan művelte az anagrammát és az akrosztichont. A nevek mellett a névtelenség is fontos szerepet kap művében: a Sátán bukása után a lázadó angyalok nevüket is elvesztik, s csak körülírásokkal nevezik meg egymást. Mivel nevük az angyali karban betöltött szerepükre utalt, eltörlése eredeti természetük, becsületük elvesztését szimbolizálja.

Ezen a csapáson továbbhaladva a következő fejezet tárgya a névtelenség, illetve a név eltitkolása és annak okai (141–69). E jelenség különösen jellemző a lovagregényekre. A lovagi név ugyanis egyet jelent a hírnévvel és a megbecsüléssel, ezért a lovagoknak vagy nevet kell maguknak szerezniük hőstetteikkel, vagy híres nevüket kell elrejteniük valamilyen okból egy álnév mögé. De a névtelenség vagy az álnév használata nemcsak a művekben, hanem a műveken is gyakori volt: a középkorban, de még később sem ment ritkaságszámba, ha a szerzők nem vállalták nevüket. Ennek több oka is lehetett: a szerénység mellett például a szégyenérzet, vagy akár a következményektől való félelem is (köztudomású például, hogy a „Fürtrablás" megjelenése után Pope-ot többször is megfenyegették, egyszer

pedig állítólag meg is verték). Egy alkotónak több írói neve is lehetett, s egy-egy név mögött akár többen is rejtőzhettek: a *Martinus Scriblerus* néven például 6 író osztozott. A szándékos megtévesztés sem ritka. Ennek leghíresebb és talán legelső ismert példája James Macpherson 1762-es Osszián-kiadása. A 20. század legnagyobb ilyen tréfája Sir James Sutherland nevéhez fűződik: az általa 1954-ben kitalált költőnek, Joseph Crabtreenek a munkásságából még előadássorozatokat is rendeztek. Az írói név használata lehet az adott korra jellemző jelenség is, ilyen volt a reneszánsz korában a latinizálás (pl. *Chambers* > *Camerarius*). A 19. században előfordult, hogy nőírók férfinéven publikáltak, egyrészt szerénységből, másrészt hogy a férfiakkal azonos bánásmódot érjenek el (pl. *Mary Ann Evans* > *George Eliot*). Jóval ritkábban fordult elő, hogy férfiak írtak női néven. A 20. században az írói név használatának egyik fontos célja az alkotó által művelt különböző műfajok és szintek, színterek (pl. publicisztika és szépirodalom, költészet és krimi) egyértelmű elválasztása lett. Emellett persze a rejtőzködés szándéka is megmaradt (a pornográf művek szerzői például jellemzően írói név mögé rejtőznek).

E fejezet tér ki bővebben a neveknek korábban már említett típusjelölő voltára is. Sorra veszi azokat a keresztneveket, amelyek a névdivat történeti változásai következtében a különböző társadalmi rétegek, sőt foglalkozások jelölőivé váltak (pl. a *Betsy* tipikus szolgálónév a 19. századtól), s ekként akár köznevesültek is. Ennek oka nemcsak a névadási szokások társadalmi rétegenként eltérő volta volt, hanem az a szokás is, hogy a 17. századtól a szolgákat uraik önkényesen átnevezhették, ha nem tudták vagy akarták megjegyezni a nevüket.

E téma már átvezet a viktoriánus irodalomhoz: a következő fejezet Thackeray, Dickens és Henry James névadási gyakorlatát elemzi (171–91). E korszakban megélénkült a tudományos érdeklődés a személynevek iránt, s ez az irodalmi neveken is tükröződik. Bár a társadalmi típusokat jellemző nevek megmaradtak, az anagrammák, akrosztichonok, mitológiai és klasszikus nevek divatja háttérbe szorult a valódi vagy annak tűnő nevek kívánalma mögött. A valós nevek gyűjtése több író esetében is tetten érhető: Jamesről például köztudott, hogy neveket jegyzetelt a Timesból, Dickens pedig használt névtárakat is. A londoni alvilág ábrázolása pedig azért hat nála olyan hitelesnek, mert apja hajdan az adósok börtönében ült, így a gyermek Dickens korán megismerkedett a rabok nyelvezetével. Később is beszélgetett foglyokkal, elsajátította az argót, s ezt névadásában is kamatoztatta. Dickens nevek iránti érdeklődését az is jól tükrözi, hogy esszét írt a talált gyerekek elnevezésének módjairól; e tapasztalatait azután szintén felhasználta több regényében. Kedvelte a groteszk és beszélő neveket, akárcsak Thackeray, aki szeretett társadalmi típusokat rajzolni, valamint szatirikus hatást kelteni az általa alkotott nevekkel.

A monográfiának vannak olyan témái, melyek csak érintőlegesen kapcsolódnak a névadás kérdésköréhez, így az irodalmárok érdeklődésére inkább számot tarthatnak. Ilyen Spencernél és Miltonnál a valós és hamis genealógiák elemzése (egy-egy mitológiai alak származása többféleképpen jelenik meg művükben, elbizonytalanítva az olvasót igazságuk felől), és szintén ilyen az ún. névkatalógusokról szóló fejezet is (193–213). Ebben a szerző a homéroszi eposzoktól kezdve áttekinti a névkatalógusok szerepét (pl. az Íliászban a görög vezérek és népeik, hajóik felsorolása) és szakirodalmi megítélésüket.

Az utolsó fejezetben, a 20. századhoz elérkezve a szerző érdeklődésének középpontjában két nagy angol író, Joyce és Nabokov névadása áll (215–32). Míg a 19. század elfordult a játékosságtól, a modern irodalom visszatért hozzájuk, megújítva, gazdagítva a hagyományt. Mindkét íróról elmondható, hogy neveik rendkívül összetett asszociációkat

keltenek, számos értelmezést tesznek lehetővé. Joyce „Ulysses”-ében visszatérnek a bibliai és mitológiai nevek, ezeket azonban a parodisztikus hatás kedvéért egybemossa a tipikus ír nevekkel, s névlistáival is elődjeit parodizálja. A „Finnegans Wake”-ben gyakran él akrosztichonnal és anagrammával, a Spencerre visszavezethető névpárokkal, kombinálva bibliai, klasszikus és irodalmi utalásokkal (pl. ikrek vagy testvérek neve *Cain* és *Abel, Romulus* és *Remus*). Nabokov „Lolitá”-jának névanyaga egyrészt telve van klaszszikus és kortárs írókra és híres regényhősökre való utalásokkal, másrészt számos nevének lehetséges szexuális értelmezése is (pl. *Lake Climax*). A művet nem lehet azonban ezek alapján egyszerűen csak az irodalom vagy a szexualitás metaforájaként értelmezni, nevei annál sokkal többértelműek. Szójátékai nem önkényesek, hanem tematikusak, kulturális és egyéni utalásokkal telítettek, és gyakran feszülnek bennük vagy köztük ellentétek: egybejátszatják a magas- és a tömegkultúrát, az emelkedettet és a vulgárist.

3. A könyv rendkívül gazdag tényanyagát segít feldolgozni a fontosabb terminusok definícióit tartalmazó glosszárium (235–6), a visszakereshetőséget pedig név- és tárgymutató (267–83) biztosítja. Mint láthattuk, az egyes fejezetek önállóan is megállják a helyüket, s tanulmány jellegüket erősíti, hogy a jegyzetek az egyes fejezetek végén találhatóak. E fejezetek néha kissé lazán kapcsolódnak egymáshoz, s felváltva hol egy vagy több alkotó névadását, hol pedig az angol irodalmi névadásra jellemző jelenségeket tekintenek át. E heterogenitás miatt, mint az utószóban (233–4) maga a szerző is megjegyzi, igen nehéz az összegzés, ezért inkább csak azt a tanulságot emeli ki, mely vezérfonalként összefűzi az egyes fejezeteket: az irodalmi nevekhez nem lehet szinkrón szempontok alapján közelíteni, mivel annak szokásai, jellemzői nemcsak írónként, hanem koronként és műnemenként, műfajonként és stílusonként is változnak.

A monográfiában érezhetően a közép- és kora újkorra esik a hangsúly. Ennek egyik oka, hogy a szerző bevallottan e korszakokat érzi közelebb magához, ezekkel foglalkozik irodalmárként hangsúlyosabban. Másrészt ennek köszönhetően láthatjuk világosan az irodalmi névadás történeti változásait, a hagyomány kialakulását és újraértelmezését. ALASTAIR FOWLER munkája így nemcsak az angol, hanem a magyar irodalmi névadás vizsgálatára is frissítően hathat nemcsak az egyes korszakokra és írókra vonatkozó megállapításaival, hanem történeti és komplex szemléletmódjával, illetve irodalmi nézőpontjával is.

SLÍZ MARIANN

KÉT NÉVTANI VONATKOZÁSÚ KÖSZÖNTŐ KÖTETRŐL

Az elmúlt két évben két olyan kötet látott napvilágot határainkon túl, melyek az egyéb területek mellett a névkutatás, és különösen is a kisebbségi magyar nyelvhasználat kérdéseivel rendszeresen foglalkozó kollégát voltak hivatottak köszönteni. Egyikük a 80. életévét betöltő Varga József, a muravidéki magyarság képviselője, másikuk a „tiszteletbeli szlovákiai magyar”, a 70 éves Vörös Ottó. Tekintve, hogy mindkettejük munkássága több területre terjed ki, a kötetekben megjelent tanulmányok is változatos tematikájúak. Az alábbiakban e köszöntő kötetek névtani vonatkozású írásaira fordítjuk figyelmünket.

SZÉPBE SZŐTT HIT…
KÖSZÖNTŐ KÖNYV VARGA JÓZSEF TISZTELETÉRE

Szerkesztette: KOLLÁTH ANNA – GRÓF ANNAMÁRIA

Muratáj 2010/1–2. Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva. Maribor–Lendva, 2011. 315 lap

Varga Józsefet, a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének nyugalmazott egyetemi tanárát, a muravidéki magyar szellemi és kulturális élet szervező és alkotó személyiségét a Muratáj irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat 2010. évfolyama tisztelte meg a köszöntő kötettel. A megjelent cikkeket szlovén és angol nyelvű rövid tartalmi összefoglalók kísérik. A kötet 31 írásából 6 kapcsolódik az ünnepelt névtani munkásságához, melynek központi témáját a muravidéki magyar személynevek kutatása képezi. Emellett a kötet közreadja VARGA JÓZSEF többirányú munkásságának részletes bibliográfiáját (13–28) is.

MIZSER LAJOS írása a Bereg megyei Barabás település családnévanyagának motivációs rendszerezését adja közre, a szerző által kialakított és más tanulmányaiban is követett módszer szerint (162–9). Névanyagát jelenkori gyűjtéseiből és az 1570-es összeírásból meríti. A nevekhez etimológiai magyarázatokat fűz, s a különböző nyelvekből származtatható névanyagot is elsődlegesen motivációs típusaik szerint foglalja rendszerbe.

MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ témája írásának címe szerint a „különleges magyar helységnevek" (170–6). A cikk néhány magyar helységnévtípus képét villantja fel, az etimológiai magyarázatokban alapvetően a FNESz.-hez kapcsolódva. Ezek: egyes tisztség-, illetve méltóságneveket tartalmazó településnevek (pl. *Kovácskenézfalva, Kanizsa, Péterpapfalva*); a *vár* szót magukban foglaló helységnevek (pl. *Varasd, Nagyvárad, Kisvárda*), a számneveket tartalmazó (pl. *Háromhuta, Kétegyháza, Püspökhatvan*), valamint az *-ány* végű helységnevek (pl. *Kotormány, Ladány, Bogdány*) csoportjai.

SZABÓ JÓZSEF Szent István és Mátyás király emlékét kutatja az e szempontból relatíve gazdag forrásanyagot szolgáltató Veszprémi járás földrajzi neveiben (225–33). Adatainak egy része névmagyarázó jellegű (pl. *Pogány-vőgy, Szentkirályszabadja, Kirájkut : Mátyás-kut, Mátyás kiráj vadászgunyhója*), más része csak az adott hely révén (pl. Nagyvázsony esetében Kinizsi Pál kapcsán) kötődik személyükhöz. Más uralkodókhoz, mint megtudhatjuk, ritkábban kapcsolódnak ilyen mondák és történetek a névanyagban.

VÖRÖS FERENC a *Varga,* azaz a 7. leggyakoribb magyarországi (minden 73. személy által viselt) családnév előfordulásait és szinkrón nyelvföldrajzát vizsgálja (267–76). Bemutatja a név meglévő írásváltozatait, többes tagolódású családnevekben való előfordulásait – mindkét szempontot tágabb kontextusába helyezve –, végezetül pedig anyaországi nyelvföldrajzát is, a megfelelő adatsorok és térképlapos ábrázolás segítségével.

VÖRÖS OTTÓ egy szláv eredetű, 'ligetes erdő' jelentésű szó, a *gáj ~ háj* magyar helynevekben való megjelenését vizsgálja (277–80). Forrásként három dunántúli megye helynévanyagát használta fel, ezekben véve számba a magyar helynevekben „kövületté vált" szavak előfordulásait (*Gáj, Gájsz-irtás, Gájon-felül, Sztári Háj* stb.).

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT a foglalkozásnévi eredetű muravidéki magyar családnevek körébe nyújt bepillantást (281–8). Példáit Alsólendva 1896-os millenniumi emlékkönyvéből, illetve a mai általános iskola tanulói névsoraiból meríti. Az utóbbiak kapcsán a szlovén írásmód dominanciájára, a nevek identitáserősítő szerepére, s nyelvféltő aggodalommal a névhasználat magyarosságának fontosságára kívánja felhívni a figyelmet.

A TUDOMÁNY VONZÁSÁBAN KÖSZÖNTŐ KÖTET A 70 ÉVES VÖRÖS OTTÓ TISZTELETÉRE

Szerkesztette: SIMON SZABOLCS – TÖRÖK TAMÁS

Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom, 2012. 281 lap

A kötet a névkutatás mellett több tudományterülettel, nyelvészeti részdiszciplínával foglalkozó, pályafutása során több hazai és határon túli magyar tanszéken is tanárként működő Vörös Ottót köszönti 70. születésnapja alkalmából. E kiadvány 19 tanulmányt foglal magába; közülük a kötet elejére helyezett 4 írás tárgyal névtani – egyaránt szlovákiai vonatkozású – témákat.

VÖRÖS FERENC egy korábbi, a *Bodnár* családnév nyelvföldrajzát tárgyaló írásához is kapcsolódva a *Debnár* és *Bednár* nevek névföldrajzával foglalkozik (9–23). E családnevek használata 1720-ban csak a Felvidéken, a mai Magyarországon pedig az itteni szlovákságnak egykor otthont adó területeken volt jellemző. Mindez e nevek szlovák hátterét, illetve az alapjául szolgáló közszó északi (és nem déli) szláv eredetét igazolhatja.

SIMON SZABOLCS a szlovákiai személynévhasználat magyarokkal kapcsolatos kérdéseire fordítja figyelmét (25–40). A felvidéki magyar sajtóban, az autográf aláírásokban és a hivatalos névlistákban szereplő személynevek használatát vizsgálja, különös tekintettel a kétnyelvű (vegyes kódú, hibrid) személynévegyüttesek jellemzőire (névsorrend, íráskép, *-ová* megléte). Hangsúlyozza, hogy a névhasználat összefügg az identitástudat kérdésével, s felhívja a figyelmet egyes kapcsolódó nyelvtervezési feladatokra is.

BAUKO JÁNOS a társadalom és névhasználat alapvető összefüggéseiről, azaz a szocioonomasztika kutatási területeiről kíván áttekintést adni írásában (41–56). Példáit elsősorban a szlovákiai magyar névhasználat, s egyúttal különböző névtípusok köréből meríti. Az érintett témakörök e részterület gazdagságát jelzik: névpolitika, névtervezés, kisebbségi névhasználat, névváltoztatás, névkontaktusok, névdivat, attitűdök, a névadás és névhasználat szociológiai változókhoz kapcsolható sajátosságai.

TÖRÖK TAMÁS a szlovákiai magyar helynévkutatás és általában a magyar helynévtörténeti irodalom kontextusába illesztve szól az Alsó-Ipoly mente településneveiről, illetve az általuk képviselt helységnévtípusokról (57–68). Az írásához kapcsolt adattár a szóban forgó 13 helységnév történeti adatait és etimológiát adja közre.

FARKAS TAMÁS

A NÉVTANI ÉRTESÍTŐ SZERKESZTŐSÉGÉBE BEÉRKEZETT, KÉSŐBB ISMERTETENDŐ MAGYAR NÉVTANI KIADVÁNYOK

BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ szerk.: *Régi magyar mesterségek – családneveink tükrében.* Budapest, 2010. 310 l.

HAJDÚ MIHÁLY: *Újmagyarkori családneveink tára. XVIII–XXI. század. I. Adatok.* Budapest, 2012. 1531 l.

BALÁZS GÉZA – GRÉTSY LÁSZLÓ szerk.: *Helyneveink érdekességei, tanulságai, népi magyarázatai.* Budapest, 2013. 331 l.

BURA LÁSZLÓ: *A többszólamúság ösvényein. Nyelvészeti tanulmányok.* Csíkszereda, 2013. 311. l.

HOFFMANN ISTVÁN: *Mikrotoponímiai vizsgálatok 1. Tapolcafő helynevei*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 30. Debrecen, 2013. 138 l. + térképmelléklet.

KENYHERCZ RÓBERT: *A szókezdő mássalhangzó-torlódások az ómagyar korban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 28. Debrecen, 2013. 222 l.

MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN: *Név és jog. A névviselés jogi szabályozásának fejlődése Magyarországon*. Budapest, 2013. 296 l.

PESTI JÁNOS: *Pécs utcanevei 1554–2004*. Pécs, 2013. 534 l.

FOLYÓIRATSZEMLE

HELYNÉVTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 7. (2012)
Szerkesztette: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA
A Magyar Névarchívum Kiadványai 24. Debrecen. 172 lap

A Helynévtörténeti Tanulmányok 7. kötete a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus névtani szimpóziumán elhangzott előadások írott változatát adja közre. A kongresszusra 2011. augusztus 22–27. között Kolozsváron került sor. A névtani szimpózium címe: „Név – egyén – közösség: változó névhasználat térben és időben" volt. Az előadások tematikájában a történeti és leíró megközelítés egyaránt helyet kapott, a programadó előadások mellett elhangzottak a nevek elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozók is. Jelen kötetben 14 tanulmányt olvashatunk.

KOVÁCS ÉVA a „Helynévrendszerek sajátosságainak vizsgálata Árpád-kori oklevelekben" című írásában a 11. század első felének, valamint a 13. század elejének helynévadási módjait mutatja be, illetve hasonlítja össze az 1055. évi Tihanyi alapítólevélben, illetve az 1211. évi Tihanyi birtokösszeírásban található helynévi szórványok alapján (9–17). Megállapítja, hogy a régi magyar helynévadási gyakorlatban fontos névalkotási eszköz volt a metonímia. A névanyag elemzése bizonyítja, hogy a régi magyar helynévadás két nagy típusát a személynevekből alakult egyrészes nevek, valamint a földrajzi köznévi alapréssel alkotott kétrészes mikrotoponimák adták.

TÓTH VALÉRIA írásában beszámol a „Magyar Digitális Helynévtár" című kutatási programról, a munka előzményeiről, a program társadalmi és tudományos jelentőségéről. Részletesen beszél az MDH létrehozásának munkafolyamatairól, informatikai hátteréről, illetve a program felhasználási lehetőségeiről (19–27).

DITRÓI ESZTER azokat a módszertani szempontokat mutatja be, amelyeknek az elemzése segíthet feltárni a helynévadásban esetlegesen meglévő területi különbségeket (29–38). Vizsgálatában a nyelvjáráskutatás hasonló szempontú megfigyeléseiből indul ki, ezek alapján a differenciáció okainak öt típusát különíti el: a földrajzi környezet, a történelmi események, a migrációs folyamatok, továbbá az idegen nyelvi környezet és a térképek mai névanyagra gyakorolt hatása. Az elemzés során ezeket a szempontokat veszi sorra Vas megyei példák alapján.

CSOMORTÁNI MAGDOLNA reprezentatív korpuszon mutatja be a csíki domborzati névrendszer sajátosságait (39–52). A helynévanyag vizsgálatát funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai síkon végzi. Bemutatja, hogy a névrendszer kettős arculatának általános vetülete a névszerkezetek funkcionális-szemantikai síkjához, míg regionális vetülete a funkcionális-szemantikai, lexikális-morfológiai síkjaihoz, illetve névalkotási szabályegyütteséhez egyaránt kapcsolódik.

GYŐRFFY ERZSÉBET írásának célja a *szleng helynév* fogalmának meghatározása (53–60). Véleménye szerint a szociolingvisztikai kutatások eredményeit felhasználva érdemes lenne újragondolni a névhasználat kérdéseit. A névhasználat kérdéseihez kapcsolódó terminusok (pl. *természetes, mesterséges, hivatalos név; közösségi* vagy *népi név*) bemutatása után HOFFMANN ISTVÁNnak a személynévrendszerek leírásához kidolgozott modellje alapján felvázolja a helynévhasználat alaptípusait, a pragmatikai és a kognitív szempontokat érvényesítve. A formális kommunikációs helyzetben használt neveket *normatív névváltozat*-nak, a nem formális beszédhelyzetben előkerülő helyneveket pedig *nem normatív név*-nek vagy *említőnév*-nek nevezi.

RESZEGI KATALIN munkájában HOFFMANN helynév-tipológiájának *jelentésbővülés* és *metonimikus névadás* terminusaiból indul ki (61–8). HOFFMANN szerint a jelentésbővülés a rész-egész szemléleten alapuló névadási mód, a metonimikus névadás pedig a névátvitel egyik fajtája. RESZEGI szerint ez a két névadási folyamat számos hasonlóságot mutat, nem lehet élesen elválasztani őket. A szerző a kognitív szemlélet érvényesítésével, mai és régi magyar névanyagot felhasználva mutatja be, hogyan viszonyul egymáshoz ez a két névalkotási eljárás.

BÁBA BARBARA a fafélék neveinek helynévformáns szerepével foglalkozik korai ómagyar kori névanyag alapján (69–75). Első lépésként bemutatja a *névformáns* terminus szakirodalmi használatát. Vizsgálatát a korai ómagyar korból fennmaradt, faféléket jelentő köznevekre összpontosítva végzi: *barkóca, berkenye, bodza, bükk, cser, cseresznye, haraszt, jegenye, juhar, szilva.* A szerző szerint ezeket a helynévben betöltött funkciójuk alapján két csoportba lehet sorolni. Képzővel és előtagként termékeny névalkotó elemek, sajátosságjelölő funkcióval; önmagukban, illetve utótagként viszont helynévformáns szerepűek, földrajzi köznévi funkciójuk jelentkezik.

PÁSZTOR ÉVA írásának középpontjában olyan, a 20. század második feléből adatolható mikrotoponimák állnak, amelyekben középkori, mára már elpusztult települések nevei maradtak fenn (77–83). A szerző röviden bemutatja a modern kori mikrotoponimák témához kapcsolódó általános jellemzőit, majd az elpusztult településekről, illetve általában a magyar településhálózatról ír. A szerző a településnév módosulásának két típusát különíti el: 1. az egykori települések neve a települések területének szinonim megnevezéseként jelentkezhet, vagyis denotatív jelentése megtartása mellett bizonyos alaki változáson megy át; 2. a jelentés és a névtest egyaránt változáson megy át.

BÖLCSKEI ANDREA a helynevek standardizációjának kérdésével foglalkozik (85–102). A nemzetközi gyakorlatról szólva bemutatja a United Nations Group of Experts on Geographical Names (UNGEGN) nevű szervezetet, annak céljait, névstandardizációs alapelveit, illetve a szakértői által kidolgozott helynév-standardizációs modellt. Írásának második felében a szerző a magyar gyakorlatot mutatja be, kitérve a településnevek egységesítésének magyar hagyományaira: az Országos Községi Törzskönyvbizottság, illetve a Földrajzinév-bizottság (FNB.) munkájára. Végül beszámol a Termini projekt munkájáról, a határon túli magyar nyelvterület településneveinek újrastandardizálásának feladatáról.

Hasonló kérdésekkel, a mikrotoponimák egységesítésének módszertanával foglalkozik MIKESY GÁBOR (103–15). Előbb ismerteti ezek egységesítésének szempontrendszerét, illetve az egységesítés folyamán felhasználható fő forrásmunkákat, majd lépésről lépésre bemutatja az egységesítés folyamatát és módszerét, kitérve a gyakorlati problémákra is.

TÖRÖK TAMÁS a mikrotoponimák fordíthatóságának kérdésével foglalkozik felvidéki példák alapján (117–32). Munkájában két tájegység, Zoboralja és az Alsó-Ipoly mente

történeti és élő helynévanyagát dolgozza fel és rendszerezi. A szlovák és magyar nyelvű térképeken meglévő mikrotoponimák összehasonlítása révén megvizsgálja a névpárok viszonyát, a fordítás folyamatát, a használt átváltási műveleteket. A fordítási jellegzetességek számbavétele során három fő kategóriát különít el gazdag példaanyag alapján: a tükörfordítást, az átírást és az új motivációt.

A kötet három tanulmánya foglalkozik a történeti személynevek elméleti és gyakorlati kérdéseivel. SZENTGYÖRGYI RUDOLF a személynév, az anyanyelv és az identitás összefüggéseit mutatja be középmagyar kori boszorkányperekben (133–42). Célja megvizsgálni, hogy milyen mértékben megbízhatók a személynév alapú etnikai rekonstrukciók. Felvázolja azokat a szempontokat, amelyek együttes vizsgálata eredményre vezethet: a család- és keresztnév sorrendje, a név etimológiája, a nevekhez járuló képzők és utótagok nyelvi eredete. Hangsúlyozza, hogy van létjogosultsága a személynévi alapú etnikai rekonstrukciós vizsgálatoknak, de csak nagy elemszámú korpuszok alapján.

N. FODOR JÁNOS a családnevek történeti tanulságait mutatja be a Partium késő középkori és újkori névanyaga alapján (143–58). Három szempontot tárgyal részletesen: 1. a késő középkori jobbágyköltözéssel kapcsolatos névtani kérdéseket; 2. a foglalkozásnevek gazdaságtörténeti tanulságait; 3. a névadó népesség nyelvi hovatartozásának megállapíthatóságát a nevek eredet szerinti osztályozása révén.

A kötet utolsó tanulmánya VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA írása, amely a városi névadási szokások vizsgálatával foglalkozik 18–19. századi rábaközi keresztnévanyag alapján (159–70). Munkája első felében a lakóhely mint a névadási szokásokat befolyásoló tényező bemutatása során összehasonlítja a Rábaköz és Újváros 18. századi névállományát. Ezt követően a rábaközi névválasztási szokások változását mutatja be, rámutatva azokra a névélettani folyamatokra, amelyek a 19. század közepére közel hozták egymáshoz a falusi és a városi névválasztás gyakorlatát.

Az átfogó jellegű, egy adott térség vagy időszak névanyagát felölelő és elemző tanulmányok mellett részkérdésekre koncentráló, problémafelvető írásokat is olvashatunk, rávilágítva azokra a kérdésekre és kutatási területekre, amelyeken még számos tennivalója akad a névtudománynak.

HAINDRICH HELGA ANNA

HELYNÉVTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK 8. (2012)
Szerkesztette: HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA
A Magyar Névarchívum Kiadványai 27. Debrecen. 172 lap

A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke által gondozott folyóirat nyolcadik száma tizenegy tanulmányt tartalmaz, amelyek főként a szakterület fiatal kutatóitól származnak, akiknek a publikációi e periodikában is megjelentek már. Több szerző valamely nagyobb kutatási témához kapcsolódó újabb eredményeit mutatja be a kötetben. Ezek többször történeti forrásokhoz (Tihanyi alapítólevél, Tihanyi összeírás, a garamszentbenedeki apátság adománylevele, Anonymus gesztája) vagy más, a helynévtörténettel

összefüggő munkatervekhez, témakörökhöz kötődnek (pl. ártér-rehabilitációs modell kidolgozásához készülő középkori tájrekonstrukció vagy a Brit-szigetek helyneveinek történeti összefüggései).

A kötet első részében – hagyományosan – a forrásokat vizsgáló szakemberek szólalnak meg: SZENTGYÖRGYI RUDOLF a Tihanyi alapítólevél avatott kutatójaként az oklevél *lupa* szórványával foglalkozik (7–36). Az e helynévhez kapcsolódó adatok elemzésével a HOFFMANN ISTVÁN által feltételezett lokalizációt erősíti meg, a helyet a Balaton déli partján sorakozó apátsági birtokok közé sorolja. Helyhez kötéséhez a 14. században Balatonszemesen álló pálos kolostor adományleveleiben talál helynévi fogódzókat. A nevet földrajzi köznévnek tartja, köznévi magyarázatára etimológiai lehetőségeket is kínál.

KOVÁCS ÉVA a Tihanyi összeíráshoz kötődő tanulmányai sorában most arra keresi a választ, milyen kapcsolat van a szöveg fogalmazványa és tisztázati példánya között a kor oklevelezési gyakorlatát is figyelembe véve (37–47). A két oklevél megszövegezését, továbbá a közös helyneveket vizsgálja helyesírási, hangjelölési és morfológiai szempontból. Arra a következtetésre jut, hogy a fogalmazvány készítője felhasználhatta az apátság alapítólevelét, helyesírása ugyanis archaikus, a 11. századi mintákkal rokon, bár hangállapotán érződnek a keletkezés korának hatásai (pl. nyíltabb magánhangzós alakok megjelenése). A tisztázat viszont a korabeli állapotokat tükrözi.

SZŐKE MELINDA a garamszentbenedeki apátság Talmács birtokának a leírását követi nyomon az apátság 13. századi interpolált oklevelében (49–60). A szövegen felfedezi a korabeli oklevelezési gyakorlat jellegzetességeit (pl. a határpontok megnevezőszós szerkezetekkel történő jelölését), és több adattal is alátámasztja, hogy a szövegben előforduló *alio nomine* szerkezet nem szinonimitást, hanem helyek egymásmellettiségét tükrözi. A *Machkazormv* név kapcsán tisztázza a több feldolgozásban (főként a történettudományi szakirodalomban) is megjelenő és terjedő értelmezési félreértéseket.

HOLLER LÁSZLÓ ezúttal az Anonymus-geszta 45. fejezetében leírt balkáni hadjáratban megjelenő *ad cleopatram ciuitatem* szöveghely újraértelmezését kísérli meg (61–79). A hely lokalizációjában a Thesszalonikével és Durazzóval való egyezést elvetve PAULER GYULA ötletéhez nyúl vissza: Kleopátra említését másolási hibának tartja, és a *Neopatrasz* név mellett érvel, amely a mű keletkezésekor érsekség volt; fontosságát a szerző III. Béla családi kapcsolatain keresztül szemlélteti. Véleményéből kronológiai következtetésekre is jut a geszta keletkezését illetően: a neopatraszi magyar érdekeltségeket 1210 körül említik a források, ugyanerre az időszakra tehető a munkában is megjelenő nemzetségnevek első írásos megjelenése, valamint a Gertrúd királyné elleni merénylet. Ezt a gesztának röviddel meg kellett előznie időben, máskülönben bizonyára nem lehetne benne a „Magyarország javaiból legelő" rómaiakra (értsd: németekre) tett elítélő megjegyzés.

KISS MAGDALÉNA a Körösök vízrendszerében található magyar vízneveket elemzi funkcionális-szemantikai szempontból adattárak, térképek és szótárak felhasználásával az ómagyar kortól napjainkig (81–99). Eredményeit más feldolgozásokkal összevetve arra jut, hogy e helynévfajtánál a sajátosságot és a helynévfajtát kifejező névrész kapcsolata alkotta névszerkezet a leggyakoribb. Időben lényeges változásokat e téren nem észlel. Az értékelésben azonban jobban figyelembe kellett volna vennie a szóbeli és az írott névhasználatot tükröző adatok eltérő jellegzetességeit.

PÁSZTOR ÉVA a maga gyűjtötte hajdúnánási helynevek közül az általa *halom*-nak nevezett kisebb kiemelkedések neveit vizsgálja (101–9). A *halomnév* terminust viszont más értelemben használják: a történeti szakirodalom elsősorban mesterséges eredetű kisebb

kiemelkedések neveként kezeli. Ez némileg ellentmondásossá teszi a fogalom eltérő használatát. A szerző 51 név szerkezeti felépítését mutatja be. Azt is megállapítja, hogy sík vidéken – fontos tájékozódási pontként – ez a névcsoport nem volt hajlamos a változásra.

DITRÓI ESZTER Vas megye jelenkori helynévrendszereit vizsgálva két morfoszemantikai szempont érvényesülését kíséri figyelemmel: a birtokos jelölésében és a más helyhez fűződő kapcsolat kifejezésében jelentkező területi különbségeket keresi, hozzákapcsolva ezekhez a *-k* többesjel megjelenésének kérdését (111–9). Megfigyelései szerint a két első szempont kifejezésére használt nyelvi elemek (a birtokos személyjel és az *-i* képző, illetve a névutós és az *alja, eleje* főnevekkel alakult szerkezetek) egymást kiegészítve jelennek meg területileg. A nyelvföldrajzi megoszlást több térképlap is szemlélteti. Ezeken a különféle adatsűrűséget mutató pontokat azonban – a méretek és a felbontás miatt – a nyomtatásban nem minden esetben lehet egyértelműen elkülöníteni.

BÁBA BARBARA a *földrajzi köznév* fogalmáról annak főbb definiálási, körüljárási kísérleteit áttekintve ad összefoglaló leírást, felhasználva a kognitív szemantika megközelítésmódját is (121–31). Mivel a *földrajzi köznév* fogalma számos nyelvi kategória függvénye (helynév, szó, szófaj stb.) ezért a kérdésre adott válaszaink relatívak lehetnek.

NYIRKOS ISTVÁN a névrövidülés (redukció) hangszerkezeti és egyes morfológiai típusait foglalja össze a magyar helynevekben, elsősorban KISS LAJOS „Földrajz neveink nyelvi fejlődése" című monográfiájából kiindulva, azt továbbgondolva (133–9).

PINKE ZSOLT és SZABÓ BEATRIX újabb példáját mutatják be annak, miként lehet a helyneveket ökológiai-tájtörténeti kutatásokban használni: a Hortobágy–Sárrét területének egykori erdősültségét térképezik fel a történeti források segítségével (140–50). A középkori adatokat oklevelek helynévi anyagai adják; ezeket az első katonai felméréssel és egy mai adatbázissal vetik össze. Az ómagyar kori szövegek faneveket tartalmazó adatainak száma csekély, de arra elég, hogy az erdősültség tényét és az adatok térbeli eloszlásának arányát jelezze. A források azt mutatják, hogy a folyók, tavak és halastavak mellett a leggyakoribb vegetációs forma az erdő, a legtöbbször előforduló növénynév pedig a *szil.* A mai állapottal összevetve a szerzők leszögezik, hogy az Árpád-kori erdőterületek nagy része később eltűnt. Az értékelésnél azonban érdemes figyelembe venni a középkori forrásadottságokat: az adatok egyenetlenül maradtak fenn, ráadásul a szövegek célja nem a növényzet összetételének rögzítése volt. Az adatok így kevésbé a valóságos megoszlást, inkább az adott helyzetben, szövegtípusban érdekes növényfajtát nevezték meg. A tanulmány egyik erénye, hogy nyelvi adatokat etnobotanikai megközelítésben hasznosít.

BÖLCSKEI ANDREA a Brit-szigetek helynévi szubsztrátumait mutatja be a főbb angol nyelvű helynévtörténeti és -tipológiai szakirodalmat felhasználva (151–70). A mai nagybritanniai helynevek ugyan főleg angolszász eredetűek, de sok helynévben prekelta, kelta és latin hatást is ki lehet mutatni. A szubsztrátumok kutatása a nyelvi kölcsönhatások nyomon követésén túl azzal a haszonnal is kecsegtet, hogy fennmaradásuk (mennyiségük, jellegük) alapján következtetni lehet az angolszász hódítás előtti népmozgásokra, illetve a hódítás ütemére, a kelta–angolszász együttélés jellegére is.

A sorozat újabb kötete a helynévtörténeti kutatások töretlenségét igazolja. Jelzi, hogy a vizsgálatok egyik legjelentősebb vonulata, az ómagyar kori szórványemlékek névtani elemzése folytatódik. Emellett a kínálat gazdag: kiemelhetjük a névelméleti témák felvetését, a területi kitekintést és az interdiszciplináris megközelítéseket.

HÁRI GYULA

ONOMA 43. (2008)

Szerkesztő: ANGELIKA BERGIEN – LUDGER KREMER – ANTJE ZILG

Editions Peeters, Leuven. 464 lap

Az Onoma a Nemzetközi Névtudományi Társaság (ICOS) folyóirata, amely a névtani kérdéseket immár egy-egy aktuális témakör köré csoportosítva tárgyalja. Az utóbbi évekbeli kötetei jelentős lemaradással jelentek meg, melyet egyre inkább igyekeznek is behozni a mindenkori szerkesztők.

A folyóirat itt ismertetett kötete a termék- és cégnevek onomasztikai kérdéseit mutatja be. A szerkesztők célja az volt, hogy betekintést adjanak a névtan és a gazdasági potenciálok közötti közvetlen összefüggésekbe. Mind a 19, angol, német és francia nyelvű tanulmány ékesen bizonyítja, hogy az üzleti kommunikációban is meghatározó szerep jut az olyan, névtannal kapcsolatos kérdéseknek, mint például a cégnév rövidítésének módjai, a márkanévadás vagy a terméknév és a termékcsoport elnevezése közötti asszociáció.

A kötet négy nagyobb egységre tagolódik. Az első részben elméleti szempontból ismerhetjük meg a cég-, illetve termék- és márkaneveknek a gazdasági életben játszott szerepét. A második rész módszertani jellegű, és azt a kérdést járja körbe, hogyan érdemes a cégnévadást vizsgálni, illetve milyen elméleti háttér alapján tipizálhatjuk a kis- és középvállalkozások, valamint a nagyvállalatok neveit. A harmadik rész gyakorlati szempontokat érvényesít, és arra a kérdésre keresi a választ, milyen ismertetőjegyek alapján minősíthető egy cég- vagy terméknév sikeresnek. Az utolsó részben közölt hozzászólások a további kutatások irányát jelölik ki, és olyan speciális névadási eseteket mutatnak be, mint például a vonatok vagy a települések elnevezései mint „márkanevek”.

A szerkesztők a kötet bevezetőjében (7–23) azt hangsúlyozzák, hogy ebben a témakörben mutatható meg igazán a névtan gyakorlati haszna, hiszen a cikkek egy része annak a gazdasági szempontú kérdésfelvetésnek jár utána, hogy hogyan hat ki – számadatokban és tőkeszázalékokban is mérhető formában – a cégnév és a terméknév a fogyasztásra, az eladásra és a céghez, termékhez kapcsolódó reklámtevékenységre. Több cikk is foglalkozik az egyes cég- és márkanevek névtörténeti elemzésével, ezekből pedig nemcsak az derül ki, hogy milyen szoros kapcsolat van a cégnév és a cég által forgalmazott terméknevek között, hanem az is, hogy a névtani elemzések nagyon sok esetben konkrét segítséget is adhatnak a névválasztáshoz.

A kötet első tanulmányában ANDREAS LÖTSCHER (25–56) azt a kérdést veti fel, hogy a terméknevek besorolhatóak-e az apellatívumok közé. A kérdést két szempontból közelíti meg. 1. A terméknevek többrétegűek, hiszen egy konkrét tárgyra utalnak, ugyanakkor egy köznevet is helyettesíthetnek. Például a német *Tempo* egyszerre funkcionál márkanévként és a papírzsebkendő mint köznév helyettesítőjeként is. 2. A terméknév egyedi név is, amely formáját tekintve tulajdonnév, de egyre gyakrabban hordoz köznévi jelentést is (pl. *Rittersport*).

Az elméleti tanulmányok közé tartozik JORGEN SCHACK írása is (57–72). A tanulmány központi kérdése az, hogy fogalomnak tekinthetőek-e a terméknevek, s ha igen, akkor e fogalmak képzéséhez milyen nyelvi stratégiák kapcsolhatóak, illetve hogyan juthat

érvényre az egyedi névadás az aktuális törvényi szabályozások figyelembevételével. Ahhoz, hogy egy terméknév vagy egy márkanév fogalommá váljon, a következő kritériumoknak kell megfelelnie: motiváltság, transzparencia, lexikalizálhatóság, produktivitás és kreativitás.

BENOÎT LEBLANC a gazdasági jog világába kalauzolja az olvasót (73–90). A szerző áttekinti a védett márkák neveinek megformálási stratégiáit, és kidolgoz egy olyan módszertant, amelynek a segítségével meg lehet állapítani, mikor van szó márkanévhamisításról, mely esetben áll fenn a márkanév jogtalan eltulajdonítása, illetve hol van a határ a védett márkanév és az újonnan bejegyzett márkanév közötti hasonlóság és a márkanév-plagizálás között.

A gyakorlati vizsgálódások ERHARD LICK és HOLGER WOCHELE tanulmányával (91–113) kezdődnek. A szerzők a *McDonald's,* a *Burger King* és a *Kentucky Fried Chicken* menüválasztékának megnevezéseit vizsgálják morfológiai, szintaktikai és szemantikai szempontok alapján. A vizsgálat apropóját az adja, hogy Quebecben a felsorolt gyorséttermek kínálatát le kell ugyan fordítani franciára, és kerülni illik az angol kifejezéseket, az étlapokon mégis egyöntetűen visszaköszön a „globalizált" szókincs: *cheeseburger, hamburger* stb.

VINCZE LÁSZLÓ „Ungarische Produktnamen" [Magyar terméknevek] című írásának (115–47) elméleti bevezetésében a terméknév fogalma körül kialakult kérdést tisztázza, illetve felsorolja a „jó" és a „rossz" márkanév/terméknév kritériumait. A felsorakoztatott magyar termékneveken (pl. *Sió, Túró Rudi*) keresztül világossá válik, hogy a döntő kritérium a vevőre, a fogyasztóra gyakorolt hatás, mind szemantikai, mind pragmatikai szempontból.

MARIE RIEGER vizsgálata pragmatikai szempontok alkalmazásával azt bizonyítja, mennyivel eladhatóbbak az élelmiszeripari termékek, ha már a márkanév közvetlen kapcsolatot teremt az olasz konyhával (149–75). Ezt az asszociációt elsődlegesen olyan névadási mintázatok hozzák létre, amelyeknek nyelvi elemei az olasz minőséget és a hamisítatlan olasz ízek világát idézik fel.

A kötet egyetlen francia nyelvű írása, MARCIENNE MARTIN tanulmánya a pragmatikai szempontot kiegészíti a névadás társadalmi gyakorlatának aspektusával (177–94). E két megközelítési módot – ahogyan a tanulmány is meggyőzően bizonyítja – végeredményben a nyelvi klisék és a sztereotípiák kapcsolják össze. A cikk azt vizsgálja, hogy a vásárlókban, a megrendelőkben milyen asszociációkat váltanak ki az egyes cég- és terméknevek, illetve milyen kapcsolat van a márkanév és a mögötte rejlő, felidézett tartalmak között. Ez utóbbi szempontból a márkanevek „poétikai" funkciója sem elhanyagolható, hiszen döntő befolyást gyakorolhat az eladásra a cég- és a terméknév hangzásvilága, a szlogenek rímszerkezete, de – mint a szerző tanácsolja – annak sem árt utánanézni, hogy az egyes nyelvekben mit jelentenek a márkanévül választott szavak és kifejezések.

ANTONIA MONTES FERNÁNDEZ írása a luxustermékeket gyártó konszernek névadási gyakorlatát tárgyalja (196–220). Először tisztázza a *branding* szakszó jelentését: a márkát beleégetni, bevinni a köztudatba. A szerző jóvoltából híres parfümmárkák névadási történeteibe pillanthatunk be (pl. *L'Oréal, LVMH, Estée Lauder*), közben pedig megismerhetjük a márkaépítés (a „márkázás") legfontosabb kommunikációs stratégiáit is.

A kötetben neves névkutatók is állást foglalnak a márkakommunikáció kérdéseiben. ELKE RONNEBERGER-SIBOLD (221–50) tanulmánya például a német nyelvterületen legismertebbnek és legsikeresebbnek számító élelmiszeripari termékek megjelölését elemzi a gazdasági és a kulturális, illetve a nyelvi változások tükrében. A tanulmány érdekessége,

hogy egy nyelvi kritériumrendszer segítségével határozza meg azokat a váltópontokat, amikor egy termék vagy egy teljes termékcsalád nevét kell megváltoztatni a piaci trendeknek és a vásárlói igényeknek megfelelően.

ANDREAS TEUTSCH tanulmánya az első olvasásra talán meglepő „Trademarks as Indicators of the Zeitgeist" [A márkanevek mint a korszellem jelölői] címet viseli, és a márkanevek szociolingvisztikai-szociokulturális jelentőségével foglalkozik (251–75). A szerző a német nemzeti márkaregiszterbe besorolt termékek neveit elemzi a nyelvi kreativitás stratégiái szempontjából, és arra a kérdésre keresi a választ, hogy a korszellem, a divat és egyéb társadalmi változások hogyan hatnak a márkanévadásra.

A szerkesztőként is közreműködő ANTJE ZILG szintén az élelmiszermárkák nevében jellemzően felfedezhető nyelvi stratégiákkal foglalkozik, elsősorban a szóalkotás szempontjából (277–5). Összesen 950 „toplistás" olasz élelmiszeripari terméknevet bontott alkotóelemeire, s ennek segítségével állapította meg, hogy milyen erős a közvetlen összefüggés a terméknév és a termék ismerete között a törzsvásárlók körében. A legkedveltebb termékek esetében a márkanév egy részének felismerése is elegendő volt a termék helyes besorolásához. Ez nyilvánvaló bizonyíték a reklámkommunikációnak a fogyasztási szokásainkra gyakorolt hatására.

A kötet következő, angol nyelvű tanulmánya is csatlakozik ehhez a megállapításhoz. LAUREL SUTTON (299–310) egy globális és multifunkcionális márkanév nyomába eredt: azt derítette fel, hogyan született meg a *Kijiji* mint vállalkozás- és domainnév, amely szuahéli nyelven eredetileg 'falu'-t jelent. A vállalkozás egy internetes apróhirdetésoldal, „virtuális bolhapiac", amely a világhálón keresztül bármikor és bárki által elérhető. A komplex névadási folyamat vizsgálata rámutatott, hogy a vállalkozásnév kiejtése által kiváltott asszociációk sokkal fontosabbak, mint a szó eredeti jelentése. A *Kijiji* névről az adatközlők úgy vélték, hogy barátságos, fiatalos és „minden nyelven" jó hangzású.

JULIA KUHN vizsgálata is egy vállalkozás sajátságos névadási stratégiáira fókuszál (311–29). A középpontban a tulajdonos nevének cégnévben vagy márkanévben való megjelenítése áll. Ha a tulajdonos neve nem is jelenik meg konkrétan a cégnévben, akkor is lényeges diszkurzív imázsképző elemről van szó. Ezt a stratégiát a szerző a Fiat autógyár példáján keresztül szemlélteti. Miután megváltozott a tulajdonos neve, és először áll a cég élén nem az Agnelli családból származó vezető, a cég marketing- és reklámszakemberei minden eszközt bevettek, hogy őt is családtagként pozícionálják.

FIORENZA FISCHER tanulmánya is a vállalkozásnevekkel, a fúzióra lépő vállalatok nevének megváltozásával foglalkozik (331–50). Megállapítása szerint egyértelmű névválasztási stratégia, hogy a fúzió típusa is kifejeződjön az új névben. Emellett a példaanyag azt is megmutatta, hogy a név a tulajdonosi struktúrát is tükrözi.

A vállalatok névadásában az is meghatározó stratégia, hogy a gyártott termék típusa vagy a szolgáltatás formája is bekerül a választott tulajdonnévbe. Ezt a névadási stratégiát járja körül PAULA SJÖBLOM (351–80). A szerző finn nyelvű példái (bevásárlóközpontok névanyaga, valamint Turku környéki ipari telepek névanyaga) alapján arra a következtetésre jut, hogy a legjobb az ún. multimodális névtípus, amelyben könnyen megjegyezhető vizuális és verbális elemek ötvöződnek. Ez megnöveli a név által kiváltott pozitív hatást, ami hamarosan a bevétel emelkedését is eredményezheti.

A kötet utolsó négy tanulmánya a névadás speciális eseteit és formáit tárgyalja. BERTIE NEETHLING írása (381–96) arra világít rá, hogy egyes földrajzi térségekben és nyelvi közösségekben az új cégnév, az új vállalatnév a politikai és a gazdasági változás

egyik legfontosabb jelzője is egyben. Dél-Afrikában például az új erőviszonyokat az is jelzi, hogy milyen nyelven választják meg a cégnevet. Ha a fekete beszélőközösségek tagjai jelentik a megcélzott vásárlói közönséget, akkor a névadásban is követik a számukra fontos nyelvi szokásokat (pl. a nyelvi játékosság érvényesülése a cégnévben).

IRINA KRYUKOVA szerint a modern orosz nyelvben a divatkövetés jele, ha például a cégnevek, a márka- és a terméknevek angol nyelvű elemeket is tartalmaznak (397–410). A szerző a változásokat az 1980-as évektől napjainkig követve arra a következtetésre jut, hogy az anglicizmusok demonstratív erővel bírnak, és teljesen átformálták a hagyományos névadási szokásokat az orosz üzleti életben.

CHRISTIAN WEYERS (411–41) is arra keresi a választ, hogy a névadás változásai milyen hatással vannak a mindennapi életre. Nyelvi szempontból az is érdekli, hogy a csak német nyelvterületen ismert és a nemzetközi útvonalakon is közlekedő vonatok neve hogyan illeszkedik a nyelvi rendszerbe, van-e egyáltalán a névadóknak ilyen jellegű törekvésük. E névadási területet is egyre inkább birtokba veszik a nemzetközi szavak és a közismert hely- vagy személynevek; ezek fordulnak elő leggyakrabban a vonatok elnevezéseiben.

JOAN TORT-DONADA záró tanulmánya (443–64) a városok és a városrészek elnevezéseinek különleges eseteivel, illetve ezek turisztikai szempontú megítélésével foglalkozik. A tengerparti, barcelonai és környéki városrészek, valamint a közeli kistelepülések neveinek vonzónak kell lenniük a vásárlóerővel rendelkező külföldiek számára. Ezért az új helynevek megpróbálják ugyan megőrizni a „spanyolos" hangzásvilágot és eredetiséget, de valójában már ismert és kedvelt üdülőnevek adaptációjáról van szó esetükben.

A bemutatott tanulmányokban számos példán keresztül ismerhetjük meg a márkázás kontextusait, a cégek névadási formáin át egészen a településnevek vagy a vonatnevek névadási stratégiáin át. Valamennyi tanulmány azt bizonyítja, hogy a név, legyen az egy termék neve, egy szolgáltatást nyújtó cég neve vagy egy közismert márkanév, nemcsak jellemzi, hanem egyedi formában is azonosíthatóvá teszi a terméket vagy szolgáltatást. A cég-, termék- és márkanevek egyre gyakrabban köznevesülnek (pl. *Maggi*-t teszünk a levesbe), másrészt közhasználatúvá válnak (pl. az *Obi*-ban vásárolunk építőanyagot). E nyelvi folyamatok a gazdasági élet mutatóivá is válnak, hiszen a sikeres márkanév sikeres terméket takar, az üzletnév minőséget hordoz. E felvetések miatt is fontos, hogy ne csak az üzleti kommunikáció, hanem a névtan vizsgálati módszereivel is foglalkozzunk velük.

KEGYES ERIKA

NOMINA 33. (2010)
Szerkesztő: MARGARET SCOTT
Society for Name Studies in Britain and Ireland, Lavenham, Suffolk. 208 lap

A Nomina című folyóirat 33., 2010-ben összeállított és 2012-ben megjelent száma kilenc tanulmányt, egy konferenciabeszámolót, négy könyvismertetést és a 2009-es év brit és ír vonatkozású névtani munkáinak bibliográfiáját tartalmazza.

Tanulmányok. – SHAUN TYAS a középkor szellemi és kulturális hagyatékára építő, de a középkor utáni időszakban keletkezett brit és ír intézmény- és márkaneveket mutatja be, tíz csoportot különítve el (5–25): az üzlet cégéréről történő; fegyverekről, fegyverzetről való; régi épületekben található üzletek megjelölésében a középkor angol nyelvének imitálására a *Ye Olde* (= *the old* 'a régi') kifejezést tartalmazó; a középkor világi és egyházi történeti személyiségeinek emléket állító; Artúr királyra és a kerekasztal lovagjaira, illetve középkori vagy a korszakról szóló irodalmi művekben előforduló személyekre utaló; a vikingekre és más középkori etnikumokra vonatkozó; középkori eseményekről történő; valamint középkori nevükön említett helyekről való megnevezések.

CAROLE HOUGH az általa összegyűjtött és függelék formájában közreadott helynevek történeti formáinak ismeretében úgy látja, hogy a *Maid(en)well* (< óangol *mægden* 'hajadon, szűz' + *wella* 'kút, forrás') névtípus nem fiatal lányok egykori találkozóhelyére utal – mint ez a szakirodalomban felmerült –, hanem a korban Szűz Mária oltalmába ajánlott helyeket jelöl (30–44). A szerző azzal érvel, hogy a kérdéses névalakok belsejében a jelző teljes, két szótagos formája után jelentkező *-e* esetrag nem az óangol többes számú birtokos esetet jelölő toldaléknak a középangol származéka – mint ezt eddig vélték a kutatók –, hanem valójában a nőnemű főnevek egyes számú birtokos esetének jelölője. Ez azzal a jelenséggel áll összefüggésben, hogy a nyelvtani nemét tekintve eredetileg semleges óangol *mægden* 'hajadon, szűz' főnév Szűz Máriára való rendszeres alkalmazása következtében ebben a funkciójában személynévként kezdett viselkedni, és nyelvtani nemét felülírta a természetes nem.

ALAN G. CROSBY 19. és 20. századi dél-lancashire-i nem hivatalos, népi helyneveket vizsgál (45–64), melyeknek a következő altípusait különbözteti meg: a denotátum topográfiai helyzetére nyelvjárási kifejezéssel utaló helynevek, majorságok és kisbirtokok esetében az egykori birtokos vagy bérlő családra mutató megnevezések, korabeli jelentős történeti eseményekre vonatkozó földrajzi nevek; de szól még a nyelvjárási kifejezéssel alkotott újabb keletű toponimákról is. A terület nem hivatalos helyneveinek lehetséges forrásai között az 1840-es években készült részletes térképi felmérés névanyagát, a helybeliek mindennapi szóbeli kommunikációját, valamint az egykori bányászok önéletrajzait említi meg a szerző. CROSBY kiemeli, hogy a környék személynévből keletkezett népi helyneveiben a névadó személy hivatalos neve helyett inkább annak beceneve jelenik meg, illetve a területen élő lakosság egyes valós vagy vélt tulajdonságai (pl. nemzetisége, erényei és hibái) is gyakran szolgálnak a nem hivatalos névadás alapjául.

ALLAN G. JAMES a kelta időkben keletkezett, a *Leven* víznév családjába tartozó folyóneveket, valamint a *Lyme, Lyne, Lynher* típusú víz- és területnevek egy csoportját a proto-indoeurópai **(s)lei* 'csúszó, sikló', 'sima, egyenletes' tő származékának tartja (65–85). A kérdéses tőből alkotott víznevek jellemzően olyan folyókat jelölnek, amelyek, legalábbis torkolatuk közelében, viszonylag egyenes vonalban, gyors folyással, alföldi, sík területen haladnak át; a tőből származó területnevek pedig sík terepalakulatra utalnak. A korábbi vélemények egyébként a kérdéses helyneveket az indoeurópai **lei-* 'folyik', illetve **$h_1$elem* 'szilfa' szavakra vezették vissza.

DIANA WHALEY a *Scarborough* településnév eredetéről vallott nézeteket pontosítja (87–100). Véleménye szerint a helységnév izlandi származtatása, azaz az óészaki *Skarði* férfinév egyes szám birtokos esetének és az óangol *burh* (esetleg a vele etimológiailag rokon óészaki *borg*) 'erődítmény' főnévnek az összetételeként való magyarázata, bár a „Kormáks saga" megfelelő története alapján általánosan elfogadott, valójában kevéssé

meggyőző. A szerző a helységnevet az óangol *(sēo) scearde burh* 'megrongálódott erődítmény' kifejezésből származtatja, melynek motivációjául egy, a település közelében található, kimagasló hegyfokon álló, a névadás korában már romos állapotú egykori római jelzőőrhely szolgálhatott. Az azonos utótagú *Flamborough* településnév esetében hasonlóképpen a helyrajzi magyarázatot részesíti előnyben az előtagnak az óészaki *Fleinn* férfinévből való eredeztetése ellenében: az óangol *flān* 'nyíl' szóra vezeti vissza, és a helység közelében található nyílhegy formájú mészkő hegyfokkal hozza összefüggésbe.

BÖLCSKEI ANDREA az angol településnevek differenciáló jelzőinek lehetséges szemantikai kategóriáit és keletkezésük körülményeit azonosítja, EILERT EKWALL ismert etimológiai szótárának (DEPN.) adatait használva fel az elemzés során (101–20). A vizsgálat elméleti hátteréül a kognitív nyelvészet szempontrendszere és a HOFFMANN ISTVÁN által kidolgozott helynévelemzési modell funkcionális-szemantikai egysége szolgál. A szerző az azonos nevű településeknek a megismerés során való elkülönítését látja nyelvi szinten manifesztálódni a megfelelő helységnevek megkülönböztető jelzőkkel való ellátásában. Az írás huszonöt, a TELEPÜLÉS fogalmát alkotó és a differenciáló jelzők által előtérbe állított kognitív tartományt különít el, valamint illusztratív névanyagon keresztül bemutatja ezek lehetséges nyelvi megvalósulásait. A megkülönböztető jelzők az angol helységneveket tartalmazó dokumentumokban a 7. századtól jelentkeznek, a legtöbb differenciált névalak első írásbeli megjelenése a 13. és 14. századból való.

KEITH BRIGGS eszmetörténeti oldalról kísérli meg a *Maidenburgh* és *Maidenbower* helynevek lehetséges motivációjának felderítését (121–8). A szerző arra hívja fel a figyelmet, hogy a névadás terén a hajadonok összefüggésbe hozatala különféle sziklákkal már az antikvitás időszakában elterjedt volt (vö. a *Parthenon* 'a szűz [Athéné] háza' típusú helyneveket), s bibliai vonatkozásai miatt a középkorban is népszerű motívum maradt (pl. a középkori teológia értelmezése szerint a Vulgata-beli Lukács evangéliuma 10. fejezet 38. versében szereplő *castellum* Szűz Mária méhét szimbolizálja). Így a jellemzően fellegvár jellegű denotátumot jelölő *Maidenburgh* 'a szűz vára' helynév – utolsó mássalhangzóját szabály szerint elveszítve – *Maidenbower* 'a szűz hálószobája' formában értelmeződhetett újra, a klasszikus és a középkori gondolatok ötvöződésének eredményeként.

RICHARD COX a Hebridák skót gael névanyagának óészaki kölcsönneveit vizsgálja, különös tekintettel azok időrendi vonatkozásaira (129–38). A 800 és 1266 között a skót gael nyelvbe került óészaki eredetű helynevek egyes nyelvi sajátosságai alapján a névréteg relatív kronológiájára vonatkozó következtetések vonhatók le: a Hebridák északnyugati peremén jelentkező, szintaktikai tekintetben sajátos névformák, melyekben a földrajzi köznévi névösszetevő megelőzi a sajátosságot kifejező névösszetevőt, jellemzően későbbiek, mint az alkotóelemek fordított sorrendjét mutató névalakok. Ezzel szemben a tisztán óészaki elemekből építkező helynevek régebbiek, mint azok, melyek az óészakiban keletkeztek ugyan, ám a nyelvi kölcsönhatás eredményeként gael kölcsönszavakat is tartalmaznak.

RICHARD COATES az „English Place-Name Survey" ['angol helynévi felmérés'] megyei köteteinek anyagát, illetve internetes adatokat felhasználva a középkori, fallal körülvett városok és körbekerített építmények (pl. apátságok, várak) „rejtett" kapuinak megnevezéseit, közös jellemzőit mutatja be (139–68). A szerző véleménye szerint a *Blind Gate* 'rejtett kapu' és *Dern Gate* 'titkos kapu' típusú neveket a középkori angliai városok egymást metsző, észak-dél és nyugat-kelet irányú főutcáinak kereszteződésében lévő fő- vagy piactérről nem vagy nehezen látható, a főútvonalakról el nem érhető, jellemzően az

északi vagy keleti (tehát a nap jelentős részében árnyékos) oldalra eső, gyakran a lakosság alapvető élelmiszer-ellátását biztosító városkapuk megnevezésére használták, nyelvjárási megosztásban (a *Blind Gate* a [dél]nyugat-angliai és az ír, a *Dern Gate* a kelet-angliai területeken volt használatos). Az épületek esetében viszont e nevek inkább magánhasználatra szánt, utólag épített 'titkos kapu'-kat azonosítottak.

Beszámoló. – A kötet rövid beszámolót tesz közzé az SNSBI 19. tudományos konferenciájáról (Carmarthen, 2010. március 12–15.) (169–71).

Recenziók. – A rovat bemutat egy, a kereskedelemben és az iparban jelentkező nevek múltjával és jelenével foglalkozó és egy, bizonyos skandináv helynévtípusok, helynévi alkotóelemek és személynevek földrajzi megoszlását tárgyaló többnyelvű konferenciakötetet; továbbá szó esik az angolszász korszak növényneveit felmérő vállalkozás kapcsán rendezett második konferencia előadásait közreadó, valamint a történeti helynevek kutatásában jeleskedő, 2009-ben elhunyt Margaret Gelling tiszteletére készített írásokat közlő tanulmánygyűjteményekről (173–91).

Bibliográfia. – A kötet a 2009-ben megjelent, Nagy-Britannia és Írország tulajdonneveivel (is) foglalkozó, főként angol, kisebb részben ír, német és svéd nyelvű történelmi, filológiai, névtani (az utóbbin belül forrásanyagot megjelentető, módszertani kérdéseket tárgyaló, személy-, hely- és középkori írói neveket feldolgozó) kiadványok, tanulmányok, recenziók CAROLE HOUGH által összeállított bibliográfiájával zárul (193–208).

BÖLCSKEI ANDREA

NAMENKUNDLICHE INFORMATIONEN 99–100. (2011)
Szerkesztők: KARLHEINZ HENGST – DIETLIND KREMER
Leipziger Universitätsverlag, Leipzig, 2011. 543 lap

A folyóirat 2011. évi 99–100. száma a megszokott szerkesztésben, egy kötetben jelent meg, és az interneten is elérhető (http://www.namenkundliche-informationen.de).

Tanulmányok. – A kötet első két tanulmánya terminológiai kérdésekkel foglalkozik. ADAM SIWIEC a kereskedelmi nevek elemzési és rendszerezési kérdéseinek kapcsán olyan terminusok jelentését, használati értékét ismerteti lengyel példák alapján, mint a magyarban nemigen használatos *krematonima, ergonima* vagy *temonima* (15–30). NATALJA VASZILJEVNA a névtani terminológia rendszerezésének kétféle lehetőségét vázolja fel: a lexikai (az egyes terminusokra fókuszáló) és a lexikográfiai (a szakszótárakra mint a szaktudás reprezentációs modelljeire támaszkodó) irányzatot (31–46). A kettő közül az utóbbi a fontosabb, mert az a terminusok közötti szisztematikus kapcsolatokat is figyelembe veszi. A szerző szól továbbá az ún. „terminológiai térképekről", amelyek segítségével két vagy több terminusrendszer is problémamentesen rendezhető.

ANGELIKA BERGIEN a metaforikusan használt tulajdonnevek kulturális dimenzióiról ír (47–58). Ezek akkor aktiválódnak, amikor egy helyileg ismert személyt vagy helyet valamilyen szempontból egy globálisan ismert személlyel vagy hellyel azonosítunk. ROSA KOHLHEIM a kötetbeli első tanulmányában szintén a metaforikus névhasználattal

foglalkozik: Auguszta szász–coburg–saalfeldi hercegné 1821–1822-ben és 1823–1824-ben írt itáliai útinaplója alapján, példákkal bőségesen illusztrálva mutatja be a helynévi névátvitelek magyarázó, értékelő és felidéző funkcióit (83–96). Második tanulmányában az 1581–1589 és 1601–1608 közötti nürnbergi személynévanyag vizsgálata alapján cáfolja, hogy az ótestamentumi eredetű keresztnevek a reformáció után azonnal sokkal népszerűbbek lettek a protestánsok körében, mint a katolikusoknál (113–22). E neveknek a protestáns körökben eddig feltételezett népszerűségét a *Susanna* név kivételével a szerző nem tudja megerősíteni. Csak a késő 17. századtól kezdve tapasztalható nagyobb felekezeti különbség a névadásban.

VOLKER KOHLHEIM abból a feltételezésből indul ki, hogy az írói névválasztás nagyrészt tudat alatti motívumok eredménye, ezért az írói névadás vizsgálatához pszichoanalitikus módszerekre is szükség van (97–112). Állítását egy esettanulmánnyal támasztja alá: Jean Paul Richter „Titán" című regényének helyszíne, a Lago Maggiore-beli *Isola Bella* az író számára az *Isabella* női névvel áll szoros kapcsolatban. ASSZEM AKSOLAKOVA amellett érvel cikkében, hogy Kazahsztán egykori fővárosának *Almati* és *Alma-Ata* névvariációi közül jogi és helyesírási érvek alapján az előbbi a helyes és követendő (59–70). HORST NAUMANN írása a Lipcsei Egyetem Germanisztikai Intézetében 1951 óta folyó névtani kutatások történetét tekinti át röviden (71–82).

VARGA JÓZSEFNÉ HORVÁTH MÁRIA a Rábaköz német eredetű családneveit vizsgálja 26 falu 18. század eleji adóösszeírásai alapján (123–44). Megállapítja, hogy egyrészt az összes családnév száma is folyamatosan növekszik, másrészt ezeken belül az idegen eredetű (német, szláv, egyéb) nevek aránya is egyre emelkedik. A német eredetű lakosság katolikus területekről (Ausztriából, Stájerországból, Bajorországból) érkezett; ez tükröződik a családneveiken is, melyek zömükben az észak-német területeken idegen *-er* végűek közül kerülnek ki: *Bominger, Klauser, Mandler, Tischler* stb.

THADDÄUS STEINER hegynevekkel foglalkozó tanulmányában a leggyakoribb alapszók bemutatása után három szempont alapján csoportosítja a neveket: a ház és berendezése, az ember és testrészei, állatok (145–52). Példái az Alpokból (Ausztriából, Svájcból és Németországból), illetve elvétve más hegységekből (pl. a Pireneusokból) származnak.

ACHIM FUCHS az *Eisfeld* nevű helyeket veszi górcső alá (153–72). Megállapítja, hogy az ilyen nevű helyek általában települések közelében (sőt korunkban már a településeken belül) találhatóak, valamilyen víz partján, és mezőgazdasági művelésre – legalábbis manapság – csak korlátozottan vagy egyáltalán nem alkalmasak. A nyelvjárási alakokból arra lehet következtetni, hogy a név az ófelnémet 'eledel, takarmány' szóból eredhet. HARALD BICHLMEIER és ANDREAS OPFERMANN cikke az *Unstrut* folyónév eddigi etimológiáit elvetve amellett foglal állást, hogy a név alapja 'a folyó, amelynek partján mocsaras terület, csalit található' jelentésű összetétel lehet (173–204).

SUSANNE BAUDISCH ERNST EICHLERnek és HANS WALTHERnek az „Ó-Lipcse és a lipcsei vidék" című művéhez, illetve az abban található, nemesi székhelyeket felsoroló listához fűz megjegyzéseket, magát a listát is módosítva kissé (205–10). Szintén a középkori nemesi székhelyek nevét vizsgálja KARLHEINZ HENGST: arra a következtetésre jut, hogy a középkori helynevek helytálló etimológiáihoz feltétlenül szükség van az egyes tudományterületek szakértőinek együttműködésére (211–30). Ugyanő GÜNTER WETZELlel közös írásában igazol egy 1970-es évekbeli feltevést, amely szerint az ún. „nienburgi töredék" (12. század) elején olvasható *Lighinici, Zrale* és *Crocovva* helyek Szászország területén találhatóak, és egy hosszabb út egy-egy állomását jelölhették (231–60).

JÜRGEN UDOLPH a *Magdeburg* helynévről szóló tanulmányában amellett érvel, hogy a név előtagja nem a német 'lány, fiatal nő' vagy az óangol 'kamilla' szóval áll kapcsolatban, hanem a germán 'nagy' tővel (261–76). Szintén eddig elfogadott helynévetimológiákat cáfol WALTER WENZEL, aki szerint az eddig német eredetűnek vélt *Oppach,* az óeurópainak tartott *Regis* és a szláv eredetűnek feltételezett *Stöbnitz* helynevek szláv eredetűek, s az utóbbi névhez is új magyarázatot javasol (277–84). A szerző másik tanulmányában II. Henrik német-római császár 1005-ös hadjáratának egyik táborával foglalkozik, és régészeti leletek, a régebbi szláv településnév, valamint az arra a régióra jellemző, a korábbi lakosságra emlékeztető későbbi családnevek alapján azt a következtetést vonja le, hogy a keresett táborhely, *Nice* provincia a Neiße bal partján, Forst környékén lehetett (285–98).

A kötet tanulmányokat tartalmazó része HEINZ-DIETER POHL két írásával zárul. Az elsőben a szerző Karintia és Kelet-Tirol szláv, illetve szlovén eredetű helyneveinek kronológiai kérdéseit feszegeti, s arra keresi a választ, hogy milyen azok viszonya a freisingi nyelvemlékek 8–9. századi nyelvéhez (299–322). A második tanulmányban a Karintiában 164 településen felállítandó német–szlovén kétnyelvű helységnévtáblák kapcsán az érintett településnevekre vonatkozó tipológiai megjegyzések mellett azok etimológiáját is közli (323–54).

Recenziók, új kiadványok. – A rovatban cseh, lengyel, magyar, német, osztrák és svéd kiadványokat ismertetnek (357–505). A magyar kiadású műveket, a Helynévtörténeti Tanulmányok 1. kötetét (446–51) és TAKÁCS JUDIT „Keresztnevek jelentésváltozásai" című munkáját (487–9) SCHWING JÓZSEF mutatja be.

Közlemények, méltatások. – A rovat névtani témájú rendezvények beszámolóit, szervezeti híreket, illetve köszöntőket és megemlékezéseket tartalmaz (509–43). Beszámolnak egy szimpóziumról, amelyen azt vitatták meg, hogyan lehet beágyazni a határneveket a nagytájak kultúrtájelemeket tartalmazó digitális ingatlan-nyilvántartásaiba (Lipcse, 2010); a „Város és nevei" című, a Gesellschaft für Namenkunde 20. fennállásának alkalmából rendezett ünnepi beszélgetésről (Lipcse, 2010); valamint a 24. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusról (Barcelona, 2011); illetve röviden ismertetik az ICOS szervezetét. A lapban Rudolf Fischert 100., Hans Walthert 90. és Liljána Dimitrova-Todorovát 65. születésnapján köszöntik, továbbá végső búcsút vesznek Wolfgang P. Schmidtől (1929–2010), Vincze Lászlótól úgy is mint a Namenkundliche Informationen magyar levelezőjétől (1949–2011) (517–9), valamint Peter von Polenztől (1928–2011). A kötetet a közreműködő szerzők elérhetőségének listája zárja (541–3).

KOZMA JUDIT

RIVISTA ITALIANA DI ONOMASTICA 18. (2012)
Főszerkesztő: ENZO CAFFARELLI
Società Editrice Romana, Róma. 870 lap (1. 434 lap, 2. 436 lap)

A RIOn. közel 900 oldalas 2012. évi tartalmát a fontosabb rovatokat sorra véve ismertetjük az alábbiakban.

1. Tanulmányok és vitacikkek. – Az összesen húsz (egy kivételével olasz nyelvű) tanulmány közül hét helynevekkel, kilenc személynevekkel, négy pedig a köznevesülés különböző aspektusaival foglalkozik. Ebben az évfolyamban az első kötetben többnyire helynévtani, a másodikban pedig túlnyomórészt személynevekkel foglalkozó tanulmányok kaptak helyet.

A helynevekkel foglalkozó tanulmányok között W. SCHWEICKARD a régebben élő *Chersego/Cherzego* 'Hercegovina' megnevezést elemzi (13–8). E. BLASCO FERRER a (több jelentésű) paleoszárd **doni* és a paleobaszk *doni/toni* tövek összefüggéseit a „morfológiai rekonstrukció" módszereivel vizsgálva jut el e két ősi nyelv kapcsolatának bizonyításához (19–46). G. BORGHI az eddig ismeretlen etimológiájú *Matélica* helynév keltagall eredetére mutat rá (47–56). M. LENCI a *Lepanto* helynévvel alkotott olasz és spanyol utca- és térneveket gyűjtötte össze, kimutatva, hogy ezek tükrében e híres tengeri csata emléke a spanyol nemzeti emlékezetben sokkal élénkebben él, mint az olaszban (112–22). C. FALLUOMINI kiegészítéseket tesz F. TOSOnak egy korábbi, a ligúriai longobárd eredetű helyneveket tárgyaló tanulmányához (130–42). Az évfolyam egyetlen idegen nyelven (franciául) írott és francia témát feldolgozó, térképekkel is illusztrált tanulmányában P. H. BILLY az antik Gallia helyneveit elemzi, a pre-indoeurópai nyelvektől a germánokig (505–40). A. PARENTI az *Orbatello* nevű, firenzei asszonyokat befogadó középkori intézmény nevéről mutatja ki, hogy egy elfeledett helynévvel áll kapcsolatban (574–9).

A személynevekről szóló tanulmányok között F. TOSO a Genovában rendkívül népszerű Keresztelő (Szent) János olasz nevéből *(Giovanni Battista)* alakult, a genovaiakra gúnynévként alkalmazott *Baciccia* megnevezés történetét, variánsait, a világban való elterjedtségét elemzi (75–88). G. ALZONA néhány ritka családnév (pl. *Daneri*) megfejtését kísérli meg (123–7). L. TERRUSI az irodalmi művekben felbukkanó „elhallgatott személynevek" kérdéskörét összekapcsolja névtani terminológiai kategorizálási kérdésekkel (143–55): három altípusukat javaslata szerint különböző terminusokkal kellene megnevezni, mivel különböző írói stratégiákat testesítenek meg. R. RANDACCIO a *Rothschild* családnév 19. századi olasz változatait (*Rodschild, Roncilli, Roscilde* stb.) elemzi (467–74). O. LURATI olyan lombard és ticinói, eddig többnyire ismeretlen etimológiájú helyneveket (és belőlük származó családneveket) sorol fel, amelyekben a hegyi térformák tükröződnek (475–80). A. ROSSEBASTIANO a családnévként is megjelenő piemonti ételnevekről értekezik, kiemelve azt, hogy a szót illetően (pl. *lasagne*) a családnévi adat gyakran korábbi, mint a szövegekben kimutatható első köznévi előfordulás (481–503). M. TASSO és G. U. CARAVELLO Észak-Friuli és a vele határos Szlovénia nyolc olaszlakta és két szlovén településén vizsgálta a családnevek megoszlását, gyakoriságát (541–61). R. BRACCHI a Bormio környékén sűrűsödő, ismeretlen etimológiájú *Canclini* családnévről feltételezi, hogy jelentése földrajzi térleírásra (*campo inclinato* 'ferde mező, rét') vezethető vissza (564–71). E. CAFFARELLI a *Baresi* családnév különböző hangsúlyú változatai (*Bàresi,* illetve a sokkal gyakoribb *Barési*) kapcsán foglalja össze korábban már több helyen publikált felvetéseit, miszerint a névviselők Bergamo–Brescia térségében való egyértelmű koncentrációja okán a *Bàresi* ejtésforma lenne a helyes, hiszen e családnév egyértelműen nem a délolasz nagyváros *(Bari → Barése)*, hanem a bergamói Roncobello részét alkotó *Bàresi* falucska nevére megy vissza (580–95).

A köznevesülés különböző aspektusairól a következő tanulmányokban olvashatunk: G. DELIA a Calabria tartományban fekvő *Sibari* helynévből származó *sibarita* 'szibarita' szó köznévi jelentéseinek olasz szótárakban dokumentált jelentéseit, jelentésváltozásait

veszi szemügyre (57–74). M. FRANCHI Alfredo Panzini híres „Dizionario Moderno”-jából (1905–1942) gyűjtötte ki azokat a metaforikus és metonimikus személynévi és helynévi köznevesüléseket, amelyek első előfordulása éppen ebben a szótárban van (89–110). P. D'ACHILLE négy irodalmi mű többszavas címének (pl. Molière: *Il malato immaginario* 'A képzelt beteg') köznevesülését vizsgálja annak a tükrében, hogy bekerültek-e (címszóként vagy kollokációs példaként, átvitt jelentésükben) egynyelvű szótárakba (435–60). W. SCHWEICKARD a készülő „Deonomasticon Italicum” című szótár anyagából közli a *Brougham* és a *Fahrenheit* tulajdonneveken alapuló minta-szócikket. A német professzor 2002–2013 között a Niemeyer Kiadónál adta ki a helynevekből származó olasz köznevek négykötetes szótárát, amelyhez két bibliografikus kötet is készült; a RIOn.-ban most közreadott két szócikk a személynévi köznevesülések tervezett köteteiből való mutatvány (461–6).

Szemle. – A bemutató rovatok most is igen gazdagok: 26 terjedelmesebb könyvrecenzión és 12 további (szintén a szerző nevével is jelzett) tanulmányt recenzáló íráson túl 51 kötet, 32 szótár és 27 névtani folyóirat tartalmával is megismerkedhetnek a RIOn. olvasói.

Rendezvények. – A rovat a 2011 tavasza és 2014 nyara közötti időszakban a világ minden táján már lezajlott, illetve tervezett több tucatnyi névtani eseményről közöl beszámolót vagy előzetest. Kiemeljük, hogy 2014. augusztus 25–29. között Glasgow-ban tartja XXVI. nemzetközi kongresszusát az ICOS. A szervezet aktuális fő feladatait a RIOn. főszerkesztője így foglalta össze: az Onoma című folyóirat felhalmozott késésének ledolgozása, az internetes weboldal feltöltése és gazdagítása, továbbá a terminológiai, illetve a bibliográfiai munkacsoport tevékenységének felgyorsítása, konkrét tartalommal (munkaanyagokkal) való kitöltése (310, 754).

Folyamatban levő munkák. – A rovatban több mint nyolcvan kisebb-nagyobb jelentőségű eseményről, tevékenységről számol be a főszerkesztő. Közérdeklődésre tarthatnak számot a következők: készül a „Deonomasticon Italicum” 4. kötete (312–4); a feminizmus újabb hajtásaként Olaszországban megalakult a (http://toponomasticafemminile.it webhelyen, ill. a Facebookon is jelenlévő) „Toponomastica femminile” nevű csoportosulás, melynek célja annak szorgalmazása, hogy a helyek elnevezését illetően arányosabb legyen a férfiak és nők szerepe (319–20, 760–2).

Névgyakorisági vizsgálatok. – E rovatban F. SESTITO folytatja (337–74) korábban már részben publikált összehasonlító vizsgálatát, melyben az olasz családnévállományban bekövetkezett mozgásokat vizsgálja a 2000–2011 közötti időszakban: itt most további 24 járási székhely (többek között pl. Aosta, Velence, Ancona, Bolzano) leggyakoribb 30 családneve szerepel táblázatban összefoglalva és rövid elemzéssel kísérve. Az adatsorok közül kiemelésre kívánkozik Prato toszkán városé (e hely Olaszországon belül hagyományosan a textilipar fellegvárának volt tekinthető): nyilván a kínai textiláruk és textilipar ide koncentrálódó itáliai jelenléte miatt az első 30 leggyakoribb név között 11, ezen belül az első 8 között 6 kínai név van, olyannyira, hogy – 2000-hez képest a semmiből feljőve – az első és a harmadik helyen is kínai név *(Chen, Hu)* áll. (A vizsgálat első része hasonló helyzetet mutatott Milánóban és Bresciában; az utóbbiban a *Singh* áll az első helyen.) Az összegzés szerint a hagyományos névállomány legnagyobb változásai a nagyvárosokban (elsősorban Milánóban) figyelhetők meg; a közepes nagyságú városokra ugyanakkor jellemző egyfelől bizonyos keveredés a tipikus környékbeli nevekkel (beköltözések), másfelől azonban bizonyos helyek (pl. Siena) megőrzik a régi családnévállományt.

Emellett tovább folytatódik az ötvenes évek óta tartó, délről északra irányuló belső elvándorlás.

Széljegyzetek. – A névadással, névváltoztatással, névhasználattal kapcsolatos kisebb fontosságú hírek, kuriózumok közül említésre méltó az idegen családnevek növekvő arányát mutató statisztikák olasz sajtóvisszhangja (788–92). Érdekes még, hogy a nőkről elnevezett utcák aránya a városokban általában 5% (792–4); továbbá szaporodik azoknak az összetett színárnyalat-megnevezéseknek a száma, amelyekben a determináns tulajdonnév (pl. *Izabella-fehér, Amazonas-zöld,* 797–9, vö. ehhez: http://www.szintan.hu/keret.htm).

Nekrológok. – 2012-ben négy eltávozott névtanos kutatótól búcsúznak a kollégák és a barátok. A római születésű Bruno Porcelli (1932–1912), az olasz irodalom minden korszakával foglalkozó pisai egyetemi tanár az 1990-es évektől kezdett elmélyültebben foglalkozni az irodalmi névadás különböző aspektusaival. Számos funkciót is betöltött, így társelnöke volt az Associazione di Onomastica & Letteratura nevű társaságnak, illetve főszerkesztője az il Nome nel testo című, az irodalmi névadás kérdéskörére koncentráló folyóiratnak (387–91). Vittorio F. Rascher (1931–2012) zürichi tudós munkásságának legfőbb eredménye a ticinói helynévgyűjtemény (Repertorio toponomastico ticinese, 392). Ernst Eichler (1930–2012) lipcsei nyelvészprofesszor, a német szlavista névtan legnagyobb szaktekintélye volt; 1990-ben ő hozta létre a Gesellschaft für Namenkunde elnevezésű társaságot, társszerkesztője volt a HSK-sorozat névtani köteteinek, továbbá több folyóiratnak (így a Namenkundliche Informationennek) és kiadványsorozatnak (pl. Onomastica Slavogermanica) (837–8). Lauro Decarli isztriai dialektológus (1929–2011) a koperi halászok által használt olasz helyneveknek és a koperi olasz bece- és gúnyneveknek szentelt kötetet (332).

A 2011. év (olasz vonatkozású) névtani bibliográfiája. – A több mint harmincoldalas jegyzék ezúttal is tanúskodik a névtani kutatásoknak az olasz nyelvtudományon belüli fontosságáról és népszerűségéről (803–36). Mint már többször korábban is, termékenység tekintetében a felsorolt szerzők közül ENZO CAFFARELLI neve tűnik ki.

2. A folyóirat ismertetett számának magyar vonatkozású részletei. – A szemlerovatban szerepel a VÖRÖS FERENC által szerkesztett „A nyelvföldrajztól a névföldrajzig II. Családnév – helynév – kisebbségek” (2011) című kötet recenziója FÁBIÁN ZSUZSANNA tollából (627–31). Ugyanitt olvasható ismertetés SLÍZ MARIANN „Személynévadás az Anjou-korban” és „Anjou-kori személynévtár (1301–1342)” (2011) című köteteiről (675–7), illetve a Helynévtörténeti Tanulmányok 5–6. számáról (2010–2011) (677–8, ezek is FÁBIÁN ZSUZSANNA munkái). A folyóiratok között szerepel a Névtani Értesítő 33. száma (2011) a tanulmányok angol címének megadásával, rövid bemutató összefoglalóval és a recenzált könyvek, folyóiratok felsorolásával; 693–5). A rendezvények rovatában szerepel a Vörös Ferenc által 2012. június 4-én Sárváron szervezett „Nyelvföldrajztól a névföldrajzig III. Nyelvjárás – néprajz – művelődéstörténet” című konferencia előzetese, az előadások felsorolásával és rövid összefoglalóval (297); továbbá meg van említve a mainzi „Linguistik der Familiennamen” című konferencia (2012. okt. 1–2.) előadójaként SZILÁGYI-KÓSA ANIKÓ „Beiträge zur »Namenmagyarisierung« der deutsche Familiennamen in Ungarn” című előadása (739). – A folyamatban lévő munkák rovatában említik FÁBIÁN ZSUZSANNÁnak egy magyar–olasz tulajdonnévszótár összeállítására vonatkozó tervét (334). – A bibliográfiai rovatokban a következő magyar szerzők szerepelnek munkájukkal: N. FODOR JÁNOS (A Felső-Tisza-vidék késő középkori személyneveinek

szótára, 700), GYÖRFFY ERZSÉBET (Korai ómagyar kori folyóvíznevek, 701), PÓCZOS RITA (Nyelvi érintkezés és a helynévrendszerek kölcsönhatása, 702), RESZEGI KATALIN (Hegynevek a középkori Magyarországon, 702), FARKAS ORSOLYA (Geographical indications as means of protection of minorities: the situation in Hungary [tanulmánykötetben, Peter Lang, 2011], 833), TÓTH VALÉRIA (mint a „Patrociny Settlement Names in Europe" című kötet szerkesztője, 834). – Posztumusz hivatkozás történik a Porcellinekrológban HERCZEG GYULÁnak egy, a hatvanas években publikált, Boccaccio neveivel is foglalkozó tanulmányára (389).

FÁBIÁN ZSUZSANNA

ACTA ONOMASTICA 53. (2012)
Főszerkesztő: MILAN HARVALÍK
Ústav pro jazyk český AV ČR, Praha, 2012. 442 lap

1. Tanulmányok. – A cseh névtani folyóirat 53. évfolyama összesen 21, a névtan különféle területeit érintő tanulmányt tartalmaz. A csehül (16 db), szlovákul (2) és oroszul (1) közölt cikkek mindegyikét angol, az angol nyelvű (2) cikkeket pedig cseh nyelvű összefoglaló előzi meg.

Helynévi témájú tanulmányok. – BÖLCSKEI ANDREA angol nyelvű cikke az angol és a magyar helynévtípusok kontrasztív elemzése során igyekszik meghatározni a két, genetikailag nem rokon nyelv névadási szokásaiban az univerzális, illetve a kulturális és nyelvfüggő tendenciákat (7–27). J. DAVID és P. MÁCHA a helynevek tájjal, térrel és identitással kapcsolatos vizsgálatának fontosságára hívja fel a figyelmet, a jövőbeli kutatásokban pedig az etimológiáról és a morfológiáról a szemantikára és a szemiológiára helyeznék át a hangsúlyt (28–45). J. CHOVANEC a világszerte népszerű kincskereső játékban, a geocachingben szereplő rejtekhelyek cseh elnevezéseinek motivációját vizsgálja (117–33). KOVÁCS ÉVA a régi magyar személynevekből alakult, különféle lexikális és morfológiai struktúrák által kifejezett helynevek vizsgálati lehetőségeit tárgyalja (187–97). V. LÁBUS első tanulmányában a Szudéták azon helyneveivel foglalkozik, amelyek németről csehre történő (félre)fordítás során jöttek létre (198–206), másik cikkében pedig az északcsehországi *Nisa* folyónév kétféle (a standard palatális, illetve a nem standard nem palatális) ejtésváltozatának gyakoriságát elemzi szociolingvisztikai módszerekkel (207–18). Z. PECHAL a német helynevek cseh területen való azonosításának nehézségeivel foglalkozik egy malom átruházásáról szóló 1347-es szerződés kapcsán (219–36). M. ŠTEFKOVÁ a 'kő' jelentésű cseh *kámen* főnév előfordulását tárgyalja Morvaország és Szilézia helyneveiben, illetve strukturális típusaikat, valamint ezek gyakoriságát, variabilitását, motivációját elemzi (282–94). P. ŠTĚPÁN az 1998–2011 között létrejött prágai közterületnevek motivációját és funkcióit vizsgálja (295–307). S. TORKAR új etimológiát javasol két szlovén toponima (*Predoslje* és *Predoslo*) számára (316–22). J. M. TUŠKOVÁ az írott cseh nyelv reprezentatív szinkrón korpuszában (SYN2005) fellelhető helységnevek köznevesülését, illetve ennek a morfológia síkján való megnyilvánulását elemzi (323–33).

Személynévi témájú tanulmányok. – Ž. DVOŘÁKOVÁ első tanulmánya a virágok és egyéb növények elnevezéseiből alakult keresztneveket (46–64), a második pedig saját családja 1785–1885 közötti névadási szokásait ismerteti, melynek kapcsán a névdivatot jelöli meg legfőbb névadási motivációként (65–100). M. KAZÍK cikkei az egyéni jellemzőknek (134–41), illetve a ház nevének (142–8) mint funkcionális elemnek a szerepét írják le a nyugat-szlovákiai Paprad élőnyelvi személynévanyagában.

Egyéb témájú tanulmányok. – A. KOŁODZIEJ a lengyel, a cseh és a szlovák állatnévkutatás fejlődéséről számol be (169–86). M. ŠMEJKALOVÁ cikke azt a 20. századi történelmi és tudományos keretet tárja fel, amelyben a cseh és a szlovák névtani kutatások kiemelkedő alakja, VLADIMÍR ŠMILAUER dolgozott (237–81). C. TOMACUK a 2011–2012 telén Moszkvában állított karácsonyfák elnevezéseinek alkotásmódjait elemzi (308–15).

Szakdolgozatok és szemináriumi dolgozatok. – M. FICNAROVÁ 2012-es szakdolgozata az 1993–2011 között a Cseh Köztársaság területén levő vasútvonalak (porejonimák) tulajdonneveivel foglalkozik (334–49). M. KLOUDOVÁ a plébániai anyakönyvek névtani forrásként való felhasználását tárgyalja (350–9), V. VASKO pedig a *na, v* és *do* elöljárószóknak a mai cseh nyelvben meglévő disztribúciójáról ír a helynevek kapcsán (360–82).

2. A **Szemle** (383–99) hat munkát ismertet: egy német helynévtani kiadványt, amely az A9 autópálya Potsdam–München közti szakaszán található lehajtók neveivel foglalkozik; egy, az európai földrajzi nevek 19–20. századi, lengyel területen való használatát feldolgozó monográfiát; a Nyugat-Szlovákia, valamint a Sajó és a Dudvág vízgyűjtő területének vízneveivel foglalkozó szlovák nyelvű köteteket; valamint egy szlovák nyelvű tanulmánykötetet, amelynek első része névtani tárgyú munkákat tartalmaz.

A **Krónika** (400–12) a 2012-ben elhunyt Ludvík Mucháról, Ernst Eichlerről és Vincent Blanárról emlékezik meg, illetve Jiří Uhlířt köszönti 75. születésnapján.

A **Hírek és széljegyzetek** című rovatot egy cseh nyelvű nemzetközi szemle nyitja a friss névtani kiadványokról (412–29). Ebben ismertetik BÖLCSKEI ANDREA „A magyar településnevek korrelációs rendszerének alakulása a természetes névadás korszakában" című könyvét, a Névtani Értesítő 32., illetve az Onomastica Uralica 8. évfolyamát is, valamint más nyelvészeti folyóiratokból – köztük: Annales Sectio Linguistica, Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae – kiemelik a névtani témájú írásokat.

PEŤOVSKA FLÓRA

ONOMASTICA 56. (2012)
Főszerkesztő: ALEKSANDRA CIEŚLIKOWA
Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk, Instytut Języka Polskiego PAN, Krakow. 261 lap

1. A Lengyel Tudományos Akadémia Lengyel Nyelvi Intézetének 2012-es folyóiratszáma a 2011-ben elhunyt Maria Kamińska és a 2012-ben eltávozott Ernst Eichler munkásságát méltató lengyel és német nyelvű nekrológokkal kezdődik (5–11, 12–3).

2. A tanulmányokat közlő rovatot ZOFIA ZIERHOFFEROWA és KAROL ZIERHOFFER cikke nyitja meg (15–23). Népetimológiával alakult helyneveket vizsgálva három típust különböztetnek meg: az első célja az adott város nevének valós vagy kitalált történelmi eseményekkel való magyarázata, a másodiké a név átlátszóvá tétele, a harmadiké pedig a név lengyel eredetének bizonyítása. ANNA TYRPA a lengyel ország-, állam- és népneveket, illetve azok 19–21. századi nyelvjárási használatát mutatja be a „Lengyel nyelvjárások szótára", valamint népdalszövegek alapján (25–52). ANDRZEJ CZERNY azt hangsúlyozza írásában, hogy a helynevek a kulturális örökség részei és a történelmi emlékezet hordozói is, sőt nemzeti szimbólumokként is szolgálnak. A pozitív konnotációk reklámcélokra is használhatók például a turizmusban (vö. *Riviera*) vagy a márkázásban (pl. *Chianti*) (53–73). MAKSZIM JUJUKIN cikke a *Volhov* folyó nevéből kiindulva víznevek etimológiáját tárja fel (75–8). A lengyel nyelvű genealógiai portálok személynévkutatásban betöltött szerepével foglalkozik ALINA NARUSZEWICZ-DUCHLIŃSKA. E portálok rendszerezik és összegyűjtik a linkeket, tárgyböngészőként működnek, így az elektronikus levéltár szerepét látják el (79–92). MARIA KABATA tanulmánya a személynevek ragozási helyességét vizsgálja a napi sajtóban (93–103). A szerző a személyneveket nyelvi-kulturális kontextusukban szemléli, s igyekszik ráirányítani a figyelmet a hivatalos és sajtónyelvi használat problémáira. MAŁGORZATA JARACZ írása a *Bydgoszcz* család- és városnév német eredetével foglalkozik. A név vizsgálatában felbecsülhetetlenek lehetnek a különböző típusú források, amelyek német és lengyel levéltárakban őrződtek meg. Mindez a gazdag anyag egy teljes monográfia elkészítését tenné lehetővé a *Bydgoszcz* családnév német eredetéről (105–16). JUSTYNA WALKOWIAK tanulmánya az ún. programszerű névadással foglalkozik: a 19. században sokan igyekeztek a névadással is kifejezni lengyel identitásukat. Ezért, hogy elkerüljék a lengyel nevek német megfelelővel való hivatalos bejegyzését, olyan neveket választottak, amelyeknek nem volt német megfelelőjük (117–33). DANUTA SKOWROŃSKA írása a lengyel férfi személynevek esetében előforduló kicsinyítő formákkal foglalkozik morfológiai, szemantikai és pragmatikai szempontból (135–48). MARIA BIOLIK szövege a fiatalok körében használt ragadványnevek morfológiai alkotásmódjaival foglalkozik, hangsúlyozva, hogy a név derivációs típusának megállapításához mindig a motivációs alapot kell meghatározni, amely közrejátszik a név létrejöttében (149–66). BEATA ZIAJKA azt vizsgálja, hogy a falusi társadalmakban a névviselők nem konvencionális nyelvi viselkedése hogyan tükröződik ragadványnevükben (167–80). HALSZKA GÓRNY a lengyel könyvkereskedések és a népszerű könyvklubok neveivel foglalkozik, összevetve többek között a hagyományos könyvkereskedések nevét az ún. kávézó-könyvesboltok és az internetes könyvkereskedések nevével, valamint más jellegű intézmények nevével a városi térben (181–95). ANNA IWANOWSKA cikke kortárs művészeti tevékenységet folytató csoportok neveivel foglalkozik; csoportosításának alapja a névadás motivációja (197–210).

3. A rövidebb írások között számos névtani tárgyú folyóiratról és könyvről olvashatunk ismertetőt (211–61), többek között egy terjedelmesebb áttekintést a Névtani Értesítő 2010. évi, 32. számáról (251–7), a „Familiennamen im Deutschen" [Családnevek a németben] című munka ismertetésében pedig VINCZE LÁSZLÓnak e kötetben megjelent, a magyarból származó német családneveket tárgyaló tanulmányáról is (229–37).

PÁJI GRÉTA

ВОПРОСЫ ОНОМАСТИКИ 12–13. (2012)

Főszerkesztő: ELENA BEREZOVICS

Uráli Állami Egyetem, Jekatyerinburg. 12. 190 lap, 13. 170 lap

1. Az orosz Вопросы Ономастики 2012. évi két számát külön-külön, rovatok szerint mutatom be.

2. A 12. szám

Tanulmányok. – E szám írásainak többsége a finnugor nyelvek tulajdonneveivel foglalkozik. A rovatot két helynévtani írás nyitja. P. RAHKONEN a századokkal ezelőtt Közép-Oroszország területén élő finnugor (merja, muroma és ősmordvin) nyelvű népcsoportok nyelvi lenyomatát víznevekben vizsgálva feltárja, mely régiókban lehettek e népek települései (5–42). O. V. SZMIRNOV írása módszerében és témájában is kapcsolódik az előző cikkhez (43–79). Egy, a 20. század második felében gyűjtött korpuszban található manysi helynevek etimológiáját és történeti forrásokat tanulmányozva arra a következtetésre jut, hogy a manysik viszonylag későn, és nem túl nagy számban költöztek a Közép-Urál nyugati lejtőire keletről. A közép-uráli manysi helynévi szubsztrátum a helyi régi manysi nyelvjárások néhány jellemző fonetikai sajátosságának feltárását is lehetővé teszi. – E két tanulmányt négy, névgyűjtő terepmunkával kapcsolatos írás követi. T. N. DMITRIJEVA a folyóirat szerkesztősége által összeállított, 31 kutatóponton felvett kérdőívre adott válaszokat áttekintve e gyűjtési módszer előnyeit és hátrányait mutatja be (80–6). I. I. MULLONEN az Orosz Tudományos Akadémia Karéliai Kutatóközpontja által az elmúlt 40 évben végzett helynévgyűjtés során bejárt terület nyelvi képét és az így létrejött, orosz, karjalai és vepsze nevekből álló korpuszt mutatja be (87–94). SZÉKELY GÁBOR, a Pécsi Tudományegyetem munkatársa azokat az expedíciókat (illetve azok eredményeit) mutatja be, amelyeket a 19. század közepe óta magyar és orosz kutatók vezettek az ivgyeli manysik nyelvének, kultúrájának megismerésére (95–101). N. M. IVASOVA tanulmánya szintén a tudománytörténetre koncentrál: az orosz helynévgyűjtések előzményének tekinthető, a helynevek tudományos fontosságának felismeréséhez vezető tudományos diskurzust mutatja be, különös tekintettel a 20. század első két évtizedére (102–11).

Fórum. – A névtudományi kérdések megvitatására lehetőséget biztosító rovat R. A. AGEJEVÁnak a családnevek szövegbe illesztésekor felmerülő ragozási kérdésekkel kapcsolatos álláspontját bocsátja közre, válaszként R. JU. NAMITOKOVÁnak a 2011. évi 10. számban megjelent problémafelvető írására (112–5).

A névtudomány külföldi műhelyeiből. – A rovatban a francia CH. BROMBERGERnek a személynevek antropológiai elemzéséről, a személynév kódként, szimbólumként, identitásképző és -kifejező faktorként stb. való működéséről írt 1982-es tanulmányát olvashatjuk D. V. SZPIRIDONOV orosz fordításában (116–45).

Tudományos élet. – A folyóirat e számában is olvashatunk beszámolókat az előző év névtudományi, többnyire szláv és nemzetközi eseményeiről (146–7). A hosszabb beszámolókat a soron következő eseményekről szóló rövid információk követik.

Recenziók. – A szemlerovatban két orosz nyelvű helynévtani és egy orosz nyelvű személynévtani kiadványt ismertetnek hosszabban (148–63).

Könyvespolc. – A rovat A. K. MATVEJEV munkásságának bibliográfiáját teszi közzé (164–83).

Újonnan megjelent könyvek. – E rovatban rövidebb ismertetéseket olvashatunk 2008–2010 között megjelent, többségükben szláv nyelvű kiadványokról (184–8).

3. A 13. szám

Tanulmányok. – A hét tanulmány közül három helynevekkel kapcsolatos kérdéseket tárgyal. V. L. VASZILJEV északnyugat-oroszországi vízneveket elemez, a víznévképzés módjait, morfológiai típusait kutatva (5–17). SZÉKELY GÁBOR a Felső-Lozva folyó környéki helynevek etimológiáját mutatja be REGULY ANTAL 1844-es expedíciójának 1. térképvázlata alapján, összevetve annak névadatait a MATVEJEV gyűjtötte 20. századi névanyaggal (18–42). P. TOMASIK oroszok és lengyelek által lakott nagyvárosok közlekedési útvonalainak (pl. metró-, autóbusz- vagy villamosvonalaknak) a megnevezési módját, motivációját vizsgálja és rendszerezi (53–62). – A személynevekkel kapcsolatos egyetlen tanulmányban S. I. GARAGULJA e névtípus identitásképző szerepét mutatja be angol példák és többnyelvű névkutatók vallomásai alapján (43–52). – Irodalmi névadással is egy tanulmány foglalkozik. A. A. TOMIN Tolsztoj Anna Kareninájának lánykori családnevét *(Oblonszkaja)* és asszonynevét *(Karenina)* az orosz *облый* 'kerek' és a francia *carré* 'négyszög(ű), négyzet(es)' szavakra vezeti vissza. Az e formákhoz kapcsolódó kulturális képzeteket kiaknázva összeveti a hősnő életszakaszainak jellemzőit, újabb kulcsot biztosítva ezzel a regény értelmezéséhez (63–82). – A rovat két utolsó cikke ugyanazon névelméleti kérdést állítja a középpontba. E. DUPRAZ és S. LEROY a „Trésor de la Langue Française" című szótárban szereplő, ógörög vagy latin személynevekből létrejött 45 szó (pl. *mécène* 'mecénás' < *Maecenas*) köznevesülésének okát, módját mutatja be (83–95), D. V. SZPIRIDONOV pedig ehhez kapcsolódva a francia *épigone* 'követő, utánzó' szó köznevesülés felé vezető útját, jelentésének változásait írja le, a kontextust is bevonva elemzésébe (96–107).

Közlemények. – E rovat egyetlen cikkében JU. JU. GORDOVA a helynévi anyagok térképre vitelének tapasztalatairól számol be, 1970–2000 között különböző kutatók által rajzolt térképekkel illusztrálva a főbb kérdéseket, problémákat és a számítógépes feldolgozás nyújtotta új lehetőségeket (108–20).

Tudományos élet. – E számban egy hosszabb és kilenc rövidebb konferenciabeszámolót, illetve felhívást közölnek (121–6).

Recenziók. – A szemlerovatban két orosz nyelvű helynévtani monográfiát és egy irodalmi névadással foglalkozó angol nyelvű kötetet ismertetnek (127–42).

Könyvespolc. – A rövidebb ismertetések között 2010 óta megjelent kiadványokat mutatnak be (143–55), köztük több névtudományi folyóiratot, így a Névtani Értesítő 2010. évi 32. számát is (148–50).

Új disszertációk. – A rovat az Oroszországban 2010–2012 között megvédett 104 névtani témájú disszertáció bibliográfiai adatait közli (156–63).

Megemlékezés. – A kötet zárásaként a 2012-ben elhunyt, nemzetközi hírű német névkutatóra, Ernst Eichlerre emlékeznek (164–8).

SLÍZ MARIANN

NAMN OCH BYGD 100. (2012)
TIDSKRIFT FÖR NORDISK ORTNAMNSFORSKNING
Szerkesztő: SVANTE STRANDBERG
Kungl. Gustav Adolfs Akademien för Svensk Folkkultur, Uppsala. 337 lap

1. A Namn och Bygd (NoB., magyarul: Név és Vidék) a nagy hagyományokkal, fejlett intézményrendszerrel és komoly eredményekkel rendelkező svéd – illetve tágabban: az északi országokban folyó – helynévkutatás folyóirata. (Ebben egyébként nem áll egyedül. A szakmai hátterét nyújtó svéd névkutatásról általában l. GYŐRFFY ERZSÉBET áttekintését is: NÉ. 29. 2007: 247–57.) A folyóiratot a Névtani Értesítő a 2007. évi 95. évfolyamától kezdve ismerteti (elsőként: NÉ. 31. 2009: 297–8).

A Namn och Bygd első száma 1913-ban jelent meg, így a világ legkorábbi névtani szakfolyóirataként tarthatjuk számon. Megjelenésének 100. évfordulójához egy háromnapos konferencia is kapcsolódott, a folyóirat pedig egy kifejezetten tematikus jellegű, az elmúlt száz évet áttekintő és értékelő, a megszokottnál terjedelmesebb számot tett közzé. A jubileumi szám – egyelőre egyedüliként – elérhető, pdf fájlként letölthető a folyóirat honlapjáról (http://www.kgaa.nu/tidskrift.php?id=4) is. (A korábbi évfolyamokból ugyanitt csak tartalomjegyzékük található meg, a legújabb számok azonban – bizonyos idő elteltével – szintén elérhetővé válnak a későbbiekben.) A most megjelent kötetet a jubileumi alkalomra és tematikára való tekintettel a szokásosnál valamivel részletesebben ismertetjük.

2. A centenáriumi folyóiratszám élén az alapító – és egyúttal a folyóiratot évtizedeken át szerkesztő – Jöran Sahlgren portréja, a jelenlegi szerkesztő rövid előszava, valamint az ünnepi szimpóziumon elhangzott köszöntő kapott helyet. Ezeket követik azok az írások, amelyek a maga gazdagságában, sokoldalúan és önmagukon túlmutató módon mutatják be e nagy múltú folyóirat hagyományait, szakmai beágyazottságát, kapcsolatrendszerét, a névkutatásban betöltött szerepét.

A Namn och Bygd szerkesztője, SVANTE STRANDBERG nagy ívű áttekintésben szól a folyóirat elmúlt száz évéről, az ez idő alatt bekövetkezett változásokról, a megmutatkozó változási irányokról (11–26). Meghatározza a folyóirat célját, számba veszi egykori szerkesztőit, átfogó képet ad meghatározó rovatairól és azok tartalmáról, áttekinti szakmai kapcsolatrendszerét, népes szerzőgárdáját és az általuk képviselt tudományterületeket.

KRISTINA NEUMÜLLER a folyóirat hasábjain megjelenő névelméleti tematikára fordítja figyelmét (117–26). Megállapítja, hogy a folyóiratban megjelent írások, bár a lap nem volt elsődleges fóruma ennek, jó képet adnak az éppen folyó szakmai vitákról, illetve névelméleti tudásunk folyamatos gazdagodásáról; emellett pedig szervesen hozzátartoznak a folyóirat arculatához.

LARS-ERIK EDLUND írása azt vizsgálja, hogy a Namn och Bygd hasábjain megjelent tanulmányok miként kapcsolódtak saját koruk nyelvtudományi diskurzusaihoz (61–83). Megállapítja, hogy a Wörter und Sachen megközelítésmódja a folyóirat korai évfolyamaiban is meghatározó szerepet játszott, és máig jellemző, hogy a szerzők a nyelvi és a

nyelven kívüli tényeket együttesen vizsgálják. Áttekinti azt is, hogy a később megjelenő irányzatok, kutatási területek – így a generatív grammatika, a szociolingvisztika, a kognitív nyelvészet – miként tűnnek fel a közölt cikkek anyagában.

A jubileumi folyóiratszámban több írás elemzi egyes nyelvészeti diszciplínák, kutatási területek és a helynévtani tematika összefüggéseit. Szerzőik ezekben is elsősorban a Namn och Bygdben megjelent írások tanulságaira támaszkodnak.

LENNART ELMEVIK a helynevek és a szókészlet kutatásának egymással összefüggő kérdéseiről szól (85–105). A témát a folyóiratban korábban megjelent cikkekből vett tanulságokkal mutatja be, egyes etimológiai kérdésekhez saját új fejtegetéseit fűzve hozzá.

STAFFAN FRIDELL a helynevek hangtani vizsgálatának témakörével foglalkozik (107–15). A jellemzőbb helyzetnek azt látja, hogy a közszavak történetéből ismert hangváltozásokat alkalmazzuk a tulajdonnevek vizsgálatában. Érdekesebb azonban itt az, ha a korai nyelvemlékek helynévanyagából igyekszünk megállapítani olyan hangtörténeti jelenségeket, melyeket a közszavak köréből nemigen tudnánk adatolni. A helynevek lokális kötöttsége okán e tendenciák egykori területiségéről is információkat kaphatunk. A szerző ilyen szempontból tárgyal különböző konkrét hangváltozásokat is.

BERIT SANDES a helynevek és a nyelvi kontaktusok témakörének folyóiratbeli megjelenését tanulmányozza (165–79). Három különböző, az egykori skandináv nyelvi érintkezések szempontjából releváns területet választ ki (Brit-szigetek, a finn és lapp kontaktusok területei, Észak-Amerika), s megállapítja, hogy a vizsgált jelenségek lényegi hasonlóságokat mutatnak. Emellett szól egyes tipikus jelenségekről, s hangsúlyozza, hogy a jelenség értelmezésében a nyelvhasználók névkompetenciáját is figyelembe kell venni.

TERHI AINIALA a helynévkutatás szocioonomasztikai irányára fordítja figyelmét (209–17). Szól a szóban forgó terminus használatáról, a kutatási módszerről, a vonatkozó kutatások történetéről, mindebben az északi országokra fókuszálva; emellett részletesebben értékel öt, a folyóiratban egykor megjelent szocioonomasztikai tanulmányt.

A nyelvészet mellett egy tudományterület kap kiemelt figyelmet: a régészet. PER VIKSTRAND a helynevek és régészet kapcsolatát, kölcsönös egymásra utaltságát elemzi a folyóirat történetének alapján (201–8). A Namn och Bygd, interdiszciplináris jellegéhez illően, megfelelő fórumot kínált ezek találkozásához, amit – s hogy ezek miképpen gazdagíthatják egymást – az itt megjelent tanulmányok és recenziók sora is jól igazol.

Több tanulmány fordítja a figyelmét arra, hogy egy fontos vagy jellemző helynévtípus hogyan jelent meg, milyen figyelmet kapott a folyóirat történetében. EVA NYMAN a tó- és folyóvíznevek kutatását mutatja be a folyóirat anyagából választott példákon (145–63). BIRGIT EGGERT a középkori helynévtípusok problémakörét veszi szemügyre, figyelmet fordítva a földrajzi köznevekre is (127–44). INGE SÆRHEIM az egykori szakrális vonatkozású, illetve a néphithez kapcsolódó helyneveket tárgyaló írásokat tekinti át (181–200). Ide sorolja többek közt a korábbi kultuszhelyek neveit, a germán istenvilággal vagy mitikus lényekkel kapcsolatos nevekre vonatkozó cikkeket; megállapítva, hogy többségük a Namn och Bygd első és utóbbi évtizedeiben jelent meg. A jubileumi tematikához szervetlenebbül illeszkedik a korábbi szerkesztő, THORSTEN ANDERSSON cikke, mely három skandináv helynév etimológiájával és a hasonló típusú (’halászóhely’ utótagú) nevekkel foglalkozik (27–59).

Négy tanulmány veszi sorra azt, hogy a Namn och Bygd milyen kapcsolatokat alakított ki a többi európai, különösen a többi északi ország névkutatásával. BENT JØRGENSEN a dán (219–28), LARS HULDÉN a finn (229–49), TOM SCHMIDT a norvég (251–70), VIBEKE DALBERG pedig általában az európai (271–86) kutatókkal és névtani munkálatokkal

fennállt vagy fennálló kapcsolatokat tekinti át. Szólnak a megjelent, vonatkozó cikkek számáról, jellemző témáiról, kitérve akár a folyóiratnak az adott országbeli recepciójára is. A Namn och Bygd elsősorban svéd nyelvű írásokat közöl, de növekszik a más nyelveken közzétett cikkek száma is (a tanulmányok közt elsősorban az angol, a recenziók közt a német nyelvű írások aránya).

A jubileumi folyóiratszám utolsó tanulmányában STAFFAN NYSTRÖM a Namn och Bygd első 98 évfolyamának recenziós rovatát és témáit tekinti át (287–99). Ez idő alatt közel ezer recenziót közöltek, melyekben ezret meghaladó számú művet ismertettek. Méltató és kritikus hangvételű írásokat egyaránt találunk köztük. A rovat súlya az idők folyamán jelentősen megnőtt, az utóbbi időkben a folyóiratszámok mintegy negyedét teszi ki. A cikk érdekes adatokat közöl a recenzensekről is, akik közül a legtermékenyebbek a szerkesztők köréből kerültek ki.

3. A tanulmányok sorát az északi országok névkutatásáról és fontosabb friss szakirodalmáról beszámoló rovat követi, országonkénti áttekintést nyújtva (301–25). A folyóiratot egyébként jellemző recenziós rovat ezúttal – az évfordulós tematika miatt – hiányzik. A folyóiratszámot a megszokott járulékos technikai részek, a 2011–2012-es évfolyamok helynévmutatója (331–6), s ezúttal egy, a jubileumi alkalomra íródott vers zárja.

FARKAS TAMÁS

STUDIA ANTHROPONYMICA SCANDINAVICA 30. (2012)
TIDSKRIFT FÖR NORDISK PERSONNAMNFORSKNING
Szerkesztők: EVA BRYLLA – KATHARINA LEIBRING
Swedish Science Press, Uppsala. 201 lap

1. A skandináv személynévtani folyóirat 30. számában hat tanulmány és hat recenzió kapott helyet. Olvashatunk a skandináv országok névtani kutatásainak eredményeiről, a térség jelenlegi névadási szokásairól, de találunk általános névtani kérdéseket feszegető tanulmányt is, s egy magyar vonatkozású írás is olvasható benne.

2. A kötet PETER JACKSON tanulmányával indul. A szerző olyan kételemű skandináv neveket vizsgál, amelyek a *-gastiz* 'vendég, idegen' jelentésű elemet tartalmazzák (5–18). A társadalmi és ideológiai háttér fölvázolásával, elsősorban a vendégvárási és étkezési szokásokat áttekintve igyekszik feltárni, miért volt annyira elterjedt ez az elem a skandináv, illetve germán névadásban. Emellett egy norvégiai rúnaszövegben felbukkanó *Nauðigastiz* név elemzése során e névalkotó morféma indoeurópai eredetére is kitér.

THORSTEN ANDERSSON cikkének középpontjában az ósvéd *Ødhbøn* szó áll, amelyet eddig helytelenül kételemű női névnek tartottak (19–24). Valójában az ósvéd *ødhbøn* melléknévből származik, melynek jelentése 'könnyen kért, hajlandó meghallgatni az imát'. A melléknevet minden bizonnyal nőkkel és férfiakkal kapcsolatban is használták. A helytelen értelmezés is innen eredhet, ugyanis valószínűleg egy női szentre is utaltak

ezzel az elnevezéssel, de Krisztust is említették így. A nevet mindkét esetben vissza lehet vezetni az *Ødhbøn* ragadványnévre.

GULBRAND ALHAUG a születés hónapjára utaló egyénnevekkel foglalkozik (25–47). Az 1910-es norvég népszámlálási adatok alapján megállapította, hogy például a *Mai, Julius* és *Augusta* nevek viselői többnyire valóban az adott hónapban születtek, azok a nevek viszont, amelyek kevésbé hasonlítanak a hónap nevére (pl. *Juliane, Augustin*) már nem feltétlenül utalnak a születés idejére. A *Julius* és a *Julie* nevek ráadásul nemcsak a júliusban, hanem a decemberben születettek körében is gyakoriak, mivel hasonlítanak a norvég *jul* 'karácsony' szóra.

STRASZER BOGLÁRKA egy Svédországban élő, második generációs magyar csoportnak a magyar keresztnevekhez fűződő attitűdjét vizsgálja (49–70). Megfigyelése szerint sokuknak fontos a magyar név viselése, mert ezzel hangsúlyozzák magyar gyökereiket, míg mások kényelmetlennek tartják a magyar neveket, mivel azok idegennek, másnak tüntetik fel őket a svédek szemében. A cikk továbbá bepillantást nyújt a magyar keresztnévkészletbe, ennek a névkészletnek a történetébe, a névválasztás szabályaiba és a Magyarországon leggyakrabban használt nevek statisztikáiba.

IVAR UTNE a tíz éve hatályos norvég névrendeletet mutatja be (71–121). A 2003-ban bevezetett új rendelet célja a modernizálás, egyszerűsítés és a bevándorlók névkultúrájának nagyobb elismerése volt. Így például a nemek közötti egyenjogúság jegyében lehetővé tették a kötőjeles kettős családnevek felvételét, továbbá modernizálták a régies írásmódú norvég és dán családnevek írásmódját. Az egyénnevek terén nagyobb szabadságot adtak a külföldi, idegennek ható, illetve újonnan kérvényezett nevek (pl. *Tog* 'vonat', *Gudergod* 'az Isten jó', *Kolaautomat* 'Cola-automata') választásában.

THORSTEN ANDERSSON másik cikke áttekintést ad DAMARIS NÜBLING, FABIAN FAHLBUSCH és RITA HEUSSER 2012-ben megjelent, „Namen. Eine Einführung in die Onomastik" címet viselő névtani művéről (123–60). A mű végigtekinti a névtan elméleti és szaknyelvi problémáit, hiányosságait. ANDERSSON szerint a hiányosságok rendezésére egy összefüggő névtani megközelítésre lenne szükség, és ezért egy, a névválasztás és névformák tényein alapuló névadási modell felállítását javasolja.

3. A kötet második felében hat recenziót olvashatunk; kettőt norvégul, hármat németül, egyet pedig angolul. Három ismertetés a német családnevekkel kapcsolatos szakirodalomról szól, kettő norvég névtani kiadványokkal, köztük a 2011-ben megjelent norvég keresztnév-szótárral foglalkozik, továbbá a 21. nemzetközi uppsalai névtani konferencia kiadványáról is olvashatunk.

TÁBORI ANNA

MEGEMLÉKEZÉS

NYIRKOS ISTVÁN
(1933–2013)

1. Nyirkos István sokszínű életműve, tudományos munkássága – noha legfőbb kutatási területeit tekintve elsősorban fennisztikával, dialektológiával, nyelvtörténettel, azon belül is főképpen hangtörténettel foglalkozott – sok szálon kötődik a névkutatáshoz. E szálak némelyikét a szakmunkáiban lelhetjük fel, mások inkább a tudományszervezéshez kapcsolódnak, a legerősebbek viszont – Nyirkos tanár úr személyiségéből adódóan – minden kétséget kizáróan magukhoz a névkutató kollégákhoz vezetnek. Megemlékezésemben ezeket a szálakat igyekszem felgöngyölíteni, de mindeközben nem tudom és nem is kívánom megkerülni azt, hogy írásomban a tények szikár (olykor talán ridegnek is tűnő) tárgyszerű bemutatásán a személyes hangvétel felülkerekedjen.

2. Nyirkos István szakmai érdeklődését a hely- és személynévkutatás számos kérdése felkeltette, és az e tudományterülethez kapcsolódóan megjelent írásai – minthogy azok rendre olyan problémaköröket feszegettek, amelyek addig kevésbé kaptak a szakemberek részéről figyelmet – vagy névelméleti, vagy pedig módszertani szempontból mindmáig fontos, gyakran idézett munkáknak számítanak. Általános névelméleti, kommunikációelméleti megfontolások alapján szentelt például tanulmányt a tulajdonnevek hírértékének (MNyTK. 183. 1989: 290–4), de foglalkoztatta az a sok vitát kiváltó kérdés is, hogy milyen módon oldható meg a tulajdonnevek elhelyezése a hagyományos szófaji kategóriák rendszerében (EKTFTK. 24. 1998: 57–65). A Mező András tiszteletére rendezett emlékkonferencián pedig a hivatalos névadás elméleti kérdéseihez fűzött lényeglátó megjegyzéseket (MezőEml. 2010: 103–7). Módszertani szempontokat is bemutatva vázolta fel a kéziratos térképek névtani felhasználhatóságának lehetőségeit, és figyelmeztetett azok sok tekintetben igen problematikus voltára (NytudÉrt. 70. 1970: 89–93). Azt, hogy a szűkebb kutatási témájától valójában távolabb eső névkutatás területén milyen kitűnő problémaérzékenységgel látta meg azokat a vizsgálati terepeket, amelyeken érdemes a kutatóknak elindulniuk, jól mutatja az az írása, amely – a 60 éves Hajdú Mihályt köszöntve – a helynévsűrűség kérdését állítja a középpontba (NÉ. 15. 1993: 244–6): azt a problémakört, amely nemcsak addig, de azóta sem kapott a magyar helynévkutatás képviselőinek részéről érdemi kidolgozást, noha e tanulmány számos jól hasznosítható módszertani alapelvet rögzített, és a téma fontosságára is rámutatott.

Fennisztikai munkássága sajátos elágazásaként olyan névtani publikációk is napvilágot láttak Nyirkos István tollából, amelyek vagy azzal a céllal készültek, hogy a finn névkutatás eredményeiről a hazai szakemberek számára is hírt adjanak (MNyTK. 209. 1997: 491–8), vagy pedig azzal, hogy a finn helynevek sajátosságait a magyar helynevek sajátosságaival egybevessék. Ez utóbbi munkák azért is különösen tanulságosak, mert a

finn és a magyar nyelv genetikai kapcsolata, rokonsága alapján e nyelvek nyelvtani rendszere minden lényeges vonásában hasonlónak mutatkozik ugyan, a névrendszereik vonatkozásában azonban jelentős eltéréseket is tapasztalhatunk közöttük. Ilyen eltéréseket hozott a felszínre (a hasonlóságok mellett) például az az írás is, amely a finn helynevek morfológiai jellegzetességeit magyar–finn egybevetésben mutatta be (HT. 4. 2009: 9–15). E tanulmányt készítette mintegy elő az az egy évvel korábban megjelent írás, amely a magyar helynevek névalkotásának morfológiai sajátosságait foglalta össze (HT. 3. 2008: 153–63).

A névalkotás ritkának minősített típusai szintén helyet kaptak Nyirkos István névtani írásai között: előbb az alakkeveredés történetéhez fűzött észrevételeket a Benkő Lórándot köszöntő írásában (BenkőEml. 1991: 476–80), jó két évtized múlva pedig a névrövidülés hangszerkezeti és morfológiai típusait jellemezte a magyar helynevekben (HT. 8. 2012: 133–9). (Más területeken – például a hangtörténet kapcsán – is kifejezetten szívesen fordult egyébként olyan kutatási témák felé, amelyekről a hagyományos tudományos vélekedés mint sporadikus jelenségekről szólt: az inetimologikus hangok problematikájának például két önálló monográfiát is szentelt, meggyőző cáfolatát is adva egyúttal a korábbi állásfoglalásoknak.) Nem hiányoznak a helynévi példák az olyan, alapvetően hangtörténeti indíttatású munkáiból sem, mint amilyenek az itt említett monográfiák, illetőleg a Kiss Lajost köszöntő kötetbe írott, a szó eleji hangok eltűnését elemző írása (Kiss Lajos-Eml. 1997: 256–63).

Noha Nyirkos István névtani tematikájú tanulmányai elsősorban a helynevek kérdéseit boncolgatják, olykor a személynévtörténet területére is tett egy-egy rövidke kirándulást. Ennek eredménye például a női keresztnevek családnévi szerepével foglalkozó tanulmánya – Mező András előtti tisztelgésképpen – a Névtani Értesítő hasábjain (NÉ. 21. 1999: 183–8). Olykor névtani tárgyú munkák ismertetésével vette ki a részét a tudományterület műveléséből (mint például a Szabolcs-Szatmár megyei helynevek történeti-etimológiai szótárának ismertetésekor; SzabSz. 8. 1973: 122–5), s e munkái között különösen értékesek azok, amelyek a finn névkutatás eredményeivel igyekeztek megismertetni a magyar szakembereket; vö. pl. MNyj. 43. 2005: 149–53, OU. 5. 2007: 83–8). De az sem állt tőle távol, hogy napilapokban tegyen közzé egy-egy ide kapcsolódó írást (pl. a Hajdú-Bihar megyei dűlőnevek sorsáról; Hajdú-bihari Napló, 1974. április 28.).

3. Nyirkos István egyike volt azoknak, akik 2000-ben az uráli névkutatás új nemzetközi folyóirataként útjára indították az Onomastica Uralica című sorozatot, amely eleinte tematikus angol nyelvű számokkal, majd önálló rovatszerkezettel rendelkező angol és orosz nyelvű folyóirat formájában jelentkezett. A sorozat ez idáig napvilágot látott kilenc kötetéből egyet önállóan (OU. 2.), kettőt (OU. Plan, OU. 1c) pedig társszerkesztőkkel jegyzett. A nemzetközi együttműködési program indulásáról – szintén társszerzőként – a Névtani Értesítőben is beszámolt (NÉ. 22. 2000: 142–50). A kutatási programnak OTKA-pályázat keretében témavezetője volt.

Noha nem tekintette magát névkutatónak, rendszeresen részt vett névtani konferenciákon, különféle szakmai tanácskozásokon. Az elmúlt évtizedben – amíg az egészsége engedte – ott volt valamennyi helynévtörténeti szemináriumon, ahol nemcsak hozzászólásaival, biztató szavaival segítette a fiatal kollégáit, hanem rendszeresen vállalkozott előadás tartására is. (A fentiekben említett névtani írások némelyikéhez éppen ezek az előadások szolgáltatták az alapot.)

Legfontosabb és legfelelősségteljesebb kötelezettségei egyikének éppen azt tekintette, hogy tagja volt a Fehértói Katalin által 2005 májusában Kiss Lajos emlékére alapított – 40 évnél fiatalabb névkutatóknak odaítélhető – Kiss Lajos-díj kuratóriumának (a díjról l. NÉ. 28. 2006: 201–2).

4. Azt, hogy az emberi kapcsolatok mindennél fontosabbak voltak Nyirkos István számára, az eddig említett munkái is jól mutatják: rendre ott találjuk tisztelgő, baráti hangvételű írásait a névtan jeles szakembereit 60., 70. születésnapjukon köszöntő kötetekben, de olvashatjuk a veszteséget kiemelő megemlékezéseit a nagy elődök halálára írt nekrológjaiban is. Nemzetközi folyóirat lapjain számolt be többek között Melich János (FUF. 36. 1966–1967: 270–2) és Bárczi Géza (FUF. 42. 1976: 304–8) munkásságáról, illetőleg több fórumon is megemlékezett a debreceni professzor, Kálmán Béla tudományos életművéről (pl. MNy. 94. 1998: 107–8, MNyj. 35. 1998: 7–9).

Nyirkos István szoros és sokszálú szakmai kapcsolatairól tanúskodik a másik oldalról az a köszöntő kötet, amelyet a 70. születésnapjára jelentettek meg kollégái, barátai (MNyj. 41. 2003). A közel 700 oldalas kötetben 89 tanulmányt adtak közre a pályatársak, s közülük közel húszan névtani témát választottak köszöntő írásuk tárgyául. A 80. születésnapján – mindannyiunk őszinte fájdalmára – már nem köszönthettük…

Nyirkos István az emberi kapcsolatait a mindennapi élet során is nagy gondossággal ápolta: a tanszékre még idősebb korában is naponta bejárt, minden kollégájával szívesen és nagy empátiával beszélgetett, és gyakran meglepett bennünket egy-egy, ma már megszerezhetetlen könyvvel: aligha van olyan fiatal kolléga a debreceni magyar nyelvészeti tanszéken, akinek ne lenne a könyvespolcán legalább egy, Nyirkos tanár úrtól származó, nagy becsben tartott kötet. De ugyanezek az emberi kapcsolatok vezették akkor is, amikor ajánlásokkal segítette a munkatársait, amikor pályázatokat vezetett, vagy amikor a legkülönbözőbb zsűrikben (a diákkörtől kezdve a szépkiejtési versenyekig) vállalt feladatokat. Soha nem lehetett tőle olyat kérni, amit ne tett volna meg örömmel és a legnagyobb szeretettel. A tudományos életpálya szerteágazó szálait elvarrhatja ugyan az idő, ám azok az emberi kapcsolatok, amelyek szálai Nyirkos tanár urat körülölelték, erős kötelékekként a halála után is tovább élnek.

Nyirkos István személyiségének alapvonása volt az, hogy őt „mindig az élet teljessége vonzotta. Ha tanított, nemcsak tanár volt, ha tanulmányt írt, nemcsak tudós kutató volt, hanem mindig teljes ember is. […] Hallgatóira, kollégáira mindig bőséggel volt ideje: nemcsak a szakmai problémáikat hallgatta meg, és igazította el őket bölcs iránymutatással, hanem minden más gondjukra is érzékenyen reagált” – emelte ki Nyirkos tanár úr legfőbb jellemzőiként gyászbeszédében Hoffmann István. Kedves személyisége, határtalan humánuma, önzetlen, baráti jótanácsai mindannyiunknak nagyon hiányoznak.

TÓTH VALÉRIA

TÁJÉKOZTATÓ

SZERZŐINK FIGYELMÉBE

1. Kérjük szerzőinket, hogy a Névtani Értesítőbe szánt írásaikat **elektronikus formában**: .rtf vagy .doc formátumban juttassák el szerkesztőségünk címére. Tanulmányaikhoz rövid, magyar nyelvű **tartalmi** összefoglalót is illesszenek (az angol nyelvű kivonatok számára). A beérkezett tanulmányokat lektoráltatjuk. A további kapcsolattartás megkönnyítésére tüntessék fel **elérhetőségüket**: postai és e-mail címüket, telefonszámukat. – Folyóiratunk egységes arculatának érdekében kérjük, hogy kéziratuk megformálásában kövessék az alábbiakban megfogalmazott főbb szerkesztési elveket.

2. A tanulmányok és az ábrák szövegében egyaránt Times New Roman **betűtípust** alkalmazunk. A cikkek szövegének betűmérete 10 pontos; a táblázatok és a különféle ábrák (valamint az esetleges lábjegyzetek és az irodalomjegyzék) esetében 9 pontos. Kérjük, hogy a dolgozat elkészítése során kerüljék azokat a technikai eljárásokat, amelyek később zavart okozhatnak a szöveg végleges megformázásában (pl. tabulátorok és betűközök alkalmazása a térközök kialakításában: helyettük a behúzás, illetve a táblázatok használatát ajánljuk). A táblázatok szerkesztésekor vegyék figyelembe kiadványunk eddigi gyakorlatát, mintáit és a rendelkezésre álló laptükör méretét is.

A szövegben **alkalmazandó kiemelések** a következők. A tartalmi kiemelés eszköze a **félkövér** szedés, ezt használjuk a címekben is. A nyelvi adatokat *dőlt betűs* szedéssel közöljük (mást viszont nem), s a toldalékot kötőjellel kapcsoljuk hozzájuk (*Pentelé*-ből, az *aszó*-nak stb.). A szaktudományi szerzők nevét minden esetben és alkalommal (szövegbeli említéskor, hivatkozásként, bibliográfiában is) KISKAPITÁLIS betűtípussal szedjük (BÁRCZI GÉZA szerk., GYÖRFFYnél stb.). Ritkítást, csupa nagybetűs szedést, aláhúzást nem alkalmazunk. – Végjegyzeteket egyáltalán ne, és lábjegyzeteket is csak indokolt esetben használjunk.

A **mondanivaló tagolásának** leggyakoribb eszköze a szakaszt nyitó bekezdés elejére illesztett félkövér arab szám: **1.**, **2.** stb. A legfőbb gondolati egységeket emellett üres sorok választhatják el egymástól. A további tagolás eszközeként megfelelő mértékkel alkalmazhatjuk a decimális rendszert: **1.2., 1.2.1., 1.2.2.** stb. Különösen a rendszerezések során használhatók az egyéb, hagyományos megoldások, mint a római és arab számok, betűjelek. Ezeket az eszközöket fejezetcímekkel is kombinálhatjuk; ezek csupán félkövér szedésükben térnek el a szokásos betűtípustól. – A szöveg megformálása során általában törekedjünk az áttekinthetőségre, a helykímélésre és a tipográfiai visszafogottságra.

3. A felhasznált irodalomra szövegközben, zárójelben hivatkozunk; a teljes leírást a tanulmány végén közölt irodalomjegyzék tartalmazza. – A szövegközi **hivatkozások** formája a következőképpen alakul. Teljes mű esetén: (KIVINIEMI 1971), (KÁZMÉR–VÉGH szerk. 1970). Annak egy részlete esetén: (MELICH 1914: 11–3). Többkötetes mű esetén: (GYÖRFFY 1: 37–159). Adott szerzőtől felhasznált több, azonos évből származó mű esetén: (BENKŐ 1997a), (BENKŐ 1997b: 62–3) stb. – A hivatkozásokban a közismert, illetve a szerző által gyakran használt s itt bevezetett rövidítések is használhatók: (FNESz.[4]), (Gy. 4: 290), (MGr. 344) stb. Ezek közül a fontosabbak olvashatók a kiadványunk végén található „Fontosabb rövidítések" alatt, a többi az irodalomjegyzékben feloldandó. – A „tóligos" oldalak megadásában a számok elején ismétlődő számjegyeket egyszerűsítésképpen elhagyjuk (121–233, de 121–33 és 121–4). – A folyó szövegben említett önálló művek címét idézőjelben közöljük, s nem kurziváljuk (A „Magyar utónévkönyv" új kiadásában, Az „Egri csillagok"-ban stb.).

A tanulmány végén megadott **irodalomjegyzék** szorítkozzon a fontosabb, illetve hivatkozott szakirodalom megadására. Az alábbiakban adunk mintát a folyóiratcikként, tanulmánykötetben, önálló kötetként vagy sorozatban megjelent; hazai vagy külföldi, egy vagy több szerző által alkotott; többkötetes és több kiadást megért munkák feltüntetésére. Az egyes szakirodalmi tételek betűrend, azonos szerző munkáin belül pedig időrend szerint követik egymást. A feloldandó rövidítéseket is betűrend szerint soroljuk be, azok feloldása az általános leírásnak felel meg. Pl.:

Bm. ÁFI. = Belügyminisztérium Állampolgársági Főosztály Irattára.
MGr. = KESZLER BORBÁLA szerk. 2000. *Magyar grammatika*. Budapest.
ZMFN. = PAPP LÁSZLÓ – VÉGH JÓZSEF szerk. 1964. *Zala megye földrajzi nevei*. Zalaegerszeg.

Első helyen a szerző(k) teljes neve áll, kiskapitálissal. Több szerző esetén a neveket nagykötőjellel kapcsoljuk egymáshoz. Külföldi szerző esetén a családnév után vesszővel elválasztva adjuk meg a keresztnevet. Pl.:

KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk. 1970. *Névtudományi előadások. II. névtudományi konferencia. Budapest, 1969*. NytudÉrt. 70. Budapest.
KISS LAJOS 1999. *Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében*. Piliscsaba.
KIVINIEMI, EERO 1971. *Suomen partisiippinimistöä*. Helsinki.

A szerző(k) nevét követi a megjelenés éve. A kettő között nincs írásjel, az évszám után pont áll. Egy szerzőtől ugyanazon évben megjelent több munka megkülönböztetésére az évszámot a hivatkozások kapcsán már említett módon, a latin ábécé kisbetűivel egészítjük ki. Pl.:

BENKŐ LORÁND 1997a. Anonymus beszélő személynevei. *Magyar Nyelv* 93: 144–54.
BENKŐ LORÁND 1997b. Megjegyzések a *Begej* névhez. In: KISS GÁBOR – ZAICZ GÁBOR szerk., *Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. Budapest. 62–70.

A szerző(k) nevét és az évszám megadását követi a cím, melyet ponttal zárunk le. A több részből álló címek egyes részei között ugyancsak pont áll. Pl.:

BENKŐ LORÁND 1998. *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.* Budapest.

A cím után adjuk meg a megjelenés helyét. Folyóiratban, periodikában megjelent tanulmány esetében tehát a folyóirat, periodika nevét (dőlt betűvel). Az évfolyamot is

jelöljük, az adott számot pedig az éven belül nem folyamatos lapszámozású kiadványoknál szintén feltüntetjük. Így járunk el a Névtani Értesítő esetében is. Pl.:

F[ÁBIÁN] P[ÁL] 1957. Külföldi városok nevének használatáról. *Magyar Nyelvőr* 81: 504–5.
HAJDÚ MIHÁLY – MEZŐ ANDRÁS 1979. Köszöntjük az olvasót! *Névtani Értesítő* 1: 3–5.
MÁTRAHÁZI ZSUZSANNA 1997. Vissza a nemesi előnevekkel? *Magyar Nemzet* szept. 17: 4.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében a tanulmány címét követő „In:" után a szerkesztő(k) nevét, a kötet címét (dőlt betűvel) és a kiadás helyét adjuk meg. Az egy szerző gyűjteményes kötetéből hivatkozott tanulmány is megfelelően jelölhető. Pl.:

KÁLMÁN BÉLA 1970. Amerikai magyar helynevek. In: KÁZMÉR MIKLÓS – VÉGH JÓZSEF szerk., *Névtudományi előadások*. NytudÉrt. 70. Budapest. 42–5.
SZABÓ T. ATTILA 1971/1980. A marosvásárhelyi személynév-anyag becejellegű elemei a XVII. század első felében. In: UŐ: *Nép és nyelv*. Bukarest. 73–101.

Önálló kötetek címleírása az említett példákhoz hasonlóan alakul. Sorozatban megjelent kiadvány esetében a (dőlt betűvel szedett) cím után a sorozat címét és a kiadvány sorszámát adjuk meg, továbbá a kiadás helyét. A kiadót az egyszerűség kedvéért általában nem tüntetjük fel. Kéziratok esetében a lelőhelyet közöljük. Pl.:

MELICH JÁNOS 1914. *Keresztneveinkről*. MNyTK. 15. Budapest.
HOFFMANN ISTVÁN ed. 2001. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Uralian Languages*. Onomastica Uralica 1a–b. Debrecen–Helsinki.
ÖRDÖG FERENC 1981. *Zala megye helységneveinek rendszere*. MND. 12. Budapest.
J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest.
TAKÁCS TERÉZ 1989. *Névmagyarosítások Bánhidán 1895–1947*. Szakdolgozat, ELTE BTK.

4. A Névtani Értesítő megjelenő számait a hagyományos megjelentetés mellett szabad hozzáférésű (Open Access) formában is közzétesszük az ELTE repozitóriumában (https://edit.elte.hu). A dokumentumok elektronikus formában szabadon elmenthetők, másolhatók; változtatások nélkül, a forrásra való hivatkozással használhatók. Az alkalmazás kereskedelmi célokat nem szolgálhat, az kizárólag saját célokra történő felhasználásra értendő. A szerzői és egyéb jogok a kiadót és a szerzőt illetik. Minden más terjesztési és felhasználási forma esetében az 1999. évi LXXVI. szerzői jogról szóló törvény és az ahhoz kapcsolódó jogszabályok az irányadók. A szerző publikációja leadásakor ezen irányelveket automatikusan elfogadja.

5. Az itt nem tárgyalt, **egyéb kérdésekben** (amennyiben nem állnak ellentétben a jelen tájékoztatóval) hasznos tanácsokkal szolgálhatnak a következő munkák: BENKŐ LORÁND: Tudnivalók a Magyar Nyelv közleményeinek alakításmódjához (MNyTK. 129. Budapest, 1972) és GYURGYÁK JÁNOS: Szerzők és szerkesztők kézikönyve (Budapest, 2005[2]). Egyebekben (pl. írásjelhasználat) az AkH.[11], azaz a helyesírási szabályzat elvei a mérvadóak.

A SZERKESZTŐ

FONTOSABB RÖVIDÍTÉSEK[1]

ÁSznt. = FEHÉRTÓI KATALIN 2004. *Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Budapest.
CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS 1862–74. *A magyar nyelv szótára* 1–6. Pest.
Cs. = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3, 5. Budapest.
CSÁNKI = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3, 5. Budapest.
CSÁNKI-index = ÖRDÖG FERENC 2002. *Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához.* Budapest.
CsnE. = HAJDÚ MIHÁLY 2010. *Családnevek enciklopédiája.* Budapest.
CsnSz. = KÁZMÉR MIKLÓS 1993. *Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század*. Budapest.
CsnVégSz. = FARKAS TAMÁS – F. LÁNCZ ÉVA szerk. 2009. *Régi magyar családnevek névvégmutató szótára. XIV–XVII. század.* Budapest.
ÉKsz. = JUHÁSZ JÓZSEF – SZŐKE ISTVÁN – O. NAGY GÁBOR – KOVALOVSZKY MIKLÓS szerk. 1978. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest.
ÉKsz.[2] = PUSZTAI FERENC főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. 2., átdolgozott kiadás. Budapest.
ÉrtSz. = BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ főszerk. 1959–62. *A magyar nyelv értelmező szótára* 1–7. Budapest.
EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS 1914–44. *Magyar etymologiai szótár* 1–17. füzet. Budapest.
EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1993–97. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–3. Budapest.
FNESz.[4] = KISS LAJOS 1998. *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Budapest.
Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–98. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Budapest.
GYÖRFFY = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–98. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Budapest.
KMHsz. = HOFFMANN ISTVÁN szerk. 2005–. *Korai magyar helynévszótár (1000–1350)* 1–. Debrecen.
KnE. = FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 2009. *Keresztnevek enciklopédiája.* Budapest.
MND. = *Magyar Névtani Dolgozatok*. Sorozat.
MNÉ. = *Magyar Névtani Értekezések.* Sorozat.
MNyTK. = *A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai*. Sorozat.
MSzA. = *Magyar Személynévi Adattárak*. Sorozat.
MTsz. = SZINNYEI JÓZSEF szerk. 1893–1901/2003. *Magyar tájszótár*. Budapest.
NySz. = SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND 1890–3. *Magyar nyelvtörténeti szótár* 1–3. Budapest.
NytudÉrt. = *Nyelvtudományi Értekezések*. Sorozat.
OklSz. = SZAMOTA ISTVÁN – ZOLNAI GYULA 1902–6. *Magyar oklevél-szótár*. Budapest.
SzófSz. = BÁRCZI GÉZA 1941/1994. *Magyar szófejtő szótár.* Budapest.
SzT. = SZABÓ T. ATTILA szerk. (ill. VÁMSZER MÁRTA, majd KÓSA FERENC főszerk.) 1975–. *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1–. Bukarest, majd Budapest, ill. Kolozsvár.
TESz. = BENKŐ LORÁND főszerk. 1967–84. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–4. Budapest.
ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA főszerk. 1979–. *Új magyar tájszótár* 1–. Budapest.

[1] Az itt fel nem sorolt, a névtani, nyelvészeti munkákban rövidítve előforduló szakirodalmi és forráshivatkozásokra az egyes tanulmányok mellett l. az említett szótárak irodalom-, illetve rövidítésjegyzékét, valamint a Magyar Nyelv vonatkozó, „Szerzőink figyelmébe" című tájékoztatóját (http://www.c3.hu/~magyarnyelv).

SZÁMUNK SZERZŐI

Angyal László, Eperjes (Szlovákia), e-mail: langyal96@gmail.com
Bauko János, Nyitra (Szlovákia), e-mail: baukoj@gmail.com
Bölcskei Andrea, Budapest, e-mail: bolcskeiandrea@hotmail.com
Csernák-Szuhánszky Debóra, Budapest, e-mail: szuhidebora@gmail.com
Dénes György, Budapest, e-mail: denes.gyorgy.dr@gmail.com
Fábián Zsuzsanna, Budapest, e-mail: fabian.zsuzsanna@btk.elte.hu
Faludi Andrea, Budapest, e-mail: faludiandi@gmail.com
Farkas Tamás, Budapest, e-mail: farkas.tamas@ btk.elte.hu
N. Fodor János, Budapest, e-mail: nfodor.janos@btk.elte.hu
Fóris Ágota, Budapest, e-mail: aforis@t-online.hu
Galgóczi-Deutsch Márta, Hódmezővásárhely, e-mail: galgoczideutschmarta@gmail.com
Haindrich Helga Anna, Budapest, e-mail: h_helga15@yahoo.com
Hári Gyula, Veszprém, e-mail: har6258@mail.iif.hu
Kecskés Judit, Miskolc, e-mail: bolkecsi@uni-miskolc.hu
Kegyes Erika, Miskolc, e-mail: kegyera@gmail.com
Kiss Magdaléna, Őrbottyán, e-mail: kissmagdo@yahoo.ca
Kocán Béla, Veszprém, e-mail: kcnbela@gmail.com
Kocsis Réka, Budapest, e-mail: kocsisrek@gmail.com
Kozma Judit, Budapest, e-mail: kozma.judit@nytud.mta.hu
F. Láncz Éva, Budapest, e-mail: lanczeva@gmail.com
Lelkes György, Budapest, e-mail: Gyorgy.Lelkes@ksh.hu
Márton Mátyás, Budapest, e-mail: matyi@map.elte.hu
Megyeri-Pálffi Zoltán, Debrecen, e-mail: megyeri-palffi.zoltan@law.unideb.hu
Mikesy Gábor, Budapest, e-mail: mikesy.gabor@fomi.hu
Mizser Lajos, Nyíregyháza, e-mail: mizserlajos@gmail.com
Müller Márta, Budapest, e-mail: muller.marta@btk.elte.hu
Németh Luca Anna, Budapest, e-mail: luca.neemeth@gmail.com
Páji Gréta, Budapest, e-mail: gretapalyi@gmail.com
Perger Imre, Budapest, e-mail: pergeri@t-online.hu
Peťovská Flóra, Budapest, e-mail: petovska@gmail.com
Pokoly Béla, Budapest, e-mail: bela.pokoly@vm.gov.hu
Slíz Mariann, Budapest, e-mail: sliz.marianna@btk.elte.hu
T. Somogyi Magda, Budapest, e-mail: somogyi.magda@btk.elte.hu
Szentgyörgyi Rudolf, Budapest, e-mail: szentgyorgyi.rudolf@btk.elte.hu
Szilágyi-Kósa Anikó, Veszprém, e-mail: szilagyi.kosa@gmail.com
Szőke Melinda, Debrecen, e-mail: koteles-szoke.melinda@arts.unideb.hu
Tábori Anna, Budapest, e-mail: taborian08@gmail.com
Tóth Valéria, Debrecen, e-mail: toth.valeria@arts.unideb.hu

CONTENTS

ARTICLES

BÖLCSKEI, ANDREA – FÓRIS, ÁGOTA: Onomastics and Terminology 2: Onomastics and Standardization 9
BÖLCSKEI, ANDREA: On preparing the Hungarian version of the UNGEGN document entitled "Glossary of Terms for the Standardization of Geographical Names" 11
MÁRTON, MÁTYÁS: Remembering the activity of the Hungarian Committee on Geographical Names: regulation of orthography and compilation of gazetteers 23
MIKESY, GÁBOR: Hungarian settlement names as viewed from a 1913 perspective....37
LELKES, GYÖRGY: Standpoints and problems in editing a dictionary on Hungarian place-name identification 55
POKOLY, BÉLA: Changing definitions of the term *exonym* in the international practice of geographical names standardization 71
PERGER, IMRE: Names for railway stations beyond the borders of Hungary in information services for railway passengers....77
MÜLLER, MÁRTA: Bavarian street names in a German settlement in Hungary 97
SZŐKE, MELINDA: The appearance of the lexeme *apát* 'abbot' in the names of the possessions of Garamszentbenedek Abbey.... 109
DÉNES, GYÖRGY: *Noak* place and personal names 123
GALGÓCZI-DEUTSCH, MÁRTA: Reflections of the changing socio-cultural environment on the linguistic landscape in a Hungarian town named Hódmezővásárhely 145
SZENTGYÖRGYI, RUDOLF: Personal names in the Deed of Foundation of Tihany Abbey II. Hagionyms....157
MIZSER, LAJOS: Slovak family names from Bereg County 179
NÉMETH, LUCA ANNA: Order and cultural congruence of the elements in personal names for Jewish characters appearing in a Hungarian humour magazine entitled Borsszem Jankó in the first half of the 20th century 195
KECSKÉS, JUDIT: Naming children from immigrant families. Choice of given names in a situation of language and cultural contact 209
SLÍZ, MARIANN: The function of names in Greek mythology 221

ONOMASTICS AND EVENTS

FALUDI, ANDREA: Onomastics and Standardization: Conclusions of a round table discussion 231
HAINDRICH, HELGA: Onomastic questions on nyest.hu website....237
PhD thesis on onomastics defended in 2012: MEGYERI-PÁLFFI, ZOLTÁN: Név és jog – A névviselés jogi szabályozásának fejlődéstörténete Magyarországon ['Name and the law – The history of the development of name-bearing regulation in Hungary']....245

BOOK REVIEWS

FARKAS, TAMÁS: Lelkes, György: Magyar helységnév-azonosító szótár ['A dictionary on Hungarian place-name identification']....249

BAUKO, JÁNOS: Angyal, László: A régi Nógrád vármegye településneveinek nyelvészeti vizsgálata [‘Linguistic examination of the settlement names of the old Nógrád comitat’] 255
T. SOMOGYI, MAGDA: Bényei, Ágnes: Helynévképzés a magyarban [‘Toponym formation in Hungarian’] 256
KOCÁN, BÉLA: Sebestyén, Zsolt: Máramaros megye helységneveinek etimológiai szótára [‘Etymological dictionary of settlement names in Máramaros county’] 259
KOCSIS, RÉKA: Vörös, Ferenc ed.: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig III. Nyelvjárás – néprajz – művelődéstörténet. A 2012. június 4-i sárvári tanácskozás előadásai [‘From geolinguistics to name geography III. Dialects–ethnography–cultural history. Proceedings of the onomastic discussion, 4 June 2012, Sárvár’]....261
ANGYAL, LÁSZLÓ: Vörös, Ferenc: A „falu” névrészt tartalmazó családnevek és a nyelvföldrajz [‘Family names comprising the constituent ‘falu’ and geolinguistics’] 265
SZILÁGYI-KÓSA, ANIKÓ: Hausner, Isolde – Pabst, Christiane M. – Schranz, Erwin eds.: Erstes Burgenländisches Familiennamenbuch [‘The first book on family names in Burgenland’] 267
MIZSER, LAJOS: Фирис, Гайналка: Презвиска мадярского походзеня при бачванско-сримских Русинох [Firisz, Hajnalka: ‘Family names of Hungarian origin of the Ruthenians in Bács-Szerém region’] 270
CSERNÁK-SZUHÁNSZKY, DEBÓRA: Siska, Ágota összeáll.: Bibliai névtár. Tulajdonnevek konkordanciája hat magyar bibliafordítás alapján [‘Biblical Onomasticon. Concordance of proper names in six Hungarian translations of the Bible’] 272
SLÍZ, MARIANN: Brylla, Eva et al. eds.: Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences 1–5. 274
KISS, MAGDALÉNA: Felecan, Oliviu ed.: Onomasticon. Studii despre nume şi numire I. [‘Onomasticon. Studies on names and naming I’] 284
SLÍZ, MARIANN: Fowler, Alastair: Literary Names. Personal Names in English Literature 287
FARKAS, TAMÁS: Két névtani vonatkozású köszöntő kötetről (Kolláth, Anna – Gróf, Annamária szerk.: Szépbe szőtt hit… Köszöntő könyv Varga József tiszteletére; Simon, Szabolcs – Török, Tamás szerk.: A tudomány vonzásában. Köszöntő kötet a 70 éves Vörös Ottó tiszteletére [‘On two Festschrifts relating to Onomastics’] 291
Latest publications on Hungarian onomastics arrived to the editorial board of the periodical Névtani Értesítő to be reviewed 294

REVIEWS ON PERIODICALS

HAINDRICH, HELGA: Helynévtörténeti Tanulmányok 7. (2012) 295
HÁRI, GYULA: Helynévtörténeti Tanulmányok 8. (2012) 297
KEGYES, ERIKA: Onoma 43. (2008) 300
BÖLCSKEI, ANDREA: Nomina 33. (2010) 303
KOZMA, JUDIT: Namenkundliche Informationen 99–100. (2011) 306
FÁBIÁN, ZSUZSANNA: Rivista Italiana di Onomastica 18. (2012) 308
PEŤOVSKÁ, FLÓRA: Acta Onomastica 53. (2012) 312
PÁJI, GRÉTA: Onomastica 56. (2012) 313
SLÍZ, MARIANN: Вопросы Ономастики 12–13. (2012) 315

FARKAS, TAMÁS: Namn och Bygd 100. (2012) 317
TÁBORI, ANNA: Studia Anthroponymica Scandinavica 30. (2012).....319

IN MEMORIAM
TÓTH, VALÉRIA: In memoriam Nyirkos István (1933–2013).....321

INFORMATION
To our authors.....325
Abbreviations.....328
Contributors of this issue 329

CONTENTS 331

NÉVTANI ÉRTESÍTŐ

Periodical of the Society of Hungarian Linguistics and Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies of ELTE University, Budapest

Editorial Board:
MIHÁLY HAJDÚ (general editor)
ANDREA BÖLCSKEI, KÁROLY GERSTNER, ATTILA HEGEDŰS,
ISTVÁN HOFFMANN, DEZSŐ JUHÁSZ, KRISZTINA LACZKÓ

Editor:
TAMÁS FARKAS

Co-editor:
MARIANN SLÍZ

Studies published in this volume have been revised by the members of the editorial board

Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies, ELTE University
H-1088 Budapest, Múzeum körút 4/a
Postal address: H-1364 Budapest, Pf. 107. Hungary
Telephone: (36-1) 411-6500/5353
Homepage: www.mnyt.hu/ne
E-mail: nevtert@ludens.elte.hu

No. 35

Supported by

MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága

ELTE BTK HÖK

Budapest, 2013

ISSN 0139-2190